CADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMINE

GRAMATICA
LIMBII ROMÎNE

VOL. I

VOCABULARUL, FONETICA ŞI MORFOLOGIA

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

c.ftW 1954

CUVÎNT ÎNAINTE

Prin apariţia clasicei lucrări a lui I. V. Stalin «Marxismul şi problemele lingvisticii», ştiinţa limbii a pornit pe un drum nou, caracterizat printr-un mare avînt creator. «Se ştie, scrie I. V. Stalin, că teoria, dacă este cu adevărat teorie, dă practicienilor forţa orientării, limpezimea perspectivei, siguranţa în muncă, credinţă în izbînda cauzei noastre» \

în lupta aprigă care se dă în toate domeniile ştiinţei între concepţiile idealiste şi cosmopolite pe de o parte şi materialismul dialectic pe de alta, lingviştii din R.P.R. care şi-au însuşit învăţătura marxistă despre limbă se găsesc astăzi deplin angrenaţi în munca pentru construirea socialismului şi a culturii socialiste, în această acţiune, ei se bucură de întreg sprijinul ideologic şi material al Partidului Muncitoresc Romîn, iniţiatorul şi conducătorul revoluţiei culturale care se desfăşoară astăzi în ţara noastră.

«în ştiinţă, a spus' tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej la Congresul învăţătorilor din R.P.R. din aprilie 1952, se desfăşoară o luptă ascuţită între materialism şi idealism, lupta împotriva concepţiilor idealiste, pentru triumful materialismului. Aceasta este însăşi lupta pentru progresul ştiinţei»[2].

Pentru triumful concepţiei materialiste în lingvistică nu există o armă mai puternică decît însuşirea şi aplicarea învăţăturii marxiste despre limbă.

De aceea, înainte de a arăta felul cum a fost întocmită gramatica de faţă, vom înfăţişa trăsăturile de bază ale concepţiei marxiste despre limbă şi gramatică, adică principiile care ne-au călăuzit în alcătuirea acestei lucrări.

în clasica sa lucrare «Marxismul şi problemele lingvisticii», I. V. Stalin arată că: « Limba este un mijloc, un instrument cu ajutorul căruia oamenii comunică între ei, fac schimb de idei şi se înţeleg reciproc. Fiind nemijlocit

[1] I. Stalin, *Opere*. Ed. P.M.R., voi. 12, 1951, p. 153.

* Gh. Gheorghiu-Dej, *Articol»- ţi Ctwtntări.* Ed. pentru literatură politică, ed. a III-a, 1952, p. 620.

legată de gîndire, limba înregistrează şi fixează în cuvinte şi în combinaţii de cuvinte, în propoziţii, rezultatele activităţii gîndirii, succesele omului în munca lui de cunoaştere şi face posibil, în acest fel, schimbul de idei în societatea omenească»[1]. Funcţiunea de bază a limbii ca instrument de comunicare dă oamenilor posibilitatea « să organizeze munca comună în toate sferele activităţii omeneşti, atît în domeniul producţiei cît şi în domeniul relaţiilor economice, atît în domeniul politicii cît şi în domeniul culturii, atît în viaţa socială cît şi în viaţa de toate zilele»[2].

Limba nu face parte din suprastructură. Spre deosebire de suprastructură, «limba nu este generată de cutareysau cutare bază veche sau nouă în sînul unei societăţi date, ci de întreg mersul societăţii şi al istoriei bazelor de-a lungul veacurilor»[3]. Mai n uit chiar, suprastructura, fiind generată de bază, nu este indiferentă faţă de soarta bazd sale, faţă de caracterul orânduirii sociale, pe cînd limba, ca mijloc de comunicare, serveşte toate clasele societăţii şi este indiferentă faţă de clase. De aceea, limba trăieşte mai mult decît diferitele baze şi suprastructuri, fiind un mijloc permanent de comunicare în societate. Ea îşi păstrează unitatea şi continuitatea, independent de faptul că o bază este înlocuită cu alta. Ea nu se schimbă o dată cu schimbarea bazelor şi suprastructurilor, ci se dezvoltă în funcţie de toate aspectele activităţii poporului care a creat-o şi o vorbeşte. Limba « este legată nemijlocit de activitatea de producţie a omului şi nu numai de activitatea de producţie, ci şi de oricare activitate a omului, în toate sferele muncii sale, de la producţie la bază, de la bază la suprastructură»[4]. Deci sfera de activitate a limbii este mai mare şi mai variată decît sfera de activitate a suprastructurii. Sfera de activitate a limbii este aproape nelimitată.

Limba este instrumentul pe baza căruia se formează şi se exprimă gîndirea: Din punct de vedere materialist dialectic, definirea esenţei şi specificului limbii este strîns legată de problema raporturilor dintre limbă şi gîndire. Specificul limbii ca fenomen social, rolul ei în viaţa societăţii nu pot fi dezvăluite în întregime fără rezolvarea justă a acestei probleme. însăşi funcţiunea ei de comunicare se dezvăluie în întregime numai în unitatea dintre limbă şi gîndire. în definiţia dată limbii de I. V. Stalin, citată mai sus, se arată că aceste doua funcţiuni sînt indisolubil legate. Gîndurile se formează prin concretizarea lor în cuvinte. « Orice gîndiirfrar lua naştere în capul omului şi oricînd ar lua naştere, scrie I. V. Stalin, ele pot să se nască şi să existe numai pe baza materialului limbii, pe baza termenilor şi frazelor limbii. Gînduri nude, libere de materialul

---

[1] I. Stalin, *Marxismul fi problemele lingvisticii.* Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 20-21.

[2] *Ibidem,* p. 33.

[3] *Ibidem,* p. 7.

[4] *Ibidem*, p. 10.

limbii, libere de « materia naturală» a limbii, nu există. « Limba este realitatea nemijlocită a gîndirii» (Marx). Realitatea gîndirii se manifestă în limbă. Numai idealiştii pot vorbi despre o gîndire nelegată de «materia naturală» a limbii, despre gîndire fără limbă»[1].

Limba, fiind indisolubil legată de gîndire, asigură posibilitatea schimbului de idei în societate, făcînd gîndirea accesibilă celorlalţi oameni.

O limbă care a încetat de a fi mijloc de comunicare încetează de a mai fi instrument de gîndire. Ea devine o limbă moartă. Nemaifiind folosită ca mijloc de comunicare şi schimb de idei, limba latină a devenit o limbă moartă, folosită numai în scris. Ea a fost înlocuită de limbile romanice vii, vorbite: italiana, spaniola, franceza, romîna etc.[2].

Definiţia dată limbii de către I. V. Stalin, ca instrument de comunicare în societate şi ca mijloc de formare şi concretizare a gîndirii, este de o covîrşitoare importanţă pentru cunoaşterea naturii limbii şi a legilor ei de dezvoltare.

Fiind un produs social, limba există numai în societate. Soarta limbilor este strîns legată de aceea a popoarelor care o vorbesc. Gradului de dezvoltare socială şi nevoilor de comunicare în cadrul ginţilor, triburilor, popoarelor şi naţiunilor le corespund limbile gentilice, tribale, limbile popoarelor şi cele naţionale. Cunoaşterea ştiinţifică a dezvoltării limbii este deci posibilă numai în strînsă legătură cu istoria poporului care a creat-o şi o vorbeşte.

- Definirea caracterului social al limbii şi a legăturii ei strînse cu gîndirea, stabilirea rolului ei ca instrument de comunicare şi schimb de idei al întregii societăţi în organizarea producţiei, precum şi îndrumarea lui I. V. Stalin de a se studia limba pe temeiuri istorice, au însemnat o lovitură nimicitoare atît pentru teoria materialist-vulgară a şcolii lui N. I. Marr cît şi pentru teoriile idealiste burgheze despre limbă. Prin introducerea marxismului în lingvistică I. V. Stalin a scos această ştiinţă din impasul în care se găsea, deschizînd lingvisticii sovietice posibilitatea « să ocupe primul loc în lingvistica mondială»[3].

Tezele staliniste despre limbă înseamnă o contribuţie epocală în stabilirea, de pe poziţia materialismului dialectic şi istoric, a naturii sociale a limbii, a legilor ei interne de dezvoltare, a esenţei specificului ei concretizat în structura gramaticală şi fondul principal de cuvinte, a legăturii dintre limbă şi gîndire şi a legăturii dintre istoria limbii şi istoria poporului care este creatorul şi purtătorul ei.

[1] **I. Stalin,** *Marxismul si problemele lingvisticii.* **Ed. pentru literatură politică, 1953, p 35.**
[2] **Vezi A. S. Cikobava,** *Vvedenie v ia^ko^nanie-,* **I, Moscova, 1952, p. 30-31.**
[3] **I. Stalin,** *Marxismul şi problemele lingvisticii.* **Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 38.**

Concepţia marxistă înlătură ca total neştiinţifice teoriile ideali'ste burgheze care privesc şi explică limba numai ca o realitate psihologică, adică din punctul de vedere îngust al relaţiilor subiective dintre omul care vorbeşte şi cel care ascultă.

Pentru idealismul burghez, realitatea limbii se reduce la folosirea unor « semne lingvistice» în cadrul unui anumit grup social. Astfel, pentru şcoala lingvistică americană, reprezentată de Bloomfield, limba se reduce la un proces biologic de stimuli şi reacţii individuale, în vederea satisfacerii nevoilor elementare ale vieţii. Pentru această « şcoală», între limba omului şi lătratul cîinelui n-ar exista altă deosebire decît faptul că prima este ceva mai diferenţiată[1]. O asemenea teorie ignorează natura socială obiectivă a limbii, reducînd-o la un proces biologic elementar.

Toate concepţiile idealiste limitează înţelegerea şi explicarea limbii la. procese psihologice şi fiziologice, ignorînd esenţa naturii ei sociale.

Aceste concepţii nesocotesc natura reală a limbii prin faptul că nu o privesc ca produs istoric în evoluţie şi dezvoltare şi nu o studiază în legătură cu istoria societăţii.

încercînd să explice faptele de limbă prin ele înseşi, fără ajutorul istoriei,, idealismul antiistoric pretinde, spre exemplu, că termeni ca *stahanovist,, partinic, colectivist* etc. ar fi putut apărea indiferent de gradul de dezvoltare al societăţii, ceea ce este o absurditate evidentă.

Reprezentantul cel mai tipic al idealismului burghez în lingvistică, F. de Saussure, consideră limba ca un sistem static, pe care-1 studiază «în sine şi pentru sine». Pentru el, limba este un produs psihic al societăţii concepută ca o sumă de indivizi. De aceea, el desparte lingvistica în « externă» şi «internă» şi desconsideră studiul istoric al limbii, negînd astfel legile dezvoltării ei ca fenomen social. Modificările în limbă sînt considerate de el ca spontane şi întîmplătoare, necondiţionate de istorie.

Urmaşii lui F. de Saussure, structuraliştii (Brondal, L. Hjelmslev şi alţii), caută în limbă numai elementul stabil, raţional, « general uman», în afara timpului. Din limbă ca obiect de studiu se înlătură astfel tot ceea ce este o mărturie despre dezvoltarea istorică a limbii, adică tot ceea ce o caracterizează ca produs istoric. Structuralismul dispreţuieşte deci specificul limbii naţionale;, căutînd elemente identice în toate limbile de pe glob. Structuraliştii susţin că limba ar avea un caracter abstract, că ea s-ar conduce după norme în afara timpului, valabile oricînd şi oriunde. Ei vorbesc de înrudirea tuturor limbilor,

[1] Vezi **M. M. Gnhman,** *Protiv ideali?zma i reakţii v sovremennom amerikanskom iaţikoţnanii* **(L. Bloomfield i « deskriptivnaia» lingvistika), în** *Investita Akademii Nauk S.S.S.K.* **otd. lit. i, iazîka t. XI, 1952, fasc. 4, p. 281.**

bazată pe natura umană şi pe legi generale care ar dirija psihicul omului de pretutindeni şi de oricînd. Dacă verbul se găseşte în toate limbile, spun structuraliştii, aceasta înseamnă că verbul este o categorie care depinde de înclinaţia lingvistică a omului în general[1].

O altă manifestare puternică a idealismului burghez în lingvistică, semanticismul, reprezentat îndeosebi de Carnap şi Chase, susţine că limba este o îngrămădire de semne convenţionale şi arbitrare şi că n-ar exista nimic real în sensul cuvintelor stabilite şi înţelese ca atare de întreg poporul. Astfel, spre exemplu, cuvinte ca: *burghezie, capitalism, exploatare* etc. n-ar exprima conţinutul social şi istoric al acestor noţiuni, cunoscute şi înţelese într-un sens bine determinat de masele muncitoare, ci ar fi nişte termeni oarecare, cu caracter convenţional şi care pot fi înlocuiţi oricînd cu alţii. De\ceea semanticiştii propun chiar să se schimbe numele acelor noţiuni care polarizează sentimentul de ură al maselor ca cele de mai sus şi altele similare {*patron, plusvaloare)* prin alte cuvinte noi, pentru ca în acest fel să dispară conflictele legate în prezent de asemenea realităţi.

" O astfel de concepţie idealistă face imposibil studiul dezvoltării limbii **în** legătură cu dezvoltarea societăţii, deoarece, considerînd limba ca o sumă de semne convenţionale, ea nu exprimă raporturile reale şi obiective din natură şi societate şi nici rezultatele muncii de cunoaştere a omului.

în acest fel semanticismul rupe limba nu numai de istorie, ci şi de gîndire, reducînd-o la un sistem de semne arbitrare.

Lingvistica semanticistă, prin toată concepţia ei şi prin propunerea efectuării reformelor sociale sub forma schimbărilor de cuvinte, este o manifestare tipică a aservirii ştiinţei faţă de interesele marelui capital monopolist. Lingviştii semanticişti încearcă nu numai să folosească limba pentru apărarea reacţiunii şi să paralizeze spiritul combativ al clasei muncitoare, ci şi să slăbească dragostea popoarelor pentru limba lor, care, fiind considerată numai ca un sistem arbitrar de semne, poate fi înlocuit cu un alt sistem « mai bun », de exemplu cu sistemul limbii engleze, pe care unii lingvişti burghezi ar voi să o proclame limbă universală, graţie pretinsei ei «superiorităţi».

Idealismul şi cosmopolitismul în lingvistică sînt o manifestare a dispreţului pentru individualitatea limbilor naţionale şi pentru cultura exprimată în aceste limbi. El se pune astăzi la dispoziţia imperialismului, pe care îl serveşte în tendinţa lui de cucerire a dominaţiei mondiale.

Rupînd limba de evoluţia societăţii, idealismul nu poate explica nici faptul că oamenii din aceeaşi comunitate folosesc în mod obligatoriu aceeaşi limbă.

[1] **Vezi** *Zadaci sovetskogo ia^iko^naniia v svete trudov I. V. Statina i jurnal Voprosî iavjko^naniia,* **în** *Voprosî ia^ţko^naniid,* **1952, nr. 1, p. 7.**

Raportul dintre realitate şi limbă, dintre gîndire şi limbă, poate fi explicat numai pe baza materialismului dialectic, care ne arată că realitatea obiectivă se reflectă în gîndire cu ajutorul imaginilor şi noţiunilor, acestea fiind generalizări ale impresiilor sensibile. Imaginile şi noţiunile se exprimă prin limbă, care oglindeşte astfel realitatea obiectivă. Deci limba exprimînd realitatea cu ajutorul noţiunilor şi cuvintelor nu poate fi considerată ca un sistem de semne arbitrare, cum pretind idealiştii, ci ca o expresie a stărilor şi relaţiilor reale, existente în natură şi societate.

în concepţia materialist-dialectică se evidenţiază astfel uriaşa importanţă a limbii în formarea gîndirii şi a cunoaşterii lumii obiective şi rolul ei în dezvoltarea culturii umane. « în istoria omenirii, scrie I. V. Stalin, limba sonoră este una din forţele care au ajufkt pe oameni să se desprindă din lumea animală, să se unească în societăţi, să-şi dezvolte gîndirea, să organizeze producţia socială, să lupte cu succes cu forţele naturii şi să ajungă la progresul pe care îl avem în prezent»[1].

Concepţia marxistă despre limbă înarmează pe lingvişti cu cea mai solidă bază teoretică pentru studiul şi dezvoltarea limbii, pentru cultivarea şi perfecţionarea ei necontenit^.

Lingvistica în concepţia marxistă este ridicată la un nivel înalt de ştiinţă a naturii şi evoluţiei limbii, a îndrumării şi perfecţionării ei, în contrast izbitor cu concepţia idealistă pentru care lingvistica nu este decît o ştiinţă descriptivă de fapte, a căror natură şi funcţiune socială nu este în stare să o explice.

•

I. V. Stalin a demonstrat cu vigoare falsitatea teoriei lui N. I. Marr despre caracterul de clasă al limbii, arătînd că limba nu are caracter de clasă, că ea este indiferentă faţă de clase. «Istoria arată că limbile naţionale nu au un caracter de clasă, ci sînt limbi ale întregului popor, comune pentlu membrii naţiunilor şi unice pentru naţiune»[2].

I. V. Stalin arată însă că grupurile sociale sau clasele nu sînt indiferente faţă de limbă. « Ele se străduiesc să folosească limba în interesul lor, să-i impună vocabularul lor specific, termenii lor specifici, expresiile lor specifice. în această privinţă se disting mai ales păturile de sus ale claselor avute, care s-au rupt de popor şi care-1 urăsc: aristocraţia nobiliară, păturile superioare ale burgheziei»[3]. Clasele exploatatoare din trecut de la noi au introdus în limbă o sumedenie de

[1] I. Stalin, *Marxismul şi problemele lingvisticii.* Ed. pentru literatură politică, 1955, P- 4-1.

[2] *Ibidem*, p. 12.

[3] *Ibidem*, p. 12.

cuvinte străine, în special franţuzisme, prin care şi-au manifestat cosmopolitismul şi dispreţul pentru limba naţională a poporului. Prin crearea unui jargon •de clasă, ele s-au izolat de popor, deoarece vorbirea lor şi-a pierdut calitatea •de instrument de comunicare comun întregului popor.

Clasele nu pot schimba limba, care se bucură de o mare stabilitate prin structura ei gramaticală şi fondul ei principal de cuvinte, ci o pot folosi numai în interesul lor, în sensul că întrebuinţează limba înţeleasă de toţi în scopul propagandei convenabile regimului susţinut de ele.

Asupritorii din toate timpurile au căutat să suprime limba popoarelor cucerite, fiindcă au văzut în ea mijlocul de exprimare a ideilor şi sentimentelor şi " instrumentul care serveşte cultura poporului. Limba fiind primul din cele patru componente care definesc o naţiune, după cum a arătat I. V. Stalin încă din 1913 în «Marxismul şi problema naţională»[1], .cultivarea ei înseamnă a pune la dispoziţia poporului un instrument de luptă de cea mai mare importanţă pentru dezvoltarea naţiunii. Dar clasele exploatatoare ca şi asupritorii străini n-au avut niciodată un asemenea interes. Acest fapt se evidenţiază în mod clar în regimul capitalist contemporan, ale cărui trăsături fundamentale sînt definite astfel de către I. V. Stalin în «Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S.»: «asigurarea profitului capitalist maxim prin exploatarea, ruinarea şi pauperizarea majorităţii populaţiei ţării respective, prin aservirea şi jefuirea sistematică a popoarelor din alte ţări, mai ales din ţările înapoiate, în sfîrşit, prin războaie şi prin militarizarea economiei naţionale, utilizate pentru asigurarea profiturilor celor mai ridicate»[2].

Un regim ca cel capitalist, care se defineşte prin exploatare, aservire şi războaie, nu poate favoriza nici creşterea şi nici dezvoltarea limbilor naţionale, în « Marxismul şi problema naţională», I. V. Stalin arată că în regimul capitalist, a cărui expresie istorică este statul burghez, nu există limbi egale în drepturi, în capitalism raporturile dintre limbi corespund relaţiilor de producţie existente în acest regim, adică sistemului de dominaţie şi aservire. El cunoaşte limbi ale popoarelor stăpînitoare şi limbi ale popoarelor oprimate.

Orînduirea socialistă, caracterizată de către I. V. Stalin prin « asigurarea satisfacerii maxime a nevoilor materiale şi culturale mereu crescînde ale întregii societăţi prin creşterea şi perfecţionarea neîntreruptă a producţiei socialiste pe baza tehnicii celei mai înalte»[3], nu numai că nu ameninţă originalitatea naţională a popoarelor, dar făureşte toate condiţiile pentru înflorirea deplină a naţiu-

[1] I. Stalin, *Opere*. Ed. pentru literatură politică, voi. z, 1953, p. 314.

[2] I. Stalin, *Problemele economice ale socialismului in U.R.S.S.* Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 38.

[3] *Ibidem*, p. 40.

nilor socialiste, a culturii şi limbii lor naţionale. Ca o întrupare a acestei concepţii, ca exemplu al soartei limbilor în socialism, este orînduirea socialistă din U.R.S.S. în care se aplică politica naţională leninist-stalinistă. Faţă de Rusia ţaristă, « această închisoare a popoarelor», cum este caracterizată în «Istoria P.C.(b)U.S.» (p. 9), în care domina ura între naţionalităţi, iar limbile neruse erau persecutate sau interzise, în • U.R.S.S. se folosesc astăzi 68 de limbi, multe din ele devenind limbi scrise abia sub puterea sovietică. Această situaţie este cu totul firească în socialism, în care crearea şi dezvoltarea culturilor socialiste în conţinut este de neconceput fără dezvoltarea limbii, deoarece «limba naţională este o formă a culturii naţionale»[1].

Socialismul este vital interesat în cultivarea şi dezvoltarea limbii naţionale a poporului, fiindcă aceasta este un mijloc important de luptă pentru progresul social şi cultural. Limba este « un instrument de luptă şi de dezvoltare a societăţii».[2] De aceea, una din problemele de seamă ale politicii de stat a ţării noastre în drumul spre socialism este sprijinul acordat dezvoltării limbii romîne şi dezvoltării limbilor minorităţilor naţionale. Această acţiune este foarte fireasd astăzi, cînd, o dată cu progresele realizate în acţiunea de stîrpire a analfabetismului, cultura a devenit un bun al maselor şi cînd oamenii muncii,, devenind conducătorii întreprinderilor şi ai vieţii publice, au nevoie să stăpînească cît mai bine şi mai corect limba, pentru biruinţa cauzei socialis-^ mului.

Poporul care construieşte socialismul este însetat de cultură şi are nevoie să cunoască bine limba, să ştie să scrie şi să vorbească corect. Un text plin de greşeli gramaticale şi ortografice sau o cuvîntare lipsită de forma de exprimare corespunzătoare sînt un obstacol în calea înţelegerii între oameni şi a eficacităţii acţiunii lor comune.

De aceea, sarcinile concrete ale lingviştilor consistă în înzestrarea oamenilor muncii cu puternicele instrumente de bază ale activităţii şi creaţiei culturale care sînt dicţionarele, gramatica, ortografia, precum şi ajutorarea organelor conducătoare ale învăţământului public în rezolvarea problemelor legate de predarea limbilor în şcoli.

Aceste sarcini sînt cu atît mai urgente şi mai importante cu cît ele umplu un gol dureros în cultura noastră. Căci deşi lingviştii noştri au avut ca sarcină oficială încă de la 1867, de la înfiinţarea fostei Societăţi Academice Romîne, alcătuirea unui dicţionar şi a unei gramatici a limbii romîne, realizarea acestor sarcini s-a mărginit doar la încercări cu totul necorespunzătoare.

[1] I. Stalin, *Marxismul şi problemele lingvisticii.* Ed. pentru literatură politică, 195}, p. 19.

[2] *Ibidem,* p. 21.

Ca şi în alte domenii de activitate, abia astăzi, în regimul de democraţie populară, s-a putut realiza o veche năzuinţă culturală a poporului nostru, care este alcătuirea unei gramatici ştiinţifice a limbii romîne.

învăţătura marxistă ne arată că temelia unei limbi, esenţa specificului ei, o constituie structura gramaticală şi fondul principal de cuvinte. Studiul ştiinţific al unei limbi trebuie să înceapă în mod firesc cu analiza acestor două elemente de bază.

Dacă în trecut nu s-a alcătuit o gramatică ştiinţifică a limbii romîne şi nici dicţionarul ei ştiinţific, aceasta se datoreşte în primul rînd faptului că nici una din teoriile care au dominat în lingvistica noastră n-a sezisat importanţa structurii gramaticale şi a fondului principal de cuvinte în studiul limbii. Astăzi, datorită învăţăturii marxiste, studiul ştiinţific al limbii romîne trebuie să înceapă prin alcătuirea gramaticii şi dicţionarului ştiinţific al limbii noastre.

întrecutul nostru cultural, au fost destul de numeroase încercările de a alcătui o gramatică a limbii romîne. De la 1757 pînă la primul război mondial au apărut la noi vreo 70 de cărţi de gramatică[1]. Nu e desigur locul să le analizăm aici pe fiecare în parte, fiindcă cele mai multe dintre ele nu prezintă nici o valoare ştiinţifică, ci, în cel mai bun caz, un interes istoric. O excepţie o constituie doar gramaticile întocmite de I. Eliade Rădulescu, Al. Lambrior şi H. Tiktin, care, deşi de valoare inegală unele faţă de altele, sînt o dovadă că autorii lor, îndeosebi cei doi din urmă, reuşiseră să-şi însuşească o concepţie înaintată, pentru vremea lor, despre gramatică.

Ca şi dicţionarele sau încercările de ortografie, gramaticile limbii romîne alcătuite în trecut au avut la bază principii greşite, latiniste, italienizante, etimologiste, şi prea arareori principiul descriptiv şi normativ. Primele gramatici din secolul al XVIII-lea, cea a lui Dimitrie Eustatievici sau a călugărului Macarie, sînt naive încercări de a aplica limbii romîne regulile gramaticii slavone. Gramatica lui Samuil Micu şi Gheorghe Şincai din acelaşi secol, « Elementa linguae dacoromanae sive valachicae », este o lucrare făcută cu scopul politic de a descoperi în limba romînă exclusiv regulile gramaticii latine. Marea majoritate a gramaticilor noastre din secolul al XIX-lea au mers pe această linie latinizantă şi etimologistă. Vechea Academie s-a făcut şi în această privinţă, cum s-a făcut şi cu dicţionarul lui August Treboniu Laurian şi I. C. Massim, ecoul acestor poziţii greşite prin gramatica lui Timotei Cipariu, însuşită şi publicată de Academie în anii 1869 şi 1877.

în prima jumătate a secolului al XIX-lea, singura noastră gramatică alcătuită pe temei descriptiv şi normativ este cea a lui I. Eliade Rădulescu, apărută la

[1] Vezi Romulus Ionaşcu, *Gramaticii romîni.* Iaşi, 1914.

Sibiu în 1828. Dar Eliade a părăsit în curînd aceste principii sănătoase, alunecînd în exagerările lui italienizante, tot atît de absurde ca şi cele ale latiniştilor şi tot atît de condamnabile ca şi trădarea lui faţă de lupta de eliberare a poporului din 1848.

Principiul descriptiv şi normativ îl folosesc la noi, în a doua jumătate a secolului al XlX-lea, Al. Lambrior în « Gramatica Romînă» (Fo'netica şi Morfologia, refăcută de Gh. Ghibănescu, 1892) şi H. Tiktin în « Gramatica Romînă» (ed. I 1891, ed. a Il-a 1895). Gramaticile acestor doi învăţaţi sînt singurele care au răspuns vreme îndelungată nevoilor practice ale şcolii noastre, ele fiind utilizabile.pînă astăzi.

/ « Gramatica Romînă » a lui H. Tiktin a avut la bază atît o concepţie ştiinţifică cît şi metoda justă de a exemplifica regulile gramaticale cu citate din cei mai buni scriitori ai noştri. în Prefaţa lucrării sale, H. Tiktin expune astfel principiile sănătoase care l-au călăuzit: « Pornind de la convingerea că sarcina de căpetenie a gramaticii şcolare este de a învăţa uzul corect al limbii materne şi că şcoala în primul loc e chemată a lupta în contra particularităţilor dialectale din graiul celor culţi, ne-am îndreptat luarea aminte în mod cu totul deosebit asupra chestiunii ortoepice, aşa încît cu greu se va găsi un capitol în opul de faţă, unde să nu se fi dat mai la fiecare pas instrucţiuni privitoare la întrebarea : care forme sînt de recomandat şi care nu? Modul nostru de a vedea în această chestiune . . . este în rezumat: menţinerea credincioasă a uzului consfinţit prin tradiţia literară, restabilirea formelor literare mai vechi acolo unde ele se arată alterate de gramaticii şi literaţii moderni în mod arbitrar şi gratuit..., în sfîrşit recomandarea uzului muntenesc în toate cazurile unde acesta nu stă în contrazicere cu tradiţia. Ţinem însă a observa că am căutat a ne feri de orice exclusivism pedantic. Aşa am înregistrat regulat, arătîndu-le ca admisibile, deşi mai puţin bune, toate formele care se afli încă deobşte întrebuinţate la scriitorii moldoveni» (ed. a II-a, p. IV).

Toate gramaticile apărute de la Lambrior şi Tiktin pînă în zilele noastre au fost doar improvizaţii pentru nevoi didactice de moment, fără vreo valoare ştiinţifică, fiind scrise, în general, cu scopuri mercantile. Ele au constituit/ o adevărată pacoste pentru învăţământul gramaticii în şcoala noastră, constînd doar dintr-o înşiruire de reguli mecanice pe care elevii erau obligaţi să le memorizeze fără nici un folos real.

încercările făcute de Acad. Iorgu Iordan^, precum şi de Acad. Al. Rosetti şi J. Byck&de a alcătui o gramatică a limbii romîne au fost necorespunzătoare,

[1] Iorgu Iordan, *Gramatica limbii romîne.* Bucureşti, 1937.

[2] Al. Rosetti şi J. Byck, *Gramatica limbii romîne.* Ed. I, Bucureşti, 1943; ed. a II-a, 1945.

din pricina concepţiei lor idealiste şi obiectiviste,despre limbă. Ele se mărginesc doar să înregistreze schematic faptele de limbă, ferindu-se de a da indicaţii normative şi de a arăta ceea ce este învechit şi pe cale de dispariţie şi ceea ce este nou şi se dezvoltă. « Căutînd să stabileşti norme cu orice preţ, scrie Iorgu Iordan în prefaţa lucrării sale, poţi greşi, adică poţi da impresia că ai greşit, atunci cînd norma respectivă nu satisface simţul pentru limbă al tuturor sau măcar al majorităţii cititorilor. Şi mai cu seamă poţi greşi faţă de limba însăşi, faţă de evoluţia ei ulterioară: ceea ce astăzi este sau ţi se pare necorect poate deveni mîne regulă generală, acceptată de toată lumea, din pricină că limba a apucat, în dezvoltarea ei, tocmai pe drumul indicat de inovaţia care în momentul de faţă este considerată ca o abatere de la normele gramaticale. Cine nu uită că limba se tranformă necontenit sub ochii noştri trebuie să aibă mereu în minte acest lucru. A trecut vremea cînd gramaticul, stăpînit de o anumită concepţie, credea că poate fixa reguli absolute şi poate da sentinţe pe care să le respecte toată lumea, cu riscul unei. . . pedepse în caz de abatere» (p. IV).

Poziţia obiectivistă şi idealistă adoptată de Iorgu Iordan, care se mărgineşte la înregistrarea faptelor de limbă şi la explicarea lor formală, neagă deci rolul normativ al gramaticii, susţinînd că evoluţia limbii este întîmplătoare şi imprevizibilă.

O altă greşeală de concepţie a lucrării lui Iorgu Iordan este subaprecierea sintaxei, căreia nu-i acordă- decît 34 de pagini, faţă de fonetică şi morfologie care cuprind 205 pagini.

Gramatica lui Al. Rosetti şi J. Byck are la bază concepţia structuralistă • şi formalistă. « în concepţia noastră, spun autorii în Prefaţă, morfologia operează cu semnul lingvistic (forma lingvistică sau cuvîntul), şi are drept scop să descrie *sistemul* în care intră semnele (formele sau cuvintele) unei limbi şi să lămurească funcţiunea şi valoarea sau sensul acestor semne» (p. 6-7).

Autorii se feresc nu numai de a da indicaţii normative, ci şi de a da definiţii categoriilor gramaticale. Pe ei nu-i interesează, spre exemplu, definirea termenului de subiect, predicat, atribut etc, ci doar sistemul de relaţii prin care un cuvînt poate deveni subiect, predicat etc. în ce priveşte fonetica, autorii adoptă integral poziţia fonologiei structuraliste a şcolii de la Praga, afirmînd că « numai valoarea *funcţională* a sunetelor trebuie reţinută de gramatic pentru studiul său » (p. 6). Sintaxa propriu-zis | este neglijată de ei chiar mai mult decît de Iorgu Iordan, neacordîndu-i-se decît 10 pagini faţă de 161 de pagini pentru fonetică şi morfologie.

Pentru fosta Academie Romînă alcătuirea unei gramatici ştiinţifice a limbii romîne n-a mai constituit o preocupare de la eşecul gramaticii lui Timotei Cipariu. Un fapt semnificativ pentru desconsiderarea manifestată sub regimul burghezo-moşieresc faţă de gramatică şi de studiul limbii în general

este, între altele, legea învăţămîntului din 1908, care nu prevedea studiul gramaticii în cursul superior al liceului şi nici în universitate, situaţie care s-a menţinut pînă la reforma învăţămîntului din 1948, înfăptuită de regimul de democraţie populară. Cît de mult era neglijată gramatica în cadrul studiilor despre limbă în sînul fostei Academii Romîne se vede şi din faptul că nici unul dintre lingviştii care s-au bucurat de «reputaţie» în generaţia trecută, ca Densusianu sau Puşcariu, n-a alcătuit o gramatică a limbii romîne, deşi lipsa unei gramatici era atît de adînc simţită.

Lipsa de interes a fostelor clase stăpînitoare pentru dezvoltarea şi cultivarea limbii romîne mergea mînă în mînă cu snobismul, cu preferinţa pentru limbile străine, îndeosebi pentru cea franceză. « în Rornînia burghezo-moşierească de pînă mai ieri, clasele exploatatoare şi savanţii lor înstrăinaţi de cultura naţională a poporului romîn şi a naţionalităţilor conlocuitoare, plasaţi pe poziţia cosmopolitismului, au folosit, conştient sau inconştient, limba franceză, limba stăpînilor lor, creînd şi întreţinînd prejudecata incapacităţii limbii noastre de a contribui la dezvoltarea ştiinţei, pentru a dura un zid chinezesc între ştiinţă şi popor »[1].

Desconsiderarea studiului gramaticii, a legăturii lingvisticii cu şcoala, lipsa manualelor şi metodicilor de predare, concepţia greşită a Dicţionarului Academiei au avut o cauză comună: idealismul şi cosmopolitismul lingvisticii burgheze din ţara noastră, « concepţii care au dus la decăderea şi sterilitatea lingvisticii romîne»[2]. « Aşa se explică, scrie ziarul « Scînteia» din 25 iulie 1951, de ce în şcoală, limba romînă şi limbile străine se învăţau cu totul neştiinţific. Elevii şi studenţii, ieşind din şcoli, vorbeau şi scriau cu greşeli gramaticale şi ortografice»[3].

După eliberarea ţării noastre de către glorioasa armată sovietică şi cucerirea puterii politice în stat de către clasa muncitoare condusă de P.C.R., cultura romînească s-a putut îmbogăţi din nesecatul izvor al ştiinţei sovietice. Dar situaţia în ceea ce priveşte studiul gramaticii limbii romîne nu s-a schimbat. Unii lingvişti din ţara noastră n-au adîncit de la început îndeajuns învăţătura marxist-leninistă şi nu au tras concluziile necesare pentru studiul ştiinţific al limbii romîne. Ei au rămas pe vechile pcziţii idealiste, care acordau gramaticii o importanţă redusă, considerînd-o ca o disciplină formală, şi n-au dezvoltat, în spirit marxist, studiile asupra gramaticii limbii noastre.

Ţinînd seamă de această situaţie, Prezidiul Academiei R.P.R. a încredinţat încă din 1950 Institutului de lingvistică din Bucureşti sarcina importantă şi

[1] *Lupta de clasă,* ianuarie-martie, 1949 (împotriva cosmopolitismului în ştiinţă), p. 90.

[2] *O dezbatere care nu şi-a atins scopul,* în *Contemporanul* din 27 februarie 1953.

[3] *Scînteia* din 25 iulie 1951 (*Pentru înflorirea lingvisticii în Patria noastră).*

de mare răspundere a alcătuirii primei gramatici ştiinţifice şi a dicţionarului limbii romîne.

Deoarece elaborarea acestor lucrări a fost greşit concepută de fosta conducere a Institutului (Iorgu Iordan, Al. Rosetti şi Al. Graur), Prezidiul Academiei R.P.R. a fost nevoit să numească în iunie 1952 o nouă conducere, cu sarcina de a aduce cît mai urgent la îndeplinire aceste lucrări, pe baza învăţăturii marxiste despre limbă.

Gramatica de faţă este una din traducerile în viaţă a chemării Partidului Muncitoresc Romîn pentru înflorirea lingvisticii în ţara noastră, pentru cultivarea şi dezvoltarea limbii romîne.

•

Baza ştiinţifică pe care colectivul Institutului de lingvistică din Bucureşti a alcătuit gramatica de faţă a fost învăţătura marxistă despre gramatică şi structura gramaticală a limbii cuprinsă în clasica lucrare a lui I. V. Stalin « Marxismul şi problemele lingvisticii».

Pentru alcătuirea unei gramatici nici nu există o bază teoretică mai solidă decît învăţătura lui I. V. Stalin, care acordă, pentru întîia oară, acestei discipline importanţa excepţională pe care o are în studiul limbii.

Felul în care I. V. Stalin defineşte natura şi rolul gramaticii, ca şi procesul formării şi dezvoltării structurii gramaticale, constituie singurul fundament teoretic pentru studiul materialist al gramaticii.

în concepţia marxistă, gramatica nu este o sumă de reguli pentru învăţarea limbilor, ci ştiinţa structurii gramaticale a unei limbi, ştiinţa principiilor şi modificărilor ei istorice [1] în cadrul disciplinelor lingvistice, gramatica ocupă, în concepţia marxistă, primul loc, obiectul ei fiind însăşi « esenţa specificului limbii».

Nici sunetele, nici cuvintele, luate izolat, nu formează o limbă, ele avînd un sens numai în cuprinsul propoziţiilor constituite pe baza gramaticii. De aceea, la baza studiului limbii nu poate fi pusă teoria componenţei ei fonetice şi a modificărilor fonetice din limbă, aşa cum au făcut neogramaticii.

Nici- vocabularul, care se găseşte în continuă schimbare, nu formează baza limbii, «deşi fără el nu este de conceput nici o limbă»[2].

Temelia limbii, esenţa specificului ei o formează, arată I. V. Stalin, structura gramaticală şi fondul principal de cuvinte.

[1] Vezi N. S. Pospelov, *I. V. Stalin şi structura gramaticală a limbii,* în *Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin.* Ed. Acad. R.P.R., 1953.

[2] I. Stalin *Marxismul şi problemele lingvisticii.* Ed. pentru literatura politică, 1953, p. 21.

Sunetele şi cuvintele constituie numai un material de construcţie la dispoziţia gramaticii, care le combină în propoziţii şi fraze, după regulile specifice fiecărei limbi. Numai prin gramatică «limba capătă posibilitatea de a îmbrăca gîndurile umane în învelişul material al limbii»* şi numai prin ea limba capătă « armonie şi înţeles »[2].

Specificul structurii gramaticale constă în faptul că operează prin generalizări, prin categorii abstracte. I. V. Stalin o aseamănă în această privinţă cu geometria, deoarece gramatica, făcînd abstracţie de particular şi concret, atît în cuvinte cît şi în propoziţii, «ia acel element comun care stă la baza modificărilor cuvintelor şi a îmbinărilor lor în propoziţii şi construieşte din acel element comun reguli gramaticale, legi gramaticale»[3]. Formula unei declinări sau conjugări se aplică oricăror substantive sau verbe de un anumit fel, aşa precum şi formula geometrică a unui triunghi se aplică tuturor triunghiurilor asemănătoare.

Dar categoriile şi legile gramaticale nu s-au născut spontan şi n-au fost totdeauna aşa cum le constatăm astăzi. I. V. Stalin a arătat că ele sînt rezultatul unei lungi dezvoltări istorice a limbii, produsul evoluţiei şi perfecţionării ei îndelungate. Istoria oricărei limbi ne arată trecerea ei de la forme gramaticale neregulate şi greoaie spre forme cît mai precise şi adecvate. Studiul limbilor primitive ne arată, spre exemplu, că în foarte numeroase cazuri pluralul substantivelor se exprimă prin cuvinte cu totul diferite de singular şi tot astfel diferitele timpuri ale unei acţiuni nu se exprimă prin unul şi acelaşi cuvînt de bază, ci prin cuvinte diferite după momentul acţiunii.

Fiecărei limbi îi sînt proprii categoriile ei gramaticale, care o caracterizează. Astfel, spre exemplu, substantivele în limba rusă şi romînă prezintă forme diferite după gen, număr şi caz. în limba franceză ele variază numai după gen şi număr. în limba romînă şi rusă există trei genuri la substantive. Franceza cunoaşte numai două: masculin şi feminin.

Existenţa categoriilor gramaticale specifice fiecărei limbi demonstrează clar absurditatea încercărilor lingvisticii idealiste şi cosmopolite de a stabili o « gramatică universală» valabilă pentru toate limbile. Ignorînd specificul concret al limbilor şi căutînd să stabilească în limbă factori şi categorii« general umane », lingvistica structuralistă reia principiile care stau la baza « Gramaticii generale şi raţionale» de la Port-Royal, apărută în 1660 şi alcătuită pe străvechea concepţie aristotelică a identităţii categoriilor logicii formale cu cele gramaticale.

Pe o poziţie tot atît de greşită s-a plasat şi~N. I. Marr, concepînd limba ca un produs de clasă şi ca un fenomen de suprastructură. El a căutat să explice

[1] I. Stalin, *Marxismul şi problemele lingvisticii.* Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 22.

[2] *Ibidem,* p. 21.

[3] *Ibidem,* p. 22.

apariţia categoriilor gramaticale prin dezvoltarea diferitelor formaţiuni social-economice. Astfel, spre exemplu, pentru el apariţia pronumelui era legată de dezvoltarea proprietăţii, iar apariţia gradelor de comparaţie de despărţirea societăţii în clase. N. I. Marr era convins că prin analiza semantică se pot explica toate categoriile gramaticale, inclusiv prepoziţiile şi conjuncţiile.

Combătînd cu hotărîre poziţia lui N. I. Marr, I. V. Stalin a arătat că numai o vulgarizare grosolană a marxismului 1-a putut conduce pe N. I. Marr la ideea că fiecare «limbă de clasă» îşi are gramatica ei « de clasă», că există o « gramatică burgheză» şi o «gramatică proletară». Aceste afirmaţii denotă «ignoranţa în problemele marxismului şi completa neînţelegere a naturii limbii»[1].

Pentru ştiinţa materialist-dialectică a limbii, categoriile gramaticale nu pot fi identificate nici cu categoriile statice ale logicii formale, cum pretind idealiştii, şi nici cu evoluţia bazelor şi suprastructurilor, cum au susţinut, greşit, N. I. Marr şi şcoala sa.

I. V: Stalin a arătat că structura gramaticală şi-a precizat categoriile şi regulile ei pe măsura progreselor gîndirii şi a posibilităţilor acesteia de a abstractiza şi generaliza ceea ce este comun şi esenţial în cazurile asemănătoare.

Structura gramaticală este cel mai stabil element al limbii. « Elaborată în decursul epocilor şi intrată în carnea şi sîngele limbii»[2], ea se schimbă mai încet decît fondul principal de cuvinte. Cu timpul, ea se schimbă,« se îmbogăţeşte cu reguli noi, dar principiile structurii gramaticale se păstrează în decursul unei perioade de timp foarte îndelungate, deoarece ele — după cum arată istoria — pot servi cu succes societatea în decursul unui şir de epoci»[3].

în orice limbă se pot constata în fiecare moment forme gramaticale perimate, neproductive, care se elimină treptat din uz, şi altele care sînt pe cale de formare.

Schimbările în structura gramaticală se produc încet şi devin perceptibile numai după vreme îndelungată. Aceste schimbări se fac în sensul perfecţionării structurii gramaticale, în sensul precizării şi îmbogăţirii regulilor ei. Astfel, în evoluţia limbilor, întîiul mod cunoscut de legare a diferitelor propoziţii între ele a fost juxtapunerea. Dar prin acest procedeu raportul între propoziţii era neprecis şi se puteau ivi numeroase confuzii^ Cu vremea, dezvoltîndu-se coordonarea şi subordonarea prin conjuncţii, diferitele raporturi în frază au devenit mai clare şi mai precise. Este destul, în această privinţă, să comparăm bunăoară sintaxa limbii romîne din textele secolului al XVI-lea cu cea a limbii romîne de astăzi, pentru a constata felul în care sintaxa limbii noastre s-a dezvoltat şi şi-a

[1] I. Stalin, *Marxismul şi problemele lingvisticii*. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 18.

[2] *Ibidem*, p. 23.

[3] *Ibidem*, p. 23.

precizat regulile. Astfel, în secolul al XVI-lea, constatăm un număr relativ mic de conjuncţii, avînd fiecare mai multe funcţiuni. Cu timpul însă, în limba literară s-au dezvoltat, alături de conjuncţiile simple, numeroase conjuncţii compuse şi locuţiuni conjuncţionale, specifice fiecărei categorii de propoziţii subordonate.

Pentru cunoaşterea structurii gramaticale a unei limbi, I. V. Stalin a arătat marea importanţă a studierii legilor interne de dezvoltare proprii limbii respective. Aceste legi se referă la structura specifică a părţilor componente ale limbii — vocabularul, structura gramaticală, fonetica —, la relaţiile dintre ele şi la schimbările care se produc în limbă ca rezultat al mecanismului ei de funcţionare.

O astfel de lege este, spre exemplu, în limba romînă, cumularea caracteristicilor care deosebesc pluralul de singulari la substantive, sau o persoană de alta la verbe, nu numai prin desinenţe, ci şi prin modificări în tema cuvîntului. Pluralul *cărţi* se deosebeşte de singularul *carte,* nu numai prin desinenţă, ci şi prin modificarea vocalei *a* din temă în *â* şi prin transformarea lui./ în /. Pluralul *căşti* mai are comun cu singularul doar sunetul iniţial, toate celelalte sunete fiind deosebite de cele ale singularului *cască.* Tot astfel formele verbale *port, porţi, poartă, purtăm* se deosebesc una de alta, nu numai prin desinenţe, ci şi prin modificări în tema verbului: *t* din temă se transformă în / la persoana a II-a, *o* în *oa* la persoana a IlI-a şi *o* în *u* la persoana I plural.

Acţiunea legilor interne caracterizează adeseori o întreagă familie de limbi. Astfel este, spre exemplu, în familia limbilor romanice, legea reducerii flexiunii nominale, care a făcut ca aceste limbi să nu mai distingă cazurile după desinenţe. Singura dintre limbile romanice care a mai păstrat doar două sau, în unele cazuri, trei din cele şase cazuri ale latinei este limba romînă.

Arătînd că structura gramaticală a limbii poate fi înţeleasă numai pe bază istorică, I. V. Stalin a creat cu adevărat temeiurile ştiinţifice ale gramaticii ca disciplină lingvistică. Lingvistica burgheză se mărginea să descrie structura gramaticală a limbii, dar nu o putea explica din punct de vedere ştiinţific, deoarece neglija procesul ei de formare. Cînd lingviştii burghezi au început să studieze structura gramaticală a limbii din punct de vedere istoric, ei au făcut o separaţie totală între gramatica descriptivă şi istorică. Adevărata ştiinţă a limbii nu se poate mulţumi însă să constate că astăzi se vorbeşte într-un anumit fel, ci trebuie să explice de ce se vorbeşte în acest fel şi cum s-a ajuns la respectiva formă lingvistică. Răspunsul la aceste întrebări îl poate da numai studiul istoric al limbii şi al legilor ei interne de dezvoltare.

Opoziţia între studiul descriptiv şi cel istoric al limbii a fost susţinută îndeosebi de F. de Saussure şi de şcoala sa, după care gramatica istorică nu numai că este lipsită de sens, ci şi imposibil de studiat. Pentru F. de Saussure, studiul

limbii trebuie limitat la sistemul ei actual. Concepţia lui idealistă 1-a împiedicat să vadă că evoluţia limbii de la o stare la alta este riguros condiţionată de istoria poporului care a creat-o şi o vorbeşte şi că nu poate fi separat studiul stării actuale a limbii de studiul istoriei ei.

Aşa precum a arătat Friedrich Engels în «Anti-Duhring», conţinutul şi forma limbii « nu pot fi înţelese decît dacă se urmăreşte naşterea şi dezvoltarea ei treptată, ceea ce nu este posibil fără a studia în primul rînd formele sale ieşite din uz şi în al doilea rînd limbile înrudite vii şi moarte»[1].

Cunoaşterea evoluţiei limbii în lumina legilor ei de dezvoltare are, pe lîngă valoarea ştiinţifică propriu-zisă, o imensă importanţă practică în acţiunea de cultivare a limbii.

Această acţiune poate fi făcută numai pe baza cunoaşterii ştiinţifice a legilor dezvoltării limbii, prin folosirea acestor legi pentru a face din limbă instrumentul de comunicare necesar societăţii, deoarece « fără o limbă înţeleasă de societate şi comună pentru membrii ei, societatea îşi încetează producţia, se destramă , şi încetează de a exista ca societate»[2]. Limba nu-şi poate îndeplini cu succes funcţiunea ei de instrument de comunicare şi exprimare a gîndirii dacă nu este şi îndrumată.

Arătînd că legile naturii şi ale economiei au un caracter obiectiv, I. V. Stalin a precizat că ele nu pot fi nici suprimate, nici create de oameni. Oamenii pot doar « să descopere legile, să le cunoască, să şi le însuşească, să înveţe să le aplice în deplină cunoştinţă de cauză, să le folosească în interesul societăţii şi în felul acesta să le supună, să ajungă să le domine»[3].

Cunoaşterea legilor limbii este singurul mijloc de a putea influenţa dezvoltarea ei şi aceasta numai în sensul întăririi legilor ei interne, a tendinţelor ei fireşti. încercarea de a influenţa limba în sens contrar acestor legi nu poate duce decît la un eşec total, de felul celui suferit de latinişti, de italienismul lui Eliade Rădulescu sau de purismul lui Aron Pumnul. Cultivarea limbii poate avea succes numai cînd ea decurge din legile dezvoltării limbii şi cînd este făcută cu respectarea acestor legi.

Opera de cultivare şi perfecţionare a limbii este puternic sprijinită de temele lui I. V. Stalin cuprinse în ultima sa lucrare «Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S.». în această operă clasică, I. V. Stalin a arătat puterea omului socialist în faţa legilor naturii şi societăţii, rolul lui activ în opera de transformare a naturii şi a vieţii sociale. Cunoscînd legile obiective, oamenii

[1] Friedrich Engels, *Anti-Duhring.* Ed. P.M.R., ed. a II-a, 1952, p. 378.

[2] I. Stalin, *Marxismul si problemele lingvisticii.* Ed. pentru literatura politică, 1953, p. 21.

[3] I. Stalin, *Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S.* Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 10.

nu mai sînt neputincioşi faţă de ele, ci pot să le aplice în mod deplin conştient de interesele societăţii.

Marele ajutor dat oamenilor muncii prin îndrumările lui I. V. Stalin asupra folosirii legilor naturii şi societăţii a fost apreciat de tovarăşul G. M. Malenkov astfel: « Uriaşa însemnătate a lucrărilor teoretice ale tovarăşului' Stalin constă în aceea că ele pun în gardă împotriva alunecării pe deasupra lucrurilor, pătrund în adîncul fenomenelor, în fondul însuşi al proceselor de dezvoltare a societăţii, ne învaţă să vedem în germene acele fenomene care vor determina desfăşurarea evenimentelor, ceea ce face posibilă previziunea marxistă»[1].

•

Prin alcătuirea primei gramatici ştiinţifice a limbii romîne, Institutul de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R. satisface o adîncă nevoie a culturii noastre. învăţămîntul de toate gradele şi toţi oamenii muncii aşteptau de mult întocmirea unei călăuze ştiinţifice în domeniul limbii noastre, care să arate bogatele ei posibilităţi de exprimare în formele cele mai limpezi, mai precise, mai sugestive.

Nevoile societăţii de astăzi reclamă o limbă unitară, înţeleasă de toţi şi cu reguli bine precizate.

Precizarea regulilor gramaticale nu "trebuie însă înţeleasă într-un sens rigid, de imobilizare a limbii în anumite forme, ceea ce ar fi de altfel şi imposibil. Procesul permanent de dezvoltare şi îmbogăţire a limbii nu poate permite închiderea ei în forme rigide, cu caracter definitiv. Dar funcţiunea limbii ca mijloc de comunicare, rolul ei ca formă a culturii naţionale, impune lingviştilor sarcina concretizării normelor ei gramaticale.

Limba pe care gramatica de faţă a căutat s-o fixeze în reguli este limba literară contemporană, care constituie forma cea mai îngrijită a limbii naţionale pe care o vorbim astăzi. Graiurile regionale, explicabile prin izolarea în care trăiau, în trecut, provinciile ţării noastre, sînt treptat înlocuite de o limbă naţională unitară. Această unitate a limbii romîne se afirmă şi se întăreşte îndeosebi astăzi, în cursul procesului istoric de formare a naţiunii noastre socialiste.

Precizarea regulilor gramaticale şi a normelor în gramatica de faţă s-a făcut îndeosebi pe baza operelor literare din secolul al XlX-lea şi al XX-lea, precum şi pe baza practicii vii a limbii din zilele noastre. Articolele şi cuvîntările tovarăşului Gheorghe Gheorghiu-Dej şi documentele de partid şi de stat au fost folosite ca material de bază pentru limba curentă de astăzi, îndeosebi în volumul care cuprinde Sintaxa.

[1] **G. M. Malenkov**, *Raportul de activitate al Comitetului Central al P.C. (b) al U.R.S.S. la Congresul al XIX-lea al Partidului.* **Ed. pentru literatură politică, 1952, p. 123.**

Noua gramatică a căutat deci să fixeze situaţia obiectivă existentă în structura gramaticală a limbii noastre literare. Ea are astfel, în primul rînd, un caracter descriptiv.

Dar pe lîngă caracterul ei descriptiv, o gramatică îşi îndeplineşte adevăratul ei rol numai cînd are şi un caracter normativ. Deci, acolo unde formele de exprimare prezintă fluctuaţii sau imprecíziuni, îi revine gramaticii rolul de a arăta forma corectă corespunzătoare sau exprimarea literară cea mai recomandabilă, în funcţie de tendinţele de dezvoltare a limbii potrivit legilor ei interne. « Atitudinea conştientă faţă de structura gramaticală a limbii — se spune în Cuvîntul înainte al Gramaticii limbii ruse a Academiei de Ştiinţe a Uniunii Sovietice —, faţă de legile ei fundamentale şi faţă de regulile ei particulare contribuie la folosirea mai corectă a limbii materne, însuşite din copilărie, la exprimarea mai exactă a gîndurilor şi la înţelegerea mai bună a celor auzite şi citite. O dată cu aceasta, atitudinea conştientă faţă de structura gramaticală a limbii contribuie la desăvîrşirea limbii naţionale comune ... De aceea, o gramatică descriptivă şi normativă, bazată pe studierea ştiinţifică a problemelor structurii limbii, are o mare însemnătate practică pentru cercurile largi ale celor ce vorbesc şi scriu»[1].

Noua gramatică a căutat să-şi îndeplinească această menire. Ea va putea servi ca un îndreptar ştiinţific atît marilor mase, pentru ca ele să vorbească şi să scrie corect limba romînă, cît şi pentru scriitori, pentru propagandişti, pentru profesori, adică pentru toţi cei care au sarcina de a explica, instrui şi convinge. Ea va constitui baza gramaticii şcolare, dîndu-i acesteia caracterul ştiinţific corespunzător importanţei ei în învăţarea limbii.

Tratarea problemelor în gramatica de faţă, împărţirea materiei şi capitolele noi pe care le cuprinde o deosebesc simţitor de gramaticile alcătuite în trecut.

Potrivit învăţăturii marxiste, după care limba este un produs istoric format în decursul evoluţiei de veacuri a poporului care a creat-o şi o vorbeşte, lucrarea de faţă cuprinde la începutul fiecărui capitol o scurtă schiţă istorică a evoluţiei formelor limbii noastre, de la limba latină şi slavă pînă astăzi, dînd adeseori şi în cuprinsul diferitelor capitole explicaţiile istorice socotite necesare.

Introducerea analizei principiilor vocabularului ca prim capitol al gramaticii constituie aplicarea învăţăturii marxiste privitoare la raporturile dintre vocabular şi gramatică. Cuvintele limbii formînd materialul de construcţie al formelor şi regulilor gramaticale, studiul principiilor vocabularului îşi are de fapt locul firesc la începutul oricărei gramatici ştiinţifice.

[1] *Grammatika russkogo ia^ika.* **Redactori responsabili: Acad. V. V. Vinogradov, E. S. Istrina şi S. G. Barhudarov, membri corespondenţi ai Academiei de Ştinţe a U.R.S.S., 1952, Moscova, t. I, p. 3.**

Pentru întîia oară într-o gramatică a limbii romîne i se dă foneticii importanţa cuvenită, ca parte a studiului limbii care se ocupă cu învelişul material al cuvintelor. Ţinînd seamă de faptul că în procesul de unificare a unei limbi, care se afirmă în primul rînd prin structura gramaticală şi fondul principal de cuvinte, deprinderile fonetice regionale dovedesc în general o mare persistenţă, unitatea laturii sonore a limbii trebuie să constituie o importantă problemă pentru o gramatică ştiinţifică. De aceea, gramatica de faţă, pe lîngă descrierea amănunţită a sunetelor limbii romîne, a căutat să stabilească, pe cît a fost posibil, toate indicaţiile normative pentru o pronunţare corectă a sunetelor limbii noastre, pentru a asigura astfel o exprimare precisă şi unitară, în conformitate cu uzul literar şi tendinţele actuale ale limbii.

Morfologia cuprinde şi ea numeroase părţi noi faţă de gramaticile din trecut. Pentru întîia oară într-o gramatică a limbii romîne, procedeele de formare a cuvintelor sînt studiate în legătură cu fiecare parte de vorbire, în capitolul de morfologie privitor la partea de vorbire respectivă.

O altă caracteristică a gramaticii de faţă este tratarea sintaxei părţilor vorbirii în cuprinsul morfologiei, forma şi funcţiunea unei categorii gramaticale fiind indisolubil legate în actul vorbirii. Părţi noi ale morfologiei sînt, spre exemplu, tratarea declinării substantivelor după genuri, adică după modul cum ea se efectuează de fapt în limba romînă, şi diatezele la verb.

în capitolul despre verb se dă, pentru întîia oară într-o gramatică a limbii romîne, dezvoltarea cuvenită părţii privitoare la verbele reflexive, care constituie o caracteristică a limbii noastre, fiind un mijloc important de îmbogăţire a expresivităţii ei.

Părţile de vorbire neflexibile (adverbul, prepoziţia, conjuncţia şi interjecţia), care în gramaticile din trecut erau tratate sumar, în cîteva rînduri, sînt analizate fiecare, în gramatica de faţă, în mod amplu, corespunzător frecvenţei şi rolului lor în limba noastră. Pentru fiecare din aceste categorii gramaticale se stabilesc funcţiunile multiple pe care le au în cadrul construcţiilor gramaticale şi $e dau indicaţii normative asupra folosirii şi valorii lor stilistice.

•

în alcătuirea gramaticii de faţă, colectivul Institutului de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R. s-a străduit să aplice învăţătura marxistă despre rolul şi funcţiunea gramaticii ca factor educativ de cunoaştere şi de cultivare a limbii naţionale.

Munca colectivului care a alcătuit gramatica a fost mult uşurată de însuşirea bogatei experienţe sovietice în materie de gramatică. Manualul de gramatică al lui Zemski, Kriucikov şi Svetlaev, de asemenea cel al lui Finkel şi Bajenov, dar îndeosebi « Gramatica limbii ruse», volumul I (Fonetica şi Morfologia), alcătuită

de Academia de Ştiinţe a Uniunii Sovietice sub redacţia Acad. V. V. Vinogradov şi a membrilor corespondenţi ai Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. E.S. Istrina şi S.G. Barhudarov, apărută în 1952, ne-au servit ca o preţioasă îndrumare metodologică, atît în planul nostru de ansamblu, cît şi în felul de a interpreta numeroase probleme speciale.

Dar nu numai concepţia de bază în alcătuirea acestei lucrări a deosebit munca de astăzi a Institutului faţă de cea a lingviştilor din trecut, ci şi metodele de muncă.

în alcătuirea gramaticii, ca şi în alcătuirea celorlalte lucrări care se elaborează astăzi în Institut, s-a folosit metoda muncii în colectiv. Sîntem convinşi că numai pe această cale se pot obţine rezultatele pe care poporul muncitor le aşteaptă de aici înainte de la oamenii de ştiinţă.

Volumul de faţă, care cuprinde Vocabularul, Fonetica şi Morfologia, a fost. terminat la începutul anului 1953 şi supus în ziua de 6 februarie 1953 dezbaterii Consiliului ştiinţific lărgit al Institutului.

Pe baza criticilor şi observaţiilor făcute în cadrul dezbaterii din ziua de 6 februarie şi a celor apărute în presă, proiectul a fost revizuit şi definitivat în luna aprilie 1953.

Al doilea volum, care cuprinde Sintaxa, a fost terminat şi dat la tipar în cursul lunii februarie 1954.

în acest fel s-a realizat o veche năzuinţă culturală a poporului nostru, meritul înfăptuirii ei revenind în primul rînd celor care au luat această iniţiativă şi au sprijinit-o nelimitat moral şi material: Partidul Muncitoresc Romîn, Guvernul R.P.R. şi Prezidiul Academiei R.P.R.

Prof. DIMITRIE MACREA

VOCABULARUL

Cuvîntul ca unitate lexicală

§ 1. « După cum. se ştie — scrie I. V, Stalin în « Marxismul şi problemele lingvisticii» (p. 21) — toate cuvintele cuprinse într-o limbă formează laolaltă aşa-numitul vocabular». Cuvintele sînt îmbinări de sunete (uneori chiar un sunet singur) care au un înţeles, de pildă: *casă, floare, om, (a) cînta, (a) merge, el, bun, o, doi, bine, la, pe, că, şi, vai.*

Pentru a fi combinate în propoziţii şi fraze, cuvintele iau în general diferite forme. Substantivul *casă* ia formele *casei, casele, caselor* sau *casa.* Verbul *a cînta* devine *cîntaţi, cîntînd, cîntasem* etc. Pronumele personal *el* se transformă în *lui, îi, lor, le* etc. Astfel de modificări reprezintă formele gramaticale ale cuvintelor cu ajutorul cărora se exprimă raporturile între cuvintele din frază şi nuanţe ale acţiunilor, fără a se schimba sensul fundamental al cuvîntului. Un cuvînt nu este alcătuit dintr-o formă tip, ci din toate formele gramaticale pe care le poate lua în flexiune. Formele gramaticale ale aceluiaşi cuvînt pot fi destul de deosebite între ele. Astfel, de exemplu, verbul *a lua* are la persoana I şi a II-a sg. a ind. prez. formele *iau, iei,* iar la persoana I şi a II-a pl. *luăm, luaţi.* Totuşi *iau* şi *luăm* nu sînt cuvinte independente, ci forme diferite ale verbului *a lua,* deoarece au acelaşi înţeles lexical şi nu diferă decît prin flexiune.

Cuvintele îşi pot modifica însă şi înţelesul în vorbire. în propoziţia *am împrumutat pe un prieten cu doi lei, împrumuta* înseamnă « a da cu împrumut», iar în propoziţia *am împrumutat de la un prieten doi lei,* acelaşi verb are sensul de « a lua cu împrumut». Cu toate acestea înţelesul de bază al lui *împrumuta* se păstrează în amîndouă cazurile.

Transformările formei şi înţelesului cuvintelor nu se produc la întîmplare, ci totdeauna după anumite reguli gramaticale şi lexicale ale limbii respective.

Vocabularul ca material de construcţie pentru gramatică

§ 2. Cuvintele sînt, după cum arată I. V. Stalin în « Marxismul şi problemele lingvisticii» (p. 21), materialul de construcţie cu ajutorul căruia gramatica formează propoziţii şi fraze. Ca material de construcţie, cuvintele sînt independente. Nimic nu ne obligă, de pildă, să înşirăm pe *casă, floare, om, a cînta* sau pe celelalte numai într-o anumită ordine şi nici să le legăm între ele numai într-un anumit fel, dinainte determinat. Dacă cuvintele n-ar fi independente, gramatica n-ar putea să le întrebuinţeze ca material la construirea propoziţiilor şi frazelor, după cum, dacă varul, cimentul şi cărămizile n-ar fi materiale de construcţie independente unul de altul, nu s-ar putea clădi nimic cu ajutorul lor. Independenţa aceasta dispare însă cînd cuvintele se combină între ele cu ajutorul gramaticii. în propoziţia *copacul creşte,* cele două cuvinte depind unul de celălalt. Nu se poate spune *copacul creştem,* de pildă, fiindcă forma verbului *creştem* nu e potrivită cu subiectul *copac.* Nu se poate spune nici *copacul cumpără* sau *copacul vinde,* fiindcă aici înţelesul lexical al verbelor *cumpără* şi *vinde* nu e potrivit cu înţelesul substantivului *copac* ca subiect.

Despre conţinutul cuvîntului

§ 3. în natură nu există formă fără conţinut şi nici conţinut fără formă. Tot astfel nici în limbă nu există conţinut liber de materialul limbii. Orice cuvînt este o unitate între un conţinut şi o formă. Conţinutul este totalitatea înţelesurilor cuvîntului, iar forma, totalitatea sunetelor cuvîntului. Totalitatea sunetelor constituie partea materială, materia din care este construit cuvîntul, iar totalitatea înţelesurilor, reprezintă o reflectare a realităţii în mintea omului. Deşi conţinutul cuvîntului este o totalitate de înţelesuri, totuşi în propoziţii şi fraze nu apare, în general, decît cîte unul din aceste înţelesuri. Astfel, în *a se înroşi la faţă, a face feţe-feţe, faţă de masă* etc, limba nu utilizează toate înţelesurile cuvîntului *faţă* deodată, ci numai cîte unul.

Din punctul de vedere al conţinutului, cuvintele se împart în trei categorii:

a. cuvinte care exprimă (şi denumesc) noţiuni;

b. cuvinte care exprimă (dar nu denumesc) emoţii şi imită zgomote sau sunete;

c. cuvinte care exprimă raporturile dintre noţiuni şi servesc pentru a uni celelalte cuvinte în propoziţii sau fraze.

Din prima categorie fac parte substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul şi adverbul. Aceste feluri de cuvinte sînt forma materială a noţiunilor, singura formă de existenţă a noţiunilor. Prin cuvîntul *om,* de pildă, înţelegem noţiunea « om», adică «fiinţă care poate gîndi şi vorbi, care poate construi şi folosi unelte în procesul muncii sociale».

Din a doua categorie fac parte interjecţiile, de exemplu *ura!, cucul*

A treia categorie cuprinde prepoziţiile, conjuncţiile, articolul, verbul copulativ *a fi* şi verbele auxiliare. Spre deosebire de celelalte cuvinte ale limbii, acestea nu au înţeles de sine stătător. *Cu, de, în, la, pe* etc. sau *şi, dar, ori, cel, un* etc. nu exprimă nici noţiuni, nici emoţii sau zgomote.

Despre forma cuvîntului şi raportul ei cu conţinutul

§ 4. Forma cuvîntului este alcătuită din sunete. Sunetele fiind vibraţii ale aerului, deci materie în mişcare, sînt ele înseşi materie. De aceea complexul de sunete formează partea materială a cuvîntului. înlănţuirea sunetelor în cuvinte este condiţionată de anumite legi. în limba romînă, de exemplu, nici un cuvînt nu începe cu vreunul din grupurile de sunete *dl, tl, dn* şi *tn,* pe cînd alte limbi au cuvinte care încep cu aceste grupuri.

Sunetele, ca elemente materiale ale cuvîntului, şi înţelesurile, ca elemente ideale ale cuvîntului, nu se condiţionează unele pe celelalte. Numai în cazul, excepţional, al onomatopeelor, un cuvînt are un anumit sens pentru că e format din anumite sunete: cîntecul cocoşului este desemnat prin cuvîntul *cucurigu,* deoarece sunetele care compun acest cuvînt se apropie cel mai mult de sunetele pe care le scoate cocoşul. La celelalte cuvinte această concordanţă nu există. Nu din cauza sunetelor *c-a-s-ă,* care-1 compun, cuvîntul *casă* are înţelesul de « clădire», căci aceleaşi sunete, purtînd acelaşi accent, desemnează şi «lada de ţinut bani», şi « locul unde se fac plăţi». Pe de altă parte, dacă sunetele *c-a-s-ă* ar avea în ele înseşi ceva care să ne oblige să le atribuim obiectului pe care îl numim în felul acesta în romîneşte, ar trebui ca în toate limbile de pe suprafaţa pămîntului obiectul pe care noi îl numim *casă* să fie numit numai *casă.* Se înţelege că nici noţiunile nu cer prin natura lor să fie exprimate prin anumite sunete, căci în cazul acesta noţiunile identice ar trebui să se exprime în toate limbile prin sunete identice. După cum se ştie însă, « casei» i se zice în limba rusă 30M, în limba franceză *maison,* în limba germană *Haus* şi aşa mai departe, ceea ce dovedeşte că sunetele *c-a-s-ă* nu condiţionează numirea obiectului respectiv.

Deşi conţinutul cuvîntului nu este faţă de forma lui ceea ce este cauza faţă de efect şi nici invers, totuşi conţinutul şi forma alcătuiesc laolaltă o unitate şi orice conţinut trebuie să îmbrace o formă ca să existe. în acelaşi timp însă, unitatea dintre formă şi conţinut nu este împietrită: un cuvînt îşi poate modifica forma, păstrînd acelaşi sau aceleaşi înţelesuri, şi, invers, îşi poate modifica în parte sau în total conţinutul, păstrîndu-şi forma neschimbată. Astfel, înţelesul lui *voinic* se schimbă din « oştean» (sensul din limba veche slavă) în « puternic, tare», fără a se produce vreo modificare de formă. Tot astfel, lat. *canto* a devenit *cînt,* slav. AKJKHTH a devenit *iubi,* în timp ce conţinutul acestor cuvinte a rămas acelaşi.

Atît evoluţia formei cît şi evoluţia conţinutului sînt însă foarte lente. **Fie**care schimbare de conţinut sau de formă trebuie adoptată de întregul grup social care vorbeşte o limbă. Această adoptare cere timp îndelungat. De aceea, în limbă, şi în special în vocabular, alături de elementele noi, există totdeauna elemente vechi, pe cale **de** dispariţie; dar nu se poate spune că ele **au** dispărut decît după **ce** întregul grup social le-a părăsit.

Fondul principal de cuvinte

§ 5. în centrul vocabularului se află un număr relativ mic de cuvinte cunoscute de toţi cei care vorbesc limba respectivă şi întrebuinţate în toate ramurile de activitate a poporului. Aceste cuvinte trăiesc multă vreme şi servesc ca **bază** de îmbogăţire a vocabularului. Ele alcătuiesc laolaltă f o n d u l p r i n c i p a l d e c u v i n t e .

I. V. Stalin a arătat în « Marxismul şi problemele lingvisticii» că esenţialul în vocabular este fondul principal de cuvinte în care intră toate cuvintele radicale. « El este cu mult mai puţin cuprinzător decît vocabularul, dar trăieşte multă vreme, de-a lungul veacurilor, şi dă limbii o bază pentru formarea de noi cuvinte» (p. 21).

Numeroase cuvinte din fondul principal de cuvinte al limbii romîne **sînt** de origine latină, ca: *alb, apă, avea, bun, cap, cînta, de, eu, el, face, fi, frate, frunte, fugi, înțelege, lucra, mamă, mîine, mînca, meu, munte, ochi, om, pește, pune, scrie, soră, și, tată, vedea* etc.

Un loc foarte important în fondul principal de cuvinte al limbii romîne îl ocupă cuvintele de origine slavă, ca: *ceas, cinste, citi, da, drag, găti, iubi, muncă' plată, plug, prea, prieten, sfat, sfîrși, sută, trăi, treabă, vesel, vorbă* etc.

Dintre cuvintele împrumutate de curînd n-au pătruns decît puţine în fondul principal de cuvinte al limbii romîne. Dintre acestea fac parte *gaz, mașină, motor* etc.

Cu timpul, şi alte cuvinte din restul vocabularului vor pătrunde în fondul principal de cuvinte, fiindcă acesta evoluează neîncetat (cuvinte ca *băcan, cumpli, dijmă* etc. au ieșit, din fondul principal al limbii noastre). Evoluţia lui se produce mai încet decît a restului vocabularului, dar tot fără oprire.

Cuvintele din fondul principal de cuvinte dau naştere la derivate şi compuse potrivit cu legile interne ale limbii. Astfel, din *alb* s-au creat: *albeață, albi, albitură, alburiu,.albuș, înălbi,* care formează împreună cu *alb* familia acestui cuvînt.

Caracterul variabil al vocabularului

§ 6. Cealaltă parte a vocabularului, care conţine cuvinte mult mai numeroase decît fondul principal de cuvinte, este totodată şi mult mai variată. Cuvintele din această parte se caracterizează prin aceea că se învechesc şi dispar mai

repede decît cele din fondul principal de cuvinte, nu formează baza de îmbogăţire a vocabularului, deşi pot şi ele să dea naştere la cuvinte noi şi unele dintre ele pătrund cu timpul în fondul principal; ele nu sînt toate cunoscute şi nici întrebuinţate de toţi cei care vorbesc româneşte.

« Vocabularul nu se schimbă în acelaşi fel ca suprastructura, nu se schimbă prin anularea vechiului şi construirea noului, ci pe calea completării vocabularului existent cu cuvinte noi, apărute în legătură cu schimbările orînduirii sociale, cu dezvoltarea producţiei, cu dezvoltarea culturii, a ştiinţei etc.» (STALIN, PROBL. LINGV. 22-23). Cuvintele învechite nu dispar dintr-o dată din limbă. Ele nu mai corespund vieţii sociale a oamenilor, dar pot fi încă întrebuinţate cînd este vorba de trecut sau de alte ţări. Ele alcătuiesc vocabularul pasiv, cunoscut dar puţin folosit, spre deosebire de cuvintele care corespund realităţii prezente, sub toate aspectele ei, şi care alcătuiesc vocabularul activ, folosit în mod permanent de vorbitori. Cuvinte ca *primar, prefect, judeţ, plasă* etc. n-au dispărut din limbă, ci au trecut în vocabularul pasiv. Alte cuvinte, ca *deșidera* « a dori», *vergură* «fecioară» au ieşit cu totul din limbă.

Schimbarea orînduirii sociale, reformele sociale provoacă apariţia unor cuvinte noi. *Bolşevic* a apărut în limba rusă în perioada asaltului dat de clasa muncitoare împotriva ţarismului, iar *colho^, sovho^,* după Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie.

Dezvoltarea producţiei a adus în vocabularul romînesc cuvinte noi ca: *abataj, bielă, carburator, dinam, elevator, fre^ă, şut, tractor* etc.

Dezvoltarea ştiinţei şi a culturii a adus cu sine cuvinte ca: *agrominim, agronomie, concert, dialectică, ecuaţie, miciurinism, partinitate, teoremă, universitate, valoare* etc.

în vocabular există şi cuvinte cu răspîndire geografică limitată, cuvinte regionale ca: *bâsădi* (« a vorbi»), *cătană* (« ostaş»), *chisăliţă* («mîncare de fructe fierte»), *atcaş* (« iarbă cosită pentru fîn»), *vipie* (« arşiţă, toi») etc.

Unele cuvinte nu rămîn tot timpul numai în acelaşi domeniu de activitate, ci se răspîndesc, trecînd şi în alte domenii; de asemenea, multe cuvinte se răspîndesc dintr-o regiune în alta. Trecerea unui cuvînt dintr-un domeniu de activitate în alt domeniu de activitate, dintr-o regiune în alta reprezintă un mijloc de îmbogăţire a vocabularului activ şi de îmbogăţire a sensurilor unui cuvînt. *A. înţărca,* de pildă, însemna la început « a închide mieii, iezii sau viţeii în ţarc pentru a-i împiedica de la supt». Trecerea lui din domeniul creşterii vitelor în domeniul general al vieţii de fiecare zi a oamenilor, cu sensul de « a nu mai alăpta un copil», ne arată în primul rînd ce mare importanţă avea la noi în trecut creşterea vitelor. Cunoscînd evoluţia exactă a unui cuvînt ne putem da seama de felul de viaţă al celor care îl întrebuinţau, deoarece limba este strîns legată de istoria poporului care a creat-o şi care o vorbeşte.

Vocabularul și istoria societății

§ 7. Fiecare cuvînt trebuie deci studiat în legătură cu istoria societății. Aceasta nu înseamnă cîtuși de puțin că vocabularul este legat de o clasă socială, oricare ar fi ea. Marea majoritate a cuvintelor n-au caracter de clasă. Limba înregistrează în egală măsură schimbările produse în diferite domenii ale vieții sociale, ea servește în același fel pe membrii societății, indiferent de clasa căreia îi aparțin.

Ce e drept, clasele nu au o atitudine pasivă față de limbă, ci se folosesc de ea în interesele lor. « Oamenii, diferitele grupuri sociale, clasele sînt departe de a fi indiferente față de limbă. Ele se străduiesc să folosească limba în interesul lor, să-și impună vocabularul lor specific, termenii lor specifici, expresiile lor specifice» (STALIN, PROBL. LINGV. 12), «clasele influențează limba, introduc în limbă cuvintele și expresiile lor specifice și uneori înțeleg în mod diferit unele și aceleași cuvinte și expresii» (STALIN, PROBL. LINGV. 36). I. V. Stalin a arătat însă că, în vocabular, cuvintele și expresiile colorate de clase sînt foarte puțin numeroase. «Asemenea cuvinte și expresii specifice, ca și cazurile de deosebire în semantică, sînt atît de puține în limbă, încît abia dacă reprezintă 1 % din întregul material al limbii» (STALIN, PROBL. LINGV. 36).

Modul în care membrii unei clase se apreciază pe ei înșiși ca și pe cei* care aparțin clasei sau claselor antagoniste se reflectă cu deosebire în modificarea înțelesului unui cuvînt sau în adăugarea unui înțeles nou, de clasă, la cele vechi. Astfel cuvîntul *prost* însemna la început «simplu», «din popor», «de rînd». Clasele stăpînitoare au imprimat termenului *prost* o nuanță de dispreț și cuvîntul a ajuns să însemne « fără minte, neghiob». Cuvîntul *mișel* avea la început sensul de « om sărac, sărman». Cei săraci erau considerați « ticăloși» de către cei avuți. Așa se explică sensul nou de « ticălos, nemernic, laș » pe care l-a căpătat cuvîntul *mișel*. *Mojic* însemna la origine « țăran ». Țărănimea fiind considerată grosolană, lipsită de maniere alese, *mojic* a ajuns sinonim cu *grosolan, necioplit*. *Cavaler* pentru francezi, în evul mediu, era «cel care mergea călare», deci seniorul. Apoi, deoarece seniorii își atribuiau toate calitățile, *cavaler* a ajuns să însemne «generos, cinstit» etc.

Avînd în mînă puterea politică, clasele exploatatoare au influențat vocabularul mai mult decît clasele exploatate. Rareori surprindem în cuvinte influența claselor exploatate. Cuvîntul *boier*, de pildă, a căpătat o nuanță peiorativă, ajungînd să însemne «om leneș, mofturos».

Sensul nou imprimat unui cuvînt de o clasă socială nu elimină de la început vechiul sens. *Mișel* are o coloratură de clasă atîta vreme cît sensul «ticălos» e asociat cu cel de « om sărman». Dar vocabularul fiind în necontenită mișcare, sensul inițial dispare adesea, iar nuanța nouă a cuvîntului se generalizează și

îşi pierde specificul de clasă. Cuvinte ca *prost, mişel, mojic* au ajuns să fie aplicate foarte bine reprezentanţilor fostelor clase stăpînitoare.

ÎMBOGĂŢIREA VOCABULARULUI

§ 8. Numărul cuvintelor unei limbi nu este fix. O dată cu prefacerile sociale, cu progresul cultural, multe cuvinte vechi dispar, dar mai multe pătrund în vocabular. Gîndirea mai complexă a omului civilizat cere 6 mai mare varietate a mijloacelor ei de expresie, în stare să denumească nuanţele pe care le distinge sau noţiunile abstracte pe care le creează. Pe de altă parte, instituţiile noi, obiectele noi de civilizaţie trebuie numite. Schimbările se produc «pe calea completării vocabularului existent cu cuvinte noi, apărute în legătură cu schimbările orînduirii sociale, cu dezvoltarea producţiei, cu dezvoltarea culturii, a ştiinţei etc. Deşi din vocabular dispare de obicei un anumit număr de cuvinte învechite, i se adaugă un număr mult mai mare de cuvinte noi» (STALIN, PROBL. LINGV. 22-23).

§ 9. îmbogăţirea vocabularului unei limbi se face pe două căi principale: prin mijloace interne — se creează cuvinte noi pornind de la cuvintele existente, sau prin mijloace externe — se împrumută cuvinte din alte limbi.

FORMAREA CUVINTELOR

§ 10. Din cuvinte vechi, limba poate să creeze altele noi cu sens înrudit, prin trei metode principale: derivarea (cu ajutorul sufixelor, cu ajutorul prefixelor sau prin suprimarea unui sufix sau prefix), schimbarea categoriei gramaticale şi formarea de cuvinte compuse.

§ 11. Sistemul latin de formare a cuvintelor care stă la baza celui romînesc se caracterizează printr-o bogată posibilitate de formare cu sufixe şi prefixe. Limba romînă a moştenit sistemul latin de sufixe, adăugîndu-i o serie de sufixe noi, foarte multe de origine slavă, care nu i-au modificat aspectul general; posibilităţile de creare a cuvintelor cu ajutorul sufixelor au rămas aproape aceleaşi, numărul sufixelor s-a mărit însă. Prefixele latineşti se păstrează în mică măsură în romîneşte şi, deşi s-au adăugat şi prefixe de origine slavă, romînă a rămas săracă în acest domeniu. în ultimele două secole însă procedeul s-a refăcut prin împrumut şi se poate spune că formarea cuvintelor cu ajutorul prefixelor este mai clară în romîneşte decît în limba latină, unde prefixele aveau nuanţe mult mai numeroase şi mai puţin delimitate. Ca şi limba latină, romînă formează rareori cuvinte compuse.

Derivarea

§ 12. Sufixele sînt îmbinări de sunete (uneori un sunet singur) care, atașate la o rădăcină, creează cuvinte noi, cu altă valoare gramaticală sau cu sens diferit. După cum cînd atașăm la tema prezentului verbului *a vîna* desinența *-m* sau *-ți* obținem persoana I şi a II-a pl. a acestui verb, tot astfel, atașînd la verbul *a vîna* sufixul *-tor,* obținem numele celui care îndeplinește acțiunea acestui verb, *vînător;* cu sufixul *-toare* obținem numele de acțiune, *vînătoare,* cu sufixul *-at,* abstractul verbal *vînat* etc.

Limba romînă posedă un sistem de sufixe bine închegat şi bogat, capabil să exprime clar un mare număr de nuanțe (bogăția posibilităților de formare a abstractelor verbale este un exemplu).

Sistemul sufixelor romînești este în continuă transformare, dar se menține ca sistem. Tendința spre sistem se manifestă şi în formă. Deoarece formele verbale oferă un sistem de derivare mai simplu şi mai clar, în special la participii, există o tendință foarte netă de a integra derivarea nominală în derivarea verbală; sufixul care derivă substantive şi adjective de la verbe formează şi derivate de la substantive, formele model fiind acelea ale conjugărilor vil {*catifelat, dungat* sînt formate cu ajutorul sufixului de participiu al conjugării I).

Sufixele sînt mereu împrospătate, mai ales pe calea împrumutului, de aceea pe lîngă un rezistent nucleu latin {*-tate, -ie, -iune, -el)* există sufixe mai noi: foarte multe slave {*-ea/â, -ean, -enie, ~eț, -nic* etc.), cîteva maghiare {*-âu, -sug* etc), turcești {*-giu),* grecești {*-ist)* şi, multe, recente, de origine latină sau greacă, primite de noi prin diverse limbi intermediare. Acestea din urmă izbutesc, uneori, să redea viață unor sufixe romînești vechi {*-ar, -tate;* vezi § 131).

Prefixele sînt îmbinări de sunete (uneori un sunet singur) care, puse înaintea unui cuvînt, îi modifică sensul, nuanța {*găti: pregăti; socotit: nesocotit)* şi uneori categoria gramaticală. Rolul prefixelor este diferit în mare măsură de al sufixelor; în timp ce sufixele servesc în primul rînd la schimbarea categoriei gramaticale (din verbe se obțin substantive, adjective, din adjective se obțin substantive, adverbe etc), prefixele nu îndeplinesc decît foarte rar această funcțiune şi trebuie, în acest caz, combinate cu sufixe {*sămînță: în-sămînț-at).*

Derivarea regresivă

§ 13. Se numește derivare regresivă construirea unui cuvînt nou **prin** suprimarea unui sufix de la un cuvînt vechi. Astfel, deoarece alături de *raportor,* derivat de la *raport,* există *co-raportor,* s-a creat şi termenul *coraport,* format **prin** suprimarea sufixului *-or* de la *coraportar.* În același fel a apărut mai de mult verbul *a aniversa:* prin confuzie cu infinitivele de conjugarea I, de la (ţ/) *aniversară*

(unde *aniversară* era adjectiv), s-a creat substantivul *aniversare,* luat drept infinitiv lung; acesta a servit ca punct de plecare la formarea verbului *a aniversa.*

Mai numeroase sînt cazurile de verbe formate pe baza unui adjectiv. Există o serie de adjective derivate de la substantive, cu ajutorul sufixelor *-af, -it, -ut* desprinse de la participii: *catifelat, sprîncenat, limbut, cornut* etc. în aceeaşi situaţie sînt numeralele multiplicative de tipul lui *înzecit,* formate de la numeralul cardinal corespunzător cu prefixul *in-* şi cu sufixul desprins de la participii. Fiind luate drept participii, s-au creat, prin suprimarea sufixului, verbe: *a dunga* de la *dungat, a varga* de la *vărgat* etc.

Alte verbe s-au format, prin derivare regresivă, de la numele de agent în *-tor (-sor)* sau de la numele de acţiune în *-aţie:* de la *translator, translaţie, legislator, legislaţie* s-au format *a transla, a legisla* (în loc de *transfera, legifera).* De model au servit verbe ca *administra* alături de câre există *administraţie, administrator.* Tot aşa de la *regilor* s-a format *a regiţa,* de la *furnizor, a furnica* (după modele cum e *coafa, coafor).*

Foarte frecvente sînt în romîneşte substantivele postverbale de tipul *cîştig* de la *cîştiga, cuget* de la *cugeta, greş* de la *greşi, îngheţ* de la *îngheţa, plac* de la *plăcea, schimb*'de la *schimba, vă%* de la *vedea.* Deoarece de la multe substantive se formează verbe derivate, de exemplu *roti* de la *roatăj săpa* de la *sapă* etc, în mintea vorbitorului se naşte ideea că orice verb de conjugarea I sau a IV-a trebuie să aibă alături un substantiv de la care provine. Astfel, prin suprimarea sufixului verbal, apar substantive noi, ca *goană* alături de *goni, rugă* alături de *ruga, toacă* alături de *toca* etc Foarte multe cuvinte de acest fel apar la poeţi: *alint, licăr,, mişun* etc.

Acest' procedeu este şi el un mod de a îmbogăţi limba cu cuvinte noi.

Schimbarea categoriei gramaticale

§ 14. Destul de des se întîmplă ca un cuvînt să fie trecut în altă categorie decît cea din care făcea parte. Astfel, adesea adjectivele capătă valoare substantivală :

> *Ş-apoi pleacă iar în lume năzdrăvanul cel voinic.* EMINESCU, O. I 79.
>
> *Astăzi drepturile noastre sînt asigurate* [ceea ce e *drept* poate fi numit *dreptul].*
>
> *Neculuţă a fost un muncitor-poet* [cuvîntul *poet,* substantiv, capătă valoare de adjectiv].

De la *pantofi de tenis,* unde *tenis* este substantiv, s-a ajuns la *pantofi tenis* (formulă comercială, neliterară), apoi la construcţia greşită *pantofi tenişi,* în care *tenis* a căpătat valoare de adjectiv; adjectivul a putut deveni

apoi din nou substantiv: *tenişi* « pantofi de tenis». în limba romînă sînt foarte frecvente cazurile de transformare în adjectiv a substantivelor care arată pe autorul acţiunii unui verb sau pe purtătorul unei calităţi. Cuvinte ca *învingător, isteţ, destoinic* au fost la origine substantive.

Şi alte părţi ale vorbirii pot deveni substantive, de exemplu pronumele nehotărîte:

Aducerile-aminte pe suflet cad în picuri,
Redeşteptînd în faţă-mi trecutele **nimicuri.** EMINESCU, O. I. 107.

Orice adjectiv, în forma neutră, poate fi folosit ca adverb:

A vorbit **frumos.**
Se simte **rău.**

Adverbul *bine,* diferit ca formă de adjectivul *bun,* poate fi folosit cu valoare de substantiv:

Binele *ades vine pe urmele mîhnirii*
Şi o %îmbire dulce dup-un amar suspin. ALEXANDRESCU, M. 3,

sau cu valoare de adjectiv: *o persoană* **bine** (în vorbirea neîngrijită). Pe de altă parte, substantivele pot căpăta valoare de adverb: *îngheţat* **sloi (bocnă),** *beat* **tun,** *doarme* **buştean.** Interjecţia *haide,* considerată imperativ, s-a transformat în verb şi se conjugă: *haidem, haideţi.*

în toate aceste situaţii se poate vorbi de crearea unor cuvinte noi, deoarece, schimbîndu-se sensul, a rezultat, alături de cuvîntul vechi, altul nou.

Acelaşi lucru se poate spune şi despre infinitiv şi participiu, care pot fi folosite şi ca verbe şi ca substantive sau adjective. Nemaisimţindu-se legătura cu verbul care le-a dat naştere, avem a face cu formarea unor cuvinte noi. De exemplu: **mîncare** *de cartofi; un om* **avut.**

Compunerea

§ 15. Compunerea este procedeul prin care din două sau mai multe cuvinte se creează un singur cuvînt nou. Fiecare din cuvintele care intră în compunere îşi pierde individualitatea, astfel încît numai formal avem a face cu două sau mai multe cuvinte, dar din punctul de vedere al sensului este unul singur. Cel care vorbeşte nu analizează şi nu sesizează înţelesul fiecărui element al compunerii, ci produsul lor, care este o unitate. De exemplu, *untdelemn,* cuvînt compus "din trei elemente a căror individualitate se pierde prin compunere, exprimă o singură noţiune, aceea de «ulei comestibil». Forma articulată, *untdelemnul,* ne arată că primul element nu mai e simţit ca un cuvînt aparte.

Cuvintele care intră în compunere pot fi părţi de vorbire de acelaşi fel sau diferite. Astfel, se pot crea substantive noi din:

— substantiv -\- substantiv: *floarea-soarelui, ochiul-boului, fero-aliaj, şofer-mecanic* etc. Cîteodată cele două substantive care se combină sînt legate printr-o prepoziţie: *untdelemn, drum de fier*.

— substantiv -f- adjectiv (locul adjectivului poate fi după substantiv sau înaintea lui): *bunăstare, bunăvoinţă, dreptunghi, făt-frumos, liber-profesionist, piatră-acră, scurt-circuit*. Acest tip de compunere este vechi şi foarte răspîndit mai ales în vorbirea populară şi familiară.

— substantiv -|- verb: *gură-cască*.

— adverb -f- substantiv: *binecuvîntare*.

— prepoziţie -f- substantiv: *după-masă, fărădelege*.

Adjectivele pot fi create din:

— adjectiv -f-adjectiv. Foarte răspîndit este tipul *franco-german, romîno-bulgar*. în acest tip de compunere se procedează de obicei în aşa fel încît cuvîntul să aibă forma cea mai scurtă. Se spune de obicei: *conflictul* **franco-german,** *războiul* **italo-abisinian,** *statul* **austro-ungar,** şi mult mai rar: *conflictul* **germano-francez,** *războiul* **abisiniano-italian,** *statul* **ungaro-austriac.**

— prepoziţie -(-substantiv: *cuminte*.

— adverb -f- verb : *cumsecade*.

Verbele pot fi compuse din:

— adverb -f- verb: *a binevoi*.

De asemenea mai sînt compuse:

— numeralele de la 11 în sus: *unsprezece, cincisprezece, şaptesprezece, douăzeci*.

— pronumele: *ceva, cineva, oarecare, fiecare, oricine*.

— adverbele: *astfel, oricum, cîteodată, niciodată, undeva*.

— prepoziţiile: *după, de la, de pe, de către*.

— conjuncţiile: *cu toate că, pentru că*.

— interjecţiile : *nani-nani, be-he-he, tic-tac*.

în legătură cu unele cuvinte compuse se poate vorbi de aşa-numita compunere prin juxtapunere, un stadiu de compunere mai puţin avansat. Elementele cuvîntului compus nu sînt contopite, ci numai alăturate, astfel că fiecare element îşi păstrează autonomia şi este flexibil. De exemplu: *iarbâ-mare, (al) ierbii-mari*. în ce priveşte sensul, ele se comportă ca orice cuvînt compus: sensul lor nu este suma sensurilor elementelor componente (*iarbă-mare* este numele unei plante).

Din categoria compuselor prin juxtapunere fac parte mai ales numirile geografice: *Ghimpaţi-Mihâileşti, Popeşti-Leordeni,* dar şi altele ca: *şofer-mecanic, meşter-lăcătuş*.

Cuvintele compuse pot da naştere, prin derivare, la alte cuvinte noi: *binevoi, binevoitor*.

Cuvinte compuse din iniţiale sau din silabe

§ 16. De la sfîrşitul secolului trecut se mai formează compuse din iniţialele cuvintelor care denumesc o instituţie, o organizaţie etc: *C.F.R.* *(Cefereul)* din *Căile ferate romîne*, *I.S.E.P.* *(Isepul)* din *Institutul de studii economice si planificare*, *T.A.K.S.* *(Tarsul)* din *Transporturi aeriene romîno-sovietice.* Aceste cuvinte noi pot da naştere şi ele la derivate: *ceferist.* Mai nou este procedeul compunerii primelor silabe ale cuvintelor. Acest procedeu, după modelul limbii ruse, a luat o mare dezvoltare în ultimul timp: *Aprozar, Sovrom* etc.

ÎMPRUMUTURILE

§ 17. Pe lîngă îmbogăţirea produsă prin formarea de noi cuvinte din cele existente, vocabularul se îmbogăţeşte şi prin împrumuturi.

în cursul dezvoltării sale istorice, poporul romîn a luat din limbile popoarelor cu care a avut legături un mare număr de cuvinte de care avea nevoie.

Cuvintele se împrumută pentru că denumesc obiecte şi relaţii noi, exprimă nuanţe noi. Astfel: *acţiona, automobil, avion, banal, biologie, busolă, cafea, calomnie, combină, dactilograf, electricitate, estetic, fabrică, galetă, generos, bidrat, imperialist, internaţional, lamina, lampă, magnet, observa, pedagog, radio, reclama, semafor, tractor, u%ină, vagon.*

între cuvintele noi şi sinonimele lor mai vechi se dă de cele mai multe ori o luptă, al cărei rezultat poate fi modificarea ambilor termeni. Astfel, *axă* n-a eliminat pe *osie,* ci a denumit o osie perfecţionată, *banal* n-a eliminat pe *obişnuit,* ci a desemnat ceva aproape supărător de obişnuit. Cuvintele romîneşti se deosebesc astfel adesea într-o măsură mai mare sau mai mică de cuvintele împrumutate care la început exprimau aceleaşi sensuri.

Vocabularul limbii romîne s-a îmbogăţit, devenind totodată mai variat, iar limba romînă a devenit mai bogată şi mai dezvoltată, căci, după cum arată **I.** V. Stalin: « cu cît vocabularul este mai bogat şi mai variat, cu atît limba este mai bogată şi mai dezvoltată» (PROBL. LINGV. 21).

Limba romînă s-a întărit prin adoptarea cuvintelor străine de care avea nevoie.

Cuvintele străine de care nu mai avem nevoie (de ex. *prefect)* sau de care nu am avut niciodată nevoie, căci au fost împrumutate de clasele exploatatoare pentru a le folosi în jargonul lor (de ex. *mersi),* sînt îndepărtate treptat din limba romînă.

Limbile se mai îmbogăţesc şi prin calcuri lingvistice. Calcul consistă fie în traducerea elementelor componente ale unui cuvînt, compus sau derivat, fie în îmbogăţirea înţelesului unui cuvînt sub influenţa unui cuvînt străin. Astfel *untdelemn* este un calc după v. sl. AP^K-kNo MdMO, format din A.p'kn'kNO

« de lemn (de copac) » şi AIUCA© « unt (ulei) ». Sensul de « a ajuta prin lămuriri la însuşirea unei învăţături» a fost luat de verbul *a prelucra* după modelul rus. nepepaSoTaTb. Cuvîntul nostru *pionier* a căpătat sensul de « membru al organizaţiei revoluţionare a copiilor» sub influenţa rus. nHOHep. *Nivel* a căpătat înţelesul de « grad de pregătire într-un domeniu» *(a ridica* ***nivelul*** *ideologic)* sub influenţa rus. ypoBeHb.

împrejurările care creează condiţii favorabile împrumuturilor sînt strîns legate de istoria poporului. E firesc deci ca cele mai importante cuvinte împrumutate de limba romînă să provină din limbile slave, limbile popoarelor cu care poporul nostru a avut legăturile cele mai strînse. Aşa se explică faptul că atît de multe cuvinte de origine slavă au pătruns în fondul principal al limbii noastre.

RAPORTURILE DINTRE DERIVAŢIE ŞI MORFOLOGIE

§ 18. Morfologia şi derivaţia fac parte din două domenii diferite ale limbii: prima aparţine gramaticii, iar cea de a doua formării cuvintelor, deci vocabularului. Cu toate acestea, faptele privind derivaţia se împletesc adesea cu cele de morfologie, astfel încît nu e posibil să le despărţim; de altfel, toate părţile limbii sînt legate între ele.

Ca şi gramatica, care « stabileşte regulile modificării cuvintelor, avînd în vedere nu cuvinte concrete, ci în general cuvinte fără caracter concret» şi care «i a acel element comun care stă la baza modificărilor cuvintelor şi a îmbinărilor lor în propoziţii şi construieşte din acel element comun reguli gramaticale, legi gramaticale» (STALIN, PROBL. LINGV. 22), derivarea urmează şi ea reguli care se aplică în general la un grup mare de cuvinte, cărora le modifică funcţiunea şi sensul în acelaşi fel. Astfel, după cum desinenţele *-m, -ţi* formează persoana **I** şi a II-a plural a tuturor verbelor de conjugarea I, sufixul *-tor* poate forma de la aproape orice verb numele celui care îndeplineşte acţiunea {*ascultător, cumpărător, înţelegător, vînător* etc)., sufixul *-(â)tate* formează abstracte *(bunătate, greutate, libertate, singurătate* etc).

în felul acesta derivarea este un sistem întocmai ca morfologia şi, întocmai cum pentru a conjuga un verb nou de conjugarea I folosim aceleaşi desinenţe ca şi pentru verbele cunoscute, putem forma şi derivate; spunem *iarovi%ator* cum spunem *iarovi^ăm, iarovi^aţi,* fără nici un risc ca termenul creat de noi să nu fie înţeles.

§ 19. O teorie, destul de răspîndită, susţine că morfologia s-a născut din derivaţie, de exemplu actualele cazuri au fost la început cuvinte derivate. Astfel în unele limbi genitivul poate fi exprimat printr-un adjectiv (chiar în romîneşte există formule mai vechi, ca *păcat boieresc,* alături de *păcatul boierului,* care arată că adjectivul poate înlocui genitivul),

iar în alte limbi nici nu există genitiv, ci, acolo unde noi folosim genitivul, se întrebuinţează obligator adjective derivate de la tema substantivului respectiv. în orice caz, există o strînsă legătură între morfologie şi derivaţie. în ruseşte, de exemplu, cu ajutorul prefixelor se formează perfectivul de la multe verbe (nHcaTb—HanHcaTb), care constituie pe de o parte o formă de flexiune a verbului (aspectele sînt categorii morfologice şi sintactice, exprimate prin procedee gramaticale), pe de altă parte însă, un cuvînt nou, uneori cu sensuri destul de diferite. Tot în ruseşte, derivatele se orientează adesea, în ce priveşte accentul, după flexiunea formei de bază: IleTp, gen. ITeTpâ, deci derivatul e accentuat IleTpoB (şi IleTpoBHl etc.); LTaBeJI, gen. TlâBJia, deci derivatul e accentuat nâBJiOB (şi IlâBJlOBHH etc).

Categorii morfologice şi lexicale

§ 20. în romîneşte *-ă* e un sufix cu ajutorul căruia se formează substantive feminine derivate de la masculin. Dar este în acelaşi timp şi desinenţă a femininului adjectivelor şi aici nu se mai poate vorbi de derivaţie, căci femininul este o categorie morfologică la fel, de pildă, cu pluralul (vezi Noţiuni generale de morfologie). Cînd formăm de la un, verb numele de acţiune, numele de agent, folosim un procedeu al derivaţiei. Dar în oarecare măsură se poate vorbi şi de morfologie, căci avem a face cu categorii constante formate la fel din rădăcina oricărui verb *(crea, creator, creatură, creaţie, creare; lega, legător, legătură, legare; săpa, săpător, săpătură, săpare* etc), la care valoarea verbală nu s-a pierdut cu totul: ca dovadă, un substantiv sau adjectiv, ca numele de agent, folosindu-se de calitatea lui de formaţie verbală, poate avea complement direct sau poate fi determinat printr-un adverb: *locţiitor, binefăcător.*

Derivate de la alte forme decît forma tip a cuvîntului de bază

§ 21. Cuvintele flexibile au o formă tip care le reprezintă în general şi care se găseşte inserată în dicţionare: nominativul singular pentru substantive, nominativul singular masculin pentru adjective, infinitivul prezent pentru verbe.

Există însă cuvinte derivate care prezintă asemănări cu forma de plural a substantivului sau a adjectivului de bază sau cu altă formă decît infinitivul verbului de bază. Constatăm astfel că unele modificări ale rădăcinii, produse în cursul flexiunii, se transmit cuvintelor derivate.

Distingem aici două explicaţii, care pot fi amîndouă juste, fiecare la alte cazuri şi eventual chiar amîndouă împreună la acelaşi caz:

a. Modificarea unor sunete s-a produs la formele derivate într-o perioadă veche, o dată cu modificarea produsă de aceiaşi factori în flexiunea formei de bază: astfel, lat. *mutus* are pl. *muti* şi derivatul *mutire;* sub influenţa lui -/, / a putut deveni / în acelaşi timp în pluralul *muţi* şi în verbul *amuţi* (dacă acesta e vechi).

b. După ce în flexiunea cuvîntului de bază s-a produs, prin modificări fonetice, o alternanţă de forme, un derivat nou a luat ca punct de plecare altă formă decît nominativul singular sau infinitivul, eventual le-a luat pe acestea din urmă ca punct de plecare, fiind totuşi influenţat formal de plural sau de persoana I a indicativului prezent: pluralul lui *frate* a devenit *frați,* cu *t* transformat în / sub influenţa lui -/. Cînd s-a format un adjectiv derivat, acesta a luat forma *frățesc,* cu / de la pluralul *frați.*

Iată cîteva exemple.

Elementul *-ur-*

§ 22. Există în limba romînă o serie întreagă de derivate care conţin elementul *-ur-:*

a. adjective în *-uros: ciot-cioturos; frig-friguros; colț-colțuros; deal-deluros; nod-noduros; moft-majturos; na^-nă^uros* (vezi însă *colț-os* etc.);

b. adjective în *-uriu: alb-alburiu; timp-timpuriu* (vezi însă *albăstr-iu);*

c. diminutive plurale în *-urele: bold-boldurele; cîmp-cîmpurele; deal-delurele; foc-focurele; gînd-gîndurele; tîrg-tîrgurele* etc. (vezi însă *scăun-ele);*

d. adjective în *-urat: corn-cornurat* (cu varianta mai răspîndită *cornorat;* cel de al doilea *o* se explică prin asimilare); *creangă-crengurat; bob-boburat* etc. (vezi însă *guș-at);*

e. verbe în *-uri* şi *-ura: colț-colțura; fum-înfumura; corn-încornora; pic-picura; rîu-înrîuri* (vezi însă *afum-a, încolț-i).*

în unele cazuri derivatele care conţin elementul *-ur-* provin de la forma primitivă a rădăcinii. Astfel, adjective ca *friguros* sau *timpuriu* derivă poate de la tema latină a cuvintelor respective: *tempor-* şi *frigor-*. însă de cele mai multe ori şi mai ales atunci cînd cuvîntul nu provine de la un cuvînt latin în *-or-,* prezenţa elementului *-ur-* se explică prin influenţa pluralului în *-uri.* Acesta este cazul adjectivelor de tipul lui *ciot-cioturos, colț-colțuros.* Faptul că derivatul porneşte de la, plural şi nu de la singular se explică destul de uşor dacă ne gîndim că adjectivele de mai sus implică ideea de pluralitate. *Cioturos* este ceea ce are *cioturi, colțuros* ceea ce are *colțuri.* Tot de la pluralul unui substantiv pornesc şi verbele de tipul: *colțura, picura* (alături de pluralele *colțuri, picuri).* Şi în acest caz este explicabilă derivarea de la plural, deoarece verbele de tipul acesta au o nuanţă iterativă. Mai greu de explicat este de ce unele diminutive în *-urele* de la substantive ca *fum, gînd, deal* etc. s-au format de la plural şi nu de la singular. Dar trebuie remarcat că e vorba de diminutive plurale, care nu au o formă corespunzătoare de singular. De la substantive ca *fum, gînd, deal* există diminutivele *fumurele, gîndurele, delurele,* dar singularul corespunzător *('fumurel, "gîndurel, *' delurel)* nu e atestat.

Dacă categoriile de derivate mai sus menţionate se pot explica prin influenţa pluralului în *-uri,* nu tot aşa poate fi explicată formaţia unor derivate ca *somnuros* {*somnoros* prin asimilare), care provin de la cuvinte cu pluralul puţin întrebuinţat, sau ca *boburos, ţărenţuros,* ale căror cuvinte de bază nici nu au pluralul în *-uri.* Aceeaşi situaţie o au şi unele adjective în *-urat* şi verbe în *-ura* şi *-uri,* în care elementul *-ur-* apare iară ca substantivul de bază să aibă un plural în *-uri.* Astfel: *corn-cornurat; creangă-crengurat; faşă-înfăşura.* în cazurile acestea trebue să admitem că a intervenit fie analogia cu alte cuvinte care au suferit într-adevăr influenţa pluralului în *-uri,* fie conştiinţa că rădăcina cuvintelor poate avea o variantă cu elementul *-ur-*.

Alternanţele vocalice

§ 23. Există în romîneşte numeroase cazuri de alternanţe vocalice folosite în morfologie pentru a distinge între ele cazurile şi numerele unui substantiv sau adjectiv, genurile la adjective, persoanele, timpurile şi modurile la verbe.

în derivate, găsim reflexe ale tuturor acestor alternanţe. Unele dintre ele nu prezintă nimic neobişnuit, ele pot fi explicate şi fară influenţa morfologiei, prin prezenţa aceloraşi cauze care au determinat alternanţele în flexiune, de exemplu prin deplasarea accentului: *casă-căsuţă; iarnă-iernatic; seară-înserа; toartă-tortiţă; uşor-uşura,* sau prin influenţa sunetelor înconjurătoare: *întineri,* cu /, se explică în acelaşi fel ca pluralul *tineri.*

Există însă şi situaţii mai complicate. Derivatele *"mescioară, peniţă* ar trebui să aibă un *â* în silaba iniţială, căci *a* accentuat alternează cu *ă* neaccentuat. S-ar putea explica formele cu *e* prin influenţa pluralelor *mese, pene,* dar mai e posibilă şi altă explicaţie. Forma mai veche a lui *masă, pană* este *measă, peana,* iar derivatele *mescioară, peniţă* ar putea fi derivate de la aceste forme.

Un caz mai curios este următorul. în cuvintele mai noi *a* neaccentuat nu s-a mai schimbat în *ă* cînd era urmat de' un *a* accentuat, pe cînd în derivatele de la aceste cuvinte, schimbarea intervine de multe ori. Astfel la numele de oraş *Galaţi, a* neaccentuat s-a păstrat; cînd se adaugă sufixul *-ean* pentru a forma numele locuitorilor, *a* îşi pierde accentul, devine *ă* şi atrage după el şi pe *a* din silaba iniţială: *gălăţean.* Mai mult încă: în numele de oraş *Bacău* nu există un *a* accentuat; totuşi numele locuitorilor este *băcăoani,* deci *a* neaccentuat a devenit *ă* numai prin faptul că s-a adăugat un sufix. La fel, de la substantivul *gavanos* diminutivul este *găvănoşel.* Există deci ideea că, dacă se adaugă un sufix, trebuie să apară o modificare în rădăcină, idee explicabilă, desigur, prin deprinderea de a modifica vocala rădăcinii în cursul flexiunii.

Alternanţele consonantice

§ 24. Există unele cuvinte derivate în care consoana finală a rădăcinii este modificată. Ex. *ars-arşiţâ; dinte-dinţişor, dinţat; a trimite-trimiţâtor* etc.

Uneori cqnsoana finală a rădăcinii suferă o modificare fonetică normală. De exemplu în cuvintele de origine latină sufixul *-el* schimbă pe / din rădăcină în /: *catellus* a devenit în limba romînă *căţel; vitellus* a devenit *viţel.* Derivatele formate în limba romînă au modificat pe / în /, după acest model, înaintea sufixului *-el: părinţel, nepoţel.* Această alterare a lui / final s-a extins apoi şi la cuvinte mai noi şi chiar la derivate de la cuvinte împrumutate: *bucheţel, pacheţel* etc.

Alteori modificarea consoanei finale a rădăcinii în cuvinte derivate se explică prin influenţa pluralului. Astfel *t* se transformă în /. în cazul lui *părinţel, nepoţel,* poate fi valabilă şi explicaţia dată mai înainte, dar ele se pot explica şi prin influenţa pluralelor *părinţi, nepoţi.* Prin influenţa pluralului *dinţi* se explică derivate ca: *dinţat* de la *dinte.* Tot astfel *d* se transformă în *z- cărămidă-cărămiţţar* sub influenţa pluralului *cărămizi; s* se transformă în /: *rămas-rămăşiţă* sub influenţa pluralului *rămaşi; l* şi *u* semivocalic se transformă în -/: *cal-căişori, căiuţi; bou-boişori.* Dovadă limpede că aceste diminutive derivă direct de la plural e şi faptul că, cu această formă, ele sînt întrebuinţate numai la plural.

în sfîrşit există cazuri de alterare a consoanei finale a rădăcinii prin analogie morfologică. De exemplu de la *a cădea* s-a format substantivul *căzătură,* unde *z* apare prin analogie cu forma persoanei I sg. (arhaic şi regional) a verbului *a cădea (caz;* P e f s - a H - a e generală cu *z ca%})-* La fel de la *a vinde-vînzător; a trimite-trimiţâtor* etc.

Alternanţa /; « semivocalic: zero

§ 25. *L* dublu latin este reprezentat în romîneşte în trei feluri diferite : în principiu prin /, în anumite poziţii prin nimic şi, în sfîrşit, iarăşi în anumite situaţii, apare un *u* semivocalic. Astfel latinului *stella* « stea», pl. *stellae,* îi corespund în romîneşte formele: sg. neart. *stea* (din *ste-a),* art. *steaua* (din *stea-a),* pl. neart. *stele.* Acelaşi este cazul pentru *măsea, măseaua, măsele* şi diminutivele de felul lui *pitea, viţeaua, viţele.* După acest model se declină şi cuvintele feminine terminate în vocală accentuată, care n-au avut în latineşte un //: *%i* (din lat. *dies), z^ua> Z^e' cure#* (din lat. *corrigid), cureaua, curele.* S-a format astfel un mic grup de cuvinte cu această flexiune. Au intervenit mai tîrziu elemente de origine străină, terminate în vocală accentuată. După modelul lui *stea-stele,* pluralul lor s-a format cu ajutorul lui -/-: *balama-balamale, saltea-saltele.* în felul acesta, elementul -/-, adăugat la rădăcini terminate în vocală, a căpătat o mare răspîndire şi deci o mare importanţă în limba noastră.

De aici apare posibilitatea de a forma cuvinte cu un / sau * adăugat acolo unde rădăcina se termină cu o vocală, iar sufixul începe tot cu o vocală şi

cele două vocale nu ar putea sta una lîngă alta nestingherite. Astfel, de la *stea* se formează adjectivul *înstelat,* de la *catifea-catifelat;* de la *șa* verbul *a înșela* («a pune șaua», apoi «a păcăli», «a amăgi»), de la *%i~%}ŀ-* Paralel cu aceste formații apar și unele cu elementul *-u-: a înșeua, în^âuat* (de la *șa,*

înstelat s-ar putea explica fără influența flexiunii lui *stea,* dacă cumva derivatul este vechi, de pe vremea cînd -//- nu dispăruse încă din *stea. Ziler* s-ar putea explica prin influența pluralului *%ik.* Pentru *catifelat,* cuvînt recent, nu putem porni nici de la o formă primitivă cu -/-, ca în cazul lui *înstelat,* nici de la influența pluralului, care nu ar avea pentru ce interveni aici și nici nu prea este întrebuințat; singura explicație posibilă este analogia, adică de fapt conștiința că, dacă adaugi un sufix, rădăcina trebuie modificată prin adăugarea unui -/-, așa cum se întîmplă la celelalte cuvinte terminate în vocală accentuată.

Concluzii

§ 26. Influența pluralului la derivatele de la substantive și adjective și a primei persoane a indicativului prezent la verbe demonstrează limpede amestecul morfologiei în derivare: grație autonomiei formelor de flexiune față de forma tip, se naște sentimentul că cuvîntul nu are o formă superioară celorlalte, că alături de *fum* există și *fumuri,* alături de *bou* există și *bai,* forme la fel de îndreptățite pentru a da naștere la derivate. în felul acesta derivatele sînt legate de flexiunea cuvîntului de bază.

Reluarea, prin analogie, a unor procese fonetice care nu mai au loc în mod independent demonstrează și ea amestecul morfologiei. Este multă vreme de cînd / nu mai este transformat în / de un & următor. Și dacă neologismul *capot* are derivatul *capotei,* aceasta nu se poate explica printr-un proces fonetic actual, ci numai prin sentimentul că cuvîntul de bază trebuie să aibă două forme, una cu -/ și una cu -/, după cum se adaugă sau nu un sufix. Forma de plural, care ar putea fi pusă în cauză la *nepoțel* (pl. *nepoți),* nu poate fi adusă în discuție aici.

în sfîrșit, trebuie să mai luăm în considerație și unele dificultăți fonetice care se rezolvă prin modificările pomenite: de la *deal* nu se poate forma *delel,* de la *catifea* nu se poate forma *catifea-at.* Introducerea elementelor *-ur-,* -/- permite formarea unor derivate cu aspect normal.

RAPORTURILE DINTRE FORMAREA CUVINTELOR ȘI SINTAXĂ

§ 27. Și sintaxa prezintă legături cu formarea cuvintelor. Raportul acesta se oglindește atît în anumite procedee de formare a cuvintelor, cît și în unele fenomene sintactice, care-și datoresc existența strînsei legături dintre cuvintele aceleiași familii.

în cazul întîi, e vorba de formarea cuvintelor din grupuri de cuvinte, fraze întregi sau frînturi de fraze, adică de contribuţia sintaxei la formarea cuvintelor, la îmbogăţirea vocabularului. în celălalt caz, e vorba de comportarea sintactică a derivatelor sau a cuvintelor înrudite între ele.

Formaţii din grupuri de cuvinte

§ 28. Această categorie cuprinde:

a. toate cuvintele compuse de felul lui *untdelemn, coate-goale;*

b. grupuri devenite cuvinte:

subst. *după-amiază* (din *după amiaza):*

Am petrecut o **după-amiază** *plăcută.*

subst. *supatul* (din *sub pat, sipat):*

S-a rătăcit în fundul **supatului.**

subst. *spre-seară* (din *spre seară):*

Era într-o **spre seară.** GÎRLEANU, D. 159.

subst. *demîncare* (din *de mîncare,* cu diminutivul *demîncărică):*

îndată mă şi trimite mama cu **demîncare** *în ţarină.* CREANGĂ, A. 52.

IM han am găsit şi **demîncărică.** ISPIRESCU, în *Convorbiri Literare* XVIII, 195.

subst. *demîncat* (din *de mîncat):*

Fată hăi! ia dă tu flăcăului **demîncatul** *ce i-am făcut eu.* EMINESCU, L.P. 184.

c. propoziţii şi fraze devenite cuvinte: subst. *tîrîie-brîu, gură-cască, un calcă-n străchini, un lasă-mă să te las, un lâ-mă mamă, un « uite popa nu epopa»* («joc de cărţi», GHICA, S. 537), *ducă-se pe pustii,* adj. *cumsecade;*

d. grupuri de cuvinte din care derivă alte cuvinte: verbele *pefuga* (din *pe fugă), întruni* (din *într-una), mulţumi* (din *mulţi ani),* subst. *batjoc, batjocură* şi verbul *batjocori* (din *bat joc),* adj. *pidosnic* (din *pe dos),* subst. *mai-marele* (din *mai mare),* verbul *scurt-circuita, scurt-circuitat* (din *scurt-circuit).*

Sintaxa derivatelor

§ 29. în foarte multe cazuri se observă că sintaxa unui cuvînt cuprinde şi derivatele lui sau cuvinte aparţinînd aceleiaşi familii ori înrudite prin sens. Astfel substantivele derivate de la verbe sînt capabile să primească complinir corespunzătoare complementului direct şi indirect sau circumstanţialelor.

Limba literară de astăzi nu tolerează construcţii cu complement direct, obişnuite în limba de altădată şi în graiul popular al zilelor noastre:

Darea **tatălui pre fecior.** PRAVILA din 1640 (după ***a da* pre fecior).**

După ce termină cu luatu **banîi** *cere miresii* **o** *giuvrea.* GEORGESCU-TISTU, B. 16 (după *a lua bani).*

Construcţiile cu complement indirect şi circumstanţial formează însă regula, aşa încît s-ar putea vorbi de existenţa complementului indirect sau a circumstanţialului pe lîngă un substantiv sau adjectiv derivat de la un verb sau desemnînd o acţiune: *povestea* **despre vulpe,** *duelul* **cu spada,** *venitul* **lîrziu,** *întoarcerea* **acasă,** *călcatul* **pe iarbă,** *vorbitul* **pe-ndelete,** *aflător* **la Cluj** (corespunzînd lui: ***a povesti*** *despre vulpe, a se bate cu spada, a veni tîrziu, a se întoarce acasă,* ***a*** *călca* **pe** *iarbă, a vorbi pe-ndelete, se află la Cluj.*

în aceeaşi măsură, atributul substantivului poate deveni atribut al verbului derivat de la substantiv sau înrudit cu el: după *vorbă* **de clacă** s-a ajuns la expresia *a vorbi* **de clacă** (CIAUŞANU, FIRA şi POPESCU, *Culegere de folclor din jud.* ***Vîlcea*** *fi împrejurimi* [1928], 202).

Foarte frecvente sînt construcţiile în care calificativul unui substantiv a trecut asupra derivatului. Fiindcă se spune *mic copil* în locuţiunea *de* ***mic** copil,* s-a ajuns la construcţia *din mica copilărie,* iar locuţiunea *sărăcie lucie* a îngăduit alăturarea atributului *luciu* la adjectivul *sărac,* din care derivă substantivul:

L-a băgat în judecăţi . . . si ***l****-a lăsat* **sărac luciu.** DELAVRANCEA, S. 19.

în acest procedeu îşi au originea construcţiile: *muncitori grei,* derivată din *muncă grea* (astfel în dispoziţiile privitoare la distribuirea zahărului: *|joo gr. pentru muncitorii mineri care lucrează sub pământ, 1000 gr. pentru* ***muncitorii grei*** în ROMÎNIA LIBERĂ, 1947, nr. 939, 1/6); *telegrafist fără fir* (ROMÎNIA LIBERĂ, 1948, nr. 1246, 8/4) după *telegrafie fără fir; vardişti naţionali* (DELAVRANCEA, PAR. 152) din *(g)vardia naţională; artilerist antiaerian* după *artilerie antiaeriană; tuberculoşi osoşi* şi *tuberculoşi pulmonari* (G. CĂLINESCU, IST. LIT. 880) după *tuberculoză osoasă* şi *tuberculoză pulmonară.*

Acest procedeu a fost surprins în limba romînă de scriitori cu un ascuţit spirit de observaţie în materie de limbă, cum e Caragiale, care l-a folosit cu tendinţă ironică. în «Proces-Verbal» (CARAGIALE, o. i 189) figurează *d-na* ***Anica*** *Ionescu de profesiune văduvă* ***pensionară viageră,*** iar printre indicaţiile privitoare la decorul actului al III-lea din « O scrisoare pierdută» (CARAGIALE, o. vi 128), autorul arată că pe uşa din dreapta a pretoriului primăriei unde se desfăşoară acţiunea se citeşte *Ofiţer ţivil;* cele două construcţii pornesc de la ***pensie viageră*** şi *oficiul civil* (= oficiul stării civile). De asemenea îl găsim la Odobescu (ILT, 127) care, cu expresia ***filozofie*** *absolută,* citată după Eliade Rădulescu ***(Biblioteca*** *portativă,* voi. II, 1860, p. 253), ridiculizează pedanteria şi ignoranţa absolventului de facultate care, în terminologie latinistă, îşi spune ***filozof*** *absolut* (adică « absolvent»).

Procedeul este frecvent în terminologia tehnică. în afară de cîteva din exemplele de mai sus {*telegrafist fără fir, tuberculoşi osoşi),* limbajul tehnicienilor cunoaşte un mare număr de construcţii de tipul acesta: *paralitic progresiv* după *paralizie progresivă, sudori electrici* şi *sudori autogeni* după *sudură electrică* şi *sudură autogenă, controlor muzical* şi *controlor vorbit* (la Direcţia Generală Radio din Ministerul Culturii) după *control muzical* şi *control vorbit,* adică al programului muzical sau vorbit. Toate expresiile de felul acesta sînt greşite şi trebuie evitate.

§ 30. Pe de o parte faptul că vocabularul este materialul pe care-1 foloseşte gramatica, pe de alta faptul că în formarea cuvintelor se aplică regulile gramaticii, ale morfologiei şi sintaxei, justifică prezentarea vocabularului la începutul gramaticii.

F O N E T I C A

ORTOEPIA

Observaţii generale

§ 31. « Limba este mijlocul cel mai important de comunicare între oameni» (LENIN, OPERE, XX, 396). Pentru a-şi putea îndeplini bine funcţia, o limbă trebuie să fie vorbită şi scrisă la fel de toţi membrii societăţii pe care o serveşte. După cum normele scrierii sînt fixate de ortografie şi sînt obligatorii pentru toţi cei care scriu aceeaşi limbă, tot astfel şi normele rostirii trebuie să fie bine fixate şi obligatorii pentru toţi. Totalitatea regulilor care stabilesc pronunţarea corectă a unei limbi constituie o r t o e p i a limbii respective.

Ortoepia cîştigă pe zi ce trece tot mai mare însemnătate în învăţămîntul unei limbi. Mai ales în zilele noastre, în condiţiile construirii socialismului şi ale revoluţiei culturale, cînd limba, acest «instrument de luptă şi de dezvoltare a societăţii» (STALIN, PROBL. LINGV. 21), este tot mai larg folosită în întruniri şi mitinguri populare, pe scenă, în conferinţe şi lecţii, în emisiunile radiofonice şi în filmele sonore, pronunţarea corectă a limbii naţionale are o însemnătate excepţională. Cu cît sînt rostite mai corect şi mai lămurit cuvintele şi frazele, cu atît conţinutul lor e mai uşor înţeles de cei care vorbesc. Pronunţarea greşită, stîlcirea aspectului fonetic al cuvintelor îngreuiază comunicarea între oameni şi duce la pierderi de timp şi de energie.

Pronunţarea literară romînească

§ 32. Cu toate că graiurile teritoriale romîneşti se deosebesc destul de mult atît de limba literară cît şi între ele din punct de vedere fonetic, totuşi există conştiinţa unei norme în rostire. Astfel, prepoziţiile *de, pe, din, prin* se rostesc

în graiurile teritoriale din Muntenia, precum şi prin Banat şi Crişeana, *dă, pâ, dîn, pîn* (prin Banat se zice şi *pră, prin),* iar în Moldova *di, pi, din, pin.* Prin Ardeal *d* urmat de *e* şi / se rosteşte aproape *ghi: ghe, ghin,* iar prin Banat şi Hunedoara, aproape *gi: ge, gin.* Foarte puţine graiuri teritoriale au păstrat formele *de, pe, din, prin.* Cu toate acestea cei ce vorbesc limba romînă literară sînt în general de acord că acestea din urmă sînt singurele forme corecte.

De asemenea sînt foarte răspîndite prin graiurile teritoriale romîneşti pronunţări ca *sîr,jîr, singur, %îc* sau *dttfc, ţin, şăd, şăsă, %ăce, beţă, râie* în loc de *şir, jir, singur, ţţic, ţin, şed, şase, %ece, beţe, rele.* Şi aici vorbitorii sînt de acord că formele cu / şi *e* după *j* sînt conforme normelor ortoepice ale limbii naţionale.

Există însă o serie întreagă de cuvinte pentru care norma ortoepică e mai puţin fixată. Astfel pe lîngă formele *pîine, mîine, mîini* unii admit şi formele *pîne, mîne, mini.* De asemenea *seară, seamă, %eamă, ţeapăn, greşeală, mureşean, clujean, tinereţe* etc. au şi o a doua formă, considerată de unii la fel de literară, anume *sară, samă, %amă, ţapăn, greşală, mureşan, cjujan, tinereţă* etc. Explicaţia acestei stări de lucruri trebuie căutată în existenţa în trecut a două mari centre culturale romîneşti, Bucureştiul şi laşul. Limba romînă literară contemporană s-a orientat după uzul celor două capitale; ea prezenta două nuanţe, două varietăţi, una muntenească şi alta moldovenească. Deoarece în Ardeal, Banat, Crişeana şi Maramureş, romînii nu posedau centre culturale comparabile cu capitalele Munteniei şi Moldovei, nici una dintre variantele de rostire propriu-zis ardeleneşti nu s-a încetăţenit în pronunţarea literară. După Unirea Principatelor, Bucureştiul devine capitala Romîniei unite, iar limba literară, limba comună, naţională, se adaptează tot mai mult la pronunţarea oamenilor instruiţi din capitala ţării[1]. Formele munteneşti *pîine, mîine,. seară, %eamă, tinereţe* etc. sînt adoptate de celelalte centre culturale. O oarecare rezistenţă — uşor de explicat — la pătrunderea formelor munteneşti se poate constata doar în Moldova. De altfel formele munteneşti citate, cu excepţia lui *pîine, mîine,* sînt şi cele mai vechi; ele sînt conforme cu tradiţia noastră literară. -

Această pronunţare a oamenilor instruiţi din capitala ţării precum şi a celor din centrele culturale regionale, care se modelează tot mai mult după aceea a capitalei, trebuie considerată ca normă ortoepică a limbii comune, naţionale romîneşti.

[1] **Aceştia fireşte că nu folosesc forme munteneşti, regionale, ca** *noi am făcutără, afea, birjear, coţear, ei face, eu vă^, dă, pă* **etc. în locul formelor literare** *noi am făcut, aţa, birjar, coşar, ei fac, eu văd, de, pe* **etc.**

SUNETELE (FONEMELE) LIMBII ROMÎNE

Silabă; **sunet; fonem**

§ 33. Oamenii se înţeleg între ei prin propoziţii. în şirul sonor mai lung sau mai scurt din care constă o propoziţie, vorbitorii disting unităţi sonore mai mici care au un înţeles, anume cuvintele. La rîndul lor cuvintele pot fi uşor împărţite în unităţi sonore şi mai mici, care ele singure nu au nici un sens, silabele. în sfîrşit şi silabele pot fi analizate ca fiind constituite din sunetel articulate, cele mai mici unităţi sonore care servesc comunicării între oameni f alcătuind cuvinte.

în propoziţia *merg la vale,* vorbitorii recunosc trei cuvinte, fiecare cu înţelesul lui: *merg, la* şi *vale.* Cuvîntul *vale* ei îl pot împărţi în două unităţi sonore mai mici care nu mai au nici un înţeles, silabele *va* şi *le.* Analiza poate merge mai departe, pînă la cele mai mici unităţi sonore care alcătuiesc silabele şi cuvintele, sunetele vorbirii sau fonemele. (Vom vedea mai jos, în § 50, că termenii «sunet al vorbirii» şi «fonem» exprimă noţiuni puţin deosebite.) Prima silabă a cuvîntului *vale* e constituită din fonemele *v* şi *a,* iar a doua din / şi ^.

Cuvintele sînt formate din înşiruirea unui număr mai mic sau mai mare de foneme: cuvîntul e mai scurt (de exemplu *sat,* care e monosilabic şi constă din trei foneme: *s-a-f)* sau mai lung (de exemplu *pădure,* care e trisilabic şi constă din şase foneme: *p-ă-d-u-r-e).*

Fiecare limbă foloseşte un număr anumit de foneme, care variază de la o limbă la alta. Feluritele combinaţii ale aceloraşi foneme alcătuiesc cuvintele. De aceea în diferitele cuvinte regăsim' mereu aceleaşi foneme, dar grupate totdeauna altfel. Există cuvinte compuse din aceleaşi foneme, ordinea lor fiind de fiecare dată alta,de exemplu *arc, rac, car.* Două cuvinte avînd înţelesuri deosebite pot fi constituite dintr-un număr mare de foneme identice, aşezate în aceeaşi ordine, şi să difere numai printr-un singur fonem, de exemplu *de-pe, vale-cale, carte-curte, mătuşă-cătuşă, cofetărie-coletărie.* Punînd faţă în faţă cuvintele *vale* şi *cale,* observăm că ultimele trei foneme sînt identice în amîndouă cuvintele şi se succed' în aceeaşi ordine: *a-l-e.* Deosebit este numai primul fonem: în primul cuvînt *v,* iar în al doilea *c.* Pentru ca să deosebim două cuvinte unul de altul e destul deci ca ele să difere numai printr-un fonem. în perechile de cuvinte înşirate mai sus, primul cuvînt se deosebeşte de al doilea prin diferenţa dintre *d-p, v-c, a-u, m-c, f-l.* De obicei însă cuvintele se deosebesc între ele prin mai multe foneme sau prin toate fonemele din care sînt compuse.

în scriere, fonemele sînt redate prin litere, pe cît se poate fiecare fonem printr-o literă. De obicei însă numărul literelor e mai mic decît acela al fonemelor unei limbi. întrebuinţînd diferite procedee, un. mare număr de Foneme pot fi redate cu ajutorul unui alfabet avînd relativ puţine litere. Acesta este cazul

scrierii romîneşti. Cu un alfabet care constă din 27 de litere noi notăm un număr mult mai mare de foneme.

în cursul procesului de vorbire analiza cuvintelor în părţi constitutive nu **merge** mai **departe** decît ^fonemul; care este cea mai mică unitate sonoră avînd °lunciieJjLlimfeâ^ cuvintele şi formele gramaticale. Pentru studiul ştiinţific al « materiei naturale» a limbii (STALIN, PROBL. LINGV. 357, adlca" al fonemelor, analiza merge şi mai departe. Fonetica începe studiul fonemelor prin fiziologia sunetelor, adică studiul mişcărilor pe care le execută, **în** cursul emiterii sunetelor, organele vorbirii. Foneticianul trebuie aşadar să aibă cunoştinţe de fiziologie şi — înainte de a începe studiul fiziologic al organelor vorbirii — de anatomie. Vom face prin urmare o succintă prezentare a organelor care produc sunetele.

Organele vorbirii

§ 34. Aparatul vorbitor al omului constă din plămîni, care formează dispozitivul de suflat, din laringe, un instrument muzical, şi din cavitatea bucală şi cavităţile nazale, care constituie două rezonatoare (vezi fig. 1).

Plămînii sînt aşezaţi în cavitatea toracelui, care e despărţită de abdomen printr-o membrană musculoasă, numită diafragmă. Pereţii toracelui sînt formaţi din coaste, care prin mişcarea lor măresc sau micşorează volumul toracelui. Aceeaşi funcţie o au şi mişcările diafragmei: prin coborîrea diafragmei se măreşte, iar prin ridicarea ei se micşorează volumul coşului pieptului. Cînd se măreşte volumul toracelui, se produce o scădere a presiunii aerului în plămîni, astfel încît presiunea atmosferică mai mare din exterior introduce în plămîni, prin gură, nas şi laringe, cantitatea de aer necesară ca presiunea de aer din plămîni să fie egală cu cea din afară. Cînd se micşorează capacitatea toracelui, se ridică presiunea de aer în plămîni şi aerul iese pînă cînd presiunea din interior devine egală cu cea de afară. Astfel decurge procesul inspiraţiei, cînd intră, şi al expiraţiei, cînd iese aerul din plămîni. în vorbire are rol în mod obişnuit numai curentul de aer care iese din plămîni în cursul expiraţiei.

Laringele constituie capătul superior al traheei artere, al ţevii prin care plămînii comunică cu exteriorul, formată din inele cartilaginoase, incomplete în partea posterioară. Cartilajele care formează laringele sînt inele asemănătoare cu acelea ale traheei artere, dar mai mari şi mai late. Cel mai mare este cartilajul tiroid, care formează o proeminenţă în partea anterioară a gîtului, numită de obicei mărul lui Adam.

îri interiorul laringelui se află aşa numitele coarde vocale, formate din două mănunchiuri de muşchi care pot închide, ca două buze, canalul expirator sau pot lăsa între ele spaţiul numit glotă, — mai larg sau mai strimt, — prin care

circulă aerul în timpul respiraţiei. Dacă în timpul închiderii glotei coardele vocale nu sînt strîns lipite una de alta, ci lasă să treacă printre ele un curent de aer slab, dar totuşi capabil să le facă să vibreze, atunci se produce vocea, care constă din vibraţiile coardelor vocale care se transmit curentului de aer expi-

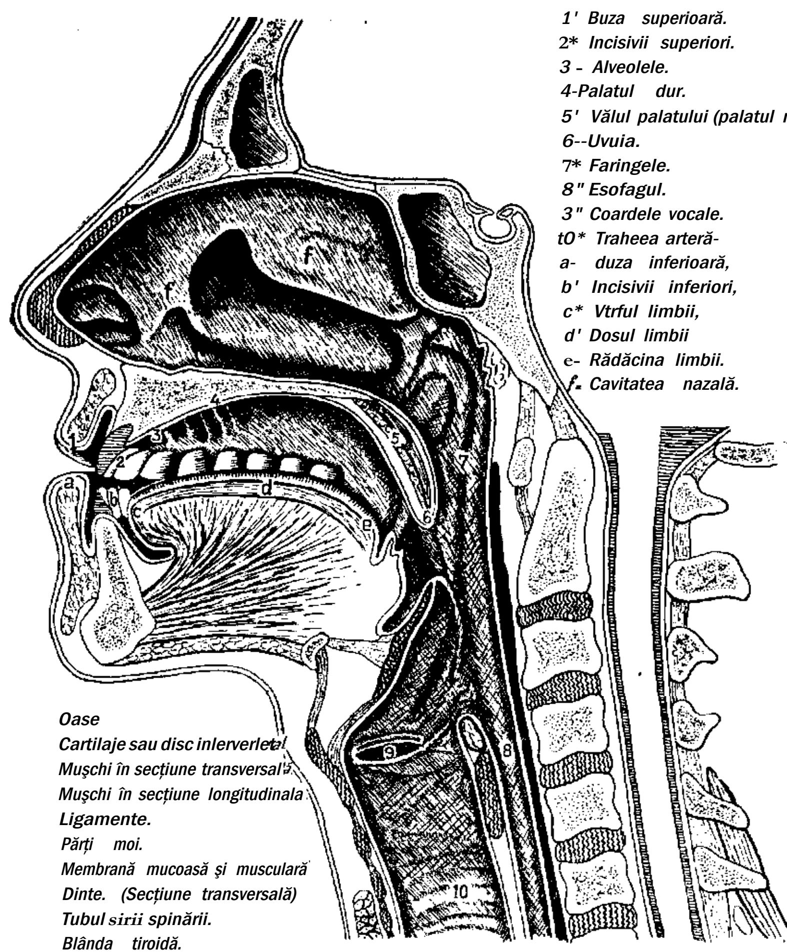

Fig. i. Aparatul vorbitor.

rator şi, prin aer, urechii celui ce ascultă. După cum coardele vocale sînt mai încordate sau mai puţin încordate, ele prezintă mai multe sau mai puţine vibraţii într-o unitate de timp oarecare. Dacă vibraţiile sînt mai frecvente, vocea emisă este mai înaltă, iar dacă vibraţiile sînt mai rare, vocea este mai joasă.

Vocea emisă de laringe, trecînd prin cavitatea bucală sau prin cavităţile nazale, este modificată de aceste rezonatoare, primind un colorit

deosebit, nenazal sau nazal, după cum curentul sonor trece numai prin cavitatea bucală sau numai prin cavităţile nazale sau şi prin prima şi prin cele din urmă în acelaşi timp. Nuanţa prezentată de vocea care iese din laringe se modifică şi în funcţie de mărimea şi forma pe care o ia cavitatea bucală prin niişcarea în jos şi în sus a maxilarului inferior, prin închiderea, deschiderea şi rotunjirea buzelor şi mai ales în urma diferitelor poziţii ale limbii. Rezonanţa pe care o prezintă vocea datorită formei diferite a rezonatorului constituit de cavitatea bucală se numeşte timbru.

Sunetele vorbirii emise prin ieşirea lihera a. rnrent^lni dcggr-f""™ din laringe, a vocii, se numesc v o e a_le.,_Timbrul vocalelor e condiţionat de volumul şi de forma cavităţii bucale, a rezonatorului constituit de cavitatea bucală, care ia diferite forme datorită diferitelor poziţii ale limbii, buzelor şi maxilarului inferior.

în timpul emisiunii vocalelor obişnuite, nenazale, vălul palatului e ridicat şi lipit de peretele posterior al faringelui, astfel încît curentul de aer al vorbirii trece numai prin cavitatea bucală. în timpulvemisiunii vocalelor nazale, vălul palatului e coborît şi desprins de peretele posterior al faringelui, iar curentul sonor iese în acelaşi timp prin cavitatea bucală şi prin cavităţile nazale.

Sunetele vorbirii numite consoane se produc fie prin închiderea totală şi deschiderea bruscă a canalului vorbitor într-un punct oarecare al parcursului, fie prin strîmtarea canalului vorbitor. La deschiderea bruscă a- canalului vorbitor sau la trecerea curentului sonor prin canalul vorbitor strîmtat, se produc diferite zgomote care caracterizează consoanele.

VOCALELE LIMBII ROMÎNE

§ 35. Rezonanţa caracteristică fiecăreia dintre vocale, adică timbrul lor, e determinată de volumul şi de forma rezonatorului cavităţii bucale, care la rîndul lui este condiţionat de poziţia limbii, de locul de pe palat spre care se ridică limba şi de gradul de ridicare a limbii şi a maxilarului inferior, precum şi de gradul de închidere şi de rotunjire sau nerotunjire a buzelor. (Am arătat mai sus că trecerea curentului sonor şi prin cavităţile nazale, datorită dezlipirii vălului palatului de peretele posterior al faringelui, dă vocalelor un timbru nazal. De nazalizarea vocalelor romîneşti ne. vom ocupa în § 52.) Datorită mobilităţii limbii, care se poate masa cînd în partea anterioară, cînd în cea posterioară a cavităţii bucale, rezonatorul format în spaţiul dintre limbă ^i palat îşi schimbă volumul şi lungimea. Rezonatorul poate fi format de partea anterioară a limbii şi partea anterioară a palatului, dosul limbii fiind apropiat de partea mijlocie a raktului. în cazul acesta se produc vocalele a n t e r k) a r *cj* sau palatale: / şi *e*. Rezonatorul bucal poate fi prelungit înapoi, încît să includă

şi spaţiul dintre partea medială a dosului limbii şi a palatului, dosul limbii fiind apropiat de partea posterioară a palatului. Astfel se formează vocalele in e d i a 1 e: /, *ă* şi *a*. în sfîrşit rezonatorul bucal poate fi şi mai lung, cuprmzînd şi spaţiul dintre partea posterioară a dosului limbii şi a palatului, rădăcina limbii fiind apropiată de vălul palatului, rezonatorul bucal prelungindu-se şi înaintea dinţilor, datorită rotunjirii buzelor. în felul acesta se formează vocalele p o s t e r i o a r e sau ve 1 are, care în acelaşi timp sînt şi l a b i a l i z a t e (rostite "cu buzele rotunjite): *u* şi *o* (vezi fig. 2, 3 şi 4).

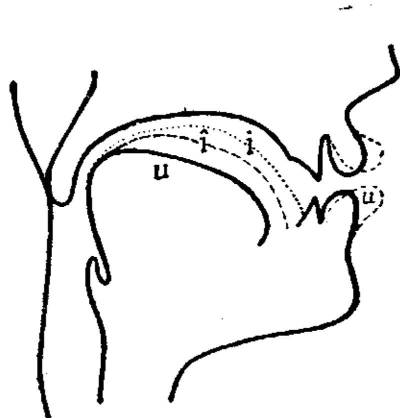

Fig. 2. Vocalele închise / şi «.

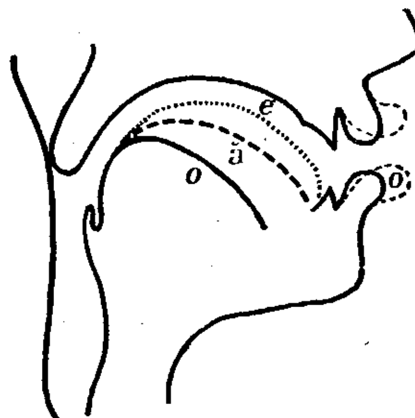

Fig. 3. Vocalele mijlocii *e, ă* şi *o*.

Aşadar, după locul spre care se ridică limba, vocalele se clasifică în vocale [\a'n t e r i o a r e sau p a 1 a t a 1 e (/,*), vocale m e d i a l e (/, *ă, a)* şi vocale / p o s t e r i o a r e sau v e 1 a r e, care sînt în acelaşi timp şi l a b i a l i z a t e, 1 r o t u n j i t e («, *0)*.

Vocalele mediale /, *â* şi *a,* nefiind nici anterioare, nici posterioare, pot fi numite şi vocale n e u t r e. în timpul emisiunii vocalelor" limba poate să aibă o poziţie mai înaltă, mai apropiată de cerul gurii, respectiv vălul palatului, sau mai joasă, mai îndepărtată de cerul gurii. (împreună cu limba se ridică sau se coboară şi maxilarul inferior.) Astfel, pentru vocalele 2, / şi *u,* limba, împreună cu maxilarul inferior, este în poziţia cea mai înaltă, pe cînd, pentru vocala *a,* limba şi maxilarul inferior sînt în poziţia cea mai joasă. Pentru /, / şi *u* buzele fiind foarte apropiate una de alta, gura e mult mai închisă decît pentru *a,* care este vocala cu cea mai mare deschidere a gurii (buzele.sînt larg deschise, maxilarul inferior e coborît, iar limba e îndepărtată de cerul gurii). De aceea primele trei sînt vocale î n c h i s e, iar cea din urmă vocală d e s c h i s ă. Vocalele *e, ă* şi o au o poziţie a limbii şi a maxilarului inferior mai joasă decît aceea a vocalelor /, / şi *u,* dar mai înaltă decît aceea a vocalei *a.* Buzele sînt mai deschise

decît pentru /, / şi *u,* dar mai închise decît pentru *a.* Vocalele *e, â* şi *o* sînt vocale mijlocii în ceea ce priveşte gradul de deschidere a gurii.

Aşadar după gradul de ridicare a limbii şi a maxilarului inferior şi de închidere a buzelor, vocalele se clasifică în vocale închise (/, /, «), vocale mijlocii *(e, ă, o)* şi vocale deschise *(a).*

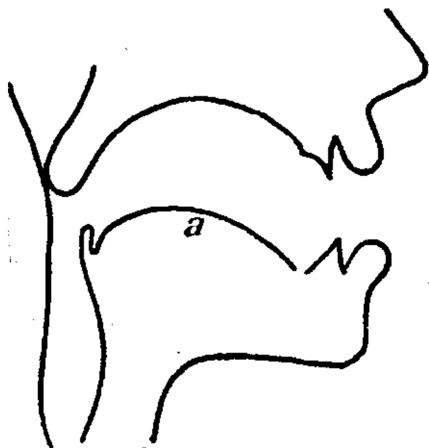

Fig. 4. Vocala *a*.

Vocalele /-/ şi *e-â* posedă trăsături comune care le opun vocalelor rotunjite (labializate) *u* şi *o*. După cum vom vedea mai jos, în paragrafele care tratează despre variantele vocalelor *e-ă* şi *i-î* (§ 54, § 55), în aceste două perechi de vocale una dintre vocale înlocuieşte adeseori pe cealaltă. în tabloul următor al vocalelor romîneşti, /-/ şi *e-ă* sînt grupate laolaltă ca vocale nerotunjite (nelabiale), opuse vocalelor rotunjite (labiale) *u* şi *o.*

Vocalele romîneşti sînt rostite cu vălul palatului ridicat şi lipit de peretele posterior al faringelui. Ele sînt aşadar. orale (lipsite de timbru nazal). Vom vedea mai jos, în § 52, care tratează despre variantele vocalelor, că în unele poziţii vocalele romîneşti sînt, într-o măsură mai mică sau mai mare, nazalizate.

DIFTONGII ŞI TRIFTONGII LIMBII ROMÎNE

§ 36. Emisiunea în limitele unei singure silabe a două sau trei timbre vocalice deosebite se numeşte diftong, respectiv triftong. Cele două timbre vocalice ale unui diftong pot prezenta o durată, o intensitate şi un grad de deschidere aproximativ egale, fără ca unul dintre timbrele vocalice să predomine, în cazul acesta diftongul se numeşte diftong egal. La fel există şi triftongi egali. Dacă unul dintre timbrele vocalice e mult mai scurt şi mai puţin intens sau prezintă un grad mult mai mic de deschidere, dacă timbrul se datoreşte prezenţei unei semivocale (vezi paragraful următor) înaintea unei vocale sau după vocală, atunci se obţine fie un diftong urcător, cînd elementul vocalic mai închis, semivocala, e urmat de vocala silabică propriu-zisă, fie un diftong coborîtor, cînd elementul semivocalic e precedat de vocala silabică.

Limba romînă nu are diftongi şi triftongi egali, ci numai diftongi urcători sau coborîtori, respectiv triftongi urcători şi coborîtori. Diftongii urcători în

limba romînă sînt notaţi în scrierea obişnuită *ea, oa, ia* etc, iar coborîtori *au, ai, oi* etc. (Transcrierea fonetică a acestor diftongi şi triftongi o dăm mai jos.)

Observaţie. Diftongi egali compuşi din elemente vocalice egale există în foarte puţine limbi. Astfel de diftongi nu se întîlnesc în limbile romanice şi nici în cele slave. Dintre limbile vorbite pe teritoriul patriei noastre, numai limba germană posedă diftongi egali. Într-un cuvînt german ca *neu* «nou», se rosteşte diftongul compus din *o* deschis *(g)* urmat de un *o*. Cele două elemente ale diftongului, *g* şi *6,* sînt aproximativ egale. în transcriere fonetică *neu* german se notează *ngo*. Semicercul care leagă pe *g* de *o* arată că cele două vocale se rostesc într-o silabă, fără ca una dintre ele să se rostească foarte scurt, fugitiv. Amîndouă elementele vocalice au aproximativ aceeaşi durată, aceeaşi intensitate şi aceeaşi sonoritate. După cum vom vedea mai jos, cele două elemente ale diftongului german nu pot fi disociate.

Diftongi monofonematici

§ 37. Un loc deosebit printre diftongii limbii romîne îl ocupă cei notaţi ortografic *ea, oa, eo, io* şi *iu* după consoane. Diftongul *ea* (într-un cuvînt ca *bea)* se produce în felul următor: în momentul exploziei lui *b,* dosul limbii, care s-a ridicat spre palat încă de la începutul ocluziunii lui *b,* este în poziţia unui *e,* astfel încît îndată după explozia consoanei se aude timbrul *e.* Limba nu persistă însă nici o sutime de secundă în poziţia lui *e,* ci coboară brusc, în cîteva sutimi de secundă, spre poziţia vocalei *a,* care are aproximativ durata unei vocale obişnuite. Fonetic un astfel de *a,* care începe cu timbrul *e,* se notează *ᵉa* : *b'a.* La fel se rosteşte şi diftongul *oa* (de exemplu în cuvîntul *toata).* în momentul exploziei lui /, buzele sînt în poziţia unui *o* foarte închis, aproape un *u.* Din această poziţie ele trec instantaneu în aceea a lui *a.* Cuvîntul *toată* s-ar transcrie fonetic *fată.*

Observaţie. Atît în *ᵉa* cît şi în *°a* predomină vocala a, care poate fi prelungită, *(Ifaaaa, faaaată),* pe cînd timbrul *e* sau *o* rămîne instantaneu, oricît de lungă ar fi vocala. Timbrul *e* sau *o* este o caracteristică mai degrabă a exploziei consoanei precedente şi nu a vocalei următoare. în cuvintele *focă, tacă, facă* avem aceeaşi vocală *a* în prima silabă ; pe cînd în *facă* explozia lui / are timbrul *e,* în *facă* timbrul *o,* iar în *tacă* timbrul *a.*

Că elementul *e* (timbrul *e)* al diftongului aparţine consoanei precedente se vede şi din faptul că după consoanele *c (cară — ceară), g (merga = mergea), Iz (tinik'a = tinichea), g (gata = gheată)* elementul *e* este absorbit de aceste consoane, rămînînd după ele numai *a.*

Considerentele de mai sus ne-au făcut să aşezăm diftongii *ᵉa* şi *"a* în tabloul vocalelor romîneşti (§ 39), alături de *a,* deoarece gradul lor de deschidere este acelaşi ca pentru *a,* iar începutul lor conţine uţt element vocalic anterior, pentru *ᵉa,* şi unul posterior, rotunjit, pentru *"a.*

în mod asemănător ca *'a* şi *"a* se formează şi diftongii scrişi *eo, io, iu* şi triftongii *eoa, ioa* după consoană. Diftongul *eo,* foarte rar, de exemplu în cuvîntul *leorpăie,* este constituit din vocala silabică *o,* precedată de o consoană în cursul duratei şi la sfîrşitul căreia dosul limbii este în poziţia *e.* Buzele fiind rotunjite ca pentru *o* următor, timbrul care se aude la sfîrşitul consoanei este acela al lui o[1]. După sfîrşitul consoanei, limba trece instantaneu în poziţia lui *o.* Cuvîntul *leorpăie* se transcrie fonetic *l°orpâie.* La fel se pronunţă *deodată (deodată), pe-o casă (p°o kasă)* sau cuvîntul regional *tioc (t°ok).* Triftongul, de asemenea foarte rar, *eoa* (de exemplu în cuvîntul *leoarcă),* are un / ca în cuvîntul *leorpăie.* La sfîrşitul lui / se aude timbrul *o,* dosul limbii fiind în poziţia lui *e,* iar buzele în poziţia lui *o.* Aceste organe trec însă instantaneu în poziţia lui *a.* Cuvîntul *leoarcă* se transcrie fonetic *l°arkă.* La fel se pronunţă *ghioagă (J°agă), şchioapă (şk'°apă), cioară (c°ară).*

Şi diftongul *iu* după consoană se formează la fel. într-un cuvînt ca *uliu(l),* în cursul duratei lui / din interiorul cuvîntului şi în momentul cînd se termină acest /, dosul limbii este în poziţia lui /', iar buzele în poziţia lui *u.* Timbrul care se aude la sfîrşitul lui / şi la începutul lui *u* este acela al lui **ă**[2]. Cuvîntul *uliu(l)* se transcrie fonetic *ul-u(l).*

Aşadar diftongii şi triftongii *ea, oa, eo, io, iu, eoa, ioa* după consoane sînt diftongi urcători, începînd cu un foarte scurt element vocalic care are timbrul *e, o* închis, *o* închis *şi ii: "a (——ed), "a (=oa), °o (=eo, io), "u (=iu), °a (=eoa, ioa).* Ei reunesc două timbre vocalice într-un singur fonem, unul dintre timbre .fiind instantaneu.

Diftongii *'a (ea), "a (oa), °a (eoa, iod), °o (eo, io), "u (iu)* după consoane au valoare monofonematică, adică constituie fiecare cîte un singur fonem. Cuvintele *t'akă (teacă), fată (toată)* au cîte patru foneme *(t -\-'a -\-k -\-ă, t -\-"a -\-t -\-ă),* întocmai ca *takă* şi *tată (t -\-a -\-k -\-ă, t -\-a -)-/ -\-â).* Deosebirea dintre *toată* şi *tată* e constituită de opoziţia dintre fonemul *"a* şi fonemul *a.*

[1] **Acest timbru îl are vocala *o* (franceză, germană, maghiară etc.) articulată cu limba în poziţia lui *e* şi cu buzele în poziţia lui *o.* Românii nu pot rosti uşor vocala *o.* Cei mai mulţi o înlocuiesc fie cu *e,* fie cu *o,* *cate* în momentul exploziei consoanei precedente are timbrul *o* scris *io* sau *eo: lichior.***

[2] **Acest timbru îl are vocala » (franceză, germană, maghiară etc.) articulată cu limba în poziţia lui / şi cu buzele în poziţia lui ». Românii nu pot rosti uşor vocala », cum nu pot rosti nici vocala *o.* în cuvintele de origine franceză sau germană, de exemplu, cei mai mulţi înlocuiesc pe » prin *u,* care în momentul exploziei consoanei precedente are timbrul *ii* (scris *iu;* V. *chiuveta).***

E de remarcat că diftongii *ea, oa* la început de silabă, neprecedaţi de consoană (de exemplu în *ea, aceea, oameni)* se rostesc ca diftongii *ia, ua,* de care ne vom ocupa în § 40.

Diftongi (triftongi) compuşi din două (trei) foneme

§ 38. Diftongii şi triftongii scrişi *ia, ai, ie, ei, io* (după vocală), *oi, ua, au, eu, ou* etc. sînt de altă natură decît cei descrişi mai sus *(ea, oa, eo* etc). în cei din urmă, / şi *u* sînt semivocale, adică transcris fonetic *i,* numit şi i o t, o constrictivă palatală sonoră, iar *u,* transcris fonetic «, o constrictivă bilabială (rotunjită) sonoră. (Vezi paragraful următor.) Semivocalele au o durată obişnuită ca aceea a oricărei consoane. în cuvîntul *ia,* semivocala *i* are o durată egală cu aceea a lui /, în cuvîntul *la* (sau *s* în cuvîntul *sa,* sau « în cuvîntul *na* etc), pe cînd elementul *e* al diftongului *'a* e extrem de scurt. Diftongii de tipul lui *ia, ai, ua, au* nu au valoare monofonematică; ei sînt compuşi din două foneme. în cuvintele *aba* şi *a b'a* avem cîte trei foneme *(a -\-b -\-a, a -\-b -\-'a),* pe cînd *abia,* în pronunţarea literară, are patru foneme *(a -\-b -\-i -\-a)* şi prin urmare durează mai mult decît *aba* şi *a bea,* care se deosebesc puţin în ce priveşte durata[1]. Diftongii de tipul *ai, oi, ei, ăi, îi, au, ău, ou, eu, îu, uu,* datorită faptului că sînt constituiţi din două foneme, pot fi disociaţi. Cînd sînt urmaţi de o vocală, semivocala urmează regula valabilă pentru orice consoană intervocalică, anume trece la silaba următoare: *roi,* dar *ro-iul; pui,* dar *pu-iul; fii,* dar *fi-ii (= fiii); nou-,* dar *no-uă; rîu,* dar *rî-uul* (scris *rîul).* Diftongii monofonematici nu pot fi niciodată disociaţi.

Diftongii *ia (iarnă, piatră, ia — ea), ie (ieste = este, ied, piept), ii (tăiind,* scris *tăind), io (tăios), iu (iute), ai (tai), ei (mei), ii (fii), ăi (măi), îi (mîine), oi (soi), ui (sui), ua (ştiua, uamen*[1]*), uă (nouă), uî (luuînd = luînd), uo (yom), uu (rîuul), au (dau), eu (greu), iu. (viu), ău (rău), îu (grîu), ou (nou), uu (asiduu),* triftongii *tai, iei, iii (pustiiii = pustiii,* pers. I sg. a perf. simplu de la verbul *a pustii), toi (i-oi da), iau, ieu (eu), uoi (oi), uou (ou)* sînt constituiţi dintr-o vocală precedată sau urmată, respectiv precedată şi urmată, în aceeaşi silabă de semivocalele *i,* **M**. Un triftong de tipul lui *ieu* constă din trei foneme. în schimb triftongii precedaţi de consoană *eai, eau, eoi, oai, (i)oai* constau din cîte două foneme, anume din diftongii monofonematici *"a, °o, "a, °a* urmaţi de semivocalele *i, u: vr'ai* (reg. *vreai), b'au (beau), t°oi (te-oi vedea), sîrb"aikă (sîrboaică), kafeg'aikă (cafegioaică).*

[1] **Rostirea cu trei foneme a lui** *abia,* **adică** *ab'a* **nu e literară. (Vezi § 58, care tratează despre variantele semivocalei** *i.)*

§ 39. **Tabloul vocalelor limbii romîne**

Participarea buzelor	Vocale nerotunjite		Vocale rotunjite
Locul de articulare a limbii / Gradul de deschidere	Anterioare	Mediale	Posterioare
închise	*i*	*î*	*u(ᵘu)*
Mijlocii	*e*	*ă*	*o(ᵒo)*
Deschise		*a*	°*a(ᵃa)*

O b s e r v a ţ i e . Diftongii monofonematici "« şi *"o* **sînt foarte rari în limba literară, în graiurile teritoriale ei sînt destul de frecvenţi, de exemplu în rostirea moldovenească** *tiutiun* = *tutun, feliu — felul, %oidiu* = •*zidul, grajdiu — grajdul, tioc, teoc* = *toc, cuptioriu* = *cuptorul* **etc.**

SEMIVOCALELE LIMBII ROMÎNE

§ 40. Vocalele constau din sunete muzicale al căror timbru diferă după forma şi volumul rezonatorului bucal. După cum vom vedea mai jos, consoanele sînt formate mai ales din zgomote, de explozie sau fricţiune, produse de curentul de aer care, într-un punct oarecare al canalului vorbitor, se împiedică de o închidere sau o strîmtare a acestuia. Cele mai închise dintre vocale, *i* din seria anterioară şi *u* din seria posterioară rotunjită, pot fi rostite, înainte sau după o vocală, cu un grad de închidere mai mare decît cel obişnuit. în cazul acesta se produce un foarte slab zgomot de fricţiune cînd curentul de aer trece prin constricţiunea formată fie de dosul limbii şi palat, fie de rădăcina limbii şi vălul palatului, precum şi de cele două buze rotunjite. Astfel de / sau *u* rostiţi înainte sau după vocală, cu care formează o singură silabă, se numesc s e m i v o c a l e sau / c o n s o a n ă şi *u* c o n s o a n ă , în transcriere fonetică /, *u.* Semivocala *i* se numeşte şi i o t . Semivocalele constituie elementul mai scurt, mai puţin sonor, elementul consonantic al diftongilor urcători şi coborîtori. Ele au fiecare funcţiunea unui fonem.-

Diftongii urcători scrişi *ea, eo, oa* se consideră că sînt formaţi din semivocalele notate fonetic *e* şi *o* urmate de vocalele *a,* respectiv *o.* Dar la început de silabă, ceea ce se scrie *ea, oa* se rosteşte în realitate *ia, ua (ia* = *ea, uare — oare),* adică fonemul;, respectiv *u,* urmat de *a,* pe cînd după consoană *e* şi *o* reprezintă timbrul *e*

şi *o* (aproape «) care se aude în momentul exploziei (al sfîrşitului) consoanei precedente (vezi mai sus § 37). De aceea e mai exact a nota fonetic cuvintele *deal, doare* scriind un *e,* respectiv un *o* mic sus, la dreapta consoanei *(d'al,- d''are)* *şi MU* semivocalele *e, o (deal, doare)*[1]. Elementul *e,* respectiv *o,* al diftongilor *'a, ''a* este extrem de scurt, mult mai scurt decît durata unei semivocale. în cuvîntul *b'ată* silaba *ba* este sensibil mai scurtă decît silaba *£,*w (= *b* -f- iot -f-*a)* a cuvântului *biată* (fireşte, în rostirea corectă literară).

în diftongii *'a, ''a, °o* etc. *e, o, o* nu constituie foneme, ci diftongul întreg are valoarea unui singur fonem. Aceştia sînt diftongi cu valoare monofonematică.

CONSOANELE LIMBII ROMÎNE

§ 41. Am văzut mai sus că vocalele constau din sunete muzicale de diferite timbre. C o n s o a n e l e în schimb sîrrt formate mai ales din zgomote, care şe produc în diferite puncte ale canalului vorbitor în urma închiderii sau strîmtării acestuia. Dacă strîmtarea canalului e mai largă, zgomotul caracteristic al consoanei e foarte slab. Consoanele numite s o n a n t e, de care ne vom ocupa într-un capitol deosebit, nu comportă aproape nici un zgomot. De aceea ele formează o clasă d; sunete care ocupă o poziţie intermediară între consoanele propriu-zise şi vocale, ceea ce se reflectă şi în numele lor de sonante. Astfel de consoane prezentînd un foarte slab zgomot de fricţiune sînt mai ales semivocalele. Consoanele formate prin zgomote pot fi numite consoane n e s o n a n t e.

Consoane nesonante

§ 42. Consoanele nesonante se formează prin închiderea sau strîmtarea canalului vorbitor. După modul de articulare ele se clasifică. în o c lu s i v e, c o n s t r i c t i v e şi s e m i o c l u s i v e.

în cazul închiderii canalului vorbitor, la deschiderea bruscă a acestuia se produce un mic zgomot de explozie din cauza presiunii din interiorul gurii. Consoanele formate astfel se numesc o c l u s i v e sau e x p l o z i v e. Consoanele *p, b, t, d, k* (ortografic *c* urmat de *a, â, o, u, î), g* sînt oclusive.

în cazul strîmtării canalului vorbitor, se produce un zgomot de frecare, deoarece curentul fonator trece prin constricţiunea formată şi se freacă de pereţii acesteia. Consoanele formate în felul acesta se numesc c o n s t r i c t<4 v e sau f r i c a t i v e: *j,v,s,^, f,j, h* sînt fricative. Şi semivocalele *i, u* sînt propriu-zis constrictive. (Vezi mai sus § 40.)

[1] **Relativ la** *eo* **în** *deodată,* **vezi mai sus § 37.**

Există şi o serie de consoane intermediare între oclusive şi constrictive, numite semioclusive sau africate. Aceste consoane prezintă la începutul articulării lor o ocluziune care se deschide treptat (nu brusc), devenind o constricţiune formată în acelaşi punct al canalului vorbitor. Astfel.un / începe ca un /, cu o ocluziune, şi se termină ca un *s,* cu o constricţiune. Cele două moduri de articulare sînt strîns legate între ele; trecerea de la ocluziune la constricţiune se face într-un interval de timp foarte scurt, astfel încît durata lui / e egală cu aceea a lui / sau a lui x, nu cu aceea a lui / -)- *s* împreună. Africata / nu e aşadar egală cu / urmat de ea nu este compusă din *t* -\- *s,* ci este un sunet care constituie o unitate articulatorie şi un singur fonem. Pe lîngă/, limba romînă literară posedă încă două africate: *c* şi § (de exemplu în cuvintele *£as=ceas, gam=geam),* care încep cu o ocluziune asemănătoare (dar nu identică) cu aceea a lui /, *d* şi se termină cu o constricţiune asemănătoare (dar nu identică) cu aceea a lui *ş,j.*

După locul unde se formează ocluziunea sau constricţiunea canalului vorbitor, consoanele se împart în bilabiale, labio-dentale, dentale (alveolare), prepalatale, palatale, velare şi Iaringale.

Consoanele bilabiale se produc prin închiderea buzelor sau apropierea lor una de alta, formînd fie o ocluziune, fie o constricţiune. Limba romînă posedă două oclusive bilabiale: *p, b,* şi o constrictivă bilabială, sonoră, rotunjită: *u* (de exemplu în cuvîntul *nou),* numită şi semivocala *u*[1].

Consoanele labio-dentale se produc cu ajutorul buzei de jos care atinge dinţii incisivi superiori. Prin articulaţia aceasta se poate produce numai o constricţiune, oricît de tare am apăsa buza pe dinţi, căci curentul de aer se poate strecura printre dinţi. De aceea consoanele labio-dentale sînt numai constrictive: / şi *v.*

I, Consoanele dentale se produc prin atingerea limbii de dinţii incisivi superiori. în felul acesta se formează fie o ocluziune, fie o constricţiune lingvodentală. Oclusivele dentale sînt / şi *d*[2] (vezi fig. 5), iar constrictivele, *s* (vezi fig. 6), *z* (vezi fig. 7). Ocluziunea şi mai ales constricţiunea se formează de obicei nu la dinţi, ci puţin mai sus, la nivelul alveolelor dinţilor superiori. De

[1] De constrictivă bilabială rotunjită, numită semivocala *y,* ne-am ocupat în § 40. Pentru *ţi* constricţiunea bilabială e formată prin rotunjirea buzelor, nu prin .simpla apropiere a buzelor; constricţiunea bilabială a lui *u* e rotundă, formînd un orificiu rotund, nu o constricţiune prelungită, ca aceea a constrictivelor bilabiale din alte limbi. Mai jos vom vedea că şi *m* are o ocluziune bilabială ca *p* şi *b,* dar în timpul articulării lui *m* canalul vorbitor nu e închis ca pentru *p* şi *b,* ci are o largă deschidere prin nas, vălul palatului fiind desprins de peretele posterior al faringelui.

[2] în § 44, despre sonante, vom vedea că « se găseşte în acelaşi raport faţă de /, *d,* ca *m* faţă de *p, b.*

aceea aceste consoane se numesc şi alveolare. Pentru *s,* vîrful limbii atinge de obicei dinţii incisivi inferiori.

Tot o dentală este şi semioclusiva / (vezi mai sus, p. 66).

Consoanele prepalatale sînt caracterizate prin articularea părţii anterioare a limbii la partea anterioară a palatului. Limba romînă are două semi-oclusive prepalatale: *£* şi *g,* şi două constrictive prepalatale: *ş* şi/.

Semioclusivele <Ţ *§* au o ocluziune pentru care aproape toată suprafaţa limbii atinge aproape întreg palatul (cu excepţia părţii posterioare a dosului

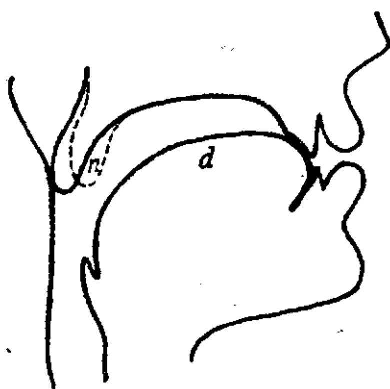

Fig. 5. Consoanele dentale a" (nenazală) şi » (nazală).

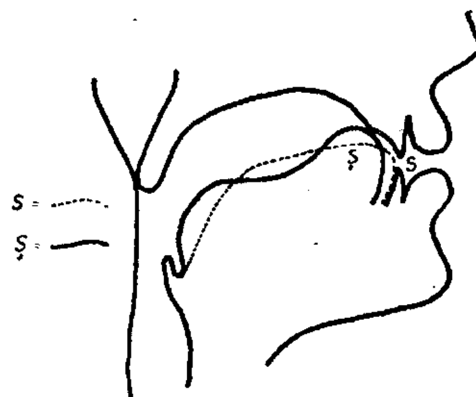

Fig. 6. Constrictivele *s* (dentală siflantă) şi / (prepalatală şuierătoare sau sibilantă).

limbii, care nu atinge partea posterioară a palatului). Constricţiunea cu care se termină *c* şi *g* e formată de partea anterioară a dosului limbii (vîrful limbii atingînd de obicei incisivii inferiori) şi dinţii incisivi superiori, alveolele lor şi partea anterioară a palatului.

Pentru constrictivele /,*j* vîrful limbii se ridică în sus[1] şi se apropie de palat îndărătul alveolelor incisivilor superiori, pe cînd dosul ei se lasă în jos formînd o adîncitură ca o albie (vezi fig. 6). Rezonatorul acesta dintre dosul limbii şi partea posterioară a palatului dă consoanelor *j* acel zgomot caracteristic de fricţiune, acel şuierat după care au fost numite şuierătoare sau sibilante (în opoziţie cu *s,* ^, numite siflante).

Consoanele palatale sînt formate prin atingerea sau apropierea dosului limbii de palat. în cazul unei ocluziuni, aproape întreg palatul e atins de toată suprafaţa limbii. Pentru oclusivele palatale romîneşti *k', g*[2] (de exemplu în

[1] Am văzut mai sus că pentru *s, z* vîrful limbii atinge incisivii inferiori.

[2] Semnul ' aşezat deasupra unei consoane sau după ea în transcrierea fonetică arată palatali7area consoanei respective.

cuvintele *k'em — chem, gem — ghem)*, numai o foarte mică porţiune a palatului, cea dindărătul alveolelor incisivilor superiori, nu e atinsă de vîrful limbii. (Vezi fig. 8.)

O constrictivă palatală sonoră este şi semivocala /. (Vezi § 40.) Constricţiunea este formată de dosul limbii care este apropiat de palat puţin mai mult decît pentru vocala /. Limba romînă literară are şi o constrictivă palatală surdă corespunzătoare sonorei /, dar avînd o constricţiune mult mai strimtă; acest sunet e rostit în loc de *h* în grupele *-rhi-, -rhe-* (în transcriere fonetică *-rh'i-, -rh'e-)*, de exemplu în cuvintele *arhivă, arheolog*[1].

Consoanele v e 1 a r e iau naştere prin atingerea şi apropierea rădăcinii limbii de vălul palatului. Limba romînă are două oclusive velare: *k* şi *g*. (Vezi fig- 8.)

în unele graiuri teritoriale din Muntenia, se pronunţă ca o constrictivă velară consoana *h,* care în majoritatea graiurilor şi în limba literară e o c o n s t r i c t i v ă l a r i n g a l ă , pentru care zgomotul de fricţiune se produce în laringe, în glotă. Rostirea lui *h* ca o velară (notată fonetic x). produce aproape acelaşi efect acustic ca aceea a lui *h* laringal; de aceea nu e simţită ca o rostire dialectală. .

Consoane surde şi sonore

§ 43. Consoanele nesonante se împart în două grupuri mari, după cum în timpul emisiunii lor coardele vocale vibrează sau nu. Cele care sînt însoţite de voce, adică în cursul articulării cărora coardele vocale vibrează, glota fiind închisă ca pentru emisiunea vocii, se numesc consoane s o n o r e , iar cele neînsoţite de voce, în cursul emisiunii cărora glota e deschisă, se numesc consoane s u r d e . Consoanele surde şi sonore se prezintă de obicei în perechi, formate de aceleaşi organe, în acelaşi loc al canalului vorbitor, avînd acelaşi mod de articulare; de aceea ele se numesc consoane o m o r g a n i c e . Deosebirea dintre cele două consoane pereche constă numai în lipsa sau prezenţa vocii în timpul emisiunii lor. Astfel de perechi de consoane omorganice, prima fiind surdă, iar a doua sonoră, sînt următoarele : *p — b, f — v, t — d, s — £ — g'', ş — j, k! — g, k — g* etc. Există şi consoane surds sau sonore care n-au

[1] în multe graiuri teiitoriale există constrictive pa'atale, care s-au dezvoltat din /, *, prin palatalizare. Cele două constrictive palatale dialectale romîneşti sînt *h'* şi_y, de exemplu în cuvintele *h'ire = fire* şi *yine — vine*. Constrictivă *y* este apropiată din punct de vedere al articulaţiei de /, dar* are un zgomot de fricţiune mult mai puternic decît /'.

pereche omorganică sonoră, respectiv surdă. Astfel consoanele surde /, *b* n-au corespondente sonore[1] în limba literară.

Sonante

§ 44. Pe lîngă consoanele produse prin zgomote (de explozie sau de fricţiune), în fiecare limbă există o serie de consoane care nu comportă zgomote, deşi canalul vorbitor e închis sau strîmtat şi la articularea lor. Astfel *m* prezintă o ocluziune bilabială, « una dentală, dar în timpul acestei ocluziuni vălul palatului e coborît şi curentul fonator poate trece liber prin nas, ceea ce explică numele de consoane n a z a l e ce se dă lui *m* şi *n*. Emisiunea lui *m* (sau a lui a) (poate fi prelungită indefinit, întocmai ca aceea a unei vocale. Ţinînd gura închisă ca pentru un *m,* omul poate cînta melodii întregi. Consoanele *nazale* sînt aşadar foarte apropiate de vocale, iar în unele poziţii ele pot avea chiar funcţiunea de vocale (vezi § 56). De aici numele de s o n a n t e ce se dă acestor consoane.

Acelaşi caracter de sonantă îl are şi consoana /, numită l a t e r a l ă, la articularea căreia vîrful limbii atinge alveolele incisivilor superiori, iar marginile limbii lasă două deschizături (rar una) laterale, pe unde iese destul de liber curentul fonator, producînd un foarte slab zgomot de fricţiune. Pentru / vălul palatului e lipit de peretele posterior al faringelui[2].

Consoana r, numită v i b r a n t ă, se produce prin atingerea uşoară a vîrfului limbii de alveolele incisivilor superiori, formînd una după alta mai multe ocluziuni alveolare foarte slabe şi foarte scurte; presiunea de aer intra-bucală desprinde de alveole, de mai multe ori într-un interval de timp foarte scurt, vîrful limbii, care, datorită elasticităţii muşchilor linguali, vibrează şi revine într-una la alveole. în rostirea obişnuită romînească *r* are puţine vibraţii (2-3). Sunetul *r* e rostit cu vălul palatului lipit de peretele posterior al laringelui[3].

Laterala / şi vibranta *r* se numesc şi l i c h i d e din cauza calităţii lor de !'a fi prelungite asemenea vocalelor.

Tot ca sonante pot fi considerate şi semivocalele *i* şi *u,* deoarece sînt şi ele foarte apropiate de vocale. (Vezi mai sus §§ 40 şi 42.)

Sonantele (deci şi semivocalele) sînt totdeauna sonore. Ele nu au pereche surdă.

[1] Vom vedea mai jos, în paragraful care tratează despre variantele consoanelor (§ 58), că sunetul /, în urma asimilării la consoana sonoră următoare, poate fi pronunţat ca perechea lui sonoră *dsţ.* De pildă *soţ bun* poate fi rostit în vorbirea repede *soa\ bun.* (Semicercul care leagă cele două cuvinte arată că ele au fost rostite fără pauză între ele, ca un singur cuvînt.) De asemenea în Banat, nordul Ardealului şi Moldova, *d%* este o variantă a lui % în cuvinte ca *prlndz =prînx, a\tc = %ac, d^dr =* *tkfc =*

[2] Cu privire la / nazal, vezi mai jos paragraful despre variantele consoanelor (§ 59).

[3] în ce priveşte posibilitatea rostirii nazale a lui *r,* vezi mai jos paragraful despre variantele consoanelor (§ 59).

Consoane muiate

§ 45. Lâ emisiunea unei consoane contribuie mai multe organe. Astfel un *b* se produce prin închiderea buzelor, lipirea vălului palatului de peretele posterior al faringelui şi închiderea uşoară a glotei ca să vibreze coardele vocale.

Consoana *b* este o oclusivă bilabială, sonoră, nenazală. Consoana *m* e produ&ă la fel în ceea ce priveşte activitatea buzelor şi a coardelor vocale, dar în ceea ce priveşte vălul palatului, *m* se deosebeşte de *b*. Pentru *m* vălul palatului

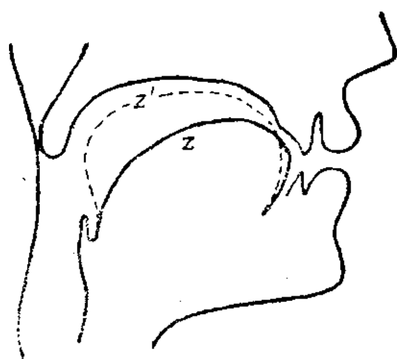

Fig. 7. Consoanele % şi

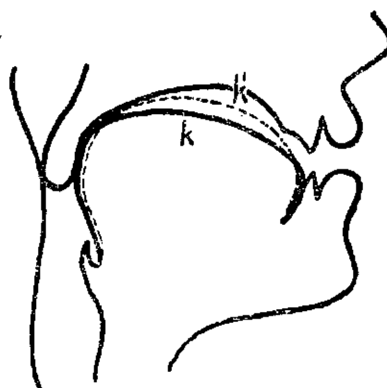

Fig. 8. Consoanele *k* şi *k**.

e coborît şi lasă curentului fonator drum liber pe nas. Pentru *b,* cele trei articulaţii, aceea de deschidere a buzelor şi a glotei şi aceea de ridicare a vălului palatului, sînt articulaţii de bază, fără de care nu se produce acest sunet. La fel şi pentru *m* sînt trei articulaţii de bază: închiderea buzelor şi a glotei şi coborîrea vălului palatului.

Dar consoanele pot avea, pe lîngă articulaţiile de bază, şi o articulaţie suplimentară. La producerea unei consoane poate participa şi dosul limbii, care, în timpul articulării consoanei respective, se apropie de palat ca pentru rostirea unui *i*. în felul acesta se articulează orice consoană urmată de vocala /. La rostirea silabelor *bi, mi, vi* dosul limbii este aşezat aproape de la începutul consoanelor *b, m, v* ca pentru a rosti vocala astfel încît, la explozia lor, dosul limbii fiind în poziţia lui /, consoana are de la început timbrul /. Această articulaţie suplimentară palatală a consoanelor se produce automat înaintea vocalei /.

Consoanele avînd timbrul / din cauza articulaţiei palatale suplimentare a dosului limbii se numesc c o n s o a n e m u i a t e.

Atunci cînd consoanele muiate se află la începutul sau în interiorul cuvîntului, ele nu îndeplinesc singure rolul de diferenţiere între cuvinte sau între forme gramaticale faţă de consoanele respective nemuiate, adică neavînd timbrul /.

De exemplu, în cuvintele *mină* sau *vină* consoanele *m* şi *v* sînt muiate, adică au timbru] din cauza vocalei *i* următoare. înaintea unui / nu poate fi pronunţată o consoană nemuiată, deci nu putem avea opoziţia « consoană muiată — consoană nemuiată».

Cuvintele *mină* şi *mînă* se deosebesc unul de altul prin aceea că primul are în prima silabă un *i* precedat de o consoană muiată, pe cînd al doilea are în prima silabă un / precedat de o consoană nemuiată. Caracterul muiat sau nemuiat al lui *m* în aceste două cuvinte e determinat de vocalele / sau / următoare.

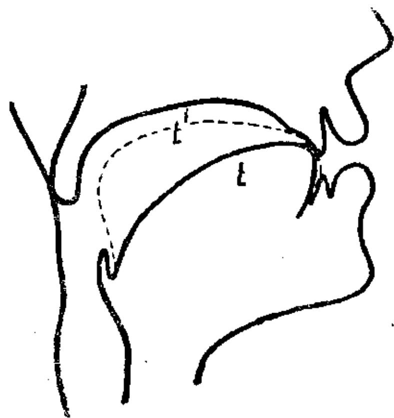

Fig. 9. Consoanele *t* **şi**

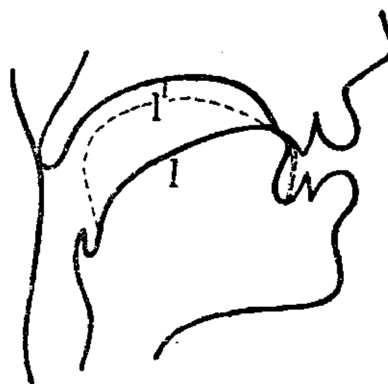

Fig. 10. Consoanele / şi Λ

La sfîrşitul cuvîntului însă consoanele muiate, avînd timbrul nu sînt condiţionate de vocala / următoare, deoarece aceasta în poziţie finală a amuţit de mult.

E adevărat că odinioară limba romînă avea, la sfîrşitul multor cuvinte, un / care de obicei a amuţit mai tîrziu. Consoana urmată odinioară de acest / final a rămas însă însoţită de articulaţia suplimentară a lui /. Cuvinte ca *întrebi, pomi, marţi, luni* aveau atunci cu o silabă mai mult decît în pronunţarea actuală, deoarece se terminau într-un / care forma silabă. Astăzi, la sfîrşitul acestor cuvinte nu se rosteşte nici o vocală *i* care să formeze silabă, ci consoana, devenită finală prin amuţirea lui /', a păstrat articulaţia suplimentară palatală care-i dă rezonanţa, timbrul lui /. Consoanele acestea se notează fonetic cu ajutorul unui / mic aşezat sus, la dreapta consoanei: *tu întreb', doipom\ marf, Iun'.* Consoanele muiate se opun aşadar la sfîrşit de cuvînt celor nemuiate, care n-au articulaţia suplimentară palatală şi prezintă timbrul / *(eu întreb', un pom'* etc).

Prin această opoziţie se deosebesc între ele unele forme gramaticale, de exemplu singularul de plural la substantive şi adjective masculine *(lup — lup\ bun — bun')* sau persoana I sg. de persoana a II-a sg. la ind. prez. *(lucre^ — lucre^, ar — ar).*

Perechile de consoane nemuiate şi muiate sînt următoarele (vezi fig. 8, 9, 10):

Nemuiate: *u p b m j v t d n s i z ț f j l r k g b*———

Muiate : *—p' b' m' f v** ***t**** — *n** — *f // /** ***r**** *k! g ti c g* ***i***

Limba romînă literară are aşadar 16 perechi de consoane nemuiate şi muiate[1]. Şase consoane sînt fără pereche: *d, s* şi *u* n-au pereche muiată, **iar *c, g*** şi semivocala ***i*** n-au pereche nemuiată[2].

Tabloul consoanelor limbii romîne clasificate după locul şi modul de articulare[3].

"V Locul de articu-lare / Modul de N. articulare ^\	Bilabiale		Labio-dentale		Dentale (alveolare)		Prepalatale		Palatale		Velare		Larin-gale
	Sur-de	So-nore	Sur-de	So-nore	Sur-de	So-nore	Sur-de	So-nore	Sur-de	So-nore	Sur-de	So-nore	Sur-de
Oclusive	*P.*	*b*			/ (/*)	*d*	1		*k'*	*g*	*k*	***g***	
Semioclusive					/ (?)		*C*	*g*					
Constrictive		M	/ (f)	*V*	***S***	Z. (?)	s (?)	***j.*** *(f)*		***i***			*h* *(ti)*
Nazale		*m* («0				*n* («')							
Laterale •						/ 'SP)							
Vibrante						*r* (r*)							

[1] Literele cu care se notează oclusivele palatale *k', g',* semioclusivele prepalatale *c,* § şi constrictivă palatală *i* (*i* semivocala) n-au nevoie de a fi urmate de un *i* mic, deoarece ele prin însăşi natura lor sînt palatale şi au timbrul /'.

[2] în graiurile teritoriale numărul acestor perechi diferă de la un grai la altul. în unele nu există perechile în altele /-/', *Z-ț£.*

[3] între paranteze se dau consoanele muiate corespunzătoare.

SCHIŢĂ ISTORICĂ A SISTEMULUI FONETIC ROMÎNESC

§ 47. Sistemul fonetic al limbii romîne derivă din sistemul fonetic al limbii latine. în cursul dezvoltării sale el a fost puternic influenţat de sistemul fonetic slav. Fonetica limbii latine e bine cunoscută de lingvişti, pe de o parte din textele şi gramaticile latine rămase din antichitate, pe de altă parte din comparaţia limbilor romanice.

Sistemul fonetic al limbii latine

§ 48. Sistemul fonetic al limbii latine a suferit mai multe schimbări în cursul istoriei. De aceea trebuie să distingem, în istoria acestei limbi, două perioade, una mai veche şi una mai nouă, înainte de constituirea limbii romanice orientale de pe cursul inferior al Dunării, din care s-a dezvoltat apoi limba romînă.

Perioada mai veche

în perioada mai veche limba latină avea următoarele foneme:

Zece vocale: [*i ă e î 6 u* (scurte)
& - - . -

Şase diftongi: *ae* (provenit din *ai), oe* (provenit din *oi), ei, ui, au, eu.*
Treizeci şi două de consoane:
Aspirată *h;*
i consoană; / consoană geminată marcată /;
u consoană;
Nazale: *m* şi «; geminate *mm* şi *nn;*
Lichide: / şi *r;* geminate // şi *rr;*
Oclusive labiale : *b* (sonoră), *p* (surdă);
geminate *bb* şi *pp;*
Oclusive dentale : *d* (sonoră), / (surdă);
geminate *dd* şi //;
Oclusive velare nelabiale (nerotunjite): *g* (sonoră), *k* (surdă, scrisă *c);*
geminate *gg* şi *kk* (scris *cc);*
Oclusive labio-velare (velare rotunjite):
g (sonoră, scrisă *gu);*
k" (surdă, scrisă *qu);*
geminată *kk"* (scrisă *cqu);*
Siflante labio-dentale : / (surdă);
geminată *ff;*
Siflante dentale : *s* (surdă);
geminată *ss;*

Latina avea aşadar 48 de foneme.

Siflanta / nu avea corespondent sonor.

Geminatele, notate cu cîte două litere *(mm, pp* etc), erau pronunţate cu ocluziunea prelungită. Un // era deci un / cu o durată mai lungă decît aceea a lui /.

Vocalele se deosebeau nu numai prin timbru *(a: o, e: i, o: u* etc), ci şi prin cantitate *(ă: ă, e: e* etc). Cuvintele şi formele gramaticale se distingeau şi prin opoziţia «vocală scurtă: vocală lungă».

Aşadar vocala *ă (a* scurt) constituia un fonem deosebit faţă de *ă (a* lung), cu toate că timbrul era identic:

legis « citeşti» : *leges* « vei citi» : *kgăs* « să citeşti»

laudăs « lauzi» : *laudes* « să lauzi»

lâbor « muncă» : *lăbor* « alunec» ; *populus* « popor» : *populus* « plop» ; *liber* « carte» : *liber* «liber»; *rosă* « trandafir» (nominativ sg.) : *rosă* «cu trandafirul» {ablativ sg.); *fructUs* «fruct» (nominativ sg.): *fructus* « al fructului» (genitiv sg.; *uSnit* (scris de obicei în manuale şi dicţionare *venit)* «vine»: *uenit* « veni».

Adeseori alternanţa de timbru este asociată cu alternanţa de cantitate: *jăcit* « face» : *ferit* « a făcut».

Diftongii se opuneau vocalelor simple: *poenarius* «penal»: *penarius* «de lucruri de mîncare, de merinde», *saecula* « secole» : *se cula* « secure».

Aspirată *h* era o consoană ca oricare alta. Ea nu putea fi înlocuită într-un cuvînt fără să se schimbe sensul cuvîntului: *hortus* « grădină» : *portus* «port» ; *baereo* «mă opresc»: *maereo* «sînt supărat»; *babeo* «am»: A « «plec»; *bora* «ceas»: *ora* «ţărm»; *bir a* «maţ»: *ir a* «mînie».

Labiovelarele se opun velarelor nelabiale :

> *cantus* « cîntec» : *quantus* « cît de mare» ; *lingis* « lingi» : *linguis* «limbilor».

Opoziţia « consoană simplă : consoană geminată » e foarte frecventă:

> *ager* «ogor»: *agger* «grămadă»; *anus* «bătrînă»: *annus* «an»; *sero* « semăn» : *serro* « tai»; *catus* « ascuţit» : *cattus* « pisică».

Din cele expuse se vede că în sistemul fonetic latin juca un rol destul de însemnat opoziţia de cantitate (vocale scurte: vocale lungi), mai ales în vocalism, dar şi în consonantism. Sistemul era simplu şi clar. Accentul nu diferenţia cuvintele, deoarece el avea un loc fix, determinat de cantitatea vocalei penultime. Sistemul latinei din perioada mai veche era aşadar foarte diferit de acela al limbii romîne, în care nu există vocale lungi şi scurte, consoane geminate (lungi) decît excepţional şi în care accentul — după cum vom vedea mai jos — diferenţiază cuvintele.

Perioada mai nouă

începînd cu secolul I al e. n., în limba latină se petrec numeroase modificări fonetice, care duc la. schimbarea sistemului fonetic.

în vocalism, diferenţa de cantitate dispare (prin secolul al III-lea al e. n.). Opoziţia *ă: ă* nu mai deosebeşte cuvintele. în limbile romanice ambele sunete sînt tratate la fel:

cănis > rom. *cine (cline),* it. *cane*
pănis > rom. *pine (pline),* it. *pane*
măre > rom. *mare,* it. *mare*
lătus > rom. *lat,* it. *lato.*

Din cele două foneme ale latinei mai vechi *ă : ă,* rămîne unul singur : *a.*

La celelalte vocale, diferenţa de cantitate a fost înlocuită cu diferenţa de timbru. Vocalele scurte au fost rostite deschis, iar cele lungi, închis: *e, 6, fi, i* au devenit *% (e* deschis), *Q, U, i,* iar *e, o, u, %* au devenit *e, p, u, i.*

Vocalismul latinei s-a schimbat aşadar în felul următor:

Perioada veche *â ă e e î i o o ti ic*
\/ | I 1 M \ 1 I
Perioada nouă *a e e i io o u u.*

Deosebirea între diferitele grade de deschidere ale vocalelor nu s-a menţinut însă mult timp, ci cîte două vocale apropiate ca deschidere s-au confundat în una singură. Astfel s-au confundat *e* cu *i* devenind *e.* în ce priveşte pe *o* şi *u* în cele două părţi ale imperiului roman (cea de răsărit şi cea de apus) contopirea s-a făcut în feluri deosebite. în imperiul apusean s-au confundat de obicei *o* cu *u,* devenind *o,* iar în imperiul răsăritean *q* cu *o* devenind *o,* şi *u* cu *u* devenind *u.*

în latina orientală s-a ajuns prin urmare la următorul sistem al fonemelor-vocale:

Latina perioadei mai noi *a q e ii o o u u*

Latina orientală *a e_ e i o u*

Latina tîrzie are deci un număr mult mai mic de vocale. Pentru deosebirea cuvintelor serveşte opoziţia de timbru, iar în ce priveşte vocalele *q* şi *e,* ele se deosebesc prin gradul de deschidere.

Inscripţiile din epoca aceasta oglindesc adeseori schimbările petrecute în vocalism. Astfel în loc de *simul* « împreună», găsim în inscripţii forma *semul,* sau în loc de *carissimo* « celui foarte drag», găsim *karessemo.*

Diftongii se simplifică de timpuriu: *au > o, ae > e, oe >* Textele dau peste tot vocale simple în loc de diftongi: *seculares* în loc de *saeculares, etate* în loc de *aetate.* Formele limbilor romanice arată şi ele că provin din forme cu vocale simple: *quaerit* > rom. *cere,* it. *chiede,* span. *quiere,* v. fr. *quiert.* în latina

imperiului de răsărit (şi în unele părţi în apus), s-a menţinut de obicei diftongul *au:* lat. *aurum* > rom. *aur,* lat. *laudo* > rom. *laud,* lat. *audio* > rom. *aud,* lat. *aut* > rom. *au* (conjuncţie). (în majoritatea cazurilor diftongul *au* s-a disociat în limba romînă, pronunţîndu-se în două silabe, de exemplu *a-ur, a-ud* etc.) Se întîlnesc însă şi cazuri de monoftongare a lui *au: auricula* > rom. *ureche,* it. *orecchia.*

Vocalismul era aşadar mult mai apropiat de acela al limbii romîne.

în consonantism schimbările sînt mai puţin importante decît cele din vocalism. Aspirată *h* dispare, şi în textele mai noi găsim: *abitatio* pentru *habitatio, ordeum* pentru *hordeum.*

Geminatele se simplifică: *conteritus* pentru *conterritus, quator* pentru *quatt(u)or.*

în primele secole ale erei noastre, « consoană din perioada mai veche, care se pronunţa aproximativ ca semivocala noastră *u* (de exemplu în cuvîntul *nou, noua),* devine *v;* din fricativă sonoră bilabială, devine o fricativă sonoră labio-dentală. în felul acesta se completează sistemul consoanelor, deoarece / are acum un corespondent sonor, ca şi celelalte consoane.

Sunetul / consoană (care se rostea aproximativ ca *uni* romînesc în cuvinte ca *iute, iesle, piere* etc.) apare foarte des după consoane prin faptul că orice / sau *e* în hiat (adică urmat de vocală) devine iot (t): *uenio* (în trei silabe) > *venio* (în două silabe), *uinea* (trei silabe) > *vinia* (două silabe). Unele consoane urmate de iot au început să se palatalizeze, adică să fie articulate mai aproape de locul de articulaţie al lui *i* (porţiunea mijlocie a cerului gurii de care se apropie sau se atinge dosul limbii). Un / sau un *k* urmaţi de iot s-au confundat într-o oclusivă palatală, intermediară între /' şi *k',* ceea ce se oglindeşte în inscripţii în forme ca *nacio* pentru *naţio.* Şi sistemul consonantic e mai apropiat de cel romînesc.

în general sistemul fonetic se simplifică mult. Pentru a compensa dispariţia cantităţii, a geminatelor şi monoftongarea diftongilor, apar cuvinte lungi, cu multe sufixe, în vocabular, şi forme analitice prin folosirea frecventă a prepoziţiilor şi a verbelor auxiliare, în gramatică.

Limba romanică orientală

§ 49. Vocalismul latinei tîrzii nu suferă mari schimbări în perioada următoare. Doar vocala *q (e* deschis) se diftonghează în *ie* (pe cînd în romanica apuseană se diftonghează şi *Q* în *uo).* Sistemul foarte simplu al vocalelor romanicii răsăritene era următorul:

Latina orientală: *a $ e i o u au*
1 J i 1 ' I I
Romanica orientală: *a ie ei o u au*

Prin diftongarea lui *e_* în *ie* şi transformarea primului element în iot, iot devine şi mai frecvent. în romanica orientală chiar şi /' pare a fi fost precedat

•de un iot, pentru că a palatalizat consoanele precedente întocmai ca iot: lat. *decern* > romanica orient, *diece* > rom. *%oece;* lat. *dico* > romanica orient, *diico* > rom. *%oic.* (în romanica occidentală dentalele, adică *d, t, n, s, l, r,* nu se palatalizează înaintea lui *ie, i* ca în romanica orientală.) Puternica tendinţă spre palatalizare a romanicii orientale a fost mult întărită mai tîrziu în limba romînă prin influenţa slavă.

Din cauza acţiunii vocalelor anterioare asupra oclusivelor velare precedente, precum şi a aceleia a lui iot şi *i* asupra dentalelor *(d, t, n, s, l, r),* sistemul consoanelor a suferit schimbări radicale. în urma palatalizării lui *k, g* urmaţi de *e, i, ie,* şi a lui /, *d* urmaţi de *ie, io (e,* respectiv *o* fiind accentuaţi), au luat naştere semioclusivele *c, g:* lat. *decern* > rom. *%oece,* lat. *facit* > rom. *face,* lat. *uicinus* > rom. *vecin,* lat. *quaero* > *quero* > *kiero* > rom. *cer,* lat. *gemo* > *giemo* > rom. *gem,* lat. *titionem* > rom. *tâcune,* lat. *deorsum* > *diorsum* > rom. *gos (jos).* Palatalizarea, relativ mai tîrzie, a lui *t, d* urmaţi de ; — şi de *ie* — a dat naştere semioclusivelor *ts, d%*[1] : lat. *tibi* > rom. *ţie,* lat. *tenet* > *tiene(t)* > rom. *ţine,* lat. *dico* > rom. *d%oic (%oic),* lat., *decern* > *diece(m)* > rom. *(zece)*- De asemenea şi «, x, /, r s-au palatalizat înainte de / şi de iot: lat. *anni* > romanica orient, *ani* > rom. *aii* > *ai* (forma *ani* e refăcută după cea a singularului), lat. *uinea* > romanica orient, *vina* > rom. *vitie* (în Banat),»«, lat. *sedeo* > romanica orient, *siedio, s'ed'o* > rom. *(s%o),* lat. *leporem* > romanica orient, *lepore, liepore* > rom. *iepure;* lat. *familia* > romanica orient, *famel'a* > rom. *fâmeie, femeie,* lat. > romanica orient, *pierio, pier'o* > rom. *(pier).*

Sistemul consoanelor romanicii orientale s-a îmbogăţit aşadar faţă de cel al latinei tîrzii cu următoarele semioclusive : *c, g, ts, d%,* şi consoane palatale: *Â, s, /', r'.* Faţă de consonantismul bogat al romanicii orientale, vocalismul prezintă numai cinci vocale : *a, e, i, o, u.* Sistemul fonetic al romanicii orientale se apropie tot mai mult de cel romînesc.

De la fonetismul romanicii orientale la cel al limbii romîne

§ 50. în vocalismul romînesc au apărut două vocale care nu existau în romanica orientală: *â* şi /. Prima *(ă)* provine, în majoritatea cazurilor, dintr-un *a* romanic neaccentuat *(casa* > *casă, barbatu* > *bărbat),* dar şi din *e* romanic precedat de labiale sau *r* (lat. *pirus* > *peru* > rom. *păr,* lat. *reus* > rom. *rău)* şi din alte vocale. A doua, /, s-a dezvoltat din *a* înainte de nazală în anumite poziţii (lat. *campus* > rom. *cîmp)* şi din / romanic precedat de *r, s, ts:* lat. *rivus* > rom. *rîu,* lat. *sinus* > rom. *sin,* lat. *attitio* > rom. *aţîţ.*

[1] **Fiind rezultatul unei palatalizări, semioclusivele devenite mai tîrziu /, *a*\ au avut ia început o nuanţă palatală.**

în felul acesta, limba romînă a ajuns să dispună de seria completă a vocalelor mediale *(a, ă, î),* iar numărul vocalelor se ridică la şapte.

Constituirea seriei vocalelor mediale în limba romînă nu e străină de acelaşi fenomen care s-a produs în epoci diferite în limbile slave.

în constituirea sistemului fonetic contemporan al limbii romîne, influenţa slavă a jucat un rol de o importanţă hotărîtoare. Din limbile slave a intrat în limba romînă consoana *h,* pe care nu o avea romanica orientală. Ca în limbile slave, şi în limba romînă s-au dezvoltat, după model slav, înaintea vocalelor iniţiale, semivocale: *el, om* au devenit *iei, uom.* Apropierea vocalelor romîneşti ***e*** şi ***o,*** în anumite poziţii, de *a,* devenind diftongi *("a, "a**) aminteşte un fenomen analog din limbile slave. Consonantişmul romînesc este caracterizat prin existenţa unei serii de consoane prezentînd o articulaţie suplimentară, seria consoanelor muiate, care se opune seriei consoanelor nemuiate. Această serie de consoane cu articulaţie suplimentară s-a constituit datorită însuşirii de către romîni, de la slavii care au adoptat limba romînă, a deprinderii fonetice slave de a însoţi articulaţia de bază a consoanei cu articulaţia vocalei următoare şi mai ales de a păstra această articulaţie şi după dispariţia vocalei. Astfel, după dispariţia lui / final în calitate de vocală silabică, întîmplată de timpuriu, consoanele dinaintea lui ***i,*** devenite la rîndul lor finale, au păstrat articulaţia suplimentară care le dă timbrul unui /'. Un cuvînt ca *plopi,* disilabic, devine monosilabic, dar *p* final păstrează timbrul lui / final de odinioară *(plop*).*

Cele mai vechi texte romîneşti din secolul al XVI-lea prezintă un sistem fonetic aproape identic cu acela al limbii contemporane, constituit, după cum am văzut, datorită unor modificări ale articulaţiei sunetelor limbii romanice orientale determinate de deprinderi fonetice slave.

Limba din secolul al XVI-lea avea în unele regiuni, în plus faţă de sistemul fonetic al limbii literare contemporane şi al majorităţii graiurilor teritoriale de astăzi, un fonem care mai tîrziu a dispărut, anume « palatal. Cuvîntul *pine* = ***rie*** se deosebea de cuvîntul *vine* prin opoziţia *n: fi.* Nazala palatală *ti* în majoritatea graiurilor şi în limba literară s-a confundat cu ***i*** *(viie = vie),* iar în graiul din Banat şi Hunedoara cu *A* provenit dintr-un » urmat de / sau de *e.* (în Banat şi Hunedoara *vifie* înseamnă « vie» şi « vine», aşadar vechiul *ii* nu mai diferenţiază cuvintele.)

O altă consoană, rar atestată în nume de locuri şi de persoană prin documentele din secolul al XV-lea, a fost / palatal care s-a confundat cu fonemul / (de exemplu . *Tel',* numele satului *Tei* din regiunea Hunedoara, *Şefei,* numele satului *Şchei* din regiunea Hunedoara, *Ur'acle,* numele de familie din Moldova *Ureche).*

[1] **Sub accent, cînd silaba următoare conţinea un** *ă* **sau un** *e: mergă > margă, moră > m°ară, pote > p°afe.*

Limba secolului al XVI-lea nu avea alte foneme în plus sau în minus faţă de limba de astăzi. Textele din nordul Ardealului şi Maramureş atestă existenţa, în unele cuvinte, a unui *rr* cu mai multe vibraţii apicale decît *r* obişnuit (de exemplu în *rrădâcină, urrîcune),* dar această variantă a lui *r* nu diferenţia cuvintele. Graiurile actuale din nordul Ardealului prezintă urme ale acestui *rr.*

Şi celelalte particularităţi ale limbii din secolul al XVI-lea se regăsesc în unele graiuri teritoriale de astăzi. Astfel rotacizarea lui *n* intervocalic *(bură = bună, sărătos = sănătos),* atestată în texte scrise în nordul Ardealului şi în documente din Moldova, e obişnuită şi astăzi la moţi. Varianta **a** a lui ^ se mai aude în Moldova, nordul Ardealului şi Banat.

Tradiţia grafică din secolul al XVI-lea a păstrat forme care arată că odinioară şi **e** accentuat urmat de *e* în silaba imediat următoare a devenit *'a (l'age — lege,* ***nfale*** *= mele).* Unele graiuri de astăzi păstrează încă urme ale acestei particularităţi.

Unele texte din secolul al XVI-lea redau consecvent, prin literele chirilice corespunzătoare lui » şi *iu,* consoane rotunjite finale, avînd timbrul *u* şi *ti* *(om",fok", ok'", lăsai", spui"),* obişnuite şi astăzi în multe graiuri teritoriale.

Aşadar sistemul fonetic al limbii romîne din secolul al XVT-lea nu se deosebea aproape de loc de acela al limbii romîne de astăzi, dacă ţinem seamă şi de particularităţile fonetice ale graiurilor teritoriale.

VARIANTELE FONEMELOR

§ 51. Fonemele nu se pronunţă izolat, separate unul de altul; ele formează în cursul vorbirii lungi şiruri în care fiecare fonem este strîns legat de fonemul precedent şi de cel următor. Organele vorbirii, la trecerea repede din poziţia necesară rostirii unui fonem în poziţia cerută de fonemul următor, se grăbesc adeseori să facă unele mişcări necesare articulării fonemului următor sau întîrzie în poziţia fonemului precedent. Prin aceasta cele două foneme vecine dobîndesc unele particularităţi comune, devin mai asemănătoare unul cu altul, se a s i m i l e a z ă . Modificarea fonemelor prin a s i m i l a r e este fenomenul care se produce cel mai frecvent între două foneme vecine. Mult mai rar e fenomenul contrar, al d i s i m i l ă r i i , cînd unul dintre cele două foneme vecine pierde trăsătura sau trăsăturile pe care le avea în comun cu celălalt fonem.

Altă cauză de modificare a fonemelor, îndeosebi a vocalelor, este poziţia lor în silaba neaccentuată, mai ales la sfîrşitul cuvîntului, cînd ele pot fi rostite foarte scurt, cu o intensitate foarte redusă, cu timbrul alterat, chiar fără voce, şoptit. în limba romînă literară reducerea vocalelor neaccentuate e neînsemnată; în unele graiuri teritoriale însă, reducerea datorită poziţiei neaccentuate modifică în mod simţitor vocalele. Spre exemplu în graiul moldovean

cuvîntul *casă* se rosteşte *casK* în rostirea literară astfel de pronunţări trebuie evitate.

Un fonem prezintă aşadar numeroase varietăţi, nuanţe care se datoresc poziţiei lui în cuvînt. Astfel de exemplu fonemul *n* poate fi rostit — şi este de fapt rostit — în limba literară romînă în multe feluri. Aceste varietăţi ale lui *n* sînt condiţionate de fonemele vecine, de mediul fonetic în care se află ». De pildă în limba romînă rostim, în locul nazalei dentale *n,* o nazală velară, notată de obicei TJ, înaintea oclusivelor velare *k, g* (de ex. *bârfea),* o nazală labio-dentală, notată r/j, înaintea fricativelor labio-dentale /, *v* (de ex. *îrtpăţ),* o dentală palatală, notată *fi,* înaintea ocluzivelor palatale *k' g'* (de ex. *unk'),* o nazală dentală lipsită de ocluziune dentală, notată printr-un *n* mic, înaintea fricativelor dentale *s, %* (de ex. *pî\ă)* etc.

Toate aceste varietăţi, nuanţe ale lui *n,* deosebite una de alta din punct de vedere acustic şi fiziologic, constituie pentru romîni un singur fonem, *n.*

în limba romînă nu pot fi deosebite două cuvinte schimbînd, de pildă, sunetul 7) (nazală velară) din cuvîntul *bat\kă* cu sunetul *n* (nazală dentală). într-adevăr într-o rostire nefirească e posibilă rostirea cuvîntului *bancă* cu un » dental: *bankâ.*

O b s e r v a ţ i e . La unii dintre cîntăreţii noştri de operă se aude această pronunţare, care devine supărătoare mai ales cînd se aude între « dental şi *k* şi o scurtă vocală /: *ban'kâ.*

înlocuirea nuanţei velare a lui *n* cu nuanţa dentală a acestei consoane nazale nu are însă puterea de a face din cuvîntul *bar\kă* alt cuvînt. Aşadar » dental şi 7] *(n* velar) în limba romînă nu constituie două foneme deosebite. Ele sînt numai două variante ale aceluiaşi fonem, determinate de poziţia lui în cuvînt (Y) înainte de oclusivă velară, iar « înainte de vocală şi în alte poziţii).

O b s e r v a ţ i e . în schimb în limba germană » dental şi 7] (« velar) sînt două foneme deosebite, de,oarece ele diferenţiază cuvintele: 377)0, scris *singe,* **înseamnă « cînt», pe cînd** *t(in»,* **scris** *sinne,* **înseamnă «cuget, meditez»** *(ich sinne nach).*

Fonemul este prin urmare un tip fonetic în care sînt reunite mai multe varietăţi fonetice, apropiate din punct de vedere fiziologic şi acustic. Din punct de vedere fiziologic şi acustic, aceste varietăţi ale aceluiaşi fonem constituie sunete deosebite. Un YJ (« velar) e alt sunet decît » (« dental). Dar aceste două varietăţi ale consoanei *n* nu au puterea, una luînd locul celeilalte, de a diferenţia cuvintele, prin urmare nu constituie două foneme.

Din cele expuse rezultă că lingviştii nu dau termenilor de « sunet al vorbirii» şi de « fonem» acelaşi sens. Ei numesc « sunete ale vorbirii» şi varietăţile unui fonem, care, înlocuindu-se una pe alta, nu au puterea de a diferenţia cuvintele.

Printre nuanţele unui fonem una este considerată ca fiind cea mai tipică pentru fonemul respectiv. Nuanţa aceasta cea mai tipică, numită v a r i a n t ă f u n d a m e n t a l ă a fonemului, este aceea care se întîlneşte în poziţia în care articulaţia fonemului este cel mai puţin supusă influenţei modificatoare a fonemelor vecine. De obicei se numeşte fonem varianta fundamentală a lui, iar celelalte variante se numesc v a r i a n t e c o n d i ţ i o n a t e (de poziţia în cuvînt). Pentru a cunoaşte pronunţarea unei limbi nu e destul să cunoaştem numai variantele fundamentale ale fonemelor, ci în egală măsură şi variantele lor condiţionate, adică toate sunetele limbii respective, care sînt mult mai numeroase decît fonemele propriu-zise.

Variantele condiţionate ale unui fonem se pot mişca numai în interiorul unei anumite limite, care diferă de la o limbă la alta şi de la un grai teritorial la altul. Dacă variantele fonemelor trec peste aceste limite, se zice că limba respectivă e vorbită cu «a c c e n t» străin sau regional.

în capitolele următoare vom înşira variantele fonemelor romîneşti, arătînd la fiecare rostirile care trebuie evitate.

VARIANTELE VOCALELOR

§ 52. Toate vocalele romîneşti care în silabă accentuată au o durată mijlocie — nici lungă, nici scurtă — în silabă neaccentuată au variante care se caracterizează printr-o durată puţin mai scurtă decît cea a vocalelor accentuate. Deosebirea de durată între vocalele accentuate şi cele neaccentuate e însă mică. Lungirea vocalelor accentuate sau scurtarea excesivă a celor neaccentuate, pronunţări ca *foarfece, mât·şică* (aproape *foarfce, mătşica)* sînt considerate regionale şi trebuie evitate.

Altă serie de variante ale vocalelor romîneşti se produc prin nazalizarea lor cînd sînt urmate de consoane nazale. Acest fenomen se produce mai ales în cazul vocalei iniţiale. în cuvinte ca *dans, fond, tund, gînd, vin^i* etc. jumătatea a doua a duratei vocalei e nazalizată; vălul palatului se grăbeşte să se dezlipească de peretele posterior al faringelui înainte de sfîrşitul vocalei şi de începutul lui *n* următor. Cînd vocala e la început de cuvînt, vălul palatului e coborît chiar de la începutul vocalei (de ex. în cuvintele *însă, ansamblu,* rostite *îsă, asamblu* *), iar între două nazale el rămîne coborît de la o nazală la alta {*mînă, mîndru, munte* etc). E de remarcat însă că, îndată ce vocala e prelungită, ea e pronunţată nenazal.

Această nuanţă nazală a vocalelor romîneşti nu se remarcă, deoarece e totdeauna condiţionată de consoana nazală vecină. Nazalitatea nu schimbă timbrul vocalei şi nu-i prelungeşte durata.

[1] **Prin /, *a* redăm un *t, a* nazal. Relativ la pronunţarea lui 8, vezi § 59.**

E însă supărătoare imitarea pronunţării franceze, cînd se rosteşte de exemplu un *a* lung puţin posterior, complet nazal, în cuvinte ca *interes âăânt, dââă âns*[1] etc. Mai ales pe scenă se aud astfel de pronunţări. Ele trebuie neapărat evitate.

Vom studia mai jos vocalele romîneşti, arătînd variantele lor obişnuite în rostirea literară şi pe cele regionale sau influenţate de deprinderi fonetice străine, care trebuie evitate.

Variantele vocalei *a* şi ale diftongilor *ᵉa, "a, °a*

§ 53. Vocala *a,* precedată de un sunet palatal, îşi deplasează puţin articulaţia înspre partea anterioară a gurii, mai ales în poziţie finală, de exemplu în cuvinte ca *ceas, ia* care se rostesc *c'as, iă*[2]. La fel se rosteşte şi *a* în diftongul *ea.* Şi iotul următor poate avea aceeaşi influenţă asupra lui *a (mâi).* De fapt vocalele au un caracter anterior mai ales în porţiunea lor din apropierea sunetului palatal, deci în partea de la început a lui *a* în *ceas, ia* şi spre sfîrşitul vocalei în *mai.* Caracterul anterior al lui *a* este cel mai puternic între două sunete palatale, de exemplu în cuvîntul *cai* = *ceai.* îndată ce vocala e însă prelungită, ea îşi pierde caracterul anterior: *câaaaaaâi.*

în multe graiuri locale, prin Moldova şi Ardeal, *a* înainte şi mai ales după consoană palatală şi în diftongul *"a* în poziţie finală îşi deplasează cu totul articulaţia, apropiindu-se de aceea a vocalei *e.* Se aud nu numai rostiri ca *făc'a,i'a, st'q, stq, făcț, ie_,* ci chiar *ste, face, ie.* Astfel de pronunţări trebuie evitate.

Vocala *a* prezintă o variantă puţin rotunjită în diftongii *"a, ᵉa,* de exemplu în cuvinte ca *toată, oare, s>iua, ghioagă,* rostite *fată, uâre, sțiuâ, g° âgâ?.* Dacă *a* e rostit lung, de exemplu cînd se silabiseşte foarte încet, atunci el pierde caracterul rotunjit. **în** unele graiuri teritoriale din Ardeal, *a* în această poziţie e rostit foarte rotunjit **şi** închis, încît devine un o deschis (de exemplu în *fqtâ),* pierzîndu-şi chiar caracterul de diftong: *tqtă.* Rostirea aceasta regională, ardelenească trebuie evitată.

Am vorbit mai sus, în § 52, despre variantele nazalizate ale lui *a,* pe jumătate nazalizat în *dans* şi complet nazalizat la începutul cuvîntului în *ansamblu.*

Variantele vocalelor *e-ă*

§ 54. Vocalele *e* şi *ă* prezintă două particularităţi care le apropie una de alta şi le deosebesc de vocala *o* avînd acelaşi grad de deschidere. La producerea vocalelor *e* **şi** *ă* nu participă buzele şi rădăcina limbii; *e* şi *ă* sînt vocale nerotunjite produse cu partea medie şi anterioară a limbii. Şi timbrul lor este asemănător,

[1] **Prin Q redăm un *a* posterior nazal.**

[2] **Punctul deasupra lui *a* arată caracterul puţin anterior al vocalei.**

[3] **Prin *â* se notează un *a* rotunjit.**

c|e aceea străinii le confundă foarte uşor. Din aceeaşi cauză poeţii le fac adeseori să rimeze una cu alta. în poeziile lui Eminescu există zeci de rime de felul lui *greu—rău, meu—tău, piept—îndărăpt* etc. Vocala *e* este adeseori condiţionată de sunetul palatal precedent *(iei taie, întemeiem;* cf. *iei ară, lucrăm).* De aceea după consoanele palatale *c, g, k', g* şi după semivocala *i* nu apare niciodată *ă,* ci numai *e.* După semivocala *u* nu apare niciodată *e,* ci totdeauna *ă: ouă.*

Observaţie. în graiurile teritoriale în care *ş, j* au o articulaţie palatală, nici după şuierătoare nu apare niciodată *ă: uşe = uşă, înfăţişem — înfăţişăm, coaje — coajă, grije = — ffV^a angajem — angajăm.* în schimb în graiurile în care /, *s, ş, j* n-au niciodată un caracter palatal şi nu sînt niciodată muiate, după* aceste consoane nu apare niciodată *e,* ci numai *ă: viţăl =viţel, sări =seri, %ă ~K> ~f^> jălui =jelui.* în diferite graiuri teritoriale consoanele *d, p* din prepoziţiile *de, de la, pe* schimbă pe *e* în *ă: dă, dă la, pă.* Regional această transformare se produce şi după *r,* în unele cuvinte, de exemplu în formele *răle =rele, repede =repede.* Toate aceste pronunţări regionale trebuie evitate.

t

în limba romînă vocala *e* este un *e* închis. Sub accent, urmat de *r* -^consoană, ea are uneori o nuanţă puţin mai deschisă (de exemplu în cuvinte ca *guvern, vervă, adverb, verb).* Rostirea ei ca un *e* mijlociu în toate poziţiile, şi mai ales ca un *e* deschis (de exemplu *şed, de_, unde)* e considerată ca accent străin. Prin Ardeal se rosteşte un *e* foarte deschis în silabă accentuată, cînd vocala silabei următoare este,un *e (ye.de, ie_ste),* pronunţare care trebuie evitată.

în cuvintele vechi romîneşti *e* iniţial se pronunţă precedat de un iot: *ieu, iei, ieste, ieram.* După modelul acestor cuvinte în care pronunţarea cu iot iniţial este corectă, *e* iniţial ca şi în interiorul cuvîntului la început de silabă apare la unii vorbitori precedat de iot şi în termenii internaţionali, intraţi recent în limba romînă: *iepocă, ieventual, iexplo^ie, poiemă, poiet.* Astfel de rostiri trebuie evitate.

în foarte multe graiuri teritoriale vocala *e* nu are acelaşi timbru de la început pînă la sfîrşit. Orice *e* începe cu timbrul / *(v^d'e, de, uncfie,* /WV, rV/V etc). Printr-un fenomen de disimilare, vocala *e* care începe cu timbrul / se formează în multe graiuri mai înspre partea medială a cavităţii bucale, deci se apropie de *ă* (de exemplu *ie"*/[1] sau chiar *iăl, ce, că, v^ecFe, vâdă* etc.) Vocala *e* trebuie însă să aibă acelaşi timbru de la început pînă la sfîrşit. Diftongarea ei, rostirea ei ca e şi mai ales ca *ă* trebuie evitate.

Varianta neaccentuată a lui *e* se deosebeşte în rostirea literară foarte puţin de cea accentuată; un *e* neaccentuat e puţin mai scurt decît cel accentuat. Cînd într-un cuvînt urmează unul după altul mai mulţi *e,* atunci, probabil pentru a se evita o oarecare monotonie în vocale, se observă o alternanţă între un **e** puţin mai închis (notat *e)* şi un *e* mai puţin închis, primul în silaba care

[1] Prin *g* indicăm o vocală intermediară între *e* şi *ă,* nici anterioară, nici medială.

poartă accentul principal sau secundar, al doilea în silabele neaccentuate, de exemplu *să încetele, să recepteze, ekscelent*[1].

în diferite graiuri teritoriale *e* neaccentuat e mult mai închis decît cel accentuat, care adeseori e foarte deschis. închiderea lui *e* neaccentuat merge pînă la un *i* deschis *(i)* sau chiar un / obişnuit. Un cuvînt ca *vede* (în pronunţarea literară *vede)* se aude în diferite regiuni ca *vede, vedi, vedi, vede, vede, vedi* etc.

în aceste regiuni şi *e* al prepoziţiilor *de, pe, de la* sau al adverbelor ***unde,*** *dedesubt* etc. apare ca *e* sau /: *di, pi, di la, undi, didisupt* etc. Tot prin aceste regiuni *e* neaccentuat este şi foarte scurt; cîteodată reducţia unui **e** neaccentuat merge pînă la dispariţia lui: *farfece, pîntece,* pot fi rostite *farfci, pînPci,* sau *farfci, pîntei.* închiderea excesivă a lui *e* neaccentuat şi reducerea duratei lui trebuie evitate ca fiind neliterare, regionale.

în unele graiuri *ă* din silabele premergătoare silabei neaccentuate se rosteşte mai deschis, între *ă* şi *a,* şi chiar *a: am va%out, bărbat, barbaţel* etc.

La sfîrşit de cuvînt, în multe graiuri, dar mai ales în Moldova, *ă* neaccentuat e pronunţat mai închis, între *â* şi /, şi chiar /: *casî, şcoalî, mînî* etc.

E frecventă rostirea fără voce, şoptită, a vocalelor finale, îndeosebi a lui ***ă.*** Cuvintele *casă, şcoală, mînă* par a fi pronunţate *cas, şcoal, mîn.*

Rostirea ca *a, î* sau *e* (de exemplu *uşe)* a lui *â* trebuie evitată.

Precedată de semivocala *u,* vocala *â* se labializează şi tinde să devină *o.* Sînt foarte obişnuite rostiri ca *nouo* = *nouă, vouo,* — *vouă, rouo* = *rouă, dom* = *două* etc.

Printre cei care nu-au învăţat din copilărie limba romînă, e frecventă confuzia foarte supărătoare între vocalele *â* şi /; aceştia pronunţă *ă* în loc de / şi invers, de exemplu *târg* = *tîrg, amărât* = *amărît* şi *fîr** = *ţări, cîrf* = *cărţi.*

Rostirea unui *ă* în loc de / în cuvintele *întîi, călcîi (întăi, călcâi)* e regională şi trebuie evitată.

Variantele vocalelor /-/

§ 55. Cele spuse mai sus (§ 54) în legătură cu vocalele *e-ă* sînt valabile şi în ce priveşte perechea de vocale Şi timbrul lui / şi al lui / sînt asemănătoare. Străinii care vorbesc romîneşte confundă şi aceste două vocale, întocmai ca pe **e** cu *ă.* Vocala / rimează de altfel adeseori cu vocala /, atît în poezia populară, cît şi la cei mai buni poeţi al noştri. în poeziile lui Eminescu se găsesc multe rime de tipul lui *argint-mormînt, întinde-tremurînde, lină-bătrînă, granit-urît* etc.

Vocala *i* (ca şi vocala *e)* este adeseori condiţionată de sunetul palatal precedent. După *c, g, i, k', g* poate urma numai /: *ci, gi, ii, k'i, gi* (niciodată *cî, gî, iî, k'î, gî),* de exemplu *tăiind, îngenunk'ind, vegind* (dar *arînd).* în graiurile

[1] **Pfintr-un accent grav (') am notat accentul secundar.**

care au numai *s,j* muiaţi, şi după aceste consoane poate urma numai /: *înfăţi-şind, angajind.* în schimb în graiurile în care /, *s,* ^, /, *j* nu sînt niciodată muiaţi, după aceste consoane poate urma numai /, niciodată /: *fraţi* = *fraţii, a simţi* — *a simţi, pălind, şină, a coji.* în graiurile în care consoanele *d, p* ale prepoziţiilor *de, pe* au schimbat pe *e* în *ă (dă, pa),* şi prepoziţiile *din, p(r)in* sînt pronunţate *din, pin,* rostiri care trebuie evitate.

Atunci cînd un cuvînt care începe cu / e precedat de unul care se termină într-un sunet palatal, muiat, iar între cele două cuvinte nu este nici o pauză, vocala /, sub influenţa articulaţiei palatale a sunetului precedent, îşi deplasează articulaţia înspre partea anterioară a cavităţii bucale şi devine o vocală anterioară, anume /. Trecerea aceasta a lui / la / se face în mod automat, fără ca vorbitorii să-şi dea seama. Pronunţînd *mai^Jn faţă, a{_inkărkat, aţ\jnkărkat* \ *kîte cărfiţ* trebuie?* toată lumea e convinsă că pronunţă / în prepoziţia şi prefixul *în* sau în pronumele *îţi.* Rostirea aceasta este pe deplin literară.

Vocala iniţială *î* poate fi supusă şi influenţei labializatoare a unui *u* final al cuvîntului precedent, devenind *u.* Rostirea frecventă a lui » în loc de / în forme ca *au_umpărţit, aujinkis, aujun kasă* = *au împărţit* etc. nu e supără-toare, fiindcă de obicei nu se remarcă.

Vocala cea mai închisă din vocalele seriei anterioare, prezintă în diferitele graiuri aceleaşi particularităţi de rostire ca vocala cu deschidere mijlocie din seria anterioară, *e.* întocmai ca *e,* şi iniţial e precedat de iot în multe regiuni ale ţării. E frecventă rostirea lui / iniţial ca *ii* în unele cuvinte vechi ca {*inimă,* {*in* = *in,* {*intră* etc. în aceste cuvinte rostirea *ii* nu e considerată regională. în neo-logisme ca {*istorie,* {*institut,* {*internaţional,* {*imposibil* etc. ea trebuie însă evitată, în multe graiuri, întocmai ca *e,* şi *i* precedat de consoană începe cu timbrul unui / mai închis. La începutul lui / limba e mai ridicată spre palat decît pentru restul duratei lui /. între consoană şi vocala / următoare se aude un scurt iot. De fapt articulaţia consoanei precedente e însoţită de articulaţia suplimentară palatală, pentru care limba e mai ridicată decît pentru un /. Cuvinte ca *din, tine, senin* sînt rostite *d'in, fin'e, sănHn.* Pronunţarea aceasta trebuie evitată.

în unele graiuri teritoriale (prin Moldova şi Ardealul de nord), acest /', care începe cu un scurt / semivocalic mai închis, are tendinţa să ia timbrul lui /. Cuvintele *din, senin* sînt rostite *dHn, sănHn,* rostiri care trebuie evitate.

în graiurile caracterizate printr-o puternică reducere a vocalelor neaccentuate, şi / neaccentuat, întocmai ca *e* neaccentuat, este rostit foarte scurt sau chiar dispare; *mittel* — *mititel, încetşor* = *încetişor* etc. Formele acestea sînt neliterare.

[1] Dacă /' e rostit regional nemuiat, *î* se menţine *(af inkărkat).* Rostirea aceasta cu / e foarte obişnuită, deoarece în majoritatea graiurilor teritoriale / e totdeauna nemuiat; îndată ce / e rostit muiat, *î* se palatalizează şi devine ;.

Despre *i* nazalizat în cuvinte ca *dinte, dinadins, ins, inși* etc. am vorbit mai sus.

Vocala inițială / se elidează foarte ușor cînd e precedată de o vocală finală a cuvîntului precedent: *mă-mpac, te-nscrii, se-nscrie, a-nchis, cartea-mi place, nu-ți place* etc. Dacă e în poziție inițială absolută, adică dacă e la începutul {*razei,* vocala / a prefixului *în-, îm-,* poate de asemenea să nu fie rostită. în cazul acesta consoana nazală *n* sau *m* devine silabică. Rostiri ca *ntinde, mpinge, mparte* etc. sînt foarte obișnuite. Natural, toată lumea e convinsă că pronunță vocala / ia începutul acestor cuvinte, deoarece un *m* sau *n* silabic, adică în funcțiune de vocală, urmat de o consoană are timbrul lui *î.*

în felul aceste prefixul *îm-,* într-un cuvînt ca *împarte,* poate fi rostit *îm- (kînd împarte), m- (mparte), im- (ai^împărțit), um- (au^umpdrțit).*

Variantele vocalei *o*

§ 56. Vocala *o* e rostită închis în limba romînă. Rostirea ei deschisă (în transcriere fonetică *q)* e de evitat (de exemplu *om, tot, pqt, qs* etc). Prin Ardeal se rostește un *q* deschis în cuvintele *două, nouă, vquă, rquă, uquă* (ba chiar *d°auă, n°auă, uauă* etc, ca și cînd ar fi scrise *doauă, noauă, oauâ* etc), rostire care trebuie, evitată.

După cum *e* și / inițiali, în cuvinte vechi romînești, sînt rostiți cu un iot înaintea lor, de exemplu *iinimâ,* tot așa și un *o* inițial accentuat, în cuvinte vechi romînești, e rostit precedat de un *u* abia perceptibil, de exemplu *"om, Sos, "oi, Sorb* etc. sau chiar de un *u* veritabil: *uom, uos, uoi, uorb* etc. Această rostire riu e prea supărătoare în cuvinte vechi; în schimb în neologisme ca *operă, odă, oră* etc. e neliterar.

Vocala *o* inițială neaccentuată are un *u* inițial mult mai puțin perceptibil: *odată, o casă, a văd,, oraș* etc. (dar regional *uodatâ, uo casă, uo văd, uoraș).*

în multe graiuri teritoriale și *o* precedat de consoană are la început o porțiune mai închisă avînd timbrul *u,* de exemplu *fot, d*or, s"oră, c"os, uog"or* etc. (ca *d*e, fe, tgece* etc). în unele graiuri din Ardeal, printr-un fenomen de disimilare vocala *o* tinde să-și piardă rotunjirea și să devină *ă* (întocmai cum **e** tinde să-și piardă articulația anterioară și să devină *ă).* Rostiri ca: *u°, u°raș,* **t^t**[1] sau chiar *uă, uăraș, t*ăt* (ca *iei, fe, ce* sau *iăl, fă, câ)* sînt de evitat.

Variantele vocalei *u*

§ 57. Vocala *u,* întocmai ca vocalele *o,* **e** și /, în poziție inițială, e precedată de un *u* abia perceptibil, neremarcat de vorbitori. în unele graiuri teri-

[1] **Prin % notăm vocala intermediară între *o* și *ă.***

toriale acest *u* e mult mai perceptibil: *uușă, uurk —urc, uunu.* De asemenea regional, după consoană, *u* începe cu un scurt *u* mai închis decît vocala «: *tuună, buun* etc. în cazul acesta, vocala *u* are tendinţa să se disimileze faţă de începutul labializat, pierzînd din caracterul ei labial. Pronunţări ca *uușă, uunu, tună* (cu un *u* puţin delabializat), întocmai ca *uos, tot, tuțt, tfecPe, v'eă*e, fin^e,* sînt simţite ca regionale^ cu toate că lumea nu-şi dă seama în ce constă « accentul» regional.

VARIANTELE SEMTVOCALELOR *i* şi *u*

§ 58. Semivocala *i,* numită şi iot, este o constrictivă palatală sonoră articulată în acelaşi loc unde e articulat şi *i* precum şi *ti.* Constricţiunea lui *i* e mai strîmtă decît aceea a lui /, dar mult mai largă decît aceea a lui *ti.* De aceea *i* n-are aproape de loc zgomot de fricţiune, pe cînd *ti* e o fricativă puternică. Varianta lui *i* cea mai apropiată de o fricativă se întîlneşte după labiale în cuvinte ca *abia, bietul, piatră, piept, mia, miel, vierme, fiară, fier.* în unele graiuri din vestul Munteniei, ; este aproape un *ti* după labiale surde, şi aproape un *y* după labiale sonore *(piatră, fier, biată vierme).* E începutul palatalizării labialelor. Această rostire fricativă a lui *i* nu se remarcă şi poate fi considerată literară. Mai puţin fricativ, dar avînd o constricţiune mai strîmtă decît aceea a lui /, este *i* la început de cuvînt înaintea lui. *a, e, o, u (iar, ieste, iorgu, iute).* înaintea lui *i,* iotul e perceptibil numai în rostirea unora *(iinimâ).* De obicei însă se pierde în / următor *('inimă, inimă).* La sfîrşit de silabă *i are* o constricţiune palatală mai largă decît aceea a lui *i (haină, mai).* între vocale, *i* este cu atît mai deschis, cu cît vocalele care îl încadrează sînt mai deschise. în *mai am, mai ales*[1]*,* constricţiunea lui *i* nu este mai strîmtă decît aceea a lui *e.* El ar putea fi notat *e (mae am, mae ales).* Cînd ritmul vorbirii e repede şi rostirea nu e controlată de vorbitor, el este atît de deschis încît nu mai poate fi perceput de ureche; în loc de *mae am, mae ales* urechea atentă aude *mă âm, mă ales,* cu doi *a* anteriori. Celor care nu sînt preocupaţi de rostire li se pare, fireşte, că aud *mai am, mai ales.* La fel de deschis este * şi între *a-e, e-a, o-e, e-e*; cuvinte ca *baie, cheia, voie, femeie* sînt rostite — cînd ritmul vorbirii e repede — *ba'e, chea, voe, femee.* Rostirea aceasta se reflectă în grafii ca *bae, voe, femee.* în apropierea vocalelor închise sau între ele, *i* este şi el mai închis, dar nu în mai mare măsură decît vocala /. în apropierea vocalei /, iotul e absorbit de aceasta sau se distinge foarte greu de ea din cauza marii asemănări între *i* şi *i.* în

[1] Un } final urmat de un cuvînt începător cu o vocală este în realitate între două vocale, dacă nu se face pauză între cuvinte.

vita, a îndoii, a se sfiii etc. vorbitorilor li se pare că aud numai vocala /, nu şi semivocala *i,* aceasta din cauza grafiilor *via, a îndoi, a se sfii.*

Iotul final al articolului hotărît la nom.-ac. pl. mase. şi la gen.-dat. sg. fem. (după /) nu se mai rosteşte astăzi decît în unele părţi din Moldova. în loc de *pomii, fagii, ţării, văiii = văii,* se rosteşte *pomi, fagi, ţări, văii* (cu un / silabic final). Rolul articolului îl îndeplineşte vocala / care se adaugă la forma nearticulată *(pom-pomi, fag^fagi, ţăr-ţări, văi-văii).* Lipsa lui *i* final în aceste forme nu e simţită de vorbitori.

în multe graiuri teritoriale, prin Moldova, Ardeal, Banat şi Oltenia, grupele *pia, pie, bia, bie, mia, mie, fia, fie, vie* sînt înlocuite cu *p'a, pe, ba, be, ma, me, fa, fe, ve* sau *p'a, p'e, Ua, tfe* etc. în loc de *piatră, pietre, biată, biete, mia, miel, fiară, fier, vierme,* cu iot rostit distinct între labială şi vocala următoare, se rosteşte *p'atră, petre, b'ată, bete, ma, mei, fard, fer, verme,* fără /. Cuvîntul *piatră, pietre,* în pronunţarea corectă, are şase foneme: *p-i-a-t-r-â, p-i-e-t-r-e* (vezi §§ 38 şi 40), pe cînd în rostirea din regiunile amintite el are numai cinci foneme *p-'a-t-r-ă, p-e-t-r-e.* în cazul că în loc de *ea* se rosteşte *(patră, pietre),* lipsa lui *i* e mai puţin simţită. Totuşi pronunţarea literară cere să se articuleze distinct iotul după labiale. Rostiri ca *p'atră, petre* sau chiar *patră, petre* trebuie evitate. E mai bine să se exagereze caracterul fricativ al lui iot şi să se pronunţe *ph'atră, ph'etre,* decît să lipsească iotul.

Cuvîntul *viaţă, vieţi* e rostit fie *viiaţă, viief* — forma veche — cînd ritmul vorbirii e mai încet, fie *viaţă, vief,* cînd ritmul e mai repede. Amîndouă rostirile sînt literare. Trebuie însă evitată rostirea regională *vaţă, vef.*

Semivocala *u* prezintă multe paralelisme cu *i.* Ea cere o constricţiune labială rotunjită mai închisă decît *u* la început de cuvînt, în cuvinte ca *uare —oare, uamen' —oameni* etc. Ea apare de obicei înaintea lui *o* iniţial *(uom, uor\ uos)* şi a lui *u* iniţial *(uuşă, uurs),* dar în cazul din urmă nu se prea distinge de *u.* între vocale, constricţiunea labială a lui *u* e mai largă. Aceasta se oglindeşte în grafiile mai vechi ca *%ioa — %iua, pioa = piua.* Dacă una dintre vocalele care îl încadrează pe w este un *u,* atunci w se pierde în acesta din urmă. Cuvintele *luuat, luuînd, rîuul, leuul, bouul, kirigiuul, tod'auuna = totdeauna* etc. sînt auzite de vorbitori fără *u* — care nu e reprezentat în scris —, cu toate că rămîne un rest foarte slab de H, înainte sau după M.

VARIANTELE CONSOANELOR

§ 59. Şi variantele consoanelor se datoresc, în majoritatea cazurilor, unor fenomene de asimilare cu fonemele vecine. Acţiunea asimilatorică se exercită asupra sonorităţii, a locului şi a modului de articulare a consoanelor.

în ce priveşte sonoritatea, constatăm că în limba romînă nu pot urma imediat una după alta două consoane nesonante dintre care una să fie sonoră, iar a doua surdă, şi invers[1].

în acest caz prima consoană se asimilează la cea următoare în ce priveşte sonoritatea. în cuvintele în care tradiţia grafică sau tendinţa etimologistă a menţinut grupuri formate din consoană sonoră urmată de consoană surdă şi invers, se pronunţă în realitate fie numai surde, fie numai sonore. în cuvintele *obşte, observ, obţin, absolut, abţin, subţire, subsuoară, subsol* etc. se rosteşte consoana surdă *p* în loc de sonora & din cauza surdei următoare[2]. în schimb, în cuvintele scrise pînă la reforma ortografiei *sbor, isvor, svînta, desbrac, desvolt* etc, *s* s-a asimilat sonorei următoare şi a devenit %[3]. în cuvinte ca *batjocură, bat gros* consoana surdă rezistă mai bine asimilării, datorită faptului că vorbitorii recunosc în primul element cuvintele *bat, bat.* Cu toate acestea, în vorbirea curentă, se rosteşte *d* în loc de *t.* Numai grupurile formate dintr-o oclusivă (sau semi-oclusivă) surdă urmată de sonora *v* rezistă asimilării, de exemplu în *cîtva, cîţiva, acvariu, acvatic, acvilin, cvintet, consecvent* etc. în vorbirea neîngrijită se aud şi forme ca *agvariu, agvilin, consegvent, cîdva, cîd^ya*[4]..

Asimilarea surdei cu sonora următoare se produce, în rostirea curentă şi necontrolată, şi între consoana finală a unui cuvînt şi consoana iniţială a cuvîntului următor, cu condiţia ca între cele două cuvinte să nu existe nici o pauză şi ca ritmul vorbirii să fie destul de repede. Sînt obişnuite rostiri ca *sup^streaşină = sub streaşină, tovarăjjde drum* sg., *tovarăjjde drum* pl., *ajj>rea — aş vrea, sod% J>un = soţ bun, frad^J>un*% *= fraţi buni, ad^dat = aţi dat, ad^jienit, nu fag_ bine = nu faci bine, s-a du^___departe, un sag^de gnu = un sac de grîu, i-a dad-ban — i-a dat bani, a plecadjie mult* etc.

în grupurile de consoane formate dintr-o surdă urmată de o sonantă, asimilarea nu se produce cu atîta regularitate. Pe cînd *s* final al prefixului *des-* se asimilează cu *m, n, l, r* următori *(dezmierd, de^nod, dezlipesc, dezrădăcinez),* în multe cazuri *s* rămîne surd înaintea sonantelor *(basma, smîntînă, lesne, slab, iesle* etc). în unele graiuri teritoriale există tendinţa de asimilare consecventă a surdelor cu sonantele următoare *(smîntînă, le%one, ie^le, %lab* etc). Formele neliterare ca *le%one, ie^le, zf^* trebuie evitate.

[1] De grupele de consoane în care una dintre consoanele care se află în vecinătate imediată una cu alta este o sonantă e vorba mai jos.

[2] Pînă în secolul al XIX-lea cuvintele *subţire, subsuoară* se scriau *supţire, supsuoară.*

[3] Rostirea aceasta este reflectată în noua ortografie, conform căreia în aceste cazuri se scrie

[4] în elementele slave grupul *sv* prin asimilare în direcţie inversă a devenit *sf,* de exemplu: *svat, svînt, svesnic* devenite *sfat, sfînt, sfeşnic.*

Un caz special, în ceea ce priveşte caracterul sonor al consoanelor, îl constituie poziţia finală a consoanelor sonore. Spre deosebire de multe limbi, ca de exemplu rusa, bulgara sau germana, limba romînă păstrează în general caracterul sonor al acestor consoane. Chiar dacă jumătatea a doua a duratei unei consoane care termină cuvîntul e însoţită de vibraţii laringiene slăbite, care spre sfîrşitul ei pot să înceteze cu totul, totuşi consoana finală rămîne sonoră în prima jumătate a duratei şi urechea o deosebeşte de perechea ei surdă. în limba romînă nu se pronunţă la fel cuvinte ca *pod-pot, drag-drac, fag-jac, fagi-faci, crab-crap, na^-nas, cînd-cînt, vînd-vînt* etc.

Trebuie evitate cu grijă pronunţări ca *s/ap = slab, drac = drag, bolnaf = bolnav, necas = neca^, fâcînt =jăcînd, cînt = cînd (cînt am fost = când am fost)* etc, destul de obişnuite la cei care nu vorbesc limba romînă din copilărie.

Asimilarea în ceea ce priveşte locul şi modul de articulaţie se constată între consoana finală a unui prefix sau a unei prepoziţii şi consoana iniţială a cuvîntului la care se aplică prefixul sau cu care se construieşte prepoziţia, precum şi între consoana finală a unui cuvînt şi cea iniţială a cuvîntului următor. Astfel *n* final al prefixului şi prepoziţiei *în* se asimilează cu consoana următoare, articulîndu-se în acelaşi loc, cu aceleaşi organe, şi în acelaşi fel. înaintea lui *p, b, n* devine o oclusivă nazală bilabială: *împart, îm^pădure;* înaintea lui /, *v, n* se articulează ca o constrictivă labio-dentală (un fel de *m,* dar labio-dental): *îmvăţ, nimfă, îm^faţă;* înaintea lui *s, ^, ş,j, n* e o constrictivă nazală alveolară, respectiv prepalatală (vîrful limbii numai se apropie de alveole sau de palat, dar nu le atinge) : *pînvţă, dînşii, în sat, în jur* (vocala / fiind nazalizată şi *n* neavînd ocluziune, cuvintele *pinsţâ, dînşii, în sat, în jur* par a fi rostite *pî%ă, dîşii, î^sat, î^jur;* înaintea lui *c, g, k',g,* nazala *n* se articulează ca o prepalatală (fonetic ar putea fi notată *fi* sau -/)): *îaiep, îft_gam, îrik'id, îy]^gaţâ= îngheaţă;* înaintea lui *k, g, nazala n* devine o velară *nazală* (în transcrierea fonetică ij): *îrjzark, îti^garâ.*

Urmată de /, *r, h, nazala n* are o articulaţie lingvală greu de stabilit; ea constă în apropierea vîrfului sau a rădăcinii limbii de alveole, respectiv de partea posterioară a palatului. Cuvintele *înlătur, în rînd, înham* fac impresia a fi rostite *îlătur, îjrînd, îham.*

în ce priveşte nazala *m,* ea se asimilează numai cu /, *v* următori, devenind o labio-dentală; *am fost, am vă%ut* sînt rostite cu acelaşi *m* labio-dental ca acela din cuvintele, scrise fonetic, *îmvăţ, îm^faţă.*

Toate aceste asimilări ale consoanelor nazale se produc în mod automat. Vorbitorii nu-şi dau seama de ele. în cazul cînd prefixul *în-* e urmat de labiale, labio-dentale, palatale şi velare, asimilarea e obligatorie. Unii actori sau cîntăreţi apasă asupra lui *n* dental în cuvinte ca *învăţ, închid, încarc* (în loc să

rostească o nazală labială, labio-dentală, palatală sau velară). Pronunţarea aceasta e şi nefirească şi neliterară.

în graiurile teritoriale, *m* e supus aceloraşi asimilări ca *n*. Nazala *m* a auxiliarului *am* devine o dentală, prepalatală, palatală, velară etc, oclusivă sau constrictivă, în forme ca *anjiat = am dat, a_jcris = am scris, ajrupt = am rupt,* *a~r\^cîntat — am cîntat* etc.

De asemenea, în multe graiuri teritoriale nazala « (de altfel şi *m)* se asimilează şi la *i, u* următori (cu care încep orice /, *e,* respectiv *u, o* iniţiali), pierzînd ocluziunea, articulîndu-se ca *i, u: îJarbă —în iarbă, l-a iertat —l-am iertat, u ied =un ied, diJinimă —din inimă, îjuase = în oase, ujuom ^un om, îjuuşă.*

Aceste rostiri regionale trebuie evitate.

Asimilarea în ceea ce priveşte locul şi modul de articulare se constată şi la alte consoane, nu numai la nazale. în cuvinte ca *deschid, dezgheţ, Muscel, scenă, excelent,* siflantele-dgntale *s, %* devin şuierătoare prepalatale muiate *(jf,f)* asimilîndu-se cu palatalele, respectiv prepalatalele, muiate *k',g, c: deşkid* (în Muntenia *dăşkid), dejgeţ (dăjgeţ), Muscel, şfenă, ekşcelent,* rostiri care iarăşi trebuie evitate.

Asimilării totale e supusă adesea consoana finală / (în măsură mai mică *s)* a participiului trecut. Formele *am avut cărţi, am avut bani, am avut si eu, am avut loc* etc. se rostesc fie: *am avuc^cărţi,am avubjbani, am avuş_ji ieu, am avuiJoc* etc, fie — consoanele duble nefiind obişnuite în limba romînă — mai ales: *am avu^cărţi, am avujani, am avu^ji ieu, am avuJoc* etc. Asimilarea se exercită şi asupra unui grup final de două consoane : *am fostja cîmp > am fosjja cîmp > am fo^lja cîmp > am fos^Ja cîmp > am folja cîmp > am Joja cîmp.* în felul acesta a luat naştere forma *am fo* din nordul Ardealului.

în rostirea îngrijită a limbii literare, trebuie evitate formele rezultate de pe urma asimilării consoanelor finale *t şi s* ale participiului trecut.

Variantele consoanelor labiale

§ 60. Consoanele labiale sînt fie oclusive bilabiale surde *(p, p')* şi sonore *(b, b'),* între care trebuie deosebită categoria nazalelor *(m, m'),* fie constrictive labio-dentale surde *(/, f)* şi sonore *(v, v*).*

în multe graiuri teritoriale *p, b, m, f, v* în anumite poziţii (înaintea unui ;' şi a lui *i), p\ b\ m'* finali au fost palatalizaţi, adică au devenit *pk', p£, k', c; bg, bg, g, g; mfi, n; ti, s,j, i, £* etc. (de *ex.pk'icor, pcicor, k'icor, cept =piept, korbg, korbg, korg —corbi, milei, tiel —miel, h'ir, sir —fir, yine, iine, iine —vine.*

, Toate aceste forme sînt neliterare. în graiurile teritoriale au luat naştere, datorită palatalizării labialelor, sunete noi inexistente în limba literară *(ti, y, n* etc).

Am văzut mai sus că *b* înaintea unei consoane surde se asimilează şi devine el însuşi o surdă, confundîndu-se cu *p.* în asemenea poziţie se scrie *b* fie datorită tendinţei de a păstra acelaşi aspect grafic unui prefix *(subscriu, subsemnat* etc, . ca *subînţeles),* fie datorită tradiţiei grafice {*obşte, absolut)* sau tendinţei etimologiste *(subţire)*[1].

Am arătat mai sus că în poziţie finală consoanele sonore îşi pierd din sonoritate numai spre sfîrşitul duratei lor. Totuşi *m* final în cuvîntul *basm* trebuie rostit surd; el redevine sonor în forma articulată *basmul.* \

Am văzut de asemenea că *m* înainte de / şi *v* se prezintă sub o variantă labiodentală.

Variantele consoanelor dentale (alveolare)

§ 61. Consoanele dentale sînt oclusive surde (/, /*), sonore *(d),* semioclusive surde (/, /*), nazale («, »'), constrictive surde *(s)* şi constrictive sonore

în graiurile teritoriale dentalele muiate precum şi cele urmate de /', *e, 'a, "a, "o, "u* prezintă numeroase variante regionale. în multe graiuri din Ardeal şi Banat *t şi d* muiaţi prezintă, la explozie, un puternic zgomot de fricţiune palatală, care aminteşte pe aceea a lui *ti şi j,* astfel încît devin adevărate semioclusive (în transcriere fonetică *t*', *d* sau *d').* în acelaşi timp zona de contact dintre limbă şi palat se extinde şi se retrage spre partea posterioară a palatului, atît pentru /, *d,* cît şi pentru *n.* în felul acesta *d'* se apropie de *k', g,* cu care se pot confunda *(frak'e —frate, bage —bade).* în Banat /, *d* devin chiar semioclusive foarte apropiate de *c, g* ale limbii literare *(frace —frate, bage =bade).* Toate aceste variante regionale ale lui /, *d, n,* trebuie evitate.

în multe graiuri (Moldova, Ardeal, Banat, Oltenia) consoanele muiate *Z, f* nu există; formele de plural *lăţi, fraţi* se pronunţă aici *lâ%, fraţ.*

Despre diferitele variante ale dentalelor datorită asimilării cu consoana următoare am vorbit mai sus.

Variantele consoanelor prepalatale

§ 62. Consoanele prepalatale sînt semioclusiva surdă *(c)* şi sonoră *(g)*[2] şi constrictivele surde (/, /*) şi sonore *(j,f).* în limba literară semioclusivele *c şi g* au totdeauna timbrul / sau *e.* în nordul Ardealului, îndeosebi în Maramureş,

[1] Pe timpul cînd pe cărturarii noştri nu-i preocupa etimologia cuvintelor, se scria *tupţire.*

[2] Deoarece *c, g* sînt totdeauna muiaţi (în limba literară), nu e nevoie să se mai indice timbrul ;' al lor: *c', g'.*

c, g au timbrul *î* sau *ă*. După ele nu pot urma vocalele *e, i,* în locul cărora apar *ă, î: facă =face , cînc' = cinci, fagi —fagii.*

în multe graiuri teritoriale (Moldova, Banat) sunetele /*,/* nu există. După *ş,j* din aceste regiuni nu pot deci urma vocalele *e, i,* ci numai *ă, î (şâd, şîr,jălui, jîr).* Din cauza aceasta adeseori forma pluralului nearticulat este identică cu cea a singularului *(tovarăş* sg. şi pl., *vrej* sg. şi pl.) şi pers. I sg. cu pers. a II-a sg. la indicativul prezent *(ieu îngraş — tu îngraş).*

în schimb în alte graiuri teritoriale (prin Oltenia, Muntenia, Dobrogea, sudul Ardealului şi Crişeana) nu există sunetele *ş,j,* ci numai *j,* după aceste consoane avînd totdeauna timbrul / sau *e* nu sînt posibile *ă, î,* ci numai *e, i (uşe, mătuşe, înfaşe, coaje, înfăţişind, angajind* etc). Timbrul acesta al şuierătoarelor se oglindeşte şi în grafiile incorecte *aşea, afişeare, angajeare, birjear* etc. Şi în aceste graiuri se confundă singularul cu pluralul şi pers. I cu pers. a II-a *(tovarăş** sg. şi pl., *vrej* sg. şi pl., *îngraş** pers. I şi a II-a).

în limba literară trebuie deosebite în rostire şuierătoarele cu timbrul ***î, ă*** de cele cu timbrul /, *e.*

în Moldova, Banat şi în unele graiuri din Ardeal, semioclusivele *c, ʃ* şi-au pierdut articulaţia oclusivă de la început, devenind constrictive prepalatale muiate, notate fonetic *s, z.* Ele au o oarecare asemănare cu şuierătoarele muiate *ş*, j*.* Pe cînd însă la acestea din urmă vîrful limbii e ridicat în sus şi partea posterioară a limbii formează o albie (mai mică decît pentru *ş,j,* pentru ca să permită dosului limbii să se apropie de palat, ca să dea timbrul / şuierătoarelor), la *s, z* vîrful limbii atinge dinţii incisivi inferiori, iar partea anterioară împreună cu dpsul limbii se apropie de palat, lăsînd curentul de aer să iasă prin constricţiunea formată de partea anterioară a limbii şi de partea anterioară a palatului împreună cu alveolele dinţilor superiori. Rostirea constrictivă a semioclusivelor nu e literară.

O particularitate regională de evitat este şi rostirea ca i (în Moldova şi în Banat) a lui *j* în cuvinte ca *ʐoc =joc, ʐuca =juca, a iudica = a judeca, a zura — a jura* şi derivatele lor.

Variantele consoanelor palatale

§ 63. Limba romînă are două consoane oclusive palatale: surda *k!* şi sonora *g.* Fiind totdeauna muiate prin însăşi natura lor de palatale, ele nu pot fi urmate niciodată de *ă, î,* ci numai de *e, i.* Terminaţiile *-ă, -ăm, -înd* apar ca *-e, -em, -ind* după *k!, g:* (o casă) *vek'e = veche,* dar: (o casă) *bună; vegem = veghem,* dar: *arăm; vegind,* dar: *arînd.*

în unele graiuri teritoriale (Banat, nord-estul Ardealului) oclusivele palatale au devenit semioclusive prepalatale, foarte apropiate de semioclusivele prepalatale din limba literară (de exemplu *camă = cheamă, gață = gheață).*

Variantele consoanelor lichide

§ 64. Consoanele lichide ale limbii romîne se împart în două categorii: laterale (/, /') şi vibrante (r, r*).

Lichidele finale, mai ales vibrantele, pierd foarte mult din sonoritatea lor^ fără a deveni complet surde. în graiurile teritoriale — cu excepţia graiului * moţilor — precum şi în rostirea necontrolată literară, / final al articolului postpus sg. mase. şi neutru a dispărut. Rolul articolului a fost preluat de vocala *u (omu = omul, lemnu = lemnul).* în cazul cînd forma nearticulată se termină în »,' în rostire nu se deosebeşte forma articulată de cea nearticulată *(codru = codru* şi *codrul, serviciu = serviciu* şi *serviciul).* în cuvintele în care forma nearticulată se termină în *u (leu),* forma articulată se termină în *u* vocală *(leuu = leul).* în limba literară articolul / se pronunţă.

în unele graiuri teritoriale (prin Banat şi prin nordul Ardealului), / muiat şi urmat de /, *e, ͤa, ͤa, ͤo, ͣu* are un caracter palatal mai pronunţat, limba atingînd aproape toată suprafaţa palatului. Această rostire trebuie evitată. **în** nordul Ardealului (Ţara Oaşului) / urmat de *a, o, u, ă, î,* de altă consoană sau cînd e nemuiat în poziţie finală, e rostit velar: vîrful limbii atinge alveolele incisivilor superiori ca pentru / obişnuit, dosul limbii este coborît şi formează o albie la mijloc, iar rădăcina limbii e apropiată de vălul palatului ca pentru un *u.* Din cauza acestei articulaţii velare, această variantă **a** lui / face impresia unui ***u*** şi trece uşor în w. Un astfel de / se pronunţă de exemplu în rusă şi în poloneză (în poloneză e notat ***l).*** Cei care au vorbit mult rusa în copilărie păstrează şi în rostirea limbii romîne pe ***l*** velar *(mal, la, lui),* pe cînd pe / muiat îl rostesc palatalizat, aşa cum **l-am** descris mai sus. în Ţara Oaşului / este atît de velar, încît se aude uneori **ca un u** *(aub = alb, autu = altul).* Astfel de rostiri sînt neliterare.

Vibranta (r, r*) este apicală în limba romînă, adică se produce prin vibraţia vîrfului limbii. în rostirea unora, se aud vibrante velare, articulate prin atingerea uşoară a dosului limbii de vălul palatului. Un astfel de *r* face impresia unui ^ cu o foarte slabă ocluziune velară. Un cuvînt ca *libertate,* în rostirea acestora, sună aproape *libegtate.* Un *r* velar poate fi produs şi prin vibraţiile omuşorului, ale uvulei; este aşa-numitul *r* uvular. Aceste variante individuale ale lui *r* sînt defecte de pronunţare.

Variantele consoanei *h*

§ 65. în rostirea majorităţii celor ce vorbesc limba romînă literară, *h* este. o fricativă laringală. Constricţiunea lui *h* e constituită de glota însăşi care e între-

deschisă (nu larg deschisă ca în timpul respiraţiei). Zgomotul de fricţiune se produce atunci cînd aerul care iese din plămîni se freacă de coardele vocale şi de pereţii laringelui. în această poziţie coardele vocale pot prezenta chiar uşoare vibraţii. în cazul acesta *h* e sonor, variantă care se întîlneşte în poziţie intervocalică. în cuvîntul *hohot, h* iniţial e surd, iar *h* intervocalic e sonor în rostirea unora.

Sunetul *ti* e produs ca *h* nemuiat, cu deosebirea că dosul limbii e în poziţia lui *i,* ceea ce dă fricativei laringale timbrul *i.*

în prefixul *arhi-* în locul fricativei laringale se rosteşte o fricativă palatală, articulată în locul unde se articulează şi oclusivele *M, g* şi e notată fonetic *ti* (de ex. *arh'itekt).* La fel se rosteşte şi *h* din grupul *rh* cînd e urmat de *e (arh'eolog).* Cînd grupul *rh* este urmat de *a, o, h* este rostit ca o constrictivă velară, notată fonetic x *(A - aryaik =arhaic).* La fel se rosteşte *h* şi în grupul *hn (pdix.ua, tiynă).* Mulţi vorbitori, originari mai cu seamă din părţile Dunării, n-au în rostirea lor alt *h* decît pe cel velar. Ei rostesc *xîd, t, "L'a> maymur,* în loc de *haină* etc, iar în loc de *hi* şi *ti* au *h'i (h'iyot = hihot, monah' = monahi).*

Variantele x, *ti* ale lui *h, ti* nu sînt remarcate de vorbitori; ele sînt egal de literare ca *h,* *ti.* ,

E neliterară pronunţarea cuvintelor fără *h,* dispărut în unele graiuri teritoriale *(oină =haină, uoţ —hoţ, rană =hrană, iran —hrean* etc).

Sînt cîteva neologisme de origine greacă sau formate cu un prefix grecesc pentru care s-a impus în uz forma cu *h* iniţial, pe cînd pentru altele s-a impus forma fără *ti. hipotensiune,* dar *ipotecă.*

Consoane duble

§ 66. Consoanele duble, numite şi geminate, sînt în realitate consoane avînd o durată mai lungă decît cele obişnuite. în limba romînă nu există consoane lungi, cum nu există nici vocale lungi. Totuşi în cîteva derivate cu prefixele *în-, inter-* de la cuvinte care încep cu *n,* respectiv *r,* sînt posibili un *n* sau *r* lung. Ortografia cere doi *n* în cuvintele *d înnegri, a înnoda, a înnoi, a înnopta* etc. Foarte mulţi pronunţă însă *a înegri, a înoda, a înoi, a înopta,* ceea ce nu e simţit ca neliterar. Cei care se străduiesc să pronunţe un *n* lung în cuvintele amintite cad adeseori în greşeala de a pronunţa un astfel de *n* şi în cuvintele *înalt, înainte.* Un cuvînt ca *interraional* se rosteşte cu un *r* lung.

Datorită asimilării totale a lui *n* al prefixului cu *m* următor, se naşte consoana lungă *m* în cuvinte ca *a înmărmuri, a înmormînta,* rostite *a îmmărmuri, a îmmormînta.* Nici această rostire nu e simţită ca neliterară.

în adverbul *totdeauna, d* lung rezultat din asimilarea lui *t cu d (toddeauna),* e rostit de obicei ca un *d* de durată obişnuită: *todauna.*

Regional apar consoane duble atunci cînd dispare o vocală între două consoane identice: *mititel* > *mittel,* *mămăligă* > *mmăligă.* Probabil tot prin dispariţia unei vocale *(ă)* se explică şi forma de evitat *cellalt* în loc de *celălalt.*

ACCENTUL

§ 67. într-un cuvînt constituit din mai multe silabe, una dintre silabe e rostită cu o forţă expiratorică mai mare şi cu o tensiune mai mare a muşchilor organelor vorbirii decît pentru celelalte. Intensitatea aceasta mai mare a unei silabe a cuvîntului faţă de celelalte se numeşte accent, iar silaba se numeşte silabă accentuată. Acest fel de accent se numeşte accent expiratoric sau dinamic. în unele limbi silaba accentuată se deosebeşte de celelalte în primul rînd prin tonul mai înalt sau mai jos cu care e rostită, tonul putînd să urce şi să coboare chiar în cursul silabei accentuate. Accentul acesta se numeşte accent muzical.

Accentul romînesc e expiratoric, dar deosebirea de intensitate între silaba accentuată şi silabele neaccentuate în limba literară nu este prea mare. De aceea vocalele silabelor neaccentuate nu sînt supuse unei puternice reduceri. în unele graiuri teritoriale romîneşti forţa expiratorică necesară rostirii unui cuvînt se concentrează în mai mare măsură asupra vocalei accentuate, ceea ce cauzează reducerea vocalelor din silabele neaccentuate.

Pentru a stabili locul accentului în cuvintele romîneşti nu există reguli. Accentul romînesc e liber, adică nu e fixat pe o silabă anumită a cuvintelor. El poate cădea pe ultima, penultima, antepenultima şi oricare altă silabă: ***abâ,*** *macara, %ar%avagiu, constantinopolitân, âpă, grădină, sănătate, căpătă, capitole, oamenilor, veveriţele* etc.

De asemenea în unele cazuri el e mobil. în cursul conjugării verbelor accentul se poate muta de pe o silabă pe alta, de pe penultima sau antepenultima pe ultima: *înfriintâ, cumpără*(ind. prez. pers. a III-a sg. şi pl.) — *înfruntă, cumpără* (perf. simplu pers. a III-a sg.), *vede, vedem, închide* — *închideam* etc.

Din cauza caracterului liber, nefixat, accentul romînesc poate deosebi două cuvinte identice din punctul de vedere al fonemelor şi al ordinii de succesiune a acestora. Multe perechi de cuvinte compuse din aceleaşi foneme aşezate în aceeaşi ordine de succesiune se deosebesc numai prin accent. De exemplu *acele* (pl. articulat de la *ac)* — *acele* (pl. fem. de la *acel), comedie* — *comedie, mâdele* (pl. articulat de la *moda)* — *modele* (pl. de la *model), nota* (forma articulată de la *notă)* — *notă* (pers. a III-a sg. a imperfectului verbului *a nota), copii* (pl. de la *copie)* — *copii* (pl. de la *copil)* etc. Locul accentului deosebeşte la multe verbe de conjugarea I pers. a III-a sg. a prezentului ind. de pers. a III-a sg. a perf. simplu: *âră* — *ară, sciitură* — *scutură, înctiie* — *încuie* etc.

Toate aceste forme sînt omografe, adică nu se deosebesc în scris. în unele cazuri deosebirea în scris maschează identitatea formelor. Formele de plural masculin articulat și de genitiv-dativ sg. feminin articulat scrise cu doi / *(-ii)* se rostesc de fapt cu un singur/final. De aceea în rostire cuvintele *snopi* {*snopii,* pl. articulat de la *snop)* — *snopi* (pers. a ILT-a sg. a perf. simplu al verbului *a snopi), mări (mării,* gen.-dat. sg. de *fa mare)* — *mări* (el *mări), voii (voii,* gen.-dat. sg. de la *voie)* — *voii* (el *voi), mînji (mînjii,* pl. articulat. de la *mîn%)* — *mînji* (el *mînji)* etc. se disting numai prin accent. în *voi,* pron. pers., și *voi,* rostit *voii,* pers. a III-a sg. a perf. simplu de la verbul *a voi, mînjii* (rostit *mînji)* și *mînjii* (rostit *mînjii*=eu *mînjii)* etc, omografele nu reflectă aceeași realitate fonetică.

ALTERNANȚE FONETICE

§ 68. în flexiune și în derivația cuvintelor se constată multe cazuri în care un fonem e regulat înlocuit" cu alt fonem într-un număr anumit de cuvinte. Astfel fonemul *k* de la sfîrșitul temelor unor verbe alternează regulat cu *c.* De exemplu *fak—fac, vțik—%ic, trek—trec, frek—frec* etc. Toate formele cu *k* final sînt de pers. I sg. ind. prez., iar cele cu *c* final, de pers. a II-a sg. Această alternanță o găsim și la flexiunea substantivelor și adjectivelor *(sak — sac, ak — ace),* precum și cu prilejul derivației *(gîndak — gîndâcel).*

într-o fază mai veche a limbii romîne, aceste alternanțe au fost condiționate de anumite poziții ale fonemelor în cuvînt. De exemplu verbele care astăzi prezintă alternanța *kjc* aveau odinioară în toate formele lor fonemul *k.* înaintea unui / sau *e, k* s-a asimilat cu vocalele palatale următoare, devenind semioclusiva *£.* Astăzi în forma *dinamic* (pl. de la *dinamic),* cnu mai este condiționat de nici o vocală următoare, deoarece / final este numai grafic, semn al rostirii ca semioclusiva a lui *c.* Alternanța *k/c* nu mai este condiționată fonetic. Ea servește ca un mijloc morfologic de deosebire a formelor gramaticale (pers. I — pers. a II-a; sg. - pl.).

De asemenea, în *%bor* — *^boară*alternanța *oj"a* era odinioară condiționată: un *o* accentuat înaintea unei silabe care conținea un *ă* sau un *e* a devenit *"a.* Astăzi un *o* în aceeași poziție nu mai trece în *"a (aprob* — *aprobă, denot* — *denotă* etc). Alternanța *oj°a* nu mai e condiționată.

Cu toate că alternanțele fonemelor nu mai sînt condiționate astăzi, totuși ele se întîlnesc și în cuvinte cu totul recente în limba romînă (de exemplu *konvok* — *convoc* — *konvoc* = *convoci, konvok* — *kanv°akă).* Aceasta se datorește faptului că alternanțele au devenit mijloace gramaticale, iar cuvintele străine intrate într-o limbă oarecare se supun regulilor gramaticale ale limbii respective, după analogia cuvintelor mai vechi ale limbii. Formele verbale *convoc* —

convoci — convoacă au luat naştere după analogia verbelor de conjugarea I care au un *o* acentuat în temă ca de exemplu *toc — toci — toacă.*

Scrierea adeseori maschează alternanţa; formele *fac — faci* se deosebesc în scris una de alta printr-un / pe care îl are în plus forma a doua. în rostire însă, ele se disting prin alternanţa *k\c~.* De aceasta trebuie să ţinem seama în studiul alternanţelor.

a. Alternanţe vocalice

a — e: *pară — pere, fată — fete, iarnă — ierni, şa — şei, deşert — deşartă, şed — şadă, pier — piară, iarnă — iernatic, fată — fetiţă.*

**a — e:* *seară — seri, ţeapă — ţepi, negru — neagră, merg — meargă, seară — înserat, ţeapă — Ţepeş.*

a —- ă: *carte — cărţi, fac — făcut.*

a — ă — e: *masă — măsuţă — mescioară, văd — ve%i — vadă, spăl — speli — spală.*

°a — u: *moare — mura.*

o — "a: *os — oase, oaste — oşti, oaie — oi — oiţă, moară — mori, şcoală — şcoli, gol — goală, moară — morar,*

o — "a — u: *pot — poate — putem, tot — toată — tuturor,*

o — u: *soră — surori, noră — nurori,*

ă — e: *măr — meri, tînăr — tineri, sămînţă — seminţe,*

î — i: *tînăr — tineri, învăţămînt — învăţăminte, vînd — vinsj, vînâ — vine.*

b. Alternanţe consonantice

1. Labiale

p -P': *lup — lupi, rup — rupi.*

b — ti: *corb — corbi, întreb — întrebi.*

m — m': *pom — pomi, tem — temi.*

f - A - *f* *filosof - filosofi. vătaf — vătafi — vătăşel.*

v - *p*:* *firav — firavi.*

M — *i:* *leu — lei, nou — noi, scriu — scrii, viu — vii.*

2. Dentale

t -ţ, p: *carte — cărţulie, frate — fraţi, pot — poţi.*

t — 6: *departe — depărcior.*

t - t - c: *castravete — castraveţi — castravecior.*

d — : *cireada — cirezar, brad — brazi, ladă — lăzi, văd — vezi-*
d — *z* ~~*J* • *vested — veştezi — a veşteji, repede — repezi — repejor, oglinda — oglinzi — oglinjoară,*
n — *n'*: *an — ani, adun — aduni,*
n — *i*: *spun — spui, pun — pui.*
n — »* — *." *bâtrîn — bâtrîni — bătrîior.*
n — *n'* — zero : *galben — galbeni — gălbior.*
/ — /'•• *soţ — soţi, curăţ — curaţi,*
ţ — *c*: *credinţă — credincios,*
ţ — *t* — *cîrnaţ — cîrnaţi — cîrnâcior.*
s — *ş,ş* '• *nostru — noştri, urs — urşi, ţes — teşi.*
Z — *Z**: *cutez — cutezi-*
Z — *j** •' *treaz ~ Jh viteaz — viteji.*

3. Prepalatale

/ — / • *tovarăş — tovarăşi, moş — moşi, îngraş — îngraşi.*
j — *j'* • *coajă — coji, vrej — vreji.*

4. Velare

k — *c''*: *sac — saci, fac — faci, plec — pleci.*
£, — *$*: *J°g — f&> t»g — vergi-*
h — *ti*: *monah — monahi.*

5. Lichide

/—/*•' *general — generali, spăl — speli.*
I — *i*-' *cal — cai, piele — piei.*
r — *r* : *par — pari, ar — ari, scutur — scuturi.*
r — *i*: *pier — piei.*

6. Grupe de consoane

sk — *şt* — *şt'*: *muscă — muşte, cresc — creşti; romînesc — 'romîneşti — romîneşte, pescar — peşte — peşti.*

şk — *şt* — //': *muşc — muşti — să muşte,*
şt — //': *veste — veşti, poveste — poveşti.*

ROSTIREA ŞI SCRIEREA

§ 69. Ortografia romînească reuşeşte să redea destul de fidel rostirea romînească, cu toate că are la dispoziţie numai 27 de litere.

Ca să redăm un număr mai mare de foneme cu ajutorul unui număr mic de litere, e nevoie să întrebuinţăm mai multe procedee grafice. Astfel una şi aceeaşi literă în poziţii diferite are valori fonetice diferite. De exemplu litera / redă vocala *i (fir)* şi semivocala *i (fier, doi).* De asemenea litera *c* redă consoana *c'',* cînd stă înaintea literelor *<? i,* şi consoana *k,* atunci cînd litera *c* nu este urmată de aceste vocale.

Procedeul acesta poate fi numit s i 1 a b i c. Litera *c* -f- litera *e* în aceeaşi silabă notează pe *ce:face =face;* dacă însă *e* următor este în altă silabă, litera *c* îşi păstrează valoarea de *k:fac ei =fakiei.*

La aplicarea acestui procedeu se întrebuinţează adeseori litere care nu redau nici un fonem, ci servesc numai ca semne cu ajutorul cărora se dă unei litere altă valoare fonetică decît cea obişnuită. în cuvîntul *cine, c* redă consoana *c,* iar / vocala /.Dar în cuvîntul *faci,* litera / nu mai reprezintă nici un fonem: ea serveşte numai ca semn care îi dă lui *c* valoarea de *c.* în cuvîntul *ari,* litera / de asemenea nu reprezintă nici un fonem; ea este numai un semn care arată că litera *r* precedentă reprezintă consoana *r* muiată.

Cîteodată sînt întrebuinţate două litere una după alta pentru.a determina valoarea fonetică a unei litere precedente. Astfel grupele *chi, che* notează pe *k'* în *ochi, chiar, cheamă (=ok', k'ar, k'amâ).*

Pentru a putea citi corect un text romînesc scris cu această ortografie, trebuie să ştii romîneşte. Trebuie să ştii că, în *a stropi, i* final este accentuat şi prin urmare cuvîntul se citeşte *stropi,* pe cînd în *doi stropi* accentul cade pe *o,* deci cuvîntul trebuie citit *strop**,* într-o silabă.

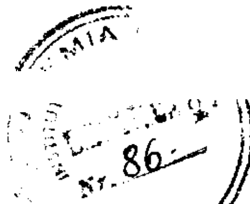
în felul acesta scrierea romînească, aplicînd principiul silabic şi întrebuinţînd trei litere ajutătoare *(h, e, i)* poate nota toate fonemele limbii romîne.

Cele şapte vocale se notează *a, ă, e, i, î, o, u.* Cele 18 consoane nemuiate se notează cu literele *p, b, m, f, v, t, d, n, s, /, /, j, l, r, c, g, h.* Consoanele muiate se notează ca cele nemuiate, urmate în scris de un / final ajutător. Pentru *k', g* e nevoie de un *h* de separaţie între *c, g* şi /, *e* următori *(chi, ghi, che, ghe),* deoarece grupele ortografice *ci, gi, ce, ge* redau africatele *c, g* (urmate sau nu de /, *e).*

Grupele de consoane *ks* şi *g%,* în. cuvinte internaţionale, se redau prin litera *x.* La sfîrşit de cuvînt şi înaintea unei consoane litera ar redă numai grupul *ks: box, complex, jix, reflex; excavator, exsudaţie, text.* înaintea unor vocale litera *x* redă fie grupul *ks: sintaxă, aproximaţie, flexiune, marxism, exordiu,* fie grupul *g%: exact, oxalat, exemplu, auxiliar, elixir, exista, exotic, exulta.*

Litera *k,* întrebuinţată numai în termeni internaţionali, este echivalentă uneori cu litera *c* (urmată de *a, o, u* şi *r): kaki, kaliu, kripton,* alteori cu grupul de litere *ch* (urmat de *e, i): kilogram, kilometru, kilowatt.*

Semivocala *i* (iot) este notată / înainte şi după vocală *(ia, ai* etc), dar rărnîne nenotată în cuvintele *eu, el, eşti, este, eram* etc, înainte de /' *(a îndoi = a îndoit)* şi între vocalele / — *a* şi / — *e (via — vita, vie = vite).* Semivocala *u* este notată **0** la început de cuvînt şi după vocală înainte de *a* accentuat *(oare = tiare, vioară = viţiară),* iar » înainte de *a* neaccentuat şi de *ă (ziua, nouă).* înainte şi <lupă », semivocala g nu se notează *(leul = leuul, luînd — luuînd).*

MORFOLOGIA

NOŢIUNI GENERALE

§ 70. I. V. Stalin arată că «vocabularul capătă cea mai mare însemnătate cînd este pus la dispoziţia gramaticii, care stabileşte regulile de modificare a cuvintelor, regulile de combinare a cuvintelor în propoziţii, şi astfel dă limbii armonie şi înţeles. Gramatica (morfologia şi sintaxa) este un ansamblu de reguli privitoare la modificarea cuvintelor şi îmbinarea lor în propoziţii. Prin urmare, tocmai datorită gramaticii, limba capătă posibilitatea de a îmbrăca gîndurile umane în învelişul material al limbii» (PROBL. LINGV. 21).

Această definiţie atît de luminoasă ne lămureşte pe deplin asupra rostului morfologiei şi al sintaxei. Pentru a putea exprima diferitele raporturi care se stabilesc între cuvinte în cadrul propoziţiei, cuvîntul ia diferite forme, corespunzătoare cu aceste raporturi. Regulile după care se schimbă astfel formele cuvintelor constituie m o r f o l o g i a.

F o r m e ale cuvîntului se numesc toate aspectele unuia şi aceluiaşi cuvînt care, păstrînd acelaşi înţeles lexical, servesc pentru a marca raporturile cuvîntului cu celelalte cuvinte din frază sau unele nuanţe ale lor. Există o formă tip a substantivului (nominativul singular) sau a verbului (infinitivul prezent); acestea nu reprezintă însă ele singure cuvîntul propriu-zis, ci sînt, ca şi celelalte, forme obişnuite ale cuvîntului; ele nu reprezintă întregul grup de forme care constituie cuvîntul decît în virtutea funcţiunii lor de a denumi obiectul sau acţiunea.

Astfel, noţiunea « masă» poate fi exprimată prin formele: *masă, masa, mese, mesei, meselor,* iar noţiunea « a lăsa» prin formele: *las, lăsăm, lăsasem, voi lăsa, să las, aş lăsa, lăsaţi, lăsînd.*

Legătura dintre morfologie şi sintaxă

§ 71. Există o strînsă legătură între morfologie şi sintaxă; diversele înfăţişări ale cuvintelor flexibile îşi au explicaţia în diversitatea funcţiunilor sintactice. Nevoia de a distinge, bunăoară, substantivul subiect de substantivul

atribut a dus la opoziţia nominativ-genitiv: *a izbucnit o* ***sondă*** [subiect, nominativ], *producția unei* ***sonde*** [atribut, genitiv]. Pentru a se arăta că o acţiune se săvîrşeşte în prezent, că s-a efectuat în trecut sau că se va săvîrşi în viitor există forme deosebite: de prezent *(scriu),* trecut *(scriam, am scris)* şi viitor *(voi scrie).* Ca să se deosebească unitatea de pluralitate, există forme de singular *(muscă)* şi de plural *(muşte).*

Categoriile morfologice nu păstrează însă totdeauna aceeaşi valoare. Ele pot căpăta sensuri în plus, pe lîngă cele vechi, sau pot pierde unele dintre cele pe care le-au avut. Aceeaşi forrnă poate ajunge să exprime mai multe sensuri şi acelaşi sens poate ajunge să fie exprimat prin diverse forme.

De aceea, constatăm că forme identice îndeplinesc funcţii diferite. Substantivul *pom,* de exemplu, şi articolul nehotărît *un* care-1 însoţeşte au aceeaşi formă la nominativ şi acuzativ singular şi numai funcţiunea sintactică ne arată în ce caz se află substantivul:

în fața casei a crescut ***un pom*** [subiect, în cazul nominativ];

Am sădit ***un pom*** [complement direct, în cazul acuzativ];

tot astfel se prezintă situaţia la cazurile genitiv şi dativ unde forma substantivului şi a articolului nehotărît este aceeaşi *(unui pom):*

Recolta ***unui pom*** [atribut, în cazul genitiv] *variată de la un an la altul;*

Unui pom [complement indirect, în cazul dativ] *;* s-au tăiat ramurile uscate.*

De asemenea observăm că un verb la timpul prezent poate să exprime nu numai o acţiune săvîrşită în prezent, ci şi una săvîrşită în trecut, sau pe cale să se săvîrşească în viitor:

LM începutul secolului al XIX-lea, Petrov ***descoperă*** [prezent în funcţie de perfect =*a descoperit] electroliza;*

Uzina *își* ***sărbătoreşte*** [prezent în funcţie de viitor = *va sărbători] peste cîteva* ***zile*** *fruntașii în muncă.*

Tot astfel pluralul poate fi întrebuinţat cu sens de singular şi singularul cu sens de plural:

Sînteți [— eşti] *un om foarte cumsecade;*

De unde s-a strîns atîta ***muscă*** [=atîtea muşte]?

în fraza: *Dacă-mi* ***scriai,*** *îți* ***aduceam*** *cartea,* verbele *scriai* şi *aduceam,* la imperfectul indicativului, îndepUnesc aceeaşi funcţie ca şi perfectul condiţionalului : *Dacă mi-****ai fi scris,*** *ți-****aş fi adus*** *cartea.*

Fapte asemănătoare găsim la caracteristicile morfologice. ***Voi fi văzut*** poate fi înţeles şi ca viitor pasiv şi ca viitor anterior activ. în schimb perfectul simplu se formează cu diverse sufixe; chiar la două verbe de la aceeaşi conjugare şi cu rădăcina terminată în aceeaşi consoană găsim două sufixe diferite: de la

a bate, perfectul simplu e *bătui,* iar de la *a trimite* e *trimisei,* fără să existe vreo diferență de funcțiune

Părțile vorbirii

§ 72. în limba romînă, cuvintele se împart în zece categorii numite părţi de vorbire. Părţile vorbirii sînt: substantivul, adjectivul, articolul, pronumele, numeralul, verbul, adverbul, prepoziţia, conjuncţia şi interjecţia. Dintre acestea, unele pot forma singure propoziţii:

Plouă [verb];

Hai! [interjecţie];

pot fi părţi de propoziție:

Cartea [substantiv] *a apărut* [verb] *ieri* [adverb];

iar altele sînt cuvinte de relaţie, unelte sintactice:

Cerul **e** [verb copulativ] *albastru;*

Un mare număr **de** [prepoziţie] *stahanoviști* **şi** [conjuncţie] *fruntași* **în** [prepoziţie] *producție, ingineri* **şi** [conjuncţie] *tehnicieni* **de** [prepoziţie] *frunte . . . se simt atrași* **cu** [prepoziţie] *putere* **spre** [prepoziţie] *partid, sînt însuflețiți* **de** [prepoziţie] *dorința fierbinte* **de** [prepoziţie] **a** [prepoziţie] *face parte* **din** [prepoziţie] *rîndurile avangărzii clasei muncitoare,* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2588, 3/1.

Distingem deci părţi de vorbire cu valoare de sine stătătoare, exprimînd noţiuni: substantivul, pronumele (care ţine locul substantivului), adjectivul, numeralul, verbul, adverbul, interjecţia, şi părţi de vorbire ajutătoare, care nu exprimă noţiuni, ci stabilesc raporturi între cuvinte (instrumente gramaticale): articolul, prepoziţia şi conjuncţia.

Flexiunea

§ 73. Totalitatea schimbărilor pe care le suferă forma unui cuvînt pentru a exprima diferite raporturi şi nuanţe gramaticale se numeşte flexiune. Modificarea cuvintelor este în strînsă legătură cu categoria lor gramaticală. Nu toate cuvintele au flexiune: substantivul, adjectivul, articolul, pronumele, numeralul, verbul sînt flexibile, iar prepoziţia, conjuncţia şi interjecţia sînt neflexibile. Cît despre adverb, acesta numai în mică măsură poate fi socotit flexibil, prin faptul că în unele limbi are grade de comparaţie formate cu sufixe şi prin faptul că, în multe cazuri (şi în romîneşte), se formează în mod organizat cu ajutorul unor sufixe, întocmai ca părţile de vorbire flexibile.

Categoriile după care se disting părţile vorbirii flexibile sînt următoarele:

a. Genul. Forma pe care o iau substantivele nume de animate pentru a indica sexul fiinţelor se numeşte gen: *muncitor — muncitoare.* Acesta este

[1] La origine, valoarea acestor sufixe era diferită.

genul natural. în afară de acesta mai există la substantive genul gramatical, categorie perfect asemănătoare, din punctul de vedere al formei, cu genul natural: unele substantive nume de inanimate primesc aceeaşi terminaţie ca cele animate, fie moştenită dintr-o vreme cînd oamenii le atribuiau suflet, fie creată mai târziu prin analogie cu animatele'. De exemplu substantivul *mînă* este feminin pentru că, în vremea îndepărtată cînd l-au format strămoşii romanilor, mîna era considerată ca o forţă; *ci%mâ* (din magh. *cs'vţma)* a fost atribuit genului feminin, pentrucă se termină în *-ă,* ca majoritatea femininelor romîneşti. De asemenea cunosc diferenţe de genuri pronumele (care înlocuieşte substantivul) şi articolul, adjectivul, numeralul (care însoţesc substantivul): *el, ea; cel, cea; bun, bună; doi, două.* în limba romînă sînt trei genuri: masculinul, femininul şi neutrul. Neutrul cuprinde numai inanimate, dar inanimate se găsesc şi printre masculine şi feminine. Schimbările de gen ale substantivelor alcătuiesc moţiunea (ex. *învăţător — învăţătoare).*

b. Numărul. Forma pe care o ia un cuvînt spre a arăta dacă e vorba de unul sau mai multe exemplare dintr-o speţă se numeşte număr. Există două numere: singularul şi pluralul. Variază după număr substantivul, pronumele, care îl înlocuieşte, şi articolul, adjectivul, care îl însoţesc: *om — oameni; cel— cei; mic — mică.* Şi verbul are număr, pentru a arăta dacă acţiunea e făcută de un singur autor sau de mai mulţi: *merge* (sg.) — *merg* (Pl-)-

c. Cazul. Formele flexionare ale substantivului, pronumelui, articolului, adjectivului şi numeralului prin care se exprimă raporturile lor cu celelalte părţi ale propoziţiei se-numesc cazuri. Totalitatea formelor cazuale (sg. şi pl.) formează declinarea. în. limba romînă sînt cinci cazuri: nominativul, genitivul, dativul, acuzativul şi vocativul.

d. Gradul de comparaţie. Cu ajutorul comparaţiei se arată gradul în care un obiect prezintă o însuşire, în raport cu alt obiect, sau cu acelaşi obiect în alte împrejurări. Pot avea grade de comparaţie adjectivele şi adverbele, şi uneori şi substantivele: gradul comparativ (care marchează o însuşire în grad mai înalt, egal sau mai scăzut) şi gradul superlativ (care arată o însuşire în gradul cel mai înalt) se opun pozitivului cu ajutorul morfemelor *mai, cel mai, foarte* etc.: *un muncitor vrednic,* **mai** *vrednic,* **cel mai** *vrednic,* **foarte** *vrednic.*

e. Persoana. Pronumele arată, prin forma sa, că înlocuieşte un substantiv care numeşte pe cel ce vorbeşte, pe cel căruia vorbitorul i se adresează, sau altă fiinţă sau alt obiect. De asemenea verbul are forme deosebite, după cum acţiunea este săvîrşită de cel care vorbeşte, de cel căruia i se vorbeşte sau de altcineva. Deci unele pronume şi verbele au persoana I (cînd se referă la

•vorbitor), persoana a II-a (cînd se referă la cel căruia i se vorbeşte) şi persoana a III-a (cînd se referă la altă persoană decît cea care vorbeşte şi cea căreia î se vorbeşte): *eu scriu, tu scrii, el scrie.*

f. Diateza. Se numesc diateze formele verbale care arată raportul -dintre subiect şi complementul direct, acesta din urmă putînd lipsi. Diateza activă arată că subiectul face acţiunea şi o suferă complementul direct, cînd verbul e tranzitiv ***(spăl** rufele*; **dorm)**; diateza pasivă arată că acţiunea este suferită de subiect şi e făcută de altcineva ***(sînt spălat** de mama).* De obicei se consideră ca o a treia diateză a limbii noastre reflexivul: subiectul face acţiunea şi tot el o suferă ***(mă spăl).*** Dar forma reflexivă **a** verbului nu diferă prin nimic de cea activă, iar funcţiile reflexivului sînt foarte variate.

g. Modul. Formele verbale prin care se arată felul cum vorbitorul consideră acţiunea exprimată de verb se numesc modu*ti.* Modurile personale, adică acele forme ale verbului care sînt legate de persoane, diferă din punctul •de vedere al realizării acţiunii: în principiu indicativul prezintă acţiunea ca reală, conjunctivul ca realizabilă sau ireală, optativul ca dorită, imperativul ca poruncită. Modurile impersonale exprimă verbul sub forma de nume de acţiune (infinitivul, supinul), de circumstanţă (gerunziul), de însuşire rezultată dintr-o acţiune (participiul).

h. Timpul. Modificările suferite de forma verbală în scopul de a arăta momentul în care se petrece acţiunea se numesc timpuri. Sînt trei timpuri principale: prezentul (acţiunea e simultană cu exprimarea ei), trecutul .(acţiunea e anterioară exprimării) şi viitorul (acţiunea e posterioară exprimării). Timpurile care raportează o acţiune la momentul vorbirii se numesc timpuri absolute (prezentul, viitorul, perfectul — simplu sau compus). Timpurile care pun momentul exprimat de ele în raport cu un moment trecut «au viitor se numesc timpuri relative (viitorul anterior, imperfectul şi mai mult ca perfectul). Timpurile pot fi simple *(mănînc)* sau compuse *(am mîncaf).*

Schimbările verbului după persoană, număr, timp şi mod alcătuiesc conjugarea.

Categorii specifice diferitelor părţi de vorbire; treceri de la o parte de vorbire la alta

§ 74. în conformitate cu modificările gramaticale enumerate pînă aici, se poate constata că substantivul şi adjectivul îşi schimbă forma după gen, număr şi caz; verbul îşi schimbă forma după diateză, timp, mod, număr şi persoană (participiul are şi gen). Pronumele variază după gen, număr şi caz, ca substantivul, şi după persoană, ca verbul, iar unele dintre numerale, după gen şi caz.

Graniţele între părţile vorbirii nu sînt fixe. Cu toate că fiecare categorie îşi are forma ei bine distinctă şi valoarea ei gramaticală caracteristică, există

treceri de la o categorie la alta. Substantivul poate deveni adjectiv şi poate să comporte grade de comparaţie *[poet, filosof, mai poet, mai filosof);* adjectivul poate deveni substantiv *(om rănit, un rănit,* pl. *răniţii);* adjectivul poate deveni adverb *(vorbeşte* **frumos)** şi adverbul poate deveni adjectiv *(persoană* **bine);** pronumele şi numeralul, prin rolul lor gramatical, au valoare de adjectiv sau de substantiv.

Rădăcină, morfeme

§ 75. Examinînd cuvintele: *muncă, munci* (pl.), *muncitor, munceam, muncişi, muncise, munci* (inf.) etc, constatăm pe de o parte că între ele există un element comun, *munc-,* pe de altă parte că terminaţia lor diferă de la unul la altul şi de această diferenţă de formă sînt legate diferenţe de sens.

Elementul comun mai multor cuvinte, care pot face parte din categorii gramaticale diferite, dar constituie o familie, se numeşte r ă d ă c i n ă . Astfel substantivul *muncă,* verbul *munci,* adjectivul *muncitor* (care poate fi şi substantiv) au aceeaşi rădăcină, *munc-.* Rădăcina nu se foloseşte de obicei singură, ea nu are nici o întrebuinţare fără anumite modificări (vezi însă § 79). Elementele cu ajutorul cărora rădăcinile se. transformă în cuvinte şi cu care pot fi exprimate relaţiile dintre cuvinte în frază sau nuanţele temporale şi modale ale verbelor se numesc m o r f e m e : prefixe, sufixe, desinenţe, alternanţe fonetice etc înaintea rădăcinii se pot pune unul sau mai multe prefixe (de exemplu *ne-* în *nemuncit; ne-* şi *des-* **în** *ne-des-pârţif).* în limba romînă mai importante sînt elementele care se adaugă la sfîrşit, şi aici trebuie să distingem mai multe categorii.

N o t ă . Se vorbeşte de multe ori de t e r m i n a ţ i a cuvintelor ca de un element de formare a lor. Această denumire este nerecomandabilă, pentru că dă naştere la confuzii: terminaţie poate fi şi *-itor* din *gînditor* şi *-m* din *gînieam* şi *-d* din *gînd,* deşi acest *-d* face parte din rădăcină. De aceea preferăm să numim terminaţii numai elementele pe care nu le privim din punctul de vedere al formării cuvintelor.

Sufixe lexicale şi sufixe morfologice

§ 76. Din punct de vedere al valorii lor, elementele care se adaugă la sfîrşitul rădăcinii sînt de trei feluri. Examinînd cuvintele *muncă, munci, muncitor,* vedem că primul este substantiv, format cu sufixul *-ă,* al doilea este verb, format cu sufixul al treilea este adjectiv, format cu sufixul *-itor.* Acestea sînt sufixe care formează cuvinte, căci *muncă, munci, muncitor* sînt cuvinte deosebite unul de altul. Dacă însă examinăm formele *munc-i* (perf.), *munc-ea, munc-ind* etc, vedem că nu mai e vorba de cuvinte diferite, cu sens lexical deosebit, ci avem a face cu acelaşi cuvînt, cu acelaşi sens lexical, dar cu diferenţe morfologice: de mod şi de timp. Aici avem a face cu sufixe care formează forme gramaticale, cu valoare morfologică. în exemplele de mai sus, din rădăcina *munc-,* cu

ajutorul sufixului -/, se formează perfectul *munci;* cu sufixul *-ea* se formează imperfectul *muncea;* cu sufixul *-ind* se formează gerunziul *muncind.* Tot cu un sufix morfologic se formează gradele de comparaţie ale adjectivelor şi adverbelor în unele limbi ca rusa sau latina,de exemplu rus. ннствин « curat», HHCT-eftiHHft « cel mai curat»; lat. *purus* « curat», *pur-issimus* « cel mai curat». O formă gramaticală se poate torma şi cu două sufixe, de exemplu mai mult ca perfectul *muncise,* în afară de rădăcina *munc-,* comportă sufixul perfectului, -/, la care se adaugă sufixul mai mult ca perfectului, *-se.* Sufixele care formează forme gramaticale se pot adăuga la sufixe care formează cuvinte, de exemplu în mai mult ca perfectul *călătorise* găsim rădăcina *căi-* (din *cale),* sufixele *-â* şi *-tor,* cu care se formează cuvîntul *călător,* apoi sufixul -; al perfectului şi sufixul *-se* al mai mult ca perfectului.

Tema cuvîntului

§ 77. Rădăcina împreună cu unul sau mai multe sufixe formează o t e m ă. Distingem-deci tema perfectului *munci-* de tema imperfectului *muncea-,* de tema mai mult ca perfectului *muncise-* etc. De asemenea distingem tema superlativului rus -TOCTeiiui-.

Desinenţe

§ 78. în general, tema nu se foloseşte însă singură. La temă, trebuie adăugate desinenţele.

Se numesc d e s i n e n ţ e elementele care se adaugă la temă pentru a arăta persoanele la verbe şi cazurile la substantive, adjective etc. Astfel la tema mai mult ca perfectului, *muncise-,* adăugăm desinenţele personale de persoana I: *-m,* a II-a: *-şi,* şi formăm persoana I: *muncisem,* a II-a: *munciseşi* etc. La fel la tema substantivului *căruţ-ă,* adăugind desinenţa nominativului plural, *-e,* obţinem nominativul plural *câruţ-e.* La tema superlativului rus. HHCTefini-, se adaugă desinenţele cazuale: -Hâ pentru nominativul singular masculin, -ero pentru genitivul singular masculin etc. O formă gramaticală nu poate avea decît o singură desinenţă.

Sufix şi desinenţă zero; morfeme care sînt în acelaşi timp sufix şi desinenţă

§ 79. S-a spus mai sus că rădăcina nu se întrebuinţează de obicei izolată; de asemenea nici tema. Există totuşi forme gramaticale compuse din rădăcină sau temă, la care nu se adaugă nimic. Vorbim atunci de sufixul zero, de desinenţa zero, căci lipsa sufixului sau **a** desinenţei ajunge pentru a diferenţia o formă de altele care au sufix sau desinenţă. Persoana I a imperfectului, *mun-*

ceam, se deosebeşte de persoana a II-a, pentru că persoana I are la sfîrşit un morfem: consoana *-m,* iar persoana a II-a are alt morfem: semivocala -/'. Dar şi persoana a III-a se deosebeşte de amîndouă celelalte, prin faptul că nu are nici un morfem, deci lipsa morfemului este şi ea un morfem, adică un semn care poate distinge o formă de alta. De aceea, cînd o formă nu are nici un sufix, nici o desinenţă, şi totuşi se deosebeşte de celelalte, se spune că are sufixul zero, desinenţa zero. în forma *gem-u-i,* perfectul simplu al verbului *a geme,* distingem sufixul perfectului: -»-, şi desinenţa persoanei I: Dar această analiză nu se poate face în acelaşi fel pentru toate formele. Persoana a IlI-a a aceluiaşi timp, *gem-u,* nu conţine decît sufixul perfectului, iar desinenţa este zero. Persoana a II-a a prezentului, *gem-i,* prezintă desinenţa persoanei a II-a (de fapt numai muierea lui *m)* şi nu are sufix temporal; iar persoana I a prezentului, *gem,* nu are nici sufix, nici desinenţă şi se deosebeşte de celelalte forme ale verbului tocmai prin absenţa acestor morfeme. Adesea în romîneşte tema prezentului este la fel cu rădăcina. De asemenea la substantivul *gînd,* rădăcina este *gînd,* iar tema substantivului este această rădăcină plus sufixul zero, în opoziţie cu infinitivul *gîndi* (la rădăcină, pentru a forma infinitivul, s-a adăugat sufixul -/).

Sînt cazuri cînd acelaşi morfem este în acelaşi timp sufix şi desinenţă, pentru că îndeplineşte în acelaşi timp două funcţii diferite. în romîneşte *-â* este un sufix cu ajutorul căruia se formează substantive feminine: *muncă,* din rădăcina *munc-.* Cu acest sufix se formează şi substantivele feminine derivate de la masculinul corespunzător: *prieten, prieten-ă.* E vorba deci de un sufix lexical. Dar *-ă* este în acelaşi timp desinenţă a femininului adjectivelor, şi aceasta nu mai e o problemă de lexic, căci femininul adjectivului face parte din flexiunea acestuia, la fel, de exemplu, cu pluralul. Dar acelaşi cuvînt poate fi şi substantiv şi adjectiv; de exemplu putem zice *un prieten al meu, o prietenă a mea* şi *un popor prieten, o ţară prietenă:* acelaşi *,-ă,* la acelaşi cuvînt (acelaşi, din punct de vedere formal), formează şi un sufix, şi o desinenţă.

Alternanţele fonetice

§ 80. în limba noastră alternanţele fonetice au un mare rol în crearea formelor cuvintelor» Alternanţa fonetică este variaţia suferită de un fonem într-un sistem morfologic pentru a indica rolul gramatical al unei forme. în *masă — mese* schimbarea vocalei arată că *masă* e la numărul singular faţă de pluralul *mese* sau la nominativ-acuzativ faţă de *(unei) mese.* în *tînăr — tineri* alternanţele vocalice /// şi *ăje* deosebesc singularul de plural. în *port—purtăm,* alternanţa *o/u* deosebeşte persoanele între ele. Alternanţele vocalice au loc mai ales în rădăcina cuvintelor. Alternanţe consonantice apar aproape numai la sfîrşitul cuvintelor şi ele se explică prin influenţa unor desinenţe, care în unele cazuri au dispărut după ce au modificat consoana precedentă: *k/c: joc—joci; tjf: frate — fraţi,*

bate — *bați* etc. Alternanța vocalică, ca semn gramatical, nu apare în limba noastră literară decît împreună cu desinența sau cu sufixul. O caracteristică a limbii rortțîne este tendința de a folosi mai multe semne pentru a desemna o singură funcțiune gramaticală: *carte*—pl. *cărți* (alternanța *a\ă, tjf* şi *efoero);* *mască* — *măști* {*a\ă, s/ș, c/f* și *ă\%ero).*

Accentul

§ 81. Accentul are şi el valoare morfologică: după locul accentului într-un cuvînt putem deosebi funcţiuni gramaticale diferite: *adună* (prez. ind.) — *aduna* (perf. simplu), *cîntâ* — *cînta.*

Forme compuse

§ 82. Formele compuse se formează prin îmbinarea a două sau mai multe cuvinte. Limba romînă foloseşte formele compuse mai ales la verb, în alcătuirea unor forme temporale: *voi citi, voi fi citit, aş fi citit, am citit;* se formează de asemenea prin compunere formele de optativ prezent: *aş mînca.* Există şi forme construite cu conjuncţii. Astfel, în formele de conjunctiv prezent *să lucres^, să lucrăm,* construite cu conjuncţia *să,* această particulă a devenit un instrument gramatical pentru a deosebi forma conjunctivului de forma%dicativului: *lucrat, lucrăm.* Prin mijloace asemănătoare se realizează, în limba romînă, comparaţia: *bun, mai bun, cel mai bun.*

NOŢIUNI DE MORFOLOGIE ISTORICĂ

Observaţii generale

§ 83. Pentru a se vedea originea categoriilor morfologice ale limbii romîne, este folositor un tablou succint al morfologiei istorice, arătîndu-se cum a evoluat modul de exprimare a acestor categorii din limba latină pînă astăzi.

G e n u l . Limba latină avea trei genuri: m. *bonus,* f. *bona* şi n. *bonum* (« bun»). Neutrul manifesta tendinţa de a se confunda cu masculinul. în limbile romanice apusene nu a mai rămas nimic din el, pe cînd limba romînă, probabil sub influenţa limbilor slave, a consolidat din nou genul neutru, care este viu pînă astăzi.

N u m ă r u l . Limba latină avea două numere: singular şi plural. Acestea s-au păstrat pînă astăzi în limba noastră.

C a z u l . Limba latină avea şase cazuri: nominativul, genitivul, dativul, acuzativul, ablativul şi vocativul. (Ablativul arăta mai cu seamă punctul de plecare. Vocativul avea o formă specială numai la o parte a substantivelor şi

adjectivelor de declinarea a II-a şi numai la singular,.) Formele cazuale s-au confundat treptat între ele, astfel că limbile romanice apusene nu mai disting astăzi cazurile prin terminaţii. Şi în romîneşte, la masculin şi neutru nearticulat, toate formele cazuale latine s-au redus la una singură pentru singular şi una singură pentru plural, cu excepţia vocativului singular: sg. nom. *lup,* gen. *lup,* dat. *lup,* acuz. *lup* (voc. *lupe);* pl. nom. *lupi,* gen. *lupi,* dat. *lupi,* acuz. *lupi,* voc. *lupi.* Şi femininul, la plural, a redus toate formele cazuale la una singură, dar la feminin se păstrează, pentru genitiv-dativ sg., o formă care reproduce pe cea latină, diferită de a nominativ-acuzativului: nom.-acuz. *casă,* gen.-dat. *case;* nom.-acuz. *vulpe,* gen.-dat. *vulpi.* în mai mare măsură s-au păstrat forme cazuale diferite pentru articol (deci şi pentru substantivele şi adjectivele articulate) şi mai ales pentru pronume. Faptul că limba romînă a păstrat forme cazuale diferite, împotriva tendinţei romanice de contopire a lor, se explică foarte probabil prin influenţa limbilor slave.

Substantivul

§ 84. Limba latină avea cinci declinări: I. *metisa,* gen.- *metisae;* II. *lupus,* gen. *lupi;* III. *mons*, gen. *montis; vallis,* gen. *vallis;* IV. *manus,* gen. *manus;* V. *facies,* gen. *fariei.* Treptat, numărul declinărilor s-a redus la trei:

I. declinarea I, cuprinzînd vechile substantive de declinarea I, unele neutre plurale de declinarea a II-a devenite singulare şi unele feminine de declinarea a V-a;

II. declinarea a II-a, cuprinzînd vechile substantive de declinarea a II-a, masculinele şi neutrele de declinarea a IV-a, neutrele în *-us* de declinarea a ILI-a şi cîteva feminine de declinarea a IV-a devenite în general neutre;

III. declinarea a LII-a, cuprinzînd vechile substantive de declinarea a IlI-a şi unele cuvinte de declinarea a V-a. Aceste trei declinări s-au păstrat în limba romînă, dar au suferit unele modificări formale. La declinarea I, *-a* final neaccentuat s-a transformat în *-ă* (sub influenţa unui iot precedent, *-ă* s-a transformat în *-e,* substantivele respective trecînd astfel la declinarea a III-a: lat. *vinea* > rom. *„vie).* Substantivele care se terminau în *-ella,* după dispariţia lui / au rămas terminate în *-a* accentuat: *stea, măsea, viţea;* la plural, / s-a păstrat (procesul e de natură fonetică): *stele, măsele, viţele.* La acest tip se mai adaugă pronume *(ea, ele),* articole *(cea, cele; -a, -le),* care îl au pe -/- din latineşte, apoi pronume şi adjective care l-au căpătat pe -/- numai prin analogie cu exemplele arătate mai sus *(mea, mele* şi *grea, grele).* în sfîrşit, tot aici s-a ataşat substantivul *ţi,* care a căpătat pluralul ^//*. Tipul a luat avînt mai tîrziu, cînd au pătruns cuvinte străine terminate în vocale accentuate, *-ea* şi *-a (sosea, saca).* în ce priveşte forma de genitiv-dativ, desinenţa latină *-ae* a devenit în mod normal *-e,* păstrată astfel

la multe cuvinte {*case, stele* etc.); la altele, ea s-a transformat în care în limba noastră de astăzi a dispărut după ce a muiat consoana precedentă (*găini, şcoli;* rareori •/ s-a păstrat sub formă de semivocala : adj. *noi).* Deoarece nominativul plural din latineşte avea aceeaşi desinenţă ca şi genitiv-dativul singular, şi în romîneşte nominativul plural e întocmai ca genitiv-dativul singular. La vocativul singular, găsim în romîneşte două desinenţe: *-ă* şi *-o (mamă, Mărio).* Cea dintîi se poate explica şi prin forma latină de vocativ, egală cu nominativul, şi ca un nominativ romînesc cu valoare de vocativ; cea de a doua nu se poate explica decît ca un împrumut din slavă, care cunoaşte, normal, vocativul în *-o.*

La declinarea a II-a, dispărînd consoana finală, *-s* la nominativ şi *-m* la neutru, vechiul -»-, care era caracteristica declinării, s-a scurtat după consoane simple şi a devenit aşa numitul *-u* scurt, care astăzi nu se mai pronunţă în limba literară; după consoană plus *r* sau /, *u* şi-a păstrat calitatea de vocală pînă azi *(codru),* după vocale, el a devenit semivocala *(bou, leu).* Pe vremea cînd -« scurt se mai pronunţa, această vocală constituia singura terminaţie a substantivelor şi adjectivelor declinării a II-a. Astăzi, în afara cuvintelor terminate în *-u* semivocalic, avem cuvinte terminate în consoană *(lup* din *lupă)* şi în consoană muiată *(unchi* din *unchi u)* \

Desinenţa vocativului în latineşte era *-e.* în romîneşte găsim aceeaşi desinenţă *(prietene);* de altfel şi în slavă, vocativul e tot în *-e.* Apare şi desinenţa *-ule (omule),* care se explică prin legarea desinenţei *-e* de articolul enclitic -/ (întîi la numele de persoană): *Radule,* de la *Radul.*

Pluralul reproduce nominativul plural latin, care avea desinenţa -/. Acest -/ şi-a păstrat valoarea vocalică numai după grupul consoană plus r sau / *(codri);* după vocale a devenit / semivocala *(lei),* iar după consoane a dispărut cu muierea consoanei precedente *(lupi).*

La neutre, găsim în romîneşte două desinenţe: vechiul *-a* din latineşte s-a transformat în *-e,* confundîndu-se astfel cu desinenţa femininelor; pe de altă parte, terminaţia latină *-ora* s-a extins de la temele în *-s,* unde era normală *(frig — friguri,* faţă de lat. *frigus — jrigora)* şi la alte teme şi a devenit desinenţă de plural a neutrelor în general; în secolul al XVI-lea circulau forme cu *-ure,* şi altele cu *-uri (ceas — ceasure, hitlenşug— hitlenşuguri).* Treptat, cele din urmă le înving pe cele dintîi. Cu excepţia desinenţei *-uri,* substantivele neutre au ajuns deci să fie la fel cu masculinele la singular şi cu femininele la plural.

La declinarea a III-a, dispărînd consoanele finale, -; scurt a devenit *-e,* imparisilabicele (de tipul *mons, montis)* s-au contopit cu parisilabicele (de tipul *vallis, vallis),* aşa încît toate substantivele şi adjectivele de această declinare au

[1] Vechiul *u* se păstrează pînă azi în cazul cînd după el s-a adăugat o consoană: *poi-u-1; oblonitu-mi-a.*

ajuns să fie terminate în *-e* {*munte, vale).* Masculinele au această formă la toate cazurile singularului (neutrele şi la plural). Femininele au păstrat forma de dativ (care avea în latineşte -/ lung), folosită şi pentru genitiv; ca şi în cazurile de mai sus, după vocală -/ a devenit semivocala, iar după consoană a muiat consoana precedentă şi a dispărut. Aceeaşi este situaţia la pluralul masculinelor şi femininelor care a căpătat desinenţa -/, după modelul declinării a II-a. Deci: sg. *murite,*pl. *munţi;* sg.*parte,* gen.-dat. *părţi,* pl. *părţi;* sg. *vale,* gen.-dat. *văi,* pl. *văi.*

La plural găsim în romîneşte o singură desinenţă de vocativ pentru toate felurile de substantive: *-lor (fraţilor, fetelor),* care provine din forma de genitiv-dativ plural, dar constituie o paralelă cu *-ule* de la singular.

La plural, mai apar unele resturi ale vechii declinări imparisilabice: *oaspe,* pl. *oaspeţi* (lat. *haspes, hospitis), om,* pl. *oameni* (lat. *homo, hominis); soră, surori* (lat. *soror, sororis), cap,* pl. *capete* (lat. *caput, capitis).* Trebuie să mai adăugăm aici o mică grupă a numelor de rudenie, care în latina tîrzie prezentau o flexiune aparte, în *-n,* ca *mamma, mammanis: mamă, mumîni, tată, tătîni, frate, frăţîni;* aceste forme nu sînt literare.

Deşi, după cum s-a arătat, substantivele romîneşti se împart în acelaşi fel ca cele latineşti din punctul de vedere al terminaţiei nominativului singular, totuşi în gramatica de faţă declinarea substantivelor romîneşti va fi prezentată după genuri, deoarece toate substantivele masculine şi neutre au cîte o singură formă la singular şi la plural, pe cînd cele feminine, independent de terminaţia nominativului singular, au pentru genitiv-dativul singular o formă deosebită de aceea a nominativ-acuzativului.

Din vechile alternanţe vocalice indo-europene, latina nu păstrează decît crîmpeie nesistematice. Limba romînă a dezvoltat un sistem de alternanţe fonetice care subliniază diferenţa între singular şi plural la masculin, feminin şi neutru, între nominativ-acuzativ şi genitiv-dativ la feminin *(poartă — porţi, teacă — teci, pară — pere, topor — topoare).* în primele noastre texte vedem dezvoltîndu-se o nouă alternanţă, *a/ă* (accentuat): *cetate,* de exemplu, are în acele texte două forme de plural, *cetăţi* şi *cetăţi.* Treptat şi alternanţa *a\ă* s-a consolidat şi a devenit obligatorie pentru mare parte dintre substantivele feminine.

Adjectivul

§ 85. Limba latină avea trei categorii da adjective: adjective cu trei terminaţii': *-us, -a, -um (bonus, bona, bonum), (-er), -a, -um (niger, nigra, nigrum), (-er), -is, -e(acer, acris, acre);* cu două terminaţii: *-is, -e (dulcis, dulce)* şi cu o terminaţie: *(filix).* Aceste categorii s-au redus în latina tîrzie la două: cu două terminaţii (cele din categoria I, la care forma de neutru singular s-a confundat cu cea de

masculin) şi cu o terminaţie (cele din categoria a II-a şi a III-a). Această situaţie s-a păstrat pînă azi în limba romînă. Avem un tip de adjective care la singular au masculinul şi neutrul terminat în consoană sau semivocala *(bun, vechi, mu),* iar nominativul feminin în *-ă (bună, nouă),* cu varianta *-e* după consoanele muiate *(veche);* şi un al doilea tip, care are la nominativul singular terminaţia *-e* pentru toate genurile *(verde).*

C o m p a r a ţ i a adjectivelor. în limba latină comparaţia adjectivelor se făcea: 1. prin sufixe: comp. *-ior, -ius (doctior, doctius),* superi, *-issimus, -a, -um (doctissimus, doctissima, doctissimum* de la *doctus* « învăţat»); 2. cu adverbe: comp. *magis (magis idoneus),* superi, *maxime (maxime idoneus* de la *idoneus* «potrivit») şi 3. cu prefixe de superlativ: *prae-* şi *per- (praeclarus* de la *clarus* « strălucit», *permulti* de la *mulţi* « mulţi »). Cu timpul, formarea cu adverbe se generalizează; acesta este singurul procedeu păstrat în romîneşte : cu *mai* (din lat. *magis)* pentru comparativ, iar pentru superlativ cu diverse adverbe şi locuţiuni adverbiale.

Articolul

§ 86. Articolul s-a născut în perioada trecerii de la limba latină la limbile romanice; articolul hotărît provine din pronumele demonstrativ *iile,* combinat în unele cazuri cu particula arătătoare *ecce,* iar articolul nehotărît, din numeralul *mus.*

în limba veche (regional şi azi), mai apare cîteodată în declinare articolul proclitic la numele de persoane feminine: *ii Măria., ei Măria, îi Floare,* pentru *Măriei, Floarei.*

Declinarea articolului în limba romînă reproduce în linii mari declinarea latină a pronumelui demonstrativ *iile* (în latina tîrzie genitivul şi dativul singular *illius, UU* deveniseră *illuius, Ului* pentru masculin şi neutru şi *illaeius, illaei* pentru feminin). Deoarece articolul enclitic se contopeşte cu substantivul pe lîngă care stă, declinarea articolului constituie în fapt declinarea substantivelor articulate.

Numeralul

§ 87. Numeralul c a r d i n a l. *Unu, doi, trei* se declinau în latineşte. în romîneşte, *unu* a rămas declinabil; pentru *duo* s-a creat forma de masculin *doi,* după modelul substantivelor şi adjectivelor, şi s-a păstrat o formă deosebită pentru feminin (compusul *amîndoi* a păstrat şi un genitiv-dativ plural, *amînduror). Trei* nu mai e flexibil, dar compusul *tustrei* are femininul *tustrele.*

Numeralele cardinale de la *unu* pînă la *%ece* continuă numeralele latineşti. Şi cele de la *%ece* înainte sînt formate cu materiale latineşti, afară de *sută* (v. sl. *e-hTo),* dar procedeele de formare sînt de origine slavă: *unsprezece* înseamnă

« unu peste zece», întocmai ca v. sl. ieAHHK HA AICATJ; de asemenea numele zecilor {*două zeci, treizeci* etc.) reproduc procedeul slav (A>K4 A«CATH «două zeci»).

Numeralul ordinal *primus* «întîi» a fost înlocuit cu *întîi,* derivat de la adverbul *ante* «înainte». Celelalte numerale ordinale *(al doilea* etc.) s-au format în romîneşte, părăsindu-se vechiul tip latin format cu sufixe.

Pronumele

§ 88. Pronumele avea în limba latină o flexiune specială, deosebită în multe privinţe de a substantivelor. Situaţia aceasta a rămas pînă astăzi în romîneşte.

La persoana, a III-a nu exista formă de nominativ pentru pronumele personal. Cu această valoare s-a folosit pronumele demonstrativ *iile,* devenit în romîneşte *el.* Genitivul acestuia, *illius* (rom. *lui),* începe să se folosească, paralel cu *suus* (rom. *său),* ca pronume posesiv de persoana a IlI-a. La plural rămîne numai *illorum* (rom. *lor),* iar *suorum* dispare. Pronumele posesiv de persoana a II-a plural, *vester,* devine *voster,* (rom. *vostru),* prin analogie cu persoana I pl. *noster* (rom. *nostru).*

în romîneşte pronumele personale se păstrează în general cu flexiunea pe care o aveau în latina tîrzie, dar apar forme neaccentuate (scurte), care sînt mult întrebuinţate : *zicere să-i zici* (CORESI, Cazania[2] 218). Se dezvoltă dativul posesiv: *cu tocmeala lui şi cu dulceaţa-i* (CORESI, Cazania[2] 220). Se adaugă un nou pronume *insul* (în latineşte era pronume de identitate, *ipse),* fie singur, fie însoţit de prepoziţie *(de, cu* etc). împreună cu forme neaccentuate ale pronumelui personal, el dă naştere la pronumele de întărire *însumi, însuţi* etc. Alt mijloc de întărire a pronumelor creat în limba romînă (părăsit astăzi) este particula *-şi: mineşi, noişi* etc. Se nasc şi pronumele de politeţă,din substantivul *domnia* şi adjectivul posesiv: *domnia-ta, damnia-voastră.*

Pronumele reflexiv păstrează, în romîneşte, în linii mari formele-din limba latină, dar valorile lui se schimbă sub influenţa slavă. în secolul al XVI-lea, dativul persoanei a III-a era încă *şie,* astăzi înlocuit în limba literară prin *sie.* Pronumele demonstrative *hic, haec, hoc* şi *is, ea, id* dispar cu timpul; rămîn numai *iste, ista, istud* şi *iile, illa, UI ud,* care, în compunere cu *ecce* «iată» şi cu particula *-a,* devin *acesta* şi *acela,* iar combinate cu *alt, alalt,* devin *cestălalt, celalt, celălalt* etc. *Ipse, ipsa, ipsum* «însuşi», cum s-a arătat mai sus, a devenit în romîneşte pronume personal. *Iile,* cum am văzut, devine şi articol. Pronumele relativ *qui, quae, quod* şi pronumele interogativ *quis, quid* s-au contopit. în loc de *quis* se foloseşte *qui;* în loc de f. *quae* se întrebuinţează m. *qui.* în romîneşte au rămas *quem(ne) (cine)* şi *quid (ce).*

Printre pronumele relative şi interogative a luat mare dezvoltare *care,* din lat. *qualis* « ce fel de». în secolul al XVI-lea (şi astăzi regional) acest pronume are forme deosebite pentru feminin *(carea)* şi pentru nominativul plural *(carii,* f. *cari Ie).*

Pronumele nehotărîte latine dispar în bună parte. Ele sînt înlocuite mai ales prin compunere *(neque unus,* tom. *nici unul).*

Pronumele nehotărîte s-au înmulţit însă prin crearea pe teren romînesc a numeroase compuse cu particulele *fie-, oare-, veri-, -va* etc. {*fiecare, oarecine, serice, cineva* etc). '

Verbul

§ 89. Limba latină avea patru conjugări: I în *-ăre (laudare),* II în *-ere (viciere),* III în *-ere (dicere)* şi IV în *-ire (audire).* Conjugarea a II-a şi a IlI-a încetează încă din latineşte de a fi productive. în romîneşte conjugarea a IV-a ^-a dublat prin crearea formelor cu -/ la infinitiv, produse prin influenţa lui *r* rulat şi nemuiat asupra lui -/. La conjugarea I şi a IV-a s-au introdus desinenţe noi la indicativul prezent: fostele sufixe *-e%* (la I) şi *-esc, -ase* (la IV) se folosesc •ca desinenţe de persoana I *(eşti, -eşti, -ăşti* la pers. a II-a sg., *-ea%ă, -eşte, -âşte* la pers. a IlI-a sg., *-eavţâ, -esc, -ase* la pers. a IlI-a pl.), obţinîndu-se astfel ca accentul să fie la toate persoanele pe desinenţă. în secolul al XVI-lea (şi astăzi regional) mai apar fluctuaţii: *lucră* şi *lucrează, priveghe* şi *privegheată, luce* şi *luceşte, rape* şi *răpeşte.* Cîteodată limba literară actuală păstrează forma mai scurtă: *£urâţ, omor,* nu *curâţesc, omorâse,* forme învechite; *simte,* nu *simţeşte,* formă regională.

Prin urmare limba romînă are următoarele tipuri de conjugare:

a. Cu infinitivul în *-a* şi prezentul în *-eţ: viset^.*
b. Cu infinitivul în -/ şi prezentul în *-esc: doresc.*
   Aceste două tipuri sînt singurele cu adevărat productive.
c. Cu infinitivul în *-a* şi prezentul fără *-e%,* tip redevenit, în oarecare măsură, productiv: *demasc.*
d. Cu .infinitivul în *-i* şi prezentul fără *-esc: dorm.*
e. Cu infinitivul în -/ şi prezentul în *-ăsc: pîrăsc.*
f. Cu infinitivul în -/ şi prezentul fără *-ăsc: cobor.* #
g. Cu infinitivul în *-ea: vedea.*
h. Cu-infinitivul în *-e: merge.*

Toate cele cinci tipuri din urmă sînt neproductive; numai în mod cu totul excepţional apar, prin analogie, verbe de aceste tipuri.

Persoanele. Limba latină avea cîte trei persoane pentru fiecare din •cele două numere, situaţie păstrată în limba romînă. în general, desinenţele

romîneşti se explică sau direct prin păstrarea desinenţelor latineşti, sau prin inovaţii romîneşti pornind însă de la materialul moştenit.

La imperfect, în secolul al XVI-lea, persoana I sg. şi a III-a pl. se terminau în *-a (eu mergea, ei mergea),* rezultat normal al căderii consoanelor finale latineşti. Formele actuale sînt refăcute prin analogie.

La perfectul simplu al conjugării a III-a, îh secolul al XVI-lea, temele de perfect în *-s* aveau pers. I sg. în *-şu (eu merşu),* forma aşteptată. Formele actuale, în *-sei,* sînt analogice şi apar, la unele verbe, încă din primele texte. La plural pers. I şi a II-a se terminau în *-m, -t: mersem, merset* (prima e aşteptată, a doua neexplicată încă). Formele de azi se explică prin analogia persoanei a IlI-a plural. Nici la mai mult ca perfect nu existau forme cu *-ră* la pers. I şi a II-a pl.

Şi la verb se dezvoltă alternanţe vocalice care diferenţiază persoanele, timpurile şi modurile: *port-poartă-purtâm; scad-scădem; leg-leagă; joacă-jucă;. leagă-legă; văd-vadâ; trec-treacă* etc.

D i a t e z e l e. Limba latină avea o diateză activă, formată în întregime din forme simple, şi o diateză pasivă, care avea forme simple derivate de la rădăcina prezentului, iar timpurile din sfera perfectului erau formate din participiul perfect şi timpurile din tema prezentului verbului « a fi » (perfectul se forma cu prezentul lui« a fi», mai mult ca perfectul cu imperfectul lui« a fi», iar viitorul anterior cu viitorul lui «a fi»). Mai existau şi verbe deponente, cu forma diatezei pasive, dar cu valoare de activ. Reflexivul era slab dezvoltat în latină.

Diateza activă s-a păstrat în esenţă neschimbată în limba noastră. Formele simple ale pasivului au devenit însă tot mai rare, pînă ce au dispărut; formele compuse au subsistat, dar au început să exprime timpul căruia aparţinea verbul; auxiliar; aceasta este şi astăzi situaţia în limba rornînă *(sînt lăudat* e prezentul, nu perfectul cum era în latineşte). Sub influenţa slavă însă, pasivul se exprimă mai des prin reflexiv. Deponentele au dispărut încă din latina tîrzie.

, M o d u r i l e. Limba latină avea numai trei moduri predicative: indicativul, conjunctivul şi imperativul, şi patru moduri nepredicative: infinitivul, gerunziul, participiul şi supinul. Participiul prezent a tins să se confunde cu gerunziul, iar supinul cu participiul trecut. Celelalte moduri s-au păstrat.

. Modul conjunctiv se formează în romîneşte din ce în ce mai mult cu conjurkţia *să.* El ia în multe construcţii locul infinitivului. Apar moduri care nu existau în latină: optativ-condiţionalul şi prezumtivul. Alături de forma veche a infinitivului, păstrată numai ca substantiv, apare forma scurtă, fără *-re.* Participiul se leagă de tema perfectului, iar gerunziul capătă valoare de participiu prezent.

T i m p u r i l e. Formele care constituiau conjugarea unui verb latin se puteau grupa în două sisteme: sistemul numit i n f e c t u m, care exprima acţiuni-

neterminate, şi sistemul numit perfectum, care exprima acţiuni terminate. Fiecare din aceste două sisteme avea un prezent, un trecut şi un viitor: la infectum, prezentul, imperfectul şi viitorul, iar la perfectum, perfectul (considerat timp prezent: exprima o acţiune terminată în prezent), mai mult ca perfectul şi viitorul anterior. în afară de tema de infectum şi cea de perfectum, mai exista una, a supinului, pentru formele nominale (de care se lega şi diateza pasivă, la timpurile compuse).

în epoca latinei tîrzii, situaţia nu mai e aceasta: perfectul devine timp trecut, există deci o temă de prezent şi una de trecut (perfectul), afară de cea a supinului care persistă; viitorul continuă să se formeze din tema prezentului.

în latina tîrzie s-au mai produs şi alte modificări. La activ, au apărut timpuri compuse ale indicativului: perfectul compus, format din prezentul verbului *habeo* şf participiul trecut, care se păstrează pînă astăzi în limbile romanice alături de perfectul simplu; mai mult ca perfectul compus, format din imperfectul verbului *habeo* şi participiul trecut, care apare în limbile romanice apusene (în limba romînă el există numai în dialectul aromîn; în dialectul dacoromîn această formă nu s-a păstrat, ci, în locul ei, se foloseşte la indicativ fostul mai mult ca perfect al conjunctivului, timp simplu); viitorul format din prezentul indicativ al verbului *volo* sau *habeo* şi infinitivul prezent (în romîneşte, infinitivul a fost înlocuit în unele construcţii de conjunctivul prezent). La conjunctiv, perfectul şi imperfectul se confundă, iar mai mult ca perfectul dispare (pentru limba romînă, vezi mai sus). La imperativ, viitorul dispare. De asemenea dispar curînd perfectul şi viitorul infinitivului, participiul viitor activ şi pasiv, în schimb apar alte formaţii în romîneşte.

La viitor, apar, în limba veche ca şi astăzi, formaţii numeroase: (eu) *voi* (I pl. *vrem trimete),* (eu) *am să, am a (n-am a te lăsa).*

Conjunctivul perfect se formează în secolul al XVI-lea cu prezentul conjunctiv al lui *a fi* plus participiul. Deci formele personale diferă încă între ele : *să fiu lucrat, să fie dat, să fiu mers.* Dar forme cu auxiliarul invariabil apar încă din secolul al XVI-lea: *eu să fi trecut, el să fi %is.*

în limba veche se păstrează perfectul conjunctiv latin, dar cu valoare de condiţional prezent: *eu intrare, tu intrări, el intrare, noi intrarem, voi intraret, ei intrare.* Dar alături apare şi condiţionalul prezent compus, ca astăzi: *aş dtnce,. ai dtnce, ar d%oice.*

Din primele texte întîlnim şi condiţionalul trecut, care, în afară de formele actuale, are şi altele, dispărute astăzi: infinitivul scurt, plus imperfectul indicativ al verbului *a vrea (ascunde-me-vrea, vrea imputa),* şi perfectul auxiliarului *a vrea* plus infinitivul *(au vrut clădi).*

Imperativul negativ plural se formează în limba veche de la infinitivul lung cu desinenţa persoanei a II-a plural: *nu mergereţi.*

Mai trebuie semnalate timpurile perifrastice, frecvente în textele vechi, iar astăzi folosite în graiurile regionale: imperfectul de tipul *eram mergînd, am fost mergînd;* mai mult ca perfectul de tipul *am fost mers* etc.

Adverbul, prepoziţia, conjuncţia

§ 90. Adverbele încetează de a se forma cu sufixul *-e* (rămîn numai urme din acest tip: rom. *bine* alături de *bun)* şi *-o;* tot mai mult se foloseşte forma neutră a adjectivului (confundată cu cea masculină) cu valoare de adverb. Gradele de comparaţie încetează de a se mai forma cu sufixe şi se răspîndesc adverbele *plus* şi *magis* pentru comparativ, *maxime* pentru superlativ (în romîneşte, dintre acestea a rămas numai *magis,* devenit *mai).*

în limba romînă găsim numeroase formaţii care nu existau în latină, în special forme compuse (adverbe: *altmintrelea, aiurea* etc.; prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale: *din, prin, de la, despre, de-a lungul* etc.; conjuncţii: *ca să, dacă* {*de* **-f-** *ca), derept ce* etc.) sau forme împrumutate din slavă sau modelate după slavă (adverbe: *aievea, aşijderea).*

Concluzii

§ 91. Rezultă din faptele prezentate mai sus că silinţele de a simplifica şi de a face mai clar sistemul morfologic, vizibile în evoluţia limbii latine tîrzii, au fost în permanenţă prezente în decursul istoriei limbii romîne. S-au redus formele, complicate, ale substantivului şi ale adjectivului, s-a simplificat sistemul verbal, s-au refăcut **unele** forme neclare, punîndu-se la contribuţie materialul moştenit. Afară de aceasta, în diverse capitole se face simţit aportul elementului slav, **prezent** fie sub forma elementelor împrumutate, fie sub forma reorganizării materialului păstrat din latineşte (vezi de exemplu numeralul, **Verbele** reflexive etc). Astfel scurta prezentare a istoriei morfologiei limbii romîne constituie şi o mărturie a progresului făcut de limba noastră de la originile ei pînă astăzi.

SUBSTANTIVUL

§ 92. Substantivul este partea de vorbire cu care numim fiinţe, lucruri, acţiuni, stări, însuşiri, relaţii, cuprinse în gramatică sub numele de obiecte.

Substantive concrete

§ 93. Substantivele care numesc fiinţe, lucruri etc. existente în natură ţi de a căror existenţă ne putem da seama prin simţurile noastre se numesc concrete (nume de oameni, nume de animale, nume de plante, nume **de** lucruri etc).

Nume de oameni (după vîrstă, după legături de rudenie, după profesiuni): *bărbat, copil, moşneag; bunic, fiu, mamă, nepot, tată; actor, miner, profesor, strungar.*

Nume de animale: *lup, oaie; curcan, găină; crap, ştiucă; albină, păianjen.*

Nume de plante: *fag, plop, răchită; ghiocel, iarbă, mac, nufăr.*

Nume de lucruri: *carte, ciocan, masă, seceră, topor; cărbune, fier, lemn; deal, munte, rîu.*

Nume de fenomene şi evenimente din realitatea înconjurătoare: *căldură, cutremur, frig, fulger, ploaie, revoluţie, victorie, vînt.*

Substantive abstracte

§ 94. Substantivele care arată acţiuni, stări, însuşiri sau relaţii, considerate ca noţiuni, sînt substantive abstracte.

Nume de acţiuni: *alergătură, întrecere, luptă, muncă.*

Nume de stări: *ameţeală, boală, bucurie, linişte.*

Nume de însuşiri psihice: *cuminţenie, înţelepciune, optimism, vitejie.*

Nume de însuşiri fizice: *forţă, putere^ sănătate, vigoare.*

Relaţii între obiecte: *asemănare, prietenie.*

Substantive comune

§ 95. Substantivele care servesc la indicarea tuturor obiectelor de acelaşi fel poartă numele de substantive comune.

Ele pot numi nu numai o întreagă clasă sau categorie de obiecte, ci şi fiecare exemplar în parte care aparţine categoriei sau clasei respective. Astfel în propoziţia: ***cîinele*** *trăieşte pe lingă casa omului,* este vorba de întreaga specie a acestui animal, pe cînd în propoziţia: *am un* ***cîine*** *de vînătoare,* ne referim la un singur exemplar din specia *dine.*

Substantivele comune pot fi:

a. individuale, cînd la singular numesc cîte un singur obiect: *animal, casă, copac, copil, munte, oraş, scaun, stejar, vulpe;*

b. colective, cînd la singular numesc o pluralitate de obiecte identice considerate ca un întreg, ca o totalitate: *aluniş, brădet, făget, păpuriş, ruf arie;*

c. nume de materie, cînd indică atît obiectul (substanţă sau materie) în întregimea lui, cît şi fragmente dintr-însul: *apă, făină, fier, lapte, lemn, mazăre, sare.*

Substantive proprii

§ 96. Alte substantive desemnează numai anumite fiinţe, lucruri sau fenomene, considerate izolat, pentru a le distinge de celelalte din aceeaşi categorie sau specie şi de aceea poartă numele de substantive proprii.

Astfel un oraş a fost numit *Bucureşti,* un munte *Negoiul,* un bărbat *Gheorghe,* spre a se deosebi de alte oraşe, de alţi munţi, de alţi bărbaţi. Prin faptul că este purtat de mai mulţi indivizi, numele *Gheorghe* nu încetează de a fi substantiv propriu, căci nu toţi bărbaţii se numesc astfel.

Substantivele proprii sînt de mai multe feluri: *a.* nume de persoane; *b.* nume de animale; *c.* numiri geografice şi teritorial-administrative, numirile evenimentelor istorice, ale operelor literare şi ştiinţifice, ale întreprinderilor; *d.* numirile corpurilor cereşti.

a. Persoanele poartă în mod obişnuit două sau trei nume: un prenume şi un nume (sau nume de familie): *Nicolae Bălcescu, Ion Creangă, Mihail Eminescu, Tudor Vladimirescu;* sau un prenume însoţit de prenumele tatălui şi de numele de familie: *Ion Luca Caragiale,* sau prenumele şi numele de familie însoţite de un adaos: *Barbu Ştefănescu-Delavrancea (= de la Vrancea).*

b/ Nume de animale: *Bălaia, Grivei, Joian, Roibu.*

c. Numiri geografice şi teritorial-administrative etc.: *Republica Populară Romînă, Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste* (ţări); *Asia, Europa* (continente); *Bucureşti, Moscova, Varşovia* (oraşe); *Bistriţa, Brateş, Dunărea* (ape); *Bucegi, Carpaţi,*

•*Ceahlău* (munţi); raionul *2} August,* romanul *Fraţii Jderi* de M. Sadoveanu, *Capitalul* de Kârl Marx, Uzinele *Griviţa roşie.*

d. Numiri de corpuri cereşti: *Jupiter, Mercur, Sirius.*

Substantive proprii devenite comune

§ 97. Unele substantive proprii au devenit comune printr-o anumită întrebuinţare.

a. Astfel diverse obiecte poartă numele oraşului sau al ţării unde s-au fabricat pentru întîia oară sau de unde sînt originare: *astrahan* (blană de miei din regiunea Karakul şi introdusă altădată prin centrul comercial Astrahan); *olandă* (pînză de in fabricată mai întîi în Olanda); *havană* (ţigară de foi de tutun cultivat în insula Cuba, a cărei capitală este Havana); *faianţă* (produs ceramic, de la numele oraşului italian Faienza).

b. Unele lucruri sînt numite după inventatorii sau descoperitorii lor: *amper, ohm, volt* (de la Ampere, Ohm, Volta).

c. Există, în sfîrşit, substantive comune care provin din nume proprii istorice sau legendare, din nume de personaje literare sau de autori ai unor opere de artă: *un Caţavencu* «demagog», *un Harpagon* «zgîrcit», *un Hercule* «om puternic», *un Iuda* «trădător»; *am văyut nişte* ***Grigoreşti,*** *nişte* ***Andreeşti,*** *nişte* ***Luchieni*** «tablouri de Grigorescu, Andreescu, Luchian».

Uneori de la numele unui filozof, al unui om de ştiinţă, al unui tehnician derivă un substantiv cu care se indică concepţia sau metoda de lucru creată de el. De exemplu: *marxism, leninism, stalinism, darwinism, miciurinism, stahanovism.*

Substantive comune devenite proprii

§ 98. Multe substantive comune au devenit proprii prin întrebuinţarea lor ca:

a. nume de familie: Luca *Arbore,* Petru *Cercel,* Ion *Creangă,* Ştefan *"Lăcustă,* Vasile *L.upu,* Petru *Moghilă.*

b. nume topice: *Brad, Buşteni, Frăsinet, Pucioasa, Salcia, Stînişoara, Ulmi; Furnica, Mîndra, Omul, Păpuşa, Suru.*

GENUL SUBSTANTIVELOR

§ 99. Limba romînă are trei genuri: masculin, feminin şi neutru. Ele nu corespund totdeauna conţinutului substantivelor, deşi masculine sînt înainte de toate numele fiinţelor de sex bărbătesc, feminine numele fiinţelor de sex femeiesc şi neutre numele de lucruri în general. Pe de o parte rămăşiţe ale unor concepţii mai vechi, pe de alta analogia, asemănările de ordin formal, în legătură mai ales cu terminaţia, fac ca unele substantive să fie de alt gen decît acela pe

care ne-am aştepta să-1 aibă ţinînd seamă de conţinutul lor (vezi cap. Noţiuni generale de morfologie § 70).

a. Sînt de genul masculin substantivele nume de fiinţe de sex bărbătesc, precum şi nume de lucruri care prin tradiţie şi prin analogie cu cele dintîi sînt socotite tot ca masculine. Ele se recunosc după faptul că pot fi însoţite la singular de *un,* iar la plural de *doi:* (un) *cărbune—(doi) cărbuni;* (un) *socru*—(doi) *socri;* (un) *urs*— (doi) *ursi.*

b. Sînt de genul feminin numele fiinţelor de sex femeiesc şi numele lucrurilor care prin tradiţie şi prin analogie cu acestea **'SÎnt** considerate tot ca feminine. Le recunoaştem după cum primesc la singular pe *o,* iar la plural pe *două:* (o) *fată*—(două) *fete; (o) mamă*—(două) *mame;* (o) *păşune*—(două) *păşuni.*

c. Sînt de genul neutru substantivele care denumesc lucruri concrete şi abstracte, îndeosebi obiecte inanimate, precum şi unele nume colective şi generice. Formal ele se recunosc după faptul că la singular seamănă cu masculinele, iar la plural cu femininele şi uneori după terminaţia pluralului. Astfel sînt (un) *căpăstru* — (două) *căpestre;* (un) *nume* — (două) *nume;* (un) *sjd* — (două) *Riduri.*

Din aceste înşirări se vede că unele nume de lucruri sînt de genul masculin sau de genul feminin, întocmai ca numele de fiinţe, cu care seamănă în ce priveşte terminaţia, articolul şi determinarea adjectivală, iar altele, cele mai numeroase, formează o categorie aparte, a neutrelor.

Unele nume recente oscilează în ce priveşte genul. Astfel apar, în vorbire şi în scris, forme duble ale unuia şi aceluiaşi cuvînt: *basc* şi *bască, beret* şi *beretă, bonet* şi *bonetă, monogram* şi *monogramă.* Unele substantive, chiar de dată mai veche, au îh unele graiuri alt gen decît în limba literară: *cătun-cătune* (neutru) — *cătună-cătune* (feminin); *umâr-umeri* (masculin) — *umăr-umere* (neutru).

Genul personal

§ 100. în interiorul masculinului şi femininului există în limba romînă tendinţa de a distinge şi un gen personal, substantive proprii şi comune care denumesc persoane sau animale personificate.

Această tendinţă se manifestă prin ufniătoarele trăsături caracteristice:

a. Acuzativul complement direct construit cu *pe:*

Am întîlnit **pe** *Ion* (**pe** *Ioana).*
Nu-i pot vedea **pe** *vulpoiul de Gbeorgbe.*
Vulpea l-a pus **pe** *urs să prindă peşte cu coada,*

h, Genitiv-dativul singular al numelor proprii (şi al cîtorva nume comune) masculine care denumesc o persoană se formează cu articolul proclitic *lui:*

I-am spus **lui** *Ion.*
I-am dat **lui** *moş Niculae.* .
I-am scris **lui** *tata.*

O asemenea tendinţă se observă şi la numele de persoană feminine: *l-am vorbit* **lui** *Olga,* ca şi la unele nume comune feminine: **lui** *mama.* Aceste din urmă construcţii trebuie evitate.

c. Vocativul în *-e* (masculin) şi *-o* (feminin), la singularul unor nume de persoane, de fiinţe sau de lucruri personificate: *Alexandre, Alexandro, Puico, %îna.* Aceste desinenţe nu apar niciodată la substantivele care nu aparţin genului personal, ele avînd vocativul în *-ule* şi *-d: calule, căluţule; ţară.*

d. Genitiv-dativul singular al multor nume feminine de persoană terminate la nominativ în *-ca, -ga* prezintă forma: *-căi* sau *-chii, -gâi* sau *-ghii.* Exemplu: *Ancăi, Anchii; Olgăi, Olghii.* (Celelalte substantive au genitiv-dativul în *-cii, -gii: vacă-vacii, dungâ-dungii.)* Acelaşi cuvînt îşi schimbă forma, după cum e substantiv comun sau nume propriu: *puică-puicii,* faţă de *Puica-Puichii.*

e. Genitiv-dativul singular al numelor feminine cu *ea, oa* în rădăcină îşi păstrează diftongii: *Leana-Leanei, Ioana-Ioanei, Floarea-Floarei,* spre deosebire de *floarea-florii.*

f. Adjectivul posesiv se adaugă direct la substantiv, fără articol, în cazul unor nume de persoane cu relaţii strînse între ele (mai ales nume de rudenie). De exemplu: *frate-meu, soacră-mea, tată-meu, unchiu-meu, vecină-mea.*

Genul substantivelor după terminaţie

§ 101. a. Substantivele masculine şi neutre se termină la nominativ singular, forma nearticulată, în consoane nemuiate sau muiate, *-u, -u* semivocalic, -/ semivocalic şi *-e.* Masculine: *băiat, plop, stejar, ochi, membru, ministru, erou, leu, vizitiu, pui, cîine, fluture.* Neutre: *creion, loc, popor, stol, unghi, căpăstru, lucru, burghiu, tablou, cui, pîntece, spate.*

Există cîteva substantive masculine terminate în *-ă: bădiţă, papă, paşă, popă, tată, vlădică* etc.

b. Substantivele feminine au la nominativ singular, forma nearticulată, terminaţiile *-ă, -e, -ea, -a: cămaşă, fată, mamă, inimă, carte, floare, vulpe, cafea, stea, ca^ma, muşama.* Un singur substantiv feminin are terminaţia -;: *%i.*

Genul substantivelor după înţeles

§ 102. După cum s-a arătat (§§ 73 şi 99), nu există totdeauna o concordanţă între genul substantivelor şi înţelesul lor. Aceasta se poate observa în special la numele de obiecte: *masă* este feminin, *scaun,* neutru; *lingură* şi *furculiţă* sînt feminine, *cuţit,* neutru; *covrig* este masculin, *pîine,* feminin, *corn,* neutru; *seceră* este feminin, *ciocan,* neutru; dintre numele părţilor corpului, *dinte* este masculin, *mînă,* feminin, iar *picior,* neutru. Se observă totuşi tendinţa ca numele de lucruri să se grupeze la genul neutru.

Deşi denumesc animate, unele substantive ca *animal, norod, popor* sînt de genul neutru. Aceasta se datoreşte faptului că ele se referă k colectivităţi, nu la elementele lor alcătuitoare, şi deci nu interesează consideraţiile de sex.

Lipsa concordanţei dintre gen şi conţinutul exprimat de substantive se observă şi în cazul cîtorva substantive care denumesc o ocupaţie. Substantive de felul' lui: *călăuza, calfă, ordonanță, sentinelă* sînt feminine, deşi fiinţele respective nu sînt de sexul femeiesc. Există de asemenea unele substantive ca: *decan, ministru, rector, vatman* de genul masculin, întrebuinţate şi cu, privire la femei care exercită vreuna dintre aceste funcţii sau profesii. Situaţia se datoreşte faptului că aceste ocupaţii au fost pînă nu de mult exclusiv bărbăteşti (vezi § 108).

§ 103. Sînt de genul masculin:

a. Numele fiinţelor de sex bărbătesc, comune şi proprii, precum şi numele de profesii exercitate în mod obişnuit de bărbaţi: *fiu, flăcău, moșneag, romîn, rus; berbec, dine, leu; Alexandru, Barbu, Constantin, Vladimir; fierar, marinar, tractorist.*

b. Numele lunilor anului: *martie, aprilie, mai, iunie, august.*

c. Cele mai multe nume de munţi: *Bucegi, Caraimanul, Carpați, Negoiul, Ceahlăul, Surul, Moldoveanul. (Mîndra, Panaghia, Păpușa* sînt feminine.)

d. Nume de arbori: *cais, măr, nuc, păr, piersic, vișin; arțar, brad, carpen, fag, mesteacăn, stejar.* (Sînt feminine *răchită, salcie)*

e. Unele nume de plante şi de flori: *ardei, bostan, castravete, dovleac, morcov; bujor, crin, mac, nufăr, stînjenel, trandafir.*

f. Nume de monede: *ban, bănuț, gologan, leu, pitac, pol, franc, vjot.* (Sînt feminine *para, rublă.)*

g. Numele literelor alfabetului: *a, b, c, d, e, f, g, h* etc.

h. Numele notelor muzicale: *do, re, mi, fa, sol, la, si.*

i..Numele celor mai multe cifre: (un) *cinci,* (doi) *opt.* (Sînt feminine *sută, mie,* şi neutre *milion, miliard.)*

§ 104. Sînt de genul feminin:

a. Numele, comune sau proprii, ale fiinţelor de sex femeiesc şi numele de profesii exercitate de femei: *cumnată, mamă, romîncă, soră; Ana, Măria; capră, găină; croitoreasă, lucrătoare, profesoară.*

b. Numele fructelor: *alună, cireașă, nucă, pară, piersică, prună.* (Fac excepţie *strugure,* masculin, şi *măr,* neutru.)

c. Numele zilelor, anotimpurilor şi celor mai multe părţi ale zilei: *luni, marți, joi, sîmbâță; amiază, dimineața, lună, noapte, săptămină, seară, %oi; toamnă, vară.* (Sînt neutre *amurg, asfințit, prînyf)*

d. Cele mai multe nume de flori: *crizantemă, garoafă, lalea, micsandră, micşunea, pansea, părăluţă* etc. *

e. Nume de ţări şi de continente: *Franţa, Suedia, Spania; Africa, America, Asia, Australia. (Luxemburg, Pakistan, Vietnam* sînt masculine.)

f. Majoritatea numelor abstracte: *cutezanţă, frică, gelozie, îndoială, îndrăzneală, spaimă, voinţă.*

g. Infinitivele lungi devenite substantive: *avere, cîntare, ducere, încredere, întrecere, părtinire, ucidere.*

§ 105. Sînt de genul neutru:

a. Majoritatea numelor de lucruri: *arcuş, baston, bici, brici, caier, car, ciocan, creion, gard, plug, strung, tractor, zăvor.*

b. Unele substantive abstracte: *adevăr, auţ, chin, cîştig, cuget, gust, miros, pipăit, păcat.*

c. Numele de materii şi substantivele abstracte care n-au plural sau au alt înţeles la plural decît la singular sînt considerate caftind de genul neutru: *binele, curajul, fierul, frigul, laptele, lemnul, sîngele, urîtul.*

Substantive cu forme şi genuri diferite la plural sau singular

§ 106. a- Unele substantive au o singură formă la singular şi două sau chiar trei la plural, cu sens diferit pentru fiecare formă a pluralului.

Masculin	Neutru
cap — capi (conducători)	*cap — capete* (parte a corpului)
	cap — capuri (în geografie)
cîmp — cîmpi (în expresii ca *a bate cîmpii)*	*cîmp — cîmpuri*
colţ — colţi (anumiţi dinţi la animale)	*colţ — colţuri* (geometrie)
cocoş — cocoşi (pasăre)	*cocoş — cocoaşe* (de armă)
corn — corni (pom)	*corn — coarne*
	corn — cornuri
ochi — ochi (organ al văzului)	*ochi — ochiuri* (mîncare)
timp — timpi (mişcare)	*timp — timpuri* (vremuri)
meu — i^mei (în poveşti)	*zmeu ~~ Z m u n ʃ* zme'e* (jucărie),

b. Sînt unele substantive care au la singular două forme, una de genul feminin şi alta de genul neutru, deşi au acelaşi înţeles:

Feminin	Neutru
colindă — colinde	*colind — colinde*
cătună — cătune	*cătun — cătune*
fructă — fructe	*fruct — fructe*

Limba literară foloseşte la aceste cuvinte formele de genul neutru.

Substantivele mobile. Moţiunea

§ 107. Pentru a exprima deosebirea de sex la oameni şi animale limba romînă procedează în două feluri.

a. întrebuinţează cuvinte diferite pentru fiecare dintre cele două fiinţe de sex opus: *bărbat — femeie, frate — soră, ginere — noră, unchi — mătuşă'; cerb — ciută, cocos — găină, cotoi — pisică,*

b. Creează cuvinte noi de la cele deja existente: Formarea de substantive feminine de la masculine şi de substantive masculine de la feminine, prin adăugarea unui sufix, pentru a desemna celălalt sex al fiinţei în discuţie, poartă numele de moţiune, iar substantivele apte de a suferi această modificare se numesc mobile (vezi Formarea substantivelor § 132).

Feminine formate de la masculine

cumnat — cumnată	*cititor — cititoare*
nepot — nepoată	*lucrător — lucrătoare*
vâr — vară	*scriitor — scriitoare*
doctor — doctoriță	*fiu — fiică*
pictor — pictoriță	*orâşean — orâşeancâ*
sculptor •— sculptoriță	*sătean — sâteancâ*
lup — lupoaică	*croitor — croitoreasă*
tigru — tigroaică	*lăptar — lăptar easă*
urs — ursoaică	*mire — mireasă*

Masculine formate de la feminine

cioară — ci or oi	*curcă — curcan*
rață — rățoi	*ciocîrlie — ciocîrlan*
vulpe — vulpoi	*gîscâ — gîscan*

Notă. Mai sînt şi alte împrejurări de coexistenţă a unei forme feminine şi a masculinului corespunzător, cum e cazul cu numele pomilor şi fructelor respective: *gutui — gutuie, nuc— nuca, păr— pară, prun — prună.* Acestea însă nu sînt produsul moţiunii.

Concordanţa dintre gen şi sex

§ 108. La numele de persoane de cele mai multe ori există concordanţă între gen şi sex. Astfel, la numele comune : *bărbat — femeie, băiat — fată, tată — mamă, fiu — fiică, bunic — bunică, moş — babă, lucrător — lucrătoare, croitor — croitoreasă;* tot aşa la numele proprii de persoane: *Alexandru — Alexandrina, Viorea ~ Floarea, Gabriel — Gabriela, Ion — Ioana, Nicolae — Niculina, Ştefan — Ştefania.*

Notă. S-au arătat mai sus (§ 102) cîteva excepţii: nume de genul feminin pentru ocupaţii ale unor persoane masculine : *calfă, ordonanță, sentinelă,* şi nume de genul masculin pentru ocupaţii atît ale persoanelor masculine cît şi ale persoanelor feminine : *decan, ministru, rector, vatman.*

De asemenea se constată, în general, o concordanţă între gen şi sex la numele de animale şi păsări: *berbec — oaie, bou — vacă, capră — ţap, cocoş — găină, curcă — curcan, gîscă — gîscan.*

De la unele substantive masculine, nume de ocupaţii, se creează o formă feminină, pentru a desemna persoane de sex femeiesc, care au aceeaşi ocupaţie: *doctor — doctoriță-, manipulant — manipulantă; școlar — școlăriță) sudor — sudoriță; ttidar — ftidăriță.*

La unele substantive forma de feminin nu este încă fixată. Astfel, pe lingă *sondoriță* se mai spune şi *sondoră* şi chiar *sondor.* Această situaţie se explică prin faptul că femeile au început să practice meseria de sondor de abia în zilele noastre.

Cîteodată prin schimbarea genului se exprimă o nuanţă afectivă. Această nuanţă poate fi depreciativă, de pildă *fată — fătoi:*

[Marghiolita]... *s-o făcut coşcoge* **fătoi.** ALECSANDRI, T. 339,

sau alintătoare: *Catrinel, Irinel.*

***Irinel,** mai sînt două săptămîni pînă la vacanția mare; nu e așa c-o să fii fericită, ca și altădată, cînd om pleca la Slănic ?* DELAVRANCEA, H. T. 59.

Unele cuvinte îşi accentuează sensul peiorativ atunci cînd sînt folosite sub formă feminină la adresa unei persoane de sex masculin. Astfel *nătăfleață* spus despre un bărbat e mai depreciativ decît *nătăfleț.*

Substantive epicene

§ 109. Unele nume de fiinţe au aceeaşi formă pentru desemnarea ambelor sexe. Aceasta, din cauză că distingerea sexului nu ne interesează. Astfel de substantive se numesc epicene.

a. Forma masculină serveşte şi ca feminin: *bîtlan, cocostîrc, dihor, guzgan, jder, lăstun, liliac, papagal, pițigoi, struț, țînțar, uliu, viezure, timbru.*

b. Forma feminină serveşte şi ca masculin: *bar^ă, cămilă, gaiță, girafă, lăcustă, lebădă, privighetoare, prepeliță, veveriță, vidră, viperă.*

NUMĂRUL SUBSTANTIVELOR

§ 110. în mod obişnuit, substantivele au o formă pentru singular şi o formă pentru plural.

a. S i n g u l a r u l arată un singur exemplar din obiectul despre care este vorba : *carte, prieten, tractor.*

Numele de materii sau substantivele care desemnează masa unui obiect au numai formă de singular: *apă, fier, fum, negură, nisip, pămînt, vin, ?țăpadă;* de asemenea cea mai mare parte dintre substantivele abstracte: *bunătate, iubire, milă, prietenie.*

b. Pluralul arată două sau mai multe obiecte de acelaşi fel: *cărți, prieteni, tractoare.* El poate arăta uneori fiinţe de sexe diferite, cînd acestea alcătuiesc un grup unitar. De exemplu : *frații* = «fraţii şi surorile» ; *verii*= « verii şi verişoarele»; *soții*—«bărbatul şi soţia»; *bunicii* = «bunicul şi bunica»; *mirii* = «mirele şi mireasa» ; *finii* — « finii şi finele » ; *tovarășii* = «tovarăşii şi tovarăşele». De cele mai multe ori, în astfel de cazuri, substantivul care desemnează fiinţe de genuri diferite este numele fiinţei de sex bărbătesc, datorită faptului că genul masculin este în general mai puternic decît femininul. De asemenea, numele proprii de familie, în forma lor de plural, desemnează pe toţi membrii, bărbaţi şi femei, ai familiei respective: *Ioneștii, Popeștii, Ri^eștii, Goleștii.*

Terminaţiile după număr ale substantivelor nearticulate

§ 111. A. Masculinele. Substantivele masculine nearticulate au următoarele terminaţii:

la singular: consoană, consoană muiată, *-u, -u* semivocalic, -/ semivocalic, *-e* şi *-ă;*

la plural: -/ semivocalic şi consoană muiată.

1. Masculinele terminate la singular în consoană se termină la plural în consoană muiată, uneori intervenind şi alte schimbări, sau îşi modifică în alt chip consoana finală a temei, potrivit alternanţelor fonetice: *rob — robi, mecanic — mecanici, agud— agu%oi, vătaf — vătafi, fag — fagi, cal — cai, pom — pomi, an — ani, lup — lupi, muncitor — muncitori, urs — urşi, naş — nași, bărbat — bărbați, soț — soți, z£,rav — Z&ravt> grumaz — grumaji.*

2. Masculinele terminate la singular în consoană muiată au aceeaşi formă şi la plural: *ochi — ochi, unchi — unchi, arici — arici, baci — baci, cîrmaci — cîrmaci.*

3. Masculinele terminate la singular în *-u* vocală fac pluralul în -/ vocală: *cuscru — cuscri, socru — socri, codru — codri, tigru — tigri, cumătru — cumetri, metru — metri, jugastru — jugaștri, multiplu — multipli.*

4. Masculinele terminate la singular în *-u* semivocalic fac pluralul în-/ semivocalic: *călău — călăi, flăcău — flăcăi, nătărău — nătărăi, leu — lei, bou — boi, fiu — fii, %apciu — zapcii, hangiu — hangii, geamgiu — geamgii, surugiu — surugii, scatiu — scatii.*

5. Masculinele terminate la singular în -/ semivocalic au aceeaşi formă şi la plural: *ciocoi — ciocoi, rățoi — rățoi, vulpoi — vulpoi, pui — pui.*

6. Masculinele terminate la singular în *-e* se termină la plural în consoană muiată: *vierme — viermi, cărbune — cărbuni, cîine — cîini, șarpe - - șerpi, arbore — arbori, fluture — fluturi, ginere — gineri, iepure — iepuri, viezure — viezuri.*

7. Substantivele masculine terminate la singular în *-ă* îşi formează pluralul după aceleaşi reguli ca cele terminate în consoană (vezi mai sus sub 1) : *vlădică — vlădici, papă — papi, paşă — paşi, popă — popi, tată — taţi.*

Observaţie. Cîteva substantive masculine îşi formează pluralul în mod neregulat, ca: *oaspe—oaspeţi, om—oameni;* **altele au o formă regulată şi una neregulată, mai puţin folosită:** *frate — fraţi* **şi** *frăţini; tată— taţi* **şi** *tătini.* **(Vezi cap. Noţiuni de morfologie istorică, § 48.) Altele, în sfîrşit, n-au plural:** *taică, vodă.*

B. Femininele. Substantivele feminine nearticulate au următoarele terminaţii:

la singular: *-ă, -ea* accentuat, *-a* accentuat şi *-e;*

la plural: *-e, -i* semivocalic, consoană muiată, *-ale* şi *-ele.*

Observaţie. Substantivul feminin terminat la singular în *-i, zei,* **are pluralul în** *-le: sile.*

1. Substantivele feminine terminate la singular în *-ă* fac pluralul în *-e* sau în consoană muiată, suferind uneori şi alte modificări potrivit normelor de alternanţă fonetică.

a. *colibă — colibe, nalbă — nalbe, gîrlă — gîrle, movilă — movile, pleoapă — pleoape, sapă — sape, masă — mese, mireasă — mirese, raţă — raţe, navă — nave, şedinţă — şedinţe.*

b. *bancă — bănci, luncă — lunci, buturugă — buturugi, varga — vergi, coajă — coji, mreajă — mreji, strajă — străji, vrajă — vrăji, făptură — făpturi, moară — mori, cămaşă — cămăşi; păpuşă — păpuşi, slavă — slăvi, ladă — lăsj, pradă — pră^i.*

2. Substantivele feminine terminate la singular în *-ea* accentuat fac pluralul în *-ele: cafea — cafele, vergea — vergele, belea — belele, ghiulea — ghiulele, curea — curele, măsea — măsele, şosea — şosele, stea — stele, viţea — viţele.*

3. Diminutivele formate cu sufixul *-ică* au pluralul în *-ele,* ca şi diminutivele formate cu sufixul *-ea: floricică — floricele, păsărică — păsărele, rîndunică — rîndunele* (ca şi *râmurea — ramurele).*

Faptul se explică prin coexistenţa, la un moment dat, a diminutivelor în *-ică* şi a diminutivelor în *-ea. ca* pluralul *-ele: păsărea — păsărele—păsărică' turturea — turturele — turturică.* După înlăturarea formelor de singular în *-ea,* au rămas faţă în faţă singularul în *-ică* şi pluralul în *-ele.*

Acest proces nu a cuprins şi substantivele din categoria *bunică, fiică,* care nu au mai fost simţite ca diminutive şi îşi formează pluralul la fel cu substantivele terminate în *-ă: bunici, fiice.*

4. Substantivele feminine terminate la singular în *-a* accentuat se termină la plural în *-ale: angara — angarale, basma — basmale, mahala — mahalale, mucava — mucavale, para — parale, şandrama — şandramale.*

5. Substantivele feminine terminate la nominativ singular în consoană -\-e fac pluralul în consoană muiată şi îşi modifică consoana potrivit normelor de alternanţă fonetică: *cărare — cărări, lume — lumi, mare — mări, pădure — păduri, pîine—pîini, vedere — vederi, vulpe — vulpi, %oidire — %oidiri; carte— cărţi, lespede — lespezi, veste — veşti.*

6. Substantivele feminine terminate la nominativ singular în / -{-e se termină la plural în / + / semivocalic: *albie — albii, arie — arii, corabie — corăbii, felie — jelii, frînghie — frînghii, bîrtie — bîrtii, mînie — mînii, plantaţie — plantaţii, pîrghie — pîrghii, scorpie — scorpii, vrabie — vrăbii.*

7. Substantivele feminine terminate la singular în *-ie* precedat de vocală pierd la plural pe *-e,* iar -/ formează diftong cu vocala precedentă: *baie — băi, bătaie — bătăi, cheie — chei, lămîie — lâmîi, odaie — odăi, văpaie — văpăi.*

Observaţii, i. Numele de fiinţe omeneşti terminate în *-toare* au o singură formă pentru ambele numere, pe cînd cele de animale şi de lucruri fac pluralul în *-tori: călătoare — călătoare, cititoare — cititoare, învăţătoare — învăţătoare,* faţă de : *ciocănitoare — ciocănitori, strecurătoare — strecurători, viitoare — viitori.*

z. Unele substantive feminine terminate la singular în *-ă* sau *-e* fac pluralul în *-uri: alamă—alămuri, gheaţă—gheţuri, lipsă—lipsuri, lină—linuri, mătase—mătăsuri.*

Parte dintre ele sînt nume de materii şi desemnează, la plural, obiecte făcute din materiile respective *(alămuri, mătăsuri)* sau speciile acestora *(linuri).*

3. Altele, terminate în *-ă* sau *-e,* au la plural o formă în consoană muiată şi una în *-uri: iarbă— ierbi— ierburi, leafă— lefi— lefuri, marfă— mărfi— mărfuri, mîncare — mîncări — mîncăruri, treabă—trebi—treburi.* Se întrebuinţează ambele forme cînd intervine o diferenţiere semantică, ca în cazul lui *mîncare: mîncări* înseamnă repetarea acţiunii care poartă acest nume *(două mîncări nu strică),* iar *mîncăruri* înseamnă feluri de mîncare, aşadar are sens concret; tot aşa în cazul lui *alămuri, linuri* etc, amintite mai sus (vezi mai sus observaţia 2).

4. Un mare număr de substantive feminine terminate la singular în *-ă* fac pluralul fie în *-e,* fie cu muierea consoanei: *boală— boale— boli, coadă— coade— cozi, coală— coaie— coli, credinţă—credinţe—credinţi, stradă—strade—străzi, sudalmă—sudalme—sudălmi, scoală— scoale—scoli, tendinţă—tendinţe—tendinţi.* La unele dintre aceste substantive sînt recomandabile formele în consoană muiată, care se întrebuinţează mult mai des: *boli, stră\i, coli.* Ia altele, cele în *-e: credinţe, sudalme, tendinţe.* Şi aici intervine cîteodată diferenţierea semantică: *coade* se foloseşte mai mult pentru « părul împletit al femeilor », iar *casri* cu celelalte sensuri.

5. Numele primelor cinci zile ale săptămînii au aceeaşi formă pentru ambele numere: *luni, marţi, miercuri, joi, vineri:* celelalte două se conformează regulii de formare a pluralului femininelor terminate în *-ă: sîmbătă— sîmbete, duminică— duminici.*

6. Au plural neregulat: *noră—nurori, soră—surori* (vezi cap. Noţiuni de morfologie istorică § 83).

C. Neutrele. Substantivele neutre au următoarele terminaţii:

la singular: consoană, consoană muiată, *-u, -u* semivocalic, -/ semivocalic şi *-e;*

la plural: *-uri, -e, -i* semivocalic.

O b s e r v a ţ i e . Substantivul *cap* are pluralul neregulat *capete* (vezi cap. Noţiuni de morfologie istorică § 83).

Dintre cele trei terminaţii de plural, primele două pot apărea deopotrivă la toate tipurile de substantive neutre, cu excepţia celor terminate în *-e* şi a neologismelor în *-iu.* Nu se poate stabili o regulă cu privire la folosirea lui *-e* şi *-uri.*

1. Substantivele neutre terminate la singular în consoană fac pluralul unele în *-e,* altele în *-uri: ac — ace, bilet — bilete, ciocan — ciocane, inel — inele, măr — mere, oraş — oraşe, popor — popoare, sat — sate; adevăr — adevăruri, au\ — auturi, cîştig — cîştiguri, gust — gusturi, ideal — idealuri, nărav — năravuri, omor — omoruri, vicleşug — vicleşuguri.*

2. Tot aşa se prezintă situaţia neutrelor terminate în consoană muiată, la care *-uri* este totuşi mai răspîndit decît *-e: bici — bice, brici — brice, gîrbaci — gîrbace, gîrlici — gîrlice; bilei — bîlciuri, beci — beciuri, clenci — clenciuri, junghi — Junghiuri, sfichi — sfichiuri, trunchi — trunchiuri, unghi — unghiuri.*

3. Substantivele neutre terminate la singular în *-u* se termină la plural unele în *-e,* altele în *-uri: candelabru — candelabre, căpăstru — câpestre, filtru — filtre, teatru — teatre, templu — temple, timbru — timbre; lucru — lucruri, monoclu — monocluri, suflu — sufluri, titlu — titluri.*

4. Aceeaşi situaţie au neutrele terminate în *-u* semivocalic, la care se poate observa că desinenţa *-uri* apare, de preferinţă, cînd *-u* este precedat de *o,* iar *-e* în celelalte cazuri: *ferăstrău — ferăstraie, hîrdău — hîrdaie, pîrâu — pîraie, curcubeu — curcubee, mu%oeu — mu%oee, releu — relee, chipiu — chipie, sicriu — sicrie; birou — birouri, cadou — cadouri, tablou — tablouri, pustiu — pustiuri, rîu — rîuri, tău — tauri.*

N o t ă . Face excepţie cuvîntul *ou,* al cărui plural este *ouă.*

5. Substantivele neutre terminate la singular în -/ semivocalic au şi ele la plural, unele *-e,* altele *-uri,* cu predominarea primei desinenţe cînd -/ e precedat de *e,* ***î*** sau *o,* şi a celei de a doua, cînd -/ e precedat de *a: butoi — butoaie, câlcii — câlcîie, căpătîi — căpătîie, condei — condeie, crîmpei — crîmpeie, curmei — curmeie, gunoi — gunoaie, pai — paie, noroi — noroaie, retevei — reteveie, strai — straie, ştiubei — ştiubeie, tulei — tuleie; alai — alaiuri, ceai — ceaiuri, clei — cleiuri, grai — graiuri, mucegai — mucegaiuri, nai — naiuri, plai — plaiuri, roi — roiuri, soi — soiuri, temei — temeiuri, trai — traiuri.*

6. Substantivele neutre terminate la singular în *-e* rămîn neschimbate la plural: *codice — codice, indice — indice, nume — nume, pîntece — pîntece, pronume — pronume, spate — spate.*

7. La unii scriitori se întîlneşte o variantă regională a desinenţei de plural *-e* la substantivele neutre cu singularul în *-r* sau -/ şi *-ă: car — cară, hotar — hotarâ, i%vor — 'jttyoară, braţ — braţă.*

8. Neologismele de genul neutru terminate în *-iu* fac pluralul în *-//*: *consiliu — consilii, cortegiu — cortegii, domeniu — domenii, exercițiu — exerciții, geniu — genii, naufragiu — 'naufragii, privilegiu — privilegii, serviciu — servicii, studiu — studii.*

Această formă de plural o au şi unele neologisme al căror singular nu se mai termină astăzi în *-iu,* ca]a începutul existenţei lor în limba noastră: *laborator — laboratorii, seminar — seminarii.* Pe măsură ce se răspîndesc şi devin populare, pluralele în -/ ale acestor substantive se înlocuiesc cu formele preferabile în *-e: laboratoare, seminare.*

9. Numeroase substantive neutre au la plural forme duble, în *-e* şi *-uri: acoperiș — acoperise* şi *acoperișuri* (la fel alte derivate în *-//*: *aluniș, frunziș, tufiș)^ albuș — albușe* şi *albușuri, altoi — altoaie* şi *altoiuri, blid — blide* şi *bliduri, canal — canale* şi *canaluri, cămin — cămine* şi *căminuri, defileu — defilee* şi *defile uri, diamant, — diamante* şi *diamanturi, ghișeu — ghișee* şi *ghișeuri, lăcaș — lăcașe* şi *lăcașuri, nucleu — nuclee* şi *nucleuri, plan — plane* şi *planuri, refren — refrene* şi *refren uri, șpalt — șpalte* şi *șpalturi, tala% — talare* şi *talazuri, vîrtej — vîrteje* şi *vîrtejuri* etc. Norma literară variază ^de la un cuvînt la altul (vezi *Micul dicționar ortografic).*

Destul de des formelor duble de plural le corespund sensuri sau nuanţe de sensuri diferite: *cap — capete* (parte a corpului) şi *cap uri* (termen geografic)> *or% — oartțe* (lanuri de orz) şi *orturi* (specii de orz), *raport — rapoarte* (acte) şi *raporturi* (relații), *vis — vise* (în somn) şi *visuri* (năzuinţe, idealuri).

Unele substantive neutre au la plural trei forme: *brîu — brîie, brîuri* şi *brîne; frîu — frîie, frîuri* şi *frîne; grîu — grîie, gri uri* şi *grîne.*

10. Cîteva substantive neutre nume de materii, care, în mod obişnuit, se întrebuinţează la singular, capătă formă de plural în *-uri,* pentru a desemna diverse specii ale materiilor respective : *nisip — nisipuri, pămînt — pămînturi, vin — vinuri.*

11. Cîteva substantive de genul neutru mai noi, terminate la singular în *-o* accentuat, de exemplu: *caro, chimono, manto,* şi atrase şi de pluralul substantivelor de tipul *birou — birouri, cadou — cadouri, tablou — tablouri,* au pluralul *carouri, chimonouri, mantouri.* După acestea, substantivele *radio, studio* au primit formele de plural *radiouri, studiouri,* cu deplasarea accentului pe *o.*

Alternanţe fonetice la substantive

§ 112. Aspectul substantivelor se deosebeşte adesea de la un număr la celălalt şi de la un caz la celălalt (ca la genitiv-dativul singular al substantivelor feminine faţă de nominativ-acuzativ) nu numai prin desinenţe, ci şi prin alternanţe fonetice: unei vocale sau consoane din tema substantivului la singular

îi corespunde o anumită altă vocală sau consoană la plural. Alternanţele nu sînt fixe şi nu se pot stabili reguli absolute potrivit cărora în flexiunea unui substantiv apare o alternanţă sau alta. Astfel în declinarea substantivului ***maică,*** cu genitiv-dativul ***maicii, maichii, maicăi,*** pot apărea alternanţele ***kjc, k/k'*** sau poate să nu fie nici o alternanţă; în sg. ***masă —*** pl. ***mese, a*** alternează cu ***e,*** în sg. ***bancă*** — pl. ***bănci, a*** alternează cu ***ă.***

Alternanţe vocalice

§ 113. a. La substantivele al căror plural se termină în -/' semivocalic ;au consoană muiată:

1. ***a*** accentuat alternează cu ***ă: ispravă — isprăvi, vrabie — vrăbii;***
2. ***a*** accentuat alternează cu ***e: şarpe — şerpi, varga — vergi;***
3. ***ă*** accentuat alternează cu ***e: cumătru — cumetri, măr — meri;***
4. ***ea*** accentuat alternează cu ***e: moşneag — moşnegi, seară — seri;***
5. ***oa*** accentuat alternează cu ***o: comoară — comori, floare — flori,ploaie — ploi..***

în ce priveşte alternanţa ***a\ă*** există unele excepţii. Cîteva substantive vechii erminate la singular în ***-ă*** păstrează pe ***a*** accentuat la plural: ***fragă — fragi,, acă — vaci.*** Substantivele feminine recente, indiferent de terminaţia singularului,. >ăstrează de asemenea pe ***a*** nemodificat la plural: ***fabrică—fabrici, staţie—staţii*** tc. Deşi în limba literară alternanţa ***ajă*** nu mai atinge cuvintele noi, poporuli :ontinuă să o folosească. Aşa se explică existenţa formelor populare de plural ***'ăbrici, staţii,*** care trebuie evitate.

b. La substantivele care fac pluralul în ***-e:***

1. ***a*** accentuat alternează cu ***e: fată—fete, pană — pene;***
2. ***ă*** accentuat sau neaccentuat alternează cu ***e: băţ—beţe, sîmbătă — sîmbete;***
3. / accentuat alternează cu /': ***cuvînt — cuvinte, vînă — vine;***
4. ***o*** accentuat alternează cu ***oa: bob — boabe, şopron — şoproane;***
5. ***ea*** accentuat alternează cu t: ***briceag — bricege, mireasă — mirese.***

Alternanţe consonantice

§ 114. a. Consoanelor dentale ***d, s*** şi / cu care se termină tema singularului : corespund ^, / şi / muiaţi la pluralul format cu desinenţa -/: ***aprod — aprobi, rindâ — grinzi; pas — paşi, urs — urşi; carte — cărţi, frate — fraţi.***

b. Lui ***k*** al singularului îi corespunde la plural ***c,*** iar lui ***g*** îi corespunde ***g,*** înd desinenţa de plural este -/ sau ***-e: berbec — berbeci, cojoc — cojoace, fiică — ii ce; arheolog — arheologi, belciug — belciuge, pungă — pungi.***

c. Consoana finală ^ de la singular alternează cu ^ muiat sau cu ***j*** muiat 1 pluralului, cînd acesta se formează cu ajutorul desinenţei ***-i.*** Uneori acelaşi

•substantiv are două forme de plural, una cu *z* muiat, cealaltă cu *j* muiat: ***albanez* — *albanezi*** şi ***albaneji, burghez — burghezi*** şi ***burgheji, grumaz — grumazi*** şi ***grumaji, mînz — miniţi*** şi ***mînji, polonez — polonezi*** şi ***poloneji.*** La substantivele recente, cum sînt. numele de popoare, de felul celor amintite aici, precum şi alte cuvinte terminate în ***-e%*** s-a impus forma cu *z* muiat. La substantivele vechi, dimpotrivă, limba literară a primit forma cu *j* muiat: ***cneaz — cneji, gru-*** ***maZ – grumaji, mînz — mînji, obraz — obraji*** etc.

d. Grupurilor consonantice ***sk*** şi ***şk*** din temă la singular le corespunde // la plural: ***cască — căşti, morişcâ — morişti; broască — broaşte, găluşcă — găluşte.***

e. Grupul consonantic ***st*** al singularului alternează cu de la plural, cînd acesta se formează cu desinenţa -/: ***năpastă — năpăşti, veste — veşti.***

f. Grupului consonantic ***str*** de la singular îi corespunde ***ştr*** la pluralul format cu desinenţa -/.: ***astru — aştri, ministru — miniştri.***

g. Lui / din tema singularului îi corespunde -/ consonantic la pluralul substantivelor vechi: ***cal — cai, copil — copii, porumbel — porumbei, vale — văi.***

în cuvintele mai noi se observă un dublu tratament. Substantivul ***general*** are pluralul ***generali,*** cu / muiat; la substantivul ***colonel*** uzul fluctuează între pluralul ***coloneii*** şi ***colonei,*** dar limba literară, asimilîndu-1 cuvintelor mai vechi, a adoptat forma ***colonei.***

Observaţii generale cu privire la numărul substantivelor

§ 115. a. Uneori singularul are înţeles de plural. Exemple:

Trec voinicii la bătaie
La bătaia Turcului. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 299.
Trimite-le-n dor şi jele,
Pe jaţa pâmîntului,
Pe şuierul vîntului

în ţeara franţuzului. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 307.

Leşii, vădind că s-au strîns atîta om, că^ut-au cu rugăminte la hatmanul. NECULCE, CR. 343.

Produfurile jăcute în gheţuşul verzui, ca să poată răsufla peştele. SADOVEANU, o. II 26.

Acest uz este popular.

b. Unele substantive se întrebuinţează la ambele numere cu înţelesul singularului, dar cu nuanţe stilistice diferite: ***bâtrîneţea — bătrîneţile*** (regional ***bâtrîneţa — bătrîneţele), tinereţea — tinereţile*** (regional ***tinereţa — tinereţele); mintea— .minţile, silinţa — silinţele:***

La vreme de adîncâ bătrîneţe sta falnic în fruntea ostaşilor. DELAVRANCEA, s. 82.

> ***Să ai femeie cum trebuie şi s-o duci cu dînsa pînă la adinei bătrîneţe.*** CREANGĂ, P. 169.
>
> ***Tinereţe, dragă-mi eşti, tinereţe.*** (Cîntec de mase.)
>
> ***Acolo v-aţi pus averea, tinereţele la stos.*** EMINESCU, O. I 151.

c. Substantivele care denumesc o materie şi n-au plural sînt însoţite de adjectivul nehotărît ***nişte*** atunci cînd intervine ideea de cantitate: ***nişte mazăre*** « o cantitate de mazăre»; ***nişte tablă*** « mai multe foi de tablă».

Acordul acestor substantive se face întotdeauna după formă:

> ***Mi-a adus nişte mazăre stricată.***

Numele generic de ***peşte*** şi numele de peşti sînt asimilate cu numele de materie:

> ***Tot în acea legăturică mai avea . . ., învăluit bine într-o hîrtie groasă, nişte peşte uscat, fiindcă atît lui Budulea, cît şi Budulesei le plăcea peştele sărat.*** SLAVICI, N. I 175.

d. Substantivele nume de obiecte formate din două părţi identice se întrebuinţează de cele mai multe ori la plural, dar cu sens de singular: ***desagi, foarfeci, iţari, ochelari, pantaloni.***

Datorită nevoii de a pune de acord forma cu conţinutul, unele dintre aceste substantive au căpătat o formă de singular: ***desagă*** (şi ***desag***), ***foarfece*** (şi ***foarfecă***).

e. Numele proprii de persoană întrebuinţate la plural pot desemna:

1. membrii unei familii: ***Ioneştii, Popeştii, Vasileştii;***

2. indivizi care au trăsături comune cu un personaj tipic din istorie sau din literatură: ***Nestorii*** « înţelepţii», ***Caţavencii*** « demagogii», ***Pliuşchinii*** « avarii », ***Hamleţii*** « şovăielnicii» ;

3. opere de artă create de purtătorul numelui respectiv: ***Grigoreşti*** «tablouri pictate de Grigorescu».

f. Unele substantive au forme numai pentru numărul singular, iar altele numai pentru numărul plural.

1. Au numai singular:

a. numele abstracte: ***cinste, curaj, foame, întuneric, lene, sete*** etc;

b. nume de materii: ***aur, miere, nea, piper, sînge, unt, vată*** etc; ***cimbru, mazăre, mărar, mei, pătrunjel, secară, usturoi*** etc.;

c. multe nume topice: ***Alba Iulia, Bu%ău, Caraiman, Ceahlău, Dunărea, Făgăraş, Moscova, Olt, Omul, Roma*** etc.

2. Au numai plural:

a. cîteva nume comune: ***cîlţi, icre, moaşte, nuri, şale, tăiţei, %pri*** etc.

b. nume topice: ***Alpi, Bucegi, Carpaţi; Focşani, Galaţi, Oneşti, Ploieşti, Ur^iceni, Vlădeşti*** etc.

Dintre acestea numele de localităţi sînt simţite cînd ca plurale, cînd ca singulare şi de aceea acordul lor se face fie după formă, fie după înţeles:

A câ%ut ploaie şi piatră cît oul degîscă asupra Bucureştilor. CARAGIALE, o. i 305.

Bucureştii noi.

Trupa se tîrî mai departe, pe drumul la capătul căruia se aflau undeva Bucureştii. Alţi Bucureşti decît cei dintotdeauna. CEZ. PETRESCU, î. i 175.

Humuleştii în care m-am trezit nu-i un sat lăturalnic. CREANGĂ, A. 71.

Prin arşiţa caniculară, semnîndu-şi paşii .pe asfalt,
Porni din nou martirul nostru de la un cap la celălalt,
Cutreierînd tot Bucureştii. ANGHEL şi IOSIF, Caleidoscopul lui A. Mirea, n (Bucureşti, 1910), 10-11.

Exemple ca cele două din urmă explică apariţia formelor de singular articulate: ***Bucureştiul, laşul:***

în tot Bucureştiul e grozav de frig. JAR, S. J. 56.

Sotniile lui Apletin grăbeau spre drumurile Galaţului şi Brăilei. SADOVEANU, N. P. 338.

în poezia lui Alecsandri ***Balcanul şi Carpatul*** avem a face cu procedeul stilistic al personificării.

Substantive cu forme multiple de singular sau de plural

§ 116. a. Un număr de substantive au la singular, după graiuri, maL multe forme de acelaşi gen sau de genuri diferite: ***berbec, berbece; fluture, flutur;, glonţ, glonte; grăunte, grăunţ, grăunţă; livadă, livede; oaspete, oaspe; şoarece, şoarec.***

Asemenea dublete apar şi printre cuvintele mai noi: ***axiomă, axiom; control\ controla; problemă, problem; rol, rolă.***

Limba literară şi-a arătat preferinţa pentru formele ***berbec, fluture, glonţ,, grăunte, livadă, oaspete, şoarece; axiomă, control, problemă, rol.***

b. Alte substantive au mai multe forme la plural: ***aripă — aripi, aripe; coala — coli, coaie; cămin — cămine, cămin uri; stradă — străzi, strade; tufiş— tufişuri^ tu fişe; vreme — vremuri, vremi.***

Mai răspîndite şi de preferat sînt primele forme.

c. Unele substantive şi-au format un plural al cărui înţeles s-a desprins- de singular: ***apă — ape*** («joc de lumini la o stofă sau un metal»); ***bucată — bucate*** (« cereale şi mîncăruri»); ***frig — friguri*** (boala) ; ***grîu — grîne*** (« cereale ») ; ***lapte — lapţi*** (la peşti) etc.

d. Substantive cu mai multe sensuri, dar cu forme diferite numai la plural: ***argint — arginţi*** («bani de argint»), ***argint uri*** («diverse feluri de argint»); ***cap — capete*** («parte a corpului»), ***capuri*** (în geografie), ***capi*** («conducători,

căpetenii»); ***corn — corni*** (« instrument muzical şi cel care cîntă din el»), ***cornuri*** {«pîinişoare»), ***coarne*** (la animale); ***cot — coate*** («îndoitura braţelor»), ***cot uri*** {« ondulaţii»), ***coţi(«*** unitate veche de măsură ») ; ***ochi — ochi(«*** organul vederii»), ***ochiuri*** («mîncare de ouă, parte a ferestrei, fir de aţă sau de lînă înnodat fără să fie strîns»), ***oţel — oţele*** (la arme), ***oţeluri*** («diverse specii de oţel»); ***pas — paşi*** («în mers»), ***păsuri*** («trecători»); ***raport — rapoarte*** («adresă către autorităţi»), ***raporturi*** («relaţii»).

Substantive colective

§ 117. în mod obişnuit substantivele la singular exprimă un singur lucru sau o singură fiinţă: ***alun, fag, mărăcine, rufă, lingură, masă, muncitor, ţăran*** etc. Astfel de substantive se numesc individuale.

Unele substantive, deşi au formă de singular, desemnează o pluralitate de fiinţe sau de lucruri, considerate în grup, ca un tot unitar. De exemplu: ***aluniş, făget, mârâciniş, rufărie, muncitorime, ţărănime.*** Asemenea substantive se numesc colective.

Altele ca: ***brigadă, cîrd, ceată, detaşament, echipă, oaste, pădure, popor, stol*** denumesc o colectivitate fără să arate din ce elemente este alcătuită şi de aceea, pentru a exprima acest lucru, au nevoie de obicei de o determinare: ***brigadă de utemişti, ceată de copii, cîrd de raţe, echipă de sudori, pădure de stejari*** etc.

> ***Cîrd de fete şi neveste de la sat aduc merinde.*** ALECSANDRI, P. III 42.
>
> ***Cît ţine îţiua de vară,***
> ***Cete de flăcăi muncesc,***
> ***Cîrduri de fete snopesc.*** TEODORESCU, P. P. 311.

Unele substantive din această categorie indică şi numărul indivizilor care alcătuiesc colectivitatea respectivă. Astfel sînt: ***companie, pluton, escadron, batalion, regiment, brigadă, divizie, escadră, escadrilă*** (unităţi militare); ***duet, cvartet, cvintet, sextet*** (grupări muzicale); ***chenzină, deceniu, veac, mileniu*** (unităţi de timp).

Substantivele colective, fie că sînt formate cu sufixe colective ***-et, -ime, -iş*** de la substantive care desemnează un singur exemplar din obiectul în discuţie ***(brădet, frunziş, ţărănime),*** fie că au numai înţeles colectiv ***{oaste, popor)*** pot fi simţite ca plurale. De'aceea ele se acordă uneori greşit, în rostirea şi în scrisul neglijent, cu un verb la plural. De exemplu:

> ***Iar oarda toată năvăliră cu mare grabă.*** IORGA, Studii şi documente, ix 213.
>
> ***Şi norodul. . . cît neca% petrecea în Eghipet, fiind robiţi în mîinile lui Faraon.*** ANTIM, D. 75.

CAZURILE SUBSTANTIVULUI

§ 118. Limba romînă are cinci cazuri: nominativul, genitivul, dativul, acuzativul şi vocativul (vezi cap. Noţiuni generale de morfologie § 70).

Nominativul

§ 119. Nominativul are funcţiune de:

a. subiect:

Lumina-n valuri peste noi se lasă
Ca marea se deschide viaţa larg. BENIUC, V. 133.
înecat de veciniei visuri, răsărit din sfinte-i%voară,
Nilul mişc-a lui legendă şi oglinda-i galben-clarâ. EMINESCU, O. I 43.

b. nume predicativ:

Acest Gheorghiţă Răducan era un om fără păreche de sprinten. SADOVEANU, o. i 481.

Eu sînt trimisul timpurilor noi
Ieşit din rînd cu cei ce scurmă glia. BENIUC, V. 86.

c. apoziţie:

Bat la uşa amicului meu Piseupescu, profesor de cursul secundar — predă istoria în clasele inferioare de liceu. CARAGIALE, O. I 283.

Genitivul

§ 120. Funcţiunea obişnuită a genitivului este aceea de atribut:

Din creştetul cerului dogorit, radele cad drept ca nişte săgeţi de foc. VLAHUŢĂ, c. L. 81.

Ca atribut, genitivul exprimă numeroase raporturi. Iată cîteva dintre cele mai răspîndite.

a. Genitivul posesiv:

Şi unde nu ne trezim într-o bună dimineaţă plini ciucur de rîie căpreascâ de la caprele Irinucăi. CREANGĂ, A. 27.

b. Genitivul apartenenţei:

La rădăcinile stîlpilor zâplazului ieşeau în grămezi roşii, ca nişte stropi de sînge, cele dintîi gîngănii, vacile domnului. SADOVEANU, O. IV 20.

c. Genitivul înrudirii:

S-a dus Pann, finul Pepelei, cel isteţ ca un proverb. EMINESCU, O. I 31.

d. Genitivul subiectiv:

Ornicul lui Caraiman, din straiţa pe care o avea el atîrnată pe umăr, a dat de asemenea mărturie de trecerea timpului şi împuţinarea vieţii noastre. SADOVEANU, N. P. 61.

e. Genitivul obiectiv:

Simţirea nenorocirii lui,.... pomenirea păcatului său, i-au atacat sănătatea. NEGRUZZI, I 54.

f. Genitivul instrument al superlativului:

Ş-apoi fost-au fost poftiţi, la nuntă crăiasa furnicilor, crăiasa albinelor şi crăiasa finelor, minunea minunilor • din ostrovul florilor. CREANGĂ, P. 279.

g. Genitivul apozitiv:

Am ajuns la apa Trotuşului.

Ci tu râmîi în floare ca luna lui april. EMINESCU, O. I 128.

Deseori genitivul e cerut de prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale: *asupra, contra, deasupra, împotriva, înaintea, înapoia, în dreptul* etc.

A mea liră d-a surda o să bată
în preajma minţii voastre de patimi îmbătată. EMINESCU, O. I 23.

Tonul cu care a %}• •« uitaţi-vâ la probe!» a făcut un efect straniu asupra superiorului. CARAGIALE, O. II 72.

Şi nu erau ver^j decît cei doi molifţi din dreptul ferestrelor. SAHIA, N. 55.

Dativul

§ 121. Dativul are, de obicei, funcţiune de complement indirect pe lîngă un verb, arătînd cui se adresează acţiunea exprimată de verb.

I-am dus băieţelului o minge foarte mare de cauciuc şi foarte elastică. CARAGIALE, O. II 164.

Mă-ntorc, iau o bomboană, i-o arăt lui Bubico. CARAGIALE, O. II 270.

Pus pe lîngă verbe sau locuţiuni verbale impersonale, dativul arată fiinţa care suferă acţiunea exprimată de verb sau de locuţiunea verbală. în astfel de împrejurări el e subiectul logic al propoziţiei:

Tincăi i se părea că se simte alta. SADOVEANU, o. iv 78.

Dativul poate determina şi un substantiv:

1. Substantivul în dativ determină un substantiv întocmai ca substantivul în genitiv:

Nepoată cumnatei mele.

Şi bogat în sărăcia-i ca un astru el apune,
Preot deşteptării noastre, semnelor vremii profet. EMINESCU,^O. I 32.

2. Substantivul în dativ este complement indirect al unui substantiv care cuprinde şi ideea de verb:

Onoare stahanoviştilor noştri!

Slavă glorioasei Armate Sovietice, care ne-ajliberat ţara!

Salut fierbinte luptătorilor pentru cau%a păcii!

Şi după unele interjecţii poate sta dativul, cu aceeaşi funcţiune de complement indirect: ***bravo fruntaşilor la învăţătură!***

Notă. Nu sînt romîneşti şi trebuie combătute construcţiile, frecvente în scrisul unor publicişti dinainte de 25 August, de felul acestora: *nu putem să le încadrăm lanţului logic; să se înconvoaie naturii tipice; era aliat unui imperiu în descompunere; impenetrabil oricărei curiozităţi,* **unde figurează dativul în locul construcţiilor cu prepoziţie.**

Cîteodată dativul are funcţiunea unui circumstanţial de loc. Exemplu:

De-abia te-ai mai încălzi mergînd la drum, căci nu e bine cînd stai locului. CREANGĂ, P. 241.

Alei! murgul meu voinic,
Aşterne-te drumului
Ca şi iarba cîmpului

La suflarea vîntului! ALECSANDRI, P. P. 74.

Acuzativul

§ 122. a. Este prin excelenţă cazul complementului direct, arătînd asupra cui se transmite nemijlocit acţiunea exprimată de un verb tranzitiv. în astfel de împrejurări el apare fără prepoziţie sau precedat de ***pe.***

Ascultaţi, oameni buni, povestea mea adevărată. SADOVEANU, N. P. 10.

Diacul a privit cu mare plăcere pe strănepotul lui Barbacot. SADOVEANU, N. P. 143.

Foamea nu mă slăbeşte, cum nu-l slăbeşte pe crocodil. HOGAŞ, M. N. 80.

b. Substantivele cu sens temporal, cînd stau la acuzativ fără prepoziţie, îndeplinesc funcţiunea unui circumstanţial de timp.

Fe urmăreşte săptămîni
Un pas făcut alene. EMINESCU, O. I 189.

Ore întregi spune-ţi-voi cît îmi eşti dragă. EMINESCU, O. I 231.

c. Acuzativul se întrebuinţează foarte des însoţit de o prepoziţie pe lîngă verbe, adverbe, adjective şi substantive.

1. Cînd determină un verb, are funcţiune de:

complement indirect:

Şi ţi-ai salvat de-al setei foc poporul. NECULUŢĂ, Ţ. D. 31.

Cerul curat de trăsnet nu se teme.

complement de agent:

Moş Precu sta pe prispă pe un lăvicer vrîstat, ţesut de mătuşa Anghelina. SADOVEANU, O. N. 13 (complement de agent cerut de un participiu cu sens pasiv).

circumstanţial:

Cară vinul cu urciorul. TEODORESCU, P. P. 271 (instrumental).

Au plecat cu Magheru. RĂDULESCU-CODIN, L. 103 (sociativ).

Vino-n codru la izvorul
Care tremură pe prund. EMINESCU, O. I 75 (local).

2. Cînd determină un adjectiv, are funcţiune de complement de relaţie sau de complement indirect:

Zîmbi îndîrjit şi sigur de izbîndă. DUMITRIU, v. L. 72.

Lăsat strein în lume, lipsit de orice bine,
Vădind că nu-mi rămîne plăcere pe pămînt,
Vădind filele mele de suferinţe pline,
Pui mîna pe-a mea frunte şi caut un mormînt. ALEXANDRESCU, M. 103.

3. Cînd determină un substantiv, are funcţiune de atribut:

Vizitiul îi mînă cu hăţuri coperite cu ţinte de argint. NEGRUZZI, I 37.

Am găsit un mare pachet cu scrisori de la Iaşi. NEGRUZZI, I 55.

La mijloc de codru des,
Toate păsările ies,
Din huceag de aluniş
La voiosul luminiş. EMINESCU, O. I 215.

Vocativul

§ 123. Vocativul exprimă o chemare adresată cuiva în scopul de a-i atrage atenţia asupra unei comunicări. Are forme speciale, terminate la singular în ***-e*** şi ***-ule,*** pentru masculin, şi în ***-o*** pentru feminin, iar la plural în ***-lor*** pentru ambele genuri. între forma cu ***-e*** şi cea cu ***-ule*** a vocativului masculin există uneori o deosebire de valoare. Astfel ***băiete!, doctore!*** au sensul obişnuit al substantivelor respective, pe cînd ***cîrpaciule!, ştrengarule!*** au valoare afectivă.

Nu toate substantivele pot avea vocativ, dat fiind că nu te adresezi decît fiinţelor sau lucrurilor personificate:

Cîmp românesc, iată-mă singur cu tine. BENIUC, v. 81.

Cele mai multe substantive nici nu au forme deosebite de vocativ, vocativul împrumutînd forma de nominativ.

Vocativul, fără să fie parte de propoziţie, se poate referi la subiect, la atribut, la complement sau la o întreagă enunţare. Astfel în : ***vino, Ioane!*** el precizează subiectul, în: ***te văd, Ioane!,*** complementul direct, în ***ţie îţi vorbesc, Ioane,*** complementul indirect. Foarte des el apare însoţind propoziţii imperative, fiind mai expresiv atunci cînd aceste propoziţii sînt eliptice de predicat. Uneori el singur alcătuieşte o propoziţie al cărei predicat e subînţeles:

Mititelul îşi retrage îngrozit capul gol înăuntru şi-ncepe să zbiere:
— Mamiţoo! mam'maree! tantii! CARAGIALE, O. I 268.

Topica vocativului nu este fixă. El poate apărea la începutul, în mijlocul sau la sfîrşitul propoziţiei sau al frazei.

Domnule, te-am rugat să fii bun să nu-mi mai %ici vorba asta. CARAGIALE, **o. vi** 26.

Socoti, moşule, că eu nu cunosc ce am de făcut? SADOVEANU, B. 81.

Ce ta legeni, codrule,
Fără ploaie, fără vînt,
Cu crengile la pămînt? EMINESCU, O. I 214.

Nu căta în depărtare
Fericirea ta, iubite! EMINESCU, o. i 54.

în vorbirea familiară, pentru a se da o mai mare intensitate chemării, vocativul, fie că are o formă proprie, fie că e identic cu nominativul (şi atunci nevoia de întărire este mai puternică), apare deseori însoţit de ***mă!, măi!, bre!, tu!, voi!, fă!.***

Bre, femeilor, veniţi-vă-n fire! CARAGIALE, O. VI 242.

Măi motane,
Vino-ncoa să stăm de vorbă, unice amic şi ornic. EMINESCU, o. i 42.

Mă, nene, asta nu-i glumă! CARAGIALE, o. vi 61.

Dar mu-mu, Joiana muge,
Radă, fă, s-alergi degrabă
Că-n şopron viţelul suge. COŞBUC, B. i. 77.

Mamele, privind-o-n horă,
Se cotesc: «.Olio, tu leică,
Ce mai drac frumos de noră!» COŞBUC, B. I. 80.

Tu, fetelor, luaţi seama!

în cazul vocativului exprimat prin două substantive, dintre care al doilea (nume propriu sau titlu) este determinantul celuilalt, primul substantiv se pune la vocativ, iar al doilea la nominativ:

Domnule Caţavencu, fii bun, scrie-i, mă rog. CARAGIALE, O. VI 165.

Pardon, să iertaţi, coane Fănică, că întreb. CARAGIALE, o. vi 75.

Domnule colonel, nu mai ştiu. SAHIA, N. 75.

în vorbirea populară şi familiară se pun adesea la vocativ amîndouă numele :

Eu sînt Bibicul, nene lancule! CARAGIALE, O. VI 213.

Căpitane Pavele,
Unde-ţi duci cătanele ? JARNÎK-BÎRSEANU, D. 302.

Ştii ce, cocoane Dinule, adu mîna-ncoa; patruzeci la sută şi să nu mai fie vorbă. FILIMON, c. 239.

Graiul popular cunoaşte şi construcţii de tipul acesta:

Domnule căpitane!
Domnule Popescule!

în loc de: ***domnule căpitan, domnule Popescu.***

Cele mai multe dintre aceste construcţii populare sînt ieşite din uz.

Cînd substantivul care urmează să fie folosit la vocativ e determinat de un adjectiv, construcţia poate căpăta două aspecte:

1. în vorbirea oficială, solemnă ori numai politicoasă, adjectivul sau echivalentul lui se pune la vocativ, iar substantivul la nominativ:

Stimate domn, sper că veţi lua în consideraţie . . .

2. în vorbirea familiară, atît adjectivul cît şi substantivul se pun la vocativ, fie arhaizant, ca în exemplele:

*Să trăiţi mulţi ani cu bine, **luminate şi'prea puternice împărate!*** CREANGĂ, P. 80.

***Sărmane omule,** rău drum ai apucat.* CREANGĂ, P. 202.

*Acordîndu-mi mie o aşa amicală şi linguşitoare precădere, n-ai nimerit tocmai bine, **o iscusite vînătorule!*** ODOBESCU, III 9,

fie, cum e în uzul de astăzi, cu o nuanţă de afecţiune şi de respect:

*Ai cumva motive, **stimate prietene,** să decretezi decăderea în vînat a acestor codri?* SADOVEANU, V. F. 96.

în limbajul afectiv, cînd vocativul exprimă o calificare, el apare înspţit de propoziţia *ce eşti,* destinată să accentueze pornirea vorbitorului:

*Ia fugi de acolo, că-ţi arăt eu, **nebunule ce eşti.***

• Unele substantive, ca *domn, soră, frate, nene,* îşi pot pierde ca vocative înţelesul lor pur lexical, devenind un fel de interjecţii, fără vreo semnificaţie deosebită:

Eeonida: Acu ia spune, cam cîţi oameni te bate gîndul că să aibă Galibardi ?
Efi mi ţa: Sumedenie!
*Eeonida: O mie, **domnule^** numa o mie!* CARAGIALE, O. VI 61.
*Efimiţa: E ipohondrie, **soro!***
*Eeonida: E primejdie mare, **domnule!*** CARAGIALE, O. VI 67-68.

Faptul că Leonida se adresează Efimiţei cu *domnule!,* iar Efimiţa îi spune lui *soro!,* dovedeşte că înţelesul pur lexical al acestor substantive a dispărut cu totul, iar o dată cu aceasta şi funcţiunea lor de chemare a slăbit foarte mult.

O situaţie asemănătoare au *drace!, doamne!,* care şi-au pierdut şi ele semnificaţia iniţială, devenind formule apropiate ca valoare de unele interjecţii sau simple cuvinte de umplutură.

DECLINAREA

Cele trei declinări

§ 124. Substantivele se grupează în trei declinări, după terminaţia lor la cazul nominativ singular nearticulat, urmînd în aceasta situaţia din limba latină (vezi cap. Noţiuni de morfologie istorică, § 85).

a. Declinarea I cuprinde substantive terminate în ***-ă (ţară), -ea*** accentuat ***(stea)*** şi în ***-a*** accentuat ***(basma),*** la care se adaugă, datorită desinenţei de plural ***(-le),*** substantivul ***vn*** (cu forma secundară

Substantivele acestei declinări sînt feminine, cu excepţia cîtorva masculine: ***papă, paşă, popă, tată, vlădică*** şi a numelor proprii de felul lui: ***Dănilă, Păcală, Tîridală, Costea, Gheorghiţă, Nicoară, Petrică, Toma, Zabaria.***

Desinenţele pluralului sînt ***-e, -i,*** reflectat în muierea consoanei precedente, şi ***-le.***

b. Declinarea a II-a cuprinde substantive masculine şi neutre terminate la nominativ singular nearticulat în ***-u (codru), -u*** semivocalic ***(erou), -i*** semivocalic ***(tei),*** consoană ***(lup)*** şi consoană muiată ***(unchi).***

Desinenţa pluralului este pentru masculine; fie păstrat ca vocală, fie devenit semivocala, fie reflectat în muierea consoanei precedente; pentru neutre desinenţele pluralului sînt ***-e, -uri*** şi -/ semivocalic.

c. Declinarea a III-»a cuprinde substantive al căror nominativ singular nearticulat se termină în ***-e.*** Intră aici şi numele primelor cinci zile ale săptămînii, terminate în consoană muiată sau -/ semivocalic: ***luni, marţi, miercuri, joi, vineri,*** întrucît forma lor articulată este aceeaşi cu a substantivelor feminine de declinarea a III-a ***(miercuri — miercurea,*** ca ***mîncare — mîncared)*** şi pentru că majoritatea lor ***(marţi, joi, vineri)*** erau şi în latină de această declinare.

Substantivele acestei declinări sînt de toate genurile ***(frate*** — masculin, ***carte*** — feminin, ***nume*** — neutru).

Pluralul masculinelor şi al femininelor are aceeaşi terminaţie la toate cazurile, şi anume -/ semivocalic sau consoană muiată, iar al neutrelor nu se deosebeşte de singular, căci se termină tot în ***-e.***

Cea mai mare parte a substantivelor declinării a III-a sînt feminine. Foarte multe sînt formate cu sufixe terminate în ***-e*** (vezi § 132). Masculinele sînt mai puţin numeroase, iar neutre sînt foarte puţine.

Declinarea după genuri

§ 125. Cu toate că, aşa cum s-a văzut, substantivele se pot grupa, după terminaţia lor, în trei clase, numite potrivit cu tradiţia declinarea I, a II-a şi a III-a, totuşi operaţia declinării substantivelor, adică a trecerii de la un caz la altul, se face după norme care impun gruparea pe genuri. Există o declinare a substantivelor masculine şi o declinare a substantivelor feminine, substantivele neutre urmînd în general la singular pe cele masculine, iar la plural pe cele feminine.

Indiferent cărei declinări îi aparţin, substantivele masculine -nearticulate au o singură formă pentru nominativ, genitiv, dativ şi acuzativ, atît la singular

cît şi la plural, iar substantivele feminine au la singular o formă pentru nominativ-acuzativ şi alta pentru genitiv-dativ. Unele substantive au o formă deosebită şi pentru vocativul singular: în ***-e*** substantivele masculine şi în ***-o*** cele feminine. (Alteori însă forma de vocativ este identică cu cea de nominativ-acuzativ: ***jrate, mamă.)***

Declinarea nearticulată

§ 126. Prin declinarea nearticulată se înţelege declinarea substantivului lipsit de articol enclitic, dar putînd fi însoţit de un articol nehotărît, ca şi de orice alt determinativ.

a. Declinarea substantivelor masculine

Substantivele masculine nearticulate au o singură formă pentru nominativ, genitiv, dativ şi acuzativ, atît la singular cît şi la plural. Numele de persoane, care pot fi chemate, şi cele asimilate lor — animale sau obiecte personificate—, de declinarea a II-a, au la vocativ o formă deosebită terminată în ***-e*** sau ***-ule: codru — codrule, cuscru — cuscre, băiat — băiete, lup — lupule, vecin — vecine, Ion — Ioane, Marin — Marine, Radu — Radule.***

Substantivele de declinarea a IlI-a au vocativul identic cu celelalte cazuri.

Singular

N. (un)	***cumâtru***	***fiu***	***ptm***	***ochi***	***frate***	***tată***
G. (a unui)	***cumătru***	***fiu***	***pom***	***ochi***	***frate***	***tată***
D. (unui)	***cumătru***	***fiu***	***pom***	***ochi***	***frate***	***tată***
A. (pe) (un)	***cumâtru***	***fiu***	***pom***	***ochi***	***frate***	***tată***
V.	***cumetre***	–	—	—	***frate***	***tată***

Plural

N. (nişte)	***cumetri***	***fii***	***pomi***	***ochi***	***fraţi***	***taţi***
G. (a unor)	***cumetri***	***fii***	***pomi***	***ochi***	***fraţi***	***taţi***
D. (unor)	***cumetri***	***fii***	***pomi***	***ochi***	***fraţi***	***taţi***
A. (nişte)	***cumetri***	***fii***	***pomi***	***ochi***	***fraţi***	***taţi***
V.	***cumetri***		—	—	***fraţi***	***taţi***

b. Declinarea substantivelor feminine

Substantivele feminine au la singular o formă pentru nominativ-acuzativ şi alta pentru genitiv-dativ. Forma de genitiv-dativ, cu desinenţa ***-e (-le)*** sau -/, este identică cu a pluralului: ***(a) unei case — nişte case, (a) unei măsele — nişte măsele, (a) unei mantale — nişte mantale, (a) unei cărţi — nişte cărţi, (a) unei lă%i — nişte lâ^i, (a) unei vii —.nişte vii.*** .

Notă. Unele substantive feminine denumind materii sau produse îşi formează plurale deosebite neutre, terminate în *-uri,* **pentru a exprima noţiunea de « specii» :** *blană— blănuri,* ***mătase***— *mătăsuri* **(vezi § m).**

O categorie de substantive feminine aparţinînd declinării a III-a au o singură formă la toate cazurile şi la ambele numere. Este vorba de numele de persoană formate cu sufixul ***-toare: învăţătoare, lucrătoare, muncitoare*** etc, cărora le corespund masculine în ***-tor*** cu temă identică: ***învăţător, lucrător, muncitor.*** Spre deosebire de masculinele cu pluralul în ***-tori,*** femininele au pluralul în ***-toare.*** Substantivele feminine formate cu acelaşi sufix ***-toare*** care nu au în familia lor un masculin în ***-tor*** fac pluralul regulat: sg. ***bocitoare*** — pl. ***bocitori, lipitoare — lipitori, privighetoare — privighetori, zicdtoare — zicători*** etc.

Notă. Cînd acelaşi substantiv feminin este şi nume de agent şi nume de instrument, pluralul se formează în mod deosebit pentru fiecare din aceste două sensuri: sg. *semănătoare* **(riume de agent)—pl.** *semănătoare;* **sg.** *semănătoare* **(nume de instrument)—pl.** *semănători.*

Formă identică pentru toate cazurile singularului au şi substantivele feminine formate cu sufixul ***-oaie: căsoaie, cuţitoaie*** etc, apoi ***dragoste,*** care, din cauză că se întrebuinţează aproape exclusiv la singular, prezintă dificultăţi şi în ce priveşte formarea pluralului: ***dragoste, dragosti*** şi ***dragoşti.***

Parte din substantivele feminine, şi anume unele nume de persoană şi unele nume de animale asimilate cu acestea, au o formă specială de vocativ cu desinenţa ***-o: soro, vulpeo, Mărio.*** Cele mai multe au vocativul identic cu nominativul: ***mamă, tovarăşă, Ileana.***

Singular

N. (o)	***casă***	***para***	***stea***	***Z'***	***carte***	***cîmpie***
G. (a unei)	***case***	***parale***	***stele***	***Zile***	***cărţi***	***cîmpii***
D. (unei)	***case***	***parale***	***stele***	***Zile***	***cărţi***	***cîmpii***
A. (pe) (o)	***casă***	***para***	***stea***		***carte***	****cîmpie***
V.						

Plural

N. (nişte)	***case***	***parale***	***stele***	***Zile***	***cărţi***	***cîmpii***
G. (a unor)	***case***	***parale***	***stele***	***Zile***	***cărţi***	***cîmpii***
D. (unor)	***case***	***parale***	***stele***	***Zile***	***cărţi***	***cîmpii***
A. (pe) (nişte)	***case***	***parale***	***stele***	***Zile***	***cărţi***	***cîmpii***
V.						

c. Declinarea substantivelor neutre

Substantivele neutre nearticulate au o singură formă pentru toate cazurile atît la singular cît şi la plural.

Singular

N. (un)	***pupitru***	***studiu***	***pai***	***deal***	***spic***	***unghi***	***nume***
G. (a unui)	***pupitru***	***studiu***	***pai***	***deal***	***spic***	***unghi***	***nume***
D. (unui)	***pupitru***	***studiu***	***pai***	***deal***	***spic***	***unghi***	***nume***
A. (un)	***pupitru***	***studiu***	***pai***	***deal***	***spic***	***unghi***	***nume***
V.							

Plural

N. (nişte) '	***pupitre***	***studii***	***paie***	***dealuri***	***spice***	***unghiuri***	***nume***
G. (a unor)	***pupitre***	***studii***	***paie***	***dealuri***	***'spice***	***unghiuri***	***nume***
D. (unor)	***pupitre***	***studii***	***paie***	***dealuri***	***spice***	***unghiuri***	***nume***
A. (nişte)	***pupitre***	***studii***	***paie***	***dealuri***	***spiâe***	***unghiuri***	***nume***
V.	—	—	—	—	—	—	—

Declinarea articulată

§ 127. Prin declinarea articulată se înţelege declinarea substantivelor însoţite de articolul enclitic. Articolul fiind flexibil, formele articulate ale substantivelor se deosebesc după gen, număr şi caz.

1. Substantivele primesc următoarele articole:

a. la nominativ şi acuzativ: singular, masculin şi neutru, articolul -/, cînd substantivul se termină în ***-u, -u*** semivocalic, -/' semivocalic, consoană sau consoană muiată, şi ***-le,*** cînd terminaţia substantivului este ***-e;*** plural masculin -/; singular feminin ***-a;*** plural feminin şi neutru ***-le.*** De exemplu: ***lupul, dinele, creionul, pronumele; casa, vulpea; lupii, clinii; creioanele, pronumele; casele, vulpile.***

b. la genitiv şi dativ: singular ***-lui*** perrtru masculin şi neutru, -/ sau -/ semivocalic pentru feminin, plural ***-lor*** pentru toate genurile. De exemplu: ***lupului, clinelui, creionului, pronumelui; vulpii, casei; lupilor, clinilor, creioanelor, pronumelor; vulpilor, caselor.***

c. la vocativ, singularul masculinelor şi neutrelor care pot fi întrebuinţate la acest caz este terminat în ***-(u)le*** (desinenţa e adăugată la articol), iar pluralul tuturor genurilor în ***-lor: băiatule, omule, poporule; fraţilor, surorilor, popoarelor.***

2. Alipirea articolului la substantiv se face astfel:

a. direct, în cazul substantivelor masculine şi neutre terminate în ***-u*** şi ***-e,*** şi al formei de plural a tuturor genurilor: ***cuscru-l, frate-le, nume-le; ouă-le, fraţi-i; nume-le; case-le;***

b. cu ajutorul lui ***u*** în cazul substantivelor masculine şi neutre terminate în semivocalic, consoană şi consoană muiată: ***tei-u-l, scaun-u-l, unchi-u-l,*** în care ***u*** este etimologic, şi al femininelor terminate în ***-ea, -a*** şi ***mâsea-u-a, manta-u-a, vn~u'a->*** m c a r e u s _ a dezvoltat pentru evitarea hiatului (vezi cap. Noţiuni de morfologie istorică, §85);

c. ia locul desinenţei la substantivele feminine terminate în ***-ă: casă — case;*** ia locul lui ***-e*** din terminaţia substantivelor feminine de tipul ***oaie — oaia;*** se contopeşte în diftongul ***-ea*** la substantivele feminine terminate în ***-e: vulpe — vulpea.***

Cînd substantivele nearticulate se termină la singular în ***-u*** semivocalic sau la plural în -/ semivocalic, acestor semivocale li se adaugă în formele articulate vocalele ***-u-*** şi ***-i-: leu — le-u-l, lei — le-i-lor, chei — che-i-le*** (pronunţat ***le-uul, le-iilor, ke-iile;*** vezi Fonetica, § 38).

Cînd substantivele nearticulate se termină la plural în consoană muiată, în formele articulate cu articolul ***-le, -lor*** se păstrează vechiul / vocală: ***lup' — lup-i-lor, port— porţ-i-lor.***

3. Se observă tendinţa ca articolul de nominativ-acuzativ -/ al masculinelor şi neutrelor să nu mai fie pronunţat. Pentru cei care nu-1 pronunţă, articolul este ***-u: creionu, omu, teiu.*** în vorbirea îngrijită, -/ se pronunţă, iar în scris el nu poate lipsi (vezi Fonetica, § 64).

4. Articolul -/ a dispărut la numele proprii de persoane terminate în ***-u: Albu, Bălcescu, Fătu, Golescu, Lupu, Măţăreanu, Văcârescu*** etc, mai vechi: ***Albul, Golescul*** etc. Textele din veacul al XlX-lea mai înregistrează aceste forme vechi:

> ***Scheianul şi Mircescul, vecini de pe Şiret,***
> ***. . . s-au prins cu jurâmînt***
> ***Nici chiar sub braţul morţii să nu dea îndărăt.*** ALECSANDRI, P. I 10.

5. Genitivul şi dativul singular la substantivele feminine se formează adăugîndu-se articolul la forma nearticulată: ***unei case — casei, unei limbi — limbii.*** Sînt greşite formele de genitiv-dativ ***casii, limbei, floarei.*** La substantivele terminate în ***-ie*** limba literară face excepţie în sensul că genitiv-dativul articulat capătă terminaţia ***-ei: o familie — unei familii— familiei.***

Observaţie. La pluralul articulat al substantivelor terminate la singular în -»: sg. *codru* **— pl. neart.** *codri* **— pl. art.** *codrii,* **sg.** *membru* **— pl. neart.** *membri* **— pl. art.** *membrii* **nu se aude rostirea articolului Pentru a se face distincţie între forma articulată şi cea nearticulată, ortografia cere ca articolul să fie scris.**

a. Masculine

Singular

N.	***socrul***	***leul***	***ochiul***	***pomul***	***iepurele***
G.	***(a) socrului***	***leului***	***ochiului***	***pomului***	***iepurelui***
D.	***socrului***	***leului***	***ochiului***	***pomului***	***iepurelui***
, A.	***socrul***	***leul***	***ochiul***	***pomul***	***iepurele***
V.	***socrule***	***leule***			

Plural

N.	*socrii*	*leii*	*ochii*	*pomii*	*iepurii*
G.	{*a*) *socrilor*	*leilor*	*ochilor*	*pomilor*	*iepurilor*
D.	*socrilor*	*leilor*	*ochilor*	*pomilor*	*iepurilor*
A.	*socrii*	*leii*	*ochii*	*pomii*	*iepurii*
V.	*socrilor*	*leilor*			*iepurilor*

b. Feminine

Singular

N.	*masa*	*luna*	*cazmaua*	*steaua*	*vulpea*	*ZJua*	*cîmpia*
G.	*(a) mesei*	*lunii*	*cazmalei*	*stelei*	*vulpii*	*ZJlei*	*cîmpiei*
D.	*mesei*	*lunii*	*cazmalei*	*stelei*	*vulpii*	*Zilei*	*cîmpiei*
A.	*masa*	*luna*	*casţmaua*	*steaua*	*vulpea*	*tţiua*	*cîmpia*
V.	—	—•	—	—	—	—	—

Plural

N.	*mesele*	*lunile*	*cazmalele*	*stelele*	*vulpile*	*zî^te*	*cîmpiile*
G.	{*a*) *meselor*	*lunilor*	*cazmalelor*	*stelelor*	*vulpilor*	*z^e^or*	*cîmpiilor**
D.	*meselor*	*lunilor*	*cazmalelor*	*stelelor*	*vulpilor*	*z}^or*	*cîmpiilor-*
A.	*mesele*	*lunile*	*cazmalele*	*stelele*	*vulpile*	*^lele*	*cîmpiile*
V.					*vulpilor*	—	

c. Neutre

Singular

N.	*centrul*	*tabloul*	*unghiul*	*creionul*	*numele*
G.	*(a) centrului*	*tabloului*	*unghiului*	*creionului*	*numelui*
D.	*centrului*	*tabloului*	*unghiului*	*creionului*	*numelui*
A.	*centrul*	*tabloul*	*unghiul*	*creionul*	*numele*

Plural

N.	*centrele*	*tablourile*	*unghiurile*	*creioanele*	*numele*
G.	*(a) centrelor*	*tablourilor*	*unghiurilor*	*creioanelor*	*numelor*
D.	*centrelor*	*tablourilor*	*unghiurilor*	*creioanelor*	*numelor*
A.	*centrele*	*tablourile*	*unghiurile*	*creioanele*	*numele*

Declinarea numelor proprii

§ 128. Numele proprii au, în ce priveşte declinarea, o situaţie specială faţă de substantivele comune.

a. în general numele de persoană de genul masculin nu-şi schimbă forma decît la vocativ: ***Ioane, Radule, lonescule, Gălăţene.*** La genitiv şi dativ primesc articolul genitival ***(al) lui.*** Cele terminate în ***-(e)a*** se declină fie la fel cu toate celelalte, fie, mai rar (în vorbirea populară), după modelul numelor proprii feminine, din cauza terminaţiei identice cu a acestora: ***Oprea — al Oprii — Opreo.***

b. Numele de persoană feminine au aceeaşi declinare ca substantivele comune de genul feminin, datorită faptului că sînt articulate ca şi acestea. Spre deosebire de substantivele comune însă, în flexiunea numelor proprii de persoană feminine alternanţele fonetice nu se mai produc, menţinîndu-se de obicei nealterată tema substantivului propriu: ***Floarea — Floarei*** faţă de ***floare — florii*** (vezi § 100, d şi e). Unele nume feminine care nu primesc articole se declină la fel cu numele de persoană masculine: ***lui Jeni.*** Folosirea articolului proclitic în locul celui enclitic apare şi la nume care pot primi, fără nici o dificultate, pe acesta din urmă: ***al lui Măria, lui Ioana*** etc. Asemenea forme trebuie evitate (vezi § 100, b).

Masculine

N.	***Alexandru***	***Gbeorgbe***	***Ion***	***Radu***	***lonescu***	***Albu***
G.	***(a) lui Alexandru***	***Gbeorgbe***	***Ion***	***Radu***	***lonescu***	***Albu***
D.	***lui Alexandru***	***Gbeorgbe***	***Ion***	. ***Radu***	***lonescu***	***Albu***
A.	***(pe) Alexandru***	***Gbeorgbe***	***Ion***	***Radu***	***lonescu***	***Albu***
V.	***Alexandre***	***Gbeorgbe***	***Ioane***	***Radule***	***lonescule***	***Albule***

	Feminine		Masculine	
N.	***Ana***	***Măria***	***Toma***	***Badea***
G.	***(a) Anei***	***Măriei***	***Tontei***	***Badei***
D.	***Anei***	***Măriei***	***Tomei***	***Badei***
A.	***pe Ana***	***Măria***	***Toma***	***Badea***
V.	***Ano, Ană***	***Mărio, Mărie***	***Tomo***	***Badeo***

c. Numele geografice urmează regulile substantivelor comune în ce priveşte declinarea, întrucît cele mai multe sînt la origine substantive comune. Ele se întrebuinţează, de obicei, articulate şi se declină întocmai ca substantivele comune, după genul pe care îl au: ***Brebu(l),Cornu,Stîlpu; Breaza, Poiana, Crivina.***

Foarte multe, în special numele de oraşe şi sate romîneşti, au formă de plural, fiind derivate cu sufixele ***-eşti*** şi ***-eni (-ani)*** sau avînd terminaţia -/ cu muierea consoanei precedente ***(Costeşti, Fior eşti, Ploieşti; Boureni, Buciumeni, Ur^iceni; Bra%i, Buşteni, Puţuri).***

N.	***Breaza***	***Brebu(l)***	***Costeştii***	***Bourenii***	***Mâgurelele Moldova***
G.	***(a) Brevei***	***Brebului***	***Costestilor***	***Bourenilor***	***Mâgurelelor Moldovei***
D.	***Brevei***	***Brebului***	***Costestilor***	***Bourenilor***	***Mâgurelelor Moldovei***
A.	***Breaza***	***Brebu(l)***	***Costeştii***	***Bourenii***	***Mâgurelele Moldova***

•

d. Numele de locuri compuse se declină după cum urmează:

1. la numele formate din două substantive care stau în acelaşi caz se declină cel din urmă:

N.	***Tîrgu-Jiu***	***Turnu-Severin***
G.	***(a) Tîrgu-Jiului***	***Turnu-Severinului***
D.	***Tîrgu-Jiului***	***Turnu-Severinului***
A.	***Tîrgu-Jiu***	***Turnu-Severin***

2. la cele compuse dintr-un substantiv la nominativ şi altul la genitiv sau din două substantive legate prin prepoziţia *de* se declină primul element:

N.	***Poiana-Ţapului***	***Baia-de-Aramă***
G.	***(a) Poienii-Ţapului***	***Băii-de-Aramă***
D.	***Poienii-Ţapului***	***Bâii-de-Aramă***
A.	***Poiana-Ţapului***	***Baia-de-Aramă***

3. la numele alcătuite dintr-un substantiv gfym adjectiv se declină ambele elemente (variază însă numai adjectivul feminin): '

N.	***Valea-Lungă***	***Tîrgu(l)-Frumos***
G.	***(a) Văii-Lungi***	***Tîrgului-Frumos***
D.	***Văii-Lungi***	***Tîrgului-Frumos***
A.	***Valea-L.ungă***	***Tîrgu(l) -Frumos***

Dacă cele două elemente s-au contopit în aşa fel încît sînt simţite ca un singur cuvînt, articolul se adaugă la sfîrşit: ***Cîmpulungul, (a) Cîmpulungului, Cîmpulungului, Cîmpulungul.***

FORMAREA SUBSTANTIVELOR

Observaţii generale

§ 129. Mare parte a substantivelor din limba romînă, în special dintre cele cuprinse în fondul principal de cuvinte, provin, gata formate, fie din limba latină, fie dintr-o limbă slavă etc. Sînt însă şi foarte multe formate în romîneşte, prin derivare sau prin alte mijloace.

Substantive formate cu prefixe

§ 130. Cu prefixe, sînt formate destul de puţine substantive, în general tot de la substantive. Printre cuvintele mai vechi formaţiile de acest tip sînt des-

tul de rare: ***răs-cruce, ne-om.*** Mai numeroase sînt aceste formaţii printre substantivele noi, luate în general gata făcute din alte limbi, prefixele nefiind productive în romîneşte: ***ante-braţ, sub-director, sub-inspector*** (derivatele substantivale cu prefixul ***sub-*** tind să iasă din uz astăzi). Totuşi există şi formaţii recente romîneşti: ***supra-om.***

Mai frecvente sînt derivatele cu prefixe de la verbe, prefixul servind mai întîi la derivarea verbelor: de la ***a face*** derivă ***a desface*** şi din acesta se formează ***desfacere;*** la fel de la ***a veni*** derivă ***a reveni*** şi din acesta ***revenire.*** Asemenea infinitive lungi se formează şi de la participii: ***neridicarea la timp a obiectelor, nelivrărea materialelor*** (după: ***obiecte neridicate, materiale nelivrate).***

Substantive formate cu sufixe

§ 131. Mai mult decît prefixele sînt întrebuinţate sufixele pentru formarea de noi substantive.

A. Sufixele pot deriva substantive de la verbe.

O primă categorie o constituie aceea a numelor care desemnează acţiunea, a a b s t r a c t e l o r v e r b a l e. Se folosesc în acest scop două forme verbale: vechiul infinitiv lung şi supinul:

a. infinitivul lung: ***aflare, cădere, opunere, venire.*** Procedeul e productiv paralel cu conjugările vii (I şi a IV-a): ***iarovi^are, de^miriştire.***

b. supinul: ***cîntat (cîntatul la flaut), catgut, apus {apusul soarelui), cules, plămădit.*** Acest procedeu e mai puţin productiv, dar există exemple recente ***t laminat, desţmiriştit.***

Uneori de la acelaşi verb se formează două substantive care denumesc acţiunea respectivă, unul din infinitivul lung şi unul din supin: ***culegerea*** şi ***culesul.*** Alteori nu apare ca substantiv decît una din cele două forme verbale: ***răsăritul*** (nu ***răsărirea),*** dar ***evidenţierea*** (nu ***evidenţiatul).***

în afară de aceste forme verbale se formează abstracte şi cu ajutorul unor sufixe speciale dintre care cel mai important este unul împrumutat: ***-ţie (-ţiune),*** folosit în cuvinte împrumutate: ***administraţie, explicaţie, nutriţie*** etc. Sînt foarte puţine exemple formate siguiH**&i** romîneşte, şi numai de la verbe împrumutate.

Valoarea acestor sufixe de abstracte verbale ***(-are, -at, -ţie)*** nu este perfect identică. Altceva este ***administrarea*** unei instituţii decît ***administraţia*** ei, ***explicarea*** unei probleme decît ***explicaţia*** ei, forma de infinitiv fiind mult mai legată de acţiunea verbului, iar substantivele în ***-ţie*** pierzîndu-şi o parte din această legătură.

Foarte apropiate de aceste substantive care arată acţiunea verbului sînf acelea care au un sens mai concret, arătînd fie rezultatul acţiunii, fie mijlocul

prin care se realizează. în multe cazuri ele nu sînt decît concretizări ale unor abstracte vechi şi se formează prin aceleaşi mijloace, cu aceleaşi sufixe.

Infinitivul: ***mîncare, avere, vedere*** (fie în sensul de « simţ al văzului», deci de mijloc prin care se realizează acţiunea, fie în acela de « privelişte, ceea ce a fost văzut», deci rezultat al acţiunii), ***adunare*** (« ceea ce a fost adunat»), •***durere*** etc.

Participiul şi supinul: ***aşternut*** («lucrul care se aşterne pe pat»), ***trecut, plîns, răspuns.***

Cuvinte cu sufixul ***-ură (-sură, -tură, -ătură, -iturâ): împuşcătură, săritură, jrîntură, strînsură.***

Sufixe mai vechi, care la origine serveau la formarea abstractelor verbale, sînt astăzi puţin productive şi se găsesc numai în substantive cu nuanţă mai concretă:

-eală: păcăleală (nu «faptul de a păcăli», ci «ansamblul maşinaţiilor care servesc la păcălirea cuiva»), ***îndrăzneală*** (nu « faptul de a îndrăzni», ci « calitatea pe care o are cel care îndrăzneşte» sau « faptă îndrăzneaţă realizată de cel •care a îndrăznit»), ***greşeală*** (rezultatul acţiunii verbului ***a greşi)*** etc.

-inţâ: credinţă, voinţă, biruinţă, făgăduinţă.

-mînt: acoperămînt, jurâmînt, legămînt; pl. ***încălţăminte.***

-et: muget, răget, trăsnet, tunet, vuiet.

-anie: păţanie, petrecanie, strădanie.

O categorie productivă de substantive derivate de la verbe o constituie numele celui care face acţiunea, n u m e l e de agent. Ele se formează mai ales cu ajutorul sufixului ***-tor*** (f. ***-toare): legător, mîncător, tăietor, băutor, făcător, învingător, muncitor, vorbitor.***

Numele de agent poate ajunge să desemneze o persoană care îndeplineşte în permanenţă acţiunea: ***gînditor, visător, risipitor;*** sau arată o meserie: ***croitor, instalator, legător, vînător, vîn^ătoare.***

Numele de agent pot avea şi valoare adjectivală: ***miros îmbietor, ştire supărătoare, aspect încurajator, armată învingătoare.***

Un sufix nou este ***-or*** (fr. ***-eur),*** în cuvinte împrumutate: ***laminor, sudor*** etc, înlocuit adesea prin ***-ator (patinor — patinator, montor — montator).***

înrudite ca sens cu numele de agent sînt nu m e le de i n s t r u m e n t e, care se formează cu ajutorul aceluiaşi sufix productiv ***-tor, -toare: aspirator, ventilator, vînturătoare, ascuţitoare.*** Exemple recente: ***secerătoare, prăjitoare.***

Apropiate sînt şi substantivele care arată n u m e l e l o c u l u i unde se petrece acţiunea, formate cu ***-toare, -torie (— -tor -\--ie):***

-toare: scăldătoare, vînătoare, ascunzătoare (sufix puţin productiv).

-torie: spălătorie, legătorie (sufix productiv; exemplu recent: ***călcătorie).***

B. Substantive derivate de la substantive şi adjective.

O primă categorie o constituie abstractele calităţii, substantive care exprimă o calitate.

Sufixe productive:

-ie: ***bărbăţie, prietenie, ucenicie*** (de la substantive), ***duioşie, mîndrie, prostie, viclenie*** (de la adjective).

-ime: ***agerime, desime, întregime, vechime.*** <•'

-eţe: ***bătrîneţe, blîndeţe, frumuseţe, tinereţe;*** la acestea se adaugă cuvinte împrumutate: ***acurateţe, justeţe*** prin adaptarea sufixului romanic la sufixul romînesc mai vechi ***-eţe.***

-(â)tate: ***bunătate, greutate, răutate, singurătate.*** Acest sufix a fost foarte mult întărit prin introducerea unor cuvinte împrumutate, fie izolate ***(afinitate, calitate, cantitate),*** fie legate de adjective ***(aviditate, fidelitate, libertate).***

-enie (astăzi puţin productiv): ***cuminţenie, curăţenie, drăgălăşenie, păcătoşenie, surzenie.***

O categorie specială de abstracte o constituie numele unor curente literare, artistice, politice. Sufixul internaţional cu care se formează acestea este ***-ism:*** ***comunism, socialism, stahanovism, clasicism, simbolism.*** Cu acest sufix s-au format în limba romînă: ***împăciuitorism, fripturism, stîngism, codism, sămănătorism.***

Ca şi la abstractele verbale, se observă şi la aceste abstracte nominale cazuri de concretizare. Astfel, ***prostie*** nu înseamnă numai «faptul de a fi prost», ci şi «lucru făcut în chip prostesc », ***beţie*** înseamnă şi « chef», ***ciudăţenie*** « lucru ciudat» şi tot astfel ***mărime*** nu înseamnă numai « faptul de a fi mare», ci şi « cantitate» şi (ironic) «om important».

înrudite cu abstractele sînt şi numele colective care se formează:

a. cu ajutorul aceloraşi sufixe:

-ime: ***mulţime, tinerime, ţărănime, sărăcime,*** chiar ***burghezime*** (sufix productiv).

-ie: ***solie*** (sufix neproductiv cu această funcţiune).

-(ă)tate: ***creştinătate, străinătate*** (sufix neproductiv cu această funcţiune).

b. cu sufixe speciale:

-et: ***bănet, bătrînet, tineret*** (sufix puţin productiv; ceva mai productiv e pe lîngă numele de arbori: ***brădet, făget, nucet).***

-iş: ***frunziş, mărăciniş, pietriş***' (sufix puţin productiv; pe lîngă numele de arbori e şi el ceva mai productiv: ***aluniş, cărpiniş, stejăriş).***

-arie: ***apârie, fierărie, lemnărie, muscărie, rufarie*** (sufix productiv).

Cu aceste nume colective se înrudesc numele de loc, adică acelea care arată locul unde se află o colectivitate, sau unde se exercită o meserie (pentru numele de meserii, vezi mai sus numele de agent).

-ie: ***croitorie, fierărie, tutungerie, vistierie*** (sufix productiv; exemplu recent: ***frizerie).***

-arie: bostănărie, bucătărie, cizmărie (sufix productiv. Astfel de derivate pot fi însă explicate şi prin combinarea sufixelor *-ar* -j- * *cizmar* -f- *ie* etc.)

-ime: împrejurime (sufix neproductiv cu această funcţiune).

Altă categorie de substantive denominative o constituie numele de ocupaţie care arată că persoana denumită este producătorul sau că se ocupă în general cu un obiect:

-ar: fierar, lingurar, pietrar, sforar, sifonar, strungar, văcar (sufix productiv).

-aş: cosaş, făptaş, rîndaş, vîslaş (sufix neproductiv).

-^r (fr. *-eur): boxer, frizer, miner (minier* e adjectiv), *şofer* (sufix neproductiv, cuvintele au fost împrumutate gata făcute).

-ier (fr. *-ier): bufetier, pionier, plutonier, sezonier* (sufix puţin productiv).

-giu (de origine turcească; viu în romîneşte): *geamgiu, iaurgiu, zarzavagiu, moftangiu, duelgiu.*

-ist: artilerist, automobilist, ceferist, cincisutist, fochist, furnalist, jurnalist, maşinist, paraşutist, textilist, ziarist (sufix productiv).

Alte substantive arată apartenenţa:

a. la un grup local:

-ean (-ian) (de origine slavă, dar întărit de fr. *-een* sau *-ien): bucureştean, buzoian, clujean, ieşean, oraşe an, european, coreean, parizian* (sufix productiv).

-ez chinez, englez* francez, vienez, vietnamez* (sufix productiv, dar numai pentru numele străine).

b. la un corp constituit:

-ian: gardian, miliţian (sufix puţin productiv).

c. la un curent, o tendinţă politică sau culturală:

-ist (paralel cu abstractele în *-ism): comunist, realist, simbolist, socialist, stahanovist.* Sufixul acesta, întîlnit şi la unele nume de meserii, are posibilitatea-de a crea tot felul de derivate, care arată în general apartenenţa la un grup (numele de meserii şi cele discutate aici arătînd apartenenţa); iată cîteva exemple : *câminist* « elev sau student care locuieşte la cămin», *familist* etc.

Derivate denominative cu sufixe care nu produc decît schimbări de nuanţă ale cuvintelor de bază

§ 132. Există o serie de derivate denominative cu sufixe care nu modifică valoarea gramaticală sau sensul în întregime, ci produc numai schimbări de nuanţă ale cuvintelor de bază. în această situaţie sînt următoarele categorii de sufixe:

a. Sufixele moţionale. 1. Formarea femininului. Substantivele care comportă posibilitatea unui feminin îl formează cu ajutorul sufixelor. Pentru

formarea femininului se foloseşte mai ales sufixul ***-iţă*** (care e şi diminutival): •***casieriţă, cbelăriţă, doctoriţă, fri^eriţă, ingineriţă*** (sufix productiv).

în afară de acesta, mai apar sufixe care nu servesc decît la formarea femininului:

-easă: bucătăreasă, doctoreasă, jupîneasâ (sufix productiv).

-esă: negresă, poetesă, prinţesă (sufix neproductiv).

-oaică: franţuzoaică, hoţoaică, zgripţoroaică, tigroaică (sufix productiv).

-ă, marca cea mai slabă a femininului, ia locul în limba de azi celorlalte sufixe: ***doctoră, infirmieră, lectoră, poetâ.***

-că: romîncâ, ţărancă (sufix neproductiv).

2. Formarea masculinului. Cînd substantivul de bază este feminin (este cazul mai ales la unele nume de animale), masculinul se formează cu ajutorul •unor sufixe. Se folosesc sufixe augmentative, în timp ce, cum am văzut, pentru formarea femininului se folosesc uneori sufixe diminutivale.

-an: curcan, gîscan (sufix neproductiv).

-oi: vulpoi, vrăbioi, răţoi (sufix productiv).

b. Sufixe diminutivale. Limba romînă posedă un mare număr de sufixe diminutivale, care au ca scop să denumească un obiect mai mic faţă •de unul obişnuit: ***căsuţă*** « casă mică», ***picioruş*** « picior mic». în altele predomină o notă afectivă, fie favorabilă, de afecţiune, duioşie ***{bunicuţă, mătuşica),*** fie de dispreţ ***(advocatei, profesoraş).*** Pe lîngă aceasta, sufixele diminutivale pot forma şi cuvinte independente care evocă o asemănare oarecare cu cuvîntul de bază şi spre a se deosebi de ele: ***albăstriţă, lăcrămioară*** (numele plantei), ***omuşor.***

-aş: articolaş, băieţaş, copilaş, cuţitaş, îngeraş, volumaş (sufix productiv).

-el: băieţel, copăcel (sufix productiv).

-ică: bucăţică, lopăţică, mîncărică (sufix productiv; serveşte la formarea femininului cuvintelor în ***-el).***

-ior (-ioara), -cior, -şor, -işor, -uşor: frăţior, vâduvioară; oscior; lefşoară; botişor, peştişor; porcuşor. (Sub formele ***-işor, -şor,*** sufixul e productiv. Uneori la plural semnul pluralului apare nu numai la sufix, ci şi la cuvîntul de bază: ***anişori, boişori, căişori.)***

-eţ: podeţ (sufix neproductiv).

-iţă: fetiţă, peniţă, portiţă (sufix productiv).

-ţiţâ: căsuţă, mînuţâ (sufix productiv).

-uş: căţeluş, măgăruş (sufix prcductiv).

Adesea mai multe sufixe pot intra în formarea unui singur cuvînt: ***purc-el-uş, sâc-ul-eţ, pietr-ic-ică*** (sufixe productive).

c. Sufixe augmentative. Sufixele augmentative arată că obiectul denumit prin cuvîntul format de ele este mai mare decît normal. Sensului acestuia i se poate adăuga cel peiorativ.

-oi, feminin ***-oaie, -oaică: baboi, cămeşoi, căsoaie, lopâtoaie, măturoi*** (sufix productiv).

d. Sufixe depreciative. O serie de sufixe marchează numai sentimentul de dispreţ al vorbitorului sau proasta calitate a obiectului.

-ăl-ău: fătălău, prostâlău (sufix neproductiv).

-an: beţivan, golan, lungan (sufix neproductiv).

Pentru formaţiile regresive, compunere şi schimbarea categoriei gramaticale, vezi Vocabularul, §§ 12, 13, 14 şi 15.

ARTICOLUL

§ 133. A r t i c o l u l este un instrument gramatical care nu poate apărea singur, ci numai împreună cu alte cuvinte, cu un substantiv sau un echivalent al substantivului: ***calea, dînsul, firele cele subţiri, vestitul vînător.*** Rolul articolului constă, în primul rînd, în individualizarea obiectelor: dintr-un grup de obiecte de acelaşi fel vorbitorul se opreşte asupra unui singur obiect sau a unui grup izolat, pe care le numeşte cu ajutorul substantivului însoţit de articol. Individualizarea poate fi însă de diverse grade.

O cale importantă care înlesneşte cunoaşterea mai în de aproape a istoricelor realizări sovietice, a operelor lui Lenin şi Stalin, ca şi în general a minunatelor valori ale culturii progresiste ruse şi ale celei sovietice, este însuşirea limbii ruse. SCÎNTEIA, 1951, nr. 2020, 2/5.

Deosebim mai multe feluri de articole:

Din punctul de vedere al funcţiunii distingem articolul h o t ă r î t, articolul p o s e s i v, articolul a d j e c t i v a l şi articolul n e h o t ă r î t.

După locul lor faţă de substantiv sau de alt cuvînt pe care îl însoţesc, articolele sînt: p r o c l i t i c e şi e n c l i t i c e. Articolul posesiv, articolul adjectival şi cel nehotărît sînt proclitice; articolul hotărît este de obicei enclitic.

Articolul hotărît

§ 134. Articolul hotărît are următoarele forme:

M a s c u l i n

N.A.	-/, ***-le (omul, fratele)***	***-i (oamenii, fraţii)***
G.D.	***-lui (omului, fratelui)***	***-lor (oamenilor, fraţilor)***
V.	***-le (omule)***	***-lor (oamenilor, fraţilor)***

Feminin

N.A.	-a *(ţara)*	*-le (ţările)*
G.D.	-/ *(ţării)*	*-lor (ţărilor)*
V.	-	*-lor (ţărilor)*

Articolul hotărît se pune la sfîrşitul substantivului şi al altor cuvinte care au sau pot avea valoare substantivală (adjectiv, pronume, numeral), împreună cu care alcătuieşte un singur cuvînt. Alipirea articolului hotărît se face în funcţie* de terminaţia substantivului care se articulează (vezi Declinarea articulată a substantivelor, § 127).

Funcţiunile articolului hotărît

§ 135. I. Articolul hotărît se întrebuinţează pe lîngă substantiv ori de cîte ori obiectul care, potrivit rolului principal al articolului, trebuie individualizat, este cunoscut sau se face cunoscut ascultătorului.

Iată cîteva dintre cazurile cele mai obişnuite în care substantivul poate apărea articulat cu articolul enclitic:

A. 1. Cînd, substantivul este determinat de un atribut sau o propoziţie atributivă :

a. substantiv în genitiv:

Adormind de armonia
Codrului bătut de gînduri,
Flori de tei deasupra noastră
Or să cadă rînduri-rînduri. EMINESCU, O. I 75.

b. substantiv cu prepoziţie:

Cînd privesc filele de-aur a scripturelor romîne,
Mă'cufund ca într-o mare de visări dulci şi senine. EMINESCU, o. I 31.

c. apoziţie:

Nifilistul Caţavencu. CARAGIALE, o. vi 107.

d. adjectiv:

Zîmbeşte vesel soarele bălai
Şi steagurile roşii ard în soare. BENIUC, S. 56.

e. pronume:

Iar în ochii ei albaştri
Toate basmele s-adună. EMINESCU, O. I 73.
N-am cosit din holda lor un pai. BENIUC, V. 9.

f. adjectiv posesiv;

Anii tăi se par ca clipe,
Clipe dulci se par ca veacuri. EMINESCU, O. I 110.
A%i, cînd ne creşti a fi atotstâpîni,
hem credul tău ca flăcări în plămîni. TOMA, C. V. 352.

g. adjectiv demonstrativ:

Vorba asta o punea în afară, ca să aibă în lăuntrul său vreme să cugete ce-/ va fi aducînd pe părintele Dragomir la curte. SADOVEANU, F. J. I 102.

h. adverb:

O vin' odorul meu nespus,
Şi lumea ta o lasă;
Uu sînt luceafărul de sus,
Iar tu să-mi fii mireasă. EMINESCU, o. i 172.

i. propoziţie atributivă:

De-un moşneag, da, împărate, căci moşneagul ce priveşti
Nu e om de rînd, el este domnul 'Varii Romîneşti. EMINESCU, O. I 147.

2. Cînd substantivul desemnează un obiect cunoscut, fără să fie determinat de un atribut. Cunoaşterea poate avea tot felul de cauze. Iată cîteva dintre cele mai curente:

a. Obiectul în discuţie este unic: ***soare, lună, cer*** etc.

Pe cînd oastea se aşa%ă, iată soarele apune. EMINESCU, o. i 148.

Ca un glob de aur luna strălucea. BOLINTINEANU, P. I 3.

De-acolo voiam să ating în copilărie cerul cu mina. BENIUC, V. 22

sau un nume propriu:

Eu nu Şi-aş dori vr-odată să ajungi să ne cunoşti,
Nici ca Dunărea să-nece spumegînd a tale oşti. EMINESCU, O. I 147.

Cu astfel de substantive sînt asimilate unele dintre numele de rudenie: ***mamă, tată, bunic, mătuşă, unchi,*** care, deşi nu arată toate fiinţe unice, se întrebuinţează ca un fel de nume proprii:

Am că^ut în 0%ana, cît mi ţi-i băietul! Noroc de bunicul. CREANGĂ, A. 23.

De mama îmi mai aduc aminte ca prin vis. SLAVICI, v. 12.

Noi priveam uimiţi. Mama s-a sculat tremurînd. SADOVEANU, o. i 418.

A. fugit tînăr de-acasă; tata l-a căutat o viaţă, pretutindeni. SADOVEANU, o. i 418.

Notă: Numele de rudenie care nu îndeplinesc condiţia arătată nu se pot întrebuinţa articulate, dacă nu sînt însoţite de un determinant. Este deci greşit să spunem: *am scris surorii; mă întîlnesc deseară cu fratele* **etc.**

în aceeaşi categorie intră substantivele care desemnează obiecte bine cunoscute:

S-a dus la Ţarul. RADU POPESCU, CR. 24.

lată că se înfăţişă la împăratul şi argatul, ginere al său. ISPIRESCU, L. 169.

Hai şi noi la craiul, dragă,
Şi să fim din nou coţii. EMINESCU, O. I 100.

b. Cînd substantivul denumeşte acţiuni, fenomene ale naturii, noţiuni abstracte, bine cunoscute oricui: ***bunătate, foame, lumină, ploaie, sete, somn.***

Fă-i cît mai des băi căldicele, ca să-i vie somnul. SLAVICI, N. I 290.

Foamea este cel mai bun bucătar.

c. Substantive care denumesc fapte cunoscute, istorice sau legendare:

Din timpul %averei. (Titlul unei scrisori către V. Alecsandri.) GHICA, S. 91.

Urieşul Strîmbâ-lemne cu-al său gemin Sfarmâ-platră
Au vă%ut că^înd potopul. ALECSANDRI, P. III 41.

d. Cînd obiectul a fost amintit în cursul vorbirii şi prin aceasta a devenit cunoscut:

Peste un ceas, pe-nserate, o birjă trece în goana mare pi strada Emancipării
Birja se opreşte în sfîrşit în preajma unei cocioabe. CARAGIALE, O. I 152.

Şi s-a ivit
O umbră la %ăbrele,
Şi umbra e lumina lor. TOMA, C. v. 440.

Articularea substantivelor ***birja*** şi ***umbra*** se datoreşte faptului că obiectele respective, fiind pomenite mai înainte, au încetat de a mai fi nişte obiecte necunoscute ascultătorului.

3. Cînd substantivul se întrebuinţează cu înţelesul lui cel mai general, indicînd genul sau specia căreia îi aparţine obiectul respectiv:

Ca ţăranul printre snopi de grîu
Voi intra masiv şi greu în vreme. BENIUC, v. 9.

Cu acelaşi înţeles substantivul apare articulat şi atunci cînd este vorba de un singur exemplar al speciei. în ***i-a mîncat lupul oaia,*** prezenţa articolului se explică prin faptul că, deşi are în vedere un singur lup, vorbitorul îl înfăţişează ca pe un reprezentant al întregii specii. Aşa se explică forma articulată a substantivului folosit ca element de comparaţie:

Nalt cît casa,
Verde ca mătasa,
Dulce ca mierea,
Amar ca fierea. TEODORESCU, P.P. 235.

Grindina cît oul.

B. Articolul hotărît se mai întrebuinţează în următoarele împrejurări:

1. Pe lîngă unele substantive care, denumind noţiuni de timp, capătă funcţiune adverbială: ***seara, dimineaţa, lunea, joia, serile, nopţile.***

2. în unele exclamaţii: ***drăguţul!, nefericitul!***

H. Articolul hotărît poate însoţi şi alte părţi de vorbire, afară de substantiv:

adjectivul: ***Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie;***

pronumele: ***am vorbit despre dînsul;***

numeralul: ***întîiul plan cincinal.***

a. Adjectivul pus înaintea substantivului se articulează în aceleaşi condiţii în care se articulează substantivul, cînd acesta apare singur sau cu adjectivul după el. După cum se spune:

O lumină dulce stă în ceaţa nemişcată. SADOVEANU, o. i 366,

articulîndu-se substantivul, tot aşa se spune:

Adevăratul scriitor nu poate crea decît o lume conformă cu legile naturii. G. CĂLINESCU, în CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 337, 6/4, articulîndu-se adjectivul.

Adjectivele ***tot şxjnîreg*** se conformează unor reguli speciale, în sensul că ***tot*** nu se articulează niciodată, indiferent de locul lui faţă de substantiv: *tot* ***poporul, lumea toată,*** pe cînd ***întreg*** rămîne nearticulat după substantiv şi poate apărea atît cu articoh cît şi fără articol, cînd stă înaintea substantivului articulat: ***grupul întreg, întreg grupul*** sau ***întregul grup.***

întreagă mila ta o cer. COŞBUC, B. I. 102.

b. în limba mai veche primea articol hotărît şi pronumele relativ ***care:***

Turcul, carele l-au miluit cu domnie. RADU POPESCU, CR. 25.

Pre taină spuseră ei [= jupînesei] ***de Petru Vodă, carea înţelegînd de Petru Vodă, cu dragoste l-au primit la casa ei.*** LET. I 162.

Aşadar foaia noastră va fi un repertoriu general a literaturei- romîneşti, în carele ca într-o oglindă se vor vede scriitorii moldoveni, munteni, ardeleni, bănăţeni, bucovineni, fieştecarele cu ideile sale, cu limba sa, cu chipul seu. KOGĂLNICEANU, O. 41.

c. După modelul substantivelor intrate în locuţiuni prepoziţionale: ***în jurul, de-a lungul,*** primesc articol foarte multe locuţiuni prepoziţionale formate din adverbe: ***înapoia, îndărătul.***

Iar mireasa viorica i-aştepta-ndărătul uşii. EMINESCU, O. I 87.

Articolul posesiv

§ 136. Articolul posesiv însoţeşte pronumele posesive şi substantivele sau pronumele la cazul genitiv.

Formele lui sînt următoarele:

Masc. sg.	***al***	Fem. sg.	***a***
pl.	***ai***	pl.	***ale***
Masc. fem. gen.-dat. pl.	***alor***		

Observaţie. Forma de genitiv-dativ plural *alor* nu se întrebuinţează decît cu un pronume posesiv.

El găsi de cuviinţă să spuie şi alor săi ceea ce era să se întîmple fiului lor. **ISPIRESCU, L. 98.**

Pe lîngă această formă variabilă care s-a impus în limba literară, mai există o formă regională invariabilă: ***a.*** Deşi apare la unii poeţi de seamă, ca Alecsandri şi Eminescu, forma regională trebuie evitată.

Articolul posesiv şi articolul enclitic au o origine comună. Strînsa legătură dintre ele se poate vedea din alăturarea unor construcţii de felul acesta: ***această tovarăşă a mea — tovarăşa mea,*** unde se vede trecerea articolului proclitic ***a*** la calitatea de articol enclitic.

Articolul posesiv se întrebuinţează în următoarele împrejurări:

a. înaintea pronumelui posesiv, cînd acesta are valoare pronominală propriu-zisă, cînd precede substantivul pe care-l însoţeşte şi cînd stă după un substantiv nearticulat sau urmat de un determinant:

Să cer un semn, iubito, spre-a nu te mai uita?
Te-as cere doar pe tine, dar nu mai eşti a ta. EMINESCU, O. I 127.
Ale tale doruri toate
Numai eu ştiu să le-ascult. EMINESCU, O. I 110.
Cobori încet... aproape, mai aproape,
Te pleacă iar %îmbind peste-a mea faţă,
A ta iubire c-un suspin arat-o. EMINESCU, O. I 120.
Frunză verde trei nuiele,
Din trei iubife-ale mele
Nu ştiu la care voi mere. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 33.

A ţinut să meargă stăpîn în moşia Moldovei nu pentru vinovat folos al său, ci ca să dea ţării slobozenia ei cea veche. SADOVEANU, N.P. 10.

Iaca şi Corniţă al nostru cel vitea^l SADOVEANU, N.P. 56.

b. înaintea unui genitiv, în aceleaşi condiţii sintactice ca pronumele posesiv:

Lung e drumul Clujului,
Dar mai lung al dorului. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 92.

Apăsătoarele cuvinte ale părintelui său. CREANGĂ, P. 189.

Nu mai poci de-a mîndrei jele! JARN'IK-BÎRSEANU, D. 88.

c. înaintea numeralului ordinal, de la ***al doilea {a doua)*** înainte.

Fie că e înaintea, fie că e în urma unui substantiv articulat sau nearticulat, numeralul ordinal îşi păstrează articolul posesiv: ***a cincea sesiune, sesiunea a cincea*** (nu ***sesiunea cincea).***

Articolul adjectival

§ 137. Articolul adjectival poate însoţi numai un adjectiv legat de un substantiv articulat sau de un nume de persoană: ***omul cel bun, cartea cea frumoasă, Ştefan cel Mare, Mircea cel Bătrîn*** etc.

, Articolul adjectival are următoarele forme:

	Mase. sg.	Mase. pl.
N. A.	***cel***	***cei***
G. D.	***celui***	***celor***
	Fem. sg.	**Fem. pl.**
N. A.	***cea***	***cele***
G. D.	***celei***	***celor***

N o t ă . în limba veche şi azi regional există o formă de genitiv-dativ feminin singular *cei,* **pe care o găsim şi la Eminescu :**

Măgulite toate sînt
De-a fi umbra frumuseţii cei eterne pe pămînt. EMINESCU, **O. I** 162.
Cu ochii serii cei de-ntîi
Eu n-o voi mai privi-o. EMINESCU, **O. I 188.**

Ca şi articolul hotărît şi cel posesiv, articolul adjectival îşi are originea în pronumele demonstrativ: ***omul cel bun*** e acelaşi lucru cu ***omul bun*** şi ***omul (a) cela bun.***

Prezenţa lui ***cel*** are rostul să aducă precizarea necesară, chiar dacă deasa şi îndelungata lui întrebuinţare i-a slăbit valoarea demonstrativă iniţială. Această valoare se păstrează ceva mai bine în formulele cu nume proprii: ***Ştefan cel Mare,*** unde ***cel Mare*** evocă pe Ştefan acela cunoscut de toată lumea ca « mare».

Slăbirea sensului demonstrativ explică fenomenul de acumulare a articolelor răspîndit în unele graiuri regionale : ***omul cela bunul,*** cu articolul adjectival înlocuit prin pronumele demonstrativ. Acest cumul de articole aminteşte de repetarea, sub forma pronumelui personal [neaccentuat, a complementului direct şi indirect.

Articolul adjectival însoţeşte şi un numeral ordinal, în aceleaşi condiţii ca şi pe adjectiv: ***%ţua c e a ^e'a doua, copacul cel de-al treilea.*** De asemenea el determină şi un numeral cardinal întrebuinţat cu valoare de substantiv: ***cei trei, cei %eOe m"-***

O b s e r v a ţ i e . Nu trebuie să se confunde articolul cu demonstrativul în construcţii de felul lui: *ce! dinăuntru, cei din cetate, cel de pe comoară* **(= dracul),** *cei de la ţară* **etc. în asemenea cazuri este vorba de pronumele demonstrativ.**

Articolul nehotărît

§ 138. Articolul nehotărît dă substantivului un sens asemănător cu acela pe care îl dau adjectivul pronominal nehotărît şi numeralul ***un,*** *0.* Faptul se datoreşte originii lor comune: ***un, o*** provin din numeralul latinesc ***unus, una,*** care avea şi rol de pronume nehotărît, iar apoi a căpătat şi pe acela de articol

nehotărît. între primele două valori deosebirea este uşor de făcut: *un, o* sînt numerale cînd numărăm obiectele *(un om, doi oameni* etc), şi pronume cu valoare de adjectiv cînd nu intervine ideea de număr *(un om* înseamnă « un om oarecare», luat la întîmplare dintr-un grup de oameni). Celelalte^două valori se confundă: în *un om,* determinantul *un* poate fi considerat la fel de just articol nehotărît sau adjectiv pronominal nehotărît. Deosebirea se poate face numai la plural: *un om, unii oameni,* pronume; *un om, nişte oameni,* articol.

Formele articolului nehotărît sînt următoarele:

Mase. sg.		Mase. pl.	
N.A.	*un*		*nişte, unii*
G.D.	*unui*	*unor*	
Fem. sg.		Fem. pl.	
N.A.	*o*		*nişte, unele*
G.D.	*unei*	*unor*	

Articolul nehotărît face ca substantivul pe care-1 determină să evoce obiectul în discuţie fără să dea o nuanţă deosebită noţiunii. De pildă:

Soarele se înălţa deasupra luncilor Vrutului; pe cer plutea **o** *pîclă uşoară.* SADOVEANU, O. I 218.

în unele cazuri, substantivul însoţit de articolul nehotărît are un sens general, întocmai ca atunci cînd este prevăzut cu articolul hotărît.

Un *artist, fie şi mai genial decît Paganini, nu va putea scoate sunete frumoase şi armonice dintr-o diblă spartă, ci îi trebuie un instrument perfect, pentru a scoate acele sunete.* GHEREA, ST, CR. I 251.

într-un caz ca acesta generalitatea, abstractă prin ea însăşi, se exprimă prin particular şi devine astfel concretă.

întrebuinţarea substantivului nearticulat

§ 139 Substantivul se întrebuinţează nearticulat cînd este precedat de o prepoziţie:

Sta **în** *fereastră neliniştit.* EMINESCU, N. 75.

Fusese **la** *dentist.* CARAGIALE, O. I 137.

Această regulă suferă adesea excepţii, impuse de condiţii sintactice speciale, substantivul precedat de prepoziţie articulîndu-se atunci cînd este urmat de un determinant, cînd este un nume propriu care se întrebuinţează totdeauna articulat, cînd denumeşte un grad de rudenie asimilat cu numele proprii, o fiinţă bine cunoscută pe care vorbitorul o consideră unică sau cînd intră în alcătuirea unor locuţiuni adverbiale. (Pentru toate aceste situaţii vezi § 135.)

în afară de aceste cazuri, o situaţie specială prezintă substantivul precedat de prepoziţia ***cu.***

Precedat de ***cu,*** substantivul apare cînd articulat, cînd nearticulat: ***mi încalţ cu bocanci*** şi ***mă încalţ cu bocancii; vin la facultate cu cărţi*** şi ***vin la facultate cu cărţile*** etc.

Unele construcţii, devenite fixe cu vremea, au totdeauna substantivul articulat după prepoziţii: ***a face pe poetul, pe savantul*** etc. în asemenea cazuri substantivul are un sens general, ca nume al profesiunii. Deosebite de acestea sînt expresiile de tipul ***la luna, la sâptâmîna,*** unde substantivul articulat arată repetarea, la intervale bine determinate, a acţiunii verbului pe care-1 determină.

Urmate de un adjectiv posesiv, substantivele care denumesc grade de rudenie apar fără articol cînd alcătuiesc împreună cu posesivul o unitate sintactică simţită ca un singur cuvînt: ***tatâ-meu, maică-ta, soră-sa, frate-său*** etc. Posesivul face de prisos articolul, pentru motivul că ia asupra lui funcţiunea acestuia de a individualiza fiinţele în discuţie. în limba veche şi regional astăzi articolul lipseşte chiar la genitiv-dativ :

Acest fel de ajutorinţă au făcut Ştefan vodă văru-său lui Constantin vodă. RADU POPESCU, CR. 31.

Atunci feciorul cel mijlociu,. . . primind si el carte • din mina tată-său către împăratul, îşi ia %iua bună de la fraţi. CREANGĂ, P. 187.

Substantivele feminine de acest fel primesc, uneori, la genitiv-dativ, articolul la sfîrşitul întregii formule, ca şi cum posesivul ar fi o simplă silabă a substantivului:

Bucuria maică-mii, cînd m-a vă^ut.
Scrie regulat soră-sii.

Se mai întrebuinţează nearticulat substantivul în unele cazuri speciale, pentru care nu se pot fixa reguli. Astfel avem zicala populară ***corb la corb nu-şi \ scoate ochii,*** fixată de mult sub această formă şi care, datorită caracterului ei ***A*** arhaic, este foarte expresivă. Aici avem a face cu continuarea unei construcţii \ mai vechi, de pe vremea cînd articolul era mai puţin întrebuinţat.

Forma nearticulată a substantivului se foloseşte adeseori în locul celei articulate .în enumerări:

Vînători şi căruţaşi, mîrloage şi dulăi, culcaţi toţi la pămînt, dorţt ^ acum duşi, la tîrlă... ODOBESCU, III 19.

Lună, Soare şi Luceferi
El le poartă-n a lui herb. EMINESCU, O. I 100.
Dispar şi ceruri şi pămînt
Şi pieptul tău se bate. EMINESCU, O. I 189.

De asemenea întîlnim substantivul nearticulat în construcţii negative de tipul:

Ţipenie de om nu se arată pe stradă.
N-a căzut săptămîni de-a rîndul strop de ploaie.
N-am întîlnit picior de om.
Pic de nouri nu se vedea. ISPIRESCU, L. 246.

Substantivele nearticulate servesc în astfel de construcţii ca formule de negaţie.

Poziţia articolului

§ 140. Cu privire la poziţia articolului faţă de substantivul pe care îl însoţeşte, sînt de observat următoarele:

Articolul posesiv şi cel nehotărît se aşază totdeauna înaintea substantivului.

*Pe lîngă istoria politică **a** ţărilor voi căuta a vă da şi o idee lămurită asupra stării sociale şi morale.* KOGĂLNICEANU, O. 91.

*Tu vrei **un** om să te socoţi*
Cu ei să te asameni? EMINESCU, O. I 177.

Articolul adjectival stă între substantiv şi adjectivul însoţitor al acestuia.

*Atunci lumea **cea** gîndită pentru noi avea fiinţă.* EMINESCU, O. I 141.

O situaţie mai deosebită are articolul hotărît.

După cum am spus încă de la început, acest articol se alipeşte, de obicei, la sfîrşitul substantivului. De aceea i se şi spune enclitic. Există totuşi împrejurări în care articolul hotărît stă înaintea substantivului. Şi anume:

1. Cînd însoţeşte un nume propriu de persoană masculin la genitiv şi dativ.

*Mă potrivesc **lui** Trăsnea şi ne ducem împreună.* CREANGĂ, A. 87.

*Nic-a **lui** Constantin a Cosmei, din Humuleşti, se duse şi el cu talpele beşicate pe urma **lui** Oşlobanu.* CREANGĂ, A. 102.

*Părerea **lui** Diaconescu găseşte la cîţiva camarazi aprobare.* CARAGIALE, O. II 55.

Tot aşa se construiesc numele proprii masculine, cînd sînt precedate de substantive cu care vorbitorul se adresează persoanelor respective: *bade, moş, nene* etc.

*Încă a doua zi după asta, iaca şi mătuşa Măriuca **lui** Moş Andrei, vine la noi c-o falcă-n ceri şi cu una-n pămînt.* CREANGĂ, A. 55.

În limba veche şi în cea populară, articolul hotărît apare şi postpus, dar numai la numele proprii simţite ca apelative sau asimilate cu acestea din cauza finalei.

Inima Barbului. RADU POPESCU, CR. 48.
Am dat acel volum în păstrarea Bălcescului. GHICA, S. 689.
Răutăcioasa de Măriuca Săvucului. CREANGĂ, A. 63.
Nic-a lui Ştefan a Petrei. CREANGĂ, A. 12.
Rediul Aldei (nume de loc).

Articolul hotărît se pune înainte şi la numele proprii feminine dacă ele sînt derivate cu un sufix masculin: ***cartea lui Catrinel, i-am spus lui Irinel*** etc. sau au o formă care nu permite postpunerea articolului (în cazul numelor de origine străină): ***(a) lui Carmen, (a) lui feni, (a) lui Zi%i*** etc. Dacă astfel de forme sînt inevitabile, fiindcă le impune structura limbii noastre, altele ***ca. (a) lui Corina, (a) lui Florica, (a) lui Măria*** etc. trebuie condamnate.

2. Cînd însoţeşte substantive care denumesc rudenia ***(tată, frate, unchi* văr, moş, bâdie, nene*** etc). Şi aici trebuie să distingem mai multe situaţii. Cînd astfel de substantive sînt urmate de un posesiv, împreună cu care alcătuiesc o unitate sintactică, articolul nu poate sta decît înaintea formulei: ***(a) lui tată-meu, (a) lui unchiu-tău, (a) lui frate-său.*** Adoptîndu-se procedeul de la numele proprii, s-a ajuns la ***(a) lui tata, (a) lui bădia, (a) lui nenea,*** mai ales că ultimele două cuvinte apar de obicei cu un nume propriu după ele: ***(a) lui bădia Vasile, (a) lui nenea Gheorghe. (A) lui tata*** trebuie să fie evitat, întrucît postpunerea articolului nu prezintă nici o dificultate: ***(a) tatii.***

După modelul acestora, vorbirea familiară şi cea populară construiesc la fel substantivele feminine aparţinînd aceleiaşi categorii: ***(a) lui mama, (a) lui soră-ta, (a) lui vară-sa.*** Astfel de forme trebuie evitate.

în limba veche şi azi regional (Munţii Apuseni), articolul hotărît este întrebuinţat şi înaintea numelor proprii feminine la genitiv-dativ, dar sub forma lui de feminin: ***ii Ana, îi Măria.***

ADJECTIVUL

§ 141. **Adjectivul** este partea de vorbire flexibilă care arată o însuşire â unui obiect, însoţind şi determinînd substantivul care exprimă numele acelui obiect.

El variază după gen, număr şi caz, potrivit cu substantivul determinat, şi are forme deosebite pentru a exprima gradele de comparaţie.

în expresiile ***om sănătos, viaţă fericită, drapel roşu,*** cuvintele ***sănătos, fericită, roşu*** sînt adjective, deoarece ele arată cîte o însuşire a obiectelor al căror nume este exprimat de substantivele ***om, viaţă, drapel;*** ele însoţesc şi determină aceste substantive.

Observaţie. Adjective propriu-zise sînt numai acelea care arată însuşiri ale obiectelor, adjectivele **calificative.** Pe lîngă acestea, se mai numesc adjective şi o categorie de cuvinte care, deşi nu exprimă însuşiri ale obiectelor, însoţesc şi determină substantive ca şi adjectivele şi au unele particularităţi gramaticale asemănătoare cu ale adjectivelor (se acordă în gen, număr şi caz cu substantivul determinat). Acestea sînt adjectivele posesive, •demonstrative, relative, interogative şi nehotărîte, grupate sub numele de adjective **determinative** şi studiate paralel cu pronumele posesive, demonstrative etc.

Ce exprimă adjectivele; locuţiuni adjectivale

§ 142. Adjectivele exprimă însuşiri fizice ale obiectelor, în legătură cu greutatea, dimensiunile, forma, culoarea, temperatura, gustul: ***greu, uşor, mare, mic, gros, subţire, rotund, alb,, roşu, cald, rece, amar, dulce;*** calităţi fizice şi psihice ale oamenilor şi altor fiinţe, în legătură cu vîrsta, vigoarea, sănătatea: ***bătrin, tînăr, slab, sănătos;*** în legătură cu caracterul, starea intelectuală: ***mîndru, drept, îndărătnic, tţgîrcit, blînd, generos, deştept, prost;*** calităţi de natură generală privind preţul, utilitatea: ***scump, ieftin, util.***

Unele adjective exprimă însuşirile obiectelor în raport cu alte obiecte sau cu alte acţiuni; acestea sînt derivate ale substantivelor şi verbelor: ***un vînt primăvăratic*** (« ca de ***primăvară»), pasăre moţată*** (« cu ***moţ»), ton coborîtor***

(« care ***coboară»).*** Foarte multe adjective sînt formate de participiul, rareori de gerunziul verbelor: ***lucru terminat, casă părăsită, om suferind, puteri erescînde.***

însuşirile obiectelor se mai pot exprima şi prin locuţiuni adjectivale: ***scriitor de geniu*** (= genial), ***muncitor de frunte*** (= fruntaş), ***o întâmplare ca aceea*** (= deosebită, care iese din comun), ***un vecin cumsecade.***

Terminaţiile adjectivelor după gen

§ 143. Adjectivele au aproape toate terminaţiile pe care le au substantivele.

a. Formele masculine se termină în:

1. consoană, consoană muiată (notată cu /), vocalele ***u*** sau / şi semivocalele ***u*** sau /: ***bun, mic, vechi, acru, gri, nou, rotofei, vioi;*** acestea aparţin declinării a II-a;

2. ***-e: mare, tare, rece;*** acestea aparţin declinării a III-a.

b. Formele feminine se termină în:

1. ***-ă, -ea: bună, acră, nouă, mititea;*** acestea aparţin declinării I;

2. ***-e*** (ca şi masculinele): ***mare, tare, rece;*** acestea aparţin declinării a IlI-a.

c. Cînd însoţesc şi determină substantive de genul neutru adjectivele au la singular forma masculină: ***creion frumos, vas vechi, steag roşu, palton gri, tractor nou, car greoi, ceai fierbinte.***

Adjective cu două terminaţii şi cu o singură terminaţie la nominativ singular

§ 144. După terminaţia de la nominativ singular adjectivele se împart **în** două categorii: adjective cu două terminaţii şi adjective cu o singură terminaţie.

a. Cele mai multe adjective din limba romînă au la nominativ singular **o** formă pentru masculin şi alta pentru feminin ***(bărbat tînăr, femeie Unără; trandafir roşu, cravată roşie).*** Cele terminate la masculin în consoană sau în vocala ***-u*** se termină la feminin în ***-ă*** (prin înlocuirea lui ***-u,*** la adjectivele terminate în ***-u) : aprig — aprigă, bun — bună, cald — caldă, fraged — fragedă, galben — galbenă, înalt — înaltă, leneş — leneşă, mic — mică, acru — acră, aspru — aspră, mîndru — mîndră, negru — neagră, sobru — sobră.***

Adjectivul ***nou*** păstrează semivocala ***u*** în forma de feminin ***nouă;*** adjectivele ***greu*** şi ***rău*** au formele feminine ***grea*** şi ***rea.***

Participiile şi gerunziile, terminîndu-se toate în consoană (/, ***s, d),*** îl alipesc pe ***-â*** direct la forma masculină: ***alinat — alinată, amărît — amărîtă, evidenţiat — evidenţiată, scris — scrisă, crescînd — creseîndă, suferind — suferindă.***

Unele adjective au forma feminină terminată în *-e*. Şi anume:

1. adjectivele cu rădăcina terminată în consoană muiată: *dibaci — dibace, stîngaci — stângace, vechi — veche;*

2. adjectivele cu rădăcina terminată în semivocala /: *greoi — greoaie, gălbui — gălbuie;*

3. adjectivele cu rădăcina terminată în -/: *alburiu — alburie, cenuşiu — cenuşie, pirpiriu — pirpirie, pustiu — pustie;*

4. adjectivele derivate de la verbe cu sufixul *-tor: arzător — armatoare, dator — datoare, folositor — folositoare, învingător — învingătoare, mirositor — mirositoare.*

Adjectivul *roşu* are forma feminină *roşie* (regional: mase. *roş,* fem. *roşa;* forma *roşie* se explică prin forma masculină mai veche: *roşiu).*

Diminutivele în *-el* formează femininul cu sufixul *-ică* (foarte rar — regional şi în poezie — *ea) : bătrînel — bătrînică, bunicel — bunicică, căldicel — căldicică, mititel — mititică* {*mititea), tinerel — tinerică* {*tinerea).*

Pluralul adjectivelor cu două forme foloseşte aceleaşi terminaţii ca şi substantivele, şi anume: -/ semivocalic sau consoană muiată, marcată cu pentru masculin {*negri, grei, arzători), -e* sau muierea consoanei, pentru feminin {*acre, veehi).*

La adjectivele terminate în -/ acest -/ devine la plural -/ semivocalic: *gol, bătrînel, mititel* au pluralul *goi, bătrînei, mititei; sătul, chel* au pluralul *sătui* şi *sătuli, chei* şi *cheli.* Dintre acestea limba literară a adoptat formele *sătui* şi *cheli,* cel dintîi — un cuvînt mai folosit decît celălalt — supunîndu-se transformării fonetice caracteristice elementelor vechi.

Adjectivele feminine *grea, rea* şi diminutivele în *-ea* au pluralul în *-ele: grele, rele, mititele* (ca şi substantivele şi pronumele: *stea — stele, mea — mele).*

Faptul că, la un moment dat, sufixul *-ea* a fost înlocuit cu sufixul *-ică, t&m* ca pluralul să fie schimbat, a dus pe de o parte la coexistenţa formelor de singular *frumuşea — frumuşică, mititea — mititică, tinerea — tinerică* cu pluralele *frumuşele, mititele, tinerele,* pe de altă parte la paralelismul *căldicică — căldicele, singurică — singurele* (ca şi la substantive: *păsărică — păsărele, ulcică — ulcele).*

Adjectivele verbale feminine în *-toare* rămîn neschimbate la plural: *unealtă folositoare — unelte folositoare, floare mirositoare — flori mirositoare.*

Aceeaşi situaţie o au şi formele feminine terminate în *-oaie* şi în *-ce: fiinţă greoaie — fiinţe greoaie, femeie dibaee — femei dibaee.*

Unele adjective terminate la masculin în *-c, -g* şi la feminin în *-că, -gâ* au aceeaşi formă de plural la masculin şi feminin: *adînc — adîncă — adînci, drag — dragă — dragi.*

Adjectivul *nou — nouă* are la plural o singură formă pentru masculin şi feminin {*noi): oameni noi* (masculin), *legi noi* (feminin). Forma *noi* pentru fe-

rnininul plural s-a impus în limba literară; regional apare şi forma mai veche de feminin plural ***nouă: cărţi nouă.***

Cînd determină substantive neutre, adjectivele cu două terminaţii apar la plural cu forma feminină: ***%id înalt — ziduri înalte.***

b. A doua categorie, mult mai restrînsă, e alcătuită din adjectivele care au o singură formă de nominativ singular pentru toate genurile: ***pepene dulce*** {masculin), ***pară dulce*** (feminin), ***ceai dulce*** (neutru). în această categorie intră toate adjectivele calificative terminate la nominativ singular masculin în ***-e: călare, cuminte, dulce, fierbinte, iute, limpede, mare, moale, rece, repede, subţire, tare, tulbure, verde.***

La nominativ plural, aceste adjective au de asemenea o singură caracteristică pentru toate genurile, -; semivocalic sau consoană muiată (marcată cu .-;'): ***papuci moi, icre moi, creioane moi; pepeni dulci, pere dulci, ceaiuri dulci.***

Adjectivele de origine recentă ***eficace, sagace, tenace*** rămîn însă şi la plural cu terminaţia de la singular: ***(procedeu, măsură, procedee, măsuri) eficace.***

Adjective invariabile

§ 145. Adjectivele ***asemenea, aşa, gata,*** provenite din adverbe, sînt invariabile ; ele păstrează aceeaşi formă, indiferent de gen, număr şi caz; ***asemenea •om, asemenea case; aşa casă, aşa oameni; haine gata.***

Adjectivul ***ferice,*** păstrat astăzi doar în cîteva expresii ca adverb şi ca substantiv ***(ferice de el; te-a bătut fericea),*** este de asemenea invariabil; ***un om ferice, o femeie ferice, oameni ferice, femei ferice.***

Observaţie. Cu formă invariabilă se mai prezintă unele adjective recente care arată nuanţe de culori şi care au pătruns mai puţin în vorbirea populară, ca: *bleumarin, gri, •kaki, maro.* **Dintre acestea,** *kaki* **a început să se adapteze la flexiunea adjectivelor obişnuite •cu două terminaţii:** *veston feakiu, manta teatcie, pantaloni leahii,* **evoluţie datorită frecvenţei termenului în mediul militar, uniformele fiind confecţionate îndeosebi din stofă de .această culoare.**

Alternanţe fonetice în tema adjectivelor

§ 146. în afară de schimbările în terminaţie, adjectivele, pentru arătarea femininului, a pluralului şi a genitiv-dativului singular feminin, prezintă adeseori, ca şi substantivele, alternanţe fonetice în temă. Iată cîteva dintre ele;

a. Alternanţe vocalice:

e/ea: ***drept — dreaptă, frăţesc — frăţească, îndrăzneţ — îndrăzneaţă, vitejesc — vitejească;***

ea/e: ***beat — beţi, breaz — hreji, treaz ~~ treji;***

ojoa: domol — domoală, frumos — frumoasă, gol — goală, greoi — greoaie, trecător — trecătoare;

oajo: moale — moi;

ă/e: proaspăt ~~ proaspeţi, zdravăn — zdraveni, ţeapăn — ţepeni;

î\i: tînăr — tineri, vînăt — vineţi.

Cele mai multe adjective recent intrate în limbă nu prezintă astfel de modificări vocalice în temă: *demn — demnă, demni — demne; grotesc — grotescâ, groteşti; modern — modernă, moderni — moderne; perfect — perfectă, perfecţi — perfecte ; secret — secretă, secreţi — secrete; blond — blondă, blonzi — blonde; patriot — patriotă, patrioţi — patriote* (însă: *compatriot — compatrioata); sobru — sobră, sobri— sobre.*

Femininul lui *pitoresc* este *pitorească,* simţindu-se, probabil, prezenţa sufixului romînesc *-esc* (ca şi *romînesc — romînească).*

O b s e r v a ţ i e . La adjective, *a* accentuat nu alternează la plural cu *ă,* aşa cum se întîmplă la substantivele feminine. Faţă de *bancă, cărare, cracă, dare, mare* cu pluralul *bănci, cărări, crăci, dări, mări,* adjectivele *dragă, largă, mare, tare* păstrează la plural pe *a* accentuat netrecut la *ă: dragi, largi, mari, tari.* Numai adjectivul *călare* are pluralul *călări.*

b. Alternanţe consonantice:

k/c: sărae — săraci^ săraeă — săraee;

g/g: olog — ologi, oloagă — oloage;

d/%: ud — uzi;*

t/f: deştept — deştepţi, lat — laţi;

sjş: frumos — frumoşi. (Această alternanţă apare şi la adjectivele terminate în *x — cs: fix, ortodox,* de unde pluralele *ficşi, ortodocşi.)*

Consoană nemuiată/consoană muiată: *scump — scumpi, dur — duri, ftdravăn — ^draveni;*

st)şt': prost — proşti, îngust — înguşti;

scjsf: bărbătese — bărbăteşti, tineresc — tinereşti.

O b s e r v a ţ i i , i. La adjectivul *albastru,* al cărui plural era înainte *albaştri (ca* şi la *nostru— noştri),* a intervenit, ca un mijloc în plus de diferenţiere a pluralului, alternanţa *s'f>* de unde pluralul *albaştri* (ca şi *nostru—noştri, astru—aştri).* Tot aşa, apare alternanţa *sjş* în *aspru—aspri;* dar această formă de plural nu e acceptată de limba literară, în care s-a impus pluralul *aspri.*

2. în unele graiuri se observă prezenţa alternanţei *d/j,* la adjective, ca şi la substantive: *crud—cruji, scund—scunji, surd'—surji* (substantive: *dud—duji, grămadă—grămeji,gîde — giji).* Această alternanţă, prezentă în derivaţie *(repede— repejor, putred— putrejune),* nu apare însă în limba literară ca semn al pluralului şi ea trebuie evitată.

Declinarea adjectivelor

§ 147. Adjectivele se supun regulilor de declinare ale substantivelor şi, ca şi acestea, pot să fie articulate şi nearticulate. Ele pot sta înaintea sau în urma substantivelor şi se declină potrivit cu locul lor.

Adjectivul care însoţeşte un substantiv cu înţeles nehotărît nu primeşte articol enclitic, indiferent dacă se află în urma sau înaintea substantivului.

Adjectivul care însoţeşte un substantiv cu înţeles hotărît primeşte articol enclitic, numai dacă se află înaintea substantivului.

A. Adjectivul în urma substantivului

Mas cu 1 i n

	Singular	Plural
N.	*tovarăşul bun*	*tovarăşii buni*
G.	*(al, ai, a, ale) tovarăşului bun*	*tovarăşilor buni*
D.	*tovarăşului bun*	*tovarăşilor buni*
A.	*(pe) tovarăşul bun*	*tovarăşii buni*
V.	-	—

La vocativ, expresiile *tovarăşule bun* şi *tovarăşilor buni* nu sînt obişnuite; se poate spune însă *tovarăşe drag, tovarăşi dragi.*

	Singular	Plural
N.	*stejarul verde*	*stejarii verzi*
G.	*(al, ai, a, ale) stejarului verde*	*stejarilor verzi*
D.	*stejarului verde*	*stejarilor verzi*
A.	*stejarul verde*	*stejarii verzi*
V.	-	

Feminin

	Singular	Plural
N.	*tovarăşa bună*	*tovarăşele bune*
G.	*(al, ai, a, ale) tovarăşei bune*	*tovarăşelor bune*
D.	*tovarăşei bune.*	*tovarăşelor bune*
A.	*(pi) tovarăşa bună*	*tovarăşele bune*
V.	-	

	Singular	Plural
N.	*frumra verde*	*frunzele verzi*
G.	*(al, ai, a, ale) frunzei verzi*	*frunzelor verzi*
D.	*frunzei verzi*	*frun-^elor verzi*
A.	*frunza verde*	*frunzele verzi*
V.	-	-

Aceleaşi forme are adjectivul şi cînd este legat cu articolul adjectival ***cel,*** *cea, cei, cele* de substantivul care-1 precede sau cînd substantivul este nearticulat.

Masculin

	Singular	Plural
N.	*tovarășul cel bun*	*tovarășii cei buni*
G.	*(al, ai, a, ale) tovarășului celui bun*	*tovarășilor celor buni*
D.	*tovarășului celui bun*	*tovarășilor celor buni*
A.	*(pe) tovarășul cel bun*	*tovarășii cei buni*
V.	—	—

Feminin

	Singular	Plural
N.	*tovarășa cea bună*	*tovarășele cele bune*
G.	*(al, ai, a, ale) tovarășei celei bune*	*tovarășelor celor bune*
D.	*tovarășei celei bune*	*tovarășelor celor bune*
A.	*(pe) tovarășa cea bună*	*tovarășele cele bune*
V.	—	—

Masculin

	Singular	Plural
N.	*(un) tovarăș bun*	*(niște) tovarăși buni*
G.	*(al, ai, a, ale) (unui) tovarăș bun*	*(unor) tovarăși buni*
D.	*(unui) tovarăș bun*	*(unor) tovarăși buni*
A.	*(pe) (un) tovarăș bun*	*(pe) (niște) tovarăși bl*
V.	—	—

	Singular	Plural
N.	*(un) stejar verile*	*(niște) stejari verzi*
G.	*(al, ai, a, ale) (unui) stejar verde*	*(unor) stejari verzi*
D.	*(unui) stejar verde*	*(unor) stejari verzi*
A.	*(un) stejar verde*	*(niște) stejari verzi*
V.	—	—

Feminin

	Singular	Plural
N.	*(o) tovarășă bună*	*(niște) tovarășe bune*
G.	*(al, ai, a, ale) (unei) tovarășe bune*	*(unor) tovarășe bune*

D.	*(unei) tovarăşe* **bune**	*(unor) tovarăşe* **bune**
A.	*(pe) (o) tovarăşă bună*	*(pe) (nişte) tovarăşe* **bune**
V.	-	

	Singular	Plural
N.	***(o)*** *frunză* ***verde***	*(nişte)* ***frunte verzi***
G.	***(al, ai, a, ale) (unei) frunte verzi***	***(unor) frunte verzi***
D.	***(unei)*** *fruntţe* ***verzi***	***(unor) frunte verzi***
A.	***(o)*** *frunză* ***verde***	*(nişte)* ***frunte verzi***
V.	*frunză* ***verde!***	*fruntţe* ***verzi!***

Notă. Vocativul poate apărea numai în legături ca: *tovarăş(e) dragi tovarăşi dragii tovarăşă dragă ! tovarăşe dragi ! frunză verde 1*

B. Adjectivul înaintea substantivului

Masculin

	Singular	Plural
N.	***bunul*** *tovarăş*	***bunii*** *tovarăşi*
G.	***(al, ai, a, ale) bunului*** *tovarăş*	***bunilor*** *tovarăşi*
D.	***bunului*** *tovarăş*	***bunilor*** *tovarăşi*
A.	***(pe) bunul*** *tovarăş*	***bunii*** *tovarăşi*
V.		

	Singular	Plural
N.	***marele*** *învăţat*	***marii*** *învăţaţi*
G.	***(al, ai, a, ale) marelui*** *învăţat*	***marilor*** *învăţaţi*
D.	***marelui*** *învăţat*	***marilor*** *învăţaţi*
A.	***(ps) marele*** *învăţat*	***marii*** *învăţaţi*
V.		

Observaţie. La vocativul singular, cînd între adjectiv şi substantiv se interpune un adjectiv posesiv sau un substantiv în genitiv, adjectivul articulat apare cu forma de nominativ-acuzativ: *bunul meu tovarăşi iubitul nostru frate! draga mea soră! dragul mamei băieţel!*

Feminin

	Singular	Plural
N."	***buna*** *tovarăşă*	***bunele*** *tovarăşe*
G.	***(al, ai, a, ale) bunei*** *tovarăşe*	***bunelor*** *tovarăşe*
D.	***bunei*** *tovarăşe*	***bunelor*** *tovarăşe*
A.	***(pe) buna*** *tovarăşă*	***bunele*** *tovarăşe*
V.	***buna*** *(noastră) tovarăşă*	—

	Singular	Plural
N.	**marea** *simfonie*	**marile** *simfonii*
G.	*(al, ai, a, ale)* **marii** *simfonii*	**marilor** *simfonii*
D.	**marii** *simfonii*	**marilor** *simfonii*
A.	**marea** *simfonie*	**marile** *simfonii*
V.	-	—

M a s c u l i n

	Singular	Plural
N.	*(un)* **bun** *tovarăș*	*(niște)* **buni** *tovarăși*
G.	*(al, ai, a, ale) (unui)* **bun** *tovarăș*	*(unor)* **buni** *tovarăși*
D.	*(unui)* **bun** *tovarăș*	*(unor)* **buni** *tovarăși*
A.	*(ps) (un)* **bun** *tovarăș*	*(pe) (niște)* **buni** *tovarăși*
V.	*{***drag** *tovarăș!)*	*{***dragi** *tovarăși!)*

	Singular	Plural
N.	*(un)* **mare** *învățat*	*(niște)* **mari** *învățați*
G.	*('al, ai, a, ale) (unui)***mare** *învățat*	*(unor)* **mari** *învățați*
D.	*(unui)* **mare** *învățat*	*(unor)* **mari** *învățați*
A.	*(pe) (un)* **mare** *învățat*	*(pe) (niște)* **mari** *învățați*
V.	-	-

F e m i n i n

	Singular	Plur
N.	*(o)* **bună** *tovarășă*	*(niște)* **bune** *tovarășe*
G.	*(al, ai, a, ale) (unei)* **bune** *tovarășe*	*(unor)* **bune** *tovarășe*
D.	*(unei)* **bune** *tovarășe*	*(unor)* **bune** *tovarășe*
A.	*(ps) (o)* **bună** *tovarășă*	*(pe) (niște)* **bune** *tovarășe*
V.	*{***dragă** *tovarășă!)*	*{***dragi** *tovarășe!)*

	Singular	Plural
N.	*(o)* **mare** *simfonie*	*(niște)* **mari** *simfonii*
G.	*(al, ai, a, ale) (unei)* **mari** *simfonii*	*(unor)* **mari** *simfonii*
D.	*(unei)* **mari** *simfonii*	*(unor)* **mari** *simfonii*
A.	*(o)* **mare** *simfonie*	*(niște)* **mari** *simfonii*
V.	-	-

O b s e r v a ţ i i , i. Adjectivele feminine devenite substantive au vocativul singular în *iubito, scumpo, frumoaso, urîto.*

2. Adjectivul *dragă* rămîne neschimbat la vocativ. Aceeaşi formă *(dragă)* o are şi cînd determină un substantiv masculin : *dragă frate,* afară de cazul cînd se interpune un adjectiv posesiv sau un substantiv în genitiv: *dragul n/eu frate, dragul mamei băieţel,* faţă de *dragă frate, dragă băietele.*

Cînd însoţeşte un substantiv neutru, adjectivul urmează la singular declinarea masculinelor, iar la plural declinarea femininelor, în orice poziţie s-ar afla faţă de substantiv.

GRADELE DE COMPARAŢIE

§ 148. Aceeaşi însuşire poate exista în grade diferite la două sau mai multe obiecte :

Satul nostru e. **mai mare** *decît satele învecinate.*

însuşirea unui obiect poate avea grade diferite în momente deosebite:

A^i eşti **mai vesel** *decît de obicei.*

Formele pe care le ia adjectivul pentru a arăta că o însuşire poate exista în grade diferite la două sau mai multe obiecte sau chiar la acelaşi obiect (în momente deosebite) se numesc grade de comparaţie.

Adjectivele au trei grade de comparaţie: pozitiv, comparativ şi superlativ.

Gradul pozitiv

§ 149. Cînd forma adjectivului arată o însuşire a unui obiect oarecare fără să intervină vreun raport de comparaţie (fie cu alte obiecte care au aceeaşi însuşire, fie cu acelaşi obiect în alt moment), adjectivul se află la gradul pozitiv: *tovarăş* **bun,** *foaie* **verde,** *pămînt* **roditor.**

Gradul pozitiv este unitatea de măsură faţă de care se stabileşte raportul exprimat de comparativ şi de superlativ.

Gradul comparativ

§ 150. Cînd forma adjectivului exprimă o comparaţie (superioritate, inferioritate, egalitate) între două sau mai multe obiecte cu aceeaşi însuşire, sau între însuşirile aceluiaşi obiect în momente diferite, adjectivul se află la gradul comparativ.

Comparativul are trei forme:

a. de superioritate: *mai bun, mai harnic, mai înalt;*

b. de inferioritate: *mai puţin bun, mai puţin harnic, mai puţin înalt;*

c. de egalitate: *la fel (tot aşa, tot atît) de bun, de harnic, de înalt.*

Formele gradului comparativ sînt rezultate din forma gradului pozitiv înaintea căreia se pune adverbul *mai* (pentru comparativul de superioritate),

adverbele alăturate *mai puţin* (pentru comparativul de inferioritate) sau locuţiunea adverbială *la fel* {*tot aşa, tot atît) de* (pentru comparativul de egalitate).

Observaţie. Comparativului de inferioritate îi corespunde forma negativă a comparativului de egalitate: *munca noastră nu e (tot) atît de productivă ca a voastră.*

Elementele unei comparaţii se leagă în cazuri de egalitate cu prepoziţia *ca* sau cu prepoziţia *ca* şi conjuncţia //: *cerul e albastru ca (şi) marea.*

Era crescut nişte muşchi pletos de o podind de gros, moale **ca mătasa** *şi verde* **ca buratecul.** CREANGĂ, P. 213

şi în cazuri de superioritate cu *decît* sau *ca:*

Căci tu înseninezi mereu
Viaţa sufletului meu,
Mai mîndră **decît orice stea,**
Iubita mea, iubita mea! EMINESCU, O. I 235.

Gra^iella trebuie să fie cu un an mai tînără **cantine.** CARAGIALE, O. II 145.

Se recomandă construcţia cu *decît,* deşi cealaltă e şi ea folosită de unii scriitori. Construcţiile cu *ca şi (e mai înalt ca şi mine)* trebuie evitate.

Limba romînă cunoaşte şi un comparativ lipsit de al doilea termen de comparaţie:

Cumpără o găină, dar ve^i să fie **mai grasă.**

în acest exemplu termenul de comparaţie se subînţelege: *mai grasă decît o găină obişnuită.*

Gradul superlativ

§ 151. Superlativul arată că însuşirea unui obiect este la gradul cel mat înalt.

El este de două feluri: relativ şi absolut.

a. Superlativul relativ exprimă gradul cel mai înalt sau cel mai scăzut al însuşirii unui obiect, pornind de la comparaţia dintre acesta şi alte obiecte care au aceeaşi însuşire: *am admirat* **cea mai frumoasă** *privelişte din ţara noastră.*

în acest exemplu, superlativul relativ *cea mai frumoasă* arată superioritatea, pe qînd în exemplul: *Eşti* **cel mai puţin activ** *dintre tovarăşi,* superlativul relativ *cel mai puţin activ* arată inferioritatea.

Superlativul relativ e alcătuit din forma comparativului (de superioritate sau inferioritate) precedată de articolul adjectival *cel* {*cea, cei, cele).*

Superlativul se construieşte uneori cu prepoziţia *dintre:*

Eminescu este cel mai mare **dintre** *poeţii romîni.*

Cel mai puţin reuşit **dintre** *tablourile expuse.*

Cînd mai multe superlative relative se referă la acelaşi substantiv, articolul adjectival *cel* se pune, de obicei, o singură dată: ***cel mai bun, mai afectuos şi mai devotat*** *prieten.* Articolul *cel* se repetă numai atunci cînd vrem să insistăm asupra superlativului fiecărei însuşiri în parte: ***cel mai bun, cel mai afectuos*** *şi* ***cel mai devotat*** *prieten.*

Uneori, în vorbirea şi scrierea neglijentă, se omite şi particula adverbială ***mai*** de pe lîngă toate superlativele cu excepţia celui dintîi: *unul dintre* ***cei mai îndemînatici, competenţi*** *şi* ***serioşi*** *luptători.* O astfel de formulare este nerecomandabilă.

b. Superlativul absolut exprimă un grad înalt al însuşirii unui obiect, fără stabilirea vreunei relaţii directe între acesta şi alte obiecte: *referatul a fost urmat de o discuţie* ***foarte interesantă.***

Superlativul absolut poate exprima şi inferioritatea: *foarte puţin interesant.*

Superlativul absolut se construieşte în mod obişnuit cu adverbele *foarte* şi *prea:*

> *Amîndoi erau îmbrăcaţi cu nişte haine scump; şi* ***foarte frumoase.*** ISPIRESCU, L. 38.
>
> *A fost odată ca-n poveşti,*
> *A fost ca niciodată,*
> *Din rude mari împărăteşti*
> *O* ***prea frumoasă*** *fată.* EMINESCU, O. I 167.

Construcţia cu *prea* are un aspect arhaic. În limba mai nouă *prea* exprimă o nuanţă de exagerare:

> [Traian Demetrescu avea] *maniere de domnişoară blîndă, sfioasă şi* ***prea simţitoare.*** CARAGIALE, O. IV 429.
>
> *Ne-a prigonit* ***prea multă*** *vreme.* COŞBUC, P. 190.
>
> *Copilul dumitale este* ***prea sfios.***

Numărul adverbelor echivalente cu acestea, dar mai expresive, este foarte mare: *tare, grozav, îngrozitor, neînchipuit, nespus, colosal, straşnic, extrem, teribil, nemaipomenit, extraordinar, înspăimîntător, înfricoşător, admirabil, nesfîrşit, minunat, uluitor, %ăpăcitor, uimitor, de tot* etc.

Cu excepţia lui *tare,* care se alătură direct adjectivului ca şi *foarte* şi *prea* **{astăzi** *este o* **zi tare frumoasă),** toate celelalte adverbe sînt legate de adjectiv în mod obişnuit prin prepoziţia *de:*

> [Gheonoaia] *e* ***grozav de mare;*** *dară să nu te sperii.* ISPIRESCU, L. 4.
>
> [Bisericuţa] *era* ***nesfirşit de mică*** *şi* ***de veche.*** GALACTION, O. 139.
>
> *Bunul Ion Niculce*
> *Oftînd strecoară printre lacrimi glume*
> *Din zile vechi, — şi-n grai* ***nespus de dulce!*** IOSIF, P. 23.

Mihai Oproiu, ameţit, avu impresia că sala e nelimitată, **zăpăcitor de mare.** CAMIL PETRESCU, T. 64.

în adîncul orbitelor, ochii **extrem de mari** *. . . ^yîrleau spre tavan lumini violente.* JAR, Evadare (1949), 211.

Un vînt **îngrozitor de vijelios**; *un copil* **teribil de neastîmpărat**; *o casă* **extraordinar de înaltă**; *un om* **înfricoşător de rău**; *un bec* **uimitor de luminos** ; *o îngheţată* **bună de tot.**

Expresiv este de asemenea *foarte* pus după adjectivul pe care îl determină:

Veni un om negru **foarte**
Şi vrea a se înfăţişa
Chiar la-mpărăţia ta! TEODORESCU, P. P. 116.

Fiarele cele sălbatice din lume %iua şi noaptea pălesc cu neadormire şi sînt **multe foarte.** ISPIREECU, L. 6.

Această construcţie are un caracter arhaic.

Superlativul absolut se mai construieşte cu *mult:*

Mult bogat *ai fost odată,* **mult** *rămas-ai tu* **sărac!** EM;NE-CU, O. I 183.

Elenii cei **mult capriţioşi** *n-aveau a se sfii de nimic străin sau neplăcut.* ODOBESCU, IST. ARH. 51.

Folosirea lui *mult* cu această funcţiune, altădată mai răspîndită, apare astăzi doar regional sau în scrisul arhaizant.

Superlativul relativ, în anumite împrejurări, se poate compara: *acest elev este* **cu mult cel mai silitor** *din clasa lui.*

Cîteva adjective au un superlativ format cu sufixul *-isim,* introdus clin italiană: *rarisim, simplisim* etc. Exemplu: *o carte* **rarisimă.**

Cu excepţia lui *rarisim,* singurul mai obişnuit, superlativele de acest tip nu se bucură de circulaţie. Cu acelaşi sufix de superlativ s-a format, după modelul adjectivelor, substantivul *generalisim,* cuvînt de circulaţie internaţională.

Construcţia de tipul *o casă frumoasă* poate fi transformată în *o frumuseţe de casă,* în care substantivul *frumuseţe* are valoarea de superlativ al lui *frumos.*

Păcat de un aşa vitea%, **bunătate de om.** GHICA, S. 598.

Limbajul afectiv uzează de o serie întreagă de procedee pentru redarea superlativului:

a. Lungirea vocalelor:

Ştii că are ha% şi asta! Voi să vă lăfăiţi şi să huzuriţi de căldură, iară eu să crap de frig. **Buuună** [= bună] *treabă!* CREANGĂ, P. 252.

b. Repetarea vocalelor: **Acr-u-u-u** *de la naşu.* A. PANN, P. V. I 113.

c. Geminarea consoanelor: *un copil* **rrău!** ; *e un* **mmizzerabil!** ; *s-a făcut* **galllben** *la faţă!*

d. Repetarea adjectivului:

*fi fâ f*ᵒᶜⁱ**i mare, mare**
Şi-mi aprinde luminare. TEODORESCU, P. P. 18.

e. Transformarea adjectivului în substantiv şi repetarea acestuia în cazul genitiv :

Dar codrii s-or resuna
Şi pe noi **ne**-*a-ntîmpina*
Pdunaşul codrilor,
Voinicul **voinicilor!** ALECSANDRI, P. P. 24 (ca şi *cîntarea cîntâriloj).*

f. Anumite construcţii exclamative înlocuiesc superlativul: *ce verde e parcul! ce rece e apa! cuminte e fetiţa asta!*

O *paşă,* **cît de darnic** *eşti!* COŞBUC, B. T. 97.

Interjecţiile sînt des folosite în asemenea cazuri: ***Vai ce frumos*** *ninge!*

g. O serie de prefixe, vechi sau noi, ajută la exprimarea superlativului: *un castel* **străvechi;** *un tramvai* **supraaglomerat** sau **arhiplin;** *un local* **idtra-elegant;** *o stofă extrafină; un om* **hipersensibil.**

h. în graiul popular şi familiar superlativul absolut este des exprimat cu ajutorul comparaţiilor şi al metaforelor:

Frumoasa ca un soare. RETEGANUL, P. IV 64.
Frumoasă, de la soare te puteai uita dar la dînsa ba.
Frumoasă de gîndeai câ-i ruptă din soare. RETEGANUL, P. III 66.
Frumoasă ca un boboc. RETEGANUL, P. JV 26.
E cam pros tută, dar frumoasă co%. ALECSANDRI, **T.** 433.
Frumoasă ca primăvara. RETEGANUL, P. V 64.

Urît ca muma pădurii, ca dracul; hun ca plinea caldă; rece ca ghiaţa; negru ca corbul {negru corb); plin ochi; singur cuc; beat tun (— lemn, ~ mort); îngheţat cum îi osul.

i. O serie de adjective şi de substantive care exprimă noţiuni dezagreabile şi-au pierdut sensul originar şi servesc în limbajul afectiv pentru a intensifica înţelesul cuvintelor pe care le determină, fie în sens bun, fie în sens rău:

Era o **%înă.** . . *subţirică şi drăgălaşa şi* **frumoasă nevoie mare.** ISPIRESCU L. 7.

Catran de scump. PAMFILE, J. IIT 85.

Şi omul cel bătrîn era **fript de sărac.** MERA, L. B 5.

Foc *de harnic; frumos* **de mama focului;** *supărat* **foc;** *scump* **de para focului;** *frumoasă* **rău; o groază de** *parale;, o lume* **nehună.**

j. limbajul afectiv foloseşte şi multe alte expresii pentru a reda superlativul absolut;

Boierul Furtună era bogat, **putred de bogat.** GHICA, S. 582.

Era un vis misterios
Şi **blînd din cale-afară.** EMINESCU, O. I 185.

Eram **din cale afară de obosit.** GALACTION, O. I 39.

Un port **cu totul şi cu totul alb.** GALACTION, O. I 428.

Fii de oameni **cu totul nevoiaşi.** CAMIL PETRESCU, T. 52.

Luceafărul circului era d-ra Henriette, fiica directorului: **frumoasă de** *basm.* CARAGIALE, O. I 19.

Aîte părţi de vorbire îa care apare procedeul comparării

§ 152. Procedeul comparării nu este caracteristic numai adjectivelor. El apare de exemplu la numeroase substantive care exprimă noţiuni ce pot fi asimilate cu însuşirile: *filosof poet, tiran, artist, negustor, bărbat, copil, hoţ.* Exemple: •*mai puţin artist, mai copil* etc.

în graiul popular comparaţia mai apare la numeralul ordinal *primul: calitatea cea mai prima,* O astfel de construcţie nu e recomandabilă.

La unele pronume :

Acum te-ai arătat **mai tu** *decît altădată;*
E **mai cineva** *decît cutare;*
Fratele tău mi s-a părut **mai altul** *decît de obicei;*
O stofă **mai ceva** (sau **ceva ceva)**

§i chiar la interjecţii:

Vai de cel ce se sminteşte, dar **mai vai** *de cel prin care vine sminteala.* CREANGĂ, A. 142.

Adjective care nu au grade dc comparaţie

§ 153. în privinţa comparaţiei se observă că sînt două categorii de adjective care, în mod obişnuit, nu au comparativ sau superlativ.

a. Adjectivele care prin originea lor sînt vechi comparative sau superlative ca: *major, inferior, superior, exterior, ulterior, anterior, posterior, optim, ultim, suprem* etc. Aceste adjective au pătruns în limba romînă pe cale savantă; astăzi ele nu mai sînt simţite ca superlative sau comparative, ceea ce face să li se creeze aceste grade. Se folosesc astfel: *mai superior, mai puţin superior, cel mai inferior, foarte inferior, condiţii foarte optime* etc, construcţii nerecomandabile.

b. Unele adjective ca: *asemenea, complet, gata, întreg, mort, oral, unic, veşnic, rotund, general, perfect, adevărat, principal, desăvîrşit,* precum şi unele adjective participiale ca : *scris, terminat* etc. nu sînt întrebuinţate, de obicei, decît la gradul pozitiv, deoarece ele exprimă însuşiri al căror înţeles nu poate fi modificat prin comparaţie.

*   t

Unele dintre ele, care au anumite sensuri secundare, se întrebuinţează cu aceste sensuri secundare şi la alte grade, de exemplu: ***Nu mi se pare un om întreg. — Ba-i foarte întreg. Cel mai desăvîrşit pictor. Acest referat e mai complet.***

* ***Sînt acum eu, cel mai adevărat.*** CAMIL PETRESCU, T. 38.

Schimbări de funcţiune ale adjectivelor

§ 154. în privinţa schimbărilor de funcţiune, se observă că adjectivele au uneori valoare de substantiv, alteori de adverb.

Ca substantive apar adjectivele care desemnează însuşiri considerate ca noţiuni independente sau pe purtătorii unei însuşiri.

Voi păstra întreg amarul
Şi norocul âstor foi. EMINESCU, o. i 126.

Spînul iar îi iesă înainte ... şi %} ^ ***supţiratic şi necunoscut.*** CREANGĂ, P. 200.

Ca adverbe apar adjectivele care, în loc de a determina un substantiv, determină un verb: ***cartea a costat scump.***

FORMAREA ADJECTIVELOR

Observaţii generale

§ 155. în afară de adjectivele luate gata făcute (din latină, slavă etc), limba noastră formează numeroase adjective cu sufix=.

Adjective derivate de la verbe

§ 156. Adjectivele pot să se refere la valoarea activă şi pasivă a verbelor.

a. Sensul general al adjectivelor a c t i v e este « care îndeplineşte (a îndeplinit, va îndeplini sau îndeplineşte de obicei) acţiunea». Ele nu se deosebesc prea mult d; numele de agent. Limba romînă cunoaşte însă şi alte formaţii cu extindere şi valoare diferită, derivate cu ajutorul următoarelor sufixe:

-at, -ut, -it, -ît (participiul trecut, cu sens de obicei pasiv, dar adesea activ): ***mîncat, băut, umblat, citit*** (toate despre oameni; referindu-se la obiecte, capătă valoare pasivă: ***un om citit*** « un om care a citit mult», dar ***o carte citită*** « o carte care a fost citită»).

-nt (-ent, -ant), formaţie recentă, de origine latină, împrumutată fie direct din latineşte, fie prin intermediul limbii franceze sau italiene, ruse, germane: ***absorbant, britani, dominant, tranşant.***

Astăzi primim astfel de cuvinte formate mai ales în ruseşte: *cursant,* **diver-***sant,* care însă sînt substantive. De la verbe din fondul mai vechi al limbii nu se formează astfel de derivate.

-ăreţ, care arată că substantivul determinat face în mod obişnuit o acţiune (deseori cu nuanţe peiorative): *alergăreţ, descurcăreţ, certăreţ, înfigâreţ, plimbăreţ, sţîmbâreţ* (sufix neproductiv).

b. Adjective cu valoare pasivă. Sensul general este «cel care suferă (a suferit) acţiunea». Locul cel mai important îl ocupă aici participiile: *cîntat, vâ^ut, cules, au^it* etc. (tipul cel mai productiv).

Posibilitatea pasivă, adică însuşirea unui lucru de a putea suferi o acţiune se indică prin sufixul:

-bil (sufix de origine latină, intrat la noi recent prin intermediul limbii franceze sau italiene) : *coruptibil, descifrabil, vulnerabil* (vocala care precede sufixul este sau *a* sau /, vocala tematică a celor două conjugări vii, I şi a IV-a). Acest sufix formează derivate aproape numai de la cuvinte străine. Se spune *lavabil, lizibil,* şi nu *spâlabil, citibil,* deşi încercările de a ataşa sufixul la cuvinte romîneşti nu lipsesc: *lăudabil, nedespărţibil, pipăibil, plătibiL*

Mare parte dintre numele de agent (vezi Formarea substantivelor^ 131) sînt întrebuinţate ca adjective: *cutezător, îmbucurător, uimitor.*

Adjective derivate de la substantive şi adjective

§ 157. Clasificarea sufixelor se face aici cu greutate, deoarece sensul derivatului depinde în mare măsură de al cuvîntului de la care derivă.

a. Putem distinge totuşi adjective care arată că obiectul desemnat de ele este de natura obiectului desemnat prin cuvîntul de bazl, îi aparţine sau este la fel cu el. Aceste adjective se formează cu sufixele:

-esc. bărbătesc, romînesc, tineresc, tovărăşesc (sufix productiv). Adjectivele din această categorie pot fi înlocuite prin adjective nederivate. Astfel, *romîn* poate fi adjectiv şi înlocuieşte pe mai vechiul *romînesc* {*limba romînâ).*

-ian: caragelian, eminescian (sufix folosit numai în limbajul unor critici literari).

-al: arhitectural, magistral, patronal, rasial (sufix de origine străină, neproductiv în romîneşte; adesea în forma *-ional: constituţional, naţional),*

-atic: nebunatic, tomnatic, uşuratic, văratic (sufix neproductiv).

b. Alte adjective arată că obiectul desemnat prin substantivul determinat este prevăzut cu obiectul denumit prin cuvîntul de bază al adjectivului. Sufixele cu care se formează astfel de adjective sînt:

-os: credincios, cuviincios, dureros, ghebos, mînios (sufix productiv; adesea combinat cu alte sufixe: *negr-ici-os* etc).

-nic: amarnic, groaznic, puternic, rodnic, spornic (sufix neproductiv; astăzi reluat în cuvinte ca: *colhoznic, partinic).*

Cu acest sens pot fi folosite şi sufixele participiale *-at, -it, -ut: dungat, limbut, pomădat, sidefat, vărgat.* Din adjective de felul acesta se pot forma apoi verbe: *a dunga, a varga.*

c. Adjectivele au şi d i m i n u t i v e , formate în general cu aceleaşi sufixe ca diminutivele de la substantive:

-aş (-ăl-aş): drăgălaş.

-el: frumuşel, curăţel, spălatei, subţirel {*mitit-el, mâr-ic-el).*

-ică: frumuşică, curăţică, subţirică. (Sufixul acesta serveşte la formarea femininului adjectivelor în *-el.)*

-ior, -cior, -şor, -işor: gălbior, roşior; groscior; micşor; mărişor, multişor, verişor.

-uţ: micuţ, slăbuţ.

Sufixele diminutivale productive la substantive sînt productive şi la adjective.

PRONUMELE

§ 158. P r o n u m e l e este partea vorbirii care ţine locul unui substantiv (nume de fiinţă, lucru, acţiune).

Deoarece pronumele nu numesc obiectele şi nici nu le definesc conţinutul, ele nu capătă o valoare concretă decît în frază.

În propoziţia *Fereastra odăii* ***lui*** *era oarbă,* pronumele *lui* e lipsit de sens concret; dimpotrivă, el are înţeles în fraza din care a fost desprinsă propoziţia: *Nici Ion Radianţi nu era acasă: şi fereastra odăii* ***lui*** *era oarbă* (SADOVEANU, O. IT 360). Pronumele *lui* înseamnă aici «a lui Ion Radianu».

Ca şi la substantive, deosebim la pronume genul, numărul şi cazul, iar unele pronume au forme deosebite după persoană, ceea ce le apropie de verbe.

Spre deosebire însă de substantiv şi de verb, unele pronume, cum sînt pronumele personale, au rădăcini deosebite pentru a desemna persoane, numere sau cazuri deosebite. Faţă de *eu* de la persoana I, apar *tu* la a II-a şi *el, ea* la a III-a; lui *eu* de la nominativ îi corespund *mine, mă* la acuzativ; lui *tu* de la singular îi corespunde *voi* la plural.

Pronumele, cum e cazul demonstrativului, îşi poate pierde valoarea concretă şi devine morfem sau instrument gramatical. Articolul posesiv *al* şi articolul enclitic -/ sînt, la origine, unul şi acelaşi cu demonstrativul *ăl* (= « acela»). (Vezi Noţiuni de morfologie istorică, § § 87 şi 89).

Felurile pronumelor

§ 159. Distingem următoarele feluri de pronume:

a. p e r s o n a l: *eu, tu, dumneata, el, dînsul, ea, noi, voi, ele;*

b. r e f l e x i v: *mă, te, se, îşi, sie, sine, ne, vă;*

c. p o s e s i v: *al meu, a mea, al tău, al său, a sa, ai noştri, ale voastre;*

d. i n t e r o g a t i v - r e l a t i v: *cine, care, ce;*

e. demonstrativ: ***acesta, aceasta, acela, aceea, aceia, acelea, acelaşi, aceleaşi;***

«f. de întărire: ***însumi, însămi, însuţi, însăşi, înşine, înşişi;***

. g. nehotărît: ***cineva, ceva, oricine, fiecare, oarecare;***

h. negativ: ***nimeni, nimic.***

Pronume şi adjective pronominale

§ 160. O caracteristică a pronumelui e posibilitatea de a deveni adjectiv de natură pronominală. Prenumele posesive, interogative-relative, demonstrative şi nehotărîte devin adjective determinative atunci cînd însoţesc substantivele pe care le determină şi iau numele de: adjective posesive, interogative-relative, demonstrative şi nehotărîte. Astfel pronumelui posesiv ***ai noştri*** din propoziţia ***Sînt tari ai noştri !,*** îi corespunde adjectivul posesiv ***noştri*** din propoziţia ***Tovarăşii noştri au depăşit norma.***

PRONUMELE PERSONAL

§ 161. Pronumele personale sînt pronumele care deosebesc diferitele persoane.

Pronumele personal de persoana I sg. ***eu*** desemnează pe cel care vorbeşte; pronumele de persoana a Il-a sg. ***tu*** desemnează pe cel căruia i se adresează vorbitorul; pronumele de persoana a III-a sg. se referă la un obiect despre care vorbeşte cineva, cînd acel obiect e altul decît persoana I sau a Il-a.

Pronumele de persoana I pl. ***noi*** nu e pluralul lui ***eu;*** el poate să însemne « eu şi tu» sau « eu şi el» sau « eu şi voi» sau « eu şi alţii»; iar pronumele de persoana a II-a pl. ***voi*** înseamnă, pe lîngă grupul căruia i se adresează vorbitorul,' «tu şi el» sau «tu şi ceilalţi». Pronumele de persoana I şi a II-a sînt deci nişte plurale inclusive, întrucît ele includ unul persoana vorbitorului, celălalt persoana căreia i se adresează vorbitorul, pe cînd pronumele de persoana a IlI-a pl. ***ei*** desemnează un grup desprins de ideea de singular.

Pronumele personale au forme deosebite pentru cele trei persoane, pentru numărul singular şi plural; la persoana a IlI-a se deosebesc forme pentru genul masculin şi genul feminin, pentru înlocuirea numelor de lucruri de genul neutru folosîndu-se la singular forma masculină a pronumelui, iar la plural forma feminină. Exemple:

Nu te uita la cojoc, ci la cel ce e sub el.

A. găsit o mulţime de lucruri şi nu ştia ce să facă cu ele.

§ 162. Formele pronumelui personal

Persoana I

	Singular	Plural
N.	*eu*	*noi*
G.	-	-
D.	*mie, mi, mi-, -mi-, -mi, îmi*	*nouă, ne, ne-, -ne-, -ne, ni, -ni-*
A.	*(pe) mine, mă, -mă, m-*	*(pe) noi, ne, ne-, -ne*

Persoana a II-a

	Singular	Plural
N.	*tu*	*voi*
G.	-	-
D.	*ţie, ţi, ţi-, -ţi-, -ţi, îţi*	*vouă, vă, -vă, v-, vi, -vi-*
A.	*(pe) tine, te, te-, -te*	*(pe) voi, vă, v~, -vă*
V.	*tul*	*voii*

Persoana a III-a

	Singular	Plural
N.	*ei; ea*	*ei; ele*
G.	*(al, a, ai, ale) lui, ei*	*(al, a, ai, ale) lor*
D.	*lui, i, i-, -i-, -i, îi; ei, i, i-, -i-, -i, îi*	*lor, le, le-, -le-, -le, li, -li-*
A.	*(pe) el, l-, -l, îl*	*(pe) ei, i-, -i, îi*
	(pe) ea, o, -o	*(pe) ele, le, le-, -le*

Observaţie. Pronumele personal de persoana I şi a II-a nu are forme pentru cazul genitiv. în locul acestora se foloseşte adjectivul posesiv. De exemplu:

Vremea se îndrepta după rîsul meu. CREANGĂ, A. 34.

Forme accentuate şi neaccentuate

§ 163. Formele pronumelui personal, la cazurile dativ şi acuzativ sînt accentuate şi neaccentuate:

a. accentuate:

dativ:	sg.	***mie, ţie, lui, ei***
	pl.	***nouă, vouă, lor***
acuzativ:	sg.	***(pe) mine, tine, el, ea***
	pl.	***(pe) noi, voi, ei, ele.***

Observaţie. Pronumele personal accentuat în cazul acuzativ nu apare singur; el sc construieşte cu prepoziţii.

b. neaccentuate:

dativ: sg.	***mi, mi-, -mi-, -mi, îmi***	pl. ***ne, ne-, -ne-, -ne, ni, -ni-***
	th ţi-, -ţi-, -ţi, îţi	***vă, -vă, v-, vi, -vi-***
	i, i-, -i-, -i, îi	***le, le-, -le-, -le, li, -li-***
acuzativ: sg.	***mă, -mă, mă-***	pl. ***ne, ne-, -ne***
	te, te-, -te	***vă, v-, -vă***
	-l, l-, îl; o, -o	***-i, i-, îi; le, le-, -le.***

Formele accentuate ale pronumelui personal apar uneori paralel cu cele neaccentuate, în aceeaşi propoziţie, atunci cînd se impune accentuarea complementului :

Eu! nu-ţi sînt amic ţie? CARAGIALE, O. I 228.

în anumite împrejurări pronumele neaccentuate fac corp comun cu cuvintele vecine; ele se despart în scris prin linioară: ***şopteşte-mi, nu-ţi găsesc asemănare, să-ispui că-l caut, pare-mi-se că nu i-aţi găsit, dîndu-ni-se cărţi, spală-i-l repede.***

Pronumele ***mă*** şi ***vă*** îşi pierd vocala cînd sînt urmate de formele verbului auxiliar ***a avea {am, ai, a, am, aţi, au)***: ***m-a învăţat carte, v-am văirut la fereastră;*** de asemenea cînd sînt urmate de un verb începător cu ***a*** neaccentuat: ***v-ascult*** (dar ***vă apăr).***

Cînd pronumele ***te, ne, le*** sînt urmate de formele verbului auxiliar ***a avea,*** vocala ***e*** devine semivocală, formînd un diftong cu vocala ***a*** de la începutul cuvîntului următor: ***te văd,*** dar ***te-am vâ^ut.***

Formele neaccentuate de dativ-acuzativ: ***mi, ţi, i, l*** (mai vechi ***Iu)*** reduse la ***m*** muiat, / muiat, /' semivocalic şi /, primesc vocala / înainte, atunci cînd cuvîntul anterior are o finală consonantică, iar cel următor are o iniţială consonantică, sau cînd cu aceste pronume începe o propoziţie.

Ia orice caiet îţi place.
II vede a%i, îl vede mîni,
Astfel dorinţa-i gata. EMINESCU, O. I 167.

Dacă după aceste forme neaccentuate de dativ sau acuzativ ***mi, ţi, i*** urmează alt pronume neaccentuat, / se păstrează ca vocală şi nu mai apare la început vocala /.

Mama,. . . cre^îndu-le toate lăptoase, după răbuş, cum i le spusesem eu. .., m-a lăudat de vrednicia ce făcusem. CREANGĂ, A. 61.

Mi se rupe inima de milă ce-mi este. CREANGĂ, A. 68.

Formele neaccentuate de dativ plural ***ni, vi, li*** sînt folosite în locul formelor ***ne, vă, le,*** atunci cînd după ele se întrebuinţează un pronume personal ori reflexiv neaccentuat (cu excepţia formei feminine de acuzativ a persoanei

a III-a ***o,*** în care caz se scrie ***ne-o, le-o).*** Exemple: ne ***vorbeşte,*** dar: ***ni se vorbeşte***; ne ***dă ajutor,*** dar: ***dă-ni-l***; ***le dă,*** dar: Ii ***se dă.*** Se scrie: Ii-/ ***dă,*** dar: ***le-o dau.***

Scrierea şi pronunţarea ***vi-o spun, vi-o dă,*** în loc de ***v-o spun, v-o dă,*** trebuie evitate.

Formele ***ni,*** *vi,* ***li*** se întrebuinţează de asemenea înaintea formelor conjuncte ale verbului *a fi* de persoana I sg., a III-a sg. sau a III-a pl. a indicativului prezent (-/ şi ***-s): ne e bine,*** dar ***ni-i bine; le sînt prieten bun,*** dar Ii-/ ***prieten.***

Care vi-i vestea, prietinilor, şi cum îs ochii stăpînului nostru astăzi? SADOVEANU, N. P. 53.

în Moldova se folosesc formele ***ni, li,*** fără să fie urmate de alt pronume sau de o formă conjunctă a verbului *a fi:*

Unde ni sînt visătorii ? VLAHUŢĂ, P. 167.

Folosirea pronumelui personal ca subiect

§ 164. Desinenţele verbale indicînd persoana care face sau suferă acţiunea, pronumele personal poate fi omis ca subiect al propoziţiei:

Umblu cu mare grăbire şi ajung cătrâ sară la acel loc unde auzisem că este stîna. SADOVEANU, V. F. 46.

A plătit vizita doctorului. A plecat cu nevastâ-sa. A tratat-o cu cafea cu lapte. CARAGIALE, O. I 138.

Pronumele personale se folosesc însă cu funcţiune de subiect cînd:

1. Se pune în lumină o persoană în opoziţie cu alta:

Străin la vorbă şi la port,
Luceşti făr' de viaţă,
Căci eu sînt vie, tu eşti mort
Şi ochiul tău mă-nghează. EMINESCU, O. I 171.

JEi ***aţin vadurile răsăritene, iar noi, dacă*** *răzbim* ***în munte, nu ne mai temem de nimic.*** SADOVEANU, N. P. 20.

2. Se insistă asupra persoanei:

— Tu eşti Mircea? — Da-mpărate. EMINESCU, O. I 146.

N-*auzi* ***tu ce prăpăstii îmi spun fraţii tăi*** ? ISPIRESCU, L. 82.

Eu însă nu l-aş fi urît. SAHIA, N. 97.

Trebuie să ştim noi mai întîi cine e tipul ăsta. CARAGIALE, o. II 18.

3. Fără pronumele personal construcţia ar fi neclară: ***Ne trimisese la fiecare cîte o invitaţie, dar eu n-am primit.*** (Nu ***noi,*** ci numai ***eu.)***

Folosirea prenumelui ca subiect e mai frecventă la persoana a III-a, precizarea fiind mult mai necesară:

« Cobori în jos, luceafăr blînd,
Alunecînd pe-o ravţă,
Pătrunde-n casă şi în gînd
Şi viaţa-mi luminează!»
El asculta tremurător. EMINESCU, O. I 168.
Parc-ascult şi parc-aştept
Ea din trestii să răsară
Şi să-mi cadă lin pe piept. EMINESCU, O. I 74.

Cazuri deosebite de folosire a anumitor pronume personale

§ 165. Pronumele de persoana a Il-a însoţeşte de multe ori un vocativ:

Lună tu, stăpîna mării, pe a lumii boltă luneci
Şi gîndirilor dînd viaţă, suferinţele întuneci. EMINESCU, O. I 130.
Voi tineri clăditori şi făclieri,
Pieptiş aţi spart tunel prin negrul ieri,
Pod alb aţi arcuit peste abise,
Podind şi hăul dintre fapt şi vise. TOMA, C. Y. 392.

Pronumele la singular însoţit de ***unul, una*** exprimă ideea de izolare ca şi construcţia ***cit despre mine (unul), eu:***

De cînd Nicolaie Bălcescu a murit înstrăinat de prea iubita şi prea dorita sa ţară, eu unul n-am pregetat un moment de a căuta mijlocul spre a face cunoscută publicului romînesc această frumoasă operă. ODOEESCU, în prefaţa la BĂLCESCU, M. V. VII.

Spune tu ce vei voi despre superioritatea vînâtorii cu prepelicarul. . .; eît despre mine, eu rămîi tot bine încredinţat că cele mai dulci mulţumiri ale vînâtorii sînt. . . acele care izbucnesc cu veselie printre nişte buni tovarăşi. ODOBESCU, III 19.

Uneori ***tu*** este întrebuinţat pentru a indica un subiect nedeterminat:

Ce e râu şi ce e bine
Tu te-ntreabâ şi socoate. EMINESCU, O. I 194.

Tu apare impersonal în construcţii de felul acesta:

Nici tujunghi, nici tu friguri, nici o altă boală nu s-a lipit de noi. CREANGĂ, A. 28.

A doua "ţi, nici tu masă, nici tu casă, băiatul începu iarăşi să plîngâ. ISPIRESCU, L. 162.

Pronumele la plural e însoţit de multe ori de anumite determinante: ***noi patru, voi cei din u%inâ, noi romînii.***

Noi romînii, după ce, în timp de trei sute de ani, am luptat mereu in contra sîngeroasei barbarii a otomanilor, protectorii noştri . . . ODOBESCU, III 433.

Noi actorii eram înghesuiţi în două mari trăsuri. BOGDAN, N. 261.

Noi apare, în limba mai veche, ca plural al autorităţii:

Noi, comisarul secţiei 55, ***după reclamaţia părţilor ...*** CARAGIALE, O. I 199.

Alteori ***noi*** apare ca plural al autorului:

Noi credem că acei ce gîndesc aceasta înţeleg strategia aşa de bine, cît înţelegem noi astrologia. NEGRUZZI, Opere complete (1905) i 369.

Dativul etic

§ 166. Pronumele neaccentuate de dativ ***mi, ţi*** apar în limba vorbită cu sensul dativului etic, arătînd persoana care este interesată în acţiune.

S-aşa^ă bruma peste vii' —
De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii ? EMINESCU, o. i 55.

Uneori, pentru o mai puternică expresivitate, se alătură amîndouă pronumele :

Unde mi-ţi născu un dolofan de copil, vîrtos şi fţdravăn . . . cum nu se mai văzuse pînă atunci. ISPIRESCU, u. 18.

Şi odată mi ţ-o înşfacă ei, unul de-o mînă şi altul de cealaltă. CREANGĂ, P. 269.

Dativul posesiv

§ 167. Formele neaccentuate ale dativului-pot avea un sens posesiv în construcţii ca:

Şi cînturi nouă smulge tu din liră-mi. EMINESCU, *O.* I 120.

Iară sufletu-mi se pierde
După chipul tău frumos. EMINESCU, o. i 209.

Privesc la surîsu-ţi rămas încă viu. EMINESCU, o. I 37

(pentru: ***lira mea, sufletul meu, surîsul tău).***

Valoarea neutră a pronumelui neaccentuat feminin de acuzativ *o*

§ 168. Pronumele neaccentuat feminin de acuzativ ***o*** poate fi folosit ca neutru, cu sau fără referire la vreun obiect: ***a luat-o la fugă; mai răreşte-o cu vizitele!***

Cînd am au%it eu de tata, pe loc mi s-a muiet gura; apoi încet, încet m-am furişat printre oameni şi unde-am croit-o la fugă spre Humuleşti, uitîndu-mă înapoi, să văd, nu mă ajunge moşneagul. CREANGĂ, A. 58.

Hi apoi! unde-o plesneşte mama şi unde crapă. CREANGĂ, A. 45.

Repetarea printr-un pronume neaccentuat a complementului direct sau indirect

§ 169. Complementul direct sau indirect, aşezat înaintea verbului, trebuie repetat printr-un pronume neaccentuat.

***Parului îi** vom **putea** da **şi altceva,** nu tot cap **de** om.* ISPIFESCU, L. 44.

Prefectului îi** jucară iarăşi **ochii. DUM TRIU, B. F. 13.

***Pe arendaşi i-au** tăiat, iţise Marinică.* DJMTR u, B. F. 20.

Cînd complementul stă în urma verbului, situaţiile sînt deosebite:

1. Dacă complementul reprezintă un nume de persoană sau orice obiect personificat, repetarea nu e obligatorie; se poate spune:

ţăranul %ise fiului 'său

^ *ţăranul îi iţise fiului său;*

i-am vă%ut pe oameni

^ *am vâ%ut oamenii.*

în cazul din urmă se poate vedea strînsa legătură dintre prepoziţia ***pe* şi** pronumele neaccentuat, construcţia ***am** vă^ut **pe oameni*** nefiind corectă. (Vezi Genul personal, § 101.)

2. Dacă complementul e nume de lucru, nu se repetă prin pronume neaccentuat : ***tai pomul*** sau ***pomul îl tai,*** nu ***îl tai pomul.***

ALTE PRONUME PERSONALE

Pronumele *insul*

§ 170. în afară de ***el, ea, ei, ele*** se mai folosesc pronumele personale de persoana a III-a ***dînsul, dînsa, dînşii, dînsele.***

Acestea îşi au originea în formele mai vechi de pronume personale ***insul, insa, inşii, însele,*** care s-au bucurat altădată de o largă circulaţie şi au înţelesul lui ***el:***

îl** primiră **pre însul. DOSOFTEI, v. **S**. II·.

Mearse câtr-înşii. CORESI, Cazania, 262.

Din construirea lor cu unele prepoziţii, limba de astăzi a rămas pe de **o** parte cu pronumele ***dînsul, dînsa*** (prepoziţia ***de*** şi pronumele ***însul, insa),*** pe de altă parte chiar cu pronumele ***însul*** alăturat vechilor prepoziţii ***întru, dintru, printru.*** în loc de ***în el, din ea, prin ei*** etc, se spune şi astăzi: ***într-însul, într-insa, intr-înşii, într-însele, dintr-însul, dintr-însa, dintr-înşii, dintr-însele, printr-însul, printr-însa, printr-înşii, printr-însele.***

Nu uita s-ascuţi baltagul; ca să ai mai** multă nădejde **într-însul. SADOVEANU, B. 105.

Dă-mi-i mie, ochii negri... nu privi cu ei în laturi,
Căci de noaptea lor cea dulce vecinie n-o să mă mai saturi,
Aş orbi privind într-înşii ... EMINESCU, O. I 155.
Că numai oasele-au rămas
Şi sufletul dintr-însul. COŞBUC, P. 376.

Pronumele *dînsul*

§ .171. Pronumele ***dînsul*** e articulat şi se poate declina ca un substantiv. Limba literară nu acceptă însă folosirea formelor de genitiv-dativ ***dînsului, dînsei, dînşilor, dînselor.***

în limba veche pronumele ***dînsul*** se întrebuinţa numai cu prepoziţie:

L-adusără la dînsul legat. DOSOFTEI, V. S. 4ᵛ.

Mai mult să înţălege din cuventele lor şi sfaturi grăite de dînşii. M . COSTIN, LET. 68.

în limba contemporană el apare atît cu prepoziţie, cît şi cu funcţiunea de subiect:

1. cu prepoziţie:

Moş Spînu, mai Iliuţă, e mai mult mut; spune numai o vorbă într-o %i. Dar lelea Ileana grăieşte şi pentru dînsul. SADOVEANU, N. F. 56.

Las'că nici nu-s poveşti; îs dureri ale vieţii mele. Ce să facă el cu dînsele ? SADOVEANU, N. F. 59.

2. subiect:

Şi dînsa se face din ce în ce mai roşie la obra% fără să răspundă. CARAGIALE, o. 11 86.

Căci dînşii n-au scris bănâţeneşte, ci în limba literară cea tipică. HASDEU, ET. M. 3106.

Cînd l-aude, numai dînsul îşi ştia inima lui. E M NESCU, O. I 84.

Multe dînsul mi-a răspuns. COŞBUC, B. I. 214.

Prezenţa în limbă a pronumelor ***el*** şi ***dînsul*** constituie un avantaj stilistic. Spre a evita, de exemplu, repetarea, scriitorii — ca şi cei cu vorbirea mai îngrijită — fac să alterneze cele două pronume:

Acum să vedem care pe care ? Ori el pe draci, ori dracii pe dînsul. CREANGĂ, P. 301.

Apoi să vie şi Ilie Cuţui, să fie de faţă. Să spuie şi el. A fost şi dînsul acolo. SADOVEANU, B. 250.

Creţi că n-a vâtţut el că nu mă tem de dînsul ? SADOVEANU, O. V 69.

Alternarea e folosită mai ales cînd pronumele se referă la obiecte diferite, spre a se evita confuziile.

Unii socotesc că, faţă de ***el,*** pronumele ***dînsul*** este o formă mai politicoasă şi ***am vorbit cu dînsul*** e tot una cu ***am vorbit cu dumnealui;*** alţii îl consideră

ca o formulă mai atenuată față de ***dumnealui,*** stabilind gradația ***el — dînsul dumnealui.***

Această situație este în strînsă legătură cu faptul că pronumele ***dînsul, dînsa*** se aplică în general numai persoanelor. Totuși ***dînsul, dînsa*** țin uneori și locul numelor de lucruri și de aceea nu le punem în categoria pronumelor de politețe :

> ***Paloşul şi suliţa să le ţii la îndemînă, ca să te slujeşti de*** *dînsele* ***cînd va fi de trebuinţă.*** ISPIRESPIT, L. 4.

Notă. Ideea că *dînsul* **e pronume de politeţe a făcut ca în anumite cercuri** *dînsul* **să exprime noţiunea' de «soţ», aşa cum s-a întîmplat şi cu pronumele** *dumnealui, dumneaei.*

Pronumele de politețe

§ 172. în vorbirea cu persoanele sau despre persoanele cărora li se cuvine respect se folosesc pronumele de politețe ***dumneata,. dumneavoastră,*** rezultate din contopirea cuvîntului ***domnia*** cu adjectivele posesive ***ta, sa, voastră*** sau cu pronumele personale ***lui, ei, lor.*** Forma lor a evoluat, pierzîndu-și cu totul legătura cu punctul de plecare, ***domnia,*** cuvînt care se aplica mai întîi domnului țării.

Notă. Formele *domnia-ta, domnia-tui, domnia-sa, domnia-voastră, domniile-voastre, domniile-lor* **sînt învechite.**

> ***Şi*** *mai ţineţi minte domniile-voastre, bătrînilor, limba neamului de care v-a/i* ***dezlipiţi'*** **sadoveanu, n. p. 150.**

în scriere, pronumele de politețe se pot prescurta.

Persoana a II-a

Singular	Plural
N.A. ***dumneăfe {d-ta)***	***dumneavoastră {d-voastră, dv.)***
G.D. ***dumitale (d-tale)***	(la toate cazurile)
N.G.D.A. ***dumneavoastră {d-voastră, dv.)***	

Persoana a III-a

Singular	Plural
N.A. ***dumneasa {d-sa)***	***dumnealor {d-lor)***
G.D. ***dumisale {d-sale)***	(la toate cazurile)
sau	

Mase. N.G.D.A. ***dumnealui {d-lui)***
Fem. N.G.D.A. ***dumneaei {d-ei)***

Notă. Regional se mai aud şi astăzi formele mai vechi *dumnitale, dumnisate, dumnile-voastre, dumnikirvoastre.*

> *Cum îţi vine dumnitale să vorbeşti astfel?* **sadoveanu, b. 188.**

în vorbirea familiară şi regional ***dumneata, dumneatale*** sînt prescurtate: ***mata, matale.*** Forma ***matale,*** la origine genitiv-dativ, e folosită şi ca nominativ-acuzativ : ***mi-ai spus matale.*** Limbajul afectiv a dus şi mai departe evoluţia acestora, creînd diminutivele ***mâtâluţă, mătâtică, tâlicâ.***

-Pronumele ***dumnealui, dumneaei*** au ajuns să exprime, în vorbirea populară şi familiară, noţiunile de « soţul meu», « soţia mea».

> ***Nu voi, ţi-am spus o dată, şi nici dumnealui nu mai vrea să meargă.*** CARAGIALE, O. VI 23.
>
> ***Răposata dumneaei — nevastă-mea a d-întii — nu se sculase încă.*** CARA-OIALE, o. vi 59.

PRONUMELE REFLEXIV

§ 173. Pronume reflexiv se numeşte pronumele destinat în principiu să arate că acţiunea exprimată de verb se răsfrînge asupra subiectului:

> Se ***făcu un lup şi se ascunse sub pod.*** ISPIRESCU, L. 13.
>
> ***Cei tari se îngrădiră***
> ***Cu-averea şi mărirea în cercul lor de legi.*** EMINESCU, O. I 57.
>
> ***Dacă vede lupul şi vede că nu mai găseşte nemic, îşi pune în gînd una.*** CREANGĂ, P. 25.

Pronumele reflexiv are forme proprii numai pentru persoana a III-a. Acestea pot fi accentuate sau neaccentuate şi nu se deosebesc după gen şi număr:

	Forme accentuate	Forme neaccentuate
D.	***sie, sieşi*** (mai vechi ***şie, sieşi)***	***şi, şi-, -şi-, -şi, îşi***
A.	***sine*** (mai vechi şi ***sineşi)***	***se***

Ca şi la pronumele personale, formele accentuate pot însoţi în propoziţie formele neaccentuate:

> ***Şi fiindu-şi şie dragă cum nu-i este nime-n lume.*** EMINESCU, o. î 80.
>
> ***De ar fi fost alţii în starea lui, el le putea da ajutor; pe sine însuşi nu se putea mîngîia.*** SLAVICI, N. I 17.

Rolul pronumelui reflexiv îl îndeplinesc la persoana I şi a II-a pronumele personale de dativ şi acuzativ (vezi Pronumele personal, § 163):

> ***A căţut astă noapte peste vale Dincă Ipătescu. Staţi şi nu vă tulburaţi.*** SADOVEANU, M. C. 129.
>
> ***Tată, nu te înfricoşa, că eu sînt.*** CREANGĂ, P. 79.
>
> ***Ce-am făcut, n-am jâcut bine,***
> ***Că-mi pierd firea după tine.*** DOINE, 23.
>
> ***îţi faci rău ţie, nu altuia.***

Pronumele reflexiv neaccentuat îîî"cazul acuzativ intră în alcătuirea verbelor reflexive ***(a se căi).*** Cu rolul acesta, pe lîngă funcţiunea de complement direct al unui verb tranzitiv ***{mă îmbrac),*** el poate exprima ideea de eventiv ***{se înroşi),*** dinamic ***{mă plimb),*** reciproc ***{ne întîlnim)*** etc. (vezi Verbul, diatezele, § 226).

Valoarea posesivă a pronumelor reflexive neaccentuate în dativ

§ 174. Pronumele reflexiv neaccentuat în cazul dativ poate avea sens posesiv:

a. Pronumele reflexiv stă pe lîngă un substantiv:

Fata se suie atuncea ... într-un car, încărcat cu rţestrea-şi. KOGĂLNICEANU, o. 53.

Ea nici poate sâ-nţeleagă...
C-acel demon plînge, rîde, neputînd s-aurţă plînsu-şi. EMINESCU, O. I 160.

Construcţiile de acest tip sînt învechite.

b. Pronumele reflexiv stă înaintea unui verb tranzitiv, referindu-se la substantivul cu rol de complement direct al acestui verb:

Adesea plîngea în taină, cu capul pe braţe; îşijntreba sufletul. SADOVEANU, o. i 108.

Aceasta este construcţia obişnuită în limba contemporană.

întrebuinţarea pronumelui *sine*

§ 175. Pronumele reflexiv accentuat de persoana a III-a în cazul acuzativ ***sine*** era folosit în limba mai veche şi la persoana I şi a II-a:

Să nevoim să ne direptăm pre sine. VARLAAM, C. 61.

în limba veche alături de ***sine*** mai exista încă o formă de pronume reflexiv accentuat pentru cazul acuzativ, ***sineşi,*** formă pe care o foloseşte şi Odobescu:

Daca cumva vrei să dormi si nu-ţi vine de sineşi somnul, apoi pune capul pe pernă şi ascultă. ODOBESCU, III 44.

După modelul lui ***sineşi*** au luat naştere, tot în limba veche, pronumele ***sine-mi, sine-ţi, sine-ne, sine-vă, sine-le,*** cu forme deosebite pentru fiecare persoană, datorită înlocuirii reflexivului ***-şi*** cu formele neaccentuate de dativ ale pronumelui personal: ***-mi, -ţi, -ne, -vă, -le.***

Din construcţii de felul acesta s-a desprins apoi substantivul ***sine,*** întrebuinţat astăzi în expresii ca ***în sinea mea, în sinea lui*** «în gîndul meu, în gîndul lui».

Badea Ghiţă Botgros a dat şi el semn că vrea să se ridice, cumpănind în sinea lui graba. SADOVEANU, N. P. 16.

PRONUMELE POSESIV

§ 176. Pronumele posesiv este pronumele care ţine locul numelui unui obiect posedat, înlocuind totodată şi numele posesorului.

însă Cristea ispravnicul nu poftea să intre cu alţi cai la Suceava, decît cu ai săi. SADOVEANU, F. J. I 166.

Pronumele posesiv are forme pentru cele trei persoane gramaticale, la singular şi la plural, după genul obiectului posedat şi după numărul posesorilor:

1. un singur posesor:

Singular masculin: ***al meu, al tău, al său;***

Singular feminin: ***a mea, a ta, a sa;***

Plural masculin: ***ai mei, ai tăi, ai săi;***

Plural feminin: ***ale mele, ale tale, ale sale.***

Notă. în loc de *tale* **se întrebuinţează regional** *iele,* **format după modelul lui** *mele.* **Această formă trebuie evitată.**

2. mai mulţi posesori:

Singular masculin: ***al nostru, al vostru;***

Singular feminin: ***a noastră, a voastră;***

Plural masculin: ***ai noştri, ai voştri;***

Plural feminin: ***ale noastre, ale voastre.***

Pronumele posesiv are genul, numărul şi, în general, cazul substantivului pe care îl înlocuieşte.

Nu-ţi plac ochii versj? Ei, iacă!
Uife-ai mei! Nu te uita
Prea cu dor, că pot să-ţi placă! COŞBUC, F. T. 87 [*ai mei* = «ochii mei»].

Bine-ţi mai şede,jupîneşică; parcă eşti una de-ale noastre. CREANGĂ, P. 129 [*ale noastre* =«femeile noastre»].

Cînd înlocuieşte un substantiv de genul neutru la numărul singular, pronumele posesiv are forma de masculin singular; iar cînd înlocuieşte un substantiv de genul neutru la numărul plural are forma de feminin plural.

Şi ce cap frumos răsare!
Nu-i al meu? Al meu e oare? COŞBUC, B. I. S7[*al meu*=« capul meu»].

— Bocuţa, de ce plîngi ?
*— Iacă plîng şi eu p-ale mele*____DELAVRANCEA, S. (1941), 200 [*ale mele* = « necazurile mele»].

Datorită articolului proclitic, pronumele posesiv are, la plural, forme de genitiv-dativ: ***alor mei, alor tăi, alor săi, alor noştri.***

El găsi de cuviinţă să spuie şi alor săi ceea ce era să se întîmple fiului lor. ISPIRESCU, L. 98.

Adjectivul posesiv: forme ; loc; acord

§ 177. Cînd însoţeşte substantivul pe care îl determină şi se acordă cu acesta, pronumele are rol de adjectiv posesiv şi arată al cui e obiectul exprimat prin acel substantiv:

> ***Şi mama, care era vestită pentru năzdrăvăniile sale, îmi zicea cu zîmbet uneori. . .: ieşi, copile cu părul bălan, ajarâ.*** CREANGĂ, A. 34.

a. Formele adjectivului posesiv.

1. Un singur posesor şi un singur obiect posedat:

Singular masculin: ***(al) meu, tău, său;***

Singular feminin: ***(a) mea, ta, sa.***

2. Un singur posesor şi mai multe obiecte posedate:

Plural masculin: ***(ai) mei, tăi, săi;***

Plural feminin: ***(ale) mele, tale, sale.***

3. Mai mulţi posesori şi un singur obiect posedat:

Singular masculin : ***nostru, vostru;***

Singular feminin: ***noastră, voastră.***

4. Mai mulţi posesori şi mai multe obiecte posedate:

Plural masculin: ***noştri, voştri;***

Plural feminin: ***noastre, voastre.***

Cînd însoţeşte un substantiv de genul neutru, adjectivul posesiv are la singular forma de masculin, iar la plural forma de feminin.

b. Adjectivul posesiv îşi are locul obişnuit îndată după substantiv. Cînd substantivul e articulat cu articolul enclitic, urmează adjectivul posesiv fără articolul ***al, a: caietul meu;*** cînd substantivul e nearticulat, urmează adjectivul posesiv cu articol: ***acest caiet al meu.***

în versuri şi rareori în proză adjectivul posesiv poate figura şi înaintea substantivului, fiind însoţit de articolul ***al:***

> ***Am coborît cu-al meu senin***
> ***Şi m-am născut din ape.*** EMINESCU, O. I 170.

în graiul din Moldova, corespunzătoare articolului ***al, a, ai, ale,*** apare înaintea adjectivului posesiv forma invariabilă ***a,*** care e folosită şi de unii scriitori (vezi Articolul, § 137):

> ***O vin', în.părul tău bălai***
> ***S-anin cununi de stele,***
> ***Pe-a mele ceruri să răsai***
> ***Mai mîndră decît ele.*** EMINESCU, o. i 172.

c. Adjectivul posesiv se acordă în gen, număr şi caz cu substantivul pe care-1 determină:

> ***Se consacră mai cu totul la lucrarea capitală a vieţii sale.*** ODOBESCU, m 493.

La masculin şi neutru acest acord nu e vizibil, fiindcă adjectivul posesiv nu are formă deosebită de genitiv-dativ masculin şi neutru.

în aceste răstimpuri de linişte îi plăcea vecinului meu să-mi vorbească despre aşezarea pe care o ridica acolo, în marginea tîrgului. SADOVEANU, O. V 489.

Folosirea pronumelui personal de persoana a III-a paralel cu pronumele şi adjectivul posesiv *(al) său*

§ 178. Paralel cu pronumele şi adjectivul posesiv *(al) său,* se folosesc pronumele personale de persoana a III-a la cazul genitiv *(al, a, ai, ale) lui, (al, a, ai, ale) ei. (Al, a, ai, ale) lor* şi-a făcut loc printre posesive, înlocuindu-1 pe *său,* care şi-a pierdut funcţiunea de plural din limba veche. /// *vedeau oamenii de- grijile sale,* se spunea altădată, aşa cum se spune azi *de grijile lor.*

în limba veche se făcea deosebire între *său* şi *lui,* în sensul că cel dintîi era folosit în legătură cu subiectul, iar celălalt în legătură cu atributul sau complementul :

Ce nu sta domnia de grija lui [~ a lui Batiste], *ce de grija sa [* = a domniei]. MIRON COSTIN, LET. 81.

Astăzi, această deosebire nu se mai face decît foarte rar. Se recomandă ca ea să se facă atunci cînd se pot evita echivocuri, ca în această frază:

Eminescu a lăsat încă o variantă a acestei poezii. După moartea sa, X. a găsit manuscrisul variantei într-un sertar al bibliotecii.

Desigur că manuscrisul a fost găsit după moartea poetului, nu după moartea lui X ; de aceea ar fi fost mai potrivit pronumele *lui.*

Avantajul folosirii pronumelor personale stă în faptul că acestea se acordă în gen şi număr cu numele posesorului: *creioanele lui* aduce un element de precizare în plus faţă de *creioanele sale,* în sensul că se arată că e vorba de un posesor al cărui nume e de genul'masculin. Avantajul acesta e cu atît mai evident atunci cînd, în aceeaşi frază, trebuie indicaţi doi posesori de genuri diferite:

Iată lacul. Euna plină
Poleindu-l, îl străbate;
El aprins de-a ei lumină,
Simte-a lui singurătate. EMINESCU, O. I 210.

Adjectivul *său* se foloseşte mai ales la determinarea persoanelor (sau a obiectelor personificate) şi cuprinde o nuanţă de respect.

Sensuri limitate ale unor pronume şi adjective posesive

§ 179. Pronumele şi adjectivele posesive au cîteodată sensuri limitate. Astfel, *al meu* înseamnă « bărbatul meu» :

Mie mi-a spus al meu că. . . nu l-a mai vă^ut. DELAVRANCEA, V. V. (1893) 163.

Al meu, al tău, al său au sensul de « proprietate, avut»:

Să te fereşti de a străinului, să-fi fie destul cu al tău. VARLAAM, C. 119.

Lăcomind la a altuia, fei] ***sosesc de pierd şi al său.*** COSTIN, LET. 100.

Ai mei, ai tăi, ai săi (ai lui) înseamnă « părinţii, rudele, familia»:

Ai mei pierduţi sînt, paşă, toţi. COŞBUC, B. I. 97.

Guvernul de atunci din Ţara Romînească... l-a silit [pe Nicolaie Bălcescu] ***să se ducă să moară izolat, departe de ai săi, sub cer străin.*** GHICA, S. 287.

Sînt morţi ai lui! El, un pierdut! COŞBUC, F. T. 77.

Ai noştri însemna « cei care fac parte din grupul, din partidul nostru».

Pe atunci [în orînduirea capitalistă] ***funcţiona şi la noi faimosul sistem al « rotativei electorale» prezentate de scribii capitalişti drept realizare supremă a democraţiei, — sistem caracterizat prin cunoscuta expresie .*«pleacă ai noştri, vin ai noştri».*** GHEORGHIU-DEJ, Cuvîntare în adunarea alegătorilor din circ. electorală Griviţa roşie, în SCÎNTEIA, 1952, nr. 2518, 2/2.

Trăiască ai noştri, d-le Iancule! CARAGIALE, o. III 161.

Adjectivul posesiv îşi pierde uneori legătura cu ideea de posesor, el capătă un sens abstract: « cel care constituie obiectul unei povestiri, al unei preocupări».

« Dacă strămoşii tăi cu tine semăna,
Negreşit erau proşti cîţi lor se închina»
Răspunse tigrul meu. ALEXANDRESCU, M. 324.

Dar omul meu a isprăvit de scris; plăteşte, se scoală şi apucă spre locul unde mă aflu. CARAGIALE, O. II 27.

Atunci lupul nostru începe a mînca hîlpav. CREANGĂ, P. 32.

Am uitat cu desăvîrşire articolele foarte frumoase ale autorilor mei. SADOVEANU, N. F. 110.

Uneori adjectivele posesive sînt folosite cu ironie:

El trebuie să fi fost, Crâcănel al tău. CARAGIALE, O. VI 224.

Această tendinţă o au şi pronumele personale în genitiv:

Se laudă cu Mişu al ei, şi ăla nu poate s-o sufere. BRĂESCU, C. 48.

Atitudinea ironică e mai pronunţată atunci cînd în locul adjectivului posesiv se foloseşte pronumele de politeţe:

Ori să-mi spui d-ta că Matei ăla al d-tale — că eu nu-l cunosc — te-a învăţat adică să mergi pîn ploaie fără umbrelă. CARAGIALE, o. vi 185.

Acordul adjectivelor posesive; contopirea lor cu anumite substantive

§ 180. Cînd două sau mai multe substantive sînt determinate prin acelaşi adjectiv posesiv, adjectivul nu se repetă, ci întovărăşeşte ultimul substantiv, cu care se acordă:

După ce a trăit ani nouăzeci şi nouă, a lăsat strănepoţilor moştenire moara şi mai ales învăţăturile sale. SADOVE\NU, N. P. 141.

A plecat în excursie cu sora şi cu fratele său.

însoţind numele de înrudire, adjectivele posesive ajung să se contopească cu substantivele determinate. în asemenea împrejurări substantivele nu mai primesc articol: *tată-tău, frate-tău, soră-mea, mamă-sa, nevastă-ta* (în loc de *tatăl meu, fratele tău, sora mea, mama sa, nevasta ta).* Aceste forme, prezente în graiul popular, au pătruns şi în limba literară. Ele au o flexiune deosebită: sau se declină ca substantivele (nominativ-acuzativ *soră-ta,* genitiv-dativ *soră-tei,* după modelul *casa-casei)* sau sînt invariabile: nominativ-acuzativ *socru-tău, soacră-sa,* genitiv-dativ *socru-tău, soacră-sa:*

Nora cea mai mare tălmăci apoi celeilalte despre ochiul soacră-sa cel a toate văzători. CREANGĂ, P. 7.

PRONUMELE ŞI ADJECTIVELE INTEROGATIVE-RELATIVE

§ 181. Pronumele interogative sînt cuvinte care, în propoziţii interogative, ţin locul substantivelor exprimate în răspunsurile date la întrebări: *Cine a sunat ? Curierul. Al cui e calul ? Al vecinului. Ce citeşti ? Un roman.*

Cînd pronumele interogative fac legătura dintre propoziţii subordonate şi cuvinte din propoziţiile regente pe care le determin^, ele au rol de conjuncţii şi se numesc pronume relative:

Ş-apoi Humuleştii şi pe vremea aceea nu erau numai aşa un sat de oameni fără căpătîi, ci sat vechi, răvăşesc . . . cu flăcăi voinici şi fete mîndre care ştiau a învîrti şi hora, dar şi suveica. CREANGĂ, A. 1.

Fraţilor! %ise el, să bem pocalul acesta în sănătatea cui ştiu eu. SADOVEANU, o. i 454.

Formele pronumelor *ce, cine, care*

§ 182. Pronumele interogative-relative sînt *ce, cine, care.* Dintre acestea *ce* este invariabil, *-cine* are forme de nominativ-acuzativ şi de genitiv-dativ singular, iar *care* are forme flexionare deosebite după gen, număr şi caz.

1. ce

N.A. *ce*

2. cine

N.A. *cine*
G. *(al, a, ai, ale) cui*
D. *cui*

3. ***care***

Sg. N.A.	***care*** (masc. şi fem.)	Pl. N.A.	***care*** (masc. şi fem.)
G.	***(al, a, ai, ale) căruia*** (masc.)	G.	***(al, a, ai, ale) cărora***
	(al, a, ai, ale) căreia (fem.)		
D.	***căruia*** (masc.)	D.	***cărora***
	căreia (fem.)		

Notă. În limba veche *care* primea articol şi avea forme deosebite pentru singular şi plural, pentru masculin şi feminin: masculin singular *care, carele,* plural *cari, carii;* feminin singular *care, carea,* plural *care, carele, cari, carile.* Limba literară de astăzi nu mai cunoaşte forme articulate şi a adoptat atît pentru masculin, cît şi pentru feminin pluralul *care.*

În vorbirea neliterară există tendinţa de părăsire a formelor flexionare ale pronumelui ***care.*** În loc de ***omul căruia i-am dat banii,*** se spune greşit ***omul care i-am dat banii.***

Care şi *ce* pot să determine substantive. În acest caz sînt adjective interogative-relative:

Întreabă care drum duce spre cabană.
Ce nevoi te-au adus pe aici?

Ca adjectiv, «este de asemenea invariabil. Adjectivul ***care*** se deosebeşte de» pronume prin aceea că e lipsit la genitiv-dativ de particula ***-a:***

sg. N.A.	***care*** (masc. şi fem.)	pl. N. A.	***care*** (masc. şi fem.)
G.D.	***cărui*** (masc.)	G.	***(al, a, ai ale) căror***
	cărei (fem.)	D.	***căror***

Alte pronume şi adjective interogative-relative

§ 183. 1. ***cel ce, cela ce***

Pronumele ***cel ce, cela ce, ceea ce*** s-au format din pronumele demonstrativ masculin ***acela (cela, cel),*** feminin ***aceea (ceea)*** şi pronumele relativ ***ce.***

În declinare îşi schimbă forma numai demonstrativul, pronumele ***ce*** rămînînd invariabil.

	Masc.	Fem.
sg. N.A.	***cel, ce, cela ce***	***ceea ce***
G.D.	***celui ce***	***celei ce***
pl. N.A.	***cei ce***	***cele ce***
G.D.	*celor ce*	*celor ce*

2. ***ce fel (de)***

3. ***cît***

sg.	***cît*** (masc.)	pl. N. A.	*cîţi* (masc.)
	cîtă (fem.)		***cîte*** (fem.)
		G. D.	***cîtor*** (masc. şi fem.)

4. În unele graiuri regionale se foloseşte pronumele relativ ***de:*** *Cine* ***e omul de a întrebat*** *de mine ?* (= ***care a întrebat)*** (vezi Vol. II, Propoziţia atributivă).

întrebuinţarea pronumelor şi adjectivelor interogative-relative

Care

§ 184. Ca adjectiv interogativ, ***care*** îndeplineşte rolul de atribut:

Care om nu ţine la viaţă înainte de toate ? CREANGĂ, P. 206.

Ca pronume interogativ, ca şi substantivul, poate avea rol de subiect, de atribut sau de complement:

Care a înţeles problema ? [subiect].

Din poeziile acestor autori, a căruia vă place mai mult ? [atribut].

Cînd e pronume relativ, ***care*** are valoare de conjuncţie şi este şi parte a propoziţiei, însoţind numele din propoziţia regentă căruia îi ţine locul în propoziţia subordonată:

Sora-mea care mă purta în circă, care-mi dădea cele dintîi vişine pîrguite, care nu mă lăsa să plîng niciodată, pierise dintre noi. DELAVRANCEA, **T.** 37 [subiect].

îl întîmpină în pragul uşii cerşitoarea căreia îi dăduse el un ban de pomană. CREANGĂ, P. 213 [complement indirect].

Se lasă încet, încet, într-un ostrov mîndru din mijlocul unei mări, lîngă o căsuţă singuratică, pe care era crescut nişte muşchi pletos. CREANGĂ, P. 213' [circumstanţial de loc].

Relativul ***care*** se acordă în gen şi număr cu substantivul care exprimă numele posesorului:

Eu n-am uitat. . . nici pe iscusitul moş Vlad, în căruţa căruia ai dormit tu adese. ODOBESCU, III 14.

Uneori se acordă greşit cu substantivul determinat, nu cu cel căruia îi ţine locul:

Cinele meu saltă, se dă în lături, şi urmăreşte cu înfocare pasărea, al cărui miros i l-a adus vîntul. ODOBESCU, III 155.

Care se foloseşte de multe ori în compunere cu ***cel, acela:***

Fraţilor, a cuvîntat el, umpleţi iar cupele şi beţi şi pentru cei care ar lupta şi de-acum înainte împotriva asupritorilor şi viclenilor. SADOVEANU, N. P. 268.

Această legătură are cîteodată valoare emfatică:

Unde e omul acela care să mă sperie pe mine ?

Se abuzează de construcţia cu ***acela care*** în fraze de felul: ***Eminescu e acela îare a pus babele limbii noastre literare,*** construcţie care nu e recomandabilă (corect: ***iminescu a pus babele limbii noastre literare contemporane,*** cu accentul pe ***iminescu;*** sau: ***Cel care a pus babele limbii noastre literare e Eminescu).***

Aşa cum există tendinţa de părăsire a formelor flexionare ale pronumelui *care,* se observă şi părăsirea construcţiei cu prepoziţii; în loc de *cartea* **pe care** *am cumpărat-o,* se spune *cartea* **care** *am cumpărat-o.*

Du/ama **care** *o am pe mine.* SADOVEANU, II. A. 65.

Plînsul ultim **care***-l plînge*
Un întreg popor ce moare
Adunat într-un castel. COŞBUC, Ziarul unui pierde-vară (1902), 161. ~

Uneori, în locul construcţiei cu prepoziţie, apare pronumele relativ singur, iar complementul pe care-l exprimă acesta e reluat sub forma pronumelui personal cu prepoziţii:

Fata, **care** *îngheţase sîngele* **în ea** *de frică, îşi pierduse cumpătul.* ISPIRESCU, L. 14 (în loc de: *fata,* **în care** *îngheţase sîngele de frică).*

Asemenea construcţii nu sînt tolerate de limba literară.

E condamnabilă, de asemenea, folosirea lui *care* la început de frază.

Deosâbit, am şi 23 *lei datorie la dumnealui, de patru ani, şi nu-mi mai plăteşte;* **care** *i-am dat ban[i] gata;* **care** *eu dau dobîndâpe bani: din ţăce, doispră-%ece.* IORGA, DOC. CAL. II 12 (circa 1750).

Chiar atunci cînd, din punct de vedere sintactic, prezenţa lui *care* e justificată, abuzul trebuie evitat. întrebuinţarea excesivă a lui *care* e ironizată de Caragiale:

Am fost întîmpinat de doamna directoare Aglae Poppesco • împreună cu doamnele profesoare ... **care** *toate s-au plîns de starea de mizerie* **în care** *a ajuns şcoala din cau%a lipsei de combustibil,* **pe care** *îl refuză Onor. Primăria locală,* **pe care** *în nenumărate rînduri au rugat-o prin adrese oficiale,* **care** *se văd la dosar, dar* **care** *n-au avut pînă în prezent nici un rezultat.* CARAGIALE, O. I 204.

Pronumele relativ *care* poate fi înlocuit prin adverbele relative *cînd, unde, cum,* dacă propoziţiile atributive exprimă ideea de mod, de loc, de timp:

Dar, moş lolampie, va veni o vreme **cînd** *fiecare va mînca după cît munceşte.* CAMILAR, N. I 399 *[cînd* = «în care»].

Gloata . . . se retrase pas cu pas lăsînd în faţa soldaţilor un loc pustiu, curat, **unde** *se vedea caldarî?nul.* DUMITRIU, B. F. 124 *[unde* = «în care»].

Vicenty Hleba era un prieten **cum** *nu se mai află.* SADOVEANU, O. II 172 *[cum* = « la fel cu care »].

Prezenţa altor părţi de vorbire între substantivul determinat de o propoziţie atributivă şi pronumele relativ cu care începe propoziţia atributivă poate produce, uneori, confuzii, în sensul că propoziţia atributivă dependentă de un anumit substantiv poate fi luată drept determinativă a altui substantiv mai apropiat. Pentru evitarea unei asemenea confuzii trebuie să se repete substantivul determinat :

Se duce de o toarnă în fintîna din grădina Ursului, **care** *fîntînă era plină de apă pînâ la gură.* CREANGĂ, P. 214.

Repetarea pronumelui *care* exprimă ideea de opoziţie sau de distribuţie: **

Cari *săpau cu cazmalele,* ***cari*** *cărau cu tărăboanţele,* ***cari*** *cu căruţele,* ***cari*** *cu covâţile.* CREANGĂ, A. 8.

Un vălmăşag de oameni, ***cari*** *călări,* ***cari*** *pe jos.* DELAVRANCEA, S. 171.

Jur împrejur. . . %ări numai creste de munţi, ***cari*** *mai mari,* ***cari*** *mai mărunţi.* ODOBESCU, III 179.

în expresiile *care de care, care mai de care* e redată ideea de întrecere:

Ce să fie acolo, %oiceau oamenii alergînd ***care de care*** *din toate părţile.* . CREANGĂ, A. 8.

Se gătiră ***care mai de care*** *să plece mai curînd.* ISPIRESCU, L. 33.

Rîd cu lacrimi, nâpustindu-se în vorbă, ***care mai de care*** *mai şiret la cuvîni.* DELAVRANCEA, H. T. 11.

\ **Cine**

§ 185. Pronumele interogativ *cine* se referă la persoane. El are sensul general şi nehotărît de « cineva» în construcţii ca:

Jelui-m-aş şi n-am ***cui.*** TEODORESCU, P. P. 279.

Nu-i ***cine*** *să mă asculte.*

Ca şi construcţia *care . . . care,* repetarea lui *cine* exprimă ideea de opoziţie sau de distribuţie: *să aducă* ***cine*** *bani,* ***cine*** *haine,* ***cine*** *mîncare.*

Pronumele *cine* apare:

1. în întrebări directe : ^

Cine *eşti ? De unde eşti ?*

Pe la noi ce rătăceşti ? ALECSANDRI, P. II 11.

în expresia *cine (mai) ştie,* pornindu-se de la întrebare, s-a ajuns la ideea de imposibilitate a precizării, apoi la negaţie : « nu ştiu » :

— O să plouă astăzi ?

— Cine ştie.

însoţind pronume şi adverbe,, *cine ştie* a dat naştere la o serie de locuţiuni, în care imprecizia este legată de ideea de superlativ: *cine ştie ce, cine ştie cine, cine ştie unde:*

Cum se ia omul ista, la drum, cu vorba şi, cînd se trezeşte, ***cine ştie unde*** *a ajuns.* CREANGĂ, P. 119 [*cine ştie unde* =«foarte departe»].

2. în întrebări indirecte :

Spune şi nouă, tată, ***cine*** *este vipera aceea care nu-ţi dă pace.* ISPIRESCU, L. 12.

3. în propoziţii subiective :

Cine *rîde mai la urmă rîde mai cu folos.* (Proverb).

Uneori ***cine*** apare în corelaţie cu ***acela :***

Cine nu a văţut marea, acela nu ştie ce-i frumos.

în construcţia cu ***cine*** se oglindeşte cîteodată o construcţie sintactică care nu are nimic comun cu propoziţia subiectivă. De exemplu, în fraza:

Cine bate la poarta altuia, o să bată şi altul la poarta lui. (Proverb), propoziţia care începe cu ***cine*** ar trebui să sune astfel: ***la poarta aceluia care bate la poarta altuia, o să bată altul,*** sau: ***dacă bate cineva la poarta altuia, o să bată şi altul la poarta lui.***

De asemenea în versurile:

Cine cartea va ceti,
Lacrimile l-or porni. JARNLK-BÎRSEANU, D. 296, \

întîia propoziţie trebuie transpusă astfel: ***pe cel care va citi cartea.***

4. în propoziţii atributive şi completive: ***privirea cui îmi place, a scris despre cine a cîntat, am vorbit cu cine m-a chemat, mă duc la cine mi-a scris.***

Ce

§ 186. Pronumele interogativ ***ce se*** referă la lucruri.

Ce simte firul ierbei cînd coasa e vecină? ALECSANDRI, P. III 100.

El e folosit ca formulă de întrebare atunci cînd cineva nu a înţeles ce i s-a spus:

— D-voastră n-aţi au\it ? . . . a murit la tragere.
— Ce?
— L-a împuşcat.
— Pe cine? BRĂESCU, V. A. 131.

Pronumele interogativ ***ce*** poate exprima diverse stări afective : surprinderea, neîncrederea, supărarea:

— . . . însă cu părere de rău îţi vestesc că furul este tocmai fiul d-tale cel de suflet...
— Ce? ALECSANDRI, T. 246.

Bine, mişelule! Nu ţi-e destul cu atîta? Ce! vrei să las vulpea bearcă? ODOBESCU, III 47.

Ce are sensul « din ce cauză» sau «în ce scop »:

De e curcă, ce se-ncurcă,
La revărsatul porilor,
în calea vînâtorilor? ODOBESCU, III 9.

Vine ea şi turturica mai pe urmă, dar ce ţi-e bună? CREANGĂ, P. 274.

Cu acelaşi sens apare ***ce*** în legătură cu ***de, la, pentru: de ce? la ce ? pentru ce ?***

— Fătul meu, %ice împăratul supărat, asta nu se poate.
— De ce, Măria-Ta? CARAGIALE, o. i 119.

Căci întreb, la ce-am începe să-ncercăm în luptă dreaptă
A turna în formă nouă limba veche şi-nţeleaptă ? EMINESCU, O. I 137.

Pentru ce ai apucat pin ulicioară, afurisitule ? Nu puteai merge pe podul Mogoşoaiei ? CARAGIALE, O. I 133.

Ca adjecti *ce* figurează în întrebări privitoare la calitate, cantitate sau alte determinări:

Ce crimă le atrage pe cap aşa osîndâ ? ALECSANDRI, P. 474.
Cu un spiţer? Ce istorie? CARAGIALE, o. vi 177.
Ce vînt te-a abătut pe-aici ? CREANGĂ, P. 30.

Ideea de cantitate şi de intensitate apare în folosirea adverbială a lui *ce:*

Biata maică-sa, ce plîngel TEODORESCU, P. P. 118.

Înfricoşat, împăratul se luptă ce se luptă cu namila de diamant. DELAVRANCEA, v. v. 208.

Ce de exprimă de asemenea cantitatea:

D-apoi acolo, aoleo! ce de păzitori mai sînt! ISPIRESCU, L. 372.

Construcţia' *ce mai* are o nuanţă ironică:

Ce mai pălărie!

Ca pronume relativ *ce* apare în locul lui *care,* mai des în scris decît în vorbire:

Alături nu mai e dinele prietenos ce-i pune în fiecare seară labele pe piept. CEZ. PETRESCU, S. R. 42.

în versuri, *ce* şi *care* apar uneori alături cu aceeaşi valoare, din motive tehnice.

El ce trăise ca şoimul izolat,
Din revărsatul vieţii pe lume-nstrăinat;

El care tţiua-ntreagă se-ngînă cu un pai
Şi-n cîntecul de pasări surprinde-un dulce grai,
Ce vis frămîntă gîndu-i ? ALECSANDRI, P. 370.

Numai cînd e necesară forma de genitiv-dativ sau construcţia cu prepoziţie nu poate fi înlăturat *care.*

în limba literară de astăzi folosirea lui *ce* în loc de *care* e considerată pretenţioasă.

Cel ce

§ 187. Formele cele mai frecvente ale acestui pronume în limba literară contemporană sînt *cel ce, ceea ce, cei ce:*

Cel ce în astă lume a dus numai durerea,
Nimic n-are dincolo, căci morţi sînt cei muriţi. EMINESCU, O. I 59.

Trăia pe pămînt; şi nimic din ceeş ce e pe pămînt nu părea că-l interesează. COCEA, F. SL. 9.

Cei ce rabdă jugul şi-a trăi mai vor
Merită să-l poarte spre ruşinea lor. BOLINTINEANU, P. I 4.

în limba veche mai exista o formă de masculin singular *cela ce:*

Cela ce va svătui pre altul să facă vreo greşală să va certa cu aceaîa certare, cum să va certa şi cela ce va face greşala. PRAVILA 1145.

Ce fel şi cît

§ 188. Pronumele şi adjectivul interogativ *ce fel (de)* cere în răspuns indicarea calităţii obiectului despre care se întreabă, iar *cît* indicarea cantităţii.

Ce fel de păsări aţi crescut în gospodărie?
Cît au scris pînă astăzi?

PRONUMELE ŞI ADJECTIVELE DEMONSTRATIVE

§ 189. Pronumele demonstrative înlocuiesc nume de fiinţe sau de lucruri determinîndu-le totodată prin izolarea lor dintre alte fiinţe sau lucruri omogene: *acesta* sau *acela* (nu altul).

Pronumele *acesta se* aplică la obiecte mai apropiate în spaţiu sau în timp, sau în general la obiecte cunoscute, pe cînd *acela* desemnează obiecte mai depărtate sau necunoscute şi precizate printr-un determinant.

În răstimpurile cît tăceam, auzeam bătaia barzilor, ori sunetele ascuţite ale gealăului, care se amestecau cu glumele lucrătorilor. Cînd tăceau ş-acestea, se întindea o pace de loc depărtat şi singuratic. SADOVEANU, O. V 489.

Cine ar şti să descrie toate perfecţiunile, tot farmecul acestor trei opere . . ., acela ar face cel mai minunat panegiric al acestei arte. ODOBESCU, III 53.

Pronumele demonstrative *acesta* şi *acela* se folosesc uneori în locul pronumelor personale de persoana a III-a. în frazele:

Odinioară, pe vremea de demult, era într-o cetate grecească, numită Teba, o femeie de viţă domnească, pe care o chema Niobe. Ea avea mulţi feciori şi multe fete. ODOBESCU, III 299,

ea poate fi înlocuit cu *aceasta:* **Aceasta** *avea mulţi feciori şi multe fete.*

Cînd nu ţin locul numelor de fiinţe sau de lucruri, ci le determină însoţindu-le, *acesta* şi *acela* sînt adjective demonstrative.

Adjectivele demonstrative pot sta înaintea sau în urma substantivului, avînd forme deosebite, *acest, acel* înainte, *acesta, acela* după substantivul deter-

minat: ***acest om, omul acesta; această casă, casa aceasta; acel cîmp, cîmpul acela; acea pereche, perechea aceea; aceşti cartofi, cartofii aceştia.*** Pronumele demonstrative au aceeaşi formă cu adjectivele aşezate în urma substantivului ***{acesta, acela, aceea).***

• § 190. Formele pronumelui şi adjectivului demonstrativ

Formele pronumelui demonstrativ

Acesta

Singular	masculin	N.A.	***acesta***
		G.D.	***acestuia***
	feminin	N.A.	***aceasta***
		G.D.	***acesteia***
Plural	masculin	N.A.	***aceştia***
		G.D.	***acestora***
	feminin	N.A.	***acestea***
		G.D.	***acestora***

Acela

Singular	masculin	N.A.	***acela***
		G.D.	***aceluia***
	feminin	N.A.	***aceea***
		G.D.	***aceleia***
Plural	masculin	N.A.	***aceia***
		G.D.	***acelora***
	feminin	N.A.	***acelea***
		G.D.	***acelora***

Formele adjectivului demonstrativ

Acest, acesta

Singular	masculin	N.A.	***acest, acesta***
		G.D.	***acestui, acestuia***
	feminin	N.A.	***această, aceasta***
		G.D.	***acestei, acesteia***
Plural	masculin	N.A.	***aceşti, aceştia***
		G.D.	***acestor, acestora***
	feminin	N.A.	***aceste, acestea***
		G.D.	***acestor, acestora***

Acel, acela

Singular	masculin	N. A.	***acel, acela***
		G. D.	***acelui, aceluia***
	feminin	N. A.	***acea, aceea***
		G. D.	***acelei, aceleia***
Plural	masculin	N. A.	***acei, aceia***
		G. D.	***acelor, acelora***
	feminin	N. A.	***acele, acelea***
		G. D.	***acelor, acelora***

Forme regionale ale adjectivelor şi pronumelor demonstrative

		Adjectiv	Pronume	Adjectiv	Pronume
Singular	masculin	***ăst***	***ăsta***	***ăl***	***ăla***
		ăstui	***ăstuia***	***ăl ui***	***ăluia***
	feminin	***astă***	***asta***	***a***	***aia***
		astei	***asteia***	***alei***	***ăleia***
Plural	masculin	***ăşti***	***ăştia***	***ăi***	***ăia***
		ăstor	***ăstora***	***ălor***	***ălora***
	feminin	***aste***	***astea***	***ale***	***alea***
		ăstor	***ăstora***	***ălor***	***ălora***

în graiul moldovenesc circulă formele ***aist(a), ist(a)*** (pentru ***acesta)*** şi ***cela*** (pentru ***acela).*** Flexiunea lor e la fel cu a pronumelor de mai sus.

Folosirea pronumelor *acesta, acela*

§ 191. Forma de feminin a pronumelui demonstrativ poate să aibă sens neutru:

Raău deveni iarăşi trist, ş-ai casei atribuirâ aceasta gri/ei de şcoală şi multului citit. VLAHUŢĂ, N. 66.

Bune-s şi acestea ... da bună ar fi şi aceea, cînd ar avea cineva un fecior. CREANGĂ, P. 78.

Din forma cu înţeles neutru şi unele prepoziţii s-au format locuţiuni adverbiale şi conjuncţionale: ***cu toate acestea, afară de aceasta, pe lîngă acestea, după aceasta, de aceea, pentru aceea, după aceea:***

După aceasta capra şi cu iedul au luat o căpiţă de fîn şi-au aruncat-o peste dînsul, în groapă, ca să se mai potolească focul. . . CREANGĂ, P. 33.

în formele populare ***ăsta, ăla*** se găseşte uneori o atitudine de dispreţ:

Uf, ce anosti Cine-i ăsta? într-un colţ se-ntreabă două. VLAHUŢĂ, P. 137.

Un ăla ... un prăpădit de amploiat, n-are chioară în pungă. CARAGIALE, O. vi 3.

Pe ceea lume înseamnă în unele graiuri regionale « pe lumea cealaltă», iar expresiile ***ca acela, ca aceea*** au sensul de « extraordinar» :

Mi-a tras o chelfăneală ca aceea. CREANGĂ, A. 50.

întrebuința două maiştrii puțin deosebite una de alta. Cea întîi se chema bătaie, iar a doua o bătaie ca aceea ori o mamă de bătaie. SADOVEANU, B. 12.

Expresia moldovenească ***toate cele*** înseamnă «toate lucrurile», «toate privințele».

Am strîns toate cele şi le-am dus la țară.

Şi era una la părinți
Şi mîndră-n toate cele. EMINESCU, O. I 167.

Alte cele înseamnă « altceva», «alte lucruri».

Sărutări erau răspunsuri
La-ntrebări îndeosebi,
Şi de alte cele-n lume
N-aveai vreme să întrebi. EMINESCU, o. i 112.

Popular, expresia ***alte cele*** se întrebuințează şi pentru a se evita numiri de boli rele : *Parcă l-au apucat alte cele.*

§ 192. Alte pronume şi adjective demonstrative

a. Celălalt, cestălalt, acestălalt

Dintre acestea în limba literară nu se foloseşte decît ***celălalt.***

Singular	masculin	N.A.	*celălalt, cestălalt, acestălalt*
		G.D.	*celuilalt, cestuilalt, acestuilalt*
	feminin	N.A.	*cealaltă, ceastălaltă, aceastâlaltă*
		G.D.	*celeilalte, cesteilalte, acesteilalte*
Plural	masculin	N.A.	*ceilalți, ceştilalți, aceştilalți*
		G.D.	*celorlalți, cestorlalți, acestorlalți*
	feminin	N.A.	*celelalte, cestelalte, acestelalte*
		G.D.	*celorlalte, cestorlalte, acestorlalte*

Forme regionale:

Singular	masculin	N.A.	*ăstălalt, âlâlalt*
		G.D.	*ăstuilalt, ăluilalt*
	feminin	N.A.	*astălaltâ, ailaltă*
		G.D.	*as tei lai te, alei lai te*
Plural	masculin	N.A.	*ăştilalți, ăilalți*
		G.D.	*ăstorlalți, âlorlalți*
	feminin	N.A.	*astelalte, alelalte*
		G.D.	*âstorlalte, ălorlalte*

Notă. Pronumele din această grupă au luat naştere din forme vechi şi populare ale pronumelor *acela, acesta* **şi vechiul demonstrativ** *alalt,* **fem.** *alaltă.*

Adjectivele, indiferent de locul lor, au aceleaşi forme ca şi pronumele:

A sosit şi **celălalt** *om* [adjectiv].

A sosit şi omul **celălalt** [adjectiv].

A sosit şi **celălalt** [pronume].

b. Acelaşi

Pronumele şi adjectivele *acelaşi, aceeaşi* arată asemănarea unui obiect cu altul sau identitatea unui obiect cu sine însuşi (de aceea se numeşte pronume demonstrativ de identitate):

Cei doi copii au **aceiaşi** *ochi.*

Pe **aceeaşi** *ulicioara*
Bate luna în fereşti,
Numai tu de după gratii
Vecinie nu te mai iveşti. EMINESCU, O. I 112.

Singular masculin	N.A.	*acelaşi*
	G.D.	*aceluiaşi*
feminin	N.A.	*aceeaşi*
	G.D.	*aceleiaşi*
Plural masculin	N.A.	*aceiaşi*
	G.D.	*acelorași*
feminin	N.A.	*aceleaşi*
	G.D.	*acelorași*

c. Alte cuvinte întrebuinţate ca adjective demonstrative sînt *atare* (pl. **atari), asemenea, astfel de, aşa:*

O **atare** *situaţie nu se mai poate concepe.*

Am mai au^it **astfel de** *lucruri.*

La **aşa** *cap,* **aşa** *căciulă.*

Domnul Vucea, vădind **aşa** *minune, s-a scărpinat în barbă ş-a rîs, un rîs necăjit.* DELAVRANCEA, H. T. 103.

PRONUMELE DE ÎNTĂRIRE

§ 193. Pronumele de întărire însoţesc substantivele şi pronumele, cu •scopul de a pune accent pe obiectul determinat: **însuşi** *preşedintele mi-a spus-o.*

Pronumele de întărire sînt alcătuite din vechile pronume personale *îns(u)j însă,* cărora li s-au alipit formele de dativ ale pronumelor personale sau reflexive neaccentuate *mi, ţi, şi.*

în limba veche pronumele apărea şi independent (cu valoare pronominală sau adverbială) cu sensul de «eu însumi, tu însuţi etc, (eu, tu etc.) singur, chiar (eu, tu etc), din proprie iniţiativă, de la sine»: *am venit* **însumi,** *aurite*

de însumi, înşişi ştiu; astăzi el numai e folosit singur, ci însoţeşte fie un pronume personal, reflexiv, posesiv, demonstrativ sau un adjectiv posesiv, fie un substantiv: ***tu însuţi, cu sine însuşi, aceia înşişi, a mea însăşi, oamenii înşişi.***

Pronumele de întărire sînt flexibile şi se acordă în persoană, gen şi număr cu pronumele sau substantivele pe care le determină sau pe care le înlocuiesc. Potrivit cu normele limbii literare se poate stabili următorul tablou:

1. Pe lîngă pronume şi substantive:

I. Singular: ***eu, mie, pe mine însumi*** (cînd vorbitorul e de sex masculin) sau ***însămi*** (cînd vorbitorul e de sex feminin); ,

Plural: ***noi, nouă, pe noi înşine*** (masculin) sau ***însene*** (feminin).

II. Singular: ***tu, ţie, ps tine însuţi*** (cînd i se vorbeşte unei persoane de sex masculin) sau ***însăţi*** (cînd i se vorbeşte unei persoane de sex feminin);

Plural: ***voi, vouă, pe voi înşivă*** (masculin) sau ***însevă*** (feminin).

III. Singular masculin: ***el, al lui, lui, pe el însuşi;***
feminin: ***ea, al ei, ei, pe ea însăşi;***
Plural masculin: ***ei, al lor, lor, pe ei înşişi;***
feminin: ***ele, al lor, lor, pe ele înseşi*** sau ***însele.***

Observaţie. în forma *însele* se observă prezenţa pronumelui neaccentuat *le,* în locul reflexivului *si.* Explicaţia creării acestei forme stă în paralelismul *noi— nouă— ne, voi— vouă — vă,* care a atras pe *ele—lor*—/«(pronumele personale neaccentuate confundîndu-se cu -cele reflexive).

2. Pe lîngă pronumele posesive:

al meu, al tău, al său însuşi;
a mea, a ta, a sa însăşi;
ai mei, ai tăi, ai săi înşişi;
ale mele, ale tale, ale sale înseşi sau ***însele.***

Cînd ***meu, tău, său*** au rol de adjective posesive, ***însuşi*** poate determina fie substantivul, fie adjectivul posesiv, ceea ce duce la acorduri deosebite şi sensuri deosebite: ***fiul tău însuşi*** înseamnă «chiar fiul (tău)», pe cînd ***fiul tău însuţi*** înseamnă « chiar al tău».

în literatura mai nouă precum şi în limba de toate zilele acordul are aspecte diferite, observîndu-se mai ales potrivirea în număr şi persoană şi neglijîndu-se genul. Femeile spun foarte des, vorbind despre ele : ***eu însumi,*** în loc de ***eu însămi.*** Şi în texte se găsesc asemenea fapte:

Iar pe mine să mă îngrijeşti cu însuţi mina ta şase săptămîni. ISPIRESCU, L. 3.

Textele literare din secolul al XlX-lea atestă tendinţa de generalizare a lui ***însuşi:***

A.duceţi-vă aminte că ei şi cu însuşi femeile lor adesea au fost reduşi la stare de vite. KOGĂLNXEANU, o. 238.

însuşi protocoalele Comisiunii Centrale vă vor dovedi tot adevărul. KOGĂL-NICEANU. O. 178.

Pentru ca să-şi înveţe însuşi limbile lor bine, trebuia să înveţe mai întîi pe a lui Ciceron si a lui Tacit. KONAKI, P. 328.

La aceasta trebuie să ri contribuit şi valoarea adverbială a lui ***însuşi,*** invariabil şi cu sensul de « chiar», valoare pe care a avut-o în limba de altădată:

Nu există altul [= «alt subiect»] ***mai nou, mai bogat, mai întins, mai poetic şi voi %ice însuşi mai fabulos, măcar că totdeauna adevărat.*** KOGĂI.NICEANU, O. 84.

PRONUMELE ŞI ADJECTIVELE NEHOTĂRÎTE

§ 194. Pronumele nehotărîte ţin locul substantivelor, fără să dea vreo indicaţie precisă asupra obiectelor: ***Cineva a intrat în casă. îmi lipseşte ceva.***

Adjectivele nehotărîte însoţesc substantivele, determinîndu-le în mod neprecis: ***Poţi să cumperi orice carte.***

Formele pronumelor şi adjectivelor nehotărîte

Unul

Singular	N.A.	mase.	***unul***	fem.	***una***
	G.D.		***unuia***		***uneia***
Plural	N.A.		***unii***		***unele***
	G.D.	mase. şi fem.	***unora***		

Notă. Aceste forme la singular sînt numai pronume. La plural sînt pronume cînd stau singure şi sînt adjective cînd determină substantive.

Unul **şi** *una* **îşi au originea în numeralul** *unu, una.* **La masculin singular (nominativ şi acuzativ) s-a adăugat articolul -/. Devenind pronume, ele au primit şi forme de plural :** *unii, unele.*

Altul

		Adjectiv				Pronume			
Singular	N.A.	mase.	***alt***	fem.	***alta***	mase.	***altul***	fem.	***alta***
	G.D.		***altui***		***altei***		***altuia***		***alteia***
Plural	N.A.		***alţi***		***alte***		***alţii***		***altele***
	G.D.	mase. şi fem.	***altor***			mase. şi fem.	***altora***		

Tot

Singular masc. ***tot*** Plural N.A. masc. ***toţi***
fem. ***toată*** fem. ***toate***
G.D. masc. şi fem. ***tuturor***

N o t ă . Se intîlnesc şi formele:

1. singular *totul:*

El ţţboară, gînd purtat de dor,
Pin' piere totul, totul. EMINESCU, O. I 176.

2. plural *toţii* **(în expresia** *cu toţii):*

Şi după ce ne culcam cu toţii, noi băieţii, ca băieţii, ne luam la hîrjoană. CREANGĂ, A. 40.

3. **plural genitiv-dativ** *tuturora:*

Veci cînturilor mele %oic
Adio tuturora. EMINESCU, O. I 184.

Fiecare

N.A. ***fiecare*** G.D. masc. ***fiecărui(a),*** fem. ***fiecărei (a)***

O b s e r v a ţ i e . Pronumele *fiecine, fiecui, fiece; fiesicine, fiesicui, fiesice; fieficare, fiesicărui(a), fieficărei(a); fieştecare* **şi** *fitecare, fitecine, fitece* **sînt învechite sau regionale.**

Oricine

Singular N.A. ***oricine*** G.D. ***oricui***

Oricare

Singular N.A. ***oricare***
G.D. ***oricărui (a), ori cărei (a)***
Plural N.A. ***oricare***
G.D. ***ori căror (a)***

Orişicare, orişicine, orişice

Singular N.A. ***orişicare, orişicine, orişice***
G.D. ***orişicărui(a), orişicui***
G.D. ***orişicărei (a)***
Plural N.A. ***orişicare***
G.D. ***orişicăror (a)***

Oarecare, oarecine, oarece

Singular N.A. ***oarecare, oarecine, oarece***
G.D. ***oarecărui(a), oarecui, oarecărei(a)***
Plural N.A. ***oarecare, oarecari***
G.D. ***oarecăror(a).***

O b s e r v a ţ i e . *Oarecine, oarecui, oarece* **sînt forme învechite şi regionale.**

Careva, cineva, ceva (numai la singular)

Singular N. A. *careva, cineva, ceva*
G. D. *cuiva*

Vreunul, vreuna *

Singular *vreun, vreo* (adj.); *vreunul, vreuna* (pron.)
Plural *vreunii, vreunele* (adj. şi pron.).

Cutare (adj. şi pron.)

Singular N. A. *cutare*
G. D. *cutărui(a)*
Plural N. A. *cutare*
G. D. *cutăror(a)*

Nişte (adj.), **niscare** (învechit), **niscaiva** şi **niscai** (regionale) sînt invariabile.

Atît, atîta (adj. şi pron.)

Folosirea pronumelor şi adjectivelor nehotărîte

§ 196. Pronumele nehotărît *unul, una* apare în corelaţie cu pronumele nehotărît *altul, alta,* de care este legat prin opoziţie de sens:

N-apuc bine a scăpa din ***una*** *şi dau peste* ***alta.*** CREANGĂ, P. 234.
Cînd ***unul*** trece, ***altul*** *vine*
In astă lume a-l urma. EMINESCU, O. I 204.

Tot în legătură cu *altul max* apare *unul* exprimînd un raport de reciprocitate:

Îşi jură credinţă ***unul altuia.*** CREANGĂ, P. 279.

De multe ori *una* are înţeles neutru:

Mai au^it-ai dumneata, cumătră, ***una*** *ca asta, să fure Ion pupăza, care,... ne trezeşte desdimineaţa la lucru de atîţia ani!* CREANGĂ, A. 55.

Pronumele nehotărîte *una* şi *alta* apar unite în locuţiunile *una-alta, ba una-ba alta, ba de una-ba de alta,* toate cuprinzând ideea de amestec, d: înşirare, de alternanţă; iar *unul-altul* apare cu sensul de «diverşi oameni».

Construcţia de tipul *unul... altul,* destinată să exprime ideea de distincţie, de opoziţie, de distribuţie sau de alternare, ca şi *care... care, cine... cine,* cunoaşte cîteva variante: *unul... unul, altul.. .altul:* ***unul*** *cîntâ,* ***unul*** *pictează;* ***altul*** *ştie mai mult,* ***altul*** *mai puţin.*

Unii *cîntau la psaltichie, colea, cu ifos, pînă ce răguşeau ca măgarii;* ***alţii,*** *dintr-o suflare, spuneau cu ochii închişi cele şapte taine din catehismul cel mare.* CREANGĂ, A. 84.

Să nu credeţi însă că în toţi frica a fost la fel. ***Unii*** *s-au gîndit la nuia, —* ***alţii*** *la notă, —* ***alţii*** *la urechi.* DELAVRANCEA, H. T. 54.

Pronumele *unul, una* poate avea sens peiorativ, atunci cînd vorbitorul îl foloseşte pe lîngă un nume de persoană fără importanţă:

> ***Unu'****Iorgu Badea.* SADOVEANU, o. v 61.
>
> *Hanul. . . fusese bine adăpostit. . .; îl durase, din bîrne şi vălătuci, bunicul lui Goraşcu,* — ***unul*** *popa Ilie.* SADOVEANU, N. "P. 6.

Pronumele nehotărît *ceva* folosit ca adjectiv are valoare afectivă: *a făcut o poezie* ***ceva-ceva*** sau ***mai ceva*** *decît a mea* (= « foarte frumoasă», «şi mai frumoasă decît a mea»). Aci s-a pornit de la sensul de « mult» al lui *ceva.* Dar *ceva* are şi sensul de « puţin»: *are* ***ceva*** *bani.* Tot astfel, cînd are rol de adverb, *ceva* înseamnă « puţin» :

> *Aceasta era mai în vîrstă şi* ***ceva*** *încrucişată.* CREANGĂ, P. 7;

iar cînd e repetat, «foarte puţin»:

> ***Ceva-ceva*** *sâ-l fi contrariat, apoi striga.* GHICA, s. 518.

Cineva are valoare de pronume impersonal în construcţii de felul acesta:

> *Avea* ***cineva*** *cap să treacă pe-aici, fără să fie jăfuit, bătut ori omorît ?* CREANGĂ, P. 119,

construcţie care ar putea fi transpusă astfel: « Puteai să treci pe acolo fără să fii jefuit...?».

Tot are sens de totalizare:

> *Stîrnea veselia* ***tuturor.*** SADOVEANU, O. II 5.
>
> *Vreau banii pe jumătate, dacă nu* ***toţi.*** DELAVRANCEA, H. T. 39.
>
> *Stăpîna casei. . . îmi desluşeşte că* ***toate*** *casele de pe strada aceasta sînt aşa: adică au* ***toate*** *un salon în trei colţuri, fiindcă* ***toate*** *locurile sînt tăiate en biais.* CARAGIALE, o. iv 8.

Cînd e întrebuinţat singur, *tot* îndeplineşte funcţiunea unui pronume nehotărît neutru. Ca înţeles el se opune lui *nimic:*

> *Daca nu mi s-or mai întoarce feciorii, ne-om duce şi noi, eu şi cu baba Cireaşă, unde se duc* ***toate.*** SADOVEANU, N. P. 8.

Tot poate fi sinonim cu « fiecare » :

> *Tabăra de la Turda se mărea pe* ***tot*** *ceasul.* BĂLCESCU, M. V. 488.
>
> *Astfel vine-n* ***toată*** *noaptea* **vtb**ur^tor ^a a^ ***P***at- EMINESCL", o. i 80.

In limba mai veche şi astăzi regional pronumele nehotărîte compuse de tipul *oricine* se pot despărţi în părţile componente, atunci cînd intervine un articol sau o prepoziţie *(ori cu ce, ori cu cine, ori al cui,* în loc de *cu orice, cu oricine, al oricui) :*

> ***Ori a cui*** *să fie grădina de fiori,*
>
> *Pasărea voioasă cîntă viu în %ori.* ALECSANDRI, Opere complete (1904), i 349.

PRONUMELE NEGATIVE

§ 197. Pronumele negative sînt ***nimeni*** şi ***nimic.***

Nimeni, nimenea (învechit şi regional ***nime)*** se declină, fără să aibă forme de plural sau de gen:

N. A. / ***nimeni [nimenea)***

G. D. ***nimănui {ni mânui a)***

Nimic, nimica e invariabil.

Nimeni se opune lui ***toţi*** sau ***unul,*** după cum ***nimic*** se opune lui ***tot*** sau ***ceva.***

Nimeni şi ***nimic*** figurează doar în propoziţii negative: ***nu vine nimeni; nu am cumpărat nimic.***

Nimic a devenit substantiv şi înseamnă « lucru sau persoană de mică importanţă»; pluralul ***nimicuri,*** de genul neutru, se aplică numai la obiecte:

Căci astăzi dacă mai ascult
Nimicurile-aceste,
îmi pare-o veche, de demult
Poveste. EMINESCU, o. I 188.

Forma ***nimica*** apare mai ales în locuţiunea ***(o) nimica toată*** « ceva de mică importanţă» sau « în cantitate mică » :

Ce-a băut pentru ca sâ-i vie ameţeală ? Nimica toată. DELAVRANCEA, Paraziţii (1945), 50.

NUMERALUL

§ 198. Numeralul este partea vorbirii care exprimă un număr abstract, o determinare numerică a obiectelor sau ordinea obiectelor prin numărare:

Patru şi cu şase fac zece.

Intră în curte opt cai cu doi surugii, precedaţi de un ceauş călare. GHICA, S. 206.

A treia %i de dimineaţă, toată curtea şi toată împărăţia era plină de jale. ISPIRESCU, L. 4.

Distingem următoarele feluri de numerale:

a. cardinale, — categorie înăuntrul căreia deosebim şi numerale colective, fracţionare şi nehotărîte, şi de care este legată existenţa numeralelor multiplicative, distributive şi adverbiale;

b. ordinale.

NUMERALELE CARDINALE

§ 199. Numeralele cardinale exprimă un număr întreg abstract sau un număr determinat de obiecte: ***şase, cincisprezece, o mie,*** şi atunci se numesc n^umerale hotărîte, sau un număr nedeterminat de obiecte: ***cîţiva, mulţi,*** în care caz se numesc numerale nehotărîte. Numeralele hotărîte care exprimă un grup, de exemplu: ***amîndoi, tustrele, cîteşipatru,*** se numesc numerale colective, iar cele care exprimă fracţiuni, de exemplu: ***o treime, opt ^ecimi,*** se numesc numerale fracţionare.

Formele numeralului cardinal

§ 200. Numeralele cardinale hotărîte sînt simple ***{unu, doi, tţece)*** sau compuse ***{unsprezece — un*** -f- prepoziţia ***spre -{- zece, doisprezece, douăzeci, optzeci şi trei, două sute şaptezeci şi cinci).***

Numeralul ***unu*** are forme deosebite, potrivit cu funcţiunea, cu genul şi cu cazul:

1. Cînd însoţeşte un substantiv masculin şi neutru: ***un*** la nominativ-acuzativ, ***unui*** la genitiv-dativ; feminin: ***o*** la nominativ-acuzativ, ***unei*** la genitiv-dativ.

2. Cînd ţine locul unui substantiv masculin şi neutru: ***unu, unul*** la nominativ-acuzativ, ***unuia*** la genitiv-dativ; feminin: ***una*** la nominativ-acuzativ, ***uneia*** la genitiv-dativ.

Numeralul ***doi*** se deosebeşte numai după gen: masculin ***doi,*** feminin şi neutru ***două.***

De la ***trei*** înainte nu se mai distinge genul decît în compusele cu ***un*** şi ***doi: doisprezece*** la masculin şi ***douăsprezece*** la feminin şi neutru (dar ***unsprezece*** la toate genurile); ***douăzeci şi unu, treizeci şi unu, o sută unu*** etc. la masculin şi neutru, ***douăzeci şi una, treizeci şi una, o sută una*** etc. la feminin; ***douăzeci şi doi, treizeci şi doi, o sută doi*** etc. la masculin, ***douăzeci şi două, treizeci şi două, o sută două*** etc. la feminin şi neutru.

Numeralele ***patrusprezece, cincisprezece*** şi ***şasesprețece*** s-au redus în rostire la ***paisprezece, cinsprezece*** şi ***şaisprezece,*** forme care au fost adoptate de limba literară (se scrie totuşi ***cincisprezece)***; de asemenea se pronunţă şi se scrie ***şaizeci.***

Numeralele ***un, o*** au ajuns să aibă şi valoare de articol nehotărît, iar ***unul, una*** valoare de pronume nehotărît, în care calitate au primit formele de plural ***unii, unele, unora. (Vezi*** Articolul nehotărît şi Prenumele nehotărît, §§ 138 şi 195.)

§ 201. Declinarea numeralului

	Masculin şi neutru		Feminin	
N.	***unu, unul***	***un***	***un***	***o***
G.	***(al, a, ai, ale) unuia***	***unui***	***uneia***	***unei***
D.	***unuia***	***unui***	***uneia***	***unei***
A.	***unu, unul***	***un***	***una***	***o***

Numeralele de la ***doi*** înainte nu au forme cazuale deosebite; în locul genitivului ele se construiesc cu prepoziţia ***a:***

Miroase flori le-argintii
Şi cad, o dulce ploaie,
Pe creştetele-a doi copii
Cu plete lungi, bălaie. EMINESCU, O. I 179,

iar în locul dativului ele se construiesc cu prepoziţia ***la:***

S-au dat burse republicane la opt studenţi.

Numeralele ***o sută (suta), o mie (mia), un milion (milionul), un miliard (miliardul),*** fiind tratate ca substantive, se declină ca şi acestea:

Preţul unei sute (sutei) de kilograme.

Povara miliardelor cheltuite de imperialişti cu pregătirile de război apasă pe umerii oamenilor muncii.

Cînd sînt multiplicate cu numere de la ***două*** înainte, ele urmează calea numeralelor respective: ***Puterea de cumpărare a cinci sute de lei.***

Cînd vorbim de anumite obiecte numărate, cunoscute ca grup sau ca avînd însuşiri comune, numeralele cardinale apar precedate de articolul ***cei, cele: Au fost evidenţiaţi cei şase tractorişti care au depăşit silnic norma.***

Dacă în astfel de construcţii numărul este exprimat prin ***sute, mii, milioane, miliarde,*** articolul ***cei, cele*** se acordă în gen fie cu numeralul, fie cu substantivul determinat de numeral: ***Am primit cele două sute de lei*** sau ***Am primit cei două sute de lei.***

Declinarea numeralelor însoţite de articolul ***cel*** se face cu modificarea articolului:

N. ***cei (cele) %ece***
G ***celor ţţece***
D. ***celor %ece***
A. ***cei (cele) ^ece***

întrebuinţarea numeralelor cardinale

§ **202.** Numeralele cardinale au valoare de adjectiv cînd însoţesc numele obiectelor ***(am primit două cărţi)*** şi valoare de substantiv cînd ţin locul acestora ***{am mai cumpărat trei).***

în %iua dinţii doi vînători pieriră. A doua %i şi a treia %i mai căzură cinci şi se răniră doi. NEGRUZZI, I 173.

Numeralele de la ***douăzeci*** înainte se leagă de substantiv prin prepoziţia ***de: douăzeci de ani*** (faţă de ***douăsprezece luni).***

Numeralul ***una*** are sens neutru în expresii ca:

Din două una: ori tu mă iubeşti şi eu trăiesc. . . , ori nu, şi aturtcea mor. CARAGIALE, O. VI 113.

Trebuie să alegi una din două: ori să fii cu copiii tăi, ori să fii cu mine. ISPIRESCU, L. **272.**

El figurează în locuţiunea ***tot una,*** cu sensul de «acelaşi»:

Dumneata, domnule locotenent, eşti tot una cw avocatul Radu Comşa? CEZ. PETRESCU, Î. II 24

şi în locuţiunea ***a-i fi (tot) una*** «a-i fi indiferent»:

De-aceea una-mi este mie
De ar vorbi, de ar tace. EMINESCU, o. i **208.**

Numeralul ***una*** are uneori valoare adverbială, ca în expresia ***el o ţinea una,*** şi intră cîteodată în construirea unor locuţiuni verbale ca ***a face una cu*** (vezi Adverbul şi Locuţiunile verbale, §§ 329 şi 240).

în limbajul afectiv ***una*** are „diferite sensuri:

Am să-ţi dau una [= «o palmă»].

Să-i tragă una-n cap. SLAVICI, v. P. 100 [= «o lovitură»].

I-am spus una, că n-a ştiut ce să mai răspundă [= «o vorbă tare»].

Cînd spunea cîte una, ori te ţineai cu mîna de inimă rîţînd, ori te făcea să-ţi sară inima din loc, de frică. CREANGĂ, P. 120 [***cîte una*** = «vorbe cu haz» sau «înspăimântătoare»].

Alăturarea numeralelor ***una*** şi ***două*** are valoare adverbială cu diferite sensuri:

Şi una, două [= « mereu»] ***la pupăză, de nu ştiau cei din casă ce tot caut în pod aşa de des.*** CREANGĂ, A. 55.

Şi nici una, nici două [= «pe neaşteptate»], ***odată începe a bate în poartă.*** CREANGĂ, P. 308.

Numeralele cardinale folosite singure pot exprima ora şi minutele, vîrsta, numărul unui tren sau al unui tramvai, distanţa în kilometri, anul, ziua etc.:

Unu, copii, mergem! se ridică Alexandru Vardaru. CEZ. PETRESCU, Î. I 19 [= « ora unu»].

Pînă la patru n-a fost cu putinţă să se usuce. DELAVRANCEA, H. T. 114 [= « ora patru»].

— Frate, e tîrziu ? Cîte să fie ?

— Unu şi zece. CARAGIALE, O. I 194 [= « ora unu şi zece minute»].

Iată, eu îs bâtrîn, împlinesc suta, am umblat mult prin lume, multe firi şi mulţi oameni am întîmpinat, dar om ca Răcoare, spun drept, n-am vă%ut. SADOVEANU, o. i 461 [***suta*** = «suta de ani»].

Sosesc în .Bucureşti cu 144 [= « trenul nr. 144»].

Te urci în 16 şi te dai jos la Obor [= « tramvaiul nr. 16»].

Fac 80 pe oră [= «80 de kilometri»].

M-am născut în 1914 [= «în anul 1914»].

Salariile se plătesc la 28 [= «în ziua de 28 a fiecărei luni»].

Sută, mie exprimă fie sume de bani (la fel ***milion, miliard),*** fie distanţe, fie cantităţi în limbajul comercial:

împrumută-mi o sută [= «o sută de lei»].

Dintr-o sută s-au făcut trei, după aceea a trecut mia. SADOVEANU, N. F. 81 [= «o sută, o mie de lei»].

Ş-acele milioane ce în grămezi luxoase

Sînt strînse la bogatul pe cel sărac apasă. EMINESCU, o. I 59 [= « milioane de lei »].

Am depăşit suta [=«suta de kilometri»].

Se vînd lemne cu 90 ***de lei mia*** [=«mia de kilograme»].

Ardeii se vînd cu suta [=« suta de bucăţi»].

în stilul unor scriitori ***sută*** însemna « secol»:

Eminescu a trăit în suta a nouăsprezecea.

Exprimarea depăşirii unei cifre rotunde

§ 203. Depăşirea unei cifre rotunde, aproximaţia numerică, cifrele considerabile şi repetarea la intervale egale se exprimă prin numeralele cardinale cărora li se adaugă anumite prepoziţii sau locuţiuni.

Depăşirea unei cifre rotunde se indică cu prepoziţia ***peste,*** cu locuţiunea ***mai mult*** sau prin adăugarea locuţiunilor // ***ceva, şi mai mult, şi mai bine*** puse în locul unităţilor nemenţionate.

Are peste patruzeci de ani.

De la Dîmbovicioara la Cîmpulung, să tot fie treizeci şi ceva de kilometri. CAMIL PETRESCU, U.N. 192.

Am studiat această lucrare mai mult de două luni.

Am scris patru ore şi mai bine.

De şaizeci şi mai bine de ani, de cînd slujesc preuţia, voi aveţi să mă învăţaţi tipicul! CREANGĂ, A. 79.

Pupăză lucra de trei ani şi mai bine la moara cu joc. SLAVICI, P. 88.

Alături de ***şi mai bine*** apare locuţiunea adverbială ***mai bine de,*** care se foloseşte înaintea numărului la care se raportă:

N-am dai ochii cu Vîlcan,

De-i mai bine de un an. TEODORESCU, P. P. 551.

Uneori se recurge şi la alte procedee:

E om de treizeci şi atîţia de ani.

Zice că odată, acu vreo sută şi nu ştiu cîţi ani, a dat poruncă Dardarot, împăratul iadului, să s-adune dinainte-i diavolii. CARAGIALE, O. II 217.

Exprimarea aproximaţiei numerice

§ 204. Aproximaţia numerică se exprimă prin:

a. Alăturarea de numere apropiate. Apropierea variază; cu cît cifra e mai mare, cu atît distanţa dintre cele două numerale e mai mare: ***zece - cincisprezece, cincizeci -*** *şaizeci* etc.

Numeralele apar înaintea substantivului:

Cinci, şase copii stau lungiţi pe jos. Iau trei-patru lumînări în buzunar. CAMIL PETRESCU, U. N. 265.

N-apucă să facă zece-douăzeci de paşi. ISPIRESCU, L. 42.

Pînă să mă trezesc, cei 10-15 oameni de la aripa dreaptă au luat-o la goană. CAMIL PETRESCU, U. N. 320.

Face excepţie ***un, o*** care apare despărţit de ***doi, două*** prin substantiv:

Ei, şi ştii, un copil, doi, ai pentru ce trăi. DELAVRANCEA, H. T. 19.

Ne e dor de o noapte, două, de somn fără griji. CAMIL PETRESCU, U.N. 315.

Cu valoarea lui ***un,*** apare ***vreun (vreo):***

După vreo lună, două.

Sută, mie, milion se pun tot numai după primul număr dacă acesta este ***un, o: o sută-două, o mie-două, un milion-două.***

De la ***două sute, două mii*** în sus se pune ***sute, mii*** de asemenea numai o dată, dar după al doilea număr ***(două-trei sute, cinci-şase mii).***

b. Cu ajutorul lui ***vreo, cam, ca de, ca la (vreo), pînă la*** etc.:

Fug la rîu vreo patru fete. COŞBUC, ~B. I. 79.

în adunare petreceau, cu minciuni înţelepte culese de la iarmaroc, vreo zece-doisprezece gospodari. SADOVEANU, N. P. 6.

Cam la două sute de metri, dau de un soldat de-al nostru. CAMIL PETRESCU, U. N. 337.

Trecuseră ca la trei ceasuri de cînd se luminase de %iuă. DELA-VRANCEA, H. *f.* -250.

E între noi şi el, ca la trei-patru sute de metri. CAMIL PETRESCU, u. N. 351.

Dracul s-a prefăcut într-un băiet ca de opt ani. CREANGĂ, P. 147.

Bătrînul trebuie să aibă la şaizeci de ani.

c. Cu ajutorul adjectivului nehotărît ***cîteva:***

A.nul acesta am cumpărat cîteva zeci de cărţi.

Exprimarea cifrelor mari

§ 205. Cifrele mari se exprimă:

a. Prin pluralele ***zeci, sute, mii, milioane,*** neprecedate de numerale:

Scria zeci de articole.

Bunăstarea şi fericirea a milioane de oameni.

Ce e amorul ? E un lung
Prilej pentru durere,
Căci mii de lacrimi nu-i ajung
Şi tot mai multe cere. EMINESCU, o. i 189.

Vara, studenţii pornesc cu sutele în excursii.

b. Prin repetarea aceluiaşi numeral:

Mai întîi s-a întîmplat minunea care bucură pe călătorii singuratici de ***mii şi mii*** *de ani.* SADOVEANU, N. P. 25.

Eume, lume şi iar lume, ***sute şi sule,*** *mii de oameni, un bîlci întreg.* SLAVICI, P. 13.

Sînt ***milioane şi milioane*** *oamenii care luptă pentru pace.*

c. Prin expresiile fixate *o mie şi unu* şi *o mie şi o sută.*

Am ***o mie şi unu*** *de motive.*

Ea surprinderea mea, prietenul îmi spuse ***o mie şi o sută.*** ISPIRESCU, în Convorbiri literare XVIII, p. 198.

d. în basme aproximaţia numerică şi cifrele mari se exprimă prin numeralele *trei, şapte, nouă, douăsprezece, patruzeci.*

Apare aici valoarea simbolică (magică) a acestor numere, dintre care cel mai des folosit este *nouă.*

Se duse, se duse peste ***nouă*** *mări, peste* ***nouă*** *ţări.* ISPIRESCU, L. 55 [= «foarte departe»].

Eu am un unchi bătrîn, de ***999*** *de ani.* CREANGĂ, P. 52 [= « foarte bătrîn»].

A fost odată ca niciodată. . . de cînd se potcovea puri ce le la un picior cu ***nouăzeci şi nouă*** *de oca de fier.* ISPIRESCU, L. 1.

Exprimarea periodicităţii unei acţiuni

§ 206. Repetarea la intervale egale, periodicitatea unei acţiuni se exprimă prin:

a. Prepoziţia *la* -f- numeral -f- substantiv :

ha trei *săptămîni face cîte o excursie.*

Uneori înaintea numeralului apare *fiecare, fiece* sau *tot:*

Şi mie mi-ar fi plăcut să nu mai umblu ***la fiecare şase*** *luni din mahala în mahala.* CREANGĂ, O. IV 10.

La fiece trei *ani.*

Tot la două-trei *săptămîni, jupîneşica Maica venea la Neamţ la socri.* CREANGĂ, P. 136.

Tot la două *nopţi* [porcii sălbatici] *răzbesc acolo.* SADOVEANU N. P. 58.

b. Prin combinaţia *din* + numeral -{-*în* -\-numeral -f-substantiv:

Vine ***din două în două*** ^//<?, *precum s-a angajat.*

c. Construcţia *la* -(-numeral -f-substantiv -\-*o dată* merge paralel cu construcţia *o dată* -\-*la* -f- numeral -f- substantiv :

Tîrgul mare se ţinea ***o dată la zece*** *ani.*

Colectivul îşi ţine şedinţele ***la două*** *săptămîni* ***o dată.***

Numerale cardinale cu valoare de numerale ordinale

§ 207. Uneori numeralele cardinale pot avea valoarea de numerale ordinale. Astfel, la indicarea paginii unei cărţi se începe cu ***pagina întîi,*** dar se poate continua cu ***pagina a doua*** sau ***pagina doi, pagina a treia*** sau ***pagina trei,*** iar de la ***pagina unsprezece*** înainte se foloseşte numai numeralul cardinal:

Cartea se deschise la joaia 80. DELAVRANCEA, H. T. 96.

Numărul articolelor de lege se exprimă de asemenea cu ajutorul numeralelor cardinale:

Vom face cererea împreună, întemeiată pe art. 214 [= « articolul două sute paisprezece»], CARAGIALE, o. II 89.

Numeralele colective

§ 208. Numeralele cardinale care exprimă însoţirea se numesc colective. Acestea sînt: ***amîndoi, amîndouă*** (mai nou ***ambii, ambele), toţi trei, toate trei, toate trele, tustrei, tustrele, cîte trei, cîteşitrei, cîtetrele, cîteşitrele, tuspatru, cîteşipatru*** (pînă la ***tusşapte, cîteşişapte;*** dar ***toţi*** şi ***cîte*** cu orice număr).

La numeralele colective apar forme deosebite după gen şi caz: masculin ***amîndoi*** (nominativ-acuzativ), feminin şi neutru ***amîndouă*** (nominativ-acuzativ) ; genitiv-dativ la toate genurile ***amînduror, amîndoror*** cînd precede substantivul, ***amîndurora, amîndorora*** cînd se foloseşte după substantivul determinat sau ţine locul substantivului.

Masculinul ***ambii*** (nominativ-acuzativ) are genitiv-dativul ***ambilor,*** iar femininul şi neutrul ***ambele*** are genitiv-dativul ***ambelor.***

Se deosebeşte, de asemenea, masculinul ***cîteşitrei, tustrei*** de femininul şi neutrul ***cîteşitrele, tustrele,*** la nominativ-acuzativ.

Tustrei feciorii babei umblau în cărăuşie. CREANGĂ, P. 4.

Rămaseră cîte trei fraţii la un loc. ISPIRESCU, L. 284.

Degrabă scoase din sîn cîteşitrele nestematele fermecate. ODOBESCU, III 202.

Celelalte numerale colective sînt invariabile.

Notă. Regional, *tustrei, tustrele, tuspatru* **apar şi cu forma de genitiv-dativ:**

Casa tustreilor copii.

Le-a spus tustrelelor fete.

Şi le-au fost nunta tuspatrora in aceeaşi %i. SEVASTOS, P. 11.

Ca adjectiv, ***amîndoi (cîteşitrei, tuspatru)*** poate să figureze înaintea sau în urma substantivului determinat: ***amîndoi tovarăşii, tovarăşii amîndoi.*** El poate apărea chiar în urma verbului, cînd acesta se află*după subiect: ***tovarăşii au venit amîndoi;*** în cazul acesta el îşi însuşeşte valoarea de adverb.

Ambii, ambele sînt articulate (spre deosebire de celelalte'numerale colective). Sub influenţa vechiului ***îmbi, îmbe*** (= « amîndoi, amîndouă »), s-a folosit cîndva forma nearticulată. Astfel, Eliade şi-a intitulat revista: ***Curierul de ambe sexe.***

Fie că e în urma, fie că e înaintea numeralului colectiv, substantivul primește articol: ***câteșitrei băieții, cărțile amîndouă.***

Note. 1. Substantivul *pereche* are uneori valoarea unui numeral colectiv, cu sensul de « doi »:

O pereche de cercei .[= « *doi* cercei»].
Am pus in coteț trei perechi de pui.

De la determinarea de obiecte care merg împreună (o *pereche de ghete),* s-a trecut la aceea de obiecte formate din cîte două părți (o *pereche de ochelari, o pereche de pantaloni)* și s-a ajuns la funcțiunea singulativă din *o pereche de case* [= « un rînd de case, un imobil»].

Doi amici ai mei, dd. George Marinescu si Marin Georgescu, sînt proprietari fiecare a cîte o pereche de case în aceeași stradă. CARAGIALE, O. IV 12.

2. Substantivul *duzină,* cu valoarea de «doisprezece», s-a răspîndit ca termen comercial, avînd rolul unui numeral colectiv:

în locul u/tei duzini de farfurii am primit trei duzini de pahare.
în casa lui %oburdă o duzină de copii.

Cu același sens apare în limba veche *testea:*

Se puse a colinda a lume mare și largă în curciș și curmeziș, doar va da peste testeaua de surori ticluită întocmai după inima sa. N. D. POPESCU, B. III 4.

Numeralele fracționare

§ 209. Numeralele fracționare folosesc la denumirea unei fracțiuni și la numărarea fracțiunilor unui întreg: ***un sfert, patru %ecimi.***

în afară de ***jumătate*** și ***sfert,*** numeralele fracționare se formează pornind de la numeralele cardinale ***doi, trei, %e«-> ™d*** etc. cu ajutorul sufixului ***-ime: doime, treime, zecime, sutime*** etc.

Numeralele fracționare se comportă atît în declinare, cît și în sintaxă, ca substantivele; de exemplu genitiv-dativul lui ***treime,*** articulat ***treimea,*** este ***treimi,*** iar ***treime*** e legat prin prepoziția ***de*** sau ***din*** de substantivul a cărui fracțiune este :

Produsul unei treimi de oră.
Un sfert din numărul studenților.

Cînd un substantiv este determinat de un numeral cardinal însoțit de un numeral fracționar, substantivul apare precedat de numărul întreg și urmat de numărul fracționar:

Două ore și jumătate.

Sînt incorecte construcțiile fără sau ***de,*** de felul acesta : ***ora patru jumătate, doi ani jumătate de activitate, o jumătate kilogram de %abăr.***

Observație. Paralel cu numeralele fracționare de mai sus, apar construcțiile de tipul *a treia parte* [= « o treime»] : *am citit a treia parte din roman.*

Limbajul matematicienilor folosește construcțiile de tipul *una a treia* sau *unu pe trei :*

Una a treia înmulțit cu șapte a noua.
Unu pe trei plus trei pe cinci.

Locuţiunile ***pe sfert*** şi ***pejumătate*** (ca şi ***jumătate)*** pot avea valoare adverbială:

> ***Nu ştiam nici pe sfert cit el.***
>
> ***Şi totu-atîrnă de-un cuvînt***
> ***Şoptit pe jumătate.*** "EMINESCU, o. i 189.
>
> ***Jumătate glumind, jumătate serios.***

Numeralele nehotărîte

§ 210. Numeralele nehotărîte sînt cuvintele care exprimă un număr nehotărît sau aproximativ de obiecte : ***mulţi, puţini, cîţi, cîţiva.*** Ele apar fie ca adjective, însoţind substantivele, fie ca substantive:

> ***Au fost mulţi copii la mare; puţini ştiau să înoate.***

Numeralele nehotărîte ***mulţi, puţini, cîţiva*** au forme deosebite după gen şi după caz:

mulţi: nominativ-acuzativ ***mulţi*** (masculin), ***multe*** (feminin şi neutru); genitiv-dativ ***multor*** la toate genurile ***{multora*** cînd apare ca substantiv);

puţini: nominativ-acuzativ ***puţini*** (masculin), ***puţine*** (feminin şi neutru); genitiv-dativ ***puţinor*** la toate genurile ***(puţinora*** cînd apare ca substantiv);

cîţi: nominativ-acuzativ ***cîţi*** (masculin), ***cîte*** (feminin şi neutru); genitiv-dativ ***cîtor*** la toate genurile;

cîţiva: nominativ-acuzativ ***cîţiva*** (masculin), ***cîteva*** (feminin şi neutru); genitiv-dativ ***cîtorva*** la toate genurile.

în locul genitivului şi dativului se folosesc uneori construcţii cu prepoziţiile ***a*** şi ***la:***

> ***Părerea a mulţi tovarăşi*** [=«părerea multor tovarăşi»].
>
> ***Unora le-a %yîcnit inima, — multora li s-a împiedicat răsuflarea, — la puţini li s-a ridicat sîngele la cap, — la cîţiva le-a venit ameţeală.*** DELAVRANCEA, H. T. 55.

Pentru exprimarea cantităţii unor obiecte abstracte sau a unor materii se folosesc formele de singular ale acestor numerale nehotărîte: ***mult (multă), puţin {puţină), cît (cită):***

> ***Ştiţi cîtă răbdare mi-a trebuit.***
>
> ***în acest an s-a extras mult cărbune.***

Graiul popular cunoaşte multe cuvinte şi expresii cu valoare de numerale nehotărîte : ***niţel, niţică, o leacâ, o ţîrâ*** (= « puţin, puţină ») ; ***o seamă de*** (= « cîţiva »); ***nu ştiu cîţi; cu duiumul*** (= « mulţi»); ***cîte şi mai cîte*** (=«multe»).

Sens nehotărît au şi numeralele cardinale hotărîte însoţite de ***vreo, ca la, ca la vreo, cam,*** sau grupate: ***vreo %e°-> cinci-şase sute***; acestea sînt destinate să exprime aproximaţia (vezi § 204).

Numeralele cardinale hotărîte *sute, mii, %eci de mii, milioane* au valoare de numerale nehotărîte (vezi § 205):

Au participat **zeci de mii** *de oameni* (faţă de: *au participat treizeci de mii de oameni).*

Numeralele multiplicative

§ 211. Din numeralele cardinale se construiesc cu sufixul *-it* numeralele multiplicative, adjective şi adverbe care arată în ce proporţie creşte o cantitate sau se desfăşoară o acţi ne: *împătrit, însutit.*

îndoită *fu bucuria omului cînd se vă%u şi cu copil, şi cu mîn^* ISPIRESCU, L. 161. [=«de două ori mai mare»].

Lucram **înzecit** [=«de zece ori mai mult»].

Ele se formează paralel cu verbele de tipul *a întrei, a înzeci,* şi pot da naştere la substantive de felul lui *întreitul, în^ecitul.*

Cu **întreitul** *acestei sume poţi cumpăra un tractor.*

Notă. Din numeralul fracţionar ***jumătate*** se formează, ca şi multiplicativele, verbul ***a înjumătăţi*** şi adjectivul şi adverbul ***înjumătăţit,*** care arată în ce măsură scade un obiect sau o acţiune.

Numeralele distributive

§ 212. Numeralele distributive se formează cu ajutorul numeralelor cardinale hotărîte însoţite de prepoziţia *cîte,* spre a exprima repartizarea şi gruparea obiectelor: *cîte unul, cîte doi, cîte patru.*

Prin pădurea cu nuiele
Merg răgute tinerele,
Cîte trei, *ori* ***cîte patru,***
De duc carte la-mpăraiu. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 309.

Cîte zece *se sculau să spuie că bănuiesc ei cam pe unde să fie Pripâşel.* DELAVRANCEA, H. T. 113.

Ne-a dat **cîte trei** *mere şi un covrig.* DELAVRANCEA, H. T. 282.

Pentru a se întări sensul distributiv, se repetă numeralul cardinal care urmează după *cîte:*

Vădind că moş Bodrîngă ne-a părăsit, începem şi noi a ne strecura **cîte unul, unul** *spre ga%dă.* CREANGĂ, A. 99.

Cît te ştergi la ochi, înşirase caii **cîte doi, doi** *la trăsură.* tjHiCA, F. 206.

în unele cazuri, se repetă şi *cîte* împreună cu numeralul pe care îl însoţeşte :

Mergeau de mînă, **cîte doi, cîte doi.**

Alteori *cîte* e intercalat între cele două numerale:

Izvorăsc din veacuri stele **una cîte una.** EMINESCU, O. I 143.

Patru – **doi cîte doi,** *veneau în urma lui Nicoară.* SADOVEANU, N. P. 21.

în mod obişnuit numeralele distributive, ca şi cele cardinale, sînt precedate de prepoziţie: ***cu cîte doi.*** în graiul popular se întîlnesc însă şi construcţii în care prepoziţiile apar între ***cîte*** şi numeral:

Şi ea tot ar fi stat mai mult cu noi, dacă n-am fi alungat-o prosteşte, mulţămindu-i, cîte c-o sărutare plină de foc! CREANGĂ, A. 97.

Ideea de distribuţie se redă şi prin construcţia de tipul ***ne-a dat :ţece lei de om*** (sau ***de fiecare om),*** fără ***cîte.***

Uneori construcţia cu ***cîte*** are rolul de a arăta că o însuşire în ceea ce priveşte cantităţile se referă la fiecare obiect în parte. Astfel se exprimă vîrsta, dimensiunile :

Doi copii de cîte şapte ani [— «fiecare are şapte ani»].

A. ales cin ci spre ce iepe
Tot sirepe
Cîte de zece ani sterpe. TEODORESCU, P. P. 151.

Desfăcu la vedere cele două bancnote de cîte o sută de lei. SADOVEANU, B. 211.

Trei curcani de cîte patru kilograme.

Două bucăţi de stofă de cîte treizeci de metri.

Asemănătoare cu construcţia numeralelor distributive este construcţia cu valoare distributivă alcătuită din prepoziţia ***cîte*** şi numeralul cardinal nehotărît ***puţini (cîte puţini)*** sau pronumele nehotărît ***ceva (cîte ceva).***

Tot ar vrea să-mbuce cîte ceva. ALECSANDRI, T. 896.

Cînd îi spunea cumva cineva cîte ceva de pe undeva . . ., Ipate flutura din cap. CREANGĂ, P. 179.

în felul acesta se explică şi formarea adverbului ***cîteodată.***

Numeralele adverbiale

§ 213. Numeralele adverbiale arată de cîte ori se face o acţiune. Ele au rol de adverb şi se construiesc cu ajutorul substantivelor ***dată*** (singular) şi ***ori*** (plural) şi al prepoziţiei ***de: o dată, de două ori, de trei ori.***

De zece ori se întoarse din drum ca să maiprivească.o dată, încă o dată, prăvălia. DELAVRANCEA, H. T. 21.

După aceea, de două ori s-au pus pe urmele lui Irimia hainul. SADOVEANU, N.P. 19.

Cu acest fel de numerale se poate exprima nu numai frecvenţa, ci şi periodicitatea unei acţiuni :

Să afle că eu, o dată pe săptămînă, slugărnicesc! DELAVRANCEA, H. T. 120.

Revista apare o dată la două săptămîni, sau de două ori pe lună.

în limbajul afectiv, *o dată om* înseamnă « om cu calităţi deosebite, om desăvîrşit»:

Am şi eu numai o fată
Şi n-o dau să fie dată.
Cui o dau voiesc să-mi fie
Om **o dată.** COŞBUC, B. I. 88.

Noi sîntem **o dată** *băieţi şi ce-am vorbit o dată, vorbit rămîne.* CREANGĂ, P. 20.

Ca un superlativ, paralel cu *un om şi jumătate,* se aude şi *om o dată şi jumătate.*

Uite colea — Nicu Tanasache . . . Acela-i **un** *om* **şi jumătate! O dată** *om!* SADOVEANU, O. IV 142.

Hehei! unul e Galibardi: om, **o dată şi jumătate!** CARAGIALE, O. VI 61.

Notă. Cuvîntul internaţional *bis* (= « de două ori ») e folosit în scris pentru indicarea repetării unui pasaj literar sau muzical; de asemenea la spectacole, cînd publicul cere repetarea unei lucrări literare sau muzicale.

NUMERALELE ORDINALE

§ 214. Numeralele ordinale exprimă prin numărare locul pe care-l ocupă într-o înşirare obiectele sau acţiunile. Ele pot avea rol de adjective, substantive şi adverbe.

A doua *%i, Nică Oşlobanu ca mai ba să deie pe la şcoală.* CREANGĂ, A. 79.

Apoi venea **al patrulea** *şi* **al cincilea** *cu scorneli, care mai de care mai încornorate.* DELAVRANCEA, H.T. 105.

fntîi *să vie domnia-sa Lixandru.* SADOVEANU, N. P. 37.

Şirul numeralelor ordinale începe cu *întîiul* şi sfîrşeşte cu *cel din urmă:*

Şi deasupra mea rămîi
Durerea mea de-o curmă,
Căci eşti iubirea mea **de-ntîi**
Şi visul meu **din urmă.** EMINESCU; O. I 179.

Notă. Paralel cu acestea se folosesc cuvintele mai noi *primul* şi *ultimul.*

Cu excepţia lui *întîi* şi *cel din urmă,* care nu presupun o numărare, numeralele ordinale se formează din numeralele cardinale precedate de articolul proclitic *al, a* şi urmate, la masculine, de articolul enclitic *-le* şi particula *-a,* iar la feminine, de articolul enclitic *-a: al trei-le-a, al optu-le-a, a şase-a, al o sută unu-le-a, al două sute-le-a.*

Notă. în limba veche se rostea *al treile, al patrul.*

Observaţie. Nu e corectă construcţia fără articolul *a* în urma substantivelor feminine articulate, de exemplu: *clasa treia* în loc de *clasa a treia.*

Compania doua a fost surprinsă în apă. CAMIL PETRESCU, U.N. 312.

Numeralele ordinale apar uneori însoţite de articolul *cel* şi prepoziţia *de:* * *cel dintîi (== cel de-ntîi), cea de-a doua.*

Şi din a haosului văi,
Jur împrejur de sine,
Vedea, ca-n %oii ‹ ‹ ‹ **de-ntîi,**
Cum izvorau lumine. EMINESCU, O. I 176.

Formele numeralului ordinal

§ 215. Numeralele ordinale au forme deosebite după genuri: *întîi,* articulat *întîiul,* pentru masculin şi neutru, *întîi,* articulat *întîia,* pentru feminin; *al treilea,* pentru masculin şi neutru, *a treia* pentru feminin.

Întîi ul are şi forme de plural, atunci cînd se aplică la un grup de obiecte: *întîii noştri stahanovişti* (faţă de *cei de-al doilea).*

Notă. în mod obişnuit se foloseşte mai mult *primii* decît *intiii: primii paşi.*

Spre deosebire de celelalte numerale ordinale, *întîi* are o formă nearticulată şi una articulată: masculin, feminin şi neutru nearticulat *întîi,* masculin şi neutru articulat *întîiul,* feminin articulat *întîia.* Forma articulată apare atunci cînd are rol de substantiv şi atunci cînd, ca adjectiv, e pusă înaintea substantivului determinat: **întîiul** *vine acum;* **întîiul** *an,* **întîia** *parte,* faţă de *anul* **întîi,** *pat tea* **întîi.**

Observaţie. în vorbire se foloseşte şi construcţia *partea întîia,* dar ea nu e literară.

Datorită faptului că primeşte articol hotărît enclitic, *întîiul* are forme cazuale:

	Singular		Plural	
	Mase. şi neutru	Fem.	Mase.	Fem. şi neutru
N.A.	*întîiul*	*întîia*	*întîii*	*întîile*
G.D.	*întîiului*	*întîii*	.	*întîilor.*.

Celelalte numerale ordinale se declină cu ajutorul articolului adjectival *cel,* formele cazuale oglindindu-se în acest articol; numeralul rămîne invariabil în ceea ce priveşte numărul:

	Singular		Plural	
	Mase. şi neutru	Fem.	Mase.	Fem. şi neutru
N.A.	*cel de-al treilea*	*cea de-a treia*	*cei de-al treilea*	*cele de-al treilea*
G.D.	*celui de-al treilea*	*celei de-a treia*	*celor de-al treilea*	*celor de-al treilea*

Şi numeralul ***întîi*** cunoaşte acest tip de declinare, folosit chiar mai mult: decît cel arătat mai sus:

	Singular		Plural	
	Masc. şi neutru	Fem.	Masc.	Fem. şi neutru
N.A.	*cel dintîi*	*cea dinţii*	*cei dinţii*	*cele dinţii*
G.D.	*celui dintîi*	*celei dintîi*	*celor dintîi*	

Numeralul ordinal *primul* se comportă ca şi *întîiul,* avînd forme deosebite după gen, caz şi număr. Spre deosebire de *întîiul,* el stă mai ales înaintea substantivului determinat şi nu-şi schimbă locul decît în cîteva construcţii: ***întîile*** *%oiie de iarnă, filele* **dintîi,** dar numai **primele** *ttile.* Se spune totuşi *vioară* **primă,** *secretar* **prim** *al Academiei R.P.R.*

Notă. Numeralul ordinal *secund* se foloseşte foarte rar, opunîndu-se lui *prim* în terminologia muzicală : *vioară Secunda,* în ierarhia marinei : *căpitan secund.*

întrebuinţarea numeralelor ordinale

§ 216. Numeralul *întîi* fără să însoţească un substantiv are sensul de « ziua întîi» a fiecărei luni:

Salariile se primesc la **întîi** (ca şi: *la tţi-***ntîi).**

Unele numerale ordinale au rol de adverb şi determină verbe:

Mai bine să te tocmeşti **întîi,** *decît pe urmă.* CREANGĂ, P. 151.

Bine este, înainte de toate, să bem vinul. . . **al doilea,** *să-i spunem prietinului nostru drumeţul că acest vrednic bărbat... are nume Ghiţâ Botgros.* SADOVEANU, N. P. 10.

Avînd sensul adverbului *înainte,* numeralul *întîi* are şi gradul comparativ *mai întîi'.*

Mă întrebi atîtea lucruri deodată încît nu ştiu la care să răspund. **mai întîi.** NEGRUZZ*, I 63.

Ar fi trebuit să meargă **mai întîi** *la grajduri să vadă cum se îngrijeşte p-acolo-de cai.* ISPIRESCU, L. 20.

Cu acest sens *întîi* apare şi repetat:

întîi şi-ntîi *face lăutoare.* CREANGĂ, P. 289.

întîi şi întîi *eu am trimis răspuns lui Ilieş să vină aici.* SADOVEANU,. H. A. 217.

I^a dreptul vorbind ar trebui **mai întîi şi mai întîi** *să-mi placă mie şi să m-asculte pe mine.* SADOVEANU, F. J. III 47.

Cîteodată numeralele ordinale apar cu valoarea numeralelor adverbiale :

Intru în ograda unui megieş al nostru, şi din ogradă în ocol şi din ocol în grădina cu păpuşoi, care erau chiar atunci prăşiţi **de-al doilea.** CREANGĂ, A. 6.

*L,uca Moşneagu, însurăţel **de-al doilea,** a cărui tînără nevastă avusese grijă să-l trezească la timp . . ., se şi aude strigînd afară.* CREANGĂ, A. 122.

În mod obişnuit spre a se exprima această situaţie de repetare a unei acţiuni se foloseşte construcţia cu ***dată*** şi ***oară*** însoţită de numeralul ordinal: ***întîia dată*** (şi ***întîiaşi data), a doua oară,*** sau construcţia de tipul ***pentru a ţecea oară:***

*Doar ştiu că nu mi-i acum **întîiaşi dată,** să merg la drum.* CREANGĂ, P. 44.

*O dată să creţi lenei, **a doua oară** îi creţi fără să vrei.* DELAVRANCEA, H. T. 137.

*Goraşcu Haramin închinase **a treia oară** ulcica lui cu vin acru.* SADOVEANU, N. P. 6.

Există în limba de astăzi tendinţa de a se înlocui, în unele împrejurări, numeralele ordinale cu numeralele cardinale. Se spune ***secolul douăzeci,*** în loc de ***al douăţecilea, actul patru al piesei,*** în loc de ***al patrulea, anul doi al facultăţii,*** în loc de ***anul al doilea.***

*Batalionul **trei,** înainte!* CAMIL PETRESCU, U. N. 311.

Folosirea cardinalelor în asemenea construcţii trebuie evitată.

VERBUL

NOŢIUNI GENERALE

§ 217. Verbele exprimă acţiuni ***(a munci, a scrie)*** sau prezintă procese sub formă de acţiune: o stare ***(a şedea),*** apariţia unei caracteristici ***{a înflori),*** modificarea unei caracteristici ***{a se întări), o*** atitudine ***{a se îndoi).***

Verbe tranzitive şi verbe intranzitive

§ 218. Verbele a căror acţiune se răsfrînge asupra unui obiect (complementul lor direct) sau are ca rezultat un obiect sînt tranzitive:

Ion taie lemne,
învăţ lecţia.
Vom prelucra o temă.
Scriu o carte.

A tăia, a învăţa, a prelucra sînt verbe tranzitive, pentru că acţiunea exprimată de ele se răsfrînge asupra unui obiect.

Verbele a căror acţiune nu se răsfrînge asupra unui obiect sîrit intranzitive :

Merg la şedinţă.
Stă liniştit.

A merge, a sta sînt verbe intranzitive, pentru că acţiunea lor nu se răsfrînge asupra unui obiect.

Un verb tranzitiv poate fi folosit în aşa fel, încît acţiunea lui să nu se răsfrîngă asupra unui obiect. Cel care vorbeşte îl foloseşte fără obiect, deoarece pe el nu-1 interesează decît acţiunea, nu şi obiectul asupra căruia se răsfrînge. în aceste situaţii verbul tranzitiv este folosit în mod absolut, adică desprins de un obiect precis. Astfel se poate spune şi ***citesc o carte*** şi ***stau în biblioteca ji citesc,*** sau ***graba strică treaba*** şi ***cititul de două ori nu strica.***

Unele verbe, deşi intranzitive, pot primi un complement direct, din aceeaşi rădăcină cu verbul, de obicei însoţit de un determinativ: ***a trăi un trai fericit*** (şi ***a-şi trăi traiul).***

Uneori găsim treceri de la tranzitiv la intranzitiv şi invers. Iată exemple de verbe intranzitive construite cu complement direct:

Umblă drumurile, că drumurile au să-ţi aducă mîncare. SADOVEANU, O. II 153.

L-au rădicat pre Constantin-Vodă cu toată casa lui şi cu ginerii lui, şi l-au purces spre Ţarigrad. RADU POPESCU^ Cr. 30.

Scrisoarea dumitale am rătăcit-o acasă printre alte hîrtii. CARAGIALE, O. II 115.

Verbe iterative, cauzative, incoative

§ 219. Există unele verbe, numite iterative, care arată o acţiune repetată, exercitată în mai multe rînduri. Sînt limbi în care nuanţa iterativă este exprimată cu ajutorul flexiunii, prin modificarea vocalei din rădăcină, sau prin sufixe care se folosesc în mod organizat la un mare număr de verbe (de exemplu, în latineşte, ***agito*** « mîn în toate părţile», ***clamito*** «ţip mereu», ***crepito*** « pîrîi», faţă de ***ago*** « mîn», ***clamo*** « ţip», ***crepo*** « pocnesc»). în romîneşte avem numai rare exemple, cu sufixe diferite, ca ***a gustări*** « a gusta mereu şi din toate ». Deoarece aceste procedee nu formează un sistem, problema în romîneşte nu e de ordin gramatical, ci de ordin lexical.

Există verbe cauzative, care arată că subiectul face pe cineva să îndeplinească acţiunea verbului de bază. Şi aceste verbe au, în unele limbi, formaţii gramaticale, nuanţa cauzativă fiind redată prin modificarea vocalei din rădăcină sau prin folosirea unui sufix bine precizat. în romîneşte există numai urme de verbe cauzative formate cu ajutorul prefixelor: ***aaşeţa*** « a face pe cineva să şadă» ***(A.m aşeţat copilul pe un scaun), a adormi*** « a face pe cineva să doarmă» ***(Mama îşi adoarme copilul).*** Şi această categorie este de ordin lexical, căci nu formează un sistem gramatical.

în diverse limbi moderne, nuanţa cauzativă este exprimată prin întrebuinţarea unui verb ajutător ca «a face» sau «a lăsa». în romîneşte se foloseşte, cu această funcţiune, verbul ***a face*** (de exemplu: ***alţii fac să vibreze... toaca şi clopotul.*** ODOBESCU, IST. ARH. 219).

Cînd este vorba de un verb reflexiv însă, verbul ***a face*** nu se mai întrebuinţează, neglijîndu-se în exprimare nuanţa cauzativă; verbul reflexiv se foloseşte singur: ***mă opereţ*** înseamnă de fapt « fac pe chirurg să mă opereze»; ***mă tund*** înseamnă « pun pe frizer să mă tundă». în acelaşi fel se zice ***fac*** în loc de ***fac să-mi facă: îmi fac un rînd de haine*** înseamnă « pun pe croitor să-mi facă haine».

La fel se petrec lucrurile în limbile slave: rus. 6pHTi>cfl înseamnă şi «a se rade singur» şi «a se rade la frizer».

Există de asemenea verbe i n c o a t i v e, care arată că o acţiune începe. Această categorie este redată în general, în romîneşte, prin verbe derivate de la substantive sau adjective, cu prefixul ***în- (îm-): a îmboboci, a înflori, a înfruntai, a înverzi.*** De asemenea, pentru a arăta că acţiunea începe, se folosesc verbe ajutătoare : ***începe să rîdă, s-a pornit pe plîns*** etc.

DIATEZELE

§ 220. D i a t e z e l e marchează raporturile dintre subiect şi complementul direct, exprimate prin forme verbale (v. § 74).

Activul

§ 221. Diateza a c t i v ă arată că acţiunea este făcută de subiectul gramatical :

în mai multe rânduri am apucat condeiul, cu gîndul să-ţi spui o istorie. GHICA, S. 245.

Trecu o zj, trecură trei,
Şi iarăşi noaptea vine
Luceafărul deasupra ei
Cu ra^ele-i senine. EMINESCU, o. i 171.

în cazul verbelor tranzitive, acţiunea este suferită de un complement direct, diferit de subiectul gramatical.

Pasivul

§ 222. Diateza p a s i v ă arată că acţiunea este suferită de subiectul gramatical (care se află în cazul nominativ), iar subiectul logic, autorul acţiunii, poate fi exprimat sau subînţeles:

Bastonul fu împiedicat de pălărie şi nu atinse decît uşor sfîrcul urechii. CARAGIALE, o. n 126.

După ce toată casa a fost răsturnată de %e h asa, cînd aminterea, d. Lefter a că%ut pe o canapea sfărîmat de oboseală. CARAGIALE, o. i 150.

Pasivul apare numai la verbele tranzitive.

în multe limbi, printre care şi limba rusă şi limbile romanice, pasivul se formează cu ajutorul verbului «a fi» şi.cii^jarţicipinl trecut al verbului de conjugat. Această construcţie există şi în limba latină şi ea se găseşte şi în romîneşte, dlir~nu este prea răspîndită în limba populară, întrucît a fost înlocuită

în mare parte de jeflexiv, după, modelul slav (vezi mai jos). în limba literară contemporană pasivul cu verbul ***a fi se.*** bucură însă de o răspîndire mai mare după modelul altor limbi, ca franceza sau rusa.

Mediul

§ 223. în afară de activ şi pasiv, unele limbi mai cunosc o diateză m e d i e: subiectul face acţiunea cu deosebită intensitate, cu deosebit interes, acţiunea pe care o face este în interesul subiectului. în romîneşte nu există o atare flexiune, funcţiunea respectivă fiind îndeplinită de reflexiv.

Reflexivul

§ 224. R e f l e x i v u l se deosebeşte formal de activ numai prin faptul că, la forma activă a verbului, se adaugă pronumele reflexiv. Mare parte a funcţiunilor lui sînt de natură activă: pronumele adăugat, în cazul acuzativ, arată că subiectul, care face acţiunea, îi suferă şi efectele; dar nueste.nici .p___diferenţă principială între exernple ca ***mă îmbrac,*** unde obiectul acţiunii este ***eu,*** şi ***îmbrac copilul,*** unde obiectuLacţiunii e altcineva. în alte cazuri, funcţiunea reflexivului este de a exprima pasivul: ***revoluţia s-a aprobat prin aclamaţii.*** Avem dreptul să vorbim de o diateză aparte în cazul verbelor ca ***mă tem:*** dacă acest verb ar fi activ, ar urma ca subiectul să se teamă pe el însuşi, iar dacă ar fi pasiv ar însemna că este temut de altcineva.

în romîneşte, reflexivul îndeplineşte şase funcţiuni diferite, exact ca în limbile slave, ceea ce dovedeşte că extinderea în limba romînă a reflexivului se datoreşte influenţei slave.

Diversele întrebuinţări ale reflexivului

§ 225. a. reflexiv o b i e c t i v — subiectul face acţiunea şi tot el îi suferă efectele : ***a se spăla*** (vezi rus. MHTBCH).

> ***Nu ştiu nici cum am sărit din pat, nici cînd m-am îmbrăcat.*** GHICA, s. 33.

b. reflexiv e v e n t i v — în starea subiectului se produce o schimbare, ei se transpune în altă stare decît cea în care se găsea: ***a se întrista*** (vezi rus. oneiaJTHTbcH). Această categorie este foarte apropiată şi greu de deosebit de aceea a incoativului, despre care s-a vorbit mai sus.

> ***Ipate se îmbogăţise însutit şi înmiit, de cînd a venit Cbiricâ în slujbă, la dînsul.*** CREANGĂ, P. 153.

c. reflexiv d i n a m i c — acţiunea este făcută cu participare intensă din partea subiectului sau cu un interes special: ***ase teme*** (vezi rus. 6OHTI>CH). Să se compare ***a se gîndi, a se ruga*** cu ***a gîndi, a ruga.*** Aici pronumele reflexiv nu

păstrează nimic din valoarea lui primitivă de complement direct, subiectul nu «se teme», nu « se gîndeşte», nu « se roagă» pe el însuşi. Această categorie a preluat funcţiunile vechiului mediu.

Mă gîndesc dacă n-ar fi fost mai bine să înştiinţăm pe mâria-sa. SAPOVEANU, F. J. I 144.

d. reflexiv r e c i p r o c — acţiunea e făcută în acelaşi timp de două sau mai multe subiecte şi fiecare dintre ele suferă efectele acţiunii făcute de. celălalt sau celelalte: ***a se certa*** (vezi rus. ccopHTbcn); ***a se bate cu cineva*** înseamnă « eu bat pe cineva şi, în acelaşi timp, acela mă bate pe mine».

O oră să fi fost amici
Să ne iubim cu dor,
S-ascult de glasul gurii mici
O oră şi să mor. EMINESCU, O. I 191.

e. reflexiv p a s i v — subiectul suferă acţiunea verbului al cărei autor este şau_jni_expjHmat: ***cartea se citeşte uşor*** (vezi rus. Kirara THTaéTCH ;ierKo). Se poate adăuga subiectul logic: ***de public.***

Moldavia este una din cele întîi ţări ale Europei în care invenţia lui Gutenberg, tipografia, se introduce. KOGĂLNICEANU, o. 94.

f. reflexiv i m p e r s o n a l — subiectul este lăsat neexprimat, important este că acţiunea are loc, fără să se arate cine o face : ***se pare*** (vezi rus.KaîKeTca).

Se ***pare cum că alte valuri***
Cobor mereu pe-acelaşi vad,
Se pare cum că-i altă toamnă,
Ci-n veci aceleaşi frunte cad. EMINESCU, o. i 204.

•

Verbe reflexive cu pronumele în dativ

§ 226. Există şi verbe reflexive cu pronumele în dativ: ***a-şi bate joc, a-şi face griji, a-şi cere voie*** etc. Aceste forme au mai puţine întrebuinţări decît cele cu pronumele în cazul acuzativ:

a. o b i e c t i v , bineînţeles pronumele servind de complement indirect: ***a-şi aminti;***

b. d i n a m i c : ***a-şi uita*** (paralel cu ***a uita);***

c. r e c i p r o c : ***a-şi da bună ţiua cu cineva.***

Treceri ale verbelor reflexive de la o categorie la alta

§ 227. Diversele categorii de reflexive nu au o compoziţie imobilă, verbele nu sînt fixate o dată pentru totdeauna la o anumită întrebuinţare; se observă dese treceri de la o categorie la alta şi vechile forme reflexive pot primi alte sensuri decît cele vechi. Iată cîteva exemple:

Obiectivul poate deveni dinamic: ***a se năpusti 2.*** însemnat întîi « a se repezi pe sine însuşi» (« a-şi da drumul»), apoi « a da buzna, a ataca pe cineva».

Obiectivul devine pasiv: ***a se face*** are pe de o parte sensul de « a se transforma», pe de alta acela de « a fi transformat»: ***Ion se face marinar; stofa se face roşie cu alitţarină.***

Eventivul devine dinamic: ***a se veseli*** însemna în limba veche « a deveni vesel» (astăzi ***a se înveseli),*** apoi « a fi vesel, a petrece».

Eventivul poate fi şi pasiv: ***a se strimta*** poate exprima o acţiune făcută de un agent străin de subiect: ***haina se strîmiează de croitor.***

Eventivul poate fi şi impersonal: ***se înserează.***

Reciprocul devine obiectiv: ***a se bate cu cineva*** se transformă în ***mă bat*** (« mă lupt») ***să isprăvesc mai repede*** şi chiar în ***a se bate*** fără nici o complinire:

Cela ce se bate pentru a lui ţară,
Sufletu-i e focul soarelui de vară. BOLINTINEANU, P. I 22.

Aici pronumele reflexiv nu mai are nimic din rolul lui primitiv de complement direct.

Pasivul devine obiectiv: de la ***oraşul s-a evacuat, populaţia s-a dispersat,*** s-a trecut, în anii războiului, la ***m-am evacuat, m-am dispersat.***

Pasivul devine dinamic: ***se află*** înseamnă întîi « este găsit», apoi « există».

Glas ca al meu nu se află în nouă hotare. SADOVEANU, N. P. 9.

Pasivul se confundă cu impersonalul:

Şi la secţia transporturi s-a extins metoda sovietică de îngrijire a maşinilor, SCÎNTEIA, 1951, nr. 2002, 2/2.

Treceri de la reflexiv la activ şi de la activ la reflexiv

§ 228. Aceeaşi permanentă trecere are loc şi de la reflexiv la activ şi invers, prin schimbarea valorii formelor existente sau prin crearea de forme paralele cu alt sens. Puţine verbe nu au decît forme reflexive ***{a se cuveni).***

Eventivul devine activ: ***a se înnopta*** devine ***a înnopta:***

Liniştea-i acum deplină
Şi-a-nnoptal. COŞBUC, B. I. 6.

Obiectivul devine activ:

[Plăieşii] ***or întors înapoi acasă.*** GR. S. VII 182.

Dinamicul devine activ:

Şi-i rîdea inima babei, de bucurie, cînd gîndea numai cît de fericită are să fie. CREANGĂ, P. 4.

Reciprocul devine activ: ***a se cinsti cu cineva*** înseamnă « a bea cu el »; de aici% ***cinsti un pahar cu vin.***

Activul, la rîndul lui, devine adesea reflexiv*

a. obiectiv: de la ***oamenii mă cheamă (mă numesc) Ion*** s-a ajuns lâ ***eu mă chem (mă numesc) Ion.***

b. eventiv: ***a înțepeni*** devine ***a se înțepeni.***

c. dinamic: ***a se întîr^ia,*** frecvent în Moldova ***(De aceea m-am întârziat pînă acum.*** CREANGĂ, A. 61); ***a se locui*** (NEGRUZZI, I 144); ***a se rţăbovi. A. sui,*** activ, devine ***a se sui,*** obiectiv, apoi dinamic. Formula, frecventă în Moldova, ***ia şi se duce,*** în loc de ***se duce*** pur şi simplu, devine ***se ia şi se duce*** (CREANGĂ, P. 225; ***şi s-a luat şi s-a dus,*** GR. S. II 334), unde pronumele nu mai are nimic din valoarea lui primitivă. Pentru ***a plănui*** apare ***a se plănui*** (RADULESCU-CODIN, L. 27).

Există şi cazuri de trecere de la reflexivul cu pronumele în dativ la reflexivul dinamic cu pronumele în acuzativ: regional se aude ***a se închipui*** cu sensul de ***a-şi închipui.***

întîlnim şi cazuri mai complicate.

Activul ***a munci*** « a chinui» devine obiectiv, ***a se munci*** « a se chinui», apoi din nou activ, cu sensul actual. Reciprocul ***a se ajunge*** « a se întîlni» devine activ, ***a ajunge*** « a prinde din urmă», apoi din nou reflexiv dinamic: ***a se ajunge*** « a fi de ajuns»; ***om cu om se ajunge, dar munte cu munte!; am ajuns pe cei plecaţi înaintea mea; nu mi se ajunge un leu.***

Notă asupra eventivului

§ 229. Am văzut că eventhrul este foatte apropiat de incoativ, care se poate construi Fără pronume reflexiv. Verbe ca *a paraliza* **« a deveni paralitic » nu pot fi clasate printre incoative, ci ele sînt eventive de formă activă, ceea ce arată că eventivul nu este neapărat legat de obiectiv (vezi numeroasele forme paralele de tipul** *a îngălbeni, a se îngălbeni).* **El poate fi legat şi de pasiv şi de dinamic, cum se dovedeşte cu faptele următoare. Există o serie de verbe reflexive ale căror antonime nu sînt reflexive:** *a se îngrăsa— a slăbi; a se odihni—— a osteni (a obosi); a se îmbogăți—a sărăci; a se dezgheța—a îngheța.* **Formele reflexive arată interesul subiectului pentru acţiune, intenţia lui, dorinţa de a obţine un rezultat, pe cînd cele active se petrec în general fără ca subiectul să fie bucuros de ele. Se poate deci vedea în folosirea pronumelui un element dinamic.**

Reflexivul pasiv al verbelor cu caracter momentan

§ 230. La verbele cu caracter momentan, reflexivul pasiv, la prezent, arată că acţiunea se face in momentul vorbirii: ***expoziția se deschide astăzi;*** pasivul ***cu a fi*** arată mai mult rezultatele acţiunii: ***expoziția este deschisă astăzi*** (pentru că a fost deschisă mai înainte). Pasivul cu ***a fi*** de la astfel de verbe poate exprima o acţiune durativă: ***expoziția este deschisă toată luna*** (pentrucă participiul, în acest caz, are valoare de adjectiv). La trecut, reflexivul pasiv arată că acţiunea s-a făcut, iar urmările ei se pot prelungi: ***expoziția s-a deschis ieri;*** pasivul cu ***a fi*** arată mai curînd că urmările au încetat: ***expoziția a fost deschisă*** (dar nu

mai este). La fel la viitor: ***expoziţia se va deschide, expoziţia va fi deschisă,*** şi tot prin confuzie cu valoarea adjectivală a participiului.

Reflexivul pasiv în comparaţie cu diateza pasivă

§ 231. între pasivul reflexiv şi pasivul cu verbul ***a fi*** există diferenţe. Cel dintîi lasă de obicei în umbră subiectul logic al acţiunii, pe cînd cel de-al doilea atrage atenţia asupra subiectului logic, chiar dacă acesta nu este exprimat. Exemplul ***în ţara noastră a fost instaurată adevărata democraţie, democraţie in folosul celor mulţi*** (GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 691) aminteşte că regimul democratic a fost creat de clasa muncitoare condusă de Partidul Comunist Romîn, deşi aceste cuvinte nu sînt cuprinse în frază.

Verbe active devenite reflexive cu pronumele în dativ

§ 232. Activul poate deveni şi reflexiv cu pronumele în dativ, de exemplu ***a bănui*** devine ***a-şi bănui, a uita*** devine ***a-şi uita, a umbla*** devine ***a-şi umbla,*** toate cu valoare de dinamic:

Cine ş-ar fi bănuit că eu voi fi vrodată tatăl a trei copii graşi, rumeni* voinici şi nebunatici? DELAVRANCEA, PAR. 248.

— Mi-ai cumpărat, vecinele?
— Crede-mă că-mi uitai, frate. PANN, N. 50.

.Şi toţi în sat o ştiut
Că şi-o umblat pe la cruci. BÎRLEA, Cîntece poporane din Maramureş, II (1924), 73.

Alături de ***a rîde*** există ***a-şi rîde*** şi, regional, ***a se rîde.***

Reflexive dinamice cu complement direct în acuzativ

§ 233. Există şi reflexive dinamice, care, cu toată prezenţa pronumelui reflexiv în acuzativ, pot primi un complement direct în acuzativ: ***m-am gîndit ceva; mă rog un lucru.***

Expresiile acestea arată că pronumele, în unele cazuri, nu e simţit ca complement, el face corp cu verbul, căruia îi dă nuanţa dinamică.

Cazuri speciale de trecere de la activ la reflexiv

§ 234. Limba noastră cunoaşte construcţia acuzativul cu participiul sau cu supinul, unde acuzativul este pronume reflexiv. în loc de ***aşteaptă să fie purtat,*** găsim ***se aşteaptă purtat,*** în versurile:

C-al meu dor îi dezmierdat,
S-aşteaptă-n braţe purtat, ŞEZ. III 62.

Tot aşa ***pămîntul se cere îngrijit*** etc. în loc de ***a isprăvi de a se îmbrăca,*** întîlnim expresia ***m-am isprăvit de îmbrăcat*** etc.

La fel apare construcţia de tipul ***mă ştiu juca*** în loc de ***ştiu a mă juca.***

Mai importantă este categoria acuzativului de relaţie. O acţiune care atinge o parte a corpului este considerată ca afectînd întreaga persoană, iar partea corpului în c^uză este transformată în acuzativ cu prepoziţie: ***a se tăia la un deget, a se spăla pe mîini*** etc.; ***a se dezgheţa la mîini [Acu să vă dezgheţaţi la mîni întîi.*** SADOVEANU, L. N. 163). în traduceri se nesocoteşte adesea această trăsătură specifică a limbii noastre şi se fac greşeli ca ***el îşi spală mîinile*** sau, şi mai grav, ***îşi scarpină capul, îşi freacă fruntea,*** ceea ce aduce ideea că fruntea, capul sînt desprinse de persoana care acţionează asupra lor ca asupra unor obiecte străine. De la acuzativul de relaţie se ajunge la reflexive dinamice : ***a se t(ămorî de foame*** (în loc de ***a-şi yămorî foamea)*** « a-şi potoli foamea» devine ***a se %âmorî,*** fără complinire; alteori forma intermediară nu e întrebuinţată: de la ***a boldi ochii*** s-a ajuns direct la ***a se boldi.***

Ce te boldeşti, mojice,-n drum ? PĂUN-PINCIO, Versuri şi proză (1896), 54.

înrudită cu aceste construcţii este cea care urmează: pronumele reflexiv poate fi socotit complement direct, iar verbul mai are un complement indirect; dar construcţia se poate inversa, şi cele două complemente îşi iau locul unul altuia: ***a se descinge de brîu*** şi ***descinge brîul de ps lîngă sine*** (CREANGĂ, A. 83).

Trecerea se poate întîlni şi la verbe active: ***a aşterne picturi pe pereţi*** devine ***a aşterne pereţii cu picturi (în toată acea grămadă de artişti iluştri, cari au aşternut, trei secoli de-a rîndul, toţi păreţii Italiei cu nemuritoarele lor picturi, nu s-a găsit măcar unul care să se fi dedat a %ugrâvi mai cu plăcere scene de vînătoare.*** ODOBESCU, UI 116). De aici se poate ajunge la ***pereţii se aştern cu picturi.*** în continuare se poate trece apoi la reflexive dinamice, destul de frecvente: ***a atinge tavanul cu mina, a se atinge cu mîna de tavan,*** apoi simplu ***a se atinge*** cu sensul lui « a atinge» ***{nu te-atinge, că te frige); a lăsa băutura, a se lăsa de băutură,*** apoi numai ***a se lăsa*** «a renunţa».

Toate aceste treceri de la o categorie la alta, atît de frecvente încît aproape că devin regulate, dau limbii romîne o mare mobilitate, o deosebită supleţe în mînuirea verbelor, îi creează posibilităţi de expresivitate pe care celelalte limbi romanice nu le au. Limba romînă s-a îmbogăţit în această privinţă, dînd, după modelul limbilor slave, o mai mare dezvoltare unei trăsături mai vechi.

Persoană, număr, timp şi mod

Prin forma lui, verbul mai exprimă: persoana, numărul, timpul şi modul.

Persoana şi numărul

§ 235. Indicînd o acţiune, verbul implică şi noţiunea de autor al acestei acţiuni. Autorul acţiunii poate fi persoana I, a Il-a, a IlI-a.

Persoana este forma pe care o ia verbul spre a arăta că acţiunea este făcută de cel care vorbeşte (pers. I), de cel cu care vorbeşte (pers. a II-a), sau de altcineva în afară de cei doi vorbitori (pers. a III-a).

Acţiunea poate fi săvîrşită de un singur afttor sau de mai mulţi autori. Persoanele au deci forme diferite pentru singular şi pentru plural. Există persoana I, a II-a, a III-a singular şi persoana I, a II-a, a III-a plural: ***lucrez, lucrezi, lucrează; lucrăm, lucraţi, lucrează*** (vezi Pronumele personal,§ 162).

Nu totdeauna persoana gramaticală corespunde persoanei reale. Persoana gramaticală poate exprima în limbajul afectiv altă persoană reală:

1. persoana a III-a în loc de persoana I: ***să-i dea mamiţica băiatului păhărel ?*** (—« să-ţi dau»). CARAGIALE, O. II 96;

2. persoana I plural în locul persoanei a II-a sau a III-a singular: ***sîntem cuminţi*** (= «tu» sau « el e cuminte »);

3. persoana a II-a singular în locul persoanei I singular: ***grăbeşte-te, aşteaplă-l cu masa, şi el întîrţie*** («mă grăbesc, îl aştept cu masa, şi el întîrzie»).

Unele verbe nu se conjugă decît la persoana a III-a: ***plouă, ninge, se înserează.*** Acestea sînt verbe unipersonale.

în anumite împrejurări, cînd subiectul vorbitor nu vrea sau nu poate să precizeze persoana care face o acţiune, foloseşte impersonalul:

1. persoana a III-a singular şi a III-a plural: ***sună la uşă; scrie în gatrete; a spus la radio; zic că s-ar fi dărîmatpodul;*** \

2. persoana a III-a reflexiv: ***se zice că...; asta nu se face;***

3. persoana a II-a singular: ***nu ştii de unde sare iepurele;***

4. persoana I plural: ***pentru a pleca într-o excursie trebuie să fim pregătiţi din timp.***

Nici din punctul de vedere al numărului real şi al numărului gramatical nu există totdeauna o corespondenţă.

Pluralul se întrebuinţează în locul singularului în următoarele împrejurări :

1. pentru a exprima respectul (pluralul politeţii) : ***sînteţi unul dintre oamenii de seamă;***

2. în vechile acte oficiale, cînd autorităţile vorbesc despre sine (pluralul autorităţii): ***noi, primarul oraşului decidem;***

3. în stilul oficial, cînd cineva vorbeşte în numele unei instituţii, întrebuinţează pluralul: ***vă rugăm să dispuneţi . . .;***

4. autorul foloseşte persoana I plural în locul persoanei I singular (pluralul autorului): ***vom arăta în cele ce urmează. . .;***

5. pentru a exprima modestia, vorbitorul poate întrebuinţa persoana I a pluralului: **sâ *avem iertare.***

Timpul

§ 236. Verbul exprimăf prin formele lui, momentul în care se săvîrşeşte acţiunea. Aceste forme se numesc timpuri. O acţiune poate fi arătată ca săvîrşindu-se în prezent: *citesc,* în trecut: *am citit,* sau în viitor: *voi citi.*

Acestea sînt timpurile de bază; în afară de ele, verbul mai poate exprima şi nuanţe ale acestor timpuri de bază. Astfel pentru trecut deosebim: imperfectul, perfectul simplu, perfectul compus şi mai mult ca perfectul, iar pentru viitor: viitorul şi viitorul anterior.

0 acţiune poate fi localizată în timp nu numai în raport cu prezentul, cu momentul în care se vorbeşte, dar şi în raport cu alt moment sau fapt faţă de care se situează.

> ***Ieri*** *eu* ***citeam*** *cînd ai venit.*
> ***Am citit*** *această operă înainte de a cunoaşte pe autor.*
> *Mă voi odihni cînd* ***voi fi isprăvit*** *treaba.*

Timpurile care exprimă o acţiune localizată numai faţă de momentul vorbirii sînt timpuri absolute; cele care raportează acţiunea la alt moment sau fapt sînt timpuri relative. Prezentul, perfectul simplu, perfectul compus, viitorul sînt timpuri absolute; imperfectul, mai mult ca perfectul, viitorul anterior sînt de obicei timpuri relative (vezi Folosirea timpurilor, §§ 302-312).

Modul

§ 237. Verbul poate să ia diverse forme pentru a exprima felul în care subiectul vorbitor consideră acţiunea. Deosebim moduri personale şj nepersonale.

a. Modurile personale pot exprima o acţiune considerată ca reală (indicativ), realizabilă (conjunctiv, condiţional, optativ, imperativ, prezumtiv), ireală (condiţional)[1]. Formele lor. indică persoana şi numărul.

Unele forme personale ale verbului pot avea valoare temporală şi modală în acelaşi timp: *oi face* arată o acţiune care urmează să fie îndeplinită în viitor, dar exprimă şi o nuanţă modală, de nesiguraţă. Modurile personale sînt predicative.

b. Modurile nepersonale prezintă acţiunea fără referire la persoana care o săvîrşeşte; de aceea aceste moduri nu au forme flexionare care să indice persoana şi nici numărul.

[1] Exemplu de condiţional realizabil: *Aş merge la teatru dacă aş găsi bilet* [poate că voi găsi].

Exemplu de condiţional ireal: *Aş fi mers la teatru dacă aş fi găsit bilet* [dar n-am găsit].

Modurile nepersonale sînt: infinitivul, gerunziul, participiul şi supinul. Ele sînt forme nominale ale verbului, nepredicative. Totuşi, aceste moduri pot primi complinirile verbului:

1. pot avea subiect:

Odată, **venind noi** *de la Piatra, * . . ne-au ieşit înainte oameni mînjiţi pe obraz cu funingine.* SADOVEANU, B. 122.

2. pot avea complement (direct, indirect sau de agent):

Şi de la o vreme, **nemaiauzind** *nici o* **foşnitnră** *de păpuşoi, nici o* **scurmătură** *de găină, am ţîşnit o dată cu ţărna-n cap.* CREANGĂ, A. 6.

E uşor a **scrie versuri**
Cînd **nimic nu** *ai* **a spune.** EMINESCU, O. I 226.

3. pot avea determinări circumstanţiale:

Stînd *noi mai mulţi* **la foc** *în altă parte a focului... l-am au^it* **venind ca un vînt** *şi strigînd.* SADOVEANU, F. J. II 192.

Verbe predicative şi nepredîcative

§ 238. După cum am văzut mai sus, există moduri predicative şi nepredicative. Dar nu orice verb la un mod predicativ (personal) poate forma singur predicatul unei propoziţii; există verbe predicative şi nepredicative. Sînt predicative verbele care, exprimînd o acţiune, pot forma singure, cînd sînt la un mod personal, un predicat verbal: *a citi, a sta, a înflori.* Pe lîngă acestea, există însă şi verbe nepredicative, care nu pot forma predicatul unei propoziţii decît cu ajutorul unui nume predicativ, avînd doar funcţiunea de verb copulativ între subiect şi numele predicativ.

Astfel de verbe sînt *a fi, a deveni* etc. Verbul *a fi cu* funcţiune copulativă nu are decît rolul de a dota numele predicativ cu semne indicînd persoana, numărul, timpul şi modul. Verbul *a fi* nu este deci în acest caz decît un simplu instrument gramatical, care nu participă cu conţinutul lui noţional la formarea predicatului. Celelalte verbe cu funcţiune copulativă îşi păstrează cel puţin în parte şi sensul lor lexical. Predicatul.nominal construit cu aceste verbe include sensul lexical al verbului copulativ: **a devenit** *stahanovist.* .

Verbele auxiliare

§ 239. Verbele copulative sînt instrumente gramaticale de ordin sintactic. Există însă şi verbe care au rolul de instrumente gramaticale în morfologie, ajutînd la formarea modurilor şi timpurilor compuse ale celorlalte verbe (perfectul compus, viitorul şi viitorul anterior, conjunctivul perfect, condiţional-optativul prezent şi perfect, infinitivul perfect etc, ca şi timpurile şi modurile diatezei pasive). Acestea sînt verbele auxiliare sau ajutătoare *a fi, a avea, a vrea.*

Verbele *a fi, a avea, a vrea* şi-au pierdut sensul lor propriu atunci cînd au rol de auxiliar. Alte verbe pot, în unele cazuri, să-şi piardă mai mult sau mai puţin sensul lor obişnuit şi să joace, însoţind alt verb, un rol aproape asemănător cu cel al auxiliarelor propriu-zise. Ele adaugă verbului principal o idee în plus, modală. Astfel de verbe sînt *a trebui, a putea, a fi: trebuie să plec, trebuie să pleci; pot cînta, pot veni; era să cad.*

Note. 1. Verbul *a fi,* cînd are sensul de « a exista», este de sine stătător şi formează singur predicatul.

Icoana stelei ce-a murit
încet pe cer se suie:
Era pe cînd nu s-a zărit,
Azi o vedem şi nu e. EMINESCU, O. I 234.

În celelalte cazuri ajută la formarea predicatului:

Ţara noastră este un stat de democraţie populară.

În acest caz, verbul *a fi* este copulativ.

Verbul *a fi,* ca auxiliar, intră în compunerea conjugării pasive :

Elevii silitori sînt evidenţiaţi.

Verbul *a fi se* comportă ca un verb auxiliar şi în construcţiile de tipul: *era să mor, era să viu.*

Verbul *a avea* are înţeles de sine stătător cînd are sensul de « a poseda».

Tovarăşul meu are economii la C.E.C.

A avea intră ca auxiliar în alcătuirea unor timpuri compuse, cu forme întregi sau prescurtate:

Am citit cartea pe care mi-ai dat-o.

Verbul *a vrea* nu este auxiliar decît cînd intră, cu forme speciale, în alcătuirea viitorului: *voi întreba, voi fi întrebat.*

2. Verbele de felul lui *a putea, a trebui* exprimă modalitatea verbului depedent de ele, care are de fapt sensul lexical principal în expresia dată: *pot să-ţi spun, trebuie să vorbesc.* Verbul depedent nu se poate pune decît la conjunctiv sau la infinitiv; dacă vorbitorul vrea să arate că acţiunea acestui verb (cel mai important din punct de vedere lexical) nu este reală, nu se poate folosi pentru aceasta de forma modală, de vreme ce indicativul, modul realităţii, este în orice caz exclus. De aceea se foloseşte ca indicator modal verbul regent; chiar dacă acţiunea acestuia este reală, el se pune la condiţional, prezent sau trecut, pentru a arăta că acţiunea verbului dependent nu este reală: *aş putea să spun, ar trebui să vorbesc* nu arată că posibilitatea sau trebuinţa nu există în realitate, ci arată că subiectul nu face uz de posibilitatea, nu se supune necesităţii, care există.

Pot să-ţi spun, trebuie să-ţi spun înseamnă « am posibilitatea să-ţi spun (şi mă folosesc de ea)», « am datoria să-ţi spun (şi îmi îndeplinesc această datorie) ».

Aş putea să-ţi spun, ar trebui să-ţi spun înseamnă « am posibilitatea să-ţi spun (şi rămîne să vedem dacă mă voi folosi sau nu de ea)», « am datoria să-ţi spun (şi rămîne să vedem dacă mi-o voi îndeplini)».

Aş fi putut să-ţi spun, ar fi trebuit să-ţi spun înseamnă « aveam posibilitatea să-ţi spun (dar nu m-am folosit de ea)», « aveam datoria să-ţi spun (dar nu mi-am îndeplinit-o)».

Locuţiuni verbale

§ 240. Unele acţiuni se exprimă cu ajutorul unui grup de cuvinte alcătuit din:

1. verb(+pronume) -j-prepoziţie + substantiv: *a face cu ochiul, a pune la cale, a o lua la fuga.*

2. verb (-(-pronume) -(-substantiv: *a duce dorul, a spăla putina, a o lăsa baltă, a ţine piept, a-şi lua cîmpii (valea), a rupe tăcerea, a sparge gheaţa.*

3. verb -(-locuţiune adverbială: *a se da de-a dura, a se da de-a berbeleacul, a se da de-a rostogolul.*

A. verb (-(-pronume) -f-adjectiv: *a o face lată.*

5. verb (-(- pronume) -(- adverb: *a o duce bine, a lăsa rece.*

Aceste grupuri de cuvinte se numesc locuţiuni verbale.

Locuţiunile verbale pot primi determinări ca şi verbele: *a-şi aduce aminte* **de ceva** (complement indirect), *a se da de-a rostogolul* **pe pajişte** (complement circumstanţial) etc.

Aspectul

§ 241. Aspectele sînt formele pe care le iau verbele în unele limbi (de exemplu în limbile slave) pentru a arăta dacă acţiunea e imperfectivă, adică nedeterminată (cînd durează, e în curs sau se repetă) sau e perfectivă, determinată (cînd e dusă pînă la capăt sau se petrece într-un singur moment, al începerii sau al terminării). De exemplu în ruseşte: sua-rt «a şti» (aspect nedeterminat, imperfectiv), **y3HaTb** «a afla» (aspect determinat, perfectiv, momentan).

în romîneşte nu există o categorie morfologică a aspectului decît doar în cazul verbelor *a dormi* (acţiune imperfectivă) — *a adormi* (acţiune perfectivă). Categoria aspectului- e exprimată în romîneşte sau prin mijloace lexicale *(a umbla,* acţiune nedeterminată, *a merge,* acţiune determinată), sau prin mijloace sintactice, adică cu ajutorul unui verb ajutător {*moare,* perfectiv, momentan, *trage să moară,* imperfectiv, durativ; *plouă,* durativ, *începe să plouă,* momentan).

Conjugarea

§ 242. Verbele se grupează în patru grupe numite conjugări, ţinînd seama de sufixul infinitivului, care se numeşte caracteristică a conjugării. Fiecare conjugare are particularităţile ei morfologice.

Verbele care formează infinitivul cu sufixul *-a* aparţin conjugării I: *a activa, a aduna, a colectiviza, a lega, a lucra, a muia, a tăia.*

Verbele care formează infinitivul cu sufixul *-ea* aparţin conjugării a Il-a: *a cădea, a plăcea, a vedea.*

Verbele care formează infmitivul cu sufixul *-e* aparţin conjugării a III-a: *a bate, a cere, a face, a rîde.*

Verbele care formează infinitivul cu sufixele -/ şi -/ aparţin conjugării a IV-a: *a citi, a primi, a veni, a hotărî, a izvorî, a urî.*

Conjugări productive şi neproductive; treceri de la o conjugare la alta

§ 243. Conjugările I şi a IV-a sînt conjugări foarte bogate şi foarte productive. La conjugarea I ca şi la conjugarea a IV-a trec aproape toate verbele noi, fie create în limba romînă, fie împrumutate : *a boli, a înfăţişa, a îngriji; a declara, a iaroviţa, a se sinchisi.*

Conjugarea a II-a este neproductivă. în afară de cele moştenite din latină (vreo 20), foarte puţine verbe mai noi au intrat în această conjugare, cum este cazul neologismului *a apărea* pentru care a servit ca model verbul moştenit *părea.*

Conjugarea a III-a este şi ea neproductivă, dar mai bogată decît a II-a.

în legătură cu aceste două conjugări se constată că, în mod greşit, unele verbe de conjugarea a II-a sînt folosite ca fiind de a III-a, de exemplu: *a cade, a place, a tace, a vede,* în loc de *a cădea, a plăcea, a tăcea, a vedea,* şi unele verbe de a III-a sînt conjugate în mod greşit ca fiind de a II-a: *a bătea, a făcea,* în loc de *a face, a bate.*

Trecerea unui verb de la o conjugare la alta este uşurată de marea asemănare care există între flexiunea unui verb de conjugarea a II-a şi a unuia de a III-a. Cu excepţia infinitivului şi a modurilor formate cu infinitivul, a persoanei I şi a II-a pl. ale indicativului prezent şi ale conjunctivului prezent, cît şi a persoanei a II-a pl. a imperativului, toate celelalte timpuri, moduri, persoane, au aceeaşi terminaţie şi sînt accentuate la fel.

Şi unele verbe de conjugarea a IV-a capătă greşit forme de conjugarea a III-a, de exemplu: în loc de *a auţi, a despărţi, a împărţi, a şti,* se. spune incorect *a aude, a desparte, a împarte, a ştie.*

Punctul de plecare al acestei treceri îl constituie, probabil, pers. I, a II-a, a III-a sg. şi a III-a pl. de la indicativ şi conjunctiv prezent, care au aceleaşi desinenţe la ambele conjugări, cît şi faptul că la conjugarea a III-a forma de infinitiv este egală cu cea a persoanei a III-a sg. indicativ. La conjugarea a IV-a, desinenţa persoanei a III-a sg. este tot *-e.* Altă cauză ar putea fi legătura la majoritatea verbelor între forma de infinitiv şi cea a persoanei I sg. a indicativului: *eu fac — a face,* deci şi: *eu simt — a simte.*

De asemenea greşite sînt formele de conjugarea I sau a IV-a *a scria, a seri,* pentru verbul de conjugarea a III-a *a scrie.*

Sînt însă verbe care au o flexiune după conjugarea I şi alta după a IV-a, fără ca vreuna din ele să fie considerată greşită. De exemplu: *a curăța* şi *a curați, a datora* şi *a datori, a sughița* şi *a sughiți, a tărăgăna* şi *a tărăgăni.*

în cazul verbelor derivate, trebuie să ţinem seama de posibilitatea existenţei a două derivate paralele: de la *dator,* s-a putut forma pe de o parte *datora* (ca *ajutora* de la *ajutor),* pe de altă parte *datori* (vezi *călători* de la *călător).* Această posibilitate de dublă derivare poate constitui un mijloc de îmbogăţire a lexicului, pentru că cele două variante pot căpăta nuanţe semantice deosebite: *a îndesa* « a îngrămădi», *a îndesi* « a înmulţi, a face să se repete»:

în cîrduri... îndesați unii într-alții. ODOBESCU, III 30.

Vizitele lui se îndesiră. NEGRUZZI, I 111.

Printre verbele care se conjugă şi după conjugarea I şi după a IV-a sînt şi unele neologisme ca *a prefera* şi *a preferi, a refera* şi *a referi.*

Un verb aparţine la trei conjugări: *a adăuga, a adaoge, a adăogi*; forma a doua ' e învechită, prima este cea mai răspîndită azi.

Categoriile gramaticale ale verbului

§ 244. Verbul este un cuvînt flexibil, iar flexiunea lui se numeşte conjugare. Verbul are forme deosebite pentru a exprima diateza, persoana, numărul, timpul, modul.

Aceste variaţii după persoană, număr, timp etc. sînt indicate prin sufixe, desinenţe şi modificări caracteristice ale formei, cum şi prin forme compuse.

Sufixe, desinenţe

§ 245. în principiu, diversele forme verbale se deosebesc între ele prin sufix şi desinenţă. Dar există forme fără sufix sau fără desinenţă (cu sufixul zero, sau cu desinenţa zero, sau cu sufixul şi desinenţa contopite într-un singur sunet) sau chiar şi fără sufix şi fără desinenţă. Alteori aceeaşi formă are două sau chiar trei sufixe (vezi cap. Noţiuni generale de morfologie, § 80).

Sufixe temporale şi modale

§ 246. Sufixele temporale şi modale variază după conjugare. Sufixul perfectului la un verb de conjugarea I este *-a- (chem-a-i),* la unul de conjugarea a IV-a este -/- sau -/- *(simț-i-i, hotăr-î-i);* la aceste conjugări, sufixul perfectului este acelaşi ca al prezentului. La conjugarea a II-a şi a III-a, la perfect, găsim alte sufixe, care nu mai corespund cu ale prezentului: *-u- (văț-u-i, țin-u-i), -se- (rî-se-i).* Sufixul participiului este *-t* la majoritatea verbelor *(văsțu-**t**),* dar -j- la verbele care au perfectul cu *-se- (prin-s).* Adăugîndu-se sufixul participial la sufixul perfectului se formează participii în *-at, -ut, -it, -ît,* diferite de la o conjugare la alta.

Desinenţe

§ 247. Spre deosebire de sufixele modale şi temporale, desinenţele sînt, cu unele excepţii, comune timpurilor şi modurilor tuturor verbelor. Ele constituie elementul care exprimă persoana şi numărul; de exemplu -/ pentru persoana a II-a sg.: *chem-i (gtez.,* conj. I), *chema-i* (imperf., conj. I), *umpl-i* (prez., conj. II), *umplea-i* (imperf., conj. II) etc. E de observat însă că -/ nu a rămas cu aceeaşi valoare fonetică în toate cazurile (vezi cap. Noţiuni de morfologie istorică, § 84).

Forme simple şi compuse

§ 248. Formele verbale se mai deosebesc între ele prin aceea că unele sînt simple, iar altele compuse. Astfel forma de indicativ prezent este simplă: *chem,* iar forma de viitor este compusă: *voi chema.*

Alternanţe fonetice

§ 249. Şi alternanţele fonetice contribuie la diferenţierea persoanelor şi numărului, de exemplu:

a. Alternanţe vocalice:

a jâ\ tac |*tăceam, fac* |*făcui, arăt* |*arată, văd*|*vadă;*
a je\ şade / şed, vadă / vede;
â / e: capăt \capeţi;
e \ea\ leg / leagă, merg / meargă, seacă / secăm;
î \i\ vînd / vin%i;
o / oa: scot / scoate;
o / oa / u: joc / joacă / jucăm;

b. Alternanţe consonantice:

consoană nemuiată/consoană muiată:*plimb/plimbi, sar/ sari, chem/ chemi;*
t / /: scot / scoţind;
dIz' văd/ vâtţui;
gig' rog/ rogi)
k / c: fac / faci;
* *t/f: bat/ baţi;*
dj?g: prind / prinzi;
s/f: cos / coşi;
n / i semivocalic: *râmîn / râmîi.*

Accentul

§ 250. Alteori deosebirea dintre o formă verbală şi alta o constituie numai accentul : *cîntă* (pers. a III-a sg. ind. prez.) faţă de *cînta* (pers. a III-a sg. perf. simplu).

Accentul îşi schimbă locul, la multe verbe, chiar la acelaşi timp, de la o persoană la alta: *dezleg* (I sg.)—*dezlegăm* (I pl.). Distanţa dintre cele două vocale accentuate poate fi şi mai mare, de exemplu *scùtur* (I sg.) — *scuturăm* (I pl.). Variaţia accentului a dus la alternanţe vocalice, deoarece vocalele neaccentuate au fost tratate altfel decît cele accentuate: *port — purtăm, vin — venim* etc. Apoi a intervenit şi analogia care a extins diferenţele şi la alte verbe: din *înconjur — înconjurăm* s-a ajuns la *înconjor — înconjurăm,* după modelul lui *port — purtăm.* Marea majoritate a verbelor mai noi evită variaţia accentului, folosindu-se de desinenţele *-e%, -e%i, -ea%ă* şi *-esc, -eşti, -eşte, -ăsc, -ăşti, -ăşte* accentuate la acele persoane care, fără aceste desinenţe, ar fi avut accentul pe rădăcină.

Rolul pronumelui personal subiect şi al desinenţei verbului auxiliar în deosebirea formelor verbale

§ 251. Persoana şi numărul în limba romînă sînt marcate în primul rînd prin desinenţă: ***citeşti*** (pers. a II-a singular) faţă de *citiţi* (pers. a II-a plural).

Noţiunea de persoană şi număr mai poate fi exprimată prin subiect (pronume personal sau un substantiv) plus desinenţă: ***tu citeşti, noi*** *citim,* ***părinţii citesc,*** sau numai prin subiect: **eu** *merg,* **ei** *merg;* **el** *cîntă,* **ei** *cîntă;* **eu** *să fi citit,* **tu** *să fi citit,* **noi** *să fi citit,* **voi** *să fi citit.*

La cele mai multe forme verbale compuse, persoana şi modul sînt indicate cu ajutorul desinenţei verbelor auxiliare: ***am*** *cîntat,* ***ai*** *cîntat,* ***au*** *cîntat;* ***aş*** *cînta,* **ar** *cînta;* **voi** *cînta,* **vor** *cînta;* **sînt** *primit,* **eşti** *primit,* **este** *primit.*

Formarea timpurilor şi modurilor

§ 252. Deosebim timpuri şi moduri simple şi compuse. Timpurile şi modurile simple se formează adăugîndu-se la tema verbului sufixele şi desinenţele respective: *chem, chemam, chemai, chemasem* etc.

La formarea timpurilor şi modurilor compuse ajută verbele auxiliare: **am** *chemat,* **ai** *chemat,* **voi** *chema,* **vei** *chema,* **aş** *chema,* **ai** *chema.*

Sînt simple următoarele moduri şi timpuri:

Indicativ	prezent	: *chem, chemi*
	imperfect	: *chemam*
	perfectul simplu	: *chemai*
	mai mult ca perfectul	: *chemasem*
Conjunctiv	prezent	: *(să) chem(e)*
Imperativ		: *cheamă*
Infinitiv	prezent	: *chema*
Gerunziu		: *chemînd*
Participiu		: *chemat*
Supin		: *(de) chemat*

Sînt compuse:

Indicativ perfect compus: *am chemai*
viitor : *voi chema*
viitor anterior : *voi fi chemat*
Conjunctiv perfect : *să fi chemat*
Condiţional prezent : *aş chema, aş fi chemînd*
perfect : *aş fi chemat*
Prezumtiv prezent : *voi fi chemînd*
perfect : *voi fi chemat*
Infinitiv perfect : *a fi chemat.*

De asemenea sînt compuse formele perifrastice de mai mult ca perfect şi de perfect *(am fost mers)* şi toate timpurile şi modurile diatezei pasive: *sînt lăudat, eram lăudat, voi fi lăudat, fusesem lăudat* etc.

Cele două teme ale verbelor regulate

§ 253. Verbele regulate au în romîneşte două teme, a prezentului şi a perfectului. Din tema prezentului se formează prezentul indicativ, conjunctiv, imperativ (pozitiv), infinitiv (acesta la rîndul lui formează prezentul condiţional, imperativul negativ şi viitorul indicativ), gerunziul (cu care se formează prezumtivul prezent), imperfectul indicativ. Din tema perfectului se formează perfectul simplu şi mai mult ca perfectul indicativ, apoi participiul (cu care se formează perfectul compus şi viitorul anterior indicativ, perfectul conjunctiv, perfectul condiţional, perfectul infinitiv, prezumtivul perfect şi toate formele pasivului) şi supinul.

La verbele regulate de conjugarea I şi a IV-a, şi perfectul poate fi legat de tema prezentului: aflăm persoanele perfectului simplu dacă adăugăm terminaţiile lui personale la infinitivul prezent. Cu alte cuvinte, sufixul perfectului este egal cu al infinitivului.

La celelalte verbe, tema perfectului diferă de a prezentului: *a merge — mersei, a sparge — spărsei, a sta — statui* etc.

Participiul este legat de perfect: *cîntai—cîntat, venii — venit, mersei — mers, gemui — gemut* etc.

CONJUGAREA

VERBELE AUXILIARE

§ 254. întrucît în flexiunea oricărui verb există timpuri şi moduri compuse cu forme ale unuia din cele trei auxiliare ale limbii romîne *(a fi, a avea, a vrea),* începem tabloul conjugării verbelor cu verbele auxiliare.

Verbul *a fi*

§ 255. Verbul *a fi* este foarte neregulat, păstrînd îndeaproape conjugarea latină a verbului corespunzător, ale cărui timpuri şi moduri se formau de la teme diferite. Formele neregulate s-au păstrat datorită folosirii frecvente a acestui verb cu dublu rol, de auxiliar şi de verb al existenţei.

MODUL INDICATIV

Prezent[1]

Sg.	*sînt, -s, s-, îs*	Pl.	*sîntem (sîntem)*
	eşti		*sînteţi (sînteţi)*
	este, e, -i, i-, îi		*sînt, -s, s-, îs*

Notă. Formele latine de persoana I sg. *(sum)* şi a III-a pl. *(sint* neaccentuat) au devenit in mod normal *s(u)*. Această formă se întrebuinţează numai enclitic, pe lîngă cuvinte care se termină în vocală, sau proclitic, pe lîngă cuvinte care încep cu vocală.

I sg. :

Că eu beau apă din vale
Şi-8 cu doru la spinare. BIBICESCU, P. 67.
S-aţa de obosit!

III pl.:

Casele-s foarte înalte.

între consoane sau la început de frază, cînd urmează o consoană, *s* devine :

I sg. :

ts tare bucuros.
Cînd îs liniştit.

III pl.

_Z« tare bucuraţi.
Cînd îs liniţtiţi.

Pe lîngă forma *s(u)* la persoana a III-a plural a existat de la început şi forma *si'nt* care provine din forma latină *sint* accentuată. Această formă *sînt* şi-a extins întrebuinţarea şi pentru persoana I sg. datorită paralelismului existent între formele scurte *s, îs* şi, în general, prin analogie cu verbele la care persoana I sg. este identică cu persoana a III-a pl.: *(eu văd— ei văd, eu fac— ei fac, eu simt— ei simt).* La aceasta a contribuit, de bună seamă, nevoia de a avea şi pentru persoana I sg. o formă mai lungă, care poate fi accentuată, ca la persoana a III-a pl.

Astăzi în limba literară se întrebuinţează mai mult forma *sînt,* pe cînd în graiurile regionale şi în limbajul familiar se întrebuinţează frecvent formele scurte.

Pers. I şi a II-a pl., în limba mai veche, erau *sem, seţi.* Aceste forme au devenit *sîntem, sînteţi,* sub influenţa persoanei a III-a pl., *sînt* (există şi forme scurtate, regionale şi familiare, *stern, stefi).*

Persoana a III-a sg. are, alături de forma *este,* forma scurtată *e.*

Universul fără margini e în degetul lui mic. EMINESCU, O.. I 152.

[1] Peste tot unde se citează două sau mai multe forme paralele, preferabilă este prima.

Acest *e* se transformă în *i* semivocalic cînd cuvîntul devine enclitic sau proclitic:

Na e vînt, fi-i cald. COŞBUC, P. T. 74,

iar între două consoane sau la început de frază, cînd urmează o consoană, devine *îi:*

Cît îi lumea şi pămîntul. CREANGĂ, P. 230.

În secolul trecut a apărut scrierea *sunt, suntem, sunteți,* sub influenţa latiniştilor, care scriau *tt* în loc de pentru a face să se creadă că *sînt* provine din lat. *sunt.* Mai tîrziu s-a scris de mulţi *sunt,* fără circumflex, şi formele *sunt, suntem, sunteți* au pătruns chiar în pronunţarea unora. Dar marii scriitori şi poporul au păstrat consecvent formele corecte *sînt, sintem, sînteţi* şi acestea sînt singurele recomandabile.

Imperfect

Sg. *eram* — Pl. *eram*
erai — *erați*
era — *erau*

Perfect simplu

Sg. *fui, fusei* — Pl. *furăm, fuserăm*
fuseşi — *furăți, fuserăți*
fu, fuse — *fură, fuseră*

Formele de perfect simplu de tipul *fusei, fuserăm* au apărut sub influenţa formelor de mai mult ca perfect.

Perfect compus

Sg. *am fost* — Pl. *am fost*
ai fost — *ați fost*
a fost — *au fost*

Mai mult ca perfect

Sg. *fusesem* — Pl. *fuseserăm, fusesem*
fuseseşi — *fuseserâți, fusese/i*
fusese — *fuseseră, fusese*

Formele cu *-ră* au apărut sub influenţa formei de pers. a III-a pl. a perfectului simplu (vezi şi conjugarea activă a verbelor regulate, § 266).

Viitorul

Sg. *voi fi* — Pl. *vom fi*
vei fi — *veți fi*
va fi — *vor fi*

În vorbirea populară şi familiară, alături de aceste forme, apar foarte des şi formele:

1. *oi fi, ăi (ei, îi, oi) fi, o (a) fi, om fi, ăți (eți, îți, oți) fi, or fi.*
2. *o să fiu, o să fii, o să fie, o să fim, o să fiți, o(r) să fie.*
3. *am să fiu, ai să fii, are (a) să fie, avem să fim, aveți să fiți, au să fie.*

Viitorul anterior

Sg.	*voi fi fost*	Pl.	*vom fi fost*
	vei fi fost		*veţi fi fost*
	va fi fost		*vor fi fost*

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

Sg.	*să fiu*	Pl.	*să fim*
	să fii		*să fiţi*
	să fie		*să fie*

Perfect

Sg.	*să fi fost*	Pl.	*să fi fost*
	să fi fost		*să fi fost*
	să fi fost		*să fi fost*

MODUL CONDIŢIONAL-OPTATIV

Prezent

Sg.	*aş fi*	Pl.	*am fi*
	ai fi		*aţi fi*
	ar fi		*ar fi*

Perfect

Sg.	*aş fi fost*	Pl.	*am fi fost*
	ai fi fost		*aţi fi fost*
	ar fi fost		*ar fi fost*

MODUL IMPERATIV

	Pozitiv	Negativ
Sg.	*fii*	*nu fi*
Pl.	*fiţi*	*nu fiţi*

Observaţie. Imperativul pozitiv se scrie cu doi *i* (*fii*), primul face parte din rădăcină, iar al doilea e desinenţa persoanei a II-a; cel negativ are un singur *i,* întrucît e format cu infinitivul şi nu are desinenţă.

MODUL INFINITIV

Prezent	Perfect
a fi	*a fi fost*

MODUL GERUNZIU

fiind

MODUL PARTICIPIU

fost — fostă

foşti —r foste

O formă de feminin neliterară este *foastâ — foaste.*

MODUL SUPIN

(de) fost

§ 256. Verbul *a avea*

MODUL INDICATIV

Prezent

Sg. *am*	PL *avem*
ai	*aveţi*
are	*au*

Cînd are rol de auxiliar al perfectului, verbul *a avea* are următoarele forme:

Sg. *am*	Pl. *am*
ai	*aţi*
a	*au*

Imperfect

Sg. *aveam*	Pl. *aveam*
aveai	*aveaţi*
'avea	*aveau*

Perfect simplu

Sg. *avui, avusei*	Pl. *avurăm, avuserăm, avusem*
avuşi, avuseşi	*avurâţi, avuserăţi, avuse/i*
avu, avuse	*avură, avuseră*

Formele de tipul *apusei* au apărut sub influenţa celor de mai mult ca perfect.

Perfect compus

Sg. *am avut*	Pl. *am avut*
ai avut	*aţi avut*
a avut	*au avut*

Mai mult ca perfect

Sg. *avusesem*	Pl. *avuseserăm, avusesem*
avuseseşi	*avuseserăţi, avuseseţi*
avusese	*avuseseră, avusese*

Viitorul

Sg. *voi avea*	Pl. *vom avea*
vei avea	*veţi avea*
va avea	*vor avea*

Forme populare şi familiare: *oi avea, o să am, am să am.*

Viitorul anterior

Sg. *voi fi avut*	Pl. *vom fi avut*
vei fi avut	*veţi fi avut*
va fi avut	*vor fi avut*

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

Sg. *să am*	Pl. *să avem*
să ai	*să aveţi*
să aibă	*să aibă*

Forma de persoana a III-a *să aibe* nu este corectă.

Perfect

Sg. *să fi avut*	Pl. *să fi avut*
să fi avut	*să fi avut*
să fi avut	*să fi avut*

MODUL CONDIŢIONAL-OPTATIV

Prezent

Sg. *aş avea*	Pl. *am ama*
ai avea	*aţi avea*
ar avea	*ar avea*

Perfect

Sg. *aş fi avut*	Pl. *am fi avut*
ai fi avut	*aţi fi avut*
ar fi avut	*ar fi avut*

MODUL IMPERATIV

Pozitiv	**Negativ**
Sg. *ai, aibi*	*nu avea, n-avea*
Pl. *aveţi*	*nu aveţi, n-aveţi*

Alături de forma imperativului negativ *nu avea (n-avea)* în limba vorbită circulă forma *n-ai,* identică cu cea a imperativului afirmativ *(n-ai grijă, n-ai teamă).*

MODUL INFINITIV

Prezent	Perfect
a avea	*a fi avut*

MODUL GERUNZIU

avînd

MODUL PARTICIPIU

avut — avută
avuți — avute

MODUL SUPIN

(de) avut

Verbul *a vrea (a voi)*

§ 257. În conjugarea verbului *a vrea* se constată o împletire a formelor acestui verb cu cele ale verbului regulat *a voi.* În unele cazuri, de exemplu la imperfect, formele verbului *a voi* au înlocuit aproape complet pe cele ale verbului *a vrea: tu vreai,* la imperfect, e foarte rar. De asemenea la infinitiv se întrebuințează *a voi,* mai rar *a vrea.*

Pe de altă parte şi verbul *a voi* este concurat de *a vrea:* în loc de *eu voiesc,* se foloseşte mult mai des *eu vreau;* de asemenea, la perfectul simplu, *el voi* etc.

Întrucît împletirea dintre flexiunea acestor verbe nu constituie o greşeală, ci a devenit firească în limba romînă, dăm în acelaşi tablou forme din conjugarea amîndurora, acolo unde paralelismul este admis de limba literară.

MODUL INDICATIV

Prezent ,

Sg.		Pl.
vreau, voiesc		*vrem, voim*
vrei, voieşti		*vreți, voiți*
vrea, voieşte		*vor, voiesc*

Regional, pers. I sg. mai are formele *vrau, vreu,* pers. a II-a *vrai,* pers. a III-a sg. *vra,* iar pers. a III-a pl. *vreau.*

Ca auxiliar; verbul *a vrea* are următoarele forme:

Sg.	Pl.
voi	*vom*
vei	*veți*
va	*vor*

Imperfect

Sg.	Pl.
voiam, vream	*voiam*
voiai	*voiați*
voia, vrea	*voiau, vreau*

Perfect simplu

Sg.	*vrui*	Pl.	*voirăm, vrurăm*
	vruși		*voirăți, vrurăți*
	vru, voi		*voiră, vrură*

Perfect compus

Sg.	*am vrut, am voit*	Pl.	*am vrut, am voit*
	ai vrut, ai voit		*ați vrut, ați voit.*
	a vrut, a voit		*au vrut, au voit*

Mai mult ca perfect

Sg.	*voisem, vrusem*	Pl.	*voiserăm, voisem, vruseserăm, vrusesem*
	voiseși, vruseși		*voiserăți, voiseți, vruseserăți, vruseseți*
	voise, vruse		*voise, voiseră, vruseseră, vrusese*

Viitorul

Sg.	*voi vrea, voi voi*	Pl.	*vom vrea, vom voi*
	vei vrea, vei voi		*veți vrea, veți voi*
	va vrea, va voi		*vor vrea, vor voi*

Viitorul anterior

Sg.	*voi fi vrut, voi fi voit*	Pl.	*vom fi vrut, vom fi voit*
	vei fi vrut, vei fi voit		*veți fi vrut, veți fi voit*
	va fi vrut, va fi voit		*vor fi vrut, vor fi voit*

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

Sg.	*să vreau, să voiesc*	Pl.	*să vrem, să voim*
	să vrei, să voiești		*să vreți, să voiți*
	să vrea, să voiască		*să vrea, să voiască*

Pers. a III-a sg. şi pl. *vrea* a conjunctivului nu se deosebeşte de pers. a III-a sg. a indicativului prezent. Regional există o formă de pers. a III-a sg. şi pl. diferită de indicativul prezent: *să vreie*.

Perfect

Sg.	*să fi vrut, să fi voit*	Pl.	*să fi vrut, să fi voit*
	să fi vrut, să fi voit		*să fi vrut, să fi voit*
	să fi vrut, să fi voit		*să fi vrut, să fi voit*

MODUL CONDIŢIONAL - OPTATIV

Prezent

Sg. *aş vrea, aş voi*
ai vrea, ai voi
ar vrea, ar voi

Pl. *am vrea, am voi*
aţi vrea, aţi voi
ar vrea, ar voi

Perfect

Sg. *aş fi vrut, aş fi voit*
ai fi vrut, ai fi voit
ar fi vrut, ar fi voit

Pl. *am fi vrut, am fi voit*
aţi fi vrut, aţi fi voit
ar fi vrut, ar fi voit

MODUL IMPERATIV

voieşte

MODUL INFINITIV

Prezent

a vrea, a voi

Perfect

a fi vrut, a fi voit

MODUL GERUNZIU

vrînd, voind

MODUL PARTICIPIU

voit — voită, vrut — vrută

MODUL SUPIN

(de) vrut, (de) voit

Nu trebuie folosite formele de prezent *eu vroi, eu vroiesc,* de perfect compus *am vroit* etc, forme hibride rezultate din contaminarea formelor verbului *a vrea* cu cele ale verbului *a voi.*

VERBELE REGULATE

DIATEZA ACTIVĂ

FORMELE SIMPLE

MODUL INDICATIV

Prezentul

§ 258. Prezentul se formează din tema verbală, la care se adaugă sufixul prezentului şi desinenţele personale (vezi cap. Noţiuni generale de morfo-

logie, § 71). Dar persoana I şi a II-a sg. nu au sufix, la a III-a sg. sufixul se confundă cu desinenţa, la a III-a pl., la conjugarea I, se confundă cu desinenţa, iar la celelalte conjugări lipseşte. Astfel numai la pers. I şi a II-a plural apare clar sufixul prezentului: *-a-* (-«-) la conjugarea I, *-e-* accentuat la a II-a, *-e-* neaccentuat la a III-a şi *-i-, -î-* la a IV-a. La aceste vocale se adaugă desinenţele persoanei I şi a II-a, *-m* şi *-ți.*

La multe verbe, persoana I sg. nu are nici o desinenţă; de asemenea persoana a III-a pl. la conjugările a II-a şi a III-a şi la multe verbe de conjugarea a IV-a.

Dar la majoritatea verbelor de conjugarea I şi a IV-a, adică de fapt la majoritatea verbelor romîneşti, situaţia este alta: Ja persoanele singularului şi la a III-a a pluralului, apar desinenţe speciale, *-e%, -e%i, -ea^âh.* conjugarea I, *-esc, -ești, -ește (-ăsc, -ăști, -ăște)* la a IV-a (la origine au fost sufixe); deoarece primele două persoane ale pluralului nu primesc aceste desinenţe, accentul cade la toate persoanele pe silaba care urmează imediat după rădăcină.

La conjugarea a IV-a mai apare o categorie de verbe, a celor la care finala. -/ s-a schimbat în -/ sub influenţa unui *r* precedent (vezi cap. Noţiuni de morfologie istorică, § 84). Astfel, la conjugarea a IV-a avem patru tipuri de prezent: în -/, cu şi fără desinenţa *-esc,* apoi în -/, de asemenea cu şi fără desinenţa *-ăsc: dorm, povestesc, cobor, hotărăsc.*

Desinenţele indicativului prezent la cele patru conjugări sînt cele de mai jos (între paranteze sînt trecute vocalele de legătură, care fac corp cu desinenţa,, dar sînt de fapt sufixele care formează tema):

	I		II	III	IV			
Sg.	-	*-OK*	—	—	—	*-esc*	—	*-ăsc*
		-eți	*-i*	*-i*	*-i*	*-ești*	*-i*	*-ăști*
	-(ă)	*-ea%ă*	*-(')*	*-(')*	*-(')*	*-ește*	*-(ă)*	*-ăște*
Pl.	*-(ă)m*	*-(ă)m*	*-(e)m*	*-(e)m*	*-(i)m*	*-(i)m*	*-(î)m*	*-îm*
	-(a) ți	*-(a)ți*	*-(e)ti*	*-(e)ți*	*-(i)fi*		*-<w*	*-îți*
	-(â)	*-ea%ă*	—	—	—	*-esc*	*-(ă)*	*-ăsc*

Prezentul indicativ se conjugă astfel:

	I		II	III
Sg-	*cînt*	*lucrez*	*tac*	*fac*
	cînți	*lucrezi*	*taci*	*faci*
	cîntă	*lucrează*	*tace*	*face*
Pl.	*cîntăm*	*lucrăm*	*tăcem*	*facem*
	cîntați	*lucrați*	*tăceți*	*faceți*
	cîntă	*lucrează*	*tac*	*fac*

IV

Sg.	*dorm*	*povestesc*	*cobor*	*hotărăsc*
	dormi	*povestești*	*cobori*	*hotărăști*
	doarme	*povestește*	*coboară*	*hotărăște*
Pl.	*dormim*	*povestim*	*coborîm*	*hotărîm*
	dormiți	*povestiți*	*coborî ți*	*hotărîți*
	dorm	*povestesc*	*coboară*	*hotărăsc*

§ 259. La toate conjugările forma de pers. I sg. a indicativului prezent este identică cu rădăcina verbului, în afară de verbele care primesc desinența *-eț* și *-esc (-ăsc).*

Fac excepţie: verbele a căror rădăcină se termină într-un grup de consoane dintre care ultima- este / sau *r.* Acestea păstrează vechea desinenţă *-u,* dispărută la celelalte verbe *(aflu, intru, mustru, umblu, umflu, umplu* etc.; vezi cap. Noţiuni de morfologie istorică, § 84), apoi verbele a căror rădăcină se termină în ;' *(scriu, știu),* precum şi verbele neregulate *a da, a sta, a lua* (vezi conjugarea acestor verbe, § § 291, 292, 296).

O serie de verbe de conjugarea a II-a, a IlI-a şi a IV-a prezintă o formă de pers. I refăcută. Acestea sînt verbele iotacizate, adică verbele a căror consoană finală din rădăcină *(d, t, n, r)* s-a modificat sub influenţa unui iot următor. Astfel formele originare de pers. I ale verbelor *a vedea* şi *a au%i* sînt *eu vă^Q&t. video* și *eu au%* (lat. *audio). Văd* şi *aud* sînt forme refăcute după modelul de tipul *cred—cre^i* la care *-d* este etimologic (forma latină, *credo,* nu avea nici un /). După cum la acest verb unei forme *cre%i* de pers. a Il-a îi corespunde o formă de pers. I *cred,* tot astfel paralel cu formele *veți, au^i* de pers. a Il-a s-au refăcut formele *văd, aud* de pers. I. Deci după tipul verbelor la care alternanţa *d/^* pentru pers. I şi a Il-a este normală s-au refăcut şi formele de pers. I ale acestor două verbe.. Formele *văd, aud* mai sînt susţinute de pers. a III-a *vede, aude* şi de celelalte forme în care consoana *d* a fost păstrată, în mod normal, nealterată (pentru că nu era urmată de un iot).

Verbele a *ține* şi *a rămîne* au pentru pers. I forme refăcute în locul formelor iotacizate *țiu* (lat. *teneo)* şi *rămîi* (lat. *remaneo).* Formele *țin* şi *rămîn* au fost refăcute după modelul verbelor de conjugarea a III-a de tipul *pun,* pers. a Il-a *pui,* la care consoana *n* s-a păstrat, deoarece nu era urmată de -/ (lat. *pono).*

La verbul *a putea* există forma de pers. I iotacizată *poci.* Forma *pot* a fost refăcută spre a alterna cu cea de pers. a Il-a *poți,* după modelul verbelor de tipul *bat — bați. Pot* mai este sprijinit şi de *poate, putem.*

[1] **în latina tîrzie, grupul de vocale** *-eo* **s-a transformat în iot +** *o.*

La verbele de conjugarea a IV-a *a simți, a sări,* formele vechi sînt cele iotacizate: *eu simț, eu sai* (lat. *sentio, sa/io). Simt, sar* sînt formele refăcute după formele de pers. a Il-a *simți, sari,* prin analogie cu verbele la care alternanța ///', r/r', este normală.

De asemenea *a veni* și-a refăcut o formă *eu vin* în locul formei iotacizate *eu viu.*

Formele refăcute ale tuturor acestor verbe sînt mai noi și sînt considerate literare. (Numai verbul *a mînea,* fiind puțin folosit în limba literară, a păstrat formele iotacizate, *eu mii, el să mîie;* probabil și pentru a se diferenția de *a mina.)*

Pe de altă parte, față de *vâ%* — *ve%i, simț* — *simți,* s-au creat forme iotacizate și la conjugarea a IlI-a, adică la verbe care n-au avut niciodată / la pers. I: *crest, pui* etc. Aceste forme nu sînt literare.

Verbele care au forme iotacizate la prezent sînt:

conj. a II-a: *cădea, mînea, putea, scădea, ședea, vedea* (cu compusele).

conj. a III-a: *aprinde, apune, arde, ascunde, crede, cuprinde, deprinde, desprinde, deschide, închide, întinde, pătrunde, pierde, prinde, rade, rămîne, răspunde, rîde, roade, scoate, spune, trimite, tunde, ține, ucide, vinde.* Nu au forme iota-, cizate: *bate, purcede* (totuși gerunziul e *purce^înd).*

La conjugarea a IV-a, iotacizarea e generală, din cauză că vocala caracteristică a conjugării este /. Dar, sub influența verbelor de alte conjugări, la care pers. I sg. se deosebește de a Il-a prin faptul că persoana a Il-a e iotacizată, iar întîia nu, se refac și la conjugarea a IV-a forme neiotacizate la următoarele verbe: *ascuți, au^i, cuveni, împărți, împuți, înghiți, pieri, puți, sări, simți, sughiți, veni.*

§ 260. La pers. a. Il-a sg. desinența caracteristică tuturor conjugărilor este în scris -/. La verbele a căror rădăcină se termină în consoană plus / sau r, acest / a rămas vocalic: *afli, intri.* La verbele cu rădăcina terminată în vocală, desinența *-i* a devenit semivocală: *iei, scrii, știi.* La verbele cu rădăcina terminată într-o consoană, desinența -/ a muiat consoana precedentă, după care -; a dispărut (în scriere, *-i* este aici semnul muierii): *cînți, ve%i, mergi, au%i, muncești, sari, scoli* etc. Cînd consoana precedentă este *n,* acesta dispare, iar -/ rămîne pronunțat semivocalic: *amîi, rămîi, pui, vii* (rareori *n* este reintrodus prin analogie: *amîni).* Uneori, regional, și r suferă același tratament ca *n: cer,* pers. a Il-a *cei, pier,* pers. a Il-a *piei, sar,* pers. a II-a *sai* (această din urmă formă este justificată istoricește, căci lat. *salis* trebuia să devină *sai).*

Persoana a III-a sg. are desinența *-ă* pentru verbele de conj. I și a IV-a • n -/ (care nu primesc desinența *-âsc): cîntă, adună, lucrează; coboară, vîră.*

Mai primesc desinența *-ă* o serie de verbe de conj. a IV-a în -/ ca : *a curați, a oferi, a conferi* etc. ţ

Verbele cu rădăcina terminată în *-i* (vocalic sau semivocalic) au la pers. a III-a *-e* în loc de *-ă: taie, apropie, suie;* la fel la pers. I pl. *-em* în loc de *-ăm: tăiem, apropiem.*

Verbele de conjugarea a II-a, a III-a şi a IV-a (cu excepţia celor discutate mai sus) primesc desinenţa *-e* (pentru conjugarea a IV-a şi *-eşte, -ăşte):*

conj. a II-a *vede, tace*
conj. a III-a *face, bate*
conj. a IV-a *fuge, porneşte, hotărăşte, zăvorăşte.*

Verbul de conjugarea a IV-a *a şti* are, la persoana a III-a singular, forma învechită şi regională *el şti:*

[Omul pizmaş] *ni ce binele său nu* **şti** *să-l cinstească.* VARLAAM, C. 125.

Cine n-are dor pe luncă
Nu **şti** *luna cind se culcă.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 87.

Această formă reproduce forma latină *scit.* Forma literară *ştie* se explică prin analogia celorlalte verbe ca *doarme, scrie, suie* etc.

La plural, la pers. I şi a II-a, apare sufixul caracteristic fiecărei conjugări în parte: *-a-* la conjugarea I (schimbat în *-ă-* la pers. I), *-e-* accentuat la a II-a, *-e-* neaccentuat la a III-a, *-i-* şi *-î-* la a IV-a. La acestea se adaugă desinenţele personale, *-m, -ţi:* pers. I, *cîntăm, tăcem, facem, fugim, hotărîm;* pers. a II-a, *cîntaţi, tăceţi, faceţi, fugiţi, hotărîţi.* La verbele de conjugarea I cu rădăcina terminată în *i* (vocalic sau semivocalic), *-ăm* s-a schimbat în *-em : apropiem, tăiem; -aţi* se schimbă în *-eţi* numai regional *(apropieţi, tăieţi),* în limba literară fiind acceptat numai *-aţi.* La verbele cu rădăcina terminată în *-j* sau *-ş, ă* se schimbă regional în *e,* dar această schimbare nu e admisă de limba literară. Prin urmare trebuie să scriem şi să pronunţăm *îngrăşăm, angajăm,* nu *îngrăşem, angajem.*

La verbele de conjugarea I, persoana a III-a pl. are aceeaşi formă cu persoana a III-a sg.:

el cîntă *ei cîntă*
el lucrează *ei lucrează*

Fac excepţie unele verbe neregulate a căror formă de pers. a III-a pl. este identică cu forma de pers. I sg. (vezi Verbele neregulate, §§ 291 ş.u.):

eu dau *el dă* *ei dau*
eu stau *el stă* *ei stau.*

Verbele de conjugarea a IV-a în *-î* care nu primesc desinenţa *-ăsc* au de asemenea persoana a III-a pl. egală cu persoana a III-a sg:

el coboară *ei coboară*
el vîră *ei vîră.*

Verbele de conjugarea a II-a, a III-a şi a IV-a (cu excepţia celor de mai sus) au forma de persoana a III-a pl. egală cu cea de persoana I sg.:

conj. a II-a: *eu văd, ei văd; eu tac, ei tac.*

conj. a III-a: *eu merg, ei merg; eu fac, ei fac.*

conj. a IV-a: *eu aud, ei aud; eu povestesc, ei povestesc; eu hotărăsc, ei hotărăsc.*

Identitatea nu există la formele iotacizate: *eu vă%, ei văd; eu au%, ei aud.*

Prin analogie, s-au creat şi la conjugarea I forme noi de persoana a III-a pl. identice cu persoana I sg.: *ei se joc.* Aceste forme nu se mai folosesc astăzi. Ele au avut însă circulaţie la unii scriitori din secolul al XIX-lea:

Fulgii **zbor,** *plutesc în aer.* ALECSANDRI, P. II **9.**

Cîteva cete de turci **se încerc** *a stînjeni năvălirea romînilor.* BĂLCESCU, M.V. 118.

în schimb, tot prin analogie, verbele de conjugarea a IV-a în -/ au căpătat la pers. a III-a pl. forme egale cu pers. I sg.: *ei cobor* devine *ei coboară* şi această din urmă formă s-a impus.

Sînt greşite formele regionale de pers. a III-a plural, de tipul *ei tace, ei face,* pe care nu le-a adoptat niciodată limba literară.

Imperfectul

§ 261. Imperfectul este de asemenea un timp simplu, care se formează adăugind la tema prezentului sufixul imperfectului (egal cu al infinitivului) şi desinenţele personale:

I	II	III	IV	
-am	*-eam*	*-eam*	*-eam*	*-am*
-ai	*-eai*	*-eai*	*-eai*	*-ai*
-a	*-ea*	*•ea*	*-ea*	*-a*
"am	*-eam*	*•eam*	*-eam*	*-am*
-aţi	*-eaţi*	*•eaţi*	*-eaţi*	*-aţi*
-au	*-eau*	*eau*	*-eau*	*-au*

I		II	III
lucram	*cîntam*	*tăceam*	*făceam*
lucrai	*cîntai*	*tăceai*	*făceai*
lucra	*cînta*	*tăcea*	*făcea*
lucram	*cîntam*	*tăceam*	*făceam*
lucraţi	*cîntaţi*	*tăceaţi*	*făceaţi*
lucrau	*cîntau*	*tăceau*	*făceau*

IV

dormeam	*povesteam*	*coboram*	*hotărâm*
dormeai	*povesteai*	*coborai*	*ho târâi*
dormea	*povestea*	*cobora*	*hotăra*
dormeam	*povesteam*	*coboram*	*hotărâm*
dormeaţi	*povesteaţi*	*coborâţi*	*hotărâţi*
dormeau	*povesteau*	*coborau*	*hotărau*

La toate verbele, indiferent de conjugare, accentul cade pe ultima silabă.

Verbele de conjugarea a IV-a al căror / e precedat de o vocală primesc desinenţa *-am, -ai, -a* etc, de exemplu: *suiam, suiai, suia.*

§ 262. Note, 1. Lat. ***caniabam, cantabas, cantabat, cantabant*** (III pl.) trebuiau să dea, ia cele trei persoane ale singularului şi la persoana a III-a pl., ***cînta,*** prin căderea lui ***b*** şi a consoanelor finale. într-adevăr, în limba veche găsim ***eu cînta, el anta, ei cînta.*** Numai pentru persoana a II-a sg. s-a impus de timpuriu **forma** *cîntai* cu -/ ca desinenţă a persoanei a II-a. Aceeaşi situaţie o prezintă şi toate celelalte conjugări.

Forma *eu* ***cîntam*** este o formă mai recentă, refăcuta sub influenţa celei de pers. I pl. ***noi cîntam*** (< lat. ***cantabamus),*** iar ***ei cîntau*** este şi mai recentă, refăcută fie prin analogie cu ***a avea: el a*** (sg.)—***ei au*** (pl.), fie prin analogie cu verbele la care desinenţa persoanei a III-a pl. este ***-u*** *dau,* ***stau, iau.*** în acest fel, cele patru persoane cu forme identice la început s-au diferenţiat.

2. Sub influenţa verbelor de conjugarea a Il-a şi a III-a, verbele de conjugarea a IV-a au transformat desinenţa *-iam* în ***-eam.*** Deci în loc de ***audiam,*** în limba literară s-a impus ***auream.***

3. în afară de forma simplă a imperfectului, regional apar forme perifrastice, compuse din imperfectul verbului ***a fi*** şi gerunziul verbului de conjugat: ***era venind, era*** *mîncînă* etc, sau din perfectul compus şi gerunziu : ***am fost venind, am fost mincînd*** etc.

Perfectul **simplu**

§ 263. Tema perfectului simplu este formată din rădăcina verbului cu sufixul perfectului simplu care este: *-a-* pentru conjugarea I, -//- sau *-se-* pentru conj. a II-a şi a III-a, pentru verbele de conjugarea a IV-a.

La temă,-se adaugă desinenţele personale:

Sg. -/	Pl. *-ram*
-şi	*-râţi*
—	*-râ*

La pers. a III-a sg. nu se adaugă nici un sunet la temă, dar *-a* final de la conjugarea I se schimbă în *-â.*

Cînd rădăcina verbului se termină în consoană, iar sufixul perfectului este *-se-,* se produc unele modificări la consoana finală a rădăcinii: *c, g* dispar

fcice, înțelege, perf. *%oisei, înțelesei)* sau devin *p* *(coace, frige,* perf. *copsei, fripsei),* de asemenea *d, t, n* dispar *(pune, arde, scoate,* perf. *pusei, arsei, scosei).*

		n	III
lucrai	*cîntai*	*tăcui*	*făcui*
lucrași	*cîntași*	*tăcuși*	*făcuși*
lucră	*cîntâ*	*tăcu*	*făcu*
lucrarăm	*cîntarăm*	*tăcurăm*	*făcurăm*
lucrarăți	*cîntarăți*	*tăcurăți*	*făcurăți*
lucrară	*cîntară*	*tăcură*	*făcură*

IV

dormii	*povestii*	*coborîi*	*hotărît*
dormiși	*povestiși*	*coborîși*	*hotărîși*
dormi	*povesti*	*coborî*	*hotărî*
dormirăm	*povestirăm*	*coborîrâm*	*hotârîrăm*
dormirăți	*povestirăți*	*coborîrâți*	*hotărîrâți*
dormiră	*povestiră*	*coborîră*	*hotărîră*

§ 264. La pers. I şi a Il-a pl. formele originare sînt fără *-ră: cîntam, tăcum (din clipa-n care ne văzum,* scrie arhaizant EMINESCU, O.I 208), *făcum, fugim* (pers. I pl.) şi: *cîntat, tăcut, făcut, fugit* (pers. a Il-a pl.). Pentru conjugarea I şi a IV-a formele de pers. I erau identice cu cele de pers. I pl. ale indicativului prezent iar pentru pers. a Il-a a perfectului simplu, la toate conjugările, formele erau identice cu cele de participiu (excepţie fac verbele cu perfectul în *-se-:* de la *a %ice,* de exemplu, persoana a Il-a pl. era *%oiset).* Din necesitatea de a diferenţia aceste forme s-au refăcut, sub influenţa formei de pers. a IlI-a pl., şi celelalte două forme ale pluralului, primind caracteristica *-ră.* Aceasta a fost simţită ca b marcă a pluralului şi, sub influenţa perfectului simplu, ea a fost introdusă şi la pers. a IlI-a a mai mult ca perfectului, apoi la celelalte două persoane ale mai mult ca perfectului. Tot datorită acestui sentiment apare *ră* şi în formele incorecte de perfect compus: *am valutară, am cîntatără* şi chiar la prezent: *ei cîntără.*

Verbele cu rădăcina terminată în *-d* care au la prezent forme iotacizate schimbă obligator la perfect pe *d* în ^, dacă tema perfectului e în *-u: căsyd, crettui, scâ^ui, șe^ui, vă%oui.* Excepţie: *pierdui,* deşi prezentul cunoaşte varianta *pierț.*

La singular toate persoanele se accentuează pe ultima silabă. Persoana a IlI-a sg. a verbelor cu rădăcina perfectului în *-se-* se accentuează pe penultima silabă, iar pers. a ILI-a pl. a acestor verbe se accentuează pe antepenultima silabă: *prinseră, râmaseră, merseră.*

Mai mult ca perfectul

§ 265. Este un timp simplu, care se formează adăugîndu-se la tema perfectului sufixul mai mult ca perfectului *-se-,* urmat de desinențe, deci:

Sg. *-seni*	Pl. '*-serăm,*	*-sem*
-seși	*-serați,*	*-se/i*
-se	*-seră,*	*-se*

I		II		III	
lucrasem '	*cîntasem*	*tăcusem*		*făcusem*	
lucraseși	*cîntaseși*	*tăcuseși*		*făcuseși*	
lucrase	*cîntase*	*tăcuse*		*făcuse*	
lucraserăm, *lucrasem*	*cîntaserăm,* *cîntasem*	*tăcuserăm,*	*tăcusem*	*făcuserâm,*	*făcusem*
lucraserăți, *lucraseți*	*cîntaserâți,* *cîntaseți*	*tăcuserăți,*	*tăcuseți*	*făcuserăți,*	*făcusefi*
lucraseră, *lucrase*	*cîntaseră,* *cîntase*	*tăcuseră,*	*tăcuse*	*făcuseră,*	*făcuse*

IV

dormisem	*povestisem*	*coborîsem*	*botărîsem*
dormiseși	*povestiseși*	*coborîseși*	*hotărîseși*
dormise	*povestise*	*coborîse*	*hotărîse*
dormiserâm, *dormisem*	*povestiserăm,* *povestisem*	*coborîserăm,* *coborîsem*	*hotârîserăm,* *hotârîsem*
dormiserăti, *dormiseți*	*povestiserăți,* *povestise/i*	*coborîserăți,* *coborîseți*	*hotărîserăți,* *hotărîseți*
dormiserâ, *dormise*	*povestiseră,* *povestise*	*coborîseră,* *coborîse*	*botărîseră,* *hotărîse*

Desinența *-ră,* cum s-a mai spus, a fost introdusă prin analogie cu forma persoanei a III-a pl. a perfectului simplu, mai întîi la pers. a III-a pl., din necesitatea diferențierii formelor de pers. a III-a sg. și pl.: în loc de *el cîntase — ei cîntase,* s-a ajuns la *el cîntase — ei cîntaseră.*

Și persoana I sg. era la început tot *eu cîntase,* apoi, spre diferențiere de a III-a, s-a adăugat un *-m* ca și la imperfect. Mai mult ca perfectul se accentuează la singular pe silaba penultimă, iar la plural pe antepenultima, la formele lungi, și pe penultima la formele scurte: *noi cîntaserăm, noi cîntasem.*

§ 266. Regional astăzi (literar în trecut), circulă o formă perifrastică de mai mult ca perfect de tipul *am fost cîntat:*

Eu chiar am fost făgăduit prietenului Abu-Hasan să-l căpătuiesc. CARAGIALE, o. n 283.

Noi am fost zis ... că sînt mulți care schingiuiesc și sfîșie frumoasa noastră limbă, în loc de creatori se fac croitori, și croitori răi. NEGRUZZI, III **81.**

De la munteni și moldoveni au fost mers întru agiutori turcilor 20.000 de ostași. ȘINCAI, CRONICA, III 37.

MODUL CONJUNCTIV

Prezentul

§ 267. Este un timp simplu. Se formează din prezentul indicativ, precedat de conjuncţia *să.*

Fac excepţie formele de pers. a III-a sg. şi pl. care se deosebesc de cele ale prezentului indicativ. Deosebirea constă în primul rînd în desinenţe.

La conj. I formele de pers. a III-a sg. şi pl. sînt în *-e,* iar la a II-a, a III-a şi a IV-a sînt în *-â* (la cele în -/, fără desinenţa *-ăsc,* sînt în *-e).* Deci acolo unde pers. a III-a sg. a indicativului prezent are *-ă,* pers. a III-a a conjunctivului are *-e* şi invers : *cîntă — sâ cînte; poate — sâ poată; scoate — sâ scoată; doarme — sâ doarmă; coboară — sâ coboare.*

Deosebirea de desinenţă este mai puternic marcată la verbele de conjugarea I şi a IV-a care primesc desinenţele *~e%, -esc {-ăsc):* faţă de indicativul prezent *lucrează,* conjunctivul este *să lucreze;* ind. *munceşte* — conj. *să muncească;* ind. *hotărăşte* — conj. *sâ hotărască.*

Adeseori deosebirea este marcată şi prin alternanţe fonetice în tema. verbului: ind. *vede* — conj. *vadă (e/a),* ind. *iese* — conj. *iasă {e/a), tace—tacă* (c7^)> *I"g -~fgfi' (g/g)>* t r e c e ~~ *treacă (e/ea, c/k), merge — meargă {e/ea, g/g).*

întrucît persoanele I şi a II-a singular şi plural sînt identice la conjunctiv prezent cu indicativul prezent, ele nu se pot întrebuinţa decît cu conjuncţia *să,* marca modului conjunctiv. Persoana a III-a singular şi plural a conjunctivului prezent se deosebeşte însă de indicativ prin desinenţă sau prin desinenţă şi prin alternanţă fonetică şi de aceea forma persoanei a III-a poate apărea în propoziţii independente şi fără conjuncţia *să.*

	I		II	III
Sg.	*să lucre^*	*să cînt*	*sâ tac*	*sâ fac*
	să lucrezi	*sâ cînţi*	*sâ taci*	*sâ faci*
	sâ lucreze	*sâ cînte*	*sâ tacă*	*sâ facă*
Pl.	*să lucrăm*	*sâ cîntam*	*sâ tăcem*	*să facem*
	sâ lucraţi	*sâ cîntaţi*	*să tăceţi*	*sâ faceţi*
	sâ lucreze	*sâ cînte*	*să tacă*	*să facă*

IV

Sg.	*sâ dorm*	*sâ povestesc*	*sâ cobor*	*să hotărâse*
	sâ dormi	*sâ povesteşti*	*sâ cobori*	*să hotărăşti*
	sâ doarmă	*sâ povestească*	*să coboare*	*să hotărască*
Pî.	*sâ dormim*	*sâ povestim*	*sâ coborîm*	*să hotărîm*
	sâ dormiţi	*sâ povestiţi*	*sâ coborîţi*	*să hotărîţi*
	sâ doarmă	*sâ povestească*	*sâ coboare*	*să hotărască*

§ 268. Verbele terminate la infinitiv în *-ia,* ca *a tăia, a apropia,* nu prezintă nici un fel de distincţie între forma de conjunctiv prezent şi de indicativ prezent. Explicaţia este de natură fonetică: *-iă* de la ind. prezent s-a transformat în *-ie,* deci şi indicativul e tot ca şi conjunctivul: *taie.*

La verbele iotacizate *a vedea, a ţine, a auţi, a sări, a veni* etc. formele iotacizate sînt mai vechi, corespunzătoare formelor etimologice: *să văţ, să veţi, să vată* (sg. şi pl.) corespund formelor latine *videam, videas, videat, videant.* Formele cu consoana nealterată se explică întocmai ca şi cele ale indicativului prezent.

Verbele *a ţine, a veni* au pers. a III-a *să ţie, să vie,* din lat. *teneat, veniat,* prin faza *ţi-he, vi-he.* De asemenea *a sări* are formele regionale *eu să sai, tu să sai, ei să saie,* explicabile prin lat. *saliam, salias, saliat.* Prin analogie, s-a format şi *să cei* în loc de *să ceri.*

Ca şi la indicativul prezent, forme iotacizate apar, prin analogie, şi la verbele de conjugarea a III-a: *(eu) să spui, să prinţ* etc.

La persoana a III-a a conjunctivului formele iotacizate sînt adesea mai răspîndite decît la pers. I a indicativului prezent. De exemplu, e mult mai frecventa forma de conjunctiv iotacizată la *aprinde, arde* etc, decît forma de indicativ. La unele verbe aproape că nu apare indicativul iotacizat, în timp ce persoana a III-a a conjunctivului e frecventă cu iotacizare. Foarte rar auzim de exemplu *raţ, roţ, şeţ, trimit, tunţ,* şi mai des *să raţă, să roată, să şaţă, să trimită, să tunţă.*

în toate cazurile, limba literară a acceptat formele fără iotacizate: *să ţin, să aud, să văd, să sară, să spună* etc.

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

§ 269. Se formează de la tema prezentului la care se adaugă desinenţele:

	I	II	III	IV
Sg.	*-ă, -eaţă*	*-i*	**-e, -i**	*-i, -eşte, -ă,-ăşte*
	-aţi	*-e'ţi*	*-eţ'*	*-iţi, -îţi*

	I	II		III	
Sg.	*cîntă*	*lucrează*	*taci*	*scoate*	*mergi*
Pl.	*cîntaţi*	*lucraţi*	*tăceţi*	*scoateţi*	*mergeţi*

IV

Sg.	*dormi*	*povesteşte*	*coboară*	*hotărăşte*
Pl.	*dormiţi*	*povestiţi*	*coborîţi*	*hotărîţi*

§ 270. Modul imperativ are numai două persoane: a Il-a sg. şi a H-a pl.

în general, la cele mai multe verbe de conjugarea I, a III-a şi a IV-a, persoana a Il-a sg. a imperativului pozitiv este identică cu pers. a III-a sg. a indicativului prezent, iar pers. a Il-a pl., la toate verbele, cu pers. a Il-a pl. a indicativului prezent.

Mai toate verbele de conjugarea a Il-a precum şi unele de a III-a şi a IV-a au transformat însă la singular desinenţa *-e* în Alături de *spune, cere, cerne, înghite, vîră, porneşte, vorbeşte, ţăvorăşte,* avem deci imperativele *veţi, taci, şeţi* (conj. a II-a), *treci, mergi* (conj. a III-a), *dormi, mori, fugi, ieşi, auţi* (conj. a IV-a). în *piei, sai* consoana finală a rădăcinii a dispărut.

Verbul *a rîde* prezintă, pe lângă forma *rîţi,* şi forma regională *rîde:*

Ieşi copile cu pârul bălan afară şi **rîde** *la soare, doar s-a îndrepta vremea.* CREANGĂ, A. 34.

Forme diferite mai prezintă verbele *a duce, a face* şi *a ţice: du, fă, ţi* (< lat. *duc, fac, dic,* fără desinenţă). După *a duce,* s-a creat şi pentru *a aduce* o formă *adu,* alături de care, încă din secolul al XVI-lea, apare forma *ado,* cu *-o,* probabil sub influenţa desinenţei vocativului feminin. O formă asemănătoare prezintă şi *a veni: vino,* alături de *vină.* Astăzi, după *dă,* apare şi forma *adă.* Prin disimilare silabică, *uită-te* a devenit *uite,* apoi, după acest,medel,, *uitaţi-vă* a devenit regional (neliterar) *uitaţi.*

Negativ

§ 271. Imperativul negativ are la pers. a Il-a sg. ftrma infinitivului, precedată de adverbul de negaţie *nu.*

La plural are forma imperativujui pozitiv, precedată de adverbul *nu.*

	I		II	III
Sg.	*nu lucra*	*nu cînta*	*nu tăcea*	*nu face*
Pl.	*nu lucraţi*	*nu cîntaţi*	*nu tăceţi*	*nu faceţi*

IV

Sg.	*nu dormi*	*nu povesti*	*nu coborî*	*nu hotărî*
Pl.	*nu dormiţi*	*nu povestiţi*	*nu coborîţi*	*nu hotărîţi*

Sub influenţa formelor de imperativ pozitiv au apărut în vorbirea populară şi familiară, alături de *nu duce, nu face, nu ţice,* formele *nu du, nu fă, nu ţi.*

Nu ţi ba de te-oi cuprinde. EMINESCU, o. i 209.

MODUL INFINITIV

Prezentul

§ 272. Este de asemenea un timp simplu. La acest timp se deosebeşte rădăcina şi sufixul modal caracteristic fiecărei conjugări, identic cu al prezentului:

i	ii	ni	rv	
-a	*-ea*	*-e*	*-i*	**-î**
a lucra	*a tăcea*	*a face*	*a dormi*	*a doborî*
a cînta			*a povesti*	*a hotărî*

Acestea sînt formele scurte.

Limba romînă cunoaşte şi forme lungi ale infinitivului prezent. Acestea sînt astăzi substantive care numesc acţiunea verbului: *cîntare, înmulţire* etc. înţelesul lor a evoluat apoi spre rezultatul acţiunii. Astfel *cîntare, înmulţire* desemnează acţiunea verbelor *cînta, înmulţi* şi rezultatul ei. în limba veche forma de infinitiv lung îşi mai păstra valoarea de verb: *nu ştiu cîntare,* ***s-a*** *apucat a scriere.* Mai întîlnim această valoare la Creangă:

Îmi era acum **a scăpare** *de dînsul.* CREANGĂ, A. 58.

în limba de azi acest infinitiv mai este verb în alcătuirea formei inversate de condiţional-optativ: *cîntare-aş, dormire-aş.*

MODUL GERUNZIU

§ 273. Se formează de la rădăcina prezentului, adăugîndu-se sufixul modal: *-ind* pentru conjugările I, a II-a, a III-a şi a IV-a în -/, şi *-ind* pentru verbele de conjugarea a IV-a în -/.

I	II	. în	IV	
lucrînd	*tăcînd*	*făcînd*	*dormind*	*coborînd*
cîntînd			*povestind*	*hotărînd*

Verbele cu rădăcina terminată în -/' (vocalic sau semivocalic) primesc sufixul *-ind: tăind, muind, scriind* etc.

Verbele iotacizate cu rădăcina terminată în *-d, -t* păstrează consoana modificată la modul gerunziu: *văţţînd, cădind, aurind, simţind.* Aceste forme s-au impus şi sînt singurele în fiinţă. Excepţie: *puţind.* De la *purcede,* gerunziul este *purce^înd,* deşi prezentul indicativ nu are forme iotacizate.

Verbele cu rădăcina terminată în *-n* au forme duble, cu şi fără modificarea consoanei: *viind* şi *venind, rămîind* şi *rămînînd, spuind* şi *spunînd.* Literare sînt formele cu -»-.

Pe lîngă forma *fugind* mai circulă forma neliterară *fugind,* prin extinderea sufixului *-ind.*

Gerunziul apare în alcătuirea unor forme perifrastice temporale şi modale : *eram cîntînd, am fost cîntînd, aş fi cîntînd, aş fi fost cîntînd, va fi chitind, o fi cîntînd.*

Urmat de o formă conjunctă a pronumelui personal (în afară de *-o)* sau de o forma conjunctă a pronumelui reflexiv, gerunziul păstrează vechea lui terminaţie *-n: au-ţindu-l, dîndu-le, spunîndu-şi, văţîndu-te,* dar: *auţind-o, vâţînd-o.*

MODUL PARTICIPIU

§ 274. Modul participiu se formează din tema perfectului, la care se adaugă sufixul participial -/. Deci participiul se termină în: *-at* (conj. I), *-ut* (conj. a Il-a), *-ut* (conj. a III-a) şi *-it, -ît* (conj. a IV-a).

La verbele de conjugarea a III-a care au perfectul simplu format cu *-se-* şi la *a mînea* (de conj. a Il-a), sufixul participiului este *-s.* Modificările suferite de consoanele finale ale rădăcinii sînt aceleaşi ca la perfect.

I	II	III		IV	
lucrat	*tăcut*	*făcut*	*ars*	*dormit*	*cohorît*
cîntat	*mas*		*prins*	*povestit*	*hotărît*

Verbele care au perfectul cu iotacizare, şi numai acestea, au şi participiul cu iotacizare, întrucît participiul se formează de la perfect: *căţut, cre\ut, scăţut, şeţitt, văţjit* (perf. *căţtti, creţui, scâţui, şeţui, văţui).*

De la regula formării participiului din tema perfectului se abat numai cîteva verbe de conjugarea a III-a şi anume două mici grupuri legate între ele prin înţeles (primul grup e format din *a frînge, a rupe* şi *a sparge,* iar cel de-al doilea din *a fierbe, a frige, a coace)* şi două verbe izolate {*a înfige* şi *a suge).* Toate acestea au perfectul în *-se,* iar participiul în -/ *(frînsei, rupsei, spărsei; ftersei, fripsei, copsei; înfipsei; supsei; frînt, rupt, spart; fiert, fript, copt; înfipt; supt).*

Participiul are forme deosebite după gen şi număr: *văţut — văţută; văţuţi — văţute.*

Participiul poate avea valoare de adjectiv, atunci cînd exprimă o însuşire ca rezultat al unei acţiuni: *o casă* **zugrăvită,** *o sală* **pavoazată,** *o uşă* **deschisă.** îşi mai păstrează însă funcţiunea de verb atunci cînd intră în alcătuirea formelor compuse sau ale diatezei pasive: *ai cîntat, aţi cîntat* etc.; *sînt lăudat (lăudată), am fost lăudat (lăudată), am fost lăudaţi (lăudate).*

în alcătuirea diatezei pasive, participiul se acordă în gen şi număr cu subiectul.- Nu se acordă atunci cînd intră în alcătuirea timpurilor compuse ale diatezei active.

MODUL SUPIN

§ 275. Are aceeaşi formă cu participiul, deosebindu-se prin aceea că nu este variabil şi e precedat obligator de una din prepoziţiile *de, la, pentru, după* etc. în limba romînă supinul a primit şi valoare de substantiv:

Culesul porumbului se face toamna.

I	II	III	IV	
(de) lucrat	*(de) tăcut*	*(de) făcut*	*(de) dormit*	*(de) coborît*
(de) cîntat	*(de) mas*	*(de) prins*	*(de) povestit*	*(de) hotărît*

FORMELE *COMPUSE*

MODUL INDICATIV

Perfectul compus

§ 276. Se formează cu formele de auxiliar ale prezentului verbului *a avea* cu participiul verbului de conjugat.

	I		II	III
Sg.	*am lucrat*	*am cîntat*	*am tăcut*	*am făcut*
	ai lucrat	*ai cîntat*	*ai tăcut*	*ai făcut*
	a lucrat	*a cîntat*	*a tăcut*	*a făcut*
Pl.	*am lucrat*	*am cîntat*	*am tăcut*	*am făcut*
	aţi lucrat	*aţi cîntat*	*aţi tăcut*	*aţi făcut*
	au lucrat	*au cîntat*	*au tăcut*	*au făcut*

IV

Sg.	*am dormit*	*am povestit*	*am coborît*	*a in hotărît*
	ai dormit	*ai povestit*	*ai coborît*	*ai hotărît*
	a dormit	*a povestit*	*a coborît*	*a hotărît*
Pl.	*am dormit*	*am povestit*	*am coborît*	*am hotărît*
	aţi dormit	*aţi povestit*	*aţi coborît*	*aţi hotărît*
	au dormit	*au povestit*	*au coborît*	*au hotărît*

§ 277. Numărul şi persoana sînt indicate de formele **auxiliarului; par-** ncipiul rămîne invariabil.

Perfectul compus poate apărea şi sub forma inversată: *cîntat-am, cîntat-ai, dntat-a; tăcut-am; făcut-am* etc. Aceste forme sînt rare în limba literară contemporană.

Ausit-ai de unul Bîr^of? GHICA, S. 399.

Trecut-au anii ca nori lungi pe şes uri
Şi niciodată n-or să vie iară. EMINESCU, O. I 201.

Cînd între auxiliar şi participiu se intercalează o formă neaccentuată a pronumelui personal sau reflexiv, participiul păstrează vechea lui terminaţie *-ui datu-l-am, prinsu-l-aţi* etc.

Oare **petrecutu-s-a** *vreo dramă sîngeroasă în sînul acestor Riduri părăsite?* ALECSANDRI, PR. **369.**

Regional, se folosesc pentru pers. a III-a sg. a perfectului compus formele vechi *o cîntat* şi *au cîntat* (pentru *a cîntat).* Forma *a cîntat* este mai recentă şi a fost creată pentru a permite distingerea singularului de plural.

La pers. a III-a pl., regional, se aude şi forma *or cîntat* pentru *au cîntat.*

Este greşită forma regională de pers. a III-a pl. de tipul *(ei) a cîntat, (ei) a prins.*

Din tendinţa de a se marca mai mult deosebirea dintre singular şi plural a apărut: *(noi) am cîntatără* (faţă de *eu am cîntat), (ei) a cîntatără* (faţă de *el a cîntat)* cu desinenţa *-ră,* simţită ca marcă a pluralului. (Vezi şi perf. simplu şi mai mult ca perfectul, §§ 264 şi 265.) De exemplu:

Dar noi **n-am, declaratără** *? ...Să mai plătim ?* **N-am mai plălitără** *o dată?* CARAGIALE, O. I 269.

Aceste forme sînt greşite şi astăzi ele se întrebuinţează din ce în ce mai puţin.

Viitorul

§ 278. Se formează din formele de auxiliar ale indicativului prezent al verbului *a vrea* şi infinitivul verbului de conjugat.

	I		II	III
sg.	*voi lucra*	*voi cînta*	*voi tăcea*	*voi face*
	vei lucra	*vei cînta*	*vei tăcea*	*vei face*
	va lucra	*va cînta*	*va tăcea*	*va face*
Pl.	*vom lucra*	*vom cînta*	*vom tăcea*	*vom face*
	veţi lucra	*veţi cînta*	*veţi tăcea*	*veţi face*
	vor lucra	*vor cînta*	*vor tăcea*	*vor face*

	IV			
	voi dormi	*voi povesti*	*voi coborî*	*voi hotărî*
	vei dormi	*vei povesti*	*vei coborî*	*vei hotărî*
	va dormi	*va povesti*	*va coborî*	*va hotărî*
Pl.	*vom dormi*	*vom povesti*	*vom coborî*	*vom hotărî*
	veţi dormi	*veţi povesti*	*veţi coborî*	*veţi hotărî*
	vor dormi	*vor povesti*	*vor coborî*	*vor hotărî*

Viitorul poate apărea şi sub forma inversată:

Adormi-vorn, troieni-va
Teiul floarea-i peste noi
Şi prin somn **auzi-vom** *bucium*
De la stînele de oi. EMINESCU, O. I 101.

în afară de forma de viitor *voi cînta, voi povesti* etc, care este literară, în limba vorbită şi familiară apar şi alte forme:

1. *oi, ăi (ei, -i, îi, oi), o (a), om, âţi (e/i, îţi, oţi), or cînta;*

2. *o* invariabil plus conjunctivul prezent al verbului de conjugat: *(eu) o să cînt, (tu) o să cînţi, (el) o să cînte, (noi) o sâ cîntam, (voi) o să cîntaţi, (ei) o sâ cînte* (specific Munteniei). Mai apare la pers. a III-a pl. şi *or sâ cînte;*

3. formele de prezent ale verbului *a avea* urmate de conjunctivul verbului de conjugat: *am să cînt, ai să cînţi, are (a) să cînte, avem să cîntam, aveţi să cîntaţi, au sâ cînte.*

Mi-fii desface *de-aur părul*
Să-ţi astup cu dînsul gura. EMINESCU, O. I 55.
*De mi-***i da** *o sărutare,*
Nime-n lume **n-a s***-o* **ştie.** EMINESCU, O. I 55.
*Te duci şi rău n-***o să***-mi mai* **pară**
De-acum de %iua cea de ieri. EMINESCU, O. I 211.
Iar în pâr înfiorate
Or *să-ţi* **cadă** *flori de tei.* EMINESCU, O. I 75.

Viitorul anterior

§ 279. Se formează din viitorul verbului *a fi* la care se adaugă participiul cerbului de conjugat (invariabil).

	I		II	III
Sg-	*voi fi lucrat*	*voi fi cîntat*	*voi fi tăcut*	*voi fi făcut*
	vei fi lucrat	*vei fi- cîntat*	*vei fi tăcut*	*vei fi făcut*
	va fi lucrat	*va fi cîntat*	*va fi tăcut*	*va fi jâcut*
Pl.	*vom fi lucrat*	*vom fi cîntat*	*vom fi tăcut*	*vom fi făcut*
	veţi fi lucrat	*veţi fi cîntat*	*veţi fi tăcut*	*veţi fi făcut*
	vor fi lucrat	*vor fi cîntat*	*vor fi tăcut*	*vor fi făcut*

		IV		
sg.	*voi fi dormit*	*voi fi povestit*	*voi fi coborît*	*voi fi hotărît*
	vei fi dormit	*vei fi povestit*	*vei fi coborît*	*vei fi hotărît.*
	va fi dormit	*va fi povestit*	*va fi coborît*	*va fi hotărît*

Pl.	*vom fi dormit*	*vom fi povestit*	*vom fi coborît*	*vom fi hotărît*
	veți fi dormit	*veți fi povestit*	*veți fi coborît*	*veți fi hotărît*
	vor fi dormit	*vor fi povestit*	*vor fi coborît*	*vor fi hotărît*

Alături de acest tip literar, dar şi el rar folosit, în limba vorbită apar şi alte tipuri de viitor anterior, care pornesc de la formele populare de viitor ale verbului *a fi* (vezi § 255).

Cînd prin crengi ***s-a fi irit***
huna-n noaptea cea de vară,
M-ii ținea de subsuoară,
Te-oi ținea de după gît. EMINESCU, O. I 55.

MODUL PREZUMTIV

§ 280. Viitorul anterior a căpătat, alături de sensul lui propriu, temporal, o valoare modală, aceea de îndoială: ***va fi primit*** *scrisoarea mea* înseamnă şi «sper că a primit-o» sau «bănuiesc că a primit-o». Acesta este modul prezumtiv, timpul perfect, format, după cum se vede, în acelaşi fel ca viitorul anterior.

Prezentul prezumtivului se formează cu gerunziul: *va fi cre^înd, voi fi știind.*

Paralel cu formele *voi, vei* etc. se folosesc pentru prezumtiv toate formele de auxiliar întrebuințate la viitorul anterior.

MODUL CONJUNCTIV

Perfectul

§ 281. S-a format din conjunctivul prezent al verbului *a fi,* devenit însă invariabil, şi participiul verbului de conjugat.

	I		II	III
Sg.	*să fi lucrat*	*să fi cîntat*	*sâ fi tăcut*	*să fi făcut*
	să fi lucrat	*să fi cîntat*	*să fi tăcut*	*să fi făcut*
	să fi lucrat	*să fi cîntat*	*să fi tăcut*	*să fi făcut*
Pl.	*să fi lucrat*	*să fi cîntat*	*să fi tăcut*	*să fi- făcut*
	să fi lucrat	*să fi cîntat*	*să fi tăcut*	*să fi făcut*
	să fi lucrat	*să fi cîntat*	*să fi tăcut*	*să fi făcut*

IV

Sg.	*să fi dormit*	*să fi povestit*	*să fi coborît*	*sâ fi hotărît*
	să fi dormit	*să fi povestit*	*sâ fi coborît*	*sâ fi hotărît*
	să fi dormit	*să fi povestit*	*sâ fi coborît*	*sa fi hotărît*

PL	*să fi dormit*	*să fi povestit*	*să fi coborît*	*să fi hotărît*
	să fi dormit	*să fi povestit*	*să fi coborît*	*să fi hotărît*
	să fi dormit	*să fi povestit*	*să fi coborît*	*să fi hotărît*

Sînt nerecomandabile formele: *să fiu cîntat, să fii cîntat, să fie cîntat* etc. (acestea sînt formele mai vechi din care derivă cele invariabile; vezi Noţiuni de morfologie istorică, § 84).

MODUL CONDIŢIONAL-OPTAT1V

Prezentul

282. Se formează cu ajutorul formelor de auxiliar *aş, ai, ar, am, aţi, ar* care se adaugă infinitivul verbului de conjugat.

	I		11	III
Sg.	*aş lucra*	*aş cînta*	*aş tăcea*	*aş face*
	ai lucra	*ai cînta*	*ai tăcea*	*ai face*
	ar lucra	*ar cînta*	*ar tăcea*	*ar face*
PL	*am lucra*	*am cînta*	*am tăcea*	*am face*
	aţi lucra	*aţi cînta*	*aţi tăcea*	*aţi face*
	ar lucra	*ar cînta*	*ar tăcea*	*ar face*

IV

Sg.	*aş dormi*	*aş povesti*	*aş coborî*	*aş hotărî*
	ai dormi	*ai povesti*	*ai coborî*	*ai hotărî*
	ar dormi	*ar povesti*	*ar coborî*	*ar hotărî*
Pl.	*am dormi*	*am povesti*	*am coborî*	*am hotărî*
	aţi dormi	*aţi povesti*	*aţi coborî*	*aţi hotărî*
	ar dormi	*ar povesti*	*ar coborî*	*ar hotărî*

Formele inversate: *cîntare-aş, cîntare-ai, cîntare-ar, cîntare-am, cîntare-aţi, cîntare-ar* conţin infinitivul lung cu valoare de verb. Aceste forme sînt rare astăzi.

Cînd între infinitiv şi auxiliar apare un pronume neaccentuat, în locui infinitivului lung se foloseşte infinitivul scurt: *duce-m-aş, face-te-ai, vedea-l-aş.*

Pe lîngă această formă există şi forma perifrastică de tipul *aş fi cîntînd,* construită din condiţionalul prezent al verbului *a fi* şi gerunziul verbului de conjugat.

Perfectul

§ 283. Se formează din condiţionalul prezent al verbului *a fi* şi participiul verbului de conjugat.

		II	III
Sg. *aş fi lucrat*	*aş fi cîntat*	*aş fi tăcut*	*fi făcut*
ai fi lucrat	*ai fi cîntat*	*ai fi tăcut*	*ai fi făcut*
ar fi lucrat	*ar fi cîntat*	*ar fi tăcut*	*ar fi făcut*
Pl. *am fi lucrat*	*am fi cîntat*	*am fi tăcut*	*am fi făcut*
aţi fi lucrat	*aţi fi cîntat*	*aţi fi tăcut*	*aţi fi făcut*
ar fi lucrat	*ar fi cîntat*	*ar fi tăcut*	*ar fi făcut*

IV

Sg. *aş fi dormit*	*aş fi povestit*	*aş fi coborît*	*aş fi hotărît*
ai fi dormit	*ai fi povestit*	*ai fi coborît*	**ai** *fi hotărît*
ar fi dormit	*ar fi povestit*	*ar fi coborît*	*ar fi hotărît*
Pl. *am fi dormit*	*am fi povestit*	*am fi coborît*	*am fi hotărît*
aţi fi dormit	*aţi fi povestit*	*aţi fi coborît*	*aţi fi hotărît*
ar fi dormit	*ar fi povestit*	*ar fi coborît*	*ar fi hotărît*

MODUL INFINITIV

Perfect

§ 284. Se formează din infinitivul verbului *a fi* şi participiul verbului de conjugat.

I		II	III
a fi lucrat	*a fi cîntat*	*a fi tăcut*	*a fi făcut*

IV

a fi dormit	*a fi povestit*	*a fi coborît*	*a fi hotărît*

DIATEZA PASIVĂ

§ 285. Un verb este la diateza pasivă atunci cînd subiectul suferă lucrarea pe care o face altcineva decît subiectul. Formele diatezei pasive sînt compuse din verbul *a fi,* la timpul şi modul dat, şi participiul verbului de conjugat, care se acordă în număr şi gen cu subiectul: *sînt chemat, sînt chemată; sîntem chemaţi, sîntem chemate.*

MODUL INDICATIV

Prezent	Imperfect
Sg. *sînt chemat (chemată)*	*eram chemat (chemată)*
eşti chemat (chemată)	*erai chemat (chemată)*
este chemat (chemată)	*era chemat (chemată)*

Pl. *sîntem chemați (chemate)*	*eram chemați (chemate)*
sînteți chemați (chemate)	*erați chemați (chemate)*
sînt chemați (chemate)	*erau chemați (chemate)*

Perfect simplu	**Perfect compus**
Sg. *fui (fusei) chemat (chemată)*	*am fost chemat (chemată)*
fuși (fuseși) chemat (chemată)	*ai fost chemat (chemată)*
fu (fuse) chemat (chemată)	*a fost chemat (chemată)*
Pl. *furăm (fuserăm, fusem) chemați (chemate)*	*am fost chemați (chemate)*
furăți (fuserăți, fuseți) chemați (chemate)	*ați fost chemați (chemate)*
fură (fusera) chemați (chemate)	*au fost chemați (chemate)*

Mai mult ca perfect

Sg. *fusesem chemat (chemată)*
fuseseși chemat (chemată)
fusese chemat (chemată)
Pl. *fuseserăm (fusesem) chemați (chemate)*
fuseserăți (fuseseți) chemați (chemate)
fuseseră (fusese) chemați (chemate)

Viitorul	**Viitorul anterior**
Sg. *voi fi chemat (chemată)*	*voi fi fost chemat (chemată)*
vei fi chemat (chemată)	*vei fi fost chemat (chemată)*
va fi chemat (chemată)	*va fi fost chemat (chemată)*
Pl. *vom fi chemați (chemate)*	*vom fi fost chemați (chemate)*
veți fi chemați (chemate)	*veți fi fost chemați (chemate)*
vor fi chemați (chemate)	*vor fi fost chemați (chemate)*

MODUL CONJUNCTIV

Prezent	**Perfect**
Sg. *sâ fiu chemat (chemată)*	*să fi fost chemat (chemată)*
să fii chemat (chemată)	*să fi fost chemat (chemată)*
să fie chemat (chemată)	*să fi fost chemat (chemată)*
Pl. *să fim chemați (chemate)*	*să fi fost chemați (chemate)*
să fiți chemați (chemate)	*să fi fost chemați (chemate)*
să fie chemați (chemate)	*să fi fost chemați (chemate)*

MODUL CONDIȚIONAL

	Prezent	Perfect
Sg.	*aş fi chemat (chemată)*	*aş fi fost chemat (chemată)*
	ai fi chemat (chemată)	*ai fi fost chemat (chemată)*
	ar fi chemat {chemată)	*ar fi fost chemat (chemată)*
Pl.	*am fi chemați (chemate)*	*am fi fost chemați (chemate)*
	aţi fi chemaţi (chemate)	*aţi fi fost chemaţi (chemate)*
	ar fi chemaţi (chemate)	*ar fi fost chemaţi (chemate)*

MODUL IMPERATIV

	Pozitiv	Negativ
Sg.	*/// chemat (chemata)*	*nu fi chemat (chemata)*
Pl.	*//// chemaţi (chemate)*	*nu fiţi chemaţi (chemate)*

MODUL INFINITIV

Prezent	Perfect
a fi chemat (chemată)	*a fi fost chemat (chemată)*

MODUL GERUNZIU

fiind chemat (chemată)
fiind chemaţi (chemate)

§ 286. Observaţie. Perfectul compus pasiv, *am* ***fosf chemat*** se confunda formai cu mai mult ca perfectul activ perifrastic; viitorul pasiv *voi fi chemat* poate fi luat drept viitorul anterior activ; prezentul condiţionai pasiv, **aş** *fi chemat^* are aceeaşi formă cu condiţionalul perfect activ; infinitivul prezent pasiv, ***a fi chemat*** e la fel cu infinitivul perfect activ. Contextul ne ajută însă să le distingem în practică.

DIATEZA REFLEXIVĂ

§ 287. Diateza reflexivă se deosebeşte de cea activă, din punct de vedere formal, numai prin prezenţa pronumelui reflexiv, care se aşază înaintea verbului : *a spăla ja se spăla, spăl j'mă spăl, spălam|mă spălam* sau în urma verbului -. *spălînd jspălîndu-mă.*

Conjugarea reflexivă are două aspecte:

a. verbe care se conjtigă cu pronumele reflexiv în acuzativ;

b. verbe care se conjugă cu pronumele reflexiv în dativ.

Notă. O formă speciala de pronume reflexiv există numai pentru pers. a III-a, iar pentns pers. I şi a Il-a sg. şi pl. se întrebuinţează formele neaccentuate ale pronumelui personal ***dc*** pers, I şi a Il-a sg. şi pl. în acuzativ sau dativ (vezi Pronumele, § 173).

§ 288. Verbul *a se teme*

MODUL INDICATIV

	Prezent	Imperfect	Perf. simplu	Perf. compus
Sg.	*mă tem*	*mă temeam*	*mă temui*	*m-am temut*
	te temi	*te temeai*	*te temuși*	*te-ai temut*
	se teme	*se temea*	*se temu*	*s-a temut*
Pl.	*ne temem*	*ne temeam*	*ne temurăm*	*ne-am temut*
	vă temeți	*vă temeați*	*vă temurăți*	*v-ați temut*
	se tem	*se temeau*	*se temură*	*s-au temut*

La perfectul compus apare rar şi forma inversată: *temutu-m-am*.

	Mai mult ca perfectul	Viitorul	Viitorul anterior
Sg.	*mă temusem*	*mi voi teme*	*mă voi fi temut*
	te temuseși	*te vei teme*	*te vei fi temut*
	se temuse	*se va teme*	*se va fi temut*
Pl	*ne temuserăm, temusem*	*ne vom teme*	*ne vom fi temut*
	vă temuserăți, temuseți	*vă veți teme*	*vă veți fi temui*
	se temuseră, temuse	*se vor teme*	*se vor fi temut*

în unele graiuri se întîlnesc, mai rar, formele inverse ale viitorului reflexiv *mira-mâ-voi* şi *mira-m-oi*.

MODUL CONJUNCTIV

	Prezent	Perfect
Sg.	*sâ mă tem*	*să mă fi temut*
	sâ te temi	*să te fi temut*
	să se teamă	*să se fi temut*
Pl	*să ne temem*	*să ne fi temut*
	să vă temeți	*să vă fi temut*
	sâ se teamă	*să se fi temut*

MODUL CONDIŢIONAL

	Prezent	Perfect
Sg.	*m-aş teme*	*m-aş fi temut*
	te-ai teme	*te-ai fi temut*
	s-ar teme	*s-ar fi temut*
Pl.	*ne-am teme*	*ne-am fi temut*
	v-ați teme	*v-ați fi temut*
	s-ar teme	*s-ar fi temut*

Forme inverse: *mira-m-aş, mira-te-ai.*

MODUL IMPERATIV.

	Pozitiv	Negativ
Sg.	*teme-te:*	*nu te teme.*
Pl.	*temeţi-vă-*	*nu vă temeţi*

În general, pronumele stă după verb: *du-te, teme-te,* dar şi (mai rar) *te du, te teme.*

MODUL INFINITIV

Prezent

Sg.	*a mă teme*	Pl.	*a ne teme*
	a te teme		*a vă teme*
	a se teme		*a se teme*

MODUL GERUNZIU

Sg.	*temîndu-mă*	Pl.	*temîndu-ne*
	temîndu-te		*temîndu-vă*
	temîndu-se		*temîndu-se*

La gerunziu pronumele stă după verb.

Deşi infinitivul şi gerunziul sînt moduri nepersonale, ele capătă, cu ajutorul pronumelui reflexiv, posibilitatea de a exprima persoana, atunci cînd gerunziul şi verbul predicativ au acelaşi subiect.

§ 289. Verbul *a-şi aminti*

MODUL INDICATIV

	Prezent	Imperfect	Perf. simplu	Perf. compus
Sg.	*îmi amintesc*	*îmi aminteam*	*îmi amintii*	*mi-am amintit*
	îţi aminteşti	*îţi aminteai*	*îţi amintişi*	*ţi-ai amintit*
	îşi aminteşte	*îşi amintea*	*îşi aminti*	*şi-a amintit*
Pl.	*ne amintim*	*ne aminteam*	*ne amintirăm*	*ne-am amintit*
	vă amintiţi	*vă aminteaţi*	*vă amintirăţi*	*v-aţi amintit*
	îşi amintesc	*îşi aminteau*	*îşi amintiră*	*şi-au amintit*

	Mai mult ca perfectul	Viitorul	Viitorul anterior
Sg.	*îmi amintisem*	*îmi voi aminti*	*îmi voi fi amintit*
	îţi amintiseşi	*îţi vei aminti*	*îţi vei fi amintit*
	îşi amintise	*îşi va aminti*	*îşi va fi amintit*
Pl.	*ne amintiserăm, amintisem*	*ne vom aminti*	*ne vom fi amintit*
	vă amintiserăţi, amintiseţi	*vă veţi aminti*	*vă veţi fi amintit*
	îşi amintiseră, amintise	*îsi vor aminti*	*îşi vor fi amintit*

M.QDUL CONJUNCTIV ••!..,•: :=

	Prezent	Perfect
Sg.	*să-mi amintesc*	*să-mi fi amintit*
	să-ţi aminteşti	*să-ţi fi amintit*
	sâ-şi amintească	*să-ţi fi'amintit*
Pl.	*să ne amintim*	*să ne fi amintit*
	să vă amintiţi	*să vă fi amintit*
	sâ-şi amintească	*să-şi fi amintit*

MODUL CONDIŢIONAL

	Prezent	Perfect
Sg.	*mi-aş aminti*	*mi-aş fi amintit*
	ţi-ai aminti	*ţi-ai fi amintit*
	şi-ar aminti	*şi-ar fi amintit*
Pl.	*ne-am aminti*	*ne-am fi amintit*
	v-aţi aminti	*v-aţi fi amintit*
	şi-ar aminti	*şi-ar fi amintit*

MODUL IMPERATIV

	Pozitiv	Negativ
Sg.	*aminteţte-ţi*	*nu-ţi aminti*
Pl.	*amintiţi-vă*	*nu vă amintiţi*

MODUL INFINITIV

Prezent

Sg.	*a-mi aminti*	Pl.	*a ne aminti*
	a-ţi aminti		*a vă aminti*
	a-şi aminti		*a-şi aminti*

MODUL GERUNZIU

Sg.	*amintindu-mi*	Pl.	*amintindu-ne*
	amintindu-ţi		*amintindu-vă*
	amintindu-şi		*amintindu-şi*

Notă. Vezi observaţia în legătură cu infinitivul şi gerunziul verbului *a se teme* **(§ 288).**

VERBELE NEREGULATE

§ 290. Verbe neregulate sînt acelea la care temele nu se formează după regulile date, sau care la unele timpuri primesc alte desinenţe decît cele stabilite.

în limba romînă verbe neregulate sînt *a fi, a avea, a vrea,* a căror conjugare am dat-o la §§ 255, 256, 257, apoi *a bea, a da, a la, a lua, a mînca, a sta, a usca.*

§ 291. Verbul *a da*

MODUL INDICATIV

Prezent

Sg.	*dau*	Pl.	*dăm*
	dai		*dați*
	dă		*dau*

Imperfect

Sg.	*dădeam, dam*
	dădeai, dai
	dădea, da
Pl.	*dădeam, dam*
	dâdeați, dați
	dădeau, dau

Forma mai veche de imperfect era identică la pers. a II-a sg. *(dai)* şi pl. *(dați)* cu formele de prezent. Pentru a se înlătura acest neajuns s-a construit o nouă formă *dădeam* etc, recurgîndu-se la rădăcina perfectului: *dăd-*.

Regional, mai circulă şi formele: *dedeam, dedeai, dedea, dedeam, dedeați, dedeau.*

Perfect simplu

Sg.	*dădui*	Pl.	*dădurăm*
	dăduși		*dădurăți*
	dădu		*dădură*

Regional mai circulă:

Sg.	*detei, dedei*
	deteși, dedeși
	dete, dede
Pl.	*deterăm, dederăm*
	deterăți, dederăți
	deferă, dederă

Perfect compus

Sg.	*am dat*	Pl.	*am dat*
	ai dat		*ați dat*
	a dat		*au dat*

Mai mult ca perfect

Sg.	*dădusem*	Pl.	*dăduserăm, dădusem*
	dâduseşi		*dăduserăţi, dăduseţi*
	dăduse		*dăduseră, dăduse*

Regional mai circulă:

Sg. *detesem, dedesem*
deteseşi, dedesesi
detese, dedese
Pl. *deteserăm, detesem, dedeserăm, dedesem*
deteserăţi, deteseţi, dedeserăţi, dedeseţi
deteseră, detese, dedeseră, dedese

Viitorul	Viitorul anterior
voi da	*voi fi dat*
vei da	*vei fi dat*
va da	*va fi dat*
vom da	*vom fi dat*
veţi da	*veţi fi dat*
vor da	*vor fi dat*

MODUL CONJUNCTIV

	Prezent	Perfect
Sg.	*să dau*	*să fi dat*
	să dai	*să fi dat*
	să dea (să deie)	*să fi dat*
Pl.	*să dăm*	*să fi dat*
	să daţi	*să fi dat*
	să dea (să deie)	*să fi dat*

MODUL CONDIŢIONAL

	Prezent	Perfect
Sg.	*aş da*	*aş fi dat*
	ai da	*ai fi dat*
	ar da	*ar fi dat*
Pl.	*am da*	*am fi dat*
	aţi da	*aţi fi dat*
	ar da	*ar fi dat*

MODUL IMPERATIV

Pozitiv	Negativ
Sg. *dă.*	*nu da*\
Pl. *daţi*	*nu daţi*

MODUL INFINITIV

Prezent

a da

MODUL GERUNZIU

dînd

MODUL PARTICIPIU

dat, data, daţi, date

MODUL SUPIN

(de) dat

§ 292 Verbul *a sta*

MODUL INDICATIV

Prezent

Sg. *stau*	Pl. *stăm*
stai	*staţi*
stă	*stau*

Imperfect

Sg. *stăteam, stam*
stăteai, stai
stătea, sta
Pl. *stăteam, stam*
stăteaţi, staţi
stăteau, stau

Spre a se evita confuzia formelor de pers. a II-a sg. şi pl. ale imperfectului cu cele ale prezentului, s-a refăcut forma *stăteam, stăteai* etc, recurgîndu-se la rădăcina perfectului (vezi *a dă).*

Regional mai circulă şi formele: *steteam, steteai, stetea, steteam, steteaţi, steteau.*

Perfect simplu

Sg. *statui*	Pl. *stăturâm*
stătuşi	*stăturăţi*
stătu	*statură*

Regional: *stetei, steteşi, stete, steterăm, steterâţi, steteră.*

Perfect compus

Sg.	*am stat*	Pl.	*am stat*
	ai stat		*aţi stat*
	a stat		*au stat*

Mai mult ca perfect

Sg.	*stătusem*	Pl.	*stâtuserâm, stătusem*
	stătuseşi		*stătuserăţi, stătuseti*
	stătuse		*stătuseră, stătuse*

Regional: *stetesem, steteseşi, stetese, steteserăm, stetesem, steteserâţi, stetesem, steteseră, stetese.*

	Viitorul	Viitorul anterior
Sg.	*voi sta*	*voi fi stat*
	vei sta	*vei fi stat*
	. va sta	*va fi stat*
Pl.	*vom sta*	*vom fi stat*
	veţi sta	*veţi fi stat*
	vor sta	*vor fi stat*

MODUL CONJUNCTIV

	Prezent	Perfect
Sg.	*să stau*	*să fi stat*
	să stai	*să fi stat*
	să stea (să steie)	*să fi stat*
Pl.	*să- stăm*	*să fi stat*
	să staţi	*să fi stat*
	să stea (să steie)	*să fi stat*

MODUL CONDIŢIONAL

	Prezent	Perfect
Sg.	*a$ sta*	*a§ fi stat*
	ai sta	*ai fi stat*
	ar sta	*ar fi stat*
Pl.	*am sta*	*am fi stat*
	aţi sta	*aţi fi stat*
	ar sta	*ar fi stat*

MODUL IMPERATIV

	Pozitiv	Negativ
Sg.	*stai (stăi)*	*nu sta*
Pl.	*stați*	*nu stați*

MODUL INFINITIV

Prezent

a sta

MODUL GERUNZIU

stînd

MODUL PARTICIPIU

stat

Forma veche a participiului, *stătut,* s-a păstrat regional; în limba literară apare numai cu valoare adjectivală: *apă* ***stătută.***

Era odată un flăcău **stătut,** *pe care-l chema Stan.* CREANGĂ, P. 139.

MODUL SUPIN

(de) stat

§ 293. Verbul *a mi nea*

MODUL INDICATIV

Prezent

Sg.	*mănînc*	Pl.	*mîncăm*
	mănînci		*mîncați*
	mănîncă		*mănîncă*

Diferenţa de accent în flexiune a creat două rădăcini diferite la prezent: *mănînc-* şi *mînc-*; forma din urmă a luat naştere prin sincoparea vocalei a doua atunci cînd era neaccentuată.

Regional circulă şi formele *mînc, mînci, mîncâ* şi *mînînc, mînînci* etc.

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

Sg.	*să mănînc*	Pl.	*să mîncăm*
•	*să mănînci*		*să mîncați*
	să mănînce		*să mânînce*

Regional: *sâ mînc, să mînînc.*

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

Sg.	*mânîncă*	Pl.	*mîncați*

Regional: *mîncă, tnînîncă.*

Formele neregulate la conjunctivul prezent şi la imperativ sînt aceleaşi ca la indicativul prezent. Toate celelalte moduri şi timpuri sînt regulate, pornind de la rădăcina *mînc-*.

Verbul *a usca*

§ 294. Ca şi la verbul *a mînea,* întîlnim şi la acest verb, la indicativul şi conjunctivul prezent şi la imperativ, două rădăcini, produse de diferenţa de accent.

MODUL INDICATIV

Prezent

Sg.	*usuc*	Pl.	*uscam*
	usuci		*uscați*
	usucă		*usucă*

Regional: *usc, uşti, uscă.*

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

Sg.	*să usuc*	Pl.	*să uscam*
	să uSuci		*să uscați*
	să usuce		*să usuce*

Regional: *usc* etc.

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

Sg.	*usucă*	Pl.	*uscați*

Regional: *uscă.*

Toate celelalte timpuri şi moduri sînt regulate, pornind de la rădăcina sincopată *usc-*.

Verbul *a bea*

MODUL INDICATIV

	Prezent	Imperfect	Perf. simplu	Mai mult ca perf.
Sg.	*beau*	*beam*	*băui*	*băusem*
	bei	*beai*	*băuşi*	*băuseşi*
	bea	*bea*	*bău*	*băuse*

Pl. *bem*	*beam*	. *băurâm*	*băuserăm,*	*băusem*
beţi	*beaţi*	*băurăţi*	*băuserăţi,*	*bău se ţi*
beau	*beau*	*băură*	*băuseră,*	*băuse*

La indicativul prezent, pers. I şi pers. a III-a pl. apar regional sub formele *eu beu* şi *ei beu;* la imperfect, *beeam.*

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

Sg. *sâ beau*	Pl. *să bem*
sâ bei	*să beţi*
să bea (sâ beie)	*să bea (să b'eie)*

Regional: *eu să beţi.*

MODUL GERUNZIU

bînd

MODUL PARTICIPIU

băut, băută, băuţi, băute

Regional: *beut.*

MODUL SUPIN

(de) băut

§ 296. Verbul *a lua*

MODUL INDICATIV

Prezent	Imperfect	Perf. simplu	Perf. compus
Sg. *iau*	*luam*	*luai*	*am luat*
iei	*luai*	*luași*	*ai luat*
ia	*lua*	*luă*	*a luat*
Pl. *luăm*	*luam*	*luarăm*	*am luat*
luaţi	*luaţi*	*luarăţi*	*aţi luat*
iau	*luau*	*luară*	*au luat*

Şi aici cele două rădăcini se explică prin diferenţa de accentuare.
Regional, circulă la prezentul indicativului şi formele: *eu ieu, ei ieu* şi *tu iai.*

Mai mult ca perf.	Viitorul	Viitorul anterior
Sg. *luasem*	*voi lua*	*voi fi luat*
luasesi	*vei lua*	*vei fi luat*
luase	*va lua*	*va fi luat*

Pl.	*luaserâm, luasem*	*Vom lua,*	*vom fi luat*
	luaserăți, luaseți	*veți lua*	*veți fi luat*
	luaseră, luase	*vor lua*	*vor fi luat*

MODUL CONJUNCTIV

	Prezent	Perfect
Sg.	*să iau*	*să fi luat*
	să iei •	*să fi luat*
	să ia (să ieie)	*să fi luat*
Pl.	*să luăm*	*să fi luat*
	să luați	*să fi luat*
	să ia (să ieie)	*să fi luat*

MODUL CONDIȚIONAL

	Prezent	Perfect
Sg.	*aș lua*	*aș fi luat*
	ai lua	*ai fi luat*
	ar lua	*ar fi luat*
Pl.	*am lua*	*am fi luat*
	ați lua	*ați fi luat*
	ar lua	*ar fi luat*

MODUL IMPERATIV

	Pozitiv	Negativ
Sg.	*ia*	*nu lua*
Pl.	*luați*	*nu luați*

MODUL INFINITIV

Prezent

a lua

MODUL GERUNZIU

luînd

MODUL PARTICIPIU

luat, luată, luați, luate

MODUL SUPIN

(de) luat

Verbul *a (se) la*

% 297. în limba veche şi regional verbul *a (se) la* apare folosit la toate timpurile şi modurile. în limba literară apare foarte rar şi numai la unele timpuri şi moduri (de ex. indicativ prezent, imperfect, viitor, modul conjunctiv), deci se comportă ca un verb defectiv.

MODUL INDICATIV

	Prezent	Imperfect	Perf. simplu	Perf. compus
Sg.	*Iau*	*lam*	*lăui*	*am lăut*
	lai	*lai*	*lăuşi*	*ai lăut*
	lă	*la*	*lău*	*a lăut*
Pl.	*lăm*	*lam*	*lăurăm*	*am lăut*
	laţi	*laţi*	*lăurăţi*	*aţi lăut*
	Iau	*Iau*	*lâură*	*au lăut*

	Mai mult ca perf.	Viitorul	Viitorul anterior
sg.	*lăusem*	*voi la*	*voi fi lăut*
	lăuseşi	*vei la*	*vei fi lăut*
	lăuse	*va la*	*va fi lăut*
Pl.	*lăuserâm, lăusem*	*vom la*	*vom fi lăut*
	lăuserăţi, lâuseţi	*veţi la*	*veţi fi lăut*
	lâuserâ, lăuse	*vor la*	*vor fi lăut*

MODUL CONJUNCTIV

	Prezent	Perfect
Sg-	*să Iau*	*să fi lăut*
	să lai	*să fi lăut*
	să lea (să leie, să laie)	*să fi lăut*
Pl.	*să lăm*	*să fi lăut*
	să laţi	*să fi lăut*
	să lea (să leie, să laie)	*să fi lăut*

MODUL CONDIŢIONAL

	Prezent	Perfect
sg.	*aş la*	*aş fi lăut*
	ai la	*ai fi lăut*
	ar la	*ar fi lăut*
Pl.	*am lă*	*am fi lăut*
	ai la	*aţi fi lăut*
	ar la	*ar fi lăut*

MODUL IMPERATIV
Pozitiv

Sg> *la* Pl. *lați*

MODUL INFINITIV
Prezent

a la

MODUL GERUNZIU

lînd

MODUL PARTICIPIU

lăut, lăută) lăuți, lăute

MODUL SUPIN

(de) lăut

VERBELE DEFECTIVE

§ 298. în multe limbi există verbe defective, care nu au toate modurile, timpurile sau persoanele. Cînd e nevoie să fie exprimată una dintre acestea, se folosesc fie forme de la alte verbe, fie perifraze.

în romînește, singurele cazuri de verbe mai vechi care se pot cita sînt *a vrea* și *a voi,* care, după cum s-a arătat, se întrepătrund: la unele timpuri și persoane nu poate fi folosit decît unul dintre ele. Acesta este însă un caz oarecum deosebit.

Verbele *'a la și a mînea* nu sînt folosite în limba literară la toate formele, dar de fapt aceste verbe nici nu se folosesc în mod curent în limba literară decît pentru a da textului culoare locală. în graiurile care le folosesc în mod curent, ele au toate formele.

' Nu pot fi socotite defective verbele ca *a putea, a plăcea, c&xe* nu au imperativ : dacă s-ar simți nevoia de a folosi acest mod, nimic nu ne-ar împiedica de a spune *poți, placi.* Dar nevoia nu se simte, din cauza înțelesului lexical aî verbelor, prin urmare lipsa nu e de ordin gramatical.

Sînt însă relativ numeroase verbe recente care nu se pot folosi la toate formele. De exemplu, *a desfide* nu are în romînește participiu, prin urmare nu se poate întrebuința nici la timpurile formate cu participiul. Mai numeroase sînt verbele de felul lui *deferi, delăsa, devora, elida, repurta,* care nu se întrebuințează la primele două persoane ale singularului Ia indicativul prezent; multe verbe s^blosesc numai la participiu, la infinitiv și la timpurile formate cu participiul și infinitivul, de exemplu *înfesa.*

VERBE UNIPERSONALE ŞI IMPERSONALE

Verbe impersonale

§ 299. Verbele unipersonale şi impersonale se conjugă la fel ca celelalte verbe de la conjugarea activă, însă numai la pers. a III-a. Exemplu *a ploua:*

MODUL INDICATIV

Prezent	**Imperfect**	**Perfect simplu**	**Perfect compus**
plouă	*ploua*	*plouă*	*a plouat*

Mai mult ca perf.	**Viitorul**	**Viitorul anterior**
plouase	*va ploua*	*va fi plouat*

MODUL CONJUNCTIV

Prezent	**Perfect**
să plouă {*să ploaie)*	*să fi plouat*

MODUL CONDIŢIONAL

Prezent	**Perfect**
ar ploua	*ar fi plouat*

MODUL INFINITIV

Prezent

a ploua

MODUL GERUNZIU

plouînd

• **MODUL PARTICIPIU**

plouat, *plouată,* *plouaţi,.plouate*

MODUL SUPIN

(de) plouat

Forme unipersonale ale verbelor personale

§ 300. Verbul *a.putea* are şi forma unipersonalăJw/tf cu sensul de «este posibil», devenită adverb.

Verbul *a trebui,* în principiu unipersonal, prezintă trei situaţii deosebite,:

1. Cazuri unde nu se folosesc decît forme unipersonale: *eu trebuie să fac, tu trebuie să faci* etc:

Dorul lui e mare domn;
Seara cînd îi vine somn,
***Trebuie** să i-l adorm.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 126.

2. Cazuri unde formele unipersonale dau impresia de dezacord (de felul lui *oamenii merge)* şi de aceea sînt evitate: *ei trebuiau să facă (nu trebuia), ei trebuiră să plece* (nu *trebui), ei vor trebui să stea* (nu *va trebui).* Dar: *trebuia ca ei să facă, trebui ca ei să plece, va trebui ca ei să stea.*

3. Cazuri unde se folosesc atît forme unipersonale, cît şi forme personale: *a trebuit să plec,* dar şi *am trebuit să plec; va trebui să plecăm,* dar şi *vom trebui să plecăm* etc.

*Cu lacrămi dar **am trebuit** să mă supun şi să mă abţin de orice soluţiune radicală.* KOGĂLNICEANU, O. 152.

în aceste cazuri, unde nu se poate presupune o lipsă de acord în număr, sînt preferabile formele unipersonale.

Alături de forma *trebuie,* apar şi forme cu desinenţa *-esc, -eşti* etc, tradiţionale, dar pe cale de a ieşi din uz. Se mai întrebuinţează numai foarte rar persoana I sg. *eu trebuiesc,* a II-a sg. *tu trebuieşti* şi formele corespunzătoare de plural: *noi trebuim, voi trebuiţi;* în schimb sînt încă destul de frecvente formele de persoana a III-a: *trebuieşte* (impersonal) sau *el trebuieşte, ei trebuiesc.* Şi aceste variante e bine să fie evitate; numai la conjunctiv (şi la viitorul format cu conjunctivul) forma *trebuiască* este curentă şi preferabilă variantei *(o) să trebuie.*

Verbul *a fi* este de asemenea unipersonal în expresii ca: ***era** să cad.* Cu această valoare el este folosit numai la persoana a III-a sg. Sînt greşite construcţiile în care verbul *a fi ca* această valoare apare ca verb personal: ***eram** să cad,* ***erai** să ca%i,* ***eram** să cădem,* ***eraţi** să cădeţi,* ***erau** să cadă.*

FOLOSIREA TIMPURILOR

§ 301. Timpul verbului îndeplineşte funcţiunea sintactică de a arăta cînd se petrece acţiunea.

Situarea acţiunii faţă de momentul vorbirii determină valorile absolute ale^unui timp, iar situarea ei faţă de alte acţiuni determină valorile lui relative. Unele timpuri prezintă şi valori modale.

TIMPURILE INDICATIVULUI

Indicativul are prezent, un grup de timpuri ale trecutului şi un grup de timpuri ale viitorului.

Prezentul

§ 302. Prezentul în propoziţie independentă exprimă numai valori absolute. El redă:

1. o acţiune în curs de executare, simultană cu momentul cînd e exprimată, sau o acţiune permanentă:

Stau la masă *şi* **scriu.**

Construim *socialismul in* **ţară.** (Cîntec de mase.)

2. o acţiune săvîrşită în trecut.

Pentru redarea mai vie şi mai convingătoare a unor fapte într-o naraţiune, se foloseşte adesea prezentul cu valoare de perfect; acest fel de prezent se numeşte p r e z e n t u l i ş t o r i c .

La o înghesuială nerăţbită, cum e la orice iarmaroc, iată **se întilnesc** *cei doi fraţi şi nu le* **vine** *să creadă ochilor şi* **se iau** *în braţe, că pasămite îşi tăinuise unul altuia şiretenia de acasă.* CARAGIALE, O. I 121.

Printre lumea ce se înghesuia, cu treabă, fără treabă, iaca **se zăreşte** *o hîrtie fîlfîind pe deasupra capetelor mulţimii în vîrful unei prăjini.* CREANGĂ, A. 157.

Asemănător cu acest tip este acela al prezentului folosit în descrieri:

Lacul codrilor albastru,
Nuferi galbeni îl **încarcă.** EMINESCU, O. I 74.

Poetul îşi aminteşte o privelişte pe care a văzut-o sau pe care a imaginat-o şi o descrie ca şi cum ar avea-o în faţă.

3. o acţiune viitoare:

N-auţi, cocoană, că **scapi** *trenul!* CARAGIALE, O. II 2.

în afară de aceasta, prezentul mai exprimă acţiuni nesituate precis în timp faţă de momentul cînd sînt exprimate.

1. Prezentul i t e r a t i v exprimă o acţiune care se petrece în mod obişnuit la anumite intervale.

Trenul **pleacă** *ţilnic spre Oraşul Stalin.*

Iarna **port** *pieptar de flanelă şi galoşi blăniţi.* NEGRUZZI, I 199.

2. Prezentul g n o m i c exprimă o acţiune care se îndeplineşte indiferent de timp.

Două cantităţi egale cu o a treia **sînt** *egale între ele.*

Leneşul mai mult **aleargă.**

în propoziţii dependente, prezentul poate exprima o acţiune simultani cu o regentă la trecut sau la viitor.

Am aflat că prietenul meu **este** *bolnav.*

Voi spune că **sînt** *gata să fac totul pentru a lămuri situaţia.*

(Vezi Voi. II, cap. Sintaxa frazei, Corespondenţa timpurilor.)

Imperfectul

§ 303. Acţiunea redată de imperfect se situează în trecut (faţă de momentul vorbirii) şi e durativă, neterminată în momentul la care se referă vorbirea.

a. Valori absolute:

1. Acţiune care durează în trecut:

Un foc mare îi **cutreiera** *trupul, şi* **sta** *cu ochii mari aţintiţi, cu gîndul la cea care-i era dragă.* SADOVEANU, O. II 133.

Ea lumina lămpilor, piatra albă de feldspat şi straturile de mică **sclipeau** *tainic în pereţii galeriei.* DUMITRIU, V. L. 43.

în toate aceste exemple, imperfectul exprimă acţiuni care durau în momentul trecut la care se referă autorii.

2. Acţiune care s-a repetat în trecut (iterativ):

*De la o vreme nu-***şi** *mai* **lepăda** *portul ţărănesc la petrecerile* /«/.SLAVICI, PĂD. 175.

Iar cînd **ne-ngrămădeam** *prea mulţi în drum,*
Venea *argatul Ion să ne pâfuge.* BENIUC, V. 36.

3. Imperfectul cu valoare de perfect, exprimînd deci o acţiune încheiată, întîlnim imperfectul cu această valoare în poezia populară.

*Ghemiş iute-***ncăleca**
Şi spre Dunăre *pleca,*
A.pa-n două **despica,**
Se sălta *din val în val*
Pîn' **sosea** *la cela mal.* ALECSANDRI, P. P. 132.
Ea pe deal mi se **oprea**
Şi cu drag de sus **privea.** ALECSANDRI, P. I 101.

b. Valori relative:

Acţiunea redată de un imperfect poate fi în raport de:

1. simultaneitate faţă de o acţiune în trecut:

Pe cînd gaţda **căuta** *în prăvălie, auţi pe musafiri vorbind aşa de încet, că nu putu înţelege un cuvînt.* CARAGIALE, **O. I** 178.

2. posterioritate faţă de o acţiune în trecut, în perifrazele *avea să, trebuia să* etc.

Ochii lui vedeau apriat muncile groaznice ce **aveau** *îndată* **să-l ajungă.** ODOBESCU, III 545.

De fapt, imperfectul exprimă şi aici tot simultaneitatea: în vremea cînd ochii lui Horea vedeau . . ., muncile i se şi pregăteau.

Era un colţ fericit al lumii: furtuna **trebuia să** *treacă; în soare* **urma să iasă** *roind albinele; şi în pacea satului* **avea să cînte** *o pupată* *într-un nuc bătrîn.* SADOVEANU, N. F. 26.

c. Valori modale:

Imperfectul are uneori valoare de condiţional perfect:

Ai avut mare noroc de mine că n-ai apucat a coborî priporuf ista, că **erai**. *prăpădit.* CREANGĂ, P. 202.

Dacă tu **ştiai** *problema astei vieţi cu care lupt,*
Ai vedea că am cuvinte pana chiar să o fi rupt. EMINESCU, O. I 228;

de optativ (cînd redă o dorinţă exprimată cu timiditate):

La plecare nu vru să primească onorariul. . . îşi puse la uşă galoşii şi, pregătindu-se să deschidă umbrela, se întoarse din prag
— Te **ruga** *nevastă-mea... pentru nişte şerbet.* CEZ. PETRESCU, Î. II 244.

Perfectul

§ 304. Perfectul exprimă o acţiune petrecută şi încheiată în trecut.

Perfectul simplu este un timp mai vechi decît cel compus. în latineşte, perfectul simplu este întrebuinţat curent de la primele texte, pe cînd cel compus nu apare decît în epoca imperială.

în romîneşte, perfectul simplu mai e folosit în vorbire numai în partea de apus a ţării (Oltenia, Banat etc), pe cînd în restul ţării el a dispărut de mult, fiind înlocuit de perfectul compus. Pentru cei care îl folosesc în vorbire, perfectul simplu exprimă o acţiune terminată de curînd (în aceeaşi zi în care se vorbeşte) : **fusei** *a%i la moară* (niciodată însă *fusei ieri la moara);* **văzui** *un vultur* (l-am văzut chiar acum, cu puţine minute sau ore mai înainte), iar perfectul compus exprimă o acţiune care s-a terminat mai de mult: **am fost** *anul trecut la Bucureşti.*

în literatură, perfectul simplu continuă să fie folosit de scriitori din toate regiunile ţării. De exemplu la Creangă întîlnim fraze ca:

Iar marţi, des-dimineaţă **puse** *tarniţele şi desagii pe cai.* CREANGĂ, A. 23.

în literatură, perfectul simplu se întrebuinţează numai în naraţiune; în dialog, pentru a evoca exact conversaţia, se foloseşte perfectul compus:

Nu-i acasă Ion, **zise** *mătuşa Mârioara;* **s-a dus** *cu moşu-tău Vasile . . .* CREANGĂ, A. 47.

Se vede limpede că *s-a dus,* care face parte din dialog, nu putea fi pus la perfectul sihiplu *(se duse),* în timp ce perfectul simplu *%ise,* care face parte din naraţiune, e preferabil perfectului compus *(a %is).*

în publicistica curentă, în presă etc, stilul expozitiv se acomodează mult mai bine cu perfectul compus decît cu cel simplu:

în secolul nostru **s-a născut** *şi* **s-a sfîrşit** *un stat foarte interesant.* CARAGIALE, O. III 156.

Perfectul simplu, *se născu* şi *se sfîrşi,* ar suna aici pretenţios şi fals.

Deoarece în literatură perfectul simplu apare numai în naraţiune, iar în naraţiune nu apare, de cele mai multe ori, decît persoana a III-a, aceasta e

singura pe care sîntem deprinşi să o vedem întrebuinţată. în special persoana a II-a nu are cum să fie folosită în naraţiune, de aceea ea este cu totul străină pentru regiunile în care perfectul simplu nu apare în vorbire. Aşa se explică sensul ironic pe care-1 capătă în acele regiuni persoana a II-a a perfectului simplu:

— ***Făcuşi*** *ispravă!* (se spune cuiva care a stricat ceva).

— ***Venişi,*** *ai ?* (este întrebarea care se pune cuiva care a întîrziat).

întîlnim uneori perfectul cu valoare de prezent:

Şi dădu să plece. în poartă se întoarse şi tise:
— Eu **mă** *cam* **dusei...** DUMITRIU, B. F. 105.
— *La revedere;* **am plecat.**

Mai mult ca perfectul

§ 305. Mai mult ca perfectul e un timp de relaţie, folosit pentru exprimarea unei acţiuni încheiate anterior alteia din trecut.

Ducul lor era Drăghici cuminte
Carele multe veacuri **văzusă**
Şi totuşi din gură nici un dinte
încă pînă atuncea nu-i **căzusă.** BUDAI-DELEANU, Ţ. 93.

Lucrarea din trecut, posterioară celei redate de mai mult ca perfect, poate fi exprimată sau nu. în acest caz, mai mult ca perfectul are numai aparenţa de timp absolut, stabilind în realitate un raport de anterioritate între acţiunea pe care o exprimă şi alta subînţeleasă:

Nu departe de marginea unui bărăgan, lîngă apa Lisei, **clădiseră** *rumînii sat, demult, or fi fiind de-atunci o sută de ani.* SADOVEANU, M. C. 5.

Trebuie să înţelegem de aici că romînii au clădit satul înainte de acţiunea care va fi expusă în frazele următoare.

Viitorul

§ 306. Viitorul exprimă o acţiune care se va petrece după momentul vorbirii:

a. Valoare absolută:

Cu mine ţi-ai pus boii în plug ? Apoi ţine minte că **ai să-i scoţi** *fără coarne.* CREANGĂ, P. 28.

Mîine iar **vom fi***-mpreună,*
Tu să rîţi şi eu să cînt. COŞBUC, B. I. 165.

b. Valori relative:

Viitorul, în relaţie, situează acţiunea în raport de:

1. a n t e r i o r i t a t e, faţă de o acţiune viitoare :

Şi ştiu bine că n-are să-mi fie moale cînd **m-oi întoarce** *acasă, unde mă aşteaptă nevoile.* CREANGĂ, A. 156.

2. p o s t e r i o r i t a t e, faţă de o acţiune la trecut (viitorul în trecut):

[Copilul] *căuta din ochi calul cel urît şi slab care trebuie să întinerească, după ce* **va mînca** *obişnuita dimerlie de jar.* SADOVEANU, O. I 270.

Ştiam că de cealaltă parte **voi găsi** *casa podarului.* SADOVEANU, P. 124.

c. V a l o r i m o d a l e:

Viitorul are uneori valoare de h o r t a t i v, exprimînd un îndemn:

Ai să laşi *cu nouă lei, moş Nichifor, şi te-a mai cinsti şi feciorul meu la Piatra.* CREANGĂ, P. 113.

Viitorul anterior

§ 307. Viitorul anterior, timp relativ, exprimă o acţiune care se va petrece în viitor faţă de momentul vorbirii şi va fi încheiată înaintea altei acţiuni viitoare, în limba vorbită se foloseşte foarte rar cu această valoare.

Voi fi bătrîn şi singur, **vei fi murit** *de mult.* EMINESCU, O. I 107.

V a l o a r e m o d a l ă. De cele mai multe ori viitorul anterior are valoare de p r e z u m t i v p e r f e c t.

Se vede că tata — cine **a fi fost** *— a fost oştean.* VLAHUŢĂ, G. s. 224.

Ce ţi-e iar? îi t<jse Sanda intrind în bătătură cu cofa plină. Iar ***ăi fi plîns ?*** CARAGIALE, O. II 312.

TIMPURILE CONJUNCTIVULUI

Prezentul

§ 308. a. V a l o r i a b s o l u t e. întrebuinţat ca timp absolut, prezentul conjunctivului exprimă o acţiune care se petrece într-un moment viitor foarte apropiat de momentul vorbirii:

Aşa că acum numai decît **să ne facem** *şi noi, sărmanii, politica noastră pe lumea asta şi în această viaţă.* SADOVEANU, M. c. 113.

Prezentul conjunctivului poate reda şi o acţiune nesituată precis în timp:

Noi ***să lucrăm*** *şi ea* ***să doarmă ?*** CREANGĂ, P. 8.

b. V a l o r i r e l a t i v e. în relaţie, prezentul conjunctivului exprimă o acţiune care se petrece într-un moment posterior, dar în general apropiat de momentul acţiunii cu care se află în relaţie:

Ei Cătălin, acu-i acu
Ca ***să-ţi încerci*** *norocul.* EMINESCU, O. I 174.

Nu credeam **să-nvăţ** *a muri vreodată.* EMINESCU, O. I 199.

Nu ştia bietul împărat pe care **să îmbrăţişeze** *mai întîi.* ISPIRESCU, L. 197.

c. V a l o a r e m o d a l ă. Prezentul conjunctivului are uneori valoare de h o r t a t i v:

Mai sus ***să ţinem*** *de ați steagul muncii în mînă.* PORUMBACU, Anii aceştia (1950), 43.

Perfectul

§ 309. a. V a l o a r e a b s o l u t ă. Perfectul conjunctivului exprimă o lucrare situată în trecut faţă de momentul vorbirii.

Capul greu cădea pe bancă, păreau toate-n infinit;
Cînd suna, știam că rlamses trebuia ***să fi murit.*** EMINESCU, o. i 141.

b. V a l o r i r e l a t i v e. Perfectul conjunctivului exprimă o acţiune în raport de anterioritate faţă de acţiunea cu care e în relaţie:

Noi însă am fi fost mult mai bucuroși ***să*** *ne* ***fi întrebat*** *cineva dacă nu ni-i foame.* HOGAŞ, DR. I 30.

c. V a l o r i m o d a l e. Perfectul conjunctivului are foarte des valoare de condiţional perfect sau optativ:

De cîte ori am așteptat
O șoaptă de răspuns!
O ți din viață ***să****-mi* ***fi dat,***
O ți mi-era de-ajuns. EMINESCU, o. i 191;

sau de prezumtiv perfect:

Să fi fost *ceasul trei cînd am plecat.*

TIMPURILE CONDIŢIONALULUI ŞI OPTATIVULUI

Prezentul

§ 310. Prezentul exprimă o acţiune realizabilă în prezent sau viitor:

De ***te-ai coace*** *cit* ***te-ai coace,***
Dulce tot nu te-i mai face. CREANGĂ, P. 10.

Perfectul

§ 311. Exprimă o acţiune care nu s-a. realizat în trecut:

Ce ***ar fi ajuns*** *patria astăți, dacă strămoșii noștri* ***ar fi dormitat*** *și ei ?* BĂLCESCU, M. v. 580.

Ireala în prezent nu se deosebeşte formal de realizabilă, sensul ireal reiese numai din situaţie:

Cînd ***ar şti*** *omul ce-ar păți, dinainte* ***s-ar păzi.*** CREANGĂ, P. 31.

a. propunere, îndemn, sfat:

Ţi-o fi fiind foame.. . **să-ţi aduc** *ceva să pui* **la** *inimă.* SADOVEANU, O. II 232.

Moşicule, n-avem dăcît o mieluşică, **s-o tăiem** *p-aia* **să v-o dăm** *să mîncaţi.* GR. S. III 168.

Şi-n adevăr, **să şedem** *strîmb şi* **să judecăm** *drept.* ODOBESCU, III 15.

Mă rog, **iasă stau** *şi* **să-mi fac** *socoteala cuce m-am ales eu.* CREANGĂ, P. 320.

b. poruncă, ordin, dispoziţie:

Să **te dai** *jos! Imediat* **să te dai!** DUMITRIU, B. F. 6.

Toate batoţele, toate maşinile, toate vehiculele **să fie bine aprovizionate** *cu combustibil, spre a putea funcţiona din plin.* SCÎNTEIA, 1951, nr. 2066, 1/2.

c. dorinţă, urare:

Trăiască *Republica Populară Romînă!*
în plin **să-ţi meargă** *vrerile tale,*
Precum tu, dragă, ne ieşi cu plin. ALECSANDRI, P. II 45.
Codrule cu frunţa lată,
Bruma **cază,** *nu te* **bată.** JARNÎK-BÎRSEANU, D. 427.
Să *ne* **vedem** *sănătoşi.*

d. imprecaţie, blestem:

Vrască-*te binele,*
Iubească-*te boalele,*
Să te uşti *ca scîndura,*
Să te-adapi *cu lingura.* (Poezie populară).
Dracu **să-***i* **ia,** *pe ciocoi.*

e. îndoială, neîncredere:

Tu ştii acum latineşte, **să fie,** *oare ca romîneşte?* SLAVICI, N. I 179.

Asta **să fie.** *grădina, ori ba ? şi credea că a rătăcit prin altă grădină.* ISPIRESCU, L. 167-8.

Să fi adunat *el atîţia bani?*

f. deliberare:

Văd vise-ntrupate gonind după vise,
Pin'dau în morminte ce-aşteaptă deschise
Şi nu ştiu gîndirea-mi în ce să o strîng:
Să rîd *ca nebunii ?* **Să-i blestem ? Să-***i* **plîng ?** EMINESCU, O. I 40.
Aolio! Mama-n ogradă!
Era gata să mă vadă
Pe fereastră.
Ce **să fac?** *Unde*-**mi** *stă capul?* COŞBUC, B. I. 91.
Nu ştiu ce să fac. **Să plec** *ori* **să rămîn?**

g. mirare, nedumerire, surprindere:

— *Dar ştii dumneata, cumătră Margă, cine l-a doborît pe acest godin ?*

— *Cum* **să nu ştiu** *? Căci vuieşte tot satul de isprava cumâtrului Ghiţă.* SADOVEANU, N. P. 83.

Să *mă* **creadă** *el capabil de-aşa faptă ?*

Să aibă *bani şi* **să moară** *de foamei*

h. aproximaţie, presupunere:

Doar la Iaşi **să fi fost** *aşa ceva.* CREANGĂ, A. 19.

Să *tot* **fie** *cinci ani.*

i. protest, indignare:

Vai de mine ! Eu, **să cumpăr** *? strigă Safta . . . Tot din casa mea.* SLAVICI, Nuvele din popor (1900), 56.

*Tocma un*ca tine joc de min'* **să-şi bată** *?* PANN, P. V. I 26.

A.u%i, **să facă** *el una ca asta!*

j. concesie, îngăduinţă:

Să ne coborîm *din Ercul, dacă vom fi mişei, lumea tot de mişei ne va ţinea.* KOGĂLNICEANU, O. 90.

Fericească-*l scriitorii, lumea toată* **recunoască**-*l,*

Ce-o să aibă din acestea pentru el, bătrînul dascăl ? EMINESCU, O. i 133.

Facă *ce-o vrea.*

1. condiţie:

Să fi fost *altu-n locu' meu, i-ar fi rupt cu cîinii, da mie mi-a fost milă de ei.* GR. S. III 123.

Conjunctivul se foloseşte uneori în interogative care, din diferite motive, întîrzie un răspuns direct, reluînd întrebarea (cu schimbarea persoanei dacă e cazul). Această nouă întrebare este formală, pentru că nu presupune un răspuns, sau presupune un răspuns cunoscut.

— *Ce vrei, flăcăule, îi %ise împăratul. . .*

— *Ce* **să voi,** *mărite împărate, iată sînt trimes să-ţi cer fata.* ISPIRESCU, L. 44.

— *Ce mai faci, mă ?...*

— *Eu, ce* **să fac?** *Bine.* SADOVEANU, O. II 102.

în limba romînă conjunctivul a căpătat o întrebuinţare foarte largă prin faptul că a înlocuit infinitivul (după diferite verbe, după anumite prepoziţii). Astăzi, după modele străine, infinitivul se răspîndeşte din nou.

în limba actuală sînt situaţii în care se poate folosi la fel de bine fie conjunctivul, fie infinitivul: *pot sâ cînt* şi *pot cînta.*

Exista însă situaţii în care întrebuinţarea conjunctivului este nerecomandabilă; astfel e greşită construcţia *înainte* **să plece** în loc de *înainte de a pleca.*

MODUL CONDIŢIONAL-OPTATIV

§ 315. Condiţionalul exprimă o acţiune a cărei realizare depinde în general de îndeplinirea unei condiţii. Atît propoziţia care formulează condiţia^ cît şi propoziţia regentă se construiesc în general cu condiţionalul:

*Cred că dacă **aş** mai **putea** rîde a%i, **ar trebui** sa mă strîmb de rîs, contemplînd un asemenea caraghios.* CAMIL PETRESCU, T. II 325.

*Dacă **aş pleca** de dimineaţă, **aş ajunge** la timp.*

Alteori condiţionalul apare numai în una din cele două propoziţii:

*Dacă **ar fi vrut,** pe toate le putea coborî acolo la cuţit.* SADOVEANU, O. II 13.

Condiţionalul mai exprimă:

1. concesia:

*Astăzi chiar de **m-aş întoarce***
A-nţelege n-o mai pot...
Unde eşti, copilărie,
Cu pădurea ta cu tot? EMINESCU, O. I 111.

2. comparaţie ireală:

Şi cînd gîndesc la viaţa-mi, îmi pare că ea cură
Încet repovestită de o străină gură,
*Ca şi cînd **n-ar fi** viaţa-mi, ca şi cînd **n-aş fi fost.*** EMINESCU, o. I 71.

*O dragoste între ei şi o încredere desăvîrşită, parcă toţi **ar fi** membrii aceleiaşi familii.* VLAHUŢĂ, G. S. 51-52.

*Scormon! strigă ea cu bucurie ca şi cînd **ar întîlni** un vechi prieten.* SLAVICI, N. i 34.

3. un fapt îndoielnic:

într-o frumoasă precuvîntare,
*îi dovedeşte c-**ar fi avînd***
Nişte hrisoave arătătoare,
Ce-au făcut urşii, %ău nu ştiu cînd. ALEXANDRESCU, M. 349.

*1 se păru atunci că sus, în tufişurile de pe ţărm, **ar fi auzit** un rîs ascuţit, de drac.* AGÎRBICEANU, ÎNT. 35.

Optativul exprimă o acţiune dorită.

***închinare-aş** şi n-am cui!*
***închinare-aş** murgului.* ALECSANDRI, P.P. 72.

*De-**ar veni** odată!*

Realizarea acţiunii exprimate prin optativ depinde de obicei de o condiţie, exprimată sau nu. Sînt situaţii în care realizarea acţiunii nu depinde de nici o condiţie, optativul exprimînd o acţiune dorită pur şi simplu:

Okeanos se plînge pe canaluri . . .
El numa-n veci e-n floarea tinereţii,

Miresei dulci ***i-ar da*** *suflarea vieții,*
Ițbește-n țiduri ***vechi,*** *sunînd* ***din*** *valuri.* EMINESCU, O. I 202.

Optativul este întrebuinţat şi în imprecaţii:

Mă blastemă: «De ***n-ai fi fost!***
Ești un pustiu! Ți-e capul prost.» COȘBUC, B. I. 111.

Optativul este întrebuinţat ades în locul indicativului pentru a atenua o cerere sau o rugăminte prea directă şi pentru a aduce o notă de politeţe, de ezitare:

Aş avea *de adăugat. . .*

Aş cere *mai multă liniște.*

Aş zice, *tovarășe Toma, dacă ați isprăvit cu ședința, să ne repețim* ***pe*** *șantier.* CĂLUGĂRU, O. P. 12.

Eu, tovarășe Toma, . . . ***aş vrea*** *să spun cîteva cuvinte.* CĂLUGĂRU, O. P. 9.

MODUL IMPERATIV

§ 316. Imperativul este modul prin care se exprimă:

a. ordinul (în vederea îndeplinirii sau împiedicării unei acţiuni):

Ia*-ți acu banii și* ***pleacă*** *degrabă la boierul.* CARAGIALE, O. I 224.

Nu rupeți *florile!*

încetează *odată!*

b. îndemnul:

Ce s-a întîmplat? Eu sînt prefectul vostru. ***Ia spuneți****-mi mie.* DUMITRIU, B. F. 19.

Alteori imperativul exprimă, ironic, sub formă de îndemn, interdicţia:

Rîdeți *voi,* ***rîdeți*** ...... DELAVRANCEA, H. T. 17.

c. rugămintea:

Și-acum ***dă****-mi mina! A. sunat*
Gornistul de plecare.
Du *Oltului din partea mea*
O caldă salutare,
Și-ajuns în țară, eu te rog,
Fă*-mi cel din urmă bine:*
Pămîntul țării să-l săruți
Și pentru mine! COȘBUC, B. I. 58.

Imperativul exprimînd rugămintea apare şi în cîteva expresii fixe, invocaţii, care şi-au pierdut sensul propriu de invocaţii, devenind echivalente cu o interjecţie:

Ținea la el și n-ar fi vrut, doamne ***fereşte!*** *ca să bănuiască* ***ceva.*** SLAVICI, PĂD. 72.

Dar cum, doamne ***iartă****-mă! să nu rîț ?* CARAGIALE, O. VI 35.

Imperativul este întrebuinţat uneori în locul indicativului pentru a face naraţiunea rrîai vie:

Pe noi, din spatele lui,. . . ne bufni un rîs straşnic, şi **rîzi,** *şi* **rîzi. . .** . DELAVRANCEA, H. T. 13.

Cartea se deschise la foaia 80; şi eu **trage***-i tare şi desluşit:*

— Cînd cu ciuma lui Caragea . . . DELAVRANCEA, H. T. 96.

Cît p-aci să puie ţînele mîna pe ei. Şi **fugi,** *ţînele după dînşii; ei* **fugi !** *qînele după dînşii.* ISPTRESCU, L. 164.

Voi mă vedeţi că vorbesc ca un prost, mereu **dă***-i cu gura, dar eu mă gîndeam.* DUMITRIU, B. F. 66.

Se prăvală copacul peste mine şi **rupe***-i piciorul şi* **sfartnă***-i dinţii din gură.* CEZ. PETRESCU, 1907, 11 401.

MODUL PREZUMTIV

§ 317. Prezumtivul exprimă o acţiune prezentată ca presupusă, bănuită:

Oi fi mirosind!... *Am gustat de dimineaţă nişte anghelică.* CARAGIALE, 0. 11 72. .

O /* **ştiut** *el ceva, dacă ţicea aşa.*

MODURILE NEPERSONALE

INFINITIVUL

§ 318. Infinitivul este modul care denumeşte acţiunea exprimată de verb, adică este numele unei acţiuni, după cum substantivul este numele unui obiect. Infinitivul ţine prin natura lui şi de verb şi de substantiv, putînd avea funcţiuni sintactice specifice fiecăreia dintre aceste două categorii.

în limba romînă există două forme de infinitiv: una scurtă *(a lucra)* şi ana lungă *(lucrare).*

A. Forma scurtă şi-a păstrat valoarea de verb.

Ca şi substantivul, ea poate avea în propoziţie funcţiunea de:

1. subiect:

Oare glorie să fie **a vorbi** *într-un pustiu!* EMINESCU, O. I 137.

Nu este anevoie **a cunoaşte** *orăşelul în două sau trei ţţile.* ISPIRESCU, U. 137.

Ştii cît de mare păcat este **a osîndi** *pe cineva la moarte nejudecat.* SADOVEANU, Genoveva de Brabant (1920), 79.

2. nume predicativ:

Cea dintîi treabă ce făcu fu de **a da** *drumul din robie cumnaţilor săi.* ISPIRESCU, L. 179-180.

3. atribut:

însăşi plăcerea de **a-*l* asculta** *era amestecată cu suferinţă.* M. CARAGIALE, CR. 10.

Veni vremea **a merge** *la război.* ISPIRESCU, L. 169.

Ideea **de a nu ne mişca** *ne obosea, şi capul începea sâ ne tremure.* DELAVRANCEA, H. T. 110.

4. complement direct:

Era bun cîrmuitor, aspru către aristocraţi, pre care ştia **a-*i* ţinea** *în respect, şi blînd către norod.* NEGRUZZJ, I 179.

Noi ştim **a învîrti** *sapa, coasa* şi *secerea.* CREANGĂ, A. 163.

Dacă pofteşti, stăpîne, pot **a-*ţi* cînta** *şi alte cîntece frumoase.* SADOVEANU, H. A. 118.

Multă vorbă nu se putea **face.** SLAVICI, PĂD. 75.

5. complement indirect:

Vede d. Anghelache că amicii lui nu i-au priceput vorbele, şi astfel se simte obligat **a** *le* **da** *explicaţi uni le necesare.* CARAGIALE, o. II 59.

Sîntem datori **a ne ajuta** *unii pe alţii.* CREANGĂ, P. 330.

6. circumstanţial:

a. de mod:

Urmă cu cina sa **fără a** *mai* **grăi** *vr-un cuvînt.* SLAVICI, N. iT'1-4.

b. de timp:

***Pînă* a nu pune** *piciorul pe prag, întinse mîna.* ISPIRESCU, L. 285.

c. de scop:

Satul, vădind că acest om nu se dă la muncă nici în ruptul capului, hotărî să-l spîn%oure; **pentru a** *nu mai* **da** *pildă de lenevireşi altora.* CREANGĂ, P. 329.

Se duse **a căuta** *fata.* ISPIRESCU, L. 319.

Din exemplele de mai sus se poate constata că infinitivul este cerut de verbe şi adjective şi că apare adeseori întovărăşit de prepoziţii sau locuţiuni prepoziţionale.

Verbele care se pot construi cu infinitivul sînt: *a apuca, a avea, a se grăbi, a începe, a încerca, a îndrăzni, a învăţa, a izbuti, a porni, a primi* etc. şi unipersonale ca *îmi vine.*

Infinitivul scurt, spre deosebire de substantiv, nu poate avea atribut. în schimb, datorită naturii sale verbale, el poate avea!

1. complement direct:

Hoţul n-avusese timp a lua toate **merele.** ISPIRESCU, L. 88.

Marta avea obiceiul de a pune toată **casa** *în mişcare.* SLAVICI, N. I 80.

2. complement indirect:

îmi era negreşit mai lesne de a vorbi... **despre oameni *şi* despre fapte.** ODOBESCU, III 558.

3. circumstanţial, de exemplu:

a. de loc:

Puţin ne importa daca aceste trei dame se hotărăsc a părăsi locul lor spre a veni în capitală. CARAGIALE, O. I **267.**

b. de timp:

O să-ţi fie groapă a mai ieşi noaptea la uliţă. SLAVICI, PĂD. **90.**

c. de mod:

Nu era chip a mai sta aşa. ISPIRESCU, L. **52.**

Gata de a-i face pe plac. SLAVICI, N. I **84.**

în calitate de verb, oricare ar fi rolul lui în propoziţie, infinitivul are un subiect, un autor al acţiunii (deşi prin forma sa — fiind mod impersonal — nu se indică acest lucru).

De cele mai multe ori infinitivul apare singur:

De abia îndrăznesc a mărturisi că am avut cutezarea să-mi ridic privirile spre acel soare. SADOVEANU, O. I **173.**

Cînd îl apucau durerile, nimeni nu-i putea intra în voie. GHICA, S. 315.

Uneori subiectul (autorul acţiunii) însoţeşte infinitivul:

Aţi citit atîtea romanuri . . ., că avă povesti, eu, cum slăbisem, . .. v-aş face să căscaţi. DELAVRANCEA, H. T. **70.**

Subiectul infinitivului poate coincide cu subiectul verbului predicat:

N-aveţi voie a vă mai arăta înaintea feţei mele. ISPIRESCU, L. **178**

sau poate fi diferit de acesta:

Vine vremea de a pricepe omul ce-i bine şi ce-i rău. CREANGĂ, A. 35.

Din cele de mai sus rezultă că infinitivul scurt are rolurile esenţiale ale substantivului, dar nu poate primi determinantul propriu acestuia — atributul. El primeşte determinantele verbului — complemente — fără a avea rolul esenţial al acestuia, acela de predicat.

B. Infinitivul lung poate avea atribut:

După plecarea măriei sale, aşezările de la Timiş râmaseră ca-ntr-o destindere leneşă. SADOVEANU, F. J. II **142.**

A.u purtarea noastră nu-ţi place ? ISPIRESCU, L. **24.**

Partea de vorbire care are funcţiune de complement direct pe lîngă un infinitiv scurt se transformă în atribut cînd apare în urma infinitivului lung:

a apleca capul — aplecarea capului

a vedea pe cineva — vederea cuiva [mă bucură].

Circumstanţialul exprimat printr-un adverb de loc sau de timp poate fi considerat fie ca atribut, fie ca circumstanţial:

Plecarea acasă.

Plecarea de cu noapte.

Infinitivul poate avea valoarea altui mod:

1. a indicativului:

Nu se poate lăuda de **a fi** *cel mai priceput.*

2. a conjunctivului:

Vă invităm **a face** *imediat o anchetă la școală și a ne raporta de urgență.* CARAGIALE, o. i 205.

Are bucuria **a** *vă* **anunța . . .**

3. a imperativului:

A *nu* **se pleca** *în afară.*

A se slăbi. CARAGIALE, o. n 148.

Numai folosirea în locul conjunctivului este admisibilă. Celelalte construcţii citate sînt în general franţuzisme care au fost frecvente mai ales în a doua jumătate a secolului al XlX-lea, dar care nu au pătruns la scriitorii buni (exemplul din urmă face parte dintr-un text al lui Caragiale care satirizează folosirea greşită a infinitivului).

Folosirea infinitivului în locul altui mod este aproape întotdeauna pretenţioasă.

PARTICIPIUL

§ 319. Participiul este modul care, sub formă de adjectiv, denumeşte acţiunea suferită de un obiect. Această acţiune e prezentată ca terminată (efectele ei persistă sau nu în prezent). Valoarea de adjectiv apare şi în formele pasivului. Numai în timpurile compuse ale activului, participiul şi-a pierdut calitatea de adjectiv. Prin urmare participiul ţine prin natura lui şi de verb şi de adjectiv, putînd avea funcţiuni sintactice specifice fiecăreia dintre aceste categorii.

a. Ca şi adjectivul, participiul poate avea în propoziţie funcţiunea de:

1. atribut:

Se trăgea de păr și avea priviri **speriate** *și* **plînse.** PAS, Zilele vieţii tale (1949), i 193.

2. nume predicativ:

Nicolae era **aşezat, potolit** *și se gîndea să se însoare cît mai curînd.* REBREANU, I. II 134.

E de mult **plecat** *în concediu.*

După cum reiese chiar din exemplele de mai sus, participiile au sens activ sau pasiv.

Participiul verbelor tranzitive are în majoritatea cazurilor sens pasiv:

Cu perdelele **lăsate**
Șed la masa mea de brad. EMINESCU o. i 105,

iar al celor intranzitive (şi reflexive uneori) are sens activ:

Iar peste mii de sloiuri de valuri **repezite**
O pasăre plutește cu aripi **ostenite.** EMINESCU, o. i 114.

• în anumite cazuri este greu de hotărît dacă este vorba de participiul unui verb tranzitiv sau de participiul unui verb reflexiv.

Se cutremură ca **deşteptat** *dintr-un vis.* REBREANU, I. II 132.

Există un număr de verbe tranzitive al căror participiu are şi sens activ:

carte **citită** — *om* **citit**
apă **răcită** — *om* **răcit**
pline **mimată** — **om mîncat**
vin **băut** —*om* **băut**
iarbă **păscută** — *oi* **păscute**
lecţie **învăţată** — *om* **învăţat**

Cu prefixul *ne-* unele participii ale verbelor tranzitive exprimă imposibilitatea realizării acţiunii:

iMura *dansa cu Pintea, care. . . greşea adeseori paşii, ceea ce pe Laura o ruşina şi-i amintea pe Aurel cel* **neîntrecut.** REBREANU, I. I 166.

Ca şi adjectivul, participiul cu valoare adjectivală poate avea diminutiv:

Mititel,
înfăşăţel
în scutec de bumbăcel. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 515.
Cîte puice am avut
Numa una mi-am lăsat
Stricâţică *de vărsat*
Şi cu **baţ** *la sărutat,* ŞEZ. i 212.
O *fată* **spălăţică.**

El poate deveni substantiv:

Numele întortochiat **al** *unui* **prigonit** *din Polonia.* CEZ. PETRESCU, î. I 62.
Nemulţumitului *i se ia darul.*
Nu plînge, **iubita** *mea,*
Că **scrisa** *noastră-i* **aşa.** JARNÎK-BÎRSEANU, D. 148

sau adverb:

De cîtăva vreme bătrînii, morarul şi morăriţa, erau foarte mulţămiţi; nu numai pentru că le mergeau treburile **minunat,** *dar mai ales pentru că rătăcirile şi pribegiile lui Zaharia erau din ce în ce mai rare.* SADOVEANU, O. II 29.

b. Datorită naturii sale verbale, participiul poate avea toate determinantele verbului cu excepţia complementului direct:

Om umblat **prin lume** (circumstanţial de loc).
Carte citită **în grabă** (circumstanţial de mod).
Casă clădită **de vuntul** (circumstanţial de timp).
Carte donată **bibliotecii** (complement indirect).

După anumite verbe *(a trebui, a se cere, a se lăsa, a aştepta),* participiul, neînsoţit de auxiliar, ţine locul conjugării pasive:

Se lăsase ***îmbăiat*** *şi* ***pieptănat.*** CEZ. PETRESCU, Î. II **319.**

Fetele nu aşteptau ***rugate*** *ca pe aiurea, ci fiecare desprindea mîinile a doi flăcăi, unde-i venea la socoteală.* CREANGĂ, A. 105.

Formula regională *trebuie de făcut* e greşită.

Natura verbală a participiului permite ca acesta, păstrîndu-şi funcţiunea sintactică de atribut, să exprime raporturi circumstanţiale care mai pot fi exprimate şi prin propoziţiile circumstanţiale corespunzătoare:

Ameţiţi *de limbe moarte, de planeţi, de colbul şcolii,*
Confundam pe bietul dascăl cu un crai mîncat de molii. EMINESCU, O. I 140 [pentru că eram ameţiţi].

Ajuns *calfă la gâitănărie, vorbea frumos şi cu patimă în mijlocul tovarăşilor săi.* DELAVRANCEA, H.T. 16 [după ce ajunsese calfă].

"Livada, ***îngrijită,*** *începu să dea rod* [pentru că fusese îngrijită, după ce a fost îngrijită].

Casa, ***zugrăvită*** *proaspăt, mi-a plăcut* [pentru că era zugrăvită proaspăt, după ce a fost zugrăvită].

După cum se vede, raportul circumstanţial pe care-l exprimă participiul poate fi înţeles uneori în mai multe feluri (de obicei cauzal sau temporal).

GERUNZIUL

§ 320. Gerunziul este forma verbului care exprimă acţiunea în desfăşurare fără referire la persoană sau la moment.

A. în frază gerunziul se întrebuinţează ca:

1. circumstanţial:

a. de mod:

Arătarea [^locomotiva] *creşte, creşte mereu,* ***sfîrîind*** *semeaţă şi* ***alunecînd*** *cu eleganţă maiestoasă către peron.* CARAGIALE, o. i 80.

Privea ***zîmbind*** *la ca%ona lor.* SLAVICI, PĂD. 51.

Adierile uşoare de vînt intrau, ***rătăcind,*** *ca răsuflările umbrelor celor duşi.* SADOVEANU, O. I 274.

b. de cauză:

într-o sj> ***neştiind*** *ce să fac ca să împrăştii tristeţea de care eram cuprins, m-am dus să văd pe doctorul H.* NEGRUZZI, I **293.**

într-o %i, o calfă, ***văzîndu-l*** *cum tremură şi cum i s-aprind ochii cînd vorbeşte de bani, i-a v>j $" glumă. ..* DELAVRANCEA, H. T. 17.

Nefiind *dansator încercat, greşea adeseori paşii.* REBREANU, I. I 166.

c. condiţional:

***Trăind** şi **nemurind** ai să veţi cine sînt eu.* CREANGĂ, P. 80.

*Chiar tu, **ducîndu-te,** ne temem că nu te vei mai întoarce.* ISPIRESCU, L. 21.

d. de timp:

***Primind** scrisoarea cumnatului său, el începu să ţîmbească.* SLAVICI, PĂD. 67.

***Venind** ciobanii şi **văzînd** toate astea, se mirară.* ISPIRESCU, L. 435.

*Nu ştiam nici pe ce străţi merg, nu auţeam nimic în jurul meu şi cîteodată, **traversînd,** dam buţna peste automobile.* CAMIL PETRESCU, U. N. 184.

*Doamna Herdelea plîngea **spălîndu**-i şi **călcîndu**-i rufele.* REBREANU, 1. II 210.

în primele două exemple acţiunea verbului la gerunziu este anterioară acţiunii verbului predicat. în ultimele două, acţiunile sînt simultane.

2. complement. direct:

*Cîteodată auţim **povestindu**-ni-**se** cîte o întîmplare de ne vine mai a n-o crede.* RETEGANUL, P. IV 3.

3. atribut:

*Pletele de abia **căruntind** . . . cădeau în sfredele dese pe umeri.* SADOVEANU, o. n 4.

împreună cu un acuzativ pe lîngă care stă ca atribut, gerunziul face parte dintr-o construcţie care înlocuieşte o propoziţie completivă:

***Pe** respectabila **madam Trahanache** am vâţut-o **ieşind** de la Caţavencu.* CARAGIALE, o. vi 89.

B. Mult mai des decît infinitivul, gerunziul are subiect. Subiectul gerunziului poate fi:

1. subiectul propoziţiei:

***Plecînd,** am înmiat uşa.*

2. diferit de subiectul propoziţiei:

Şi trebuiesc luptate răţboaiele aprinse,
*Căci **voi murind** în sînge, ei pot să fie mari.* EMINESCU, o. i 56.

*Bunii lor auţiseră de la străbunii lor **povestindu-se** de asemenea fleacuri.* ISPIRESCU, L. 9.

în ultimul exemplu gerunziul are subiect impersonal.

Subiectul gerunziului nu. poate fi diferit de subiectul propoziţiei decît cînd ambele sînt exprimate sau cînd reiese clar care e subiectul fiecăruia din cele două verbe. O expresie ca ***ridieînd** bastonul, l-a dat afară* este necorectă, pentru că dă loc la confuzie (nu se ştie care din cele două persoane a ridicat bastonul).

în unele cazuri, în mod greşit, gerunziul ia locul verbului predicativ. Astfel se ajunge la fraze formate numai din gerunzii:

Venindă** Ionel aproape de casă, **dîndu-se** peste cap, **făcîndu-se** un porumbel frumos tare, **avîndă** un pom dinaintea casei, se sui şi-ncepu să cînte.* ***Ieşind

Z/neul afară și **văzîndu-l,** *nu mai* **putînd** *de bucurie ca să-l prindă; se sur Zmeul ca să-l prindă; el o-ntindea mina ca să-l prindă, porumbelul* **sărindă** *din cracă-n cracă, pînă s-a suit în vîrful pomului. . .* **Dînd** *odată cu paloșul în pom,* **tăindă** *pomul și* **căzînd** *cu z^euljos, zmeul s-a făcut praf.* GEORGESCU-TISTU, B. 12.

Explicația este că gerunziul, fiind folosit mai mult în limba literară decît în cea populară, poate apărea ca formă mai « distinsă».

Gerunziul are toate complinirile verbului de la care e format:

1. complement direct:

Să tot privesc la munte în sus cum se ridică,
Pierzîndu-și **a sa frunte** *în negura de nori.* EMINESCU, O. I 7.

2. complement indirect:

Baiazid privind **la dînsul** *îl întreabă cu dispreț.* EMINESCU, O. I 146.

3. complement circumstanțial:

Se lua pe gînduri și amîna, din zi în Z' f' de joi pînă mai de-apoi, această poznașă trebușoară și gingașă în multe privinți, după cum o numea el, gîndindu-se **mereu** *la multe de toate.* CREANGĂ, P. 141.

Stă zîmbind **de-o amintire,** *pe genunchi scriind o carte.* EMINESCU, O. I 149.

Ar voi în a lui brațe să o țină-n veci de veci,
Dezghețînd **cu sărutarea-i** *raza ochilor ei reci.* EMINESCU, O. I 162.

SUPINUL

§ 321. A. Supinul denumește acțiunea verbală, comportîndu-se ca un infinitiv lung, deci ca un substantiv verbal, dar și ca* un verb.

1. substantiv:

Fumatul *oprit* [subiect].

N-am putut sfîrși **dezbrăcatul.** CAMIL PETRESCU, U. N. 120 [complement direct].

Dîndu-se și el în pîrpăra **însuratului.** CREANGĂ, P. 166 [atribut].

Era la **spălat** [circumstanțial de loc].

Foarte bine reprezentat este supinul cu funcțiune de circumstanțial de scop:

Ne poftiră la **scăldat.**

[Turcii] *se îndreptară spre Pipirig după* **jefuit.** CREANGĂ, A. 20.

// chemase pentru **scuturat.**

2. verb:

D-apoi iu nici de **păscut** *gîștele nu ești bun.* CREANGĂ, P. 147-148 [supin avînd complement direct].

*N-aveam nici de hrană, nici ţol de-**nvelit***
Şi nici o putere! . . . eram prăpădit! ALECSANDRI, P. I **41.**

B. După diferite verbe nepredicative (mai ales *a fi şi a avea)* şi precedat de prepoziţia *de,* supinul exprimă ideea de necesitate sau posibilitate:

Vom mai vedea noi ce mai este ***de făcut.*** SADOVEANU, o. i **33.**
— *Ce-**i de făcut,** Vasile ?*
— *Apoi ştiu eu, stăpîne ?* SADOVEANU, o. i **464.**
Vor fi multe ***de îndreptat.*** SLAVICI, N. I **51.**
Acolo se hotărî Zaharia să spuie Anicăi ce-avea ***de spus.*** SADOVEANU, o. II **96.**
Ce-or fi vorbit atît ? ce ***aveau de «discutat»?*** CAMIL PETRESCU, U. N. **119.**
Căldura nu mai e ***de suportat.***
*Nimeni n-**avea** timp* ***de pierdut.*** CEZ. PETRESCU **Î.** I **284.**

însoţit de un mod predicativ al verbului de la care e format, supinul capătă valoarea de «în ce priveşte (acţiunea verbului)», « cînd e vorba despre...», fiind urmat de obicei de o adversativă:

De omorît *nu l-a omorît jupînul, că jupînul nu era om aşa de rău. . . Dar. . .* CARAGIALE, O. I 171.

Supinul mai poate exprima provenienţa, ca în exemplul:

Cal ***de furat.***

Concluzii asupra folosirii modurilor

§ **322.** Se constată deci că un mod poate exprima mai multe idei, atitudini (conjunctivul de exemplu exprimă: bănuială, presupunere, îndemn, ordin etc), iar, pe de altă parte, aceeaşi idee poate fi exprimată prin moduri diferite (astfel ordinul se poate exprima prin imperativ, conjunctiv şi chiar indicativ). Există interferenţă şi între modurile personale şi cele nepersonale (infinitivul în locul imperativului sau al conjunctivului, participiul în locul indicativului etc).

FORMAREA VERBELOR

Observaţii generale

§ **323.** Limba romînă cunoaşte pe de **o** parte verbe primare, pe care le-**a** primit gata făcute, din latineşte sau din alte limbi, în primul rînd din slavă, pe de altă parte verbe derivate, adică verbe pe care romîna şi le-ă format ea însăşi prin procedeele obişnuite ale formării cuvintelor.

urechea, ***visa) codi, coti, împăraţi, vesti \ înceta, scurta, urgenta; curaţi, lungi, netezi, putrezi.*** Alteori sufixul este mai dezvoltat: ***vieţui.*** Se pot deriva, cu ajutorul acestor sufixe, verbe de la substantive sau adjective şi, mult mai rar, de la alte verbe.

a. Verbe derivate de la substantive sau adjective. Se pot distinge, după valoare, două categorii: unele arată că subiectul verbului face, produce, imită obiectul denumit de substantivul de unde derivă, sau tran; formă ceva în acest obiect (sau îi acordă calităţi denumite de adjectivul de bază): ***a dramatica*** « a face dramă dintr-un lucru, a imita o dramă», ***a fertiliza*** « a face fertil», ***a oficializa*** « a transforma în oficial», ***a urbanitţa*** « a transforma în urban», «a acorda calitatea de urban»; altele arată că subiectul verbului dotează ceva cu obiectul sau calitatea denumită de cuvîntul de unde derivă: ***a pietrui un drum*** înseamnă « a-l pava cu piatră». în afară de aceasta, unele verbe arată că subiectul este sau se comportă ca lucrul de la al cărui nume derivă verbul: ***a rivaliza*** « a fi rival, a acţiona ca un rival». Alături de aceste categorii de sens, între care în multe cazuri distincţia este greu de făcut, există o serie de alte nuanţe, dependente în mare măsură de sensul verbului derivat sau al verbului de unde derivă. Din această cauză sufixele se specializează mult mai puţin, toate servind aproape în aceeaşi măsură la simpla transformare a numelui în verb. Dacă un sufix sc specializează totuşi (cum este cazul lui ***-i****%a* «a face, a transforma în»: a ***concretiza*** «a face ceva concret, a transforma în concret»), aceasta nu înseamnă că nu se pot forma, cu acelaşi sufix, cuvinte cu altă valoare. S-a făcut astfel verbul ***a alfabetica*** care ar fi trebuit să însemne «a transforma în alfabet», dar care pînă la urmă a învins rezistenţa celor care au invocat valoarea sufixului şi s-a impus (la aceasta a contribuit dificultatea de a crea un cuvînt care să exprime acţiunea. Ar fi trebuit spus de exemplu ***a dezanalfabetiza).***

Sufixele cele mai importante sînt:

-i*%a* (de origine grecească, împrumutat de limba latină şi răspîndit în multe limbi): ***dinamiza', galvaniza, laiciza, muşamaliza, narcotiza, oficializa.*** Derivatele în *-i'za* se îmbogăţesc cuprinzînd şi cuvinte din franţuzeşte care comportă un element ***-iss- \ abrutiza, ateriza.***

Verbele cu sufixul *-iza* sînt în strînsă legătură cu substantivele formate cu sufixul ***-ism*** şi cu adjectivele formate cu sufixul ***-ist: socializa, socialism, socialist', colectiviza, colectivism, colectivist.***

-fica (împrumutat de la verbe compuse latineşti, sufixul fiind înrudit cu verbul ***a face) : clarifica, codifica, diversifica, exemplifica, glorifica, justifica, vintfica*** etc.

-isi (de origine neogreacă): ***aerisi, categorisi, economisi, istorisi, mărturisi, silabisi.*** Uneori acest sufix conferă verbului o nuanţă ironică: ***plimb ari si, tratarisi.***

-ui (de origine slavă): *chinui, lecui, păcătui, pâlmui, rîndui, sfătui, terciul, vieţui.*

b. Verbe derivate de la alte verbe. Limba romînă posedă foarte puţine sufixe cu ajutorul cărora să formeze verbe derivate de la alte verbe. Un singur sufix este mai bine reprezentat: *-ci* (cu valoare frecventativă şi uşor peiorativă) : *clipoci, împletici, spălăci, zburătăci.*

Formaţii regresive

§ 326. F o r m a ţ i i l e r e g r e s i v e sînt destul de rare printre verbe. Un tip clar reprezintă verbul *a audia,* refăcut din substantivul *audienţă,* după modelul *abunda: abundenţă, neglija: neglijenţă.* în unele medii circulă şi *a condolea* (neliterar), format în acelaşi chip de la *condoleanţe.* De la *regilor, furnizor,* s-a ajuns la *regina, furnica,* după modelul *coafa: coafor, controla: controlor.*

Mai merită să fie pomenit aici şi *haide,* interjecţie care a fost luată drept imperativ şi a ajuns să fie conjugată: *haidem, haideţi.*

ADVERBUL

§ 327, Adverbul este partea de vorbire în general neflexibilă (*vezi* cap. Noţiuni generale de morfologie, § 73) care arată o caracteristică a unei acţiuni, stări sau însuşiri.

Ş-adormi tîrziu cu mine-n gînd
Ca sâ visezi de minei COŞBUC, F. T. 8.
Atît de fragedă, te-asameni
Cu floarea albă de cireş. EMINESCU, O. I 117.

întrucît valoarea adverbului este caracterizarea unei acţiuni, stări sau însuşiri, adverbul determină sau completează cu noţiuni accesorii verbe, adjective (sau locuţiuni adjectivale), precum şi alte adverbe (sau locuţiuni adverbiale).

Lin vioarele răsună, iară cob%a ţine hangul. EMINESCU, O. I 85.
Amară-i frunza de nuc,
Mai amar doru ce-l duc. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 90.
Păcală era un om foarte de duh. NEGRUZZI, I 247.
Câta la noi aşa de blînd,
Senină şi tăcută. IOSIF, PATR. 10.
în societăţile primitive . . . mintea concepea mai cu anevoinfă. ODOBESCU, IST. ARH. 45.

Adverbul poate determina şi substantive care denumesc acţiuni, stări sau însuşiri.

Sosirea iubitului Costică goneşte orice gînd de plecare OrCasă. CARAGIALE, O. II 42.
Mă cheamă-ntîi Mai,
Aduc sărbătoare
"La mic şi la mare,
Ea cei mijlocii
Şi cei mai copii. BANUŞ, B. 102.

Unele adverbe se referă la întregul conţinut al propoziţiei sau la o anumită parte a ei, afirmînd sau negînd comunicarea făcută, prezentînd-o **ca** nesigură, precizînd-o, restrîngînd-o sau explicînd-o.

> ***Poate*** *vr-un pedant cu ochii cei verzui, peste un veac,*
> *Printre tomuri brăcuite aşezat şi el, un brac,*
> *Aticismul limbii tale o să-l pună la cîntari,* EMINESCU, O. I 134.
> *Gură tul învaţă minte, nu mă spune nimănui,*
> *Nici* **chiar** *lui, cînd vine noaptea lîngă patul meu tiptil,*
> *Doritor ca o femeie şi viclean ca un copil.* EMINESCU, o. i 60=
> *Dar stăi — o vorb-aş mai fi vrut,*
> *O vorbă* **numai** *să-ţi mai %ic.* IOSIF, PATR. 34.

Notă. Nu toate adverbele se pot referi la oricare dintre categoriile de mai sus (hotăritor în această privinţă este sensul lexical al adverbului, vezi § 334).

Adverbe primare şi derivate

§ 328. Există adverbe cu formă proprie, primare sau derivate.

a. Adverbe primare (moştenite din latină sau împrumutate din alte limbi ca atare): *agale, aproape, bine, ieri, mîine, mereu, ra%ona* etc. Cele mai multe adverbe primare sînt pronominale: *acolo, acum, aici, aşa, atunci, cînd, unde* etc.

> *Şi cîntînd, păşeşte*-**agale**
> *O copilă-n urma lor.* COŞBUC, B. I. 165.
> *Şe%ţ* **aici** *pînă despre !(iuă, că am să vin* **atunci** *tot eu să te ieu.* CREANGĂ, P. 97.
> **Ieri** *numai am venit, şi* **mine** *mă duc.* NEGRUZZI, I 39.

b. Adverbe derivate.

1. de la adjective:

— cu sufixul *-eşte.*

în latineşte, cel mai obişnuit sufix de formare a adverbelor era *-e* adăugat la rădăcina adjectivelor cu trei terminaţii (vezi Noţiuni de morfologie istorică, § 90). Din acest tip nu a rămas în romîneşte decît *bine* (faţă de *bun), târnă.* de adverbele în *-eşte*; aici, la origine, avem a face cu sufixul adverbial *-e,* adăugat .la sufixul adjectival *-esc.* Astfel *bărbăteşte,prieteneşte, romîneşte* pot fi considerate şi ca derivate de la adjectivele *bărbătesc, prietenesc, romînesc,* cu sufixul *-e,* şi ca derivate de la substantivele *bărbat, prieten, romîn,* cu sufixul *-eşte.* Dar în alte cazuri, explicaţia prin sufixul *-eşte* este singura posibilă, deoarece un adjectiv paralel în *-esc* nu există, de exemplu *muteşte* de la *mut (mutesc* nu există).

Pe cel din frunte călărea ea **bărbăteşle.** SADOVEANU, B. 13.

Pe cînd cu dascălii greci, feciorii de boieri învățau **romîneşte** *numai din întîmplare şi pe apucate, şi unii nu învățau nicidecum.* GHICA, S. 226.

— cu sufixul *-iş: morțiş.*

— cu sufixul *-(a)mente: absolutamente, completamente, legalmente, realmente, totalmente.*

Observaţie. Sufixul *-(a)mente,* **împrumutat din limbile romanice apusene, nu apare decît în limba literară, mai ales în operele ştiinţifice, juridice şi în publicistică. El a fost introdus în secolul trecut şi întrebuinţat destul de mult, dat n-a prins. Formaţiile cu** *-(a)mente* **au fost ridiculizate de Caragiale şi de alţi scriitori, încît ele au fost treptat părăsite şi astăzi nu se bucură de mare răspîndire. Singurele adverbe în** *-mente* **care mai au putere de circulaţie sînt cele derivate de la adjectivele cu terminaţia** *-al: realmente.*

2. de la substantive:

— cu sufixul *-eşte: mînțeşte.*

Băietul se pune **ciobăneşte,** *într-un genunchi, îmbucă răpede.* CREANGĂ, P. 153.

Domnu Dincă... îşi tot face vînt şi rîde **mînzeşte.** BASSARABESCU, Vulturii (1925), 119.

— cu sufixul *-iş: cruciş, fățiş, grăpiş, pieptiş.*

Se uitară toți la dînsul şi **cruciş** *şi curmeţiş.* PANN, P. V. III 56.

— cu prepoziţie: *acasă, alene, anume, devreme.*

3. de la verbe:

— cu sufixul *-// (-îs): tupiliş, chiorîş, tîrîş.*

Şi aşa o jierbeau de tare de nu ne ajungea casa; şi dam **chiorîş** *prin fasole, prin mațăre şi bob.* CREANGĂ, A. 98-99.

Unele adverbe au o particulă adverbială *-a* (ex.: *aiurea),* care a fost simţită ca articol şi a putut fi înlocuită astfel cu *-le: altmintrele.* Există în limba literară o serie de forme duble, adverbe cu şi fără particula *-a.* Exemple: *acum — acuma, aici — aicea, atunci — atuncea, pretutindeni — pretutindenea* etc.

Doi tineri mergeau **alăturea** *la pas.* NEGRUZZI, I 30.

Braț la braț păşesc **alături** *. . . le stă bine laolaltă.* EMINESCU, O. I 154.

Atuncea *m-am dus eu la presvitera Olimbiada şi m-am mărturisit ei tînguindu-mă.* SADOVEANU, N. P. 33.

Atunci *du-te, Alexa.* SADOVEANU, N. P. 34.

Adverbe cu aceeaşi formă ca alte părţi de vorbire

§ 329. Există însă şi adverbe care nu au formă proprie: anumite forme ale adjectivelor (şi participiilor), uneori şi ale substantivelor, se transformă în adverbe numai prin schimbarea întrebuinţării lor:

Aspru, rece *sună cîntul cel* **etern** *neisprăvit.* EMINESCU, O. I 158.

*Am coborît printre tufele de sulfină pe plaja goală, într-o altă latură, **rar** cercetată de mosafiri.* GALACTION, O. I 441.

(Cf. forma de masculin-neutru singular a adjectivelor: *aspru, rece, etern, rar.)*

*Forța partidului marxist revoluționar constă tocmai în faptul că el ia pieptiș greutățile, le arată **deschis** și **cinstit** în fața maselor, chemîndu-le la lupta pentru înfrîngerea lor.* GHEORGHIU-DEJ, ART. cuv. 709.

(Cf. forma de masculin-neutru singular a participiului *deschis).*

*Să cînte **ziua**-n luncă*
*Și **seara** cînd se-ntorc.* COȘBUC, F. T. 42.

(Cf. substantivele articulate *%iua, seara.)*

Aceste forme identice nu se deosebesc decît prin funcțiunile sintactice.

Și numeralul feminin *una* are valoare adverbială. El exprimă ideea de « unitate », de « solidaritate »:

*Să fim **una** amîndoi.* ALECSANDRI, T. 686.

De asemenea ideea de « continuitate»:

*El o ținea **una*** [—« mereu»].

*S-apuci pe drumul ista de la răsărit și să nu faci nici la dreapta nici la stînga, ci s-o ții **una**.* SEVASTOS, P. 10 *[una* = «tot înainte»].

Adverbe compuse

§ 330. Adverbele se pot compune cu prepoziții pentru a marca anumite raporturi: direcția, punctul de plecare, limita etc. Exemple: *în jos* față de *jos \ de departe* față de *departe; pînă aici* față de *aici* etc.

*Cobori **în jos**, luceafăr blînd,*
Alune cînd pe-o rață. EMINESCU, O. I 168.
*De treci codri de aramă, **de departe** ve%i albind*
Ș-au^i mîndra glăsuire a pădurii de argint. EMINESCU, O. I 85.

Alteori nu există nici o deosebire între sensul adverbului simplu și al celui compus. Exemple: *în curînd* față de *curînd] de abia* față de *abia* etc.

*Eu simt că voi muri-**n curînd**.* COȘBUC, F. T. 7.
***Curînd** aveți să mă plîngeți.* SADOVEANU, N. F. 7.

Locuțiuni adverbiale

§ 331. Cu valoare de adverb, în afară de adverbele propriu-zise, se întrebuințează și locuțiuni adverbiale:

Copilo, tu ești gata
***De-a pururea** să plîngi!* COȘBUC, F. T. 41.
*Și cînd propria ta viață singur n-o știi **pe de rost***
O să-și bată alții capul s-o pătrundă cum a fost ? EMINESCU, o. i 134.

Locuţiunile adverbiale sînt alcătuite:

a. Dintr-un substantiv, adjectiv, pronume sau numeral cu una sau **mai** multe prepoziţii. Exemple: *în veci, cu de-a sila, din nou, cu totul, într-una* etc.

*Î**n veci** îl voi iubi şi-**n veci***
Va rămînea departe. EMINESCU, O. I 175.
Hai şi noi la craiul, dragă,
Şi să fim **din nou** *copii.* EMINESCU, O. I 100.
Ce cauţi unde bate luna
Pe-un alb izvor tremurător
*Şi unde păsările***-ntr-una**
Se-ntrec cu glas ciripitor? EMINESCU, O. I 228.

Observaţie. În locuţiunile adverbiale formate cu prepoziţia compusă *de-a,* substantivul de bază apare articulat: *cu de-a sila, de-a rîndul, de-a binele.* Uneori, se adaugă la forma articulată elementul adverbial *-a: de-a binelea, de-a-ndoaselea.*

M-am gîndit . . . să mă scol neîntîr^iat . . • de la masă, plecînd apoi ele-a dreptul la gară. CAMIL PETRESCU, U. N. HI.

b. Din repetarea aceluiaşi cuvînt (substantiv, pronume sau adverb), punîndu-se între cei doi termeni o prepoziţie. Exemple: *ţi de ţi, nas în nas, din ce în ce, cît de cît* etc.

Pe vatra veche ard,
Pocnind **din vreme-n vreme,**
Trei vreascuri rupte dintr-un gard,
Iar flacăra lor geme:
Clipeşte-abia **din cînd în cînd**
Cu stingerea-n bătaie. COŞBUC, F. T. 6.

c. Dintr-un participiu la forma de plural feminin-neutru precedat de prepoziţia *pe.* Exemple: *pe alese, pe întrecute.*

Pornesc şi turturica şi calul fugind **pe întrecute.** CREANGĂ, P. 273.

Sînt frecvente locuţiunile cu participiul la forma negativă: *pe neaşteptate, pe negîndite, pe nesimţite.*

Numai iată că se treţeşte **pe neaşteptate** *cu Ivan Turbinca!* CREANGĂ, P. 309.

d. Din cuvinte rimate. Exemple: *calea-valea, harcea-parcea, talmeş-balmeş.*

Mai-nainte **calea-valea;** *erai deprins a trăi singur.* CREANGĂ, P. 161.

Adverbe de mod, de loc, de timp, de cauză şi de scop

§ 332. După conţinutul lor, adverbele şi locuţiunile adverbiale se împart în adverbe şi locuţiuni adverbiale de mod, de loc, de timp, de cauză şi de scop.

a. Grupa adverbelor de mod cuprinde în primul rînd adverbele care exprimă modul propriu-zis de desfăşurare a unei acţiuni, de existenţă a unei stări sau de posedare a unei însuşiri şi adverbele de cantitate, care arată cantitatea, gradul unei acţiuni sau al unei însuşiri.

în aceeaşi grupă (vezi mai jos, § 334) se încadrează adverbele care se referă la orice cuvînt din propoziţie sau la o întreagă propoziţie, exprimînd o afirmaţie sau o negaţie, nesiguranţă, precizare, restricţie, explicaţie.

1. Adverbe de mod propriu-zis: *aievea, alene, altfel, anevoie, aşa, bine,* toate adverbele identice ca formă cu adjectivele şi derivatele cu sufixele *-eşte, -is (-*"/)> -mente* etc.

Tot ce-ar %ice i se cade, tot ce face-i sade **bine.** EMINESCU, O. I 159.

Ceea ce spune nu a fost niciodată şi nici se poate **aievea** *întîmpla.* ODOBESCU, III 48.

2. Adverbe de cantitate: *atît, cam, destul, foarte, mai, mult, prea* etc.

O rămîi, rămîi la mine,
Te iubesc **atît** *de* **mult!** EMINESCU, O. I 111.

3. Adverbe de afirmaţie: *da, fireşte, negreşit* etc.

Da domnu' inginer a nostru nu pofteşte la masă ? . . .
— **Ba da,** *mătuşă Anghelină.* SADOVEANU, N. F. 10.

4. Adverbe de negaţie: *ba, nicidecum, nu* etc.

Ori c-a fi trăind calul, ori că n-a fi trăind, aceasta nu mă priveşte pe mine; numai vreu să ştiu dacă mi-l dai ori **ba ?** CREANGĂ, P. 194.

Nu *floarea vestejită din părul tău bălai,*
Căci singura mea rugă-i uitării să mă dai. EMINESCU, O. I 127.

Nu *l-am cunoscut şi n-am ţinut sâ amjle-a face cu el.* SADOVEANU, N. F. 7.

5. Adverbe de îndoială sau posibilitate: *parcă, poate.*

Parc-*ascult şi* **parc**-*aştept*
Ea din trestii să răsară
Şi să-mi cadă lin pe piept. EMINESCU, O. I 74.

Poate *de mult s-a stins în drum*
In depărtări albastre,
Iar ra%a ei abia acum
Luci vederii noastre. EM'NESCU, O. I 234.

6. Adverbe de precizare, de întărire: *chiar, tocmai.*

Vede-un tînăr **chiar** *alături,*
Pe-un cal negru e călare. EMINESCU, O. I 103.

7. Adverbe de restricţie, de exclusivitate: *doar, numai* etc.

Cînd cu gene ostenite sara suflu-n luminare,
Doar *ceasornicul urmează lung-a timpului cărare.* EMINESCU, O. I 130.

. *Fă-mă, doamne, cumu-ţi place,*

Numai popă nu mă face. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 467.

// avea numai şi numai pentru a îngriji de mîndrul dobitoc. GHICA, S. 266.

8. Adverbe explicative: *adică, anume, ca.*

Alergătorii . . . sînt datori a face jurul pieţii de patru ori, adică o cale de douăsprezece verste. NEGRUZZI, I 36.

Dar şi mirla din pădure
Are pe unul, anume
Pe cucul cu pene sure. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 206.

b. Adverbele de loc arată locul unei acţiuni sau al unei stări: *acasă, afară, aici, alături, aproape, departe, împrejur, înăuntru, încolo, jos, pretutindeni, sus* etc.

Dară ochiu-nchis afară înlăuntru se deşteaptă. EMINESCU, o. i 142.

Cum am ajuns sus, am simţit în nări aer rece cu mireasmă de iarnă. SADOVEANU, v. F. 21.

c. Adverbele de timp arată timpul în care se petrece o acţiune sau există o stare: *acum, adesea, apoi, aseară, astăţi, cînd, cîteodată, curînd, deocamdată, dimineaţa, iarna, ieri, îndată, joia, mîine, mereu, noaptea, odată, seara, totdeauna, ţiua* etc.

Şi dacă norii deşi se duc
De iese-n luciu luna,
E ca aminte să-mi aduc
De tine-ntotdeauna. EMINESCU, O. I 193.

Şi-asculţi ce spune codrul -
Cînd plînge ziua-ncet. COŞBUC, F. T. 43.

Nichifor Eipan s-a arătat totdeauna foarte priceput în meşteşugul oieritului. SADOVEANU, B. 10.

Căpitanul ne asigură că mîine.. . poimîine îi dăm drumul CAMIL PETRESCU, U. N. 246.

Astăzi îi o săptămînâ
De cînd umblam prin grădină,
Cu iubita mea de mînă. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 82.

d. Avem un singur adverb de cauză, care arată cauza unei acţiuni sau a unei stări: *de aceea.*

Şi de-aceea de-aţi-nainte poţi să nu mă mai întrebi
De ce ritmul nu m-abate cu ispită de la trebi,
De ce dorm îngrămădite între galbenele file
Iambii suitori, troheii, săltăreţele dactile. EMINESCU, O. I 141.

e. Adverbele de scop arată scopul unei acţiuni sau al unei stări, *înadins, de asta, pentru asta.* Numărul lor este de asemenea redus.

A pus înadins pe feciorii boiereşti să-mi caute pricină. CREANGĂ, A. 158.

Adverbe cu valori multiple

§ 333. Unele adverbe pot avea, după context, valori deosebite, intrînd astfel în mai multe categorii.

Adverbul *aci,* de pildă, poate avea atît sens local, cît şi sens temporal.

Local:

Să ne îmbăiem **aci!** ISPIRESCU, L. 37.

Temporal:

Aci *era la Socola,* **aci** *în Iaşi,* **aci** *la mînăstirea şi în Tîrgul-Neamţului profesor.* CREANGĂ, A. 135.

Munca pe om niciodată nu-l lasă a flămînzi,

*Aşadar d-***aci***-nainte să nu şedem lenevoşi.* PANN, P. V. II 91.

Tot aşa adverbul *înainte* exprimă anterioritatea şi în spaţiu şi în timp.

Local:

La plăcinte **înainte** *şi la război înapoi.*

Temporal:

De nu i-ar muri mulţi **înainte.** CREANGĂ, P. 122.

Adverbul *abia* exprimă circumstanţe temporale şi modale.

Temporal:

Şi **abia** *plecă bătrînul... Ce mai freamăt, ce mai ^bucium!* EMINESCU, O. I 147.

Modal:

Abia *atingi covorul moale,*
Mătasa sună sub picior. EMINESCU, O. I 117.

Adverbul *aproape* poate avea:

a. sens local:

*Ci eu aş vrea ca unul, venind de mine-***aproape,**
Să-mi spuie al tău nume pe-nchisele-mi pleoape. EMINESCU, O. I 127.

b. sens temporal:

*Odată, vara, pe-***aproape** *de Moşi, mă furişe^ din casă.* CREANGĂ,-A. 47.

c. sens modal:

O luptă care trebuia să ţină **aproape** *patru secoli începu atunci.* BĂLCESCU, M. V. 8.

Cînd **aproape, aproape** *să pun mina pe dînsul, i-am pierdut urma.* CREANGĂ, P. 52.

Unul dintre adverbele cu cele mai multe valori este *mai.* În latineşte, *magis* se întrebuinţa la început pe lîngă verbe, apoi a început să se întrebuinţeze şi pe lîngă unele adjective care nu aveau comparativ. În limba romînă, atunci cînd e întrebuinţat pe lîngă adjective (şi locuţiuni adjectivale), adverbe (şi locu-

ţiuni adverbiale), adverbul ***mai*** a devenit un simplu instrument gramatical de formare a gradului comparativ de superioritate :

O vin\ în pârul tău bălai
S-anin cununi de stele,
Pe-a mele ceruri să râs ai
Mai mîndră decît ele. EMINESCU, o. i 172.
Mi-a părea cum că natura
Toată mintea ei şi-a pus,
Decît orişice păpuşă
Să te facă mai presus. EMINESCU, o. i 100.

în această calitate el ajunge să formeze, în vorbirea familiară, şi comparativul unor substantive:

Cînd ai să te apuci de roman ? Mai linişte ce avem . . . VLAHUŢĂ, D. 297.
— Dă o molimă peste ele. Să vă port eu răspunderea'?
— Mai molimă decît nemţii. . . CEZ. PETRESCU, î. I 189.

Pe lîngă adverbe care nu au grade de comparaţie, ***mai*** arată proximitatea:

— Aşa-i că ţi-a că%ut tronc la inimă ?
— Mai aşa. CREANGĂ, P. 166.

Acelaşi sens îl are în ***mai niciodată.***

Pe lîngă verbe, adverbul ***mai*** are următoarele valori:

a. « aproape»

La pămînt 7nai că ajunge al ei pâr de aur moale. EMINESCU, o. i 5.

b. «încă» (durata, continuitatea)

De unele îmi mai aduc aminte. SADOVEANU, o. II 5.
O vis ferice de iubire,
Mireasă blîndă din poveşti^
Nu mai %îmbi! EMINESCU, O. I 117.

c. « puţin », « în parte »

Norii s-au mai răzbunat
Spre apus, dar stau grămadă
Peste sat. COŞBUC, F. T. 62.

Repetarea lui ***mai*** exprimă ideea de proximitate, echivalînd ca sens cu «puţin mai lipsea ca», «gata-gata».

Un cuptor nelipit şi mai mai să se risipească. CREANGĂ, P. 177.

Fiindcă diavolul acela negru era mai-mai sâ-l ajungă... Dadaci se alipi unei companii în mers. CAMILAR, N. II 65.

Repetarea adverbului ***mai*** înaintea verbelor exprimă alternanţa în timp a acţiunilor exprimate de acele verbe.

Ea-l asculta pe copilaș
Uimita și distrasă,
Și rușinos și drăgălaș
***Mai** nu vrea, **mai** se lasă.* EMINESCU, O. I **175.**

Părţile vorbirii determinate de adverb

§ **334.** întrebuinţarea adverbelor diferă după grupa din care fac parte.

Adverbele de loc, de timp, de cauză şi de scop nu pot determina decît acţiuni şi stări, deci verbe şi substantive care denumesc acţiuni sau stări.

Verbul este determinat foarte des şi de adverbe de mod, îndeosebi de adverbe care exprimă modul propriu-zis. Aceste adverbe nu determină însă şi substantive nume de acţiuni (ideea respectivă este exprimată pe lîngă substantiv de un adjectiv; să se compare *luptă* **activ** cu *lupta* **activă).**

Adverbele de cantitate (din categoria adverbelor de mod) şi uneori chiar adverbe de mod propriu-zise, exprimînd în primul rînd gradul sau intensitatea unei caracteristici şi mai rar a unei acţiuni, se referă mai ales la adjective (şi locuţiuni adjectivale) şi adverbe (şi locuţiuni adverbiale), rareori la verbe. Astfel, adverbul *foarte,* care în limba literară este instrument de formare a gradului superlativ la adjective şi adverbe (ex. *Fiarele cele mai sălbatece din lume . . . sînt multe* **foarte.** ISPIRESCU, L. 6), apare, numai regional si în limba veche, ca determinativ al unui verb.

*El. . . se mînie **foarte** de înșelăciunea, nemulțumirea și perfidia împărătească.* BĂLCESCU, M. **v. 412.**

O mîndră am iubit
*Și **foarte** m-a celuit.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. **500.**

în limba literară contemporană adverbul *foarte* nu se întrebuinţează pe lîngă verb decît în expresia *a foarte mulțumi:*

*îți **foarte** mulțumesc, dragul meu iubit.* ISPIRESCU, L. **35.**

Adverbele de cantitate pot apărea şi pe lîngă substantive care exprimă noţiuni asemănătoare cu însuşirile exprimate de adjective. Exemple: *artist, poet, copil, bărbat* (vezi Adjectivul, § **152).**

în anumite situaţii, adverbele de cantitate *prea* şi *foarte* se întrebuinţează eliptic, singure, dar repetate:

Asta e ***prea-prea.***
*Să fie nici **prea prea,** nici **foarte foarte.*** PANN, P. V. III **77.**
Iorgu: — *. . . îmi pare bine că reînnoiesc amiciția cu d-ta.*
Gîngu: — *Așa ș-așa, nici **prea prea,** nici **foarte foarte.*** ALECSANDRI, T. **1002.**

Farfuridi: — *. . . Adică vreau să %ic, da, ca să fie moderați . . . să fie ori **prea-prea,** ori **foarte-foarte.*** CARAGIALE, O. VI **133.**

Adverbele de comparaţie *ca, cît, decît* (din categoria adverbelor de mod) fac legătura între un adjectiv, adverb, substantiv sau verb şi termenul de comparaţie al noţiunii exprimate de acestea, căpătînd astfel valoare de prepoziţii.

Adverbele de afirmaţie, negaţie, nesiguranţă, precizare, restricţie şi adverbele explicative se referă la întregul conţinut al comunicării făcute sau numai la un membru al ei, care poate fi orice.parte de vorbire sau un grup de cuvinte din propoziţie.

Adverbele pronominale

§ 335. Printre adverbe se poate distinge, atît prin origine cît şi prin sens, grupa adverbelor pronominale, adică a adverbelor care provin din rădăcinile pronominale şi ţin locul cuvintelor care exprimă, în mod hotărît sau nehotărît, circumstanţe şi prin care se pot introduce întrebări sau propoziţii subordonate. Circumstanţa indicată de adverbele pronominale nu reiese decît din context. Exemplu:

Pe malul apei se-mpletesc
Cărări ce duc la moară —
***Acolo,** mamă, te ţăresc*
Pe tîne-ntr-o căscioară. COŞBUC, F. T. 5.

Principalele categorii de adverbe pronominale sînt:

a. Adverbele demonstrative: *acum, aici, acolo, atunci* etc.

Tîrţie toamnă e acum,
Se scutur frunţele pe drum. EMINESCU, O. I 235.

***Acolo,** lîngă ityoară, iarba pare de omăt.* EMINESCU, O. I 85.

***Acolo,** între codri, la 1200 de metri înălţime, se deschide şesul acestor două ape; tot **acolo** în şesul acela înalt ajunge şipîrîul Şerpilor.* SADOVEANU, V. F. 16.

Observaţie. Pentru întărirea unor adverbe demonstrative — deictice (adică arătătoare) prin ele înşile— se folosesc, regional, particulele deictice *-să, -iă: (a)ici-sa, acolo-ia.*

b. Adverbele nehotărîte, care dau numai indicaţii vagi: *cîndva, odată, undeva, uneori* etc.

*A fost **odată** ca-n poveşti,*
A fost ca niciodată,
Din rude mari împărăteşti,
O prea frumoasă fată. EMINESCU, O. I 167.

*Ne venea **uneori** să ne luăm lumea în cap.* SADOVEANU, N. F. 6.

***Cîndva** locul se chema Oaşa-Mică.* SADOVEANU, V. F. 18.

c. Adverbele relativ-interogative: *cînd, cum, unde* etc.

***Unde** ai văţut vr-odată aste ţări necunoscute ?*
***Cînd** se petrecur-aceste? La o mie patru sute?* EMINESCU, O. I 155.

Vino-n codru la izvorul
Care tremură pe prund,
Unde** prispa cea de **brazde
Crengi plecate o ascund. EMINESCU, O. I 75.

Adverbele pronominale de orice categorie pot fi şi ele, după raportul exprimat, adverbe pronominale de m o d *(aşa, cum* etc), de l o c *(acolo, unde* etc), de t i m p *(acum, cînd, uneori* etc), de c a u z ă *(de aceea)* şi de s c o p *(de asta, pentru asta, de ce*

întrebuinţarea adverbelor

§ 336. Funcţiunea caracteristică pentru adverb este aceea de circumstanţial : adverbul de loc este circumstanţial de loc, adverbul de timp — circumstanţial de tkfYp etc Am văzut-însă că, pe lîngă un sens fundamental, adverbele pot avea şi alte valori; în felul acesta un adverb cu sens fundamental temporal poate îndeplini în propoziţie funcţiunea de circumstanţial de mod.

***Mai degrabă** merg pe jos, decît să nu plec.*

Cînd se referă la substantive nume de acţiuni sau de stări, adverbul are funcţiunea de atribut adverbial.

Puteri de nu vei fi avînd
De plată, vorbă-i lasă
Că-i voi lucra o tţi, oricînd,
La-ntorsul meu **acasă.** COŞBUC, P. 377.

***Vede** viaţa ca un cal cu ochelari: drumul înainte, fără să ştie ce se petrece la dreapta şi la stingă.* CEZ. PETRESCU, Î. I 386.

Cu prepoziţie, adverbul poate îndeplini funcţiunea de atribut pe lîngă orice substantiv.

Adverbele pot intra şi în componenţa predicatului, mai cu seamă în expresii impersonale alcătuite cu verbul *a fi (este bine, este frumos, este necesar)* care au drept subiect o propoziţie.

Cu el însă era greu să se întîlnească. SADOVEANU, o. ii 109.

Uneori însă adverbele constituie singure predicatul regentei unei propoziţii subiective ; în această împrejurare ele se numesc adverbe p r e d i c a t i v e .

***Desigur** că m-aţi crede un erou.* DELAVRANCEA, H. T. 48.

în categoria adverbelor predicative intră îndeosebi adverbe care exprimă necesitatea, siguranţa, probabilitatea: *fireşte (că), desigur (că), poate (că), probabil (că)* etc.

N o t a. Adverbe predicative sînt numai cele cu valori impersonale care formează predicatul regentei unei subiective. în afară de această situaţie, mai pot apărea cu funcţiunea de

predicat şi adverbele care fac parte dintr-o locuţiune verbală al cărei verb de bază este suprimat. Astfel în versurile :

A.^i am sci-nrnste~ în grindă-—
***»/os din cui** acum, oglindă! [**jos** =* da-te jos). COŞBUC, it. I. 87.

Gradele de comparaţie

§ 337. Adverbul este în general neflexibil, în sensul că nu se declină şi nu se conjugă. Cu toate acestea el este legat de părţile de vorbire flexibile prin posibilitatea de a avea grade de comparaţie ca adjectivul. Comparaţia adverbelor se face cu aceleaşi procedee ca şi la adjective.

Pot avea grade de comparaţie îndeosebi adverbele de mod identice ca formă cu adjectivele, derivate de la acestea sau simţite în legătură cu adjectivele (cazul adverbului *bine,* simţit în legătură cu adjectivul *bun,* deşi nu e derivat în romîneşte de la acesta).

Îngînat de glas de ape
Cînt-un corn cu-nduioşare
Tot ***mai tare*** *şi* ***mai tare.*** EMINESCU, O. I 103.
Ştiu **mai bine** *ce-ti prieşte.* EMINESCU» O. I 102.

Există însă şi unele adverbe de loc şi de timp care, exprimînd caracteristici relative, pot avea grade de comparaţie. Exemple : *aproape, departe, devreme, tir%iu.*

Ungă cortu-i, unul dintre fiii Jalnicului domn
Stă ţţîmbind de-o amintire, pe genunchi scriind o carte,
S-o trimită dragii sale, de la Argeş **mai departe.** EMINESCU, O. I 149.
O să regretaţi, dar **prea tîrziu,** *musiu nepoate.* SADOVEANU, N. F. 33.

în acelaşi chip ca adverbele se pot compara şi locuţiunile adverbiale.

Suflă **mai cu inimă,** *Leano.* DELAVRANCEA, II. T. 34.

Ciobanul i-a turnat şi ei', silind-o să lepede **cît mai de sîrg** *tablaua cu mere pe masă.* SADOVEANU, N. F. 16.

O b s e r v a ţ i e . Adverbele comparabile pot primi **şi** sufixe care le dau o nuanţă **gra**duală. Exemple: *încetineli binişor, depărtisor, repejor.*

Strecurindu-ne ***înceţi nel*** *prin tot felul de cotituri, fără pericol, iată-ne ajunşi pe tărîmurile aprige ale lînătoarei celei mari.* ODOBESCU, I U 76.

Răstoarnă albinele frumuşel din pălărie în bus ti ***han****, îl întoarce* ***binişor*** *cu gura în jos.* CREANGĂ, P. 238.

Se mănîncă la dumneavoastră cam ***tXvziov.*** SADOVEANU, N . F . 181.

Adverbe cu Valoarea altor părţi de vorbire

§ 338. Pierzîndu-şi sensul de caracteristică a unei acţiuni, stări sau însuşiri, adverbele pot avea valori de alte părţi de vorbire şi anume valoare de prepoziţie şi de conjuncţie.

a. Legătura dintre adverb şi prepoziţie este evidentă. Unele prepoziţii din limba noastră provin din adverbe latineşti (ex. prepoziţia ***întru*** < adverbul * latinesc ***intro)***, iar numeroase locuţiuni prepoziţionale formate pe teren romînesc sînt alcătuite dintr-un adverb şi o prepoziţie. Exemple: ***afară de, alături de*** etc.

[Turturica] ***s-a pus alături cu dînsul, pe o cracă verde a stejarului.*** ODOBESCU, III 35.

Există şi adverbe care se întrebuinţează cu valoare de prepoziţii fără unirea cu vreo prepoziţie, deosebirea formală dintre întrebuinţarea adverbială şi cea prepoziţională constînd numai în « articularea» adverbului folosit cu valoare prepoziţională. Exemple: ***înainte — înaintea*** (casei), ***îndărăt — îndărătul*** (şcolii).

Alteori nu se mai face nici această distincţie formală între cele două valori. Exemplu: ***deasupra.***

b. Legătura adverbelor cu conjuncţiile se manifestă în primul rînd în valoarea de conjuncţii a adverbelor relative ***unde, cînd, cum,*** care introduc diferite feluri de propoziţii subordonate.

De asemenea, numeroase adverbe intră în componenţa locuţiunilor prepoziţionale şi conjuncţionale: ***împreună cu, ca nu cumva*** etc.

Aş fi nimerit desigur şi cîte un graure din cei care %boarâ printre vitele din cireada şi, împreună cu ciorile, se cocoţează jucîndpe spinarea boilor. ODOBESCU, III 23.

O dovadă a legăturii dintre adverbe şi conjuncţii o constituie şi faptul că unele cuvinte au şi valoare de adverb şi de conjuncţie. Cel mai clar exemplu în această privinţă este //.

Cînd pune mîna pe ceva scris, trâmis de tine, îl şi tipăreşte. GHICA, S. 245.

Cînd gîndeşti să scapi de-un râu,
Vine altul şi mai greu. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 222.

Scris în cartea vieţii este şi de veacuri şi de stele
Eu sâ fiu a ta stăpînă, tu stâpîn vieţii mele. EMINESCU, o. i 142.

c. Prin schimbarea categoriei gramaticale adverbele pot deveni substantive. Exemplu:

într-un tîrziu, neridicînd
De jos a ta privire:
« Eu simt că voi muri-n curînd». COŞBUC, F. T. 7,

faţă de :

Am stat de vorbă pînă tîrziu. VLAHUŢĂ, G. V. 38.

d. Unele adverbe (de pildă ***bine, aşa, aproape)*** sînt întrebuinţate şi cu valoare adjectivală:

De-aşa vremi se-nvredniciră cronicarii şi rapsodii. EMINESCU, O. I 149.

Aurind împăratul că este la un sat aproape un unchiaş dibaci, a trimis să-l cheme. ISPIRESCU, L. 1.

e- în schimb, alte părţi de vorbire sînt folosite adeseori cu valoare adverbială.

Substantivul *păcat* este folosit cu valoare de adverb predicativ în construcţii ca:

Păcat *că n-ai fost la conferinţă!*

Cîteodată el îşi mai manifestă legătura cu substantivul prin articulare şi determinare atributivă: «. '•

Păcatul *mare, că nu stau în mahalaua asta.* NĂDEJDE, N. 107.

Pronumele nehotărît *tot* apare adesea întrebuinţat adverbial cu sensul de « mereu », « necontenit ».

Iar colo bătrînul dascăl, cu-a lui haină roasă-n coate,
într-un calcul fără capăt ***tot*** *socoate şi socoate.* EMINESCU, o. i 132.

Grijeau de foc şi ***tot*** *turnau la lemne, de înflorise grătarul ca hrînduşa de toamnă.* GALACTION, o. i 249.

Uneori, apare alături de *mereu:*

Mamă, sînt silită eu
Sâ-i ***tot*** *văd în vis* ***mereu***
Ochii de jăratic? COŞBUC, B. I. 224.

înaintea unui comparativ, *tot* adverbial înseamnă « din ce în ce»:

Luceşte c-un amor nespus
Durerea să-mi alunge,
Dar se înalţă ***tot*** *mai sus,*
Ga, sâ nu-l pot ajunge. EMINESCU, o. i 175.

într-adevăr, ploaia venea ***tot*** *mai aproape.* GALACTION, O. I 79.

Pronumele relativ *ce* este folosit cu valoare adverbială în propoziţii exclamative (= « cît de »).

O, ***ce*** *frumoşi ochi ai!* EMINESCU, o. i 95.

Ce *mult' se iubeau şi* ***ce*** *bine trăiau ei aşa pierduţi cu mintea ca-ntr-o poveste.* VLAHUŢĂ, N. 42.

Complementul adverbului

§ 339. Complementul adverbului se construieşte ca şi al adjectivului,

a. Cînd un adverb de cantitate sau de mod propriu-zis determină un adjectiv sau alt adverb, legătura dintre ele se face cu prepoziţia *de.* Exemple: ***destul de*** *bine,* ***uimitor de*** *frumos* etc. Fac excepţie adverbele *foarte, mai, mult, prea, puţin* şi *tare,* dujpă care nu se pune *de* niciodată *(foarte mare, mai mică, tare bun),* şi *aşa,* care apare construit şi într-un fel şi într-altul:

Căta la noi ***aşa de*** *blînd*
*Senină şi tăcută** IOSIF, PATR. 10.

' *ILuna pe cer trece*-**aşa** *sfîntă si clară,*
Ochii tăi mari caută-n frunţa cea rară. EMINESCU, O. i 231.

b. Atunci cînd complementul de comparaţie al unui adverb este pus înaintea acestuia, între termenul de comparaţie şi adverb apare prepoziţia *de:*

Abia atingi covorul moale,
Mătasa sună sub picior,
Şi de la creştet pîn-în poale
Pluteşti ca visul **de** *uşor.* EMINESCU, O. I 117.

c. Adverbul *asemeni {asemenea)* se construieşte uneori, după model străin, cu complementul în dativ:

Motoc îi sărută mina, asemenea **eînelui,** *care, în loc să muşte, linge mîna care-l bate.* NEGRUZZI, I 141

în loc de *asemenea cu.*

După modelul acesta, în limba contemporană apare construit cu dativul şi adverbul *întocmai,* al cărui complement trebuie să fie de comparaţie: *întocmai ca dinele* (şi nu *întocmai cîinelui).*

PREPOZIŢIA

§ 340. P r e p o z i ţ i a este partea de vorbire care ajută la exprimarea raporturilor sintactice existente între termenii unei propoziţii, adică raporturile dintre substantiv şi atributul lui, dintre verb şi complementele lui, dintre adjectiv sau adverb şi complementul lor.

La mijloc **de** *codru des*
Toate păsările ies. EMINESCU, O. I 215.
Pentr-un păhărel **de** *vin*
M-ai dat, maică, **la** *străin.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 175.
Şade Toma Alimoş,
Haiduc **din** *ţara* **de** *jos,*
Nalt **la** *stat,*
Mare **la** *sfat*
Şi viteaz cum n-a mai stat. TEODORESCU, P.P. 581.

Prepoziţia este un cuvînt ajutător, întrucît nu are sens lexical de sine stătător şi nu se întrebuinţează decît ca element de legătură între termenii unei propoziţii. Prepoziţia nu are rol sintactic independent şi nu constituie o parte de propoziţie, ci numai ajută la exprimarea legăturilor dintre diferitele părţi de propoziţie.

Prepoziţii simple şi compuse; locuţiuni prepoziţionale

§ 341. După forma lor prepoziţiile sînt s i m p l e (*a, către, contra, cu, de, fără, în, între, la, lîngă, pînă, pe, pentru, spre, sub* etc.) şi c o m p u s e (*de la, de către, de pe, dinspre, fără de, pe la* etc).

Funcţiunea de prepoziţie o îndeplinesc si l o c u ţ i u n i l e p r e p o z i ţ i o n a l e, expresii formate din prepoziţii unite cu adverbe sau cu substantive: *afară de, de-a lungul, deasupra, dinaintea, din cauza, dindărătul, împrejurul, în urma, peste drum de etc.*

Cazul cuvîntului precedat de prepoziţie

§ 342. Prepoziţiile simple şi compuse se construiesc cu substantivul, pronumele, adjectivul, numeralul în cazul acuzativ:

Se scutură din **salcîmi** *o ploaie de* **miresme.** DELAVRANCEA, V. V. 233.
Mergi cu **mine** *la* **teatru?**

Numai prepoziţiile *asupra* şi *contra* se construiesc cu cazul genitiv:

Am venit să ne luptăm greu, destul ai viclenit asupra **tatălui meu!** EMINESCU, N. 7.
Să aruncăm doar o ochire asupra **trecutului.** BĂLCESCU, M. V. 5.
Romînii vărsară şiroaie de sînge şi se jertfiră ca nişte martiri pentru apărarea civilizaţiei în contra **barbariei.** BĂLCESCU, M. V. 8;

cu pronumele posesiv:

Cine nu e cu noi e contra **noastră;**

sau cu pronumele personal neaccentuat în dativ cu valoare posesivă:

Astfel tise lin pădurea,
*Bolţi asupră-***mi** *clătinînd.* EMINESCU, O. I 111.

Observaţie. În limbajul comercial, prepoziţia *contra* se construieşte şi cu acuzativul: *am predat pachetul contra chitanţă; contra cost.* Această construcţie este neliterară.

Cazul cuvîntului precedat de locuţiune prepoziţională

a. Locuţiunile prepoziţionale cu formă articulată, alcătuite prin articularea unui adverb (precedat sau nu de o prepoziţie) sau dintr-o prepoziţie şi un substantiv articulat, se construiesc cu substantivul, pronumele, numeralul în genitiv:

împrejurul **casei** *e o grădină frumoasă;*

cu pronumele posesiv;

În faţă **noastră** *este viaţa;*

Cu pronumele personal neaccentuat în cazul dativ (posesiv):

*împrejuru-***ne** *s-adună*
Ale Curţii mîndre neamuri. EMINESCU, O. I 101.

b. Locuţiunile prepoziţionale cu formă nearticulată, alcătuite dintr-urr adverb şi o prepoziţie sau dintr-un substantiv şi o prepoziţie, se construiesc^ în general, cu cazul acuzativ.

Recunosc că am fost vinovat faţă de **tine.**

Observaţie. În construcţii de felul: *asupră-mi, împotriva-i,* împreună cu pronumele personal neaccentuat în cazul dativ, prepoziţiile şi locuţiunile prepoziţionale care se constţjiiesc cu genitivul pot să se găsească şi în forma nearticulată: *asupră-mi* şi *asupra-mi; împotriva-i* şi *împotrivă-i; înaintea-i* şi *inainte-i* etc.

Articularea substantivului după prepoziție

§ 344. în general, substantivul precedat de prepoziție nu se articulează- Sub forma articulată apare numai atunci cînd este determinat de un atribut care îi dă un sens hotărît:

Stau pe **scaun**

dar:

Stau pe **scaunul cel mare;**

Plec în **Uniune** —

dar: .

Plec **în Uniunea Sovietică.**

Excepție de la regula generală face prepoziția *cu,* după care substantivul: poate fi articulat și fără să fie determinat printr-un atribut:

Scriu cu **creionul.**

Pentru explicarea acestei excepții trebuie să pornim de la situațiile în care *cu* are valoare de conjuncție copulativă (« și») precedînd un substantiv care are funcțiune de complement sociativ, deci foarte apropiată de funcțiunea de subiect logic -.*Cartea am scris-o cu* **prietenul meu.** *(Prietenul meu* a îndeplinit și el acțiunea verbului *a scrie?)*

Prepozițiile permit însă articularea substantivului următor nedeterminat din punct de vedere formal, în cazul cînd acest substantiv denumește o ființă, unică în momentul dat pentru subiectul vorbitor.

Merg și eu la secție, nene Turturene, s-o mai văț pe **hoața.** CARAGIALE, o. i 157.

A chemat pe **doftorul** *să-l îngrijească.* CARAGIALE, O. IV 195.

Mă întorc de la **mama.**

Problema sensului Texical al prepoziției

§ 345. Prepozițiile nu au sens lexical de sine stătător, dar nu sînt complet lipsite de valoare lexicală. Gradul de posedare a unei valori lexicale nu este însă același la toate prepozițiile. Din acest punct de vedere este evidentă mai ales deosebirea dintre prepoziții și locuțiunile prepoziționale: locuțiunile prepoziționale au o valoare lexicală destul de puternică, pe cînd valoarea lexicală a prepozițiilor propriu-zise este mult mai slabă. Aceasta se explică prin faptul că la locuțiunile prepoziționale elementele constitutive își mai mențin sensul pe care îl au ca substantive sau adverbe, pe cînd la prepozițiile propriu-zise legătură cu cuvintele din care provin nici nu se cunoaște în cele mai multe **cazuri.**

Prepoziţia ajută la exprimarea a numeroase şi variate raporturi. Valoarea prepoziţiei într-un anumit context este determinată de sensul cuvintelor pe care le leagă. Astfel în exemplele:

în cinci, şase sate abia putu nemeri una după placul ei. CREANGĂ, H. 4.

în clipa aceasta este cu copiii ei. ISPIRESCU, L. 4,

valoarea locală sau temporală a prepoziţiei *în* se desprinde din sensul substantivelor pe lîngă care stă,

în exemplele:

Sara **pe** *deal buciumul suna cu jale.* EMINESCU, O. I 231.

L-am întrebat **pe** *Vasile,*

prepoziţia *pe* are valori cu totul diferite. In prima propoziţie *pe* are valoare locală, alcătuind împreună cu substantivul *deal* circumstanţialul de loc al predicatului *sună,* pe cînd în cea de a eloua *pe* nu este decît un morfem al cazului, acuzativ, ajutînd la exprimarea complementului direct.

în alte împrejurări prepoziţia capătă o anumită valoare numai datorită sensului verbului de care depinde complementul construit cu ajutorul ei. Astfel nu se poate spune că prepoziţia *între* exprimă ideea de distribuţie, întrucît în exemple de tipul:

Sarcinile s-au împărţit **între** *membrii colectivului,*

valoarea aceasta este dată de verbul *a împărţi* pe lîngă care stă.

Fenomenul opus diversităţii de sensuri pe care o prezintă unele prepoziţii este sinonimia lor. în anumite situaţii acelaşi raport sintactic poate fi exprimat de două sau chiar mai multe prepoziţii. De exemplu succesiunea în timp poate fi exprimată cu ajutorul prepoziţiilor *cu, de, după: ţţi* **cu** *?ţi, %oi* **de** *ţţi; seară* **de** *seară, seară* **după** *seara.* Direcţia unei mişcări se exprimă atît cu prepoziţia *către,* cît şi cu *spre:*

Apucînd calea **către** *răsărit, s-a dus.* ISPIRESCU, L. 4.

Cînd soarele se pleacă **spre** *apus . . . farmecul tainic al singurătăţii creşte,* ODOBESCU, I 17.

PRINCIPALELE PREPOZIŢII ALE LIMBII ROMÎNE CU DIFERITELE LOR VALORI

A

§ 346. Prepoziţia *a* a fost mult întrebuinţată în trecut, dar astăzi marc parte a întrebuinţărilor ei sînt învechite.

Notă, în limba veche, şi azi regional, prepoziţia *ă* introduce complementul care exprimă :

1. locul :

Juca fata Irodiadei a mijloc şi plăcu lui Irod. **CORESI, T. 3Z.**

Cînd a fost badea a munte, mergeam la strungă fi mulgeam oile. **GR. S. VI zoş.**

Se păstrează în limba literară numai în unele construcţii devenite adverbe de loc: *acasă, afund, alături, alocuri, aminte.*

2. scopul:

Mearsă in pădure a leamne. **DOSOETEI, V. S. 26.**

Prepoziţia ***a*** se întrebuinţează:

1. ^după verbe care înseamnă «a semăna» etc.

Te uită în toate părţile, doară vei vedea aşa ceva care să semene a sat. ISPIRESCU, L. 336.

Gura ta miroase-a vin
Şi braţele-a rozmarin. JARNIK-BÎRSEANU, D. 20.

Barba şi punga . . . te făcea sâ calci a popă. CREANGĂ, A. 86.

2. după verbe care arată direcţia, printre care trebuie socotite şi verbele care înseamnă « a prevesti» :

Trage a boier.

Vuia în sobă tăciunele aprins', care se %ţ- că face a vînt şi vreme rea. CREANGĂ, A. 34.

Să ştiţi, măi, că asta nu-i a bine. V i AHUŢĂ, C. L. 115.

Şi în aceste întrebuinţări prepoziţia ***a*** apare numai în formule moştenite, ea nemaifiind productivă astăzi.

3. înaintea infinitivului:

Şi unde nu încep a fugi de-mi scăpărau picioarele. CREANGĂ, A. 6.

Ştia, ve%i bine, soarele cu cine are de-a face, căci eram feciorul mamei, *care şi* ***ea cu adevărat că ştia a face multe şi mari minunăţii.*** CREANGĂ, A. 34.

E uşor a scrie versuri
Cînd nimic nu ai a spune. EMINESCU, o. i 227.

Excepţii:

a. după ***a putea*** (regional şi după ***a şti):***

Putem termina lucrul astăzi?

Eu nu cînt că ştiu cînta,
Dar mi-e dragă ţara mea. (Cîntec de mase.)

b. după ***a avea*** -f pronume relativ sau adverb relativ:

N-are ce face.

Ai unde merge la vară ?

4. în alcătuirea unor construcţii corespunzătoare genitivului:

a. substantiv precedat de un numeral nedeclinabil:

Se văd trei cai în fugă sărind şi tîrîind

Trei palide cadavre **a** *trei viteji de oaste.* ALECSANDRI, P. II 348.

Să le lege de codiţele **a** *trei cai neînvăţaţi.* RETEGANUL, P. II 40.

b. pronume sau numeral nehotărît ori substantiv precedat de adjectiv pronominal sau numeral nehotărît:

Ele [= ciocnirile] *se sfîrşeau totdeauna prin moartea* **a** *cîţiva.* NEGRUZZI, I 285.

Adunarea **a** *tot satul.*

c. substantiv precedat de substantiv care exprimă o cantitate:

Tratatul de Adrianopoli aduse ţărilor recîştigare **a** *parte din drepturile pierdute de atîta vreme.* NEGRUZZI, I 202.

d. (rar) după o locuţiune prepoziţională:

40' *de războaie împotriva* **a** *duşmani groaznici.* NEGRUZZI, I 135.

Note. i. în limba veche cu prepoziţia *a* **se formau construcţii cu valoare de genitiv cu orice substantiv nearticulat:**

Limba mea trestie a cărtulariu curundu scrietoriu. PSALT. SCH. **140.**

, *De multe ori suflete a. morţi s-au arătat.* ŞAPTE TAINE **(1645), 63.**

Prepoziţia *a* **servea în limba veche şi la formarea de construcţii corespunzătoare dativului în următoarele împrejurări:**

a. substantiv precedat de un numeral nedeclinabil:

Nimenea nu poate **a** *doi domni lucra.* CORESI, T. **11.**

b. substantiv precedat de adjectiv pronominal nehotărît:

Scriem bună pace si sănătate . . . măriei tale, cinstite birău de cetatea bistriţei, si a to sfatul măriei tale. ROSETTI, **B. 39.**

Şi a mulţi orbi dede vedere. BIBLIA **1688, 795.**

c. orice substantiv nearticulat:

Şi o dede el a lucrători ţi se duse. CORESI, T. **48.**

Hâră^it-au locuri şi domnii cei vechi a boieri, a, slujitori, pentru slujba şi credinţa spre stăpîni. LET. II **94.**

Rar, prepoziţia *a* **precede, în limba veche, un substantiv în cazul dativ:**

Spuseră afiiului lu dumnezeu. CORESI, CAZANIA **179.**

2. Deosebită ca origine de prepoziţia de mai sus, este prepoziţia de dată recentă *a,* **care introduce un numeral distributiv:**

10 nasturi a J lei.

} saci a 80 Kgr.

Asupra

§ 347. A. Introduce complementul care exprimă:

1. locul (direcţia):

Un vis fantastic veni şi-şipuse **asupră**-*mi negrele sale aripi.* NEGRUZZI, I 60.

Spinul răpede îşi aţinteşte privirile **asupra** *lui Harap-Alb.* CREANGĂ, P. 233.

Se năpusti **asupra** *ei. un lup cu nişte ochi turbaţi.* ISPIRESCU, L. 16.

2. timpul (apropiere de un moment, determinarea aproximativă a unui moment în timp, mai ales în construcţii ale limbii populare):

Şi-o venit **asupra** *nopţii.* MARIAN, Descîntece (1886), 243.
Prins **asupra** *faptului.*

3. relaţia:

Asupra *problemei care s-a discutat au fost mai multe păreri.*

B. Prepoziţia *asupra* se întrebuinţează după verbe care înseamnă « a stăpîni», «a avea influenţă»:

Nic-a lui Costache . . . nu mai avea stăpînire **asupra** *mea.* CREANGĂ, A. 7.

Către[1]

§ 348. Introduce complementul sau atributul care exprimă:

1. direcţia: .

a. direcţia propriu-zisă:

TElj *tot da* **către** *fîntînă ţpr.* COŞBUC, F.T. 69.

b. destinaţia unei comunicări:

De din vale de Rovine
Grăim, doamnă, **către** *tine.* EMINESCU, O. I 149.

c. direcţia cu intenţie duşmănoasă, cu sensul etimologic al lui *contra* (cf. în limba veche: *cine nu e* **către** *noi cu noi iaste.* CORESI, T. 140):

[Alexandru vodă:] «*De la venirea mea cu a doua domnie.. . am arătat asprime* **către** *mulţi; m-am arătat cumplit, râu, vărsînd sîngele multora.* NEGRUZZI, I 149.

2. poziţia, atitudinea faţă de cineva:

îndatorirea romînilor **către** *tura stă într-un uşor tribut anual de* **jooo** *bani roşii.* BĂLCESCU, M.V. 9.

Văd şi eu că am greşit, de am ponegrit-o aşa de tare **cătră** *d-ta.* CREANGĂ, P. 134.

3. scopul (în limba veche):'

Aga încălecînd, au purces **cătră** *întîmpinarea domnului,* LET. III 295.

4. timpul (apropierea în timp):

Chiar în aceea ţi, **către** *sară, baba începu să puie la cale viaţa nurori-***sa.** CREANGĂ, P. 5.

Prepoziţia *către* intră în prepoziţia compusă *de către.*

[1] **Forma veche şi regională:** *cătră.*

Cîte

| 349. Intră în compunerea numeralelor distributive:

Şi rînd pe rînd veneau în sat
Şi ieri şi astăzi **cîte** *unul*
Din cei care-au plecat. COŞBUC, B. I. 84.

Ici şi colo, pîlcuri de **cîte** *trei-patru stejărei ce se cheamă tufă-roşie.* SADOVEANU, N. P. 319.

N o t ă. într-un exemplu ca cel următor găsim prepoziţia *cîte* **în legătură- cu pronumele** *ceva,* **care aici are valoare de numeral nehotărît.**

*într-***ima** *din %ile, moşneagul voieşte* **a** *merge* **la** *tîrg să mai cumpere cîte ceva.* CREANGĂ, P. 76.

(în) contra

§ 350. 1. Introduce complementul care exprimă direcţia:

a. direcţia propriu-zisă:

Merg (în) **contra** *vîntului.*

b. direcţia cu intenţie^duşmănoasă, ostilitatea:

Cine nu e cu noi e **contra** *noastră.*

Eşti **contra** *mea, Haralambie.* SAHIA, N. 104.

2. Complementul indirect care exprimă obiectul unui schimb:

Efectele emise de stat **contra** *împrumuturilor se numesc efecte publice.*

O b s e r v a ţ i e. *Contra* **este o prepoziţie nouă în limba romînă şi are valori corespunzătoare prepoziţiei mai vechi** *împotriva,* **pe care a început s-o înlocuiască şi în limba populară.**

Cu

§ 351. împreună cu cuvîntul pe care îl introduce, exprimă:

1. asocierea:

a. asocierea propriu-zisă[1]:

De departe trandafir, şi de aproape borş **cu** *ştir.* NEGRUZZT, I 251.

Să-şi vadă el semănăturile lui, sâ meargă la ele **cu** *preoteasa.* SLAVICI, N. I 23.

b. caracterizarea:

Purceluşi **cu** *coada sfredel şi* **cu** *beţe-n loc de labă.* EMINESCU, O. I 84.

c. conţinutul:

Cutie **cu** *bomboane.*

Carte **cu** *po%e.*

d. reciprocitatea[2] :

Aseară pe la asfinţit
Cu *alta te-ai, întîlnit,*

[1] **întărit prin conjuncţii sau adverbe:** *şi cu. împreună eu,* **la** *un loc cu, alături cu* **etc.**

[2] **După verbe cu sens reciproc (mai ales reflexive):** *a se căsători, a se certa, a se întîlni, a se intoririşi, * se înţelege, a se lupta, a se săruta, a se sfătui* **etc,** *a avea a face, a discuta, a vorbi* **etc.**

Cu alta te-ai drăgostit. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 247.

Sîntem ps moşia unei Scorpii, soră **cu** *Gheonoaia.* ISPIRESCU, L. 5.

2. modul:

a. "modul propriu-zis [1]:

Ghemotocul i^bit **cu** *neca^ de pămînt se desfăcu.* CARAGIALE, O. I 23.

Şi **cu** *ruşinea lui se întoarce înapoi la tată-său acasă.* CREANGĂ, P. 188.

b. instrumental (instrumentul propriu-zis şi materia):

Iară **cu** *capul se lucrează mai greu decît* **cu** *sapa şi* **cu** *furca.* SLAVICI, N. I 6.

Locul fu arat şi semănat **cu** *păpuşoi.* SLAVIC[1], N. I 23.

c. măsura:

Nucile se vînd **cu** *suta.*

Fetele din Horia

Beau vinarsul **cu** *porţia.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 451.

d. canti tatea:

Maidanele Bucureştilor gemeau de soldaţi care făceau **cu** *sutele în ploaie.* Gin<\% s. 234.

Copiii au venit **cu** *droaia.*

e. preţul:

Ca eu îl plătesc **c**-*un %lot*

Şi tu-ldai p-o falcă tot. TEODORESCU, P.P. 132.

3. relaţia:

E student numai **cu** *numele.*

Numai aş vrea să ştiu cum rămîne **cu** *moşu-tău ?* CREANGĂ, P. 187.

4. timpul:

a. simultaneitatea:

Sub o rîpâ stearpă, ps un rîu în spume

Cu *vărsarea serii un străin sosi.* BOLINTINEANU, P. I 37.

b. durata:

Nu da **cu** *săptămînile pe acasă.* SADOVEANU, O. II 98.

c. succesiunea:

An **cu** *an împărăţia tot mai largă se sporeşte,*

Iară flamura cea verde se înalţă an **cu** *an,*

Neam **cu** *neam urmîndu-i sporul şi sultan după sultan.* EMINESCU, O. I 144.

[1] împreună cu cuvîntul următor, ***cu*** formează numeroase locuţiuni adverbiale modale, care pot redate printr-un adverb sau un gerunziu : ***cu** blîndeţe,* ***cu** drag,* ***cu** grijă,* ***cu** nepăsare,* ***cu** neputinţă,* ***cu** inişsrul.*

5. cauza:

Tot oraşul. .. se adunase ca să privească alergarea de cai, ce se prelungise pînă în luna lui septembrie **cu** *aşteptarea d-lui conte Voronţov.* NEGRUZZI, I 35.

Am cheltuit toţi banii **cu** *boala.*

De

§ 352. A. Introduce complementul sau atributul care exprimă:

1. locul:

a. punctul de plecare în spaţiu:

începe el a o măsura cu ochii **de** *sus pînă jos şi* **de** *jos pînă sus.* •CREANGĂ, P. 163. ,

b. locul existenţei:

A ;<js fetei să se suie în pod să-şi aleagă **de**-*acolo o ladă.* CREANGĂ, P. 289.

2. timpul:

a. punctul de plecare în timp:

Doar nu samăn eu grîu, **de** *ieri* **de** *alaltăieri.* CREANGĂ, P. 160.

Noi. **de** *copii ne ştim, şi-am fost*
Ca fraţii, ba mai bine. COŞBUC, B.I. 57.

Mai rabdă, neică...
*Pîn'***de** *a^i o săptămînă.* TEODORESCU, P. P. 323.

b. momentul existenţei:

De *dimineaţă pompierii stropiseră podul.* NEGRUZZI, I 29.

Ce sâ vă spun eu vouă, oameni **de** *ieri, eu omul veacului.* NEGRUZZI, I 24,5.

-c. prilejul:

Huţu a venit **de** *sfînta Măria acasă.* SLAVICI, N. I 211.

•d. succesiunea:

Tu s-o amîi cu zi **de** *z>*
Şi spune-i cîte toate. COŞBUC, B. I. 55.

Trece-n z^or
Spre miază-noapte nor **de** *nor.* COŞBUC, B. I. 68.

3. originea, provenienţa unui obiect:

Şi tu, bade, aşa-ai gîndit,
Că io-s floare **de** *găsit.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 234.

4. autorul unei acţiuni exprimate printr-un verb pasiv sau al unei opere stice, ştiinţifice:

îşi simte gîtu-atuncea cuprins **de** *braţe reci.* EMINESCU, **O. I** 95.

Poezii **de** *Eminescu.*

5. cauza:

Adese stînd la cină
Simt lacrimile des,

Nu pot mînca **de** *lacrimi,*
Şi trebuie să ies. COŞBUC, B. I. 25.
De *străin şi* **de** *sărac,*
Nu ştiu seara und'să trag. TEODORESCU, P.P. 326.

6. scopul:

a. scopul propriu-zis:

Mă pregătesc **de** *drum încă de pe acum.*

b. destinaţia:

Nu-i gîscă ci-i gîscan, l-am cumpărat **de** *sămînţă.* CREANGĂ, P. 43.

D. Georgescu... porneşte din salonul **de** *aşteptare să meargă la ghişet.* 'CARAGIALE, o. II 2.

Tren **de** *persoane.*

Casă **de** *economii.*

7. materia:

A.%i Mihnea a-mbrăcat chepeneag **de** *catifea roşie cu ceapra^uri şi cu bumbi* **de** *aur, cioareci albi tiviţi cu găitane* **de** *fir.* ODOBESCU, o. i 71.

Cucoana era îmbrăcată. . . cu barej havai legată la cap, rochie şi pieptar **de** *lînă de aceeaşi culoare.* CARAGIALE, o. ii 78.

Observaţie. Construcţiile ca *ciorapi din lînă* **etc. sînt nerecomandabile.**

8. conţinutul:

Un coş **de** *mere.*

'9. felul, natura unui obiect:

a. explicativ:

Meseria **de** *cizmar.*

Tratat **de** *pace.*

Miroase-adormitoare văzduhul îl îngreun
Căci vîntul adunat-a de flori **de** *tei troiene.* EMINESCU, o. i 97.

b. calitatea:

Fetiţa îşi ridica genele, lunecîndu-şi căutătura ei **de***-o dulce şi nevinovată sfială.* VLAHUŢĂ, N. 137.

c. cantitatea, greutatea, valoarea, dimensiunea, vîrsta':

Temerea lui Sigismund se mai adăogi încă prin porunca ce primi ca să je gătească cu o oaste **de** *şo mii lăncieri.* BĂLCESCU, o. n 37.

Somn **de 2j** *de kgr.*

Bancnotă **de** *ioo de lei.*

Casă înaltă **de j** *metri.*

Mama smsului... suflă văpaia din gura ei... cale **de** *trei ceasuri.* ISPIRESCU, L. 26.

Cînd gîndesc, mîndră, la tine,
Plînge înimioara-n mine
Ca copilul **de** *trei %ile.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 114.

10. relaţia:

De *frumoasa, eşti frumoasa,*
Dar ia nu ţi-o ştii coasă. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 427.
Greu **de** *cap.*

B. Prepoziţia *de* se întrebuinţează:

1. în construcţii cu valoare de genitiv (în limba actuală numai în anumite expresii):

Fapt **de** *%i.*
Mijloc **de** *oraş.*
Cap **de** *masă.*

2i La formarea partitivului:

Unul **de**-*ai noştri a plecat.*
Ceva **de**-*ale gurii.*
Bucată **de** *pîine.*

3. La construirea formelor de supin:

Am terminat **de** *scris.*
Apă **de** *băut.*
Cal **de** *furat.*

4. înaintea infinitivului, cînd acesta are rol de atribut şi complement indirect:

Datoria **de** *a învăţa.*
Fereşte-te **de** *a munci superficial.*

Observaţie. Folosirea prepoziţiei *de* înaintea infinitivului este incorecta cînd acesta are rol de subiect şi complement direct:

E recomandabil **de** *a învăţă din timp.*
Mă grăbesc **de.** *a învăţa.*

5. între numeralele cardinale de la 20 în sus §i substantivele pe care acestea le determină:

Douăzeci **de** *cărţi.*
Trei sute şaizeci şi cinci **de** *%ile.*

6. înaintea numeralelor ordinale, în special în declinare:

Cel **de**-*al doilea plan cincinal.*
In cinstea celei de a treizeci şi doua aniversări a partidului.

7. După numeralele distributive:

Ne-a dat cîte doi lei **de** *cap.*

8. După adverbe de cantitate şi de mod care determină alt adverb sau un adjectiv:

Destul de bine.

Aşa de frumos.

9. La construirea complementului unui adjectiv verbal (echivalent cu complementul direct al verbului corespunzător):

Ştiutor de carte.

10. La construirea complementului indirect după verbe care înseamnă « a vorbi», « a povești» etc.:

Tocmai vorbeam de ultimele în timp lari din u^ina noastră.

După verbe care înseamnă «a se teme», «a asculta» etc:

Şi toată lumea-n ocean

De tine o s-asculte. EMINESCU, O. I 170.

Nu mi-e frică de întuneric.

După verbe care înseamnă « a-şi aminti»:

Ha trebui de el în somn

Aminte să-şi aducă. EMINESCU, o. î 171.

După adjective:

Vrednic de laudă.

11. Prepoziţia ***de*** intră în compunerea următoarelor prepoziţii compuse: ***de către, de la, despre, din, dintre, dinspre, de pe, de peste, de sub*** etc.

Cu ajutorul ei se construiesc şi o serie de locuţiuni prepoziţionale: ***dinaintea, dinapoia, dindărăt ul, dedesubtul*** etc.

O serie de locuţiuni adverbiale se construiesc cu prepoziţia ***-de: deasupra, de curînd, dedesubt, dimpotrivă.***

De la

§ 353. A. Introduce complementul sau atributul care exprimă:

1. locul:

a. punctul de plecare în spaţiu:

Cu cofiţa, pe-ndelete,
Vin neveste de larîu;
Şi cu poala prinsă-n brîu
Vin cîntînd în stoluri fete
De la grîu. COŞBUC, B. I. 6.

b. locul existenţei:

Dintre cei de la foc, Toader Ursu mai cu seamă se temea de iarnă. SADOVEANU, N. p. 308.

Adormi-vom, troieni-va
Teiul floarea-i peste noi,
Şi prin somn au^i-vom bucium
De la *stînele de oi.* EMINESCU, O. I 101.

2. timpul:

a. punctul de plecare în timp:

De la *adormirea bătrînului Ştefan-voevod; părintele Moldovei, trecuseră şaptezeci şi doi de ani.* SADOVEANU, N. P. 5.

b. existenţa într-un moment:

în discursul **de la** *instalare a pomenit despre deosebita grijă peutru instalaţii.* CĂLUGĂRU, o. p. 165.

3. apartenenţa:

Donici cuib de-nţelepciune,
Care, cum rar se întîmplă, ca sâ mediteze pune
Urechile ce-s prea lunge ori coarnele **de la** *cerb.* EMINESCU, o. I 31
Şi-atunci ea, cînd el glumeşte,
Joacă pumnii şi-l stropeşte
Pe obraz, dar, drăgălaşă,
Tot ea-l zt'întă-n loc de cîrpă
Mîneca **de la** *cămaşă.* COŞBUC, B. I. 79.

4. provenienţa:

Aripi are, iar în tolbă-i
El păstrează, ca săgeţi,
Numai flori înveninate
De la *Gangele măreţ.* EMINESCU, O. I 236.

B. Prepoziţia *de la* introduce complementul indirect:

Hatmanii au prubuluit şi domniile-lor vremea şi au aflat **de la** *gîşte cum că se schimbă.* SADOVEANU, N. P. 311.

Condeiu-n mînă tu mi-l pui cu silă.
De la *oricine-un snop de paie seceri.* EMINESCU, o. iv 333.

Despre

§ 354. Prepoziţia *despre* este compusă din *de -\-spre.*

A. Ea introduce complementul şi atributul care exprimă:

1. relaţia:

Despre *partea închinării însă, doamne, sâ ne ierţi.* EMINESCU, o. i 146.
Bunică-sa **despre** *tată.*

2. locul:

Hotarul ţării noastre **despre** *miazăzi H formează Dunărea.*

3. timpul (momentul aproximativ, apropierea în timp):

Fata împăratului, după povaţa calului, s-a sculat peste noapte cam **despre** *%iuă.* ISPIRESCU, L. 20.

B. Prepoziţia *despre* este întrebuinţată astăzi mai ales pentru a introduce complementul indirect al verbelor care înseamnă « a povesti» etc.

Spune tu ce vei voi **despre** *superioritatea vînătorii cu prepelicarul.* ODOBESCU, III 19.

Din

$ 355. A. Introduce complementul şi atributul care exprimă:

1. locul:

a. locul existenţei:

Alei! Toma Alimoş,
Boier **din** *ţara de jos,*
Ce ne calci moşiile
Şi ne strici fineţile ? ALECSANDRI, P. P. 73.

Privirile mă săgetează; pe lîngă cei de la mese, ies acum să se uite la mine şi cei **din** *cafenea.* CARAGIALE, o. i 74.

b. punctul de plecare al unei mişcări:

Bolnavul sare **din** *pat, iese din dormitor şi fără să mai anunţe pe cineva . . . iese pe poartă.* CARAGIALE, o. i 24.

2. timpul:

a. momentul existenţei:

Răscoala **din** *ipo/.*

b. punctul de plecare în timp:

Şi-n odăiţă era tăcere, numai **din** *cînd în cînd răbufnelile viforniţei aduceau ţipetele portiţei.* SADOVEANU, o. II 115-116.

3. cauza:

A plecat **din** *vina mea.*
S-a îmbolnăvit **din** *neglijenţă.*

4. modul:

*«***Din** *inimă vorbeşte poliţaiul ăsta, seniore», %ice Caragiale.* CARAGIALE, o. i 15.

Te cunoaşteam numai **din** *vedere.*

5. instrumentul:

Scrîşneşte **din** *dinţi.*
Cîntâ **din** *frunză.*

6. materia:

Casele de la munte sînt făcute **din** *bîrne.*

B. Prepoziţia *din* se foloseşte la formarea partitivului:

Unul **din** *tovarăşii de muncă s-a îmbolnăvit.*

.Am mai scurtat **din** *cale.*

Dinspre

§ 356. Prepoziţia *dinspre,* compusă *din* **din** ~\- *spre,* introduce complementul sau atributul care exprimă:

1. locul:

a. punctul de plecare al unei mişcări:

Era Austrul care venea **dinspre** *apa Moldovei.* SADOVEANU, N. P. 315.

b. locul existenţei:

Pe poteca **dinspre** *codri, cine oare se coboară.* EMINESCU, O. I 83.

2. relaţia:

Bunicul **dinspre** *mamă.*

Dintre

§ 357. E formată din *de* -f- *între.*

A. Introduce complementul sau atributul care exprimă:

1. locul:

a. locul existenţei între două obiecte sau în mijlocul unei mulţimi de obiecte ele acelaşi fel:

Casa **dintre** *brayj.*

b. punctul de plecare (din mijlocul a două sau mai multe obiecte):

Dintre *ramuri* **de** *arin*
Melancolic cornul sună. EMINESCU, O. I 204.

2. timpul (perioada intermediară între două momente cunoscute):

Noaptea **dintre** *p şi io august.*

B. Prepoziţia *dintre* se foloseşte la formarea partitivului:

Dintre *sute de catarge*
Care lasă malurile,
Cîte oare le vor sparge
Vînturile, valurile ? EMINESCU, O. IV 396.

i Tu, cel mai lacom **dintre** *regi,*
Ai umilit popoare-ntregi. COŞBUC, P. J. 71.

Dintru

§ 358. A. Introduce complementul sau atributul care exprimă:

1. locul:

a. punctul de plecare în spaţiu:

Bate vîntid **dintr-o** *parte —*

Iarna-i ici, vara-i departe. EMINESCU, O. I 210.
***Dintr**-alte ţări, de soare pline,*
Pe unde-aţi fost şi voi străine,
Veniţi, dragi păsări, înapoi COŞBUC, B. I. 68.

b. locul existenţei:

F-ale ţării flamuri negre CirIova oştirea cheamă,
în prezent vrăjeşte umbre dintr-al seculelor plan. EMINESCU, o. i 32.

2. timpul:

a. punctul de plecare în timp:

***Dintr**-un timp şi vîntul tace;*
Satul doarme ca-n mormînt. COŞBUC, B. I. 7.

Gîndul măriei-tale, hatmane, a fost bun ***dintru*** *începutul începutului.* SADOVEANU, N. P. 259.

b. momentul existenţei:

Mi-a povestit o întîmplare ***dintr**-o dimineaţă de vară.*

3. provenienţa:

La foşnetul cel cald al rochii
***Dintr**-un copil mă simt bărbat.* COŞBUC, B. I. 217.

Din sîngele meu va creşte răscumpărarea cum creşte griul ***dintr**-o sâmînţâ.* SADOVEANU, N. P. 398.

Fraţi sîntem. Nu fraţi ***dintr**-o mamă, ci fraţi* ***dintr**-o durere.* SADOVEANU, N. P. 394.

B. Prepoziţia *dintru* intră în componenţa partitivului:

Dar ***dintr**-al prinţilor şirag*
Cîţi au trecut al casei prag,
De bună seamă cel mai drag
A fost ales. COŞBUC, B. I. 16.

După

§ 359. A. Prepoziţia *după* introduce complementul care exprimă:

1. locul:

a. obiectul în spatele sau în urma căruia se petrece o stare sau o mişcare:

Un papuc e sub o grindă, iară altul după uşă. EMINESCU, o. I 84.

b. direcţia:

Vodă. . . cum a au^it de aceasta, a şi pornit după dînşii un mîr^ac c-o mulţime de tătari. NEGRUZZ^ T 170.

2. timpul:

a. moment următor altuia:

După un răstimp dădu din umeri, pufni iar cu mirare si-si duse pumnul la bărbie. SADOVEANU, O. II 46.

b. cu nuanţă cauzală:

Drumul se înfunda în vi roage cleioase după atît ea săptămîni de ploaie\. CEZ. PETRESCU, S. R. 77. *

c. succesiunea:

Neam cu neam urmîndu-i %borul şi sultan după sultan,
Astfel ţară după ţară drum de glorie-i deschid. EMINESCU, O. I 144.

3. modul (conformitatea):

[Căruţa] ***rătăceşte fără de ţel, după bunul plac al mîrţoagelor arominde sau după prepusul de vînat al tămădâianului căruţaş.*** ODOBESCU, I 16.

Ai putea sâ lepezi cîrma şi lopeţile să lepezi,
I ***După propria lor voie să ne ducă unde repezi.*** EMINESCU, O. I 155.

4. relaţia:

La un semn deschisâ-i calea şi s-apropie de cort
Un bâtrîn atît de simplu, după vorbă, după port. EMINESCU, O. I 146.

5. scopul:

Mă duc după cîştig. SADOVEANU, O. II 156.

Părintele trimise pe Cozonac în vale după nuiele. SLAVICI, N. I 25.

Fiul paşei din lanina
Un cal negru-n rîu adapă,
Pe cînd vine după apă
Cu vas alb pe cap Despina. COŞBUC, B. I. 28.

B. Prepoziţia ***după*** se întrebuinţează pentru a exprima complementul indirect cu nuanţă de direcţie:

Bine-ţi pare să fii singur, crai bâtrîn fără de minţi,
Sâ oftezi dup-a ta fată, cu ciubucul între dinţi? EMINESCU, O. I 83.

Iară sufletu-mi se pierde
După chipul tău frumos. EMINESCU, O. I 14.

O fată pe care-a măritat-o după Petrea Ţapului. SLAVICI, N. I 5.

La construirea formelor de supin:

Umblam după însurat.

O b s e r v a ţ i i, i. La unii scriitori din secolul al XlX-lea apare forma ***dupe*** în loc de ***după.*** Limba literară de astăzi respinge această rostire.

2. Regional, mai ales în Muntenia, ***după*** se confundă adesea cu ***de pe,*** ajungîndu-se la construcţii incorecte ca:

a. ***după*** pentru ***de pe:***

Plîngi şi plingi de sarea cămaşa după ea. RĂDULESCU-CODIN, L. 19.

Omul după stradă este unchiul meu.

b. de pe **pentru** *după:*

Sa, Popovici, n-oi cînta,
Că tu dac-oi cuvînta,
Hofii că s-or deştepta,
De pe noi că s-or lua. **PAMFILE,** C. **Ţ. 92.**

3. **în limba romînă actuală, prepoziţia** *după* **cu sens temporal apare uneori în urma complementului respectiv, ceea ce e nerecomandabil. Inversarea topicii se produce prin imitarea construcţiei core«punaătoare din limba franceză. în aceste cazuri prepoziţia** *după* **capătă o nuanţă adverbială: « mai tîrziun:**

Pentru ea, o clipă după, să încerce...

Fără (de)

% 360. Introduce complemente de mod, instrumentale, sociative şi atribute:

1. exprimă lipsa în general;

... oi muri în ţări străine
Unde n-oi avea pe nime;
***Fără** lumină de ceară,*
***Fără** om dintr-a mea ţară;*
***Fără** lumină de seu,*
***Fără** om din satul meu.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 194;

adesea în opoziţie cu prepoziţia *cu:*

Intra în casă şi **cu** *treabă şi* **fără de** *treabă, şi* **cu** *vreme şi* **fără de** *vreme.* NECULCE, CR. 213.

A luat-o de nevastă **cu** *voie,* **fără** *voie.* RĂDULESCU-CODIN, L. 91.

2. exprimă lipsa unei părţi dintr-o cantitate:

io **fără** *j minute,*
ioo **fără** *}.*

3. ţine loc de negaţie:

a. *fără (de)* -f-infinitivul echivalează cu un gerunziu negativ:

Apropiindu-se de Alexandru vodă, se închinară pînă la pămînt, **fără** *a-i săruta poala după obicei.* NEGRUZZI, I 138.

b. *fără (de)* -(-substantiv echivalează adesea cu adverbe, adjective sau participii negative:

Cîmpie **fără de** *margini* (== nemărginită).

Se simţi deodată **fără** *apărare.* DUMITRIU, V. I. 10 (= neapărat).

In

§ 361. Introduce complemente care exprimă:

1. locul:

a. starea sau mişcarea în interiorul unui spaţiu:

Stau cîteodată şi-mi aduc aminte... ce oameni mai erau **în** *pă -ţile noastre.* CREANGĂ, A. 1.

b. starea sau mişcarea la suprafaţa sau deasupra unui obiect:

Atunci. . . cumătrul lup se şi arată în prag. CREANGĂ, P. 27.

c. direcţia:

Cobori în jos, luceafăr blînd,
Alunecînd pe-o ra-^ă. EMINESCU, O. I 168.

2. timpul:

a. momentul:

Chiar în aceea t(i, către sară, baba începu să puie la cale viaţa nurori-sa. CREANGĂ, P. 5.

b. durata:

Nu se putea domiri el cum de în cîteva trile' schimbat astfel lucrurile. ISPIRESCU, L. 9.

c. un moment viitor:

De a%i în trei %ile plecăm. ISPIRESCU, L. 4.]

3. cauza:

începe a face un tărăboi, de^s-a sculat toată ograda în gura lui. CREANGĂ, P. 304.

4. scopul:

Plecase în petit. ISPIRESCU, L. 34.

5. modul:

a. modul propriu-zis:

Puteau îmbla în tihnă prin pădure. ISPIRESCU, L. 7.

b. instrumental (instrumentul propriu-zis şi materia):

De cînd m-am măritat
Am şi tors ş-am şi pus pîmţă
S-am uitat de-a %ice-n frunză- JARNÎK-BÎRSEANU, D. 178.

O căruţă ferecată în aur. ISPIRESCU, L. 38.

6. relaţia:

[Grîul] ***era-n spic cît vrabia,***
Era-n pai cît trestial TEODORESCU, P. P. 145.

Un bondar rotund în pîntec. EMINESCU, *O.* I 187.

înspre

§ 362. Introduce complementul care exprimă:

1. locul:

a. direcţia:

Iară tei cu umbra lată şi cu flori pînă-n pămînt
înspre apa-ntunecată lin se scutură de vînt. EMINESCU, O. I 154.

b. locul aproximativ, apropierea în spaţiu:

Era înspre acea parte a cerului un pilc de nouri, şi cometa nu se vedea. SADOVEANU, N. P. 325.

2. timpul (moment aproximativ, apropierea în timp):

Am să merg mai înspre seară
Prin dumbrăvi, ca mai demult. COŞBUC, B. I. 8.

3. modul:

Sănătatea lui Radu mergea înspre bine. VLAHUŢĂ, N. 42.

între

§ 363. A. Prepoziţia ***între*** introduce complementul care exprimă:

1. locul (starea sau mişcarea în spaţiul care desparte două obiecte sau în mijlocul unor obiecte de acelaşi fel):

Să oftezi dup-a ta fată, cu ciubucul între dinţi. EMINESCU, O. I 83.
Umple o tavă cu jăratic . . . şi o pune jos între cai. CREANGĂ, P. 194.

2. timpul (perioada care desparte două momente cunoscute):

Cele două %ile grele,
Care-i sîmbăta-ntre ele. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 257.
între acestea veni seara. ISPIRESCU, L. 39.

B. Prepoziţia ***între*** se întrebuinţează la formarea partitivului:

între toţi oamenii din împărăţia mea numai un pădurar se bi^uieşte la treaba asta. CREANGĂ, P. 210.

C. La exprimarea reciprocităţii:

Ce să facă dracii? Se sfătuiesc între dînşii. CREANGĂ, P. 48.

întru

§ 364. A. Introduce complemente care exprimă:

1. locul:

a. acţiunea în interiorul unui spaţiu:

De ce nu voi pentru nume, pentru glorie să scriu ?
Oare glorie să fie a vorbi într-un pustiu? EVLNESCU, O. I 137.

b. starea sau mişcarea la suprafaţa sau deasupra unui obiect:

Hangiul ieşise pe podeţ, sub cununa de fin atîrnatâ într-o prăjină aplecată asupra uliţei. SADOVEANU, N. P. 321.

c. direcţia:

Căci perdelele-ntr-o parte cînd le dai, şi în odaie
'L.una varsă peste toate voluptoasa ei văpaie,

Ea din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate

De dureri pe care însă le simţim ca-n vis pe toate. EMINESCU, O. I 130.

2. timpul:

a. momentul:

într-o bună dimineaţă, feciorul mamei îi şi aduce o noră pe cuptior. CREANGĂ, P. 8.

b. durata:

Ci tu citeşti scrisori din roase plicuri
Şt într-un ceas gîndeşti la viaţa toată. EMINESCU, O. I 119.

3. cauza:

Şi bău, aşa, mai mult într-un nâcaţ. SADOVEANU, P. S. 7.
I-as da foc într-o mînîe. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 221.

4. scopul:

Oamenii veniţi întru întîmpinarea măriei sale cercau în felurite chipuri să afle veşti de ce spune lumea despre steaua cu coadă. SADOVEANU, N. p. 336.

5. modul:

Omenirea merge într-un progres continuu. BĂLCESCU, M. V. 3.

Au rămas în faţa măriei sale, mari şi greoi, întru sfială şi muţenie, învîrtindu-şi în degete căciulile de oaie. SADOVEANU, N. P. 293.

6. instrumentul:

Se îmbracă pe ascuns într-o piele de urs. CREANGĂ, P. 185.

7. relaţia:

Tu cunoşti slăbiciunea doamnei B. *întru aceasta.* NEGRUZZI, I 64.

Să ştiţi, a %is Strămurare, că acest frate al nostru. . . m-a desluşit întru totul. SADOVEANU, N. P. 309.

B. Prepoziţia *întru* se întrebuinţează după verbe care arată o transformare, pentru a introduce rezultatul transformării.

Schimbară. . . duşmănia. . . într-o prietenie folositoare. BĂLCESCU, M. v. 7.

Bordeiul moşneagului se prefăcuse într-un palat mult mai strălucitor decît al împăratului. CREANGĂ, P. 85.

Observaţie. Prepoziţia *întru* are aceeaşi valoare cu prepoziţia *în.* Frecventă în limba mai veche, ea nu s-a păstrat decît în legătură cu articolul şi numeralul *un,* **0,** cu pronumele *insul, acesta: intr-o, într-insul.*

Folosirea, în alte condiţii, a prepoziţiei *întru* în limba literară de astăzi este un arhaism: *S-a ridicat acest locaş în tvii aducerea aminte a celor care au contribuit la instruirea tinerelor odrasle.*

La

§. 365. A. Introduce complemente care exprimă:

1. locul:

a. locul în care se petrece o stare sau o mişcare:

***La** fîntina din făget*
Şettui jos să mi te-aştept. TEODORESCU, P. P. 278.

b. direcţia:

Foicica de sul fină,
*Hai, cumătră, **la** grădină.* TEODORESCU, P. P. 335.

Observaţie. După verbele mişcării, cînd arată direcţia, *la* ajunge să se confunde uneori cu *în*. în general regula cere ca *în* să fie întrebuinţat înaintea numelor de ţări sau regiuni, iar *la* iaaintea numelor de localităţi. Exemple : *colegul meu pleacă în Uniunea Sovietică; el se duce la Moscwa.* in limba veche şi azi regional *la* apare şi înaintea numelor de ţări. Exemple: *Se întoarse la Moldova în pate* E VĂCĂRESCU, IST. 2261 24. *Aş trece la Moldova.* jARNIC-BIRSEANU D. 141. *Ştiu cînd o venii rn:ii, că io i-am dus în car la Ţara ungurească.* GR. N. 452.

c. limita unei extensiuni în spaţiu:

*Şi le %oicea el, versurile acestea, de te-ajungea **la** inimă.* SADOVEANU, O. II 6.
*Părul i-ajunge **la** călcîie.* EMINESCU, O. I 95.

d. distanţa:

***La** un pas de el, vă\u un soldat mort.* CAMILAR, N. I 58.

2. timpul marcat prin :

a. data şi ora, momentul zilei:

*Anul universitar începe **la** i septembrie.*
***La** ora io avem şedinţă.*
De e curcă,
Ce se-ncurcă
***La** revărsatul porilor,*
In calea vînătorilor? ODOBESCU, I 9.

b. eveniment:

***La** ieşirea sa din închisoare, Cîmpineanu şi-a găsit averea foarte redusă.* GHICA, S. 627.

c. vîrsta:

*Eminescu a murit **la** 39 di ani.*

d. prilejul:

*Prietenul **la** nevoie se cunoaşte.*
*Şi tovarăşa mea, **la** nu ştiu ce cuvînt ofensator, începuse să plîngă.* CEZ. PETRESCU, S. R. 69.
***La** un semn s-alină jocul,*
Şi-acum Rumi-n mijloc iese. COŞBUC, B. I. 45.

e. moment viitor:

Ba s-a îndura **la** *toamnă, ba* **la** *iarnă, ba* **la** *primăvară, ba* **la** *vară, ba iar* **la** *toamnă.* CREANGĂ, P. 141.

f. momentul împlinirii unui termen:

Dar curînd s-a istovit,
***La** trei ani mi-a şi murit.* TEODORESCU, P. P. 281.

g. periodicitate:

***ha** ceas o lingură.*

Se scutură el **la** *şapte ani o dată.* CREANGĂ, P. 218.

Se ducea . . . **la** *luna,* **la** *săptămîna*
Ca să vadă griul de-i copt. ŞEZ. in 242.

3. scopul:

O tu, om nesocotit,
***La** aceasta ai venit,*
Ca să mă omori pe mine? TEODORESCU, P. P. 117.

4. instrumentul:

Text scris **la** *maşină.*

5. modul:

a. modul propriu-zis:

Ion umbla acum aproape **la** *pas.* DUMITRII;, V. L. 92.

b. măsura:

Ziarele vechi se vînd **la** *kilogram.*

6. relaţia:

Străin **la** *vorbă şi* **la** *port.* EMINESCU, o. i 171.

De trup eşti mărunţel, nu-i vorbă, dar **la** *fire eşti mare.* CREANGĂ, P. 150.

Aduna paserile cele mai agere **la** *%bor.* ISPIRESCU, L. 75.

B. Prepoziţia *la* mai formează complementul pe lîngă numeralele distributive :

Să-mi dai **la** *vită cîte un leu.* ŞEZ. Y 46.

Dobînda de j **la** *sută.*

C. Prepoziţia *la* se întrebuinţează:

1. în alcătuirea unor construcţii corespunzătoare:

a. dativului:

cu numeral (construcţie obligatorie):

Am dat cărţi **la** *doi copii*

cu substantiv sau pronume, îndeosebi în limba veche şi în cea populară:

Au mârs călugărul cu acela răvaş şi l-au dat **la** *Vasilie vodă.* M. COSTIN, T. 133.

Să dea **la** *boi de mîncare.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 514.

Cît mac e vara prin livezi,
Atîţia ani **la** *miri ure%.* COŞBUC, B. I. 23.

Odele, imnele, sonetele lui, închinate **la** *unii, alţii, sînt îndestul de frumoase.* NEGRUZZI, Păcatele tinereţelor (1946), 117.

/// spun ca **la** *un frate că din cruda copilărie slujesc prin străini.* CREANGĂ, F. 200.

Iar **la** *cea măicuţă*
Să nu spui drăguţă
Că la nunta mea
A că^ut o stea. ALECSANDRI, P. P. 3.

b. genitivului (regional):

Casa **la** *un om sărac,* JAHRESBERICHT, V 175.

2. în construirea formelor de supin:

S-a dus **la** *scăldat.*

Atîrna o bucată de dimie **la** *uscat.* DUMITRIU, V. L. 46.

3. înaintea infinitivului, cînd e vorba de a denumi o acţiune:

Nu slujeşte decît **la** *a sfărîma. . .* (Construcţii nerecomandabile; corect este *nu slujeşte decît* **la** *sfărîmarea . . .)*

4. Pentru a marca aproximaţia:

Erau **la** *S.ooo de voinici.* ISPIRESCU, M. V. 20.

5. Afectiv, *la* se întrebuinţează pentru a exprima o cantitate mare, pierzm du-şi calitatea de prepoziţie.

Şi mănîncă fata **la** *plăcinte şi mănîncă hăt bine.* CREANGĂ, P. 290.

în acest caz, se pune şi pe lîngă un nominativ (subiect):

Au venit **la** *oameni, de nu mai aveau loc în sală.*

6. Prepoziţii compuse: *de la, pînă la, pe la.*

Lîngă

§ 366. A. Introduce complementul care exprimă locul (apropierea, alăturarea) :

Lîngă *şcoală este un parc.*

Am luat loc ***lîngă*** *prietena mea.*

B. Prepoziţia *lîngă* intră în compunerea altor prepoziţii: *pe lingă, de lingă, pînă lingă.*

Pe

§ 369. A. Introduce complementul care exprimă:

1. locul:

a. starea sau mişcarea :

Pe tavă era un cocoş fript. . , o plăcintă, o garafă de vin. SLAVICI, N. I 244.

Pe Argeş în jos,
Pe un mal frumos
Negru vodă trece. ALECSANDRI, P. P. 186.

b. străbaterea unui obiect sau spaţiu:

Bunicul nu vede nimic din mişcările nepotului; fumează •' pic, pîc şi priveşte pe geamuri, afară. SADOVEANU, O. III 233.

Dîndpinteni calului ieşi pe poartă, ca vîntul. ISPIRESCU, L. 3.

începu a-i ţîşni apa pe nări şi pe urechi ca pe nişte lăptoace de mori. CREANGĂ, P. 242.

Observaţie. întrebuinţarea prepoziţiei *prin* în loc de *pe* în construcţii ca *ieşirea prin* *ţ* din *faţă. a se uita prin fereastră* este greşită.

2. timpul:

a. momentul:

Aşa se cînta pe vremea lui Caragea şi a lui Şuţu. ALECSANDRI, T. 103.

Aveam şi noi, pe vremea Kivului, rod şi vite cu duiumul. DELAVRANCEA, s. 17.

— considerat îndeosebi după starea atmosferică sau meteorologică:

M-a făcut maica pe lună
Să fiu tot cu voie hună. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 395.

b. moment aproximativ, neprecizit:

Era pe-ntunecate. SLAVICI N. I 245.

Pe seară să te găieşti, copilă ce eşti. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 366.

c. destinaţia în timp:

. Nu lăsa pe mîine ce poţi face a%i.

De anul trecut, de cînd venise în permisie pe cîteva %ile . . • nu se mai răspunsese cu hătrînul. SADOVEANU, O. IV 7.

d. (regional) succesiunea:

Seară pe seară o aştepta, şi alte daţi se preumbla ceasuri întregi. POPOVICI-BĂNĂŢEANU, V. M. 170.

3. modul:

a. modul propriu-zis:

Zboară mierlele-n tufiş
Şi din codri noaptea vine
Pe furiş. COŞBUC, B. I. 5.

Pe dibuite umblă omul numai cită vreme nu şi-a găsit drumul. SLAVICI, N. I 266.

Umbla cu inima deschisă, lucra pe faţă şi fără vicleşug. ISPIRESCU, M. v. 56.

b. conformitatea:

Plătit-au apoi cu capetele sale această faptă şi Şeptilici şi Goia, de la Alexandru vodă, pre.lege dreaptă. M. COSTIN, LET. (1942) 46.

Fă-i **pe** *voie.*

c. măsura:

Drag îmi e omul ci naş

Că se-ncalţă **pe** *picior*
Şi dă gură de fecior! JARNÎK-BÎRSEANU, D. 384.

I-au făcut ciorne **pe** *piciorul lui.*

Dă-mi banii **pe** *jumătate.*

B. Prepoziţia *pe* mai introduce complementul indirect care exprimă obiectul unui schimb:

Pe *simbria dintr-un an*
Facu-mi casă cu pridva'n. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 409.

A da vrabia din mînă **pe** *cioara de pe gard.*

Să-i duc o poştie sacul
Pe-*un singur sărutat.* COŞBUC, B. I. 34.

Să nu vie vremea să dai cinstea **pe** *ruşine.* NEGRUZZI, I 249.

C. Prepoziţia *pe* se întrebuinţează uneori la construirea acuzativului. în această situaţie se găsesc:

1. numele proprii de perSoană:

L,-am vă^ut **pe** *Vasile.*

2. numele comune de persoane cunoscute de vorbitor sau determinate:

Intraseră în grădină Alecuţ tinichigiul şi învăţătorul meu Culai. Am **vestit pe** *tata.* SADOVEANU, N. F. 183.

L.-am ascultat **pe** *profesor vorbind.*

Am înştiinţat-o **pe** *mama că sosesc mîine.*

L,-am întîlnit **pe** *miliţianul din colţ.*

3. numele de fiinţe sau lucruri personificate:

Zi foarte aşteptată,
Şi scumpă în nevoi,
Ca să vedem odată
Pe *lupi mîncaţi de oi.* ALEXANDRESCU, M. 299.

Vulpea l-a înşelat **pe** *urs.*

Pe *trandafir l-a lăsat albina mai la urmă.*

4. numele generice, referitoare la o întreagă categorie:

Haina nu face **pe** *om mai de treabă.*

Pe *pom îl tai cînd se usucă.*

Observaţie. Construcţia acuzativului cu *pe* **poate fi înlocuită cu forma de acuzativ articulat,, fără** *pe: a chemat pe copii — a chemat copiii.*

în general construcţiile fără *pe* **sînt mai puţin deferente, presupunînd o asimilare cu lucrurile.**

înlocuirea acuzativului cu *pe* **al unui substantiv însoţit de un adjectiv posesiv prin acuzativul simplu al numelui respectiv impune în construcţie şi înlocuirea adjectivului posesiv prin dativul posesiv al pronumelui personal neaccentuat sau prin pronumele reflexiv:**

De ce ai certat-o pe fata mea?
De ce mi-ai certat fata?

5. Se construiesc de asemenea cu prepoziţia ***pe:*** acuzativul pronumelui (personal accentuat, posesiv, demonstrativ, nehotărît, relativ, interogativ) şi al numeralului, acuzativul adjectivului însoţit de articolul adjectival ***cel, cea, cei, cele:***

Întreabă pe cineva.
M-a întrebat şi pe mine.
P e ***doi i-am evidenţiat, iar pe şase i-am criticat.***
I-am lăudat pe cei trei prieteni.

D. Prepoziţia ***pe*** mai intră în jurăminte:

Pe cinstea mea.

E . împreună cu alte prepoziţii ***(la, lîngă, sub) pe*** intră în alcătuirea prepoziţiilor compuse: ***pe la, pe lîngă, pe sub.***

Este de remarcat că prepoziţiile compuse cu ***pe*** au un sens mai puţin definit decît prepoziţiile simple. Să se compare: ***te aştept deseară la şapte*** cu ***te aştept deseară pe la şapte\ locuinţa mea e lîngă şcoală*** cu ***locuinţa mea e pe lîngă şcoală*** etc.

Pe la

§ 370. Introduce complementul care exprimă:

1. locul unei stări sau al unei mişcări:

Că şi eu trimite-voi
Ce-i mai mîndru pe la noi. EMINESCU, O. I 149.
Pocnind din bici pe lîngă boi,
în %pri de %i el a trecut
Cu plugul pe la noi. COŞBUC, B. I. 74.

2. timpul (moment aproximativ):

Ea e-naltâ şi uşoară —
S-o ve%i numai şi să tremuri l
Şi de-abia pe la Sîn-Petru
Umple optsprezece vremuri. COŞBUC, B. I. 76.

Pentru

§ 371. A. Introduce complementul care exprimă:

1. scopul:

Muncim **pentru** *construirea socialismului.*

2. timpul:

Şedinţa de a%i s-a amînat **pentru** *mîine.*

3. cauza:

Pentru *lucruri de nimic, am fost umilit de mulţi cu vorbe tari care îmi amin' teau despre sărăcie.* SADOVEANU, O. II 275.

N-*ar trebui să te superi* **pentru** *o fiinţă ca aceea.* SADOVEANU, o. in 501.

4. relaţia:

Pentru *mine e indiferent dacă mergi sau nu, dar* **pentru** *tine e important sâ te hotărăşti.*

B. Prepoziţia *pentru* mai introduce complementul indirect care exprimă obiectul unui schimb:

Pentr-*un turc care cădea*

Zece de-afară venea. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 494.

C. Prepoziţia *pentru* se întrebuinţează:

1. la construirea formelor' de supin:

A chemat o femeie **pentru** *văruit.*

2. înaintea infinitivului, substituind o propoziţie finală:

Trăim **pentru** *a munci şi* **pentru** *a lupta.*

3. înaintea unor cuvinte împreună cu care prepoziţia *pentru* înlocuieşte un dativ:

Am cumpărat cărţi **pentru** *copiii de la cămin* [= am cumpărat cărţi copiilor de la cămin].

Peste

§ 372. A. Introduce complementul care exprimă:

1. locul:

a. starea sau mişcarea pe deasupra unui obiect:

Peste *apa limpede ca lacrima se apleacă sălcii pletoase.* SADOVEANU, O. III 242.

b. starea sau mişcarea dincolo de un obiect:

Se aplecă **peste** *geam şi întrebă cu glăsuşoru-i argintiu.* SADOVEANU, O. . **vi** 316.

c. punctul final al unei mişcări de sus în jos:

A** căzut **bruma peste cîmpii.

Peste** tîrguşorul pestriţ veniră **multe valuri de vînturi reci. SADOVEANU^ O. iv 145.

2. timpul:

a. durata:

Groapa ce şi-a făcut pentru bordei, după ce că e mare foarte, apoi n-a avut grijă sâ o acopere peste noapte cu ceva. ISPIRESCU, L. 176.

b. moment viitor:

Peste** un **ceas,** cînd se întoarse, în **casa de jos,** nu era decît **Ana. POPOVICI-BĂNĂŢEANU, V. M. 59.

B. Prepoziţia ***peste*** se întrebuinţează înaintea numeralelor pentru a arăta:

1. depăşirea unei cantităţi:

Urau peste patruzeci de mii de oameni la manifestaţie.

2. depăşirea unei cantităţi în timp:

L-am aşteptat peste trei ceasuri.

3. succesiunea cantitativă:

Cu aşa parlamente se fac legi peste legi. CARAGIALE, O. V 173.

C. Cu unele substantive, marchează depăşirea unei limite de mod: ***peste putinţă, peste măsură.***

D. După verbele care înseamnă «a stăpîni», se întrebuinţează pentru a introduce complementul indirect:

Un sultan dintre aceia ce domnesc peste vreo limbă. EMINESCU, O. I 142.

E. Cu ajutorul prepoziţiei ***peste*** se formează :

1. prepoziţia compusă ***de peste.***

2. locuţiunea adverbială ***peste tot.***

Pînă

§ 367. A. Introduce complementul care exprimă:

1. locul (limita unei extensiuni în spaţiu):

De la marginea satului, de la poalele dealului şi pînă hăt cine ştie unde, numai o pînză de apă. SADOVEANU, O. II 210.

2. timpul (limita unei extensiuni în timp):

Cîteodată vorba se prelungea pînă tîrziu, cînd venea Hleba. SADOVEANU, O. II 205.

B. Prepoziţia ***pînă*** se întrebuinţează în prepoziţiile compuse: ***pînă după, pînă în, pînă la, pînă peste, pînă spre, pînă sub, pînă după*** etc.

Pînă la

§ 368. Introduce complementul care exprimă:

1. locul (limita unei extensiuni în spaţiu):

Hatmanul mai are de făcut un drum ***pînă la,*** *hotarul nohailor.* SADOVEANU, N. P. 298.

2. timpul (limita unei extensiuni în timp):

Viaţa lui Ni cu Bălcescu se înfăşură şi se împletea cu viaţa mai tuturor oamenilor cate au jucat un rol în ţara noastră de la 1841 ***pînă la i8jf.*** GHICA, S. 528.

modul:

Sala de spectacol se umpluse ***pînă la*** *refuz?.*

Prin

§ 373. Prepoziţia *prin* introduce complementul care exprimă:

1. locul:

a. străbaterea unui spaţiu:

Începea să se strecoare, ajutîndu-se cu prăjina, ***prin*** *cărările de apă deschise prin papură şi trestii.* SADOVEANU, O. II 26.

b. loc nedeterminat precis:

Mort şi Mir cea
Prin *văi pe la Smîrdan.* COŞBUC, B. I. 85.

2. timpul:

Viitor de aur ţara noastră are,
Şi prevăd ***prin*** *secoli a ei înălţare.* BOLINTINEANU, P. 1 23.

3. instrumentul:

a. obiect:

Oltul. . . îşi răzbună ***prin*** *urlete sălbatece de strîmtoarea ce suferă.* ALEXANDRESCU, M. XVIII,

v b. fiinţă (intermediarul cu ajutorul căruia este făcut un lucru):

Făceau toate chipurile, sau ei de-a dreptul sau ***prin*** *alţii, cum să deie vitişoarele mele măcar de-un pas pe moşia boierească.* CREANGĂ, A. 159.

c. acţiune:

Acest domn luînd întîi domnia ***prin*** *mijlocirea grecilor.* GASTER, CR. II 81.

Răscoalele ţărăneşti din 1907, înăbuşite ***prin*** *asasinarea a 11.000 de ţărani, au demascat în faţa poporului întreg legăturile strînse ale moşierimii cu burghezia în ascensiune.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 263.

Printre

§ 374. Introduce complementul care exprimă locul:

Să şed ***printre*** *floricele*
S-ascult viers de păsărele. - GASTER, CR. II 306.

Printru

§ 375. Introduce complementul care exprimă:

1. locul:

Am trecut printr-o pădure de bra%i>

2. instrumentul:

a. obiect:

I-a răspuns printr-o palmă.

b. fiinţă (intermediarul cu ajutorul căruia este făcut un lucru):

Mi-a trimis vorbă printr-un vecin.

c. acţiune:

Printr-o fericită întîmplare te-am găsit la timp.

Spre

§ 376. A. Introduce complementul care exprimă:

1. locul:

direcţia:

Pe cal se arunca
Şi spre Dunâre-alerga
Hăulind şi chiuind. ALECSANDRI, P. P. 59.

Ochii ei frumoşi şi dragi
Priveau tot spre poala rochii. COŞBUC, B. I. 9.

2. timpul:

a. moment aproximativ, apropierea în timp:

Dar noaptea-n %are uneori,
Cînd e furtunâ-n depărtare,
La margini de-ori^ont răsare
Un fulger alb tîrfţiu spre ^ n . COŞBUC, P. 151.

b. direcţia în timp:

De aceste . . . a vorbit bunicul David, cu mama şi cu tata mai toată noaptea duminică spre luni, şi luni spre marţi. CREANGĂ, A. 22-23.

3. scopul:

îi dete spre slujbă pe fata unei ţigance. ISPIRESCU, L. 68.

B. Se întrebuinţează înaintea infinitivului, substituind o propoziţie finală:

Sâ cer un semn, iubito, spre-a nu te mai uita ? EMINESCU, O. I 127.

Sub, subţ

§ 377. Introduce complementul care exprimă:

1. locul (starea sau mişcarea mai jos de alt obiect care se află deasupra sau mai sus):

Eram acum tocmai pe culmea dealurilor sub care se adăposteşte ca într-o copaie satul Bisoca. ODOBESCU, I 194.

2. timpul:

a. epoca, definită prin conducerea ţării:

Tara, înălţată şi întinsă sub Ştefan cel Mare, stătea încă tare, ca un cuib de %oimbri. SADOVEANU, o. i 247.

b. apropierea în sens temporal:

Pe la io fum. este « subt-amia^ă», pe la 4-j este « sub-sară». ŞEZ. VIII 84.

3. modul:

Mai aproape de noi însă, sub forme şi culori mai reale, se vedeau . . . mari pietroaie sure şi murgi. ODOBESCU, III 195.

COxNJUNCTIA
9

§ 378. C o n j u n c ţ i a este partea de vorbire care leagă două propoziţii într-o frază sau două cuvinte cu acelaşi rol sintactic într-o propoziţie.

a. Conjuncţiile leagă două propoziţii coordonate sau o propoziţie subordonată de regenta ei.

Zboară mierlele-n tufiş
***Şi** din codri noaptea vine*
Pe furiş. COŞBUC, B. I. 5.

Ne strigă fraţii în drum râmaşi,
***Dar** nu avem timp de morminte.* BANUŞ, B. 77.

***Dacă** voi uita tot ce-am îndurat, nu voi mai urî niciodată.* JEBELEANU, C. 9.

b. în propoziţie, conjuncţiile leagă două sau mai multe subiecte, două atribute de acelaşi fel sau două complemente de acelaşi fel (două complemente directe, două complemente indirecte sau două circumstanţiale de acelaşi fel).

1. subiecte:

*Cuconu Alecu **şi** moş Grigore stăteau, ca totdeauna, în cerdacul cu geamlîc.* SADOVEANU, O. IV 32.

2. atribute:

*Am găsit în sertar cîteva desene vechi^ **dar** scumpe.*

*Pădurile în depărtare cu tulpini fumurii . . . par cer ce late cu flori de %ar%ărî **şi** de corcoduşi.* DELAVRANCEA, S. 5.

3. complemente:

*Pămînt **şi** turme avea numai pentru hrana curţii.* SADOVEANU, N. P. 65.

*Gînditoare **şi** tăcută luna-n cale-i se opreşte.* ALECSANDRI, P. II 57.

Conjuncţii simple, compuse; locuţiuni conjuncţionale

§ 379. După forma lor conjuncţiile se împart în conjuncţii s i m p l e ***(că, căci, ci, dacă, dar, de, fie, iar, însă, nici, ori, sau, şi*** etc.) şi conjuncţii c o m p u s e ***(ca să, ci şi, deşi, deoarece, fiindcă, pentru că, fără (ca) să, pînă să*** etc).

Pe lîngă acestea există şi locuţiuni conjuncţ-ionale, expresii formate din unirea mai multor cuvinte, care îndeplinesc funcţiunea' de conjuncţii r *ca şi cînd, ca şi cum, cîtă vreme, cît timp, cu toate că, de aceea, de cîte ori, de nu cumva, din moment ce, de vreme ce, din cauţţâ că, în loc să, în vreme ce, în timp ce, o dată ce, ori de cîte ori, pe cîtă vreme* etc.

Funcţiunea de conjuncţie este îndeplinită şi de adverbele relative: *unde, cînd, cum* şi de pronumele relative *care* şi *ce.*

• Uneori conjuncţiile sînt întărite de adverbe şi locuţiuni adverbiale ca: *numai (numai sâ, numai daca), chiar (chiar dacă, chiar cînd), mai ales {mai ales că)* etc.

Conjuncţii coordonatoare şi subordonatoare

§ 380. După funcţiunea lor conjuncţiile se împart în două categorii: coordonatoare şi subordonatoare.

Conjuncţiile coordonatoare leagă două propoziţii de acelaşi fel sau două părţi de propoziţie cu aceeaşi funcţiune sintactică.

Conjuncţiile subordonatoare leagă de propoziţia regentă, de care depind ele, propoziţiile dependente (subordonate) pe care le introduc.

a. Conjuncţiile coordonatoare (locuţiunile conjuncţionale etc.) sînt:

copulative: //, *nici;*
disjunctive : *sau, ori;*
adversative: *dar, iar, însă, ci;*
conclusive: *deci, aşadar, prin urmare, de aceea;*
cauzale: *că, căci.*

b. Conjuncţiile subordonatoare sînt:

de loc: *unde, de unde, pe unde, pînă unde;*
de timp: *cînd, de cînd, pe cînd, după ce, îndată ce;*
de mod: *cum, după cum, precum, ca;*
de cauză: *fiindcă, pentru că, deoarece, căci;*
de scop: *ca să;*
de condiţie: *dacă, de;*
de concesie: *deşi, cu toate că, măcar că, chiar de, chiar dacă;*
de consecuţie: *încît, că, de.*

Conjuncţii corelative

§ 381. De multe ori conjuncţiile şi adverbele relative din propoziţiile subordonate merg mînă în mînă cu o conjuncţie, un adverb sau un pronume din propoziţia regentă.

Asemenea conjuncţii, adverbe sau pronume sînt corelative: ***deşi... Muşi, după cum... tot aşa, pe cît. . . pe atît.***

Cît ţi-e plapoma, atît te-ntinde.

"La vînătorie... eu mă pricep cam tot atîta pe cît se pricepea vestitul ageamiu. ODOBESCU, III 9.

Deşi nu m-ai chemat, tot am venit.

în coordonare sînt situaţii cînd aceeaşi conjuncţie sau locuţiune con-ijuncţională apare atît într-unui din membrele coordonării, cît şi în celălalt: ***nici... nici, ori ... ori.***

Nici mi-i foame, nici mi-i sete,
Nici mi-i dor de codru verde. ŞEZ. V 12.

Conjuncţii cu valori multiple

§ 382. în general, conjuncţiile s-au specializat pentru a exprima fiecare un anumit raport sintactic. Cele mai frecvente însă au funcţiuni foarte variate, puţind exprima şi alte raporturi sintactice decît cel care constituie funcţiunea lor principală. De exemplu conjuncţia ***şi,*** care este în primul rînd o conjuncţie coordonatoare copulativă, poate avea uneori rol de conjuncţie adversativă sau conclusivă; adverbul relativ ***cînd,*** deşi e mai întîi temporal, poate exprima şi raporturi cauzale, condiţionale, concesive; conjuncţia ***că*** introduce propoziţii completive (directe şi indirecte), subiective, predicative, atributive, concesive, consecutive, cauzale, temporale.

Iată conjuncţiile în ordinea lor alfabetică cu funcţiunea lor principală ;şi cu celelalte raporturi sintactice pe care le exprimă.

CONJUNCŢII COORDONATOARE

Aşadar

§ 383. Conclusiv:

Munca pe om niciodată nu-l lasă a flâmîn^i...
Aşadar d-aci-nainte să nu şedem lenevoşi. PANN, P. V. II 91.

Ci (în limba mai veche ***ce)***

§ 384. Adversativ: a. După o propoziţie negativă, marcînd opoziţia puternică faţă de această propoziţie:

Nu voi sicriu bogat,
Podoabe şi flamuri,
Ci-mi împletiţi un pat
Din veştede ramuri. EMINESCU, O. I 223.

Nicoară n-a răspuns, **ci** *a privit ţintă lacrimile hatmanului Agapie.* SADOVEANU, N. P. 157.

De din vale de Rovine
Grăim, doamnă, către tine,
Nu din gură, **ci** *din carte,*
Că ne eşti aşa departe. EMINESCU, O. I 149.

împăratul Verde nu avea feciori, **ci** *numai fete.* CREANGĂ, P. 183.

b. După o propoziţie optativă, cu sensul «dar», «însă»:

Ţi-aş arăta .
Din bob in bob amorul,
Ci *numai nu te mînia,*
Ci *stai cu binişorul.* EMINESCU, **o. i** 174.

c. La început de frază, exprimă un îndemn (de obicei cu un imperativ):

Ci *lăsaţi sâ ne spuie nenea Ştefan cum a fost, cînd era să-l arunce din clopotniţă.* GHICA, S. 505.

Dar (în limba mai veche **dară)**

§ 385. a. Adversativ:

Pînă acum toţi rîdeau de Prepeleac, **dar** *acum a ajuns sâ rîdă el şi de dracul.* CREANGĂ, P. 51.

Lacrimile îi curgeau calde, mîngîietoare, **dar** *faţa ei toată zt de-° fericire mare.* REBREANU, I. II 27.

b. Conclusiv:

Istoria. . . este adevărata povestire şi înfăţoşare a întîmplârilor neamului •omenesc; ea este rezultatul vrîstelor şi al experienţii. Se poate **dară,** *cu drept cuvînt, numi glasul seminţiilor ce au fost, şi icoana vremii trecute.* KOGĂLNICEANU, **o.** 74.

Vom spune **dar** *cît de frumoasâ-i lumea.* BANUŞ, B. 90.

Deci

'§ 386. Conclusiv: a. la începutul propoziţiei:

îşi *aduse aminte că făgăduise a răpi pe fata Genarului. . .* **Deci** *se porni.* EMINESCU, N. 17.

O luptă-i viaţa; **deci** *te luptă*
Cu dragoste de ea, cu dor. COŞBUC, F. T. 10.

Măria-sa îi dăduse ş-un pitac; **deci** *îl socotea prieten al său.* SADOVEANU, N. P. 103.

b. în corpul propoziţiei:

S-au sculat **deci** *împăratul şi împărăteasa şi . . . s-au dus la uncbiaş acasă.* ISPIRESCU, L. 1.

Nu voi vorbi ***deci*** *de farmecul ochilor ei nici de glasul ei.* NEGRUZZI, I 38.

Uneori precedat de ***iată*** pentru a insista asupra conclusivei:

Iată deci *cum legea asigurării celor ce cad jertfă muncii este o simplă minciună, ca şi toate legile burgheziei.* SAHIA, N. 36.

Fie, fie că

§ 387. Exprimă uneori alternativa sau opoziţia, alteori o nuanţă concesivă:

"La acelaşi şir de patimi deopotrivă fiind robi,
Fie *slabi,* ***fie*** *puternici,* ***fie*** *genii ori neghiobi.* EMINESCU, O. I 130.

Cînd voi muri
Tot nimic eu nu voi şti,
Fie că*-n senin ori nouri va sta soarele şi luna,*
Fie că *va da %ăpada ori că iarba va-nver%i>* VLAHUŢĂ, P. 51.

Caracteristic pentru această conjuncţie e faptul că astăzi apare obligator în ambele propoziţii şi că nu poate fi înlocuită prin altă conjuncţie similară (ca în cazul lui ***ori*** şi ***sau***) fără să schimbe sensul opoziţiei între idei.

Iar(ă)

§ 388. a. Adversativ:

Tu-i mere pe sus cîntînd,
Iară *eu pe jos plîngînd.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 301.

Lupul pârul schimbă, ***iar*** *năravul ba.* (Proverb).

Vulturului cerul a dat aripi să t(boare . . .
Iar *ţie ţi-a dat farmec.* ALECSANDRI, P. I 137.

b. Copulativ:

Soarele de primăvară pîrjolise cu putere, ia/r subt streaşină codrului căldura prindea a se potoli. SADOVEANU, N. P. 22.

Cu perdelele lăsate
Şed la masa mea de brad,
Tocul pîlpîie în sobă,
Iară *eu pe gînduri cad.* EMINESCU, O. I 105.

Piua-i în căsoaia de alăture, fusele în oboroc sub pat, ***iar*** *furca după horn.* CREANGĂ, P. 5.

Încalecă şi ea pe un cal năzdrăvan şi stă gata de pornire. ***Iară*** *Harap Alb luîndu-şi oamenii săi, încalecă şi el şi pornesc spre împărăţie.* CREANGĂ, P. 274.

Cu-o mînâ acul ţinea,
Cu alta lacrimi ştergea,
Iar *din grai aşa %icea.* JARNÎK-BÎRSEANU, p. 171.

însă

§ 389. Adversativ:

Au trecut timpii aceia, timpi de fapte strălucite,
***însă** triste și amare.* ALEXANDRESCU, M. 16.

*Biata babă era umflată cît o bute . . . simțirea **însă** nu și-o pierduse de tot.* CREANGĂ, P. 15.

Nici

§ 390. Copulativ. Leagă două propoziții negative, continuînd și întărind, în propoziția a doua introdusă prin *nici,* negația din propoziția întîi. în limba literară actuală *nici* nu mai este negație suficientă și apare însoțit de *nu.*

*Obștea ne-a trimis pre noi să-ți spunem că norodul nu te vrea, **nici** te iubește.* NEGRUZZI, I 139.

*Nu s-a mai pomenit și **nici** cred că s-a mai pomeni una ca asta undeva.* CREANGĂ, P. 102.

Repetat, *nici* arată excluderea pe rînd a ideilor sau a noțiunilor exprimate de propozițiile ori cuvintele pe care le precede.

***Nici** n-a nins, **nici** n-a plouat,*
***Nici** floarea nu s-a uscat.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 231.

*S-a și stîrnit un vifor cumplit... de nu vedeai **nici** înainte, **nici** înapoi.* CREANGĂ, P. 143.

*Pe acolo nu s-aud chiote în cîmp **nici** la vremea secerei, **nici** la coasă.* CAMILAR, N. i 311.

Ori

§ 391. Disjunctiv:

*încă o dată vă întreb: vă închinați **ori** ba ?* NEGRUZZI, I 173.

Dar într-o seară ea simți
Că a%i e cea din urmă %i —
***Ori** vine a%i de undeva*
Iubitul ei și o va lua,
***Ori** dacă nu, cînd va veni*
El n-o va mai afla. COȘBUC, F. T. 163.

***Ori** te poartă cum ți-e vorba, **ori** vorbește cum ți-e portul.*

Uneori apar alternativ *ori* și *sau:*

*Hodiniți **sau** trudiți, flămîn%i **ori** plesnind de sătui, moartea era una.* CAMILAR, N. I 78.

Sau

§ 392. Disjunctiv:

Mai întîi, te rog spune-mi dacă ştii ***sau*** *nu ştii ce soi de zburătoare este grangurul.* ODOBESCU, I 32.

Şi

§ 393. a. Copulativ:

în răcoarea dimineţii nemărginirea firii se înfăţişa mai copleşitoare ***şi*** *pătrundea adînc în sufletul învăţătorului.* REBREANU, I. II 79.

Toţi vorbesc ***şi*** *dau din mini* ***ş****-un murmur adînc, ca dintr-un stup, vine pînă în cerdac.* SADOVEANU, O. III 232.

Ni cola sta în grădină pe banca de piatră, sub tei, ***şi*** *trăgea din ciubuc fum plin de miresme.* SADOVEANU, O. I 648.

b. Adversativ:

Temei a auzea vorbele ***şi*** *nu le pricepea rostul.* REBREANU, I. II 148.

Te-aş lăsa ***şi****-mi e cu jale,*
Te-aş iubi ***şi*** *nu-ndră^nesc!* COŞBUC, B. I. 52.

c. Conclusiv:

Asta-i şagă ***şi*** *nu-mi pasă.* SADOVEANU, O. II 103.

CONJUNCŢII SUBORDONATOARE

Ca

§ 394. ***Ca . . .*** urmat de ***să*** poate exprima următoarele raporturi sintactice:

a. Final:

Unge toţi pâreţii cu sînge, ***ca să*** *facă şi mai mult în ciuda caprei.* CREANGĂ, P. 25.

Dacă ţi-am făgăduit atunci, a fost numai ***ca să*** *te împac.* ISPIRESCU, L. 2.

Fă-mă pană-n dopul tău,
Ca să *te umbresc mereu.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 63.

b. Consecutiv:

Auşţi, dar cine-i elpăgînul, ***ca să****-mi sărute fete-n drum.* COŞBUC, B. I. 66.

Prea y-aţi bătut joc de limbă, de străbuni şi obicei,
Ca să *nu s-arate-odată ce sînteţi — Nişte mişei!* EMINESCU, O. I 151.

c. Completiv direct:

Am jurat ***ca*** *peste dînşii* ***să*** *trec falnic, fără păs.* EMINESCU, O. I 147.

d. Completiv indirect:

M-aş fi temut ***ca*** *nu cumva aci, la intrare, vreun judecător aspru...* ***să*** *mă întrebe . . .* ODOBESCU, IST. ARH. 3.

e. S u b i e c t i v :

Era mai bine **ca** *negura* **să** *nu se mai ieie.* CAMILAR, N. I 8.

f. A t r i b u t i v :

Avea porunci împărăteşti către hanul tătarilor nogai **ca să**-*i deie-ori cît ajutor.* NEGRUZZI, I 137.

g. P r e d i c a t i v :

Intenţia noastră era **ca** *a doua* **?ţi** *de dimineaţă* **să** *plecăm mai departe.*

O b s e r v a ţ i e . în ultimele patru tipuri de propoziţii, limba literară actuală admite folosirea^ lui *ca* numai dacă e despărţit de *să* printr-o intercalare, altfel se întrebuinţează *să* singur.

Că

§ 395. a. C o m p l e t i v d i r e c t :

Şi %oici **că** *nu doreşti nimica?* SADOVEANU, O. II 120.

Midora a jurat **că** *nici n-a vorbit. . . despre asta.* CAMILAR, N. I 22.

b. C o m p l e t i v i n d i r e c t :

Aduce piatra la mine şi i-o plătesc cît nu **face;** *ba încă sînt bucuros* **că** *o pot căpăta.* CREANGĂ, P. 218.

Te rog să iei notă **că** *n-am* de *dat nici o explicaţie.* CAMIL PETRESCU, U. N. 31.

c. S u b i e c t i v :

Ne doare **c**-*a fost scris aşa.* COŞBUC, B. I. 155.

d. C o n s e c u t i v :

Şi-i atît de slabă puntea,
Că-*n ea nu te poţi încrede.* COŞBUC, B. I. 48.

Era **Senin** *pe ceri, şi aşa de frumos. . .* **că**-*ţi venea să te* **scalei** *pe uscat,* **că** *găinile.* CREANGĂ, A. 64.

e. C a u z a l :

Ai *să dai samă, doamnă! îmi z?se> c<* Pre bărbatul tău să ne taie-pârinţii, bărbaţii şi fraţii.* NEGRUZZI, I 147.

Grăbiţi-vă şi vă faceţi dreptate, **că** *altfel grea pedeapsă va cădea asupra-voastră.* DUMITRIU, B. F. 11.

f. C o n c e s i v :

Eu, babei mele, — **că merge** *pe douăzeci şi patru de ani de cînd m-am luat cu dînsa . . . şi tot* **nu** *i-am spus.* CREANGĂ, P. 122.

Cum naiba **dor** *să nu-mi fie ?*
Cînd şi muntele, **că**-*i munte,*
Şi-ncă are doruri multe ? JARNÎK-BÎRSEANU, D. 144.

g. Atributiv:

Şi el îşi vîrîse în cap ideea că e bolnav. VLAHUŢĂ, N. 39.

, ***Se culcă pe pragul uşii cu gînd că n-o să poată nimeni intra fără sâ simtă ea.*** ISPIRESCU, L. 30.

h. Temporal:

Acum însă că bâtrînul împărat dispăruse, succesorul său putea face partea focului. GHICA, S. 329.

Notă. întrebuinţarea lui *că* în astfel de propoziţii este un element de jargon (franţuzism) şi trebuie evitată.

i. Condiţional:

Ce folos că trag acasă,
Că n-am nevastă frumoasă. JARNÎK-BÎRSEANU, o. 183.

Căci

§ 396. Cauzal:

Hai să fugim cu pluta ceea la frate-meu Vasile în Bor cea, vţise Dumitru-, căci platele începuse a umbla. CREANGĂ, A. 29.

Eu îi cunosc pre boierii noştri, căci am trăit cu dînşii. NEGRUZZI, I 138.

Nu vă gîndiţi la păcat, căci nici ei nu s-au gîndit că voi sînteţi oameni şi v-au pus la plug şi v-au batjocorit. DUMITRIU, B. F. 11.

Dacă

§ 397. a. Condiţional:

Dacă însă păstorul ce tu ni l-ai alege,
Va fi tot ca păstorii de care-avem destui,
Atunci. . . lasă în starea-i bătrîna tiranie. ALEXANDRESCU, M. 63.

b. Temporal:

Dac-am venit în sat, am mai stat. VLAHUŢĂ, C.L. 18. •

Dacă un^ tînăr întîlneşte o inimă simplă şi nevinovată, el este ferice. NEGRUZZI, I 55-56.

c. Cauzal:

Apoi, mâi Ioane, dac-am început noi războiul ista aşa, mai câ-l prăpădim. CAMILAR, N. I 42 (ed. populară).

Tată-său duc-a vă%ut şi a vâ^ut că nu-i vine de hac, s-a adresat la stâpînire cerînd să-l surghiunească. GHICA, S. 242.

d. Concesiv:

Dacă voi nu mă vreţi, eu vă vreau, răspunse Eăpuşneanu... şi dacă voi nu mă iubiţi, eu vă iubesc pre voi. NEGRUZZI, I 139.

Nu uita că, dacă jo de deputaţi te-au ales domn, însă ai sâ domneşti peste două milioane de oameni. KOGĂLNICEANU, O. 103.

e. Subiectiv:

Şi **duc**-*a fost peţită des,*
E lucru tare cu-nţeles. COŞBUC, B.I. 16.

f. Completiv direct:

Te întreb, reveni sublocotenentul, **dacă** *doreşti ceva.* SAHIA, N. 84.

De

§ 398. a. Condiţional:

Iar **de** *va fi ca steaua mea să cadă*

Un alt fecior cu fruntea de iţăpadă
Va duce mai departe drumul meu. BENIUC, V. 72.

De-*oi adormi curînd*
în noaptea uitării,
Să mă duceţi tăcînd
Ea marginea mării. EMINESCU, O. I 219.

De-*ţi vor trebui oşti, ne vom înarma noi cu femei şi copii.* NEGRUZZI, I 141.
Şi **de** *cade jos, crede că l-a trîntit calul.* CREANGĂ, A. 36.

b. Optativ:

De *nu m-ar simţi nimeni, cînd voi fugi.* DELAVRANCEA, H. T. 202.

c. Final:

Apoi merse **de** *ocoli cetatea Turnul, o bătu şi o arse.* BĂLCESCU, M. V. 242.
Haide! Luaţi-l **de**-*l daţi norodului.* NEGRUZZI, I 156.
Mai stăi **de** *mă alintă.* BACOVIA, O. 82.

d. Consecutiv:

Au de patrie, virtute nu vorbeşte liberalul,
De *ai crede că viaţa-i e curată ca cristalul?* EMINESCU, O. I 150.

Amîndoi mă strigau **de** *mi se topea inima-n mine.* CAMILAR, N. I 360.

E înţeles cu jandarul, cu primarele, le dă bacşiş, **de** *nu ne aduc citaţiile.* DUMITRIU, B. F. 19.

îl dusese în casă unde era cald **de** *se lăsaseră abutii.* DUMITRIU, V. L. 46.

e. Concesiv:

De-ai fi galben ca lutu',
Te iubesc, ca sufletu';
De-*ai fi negru ca tina,*
Te iubesc ca inima. GR. S. I 122.

f. Atributiv {*de* fiind şi pronume relativ):

E vorba au dat foc la vreo cîţiva din Vladomira, **de** *ieşiseră să muncească moşia Beiului.* DUMITRIU, B. F. 156.

g. Cauzal:

Şi motanul toarce-n sobă — **de** *blaîţat ce-i.* EMINESCU, O. I 48.

h. Temporal:

Ea pe cîmp **de** *se ivea,*
Florile se-nveselea. ALECSANDRI, P. I 92.

i. Subiectiv:

Nu ştiu 'cum s-a întîmplat **de** *a rămas pictura cu totul Măturată din cărarea mult cotitei mele colinde de vînâtor-hoinar.* ODOBESCU, III 113.

Decît

§ 399. Comparativ:

Decît *să iasă omului nume răii, mai bine ochii din cap.*

Deoarece

§ 400. Cauzal:

Va fi dat afară, **deoarece** *s-a întors din război nebun.* SAHIA, N. 58.

Deşi

§ 401. Concesiv:

Deşt *sînt proastă,. . . eu n-am obicei sâ rîd de oamenii care mă primesc în casa lor.* ALECSANDRI, T. 640.

Deşi *era necontenite jalobele obştiei pentrujăfuirile lui Motoc, Lăpuşneanul sau nu răspundea, sau nu le asculta.* NEGRUZZI, I 150.

După ce

§ 402. a. Temporal:

După ce *ai pregătite asemenea vergi şi asemenea sfori — se mai iveşte o problemă: cîrligele, undiţile propriu-^ise.* SADOVEANU, Î. A. 20.

Şi ***după ce*** *se strîmbă la urîtul, se spîniţură iar cu amîndouă mîinile de vergeaua de alamă.* CARAGIALE, O. i 268.

b. Copulativ *(după ce, după ce ca):*

După ce *e mut, apoi e şi slut.* PANN, P. V. I 4.

Fiindcă

§ 403. Cauzal:

Ş-au fugit din palatul tătîni-său, pentru ca să vie să facă voiajuri prin Moldova ... ***fiindcă*** *aurise că-i o ţară foarte poîţnaşâ.* ALECSANDRI, T. 1044.

îmi opresc trei lei, ***fiindc****-am avut trei pini.* CREANGĂ, Opere complete (1947), 265.

încît

§ 404. Consecutiv:

1. cu corelativ în propoziţia regentă:

Tu mă întrebi **atîtea** *lucruri deodată,* **încît** *nu ştiu la care să răspund mai întîi.* NEGRUZZI, I 63.

Vorbi astfel, **încît** *robi toate inimile.* ISPIRESCU, L. 39.

2. fără corelativ:

[Soarele] *stătu pe loc,* **încît** *trei iţile n-a fost noapte.* EMINESCU, N. 4.

Şi focul din vale creştea . . . luminînd împrejurimile ca %iua, pînă departe, **încît** *se vedeau armatele în mers.* CAMILAR, N. I 179.

Oricît

§ 405. Concesiv:

Oricît *de tînâră era Ileana, înţelesese că taică-sâu citea în sufletul ei tot aşa de bine c.a-n cărţile lui.* CARAGIALE, o. i 47.

Este cunoscut că omul îmbogăţit din furtişag nu se satură de avere **oricît** *de bogat ar fi, ci din contră caută nouă mijloace de a-şi mări bogăţia.* FILIMON, c. 10.

Oricît *îl durea de tare, el tot îşi ţinu inima cu dinţii.* CREANGĂ, P. 58.

Pentru ca

§ 406. Final:

Boierii de la noi anume au %idit munţii aceia negri **pentru ca** *să nu vedem ce-i dincolo.* CAMILAR, N. I 393.

Nu era v>iuă în care . . . să nu fi mers măcar de %ece ori la straturi, **pentru ca** *să vadă dacă nu erau răsărite seminţele.* SLAVICI, N. I 22.

T

Pentru că

§ 407. Cauzal:

Era năcăjit **pentru că** *pe ogor era sărăcie.* SADOVEANU, O. II 149.

Şi *mi-s dragă mie însămi,* **pentru că**-*i sînt dragă lui.* EMINESCU, O. I 80.

Conjuncţiile *fiindcă* şi *pentru că* pot fi înlocuite oricînd una cu alta.

Să

§ 408. Conjuncţia *să* apare în limba actuală ca semn al conjunctivului', dar îşi păstrează funcţiunea de conjuncţie (cu atît mai mult cu cît conjunctivul, la persoana a III-a, se poate folosi şi fără *să: treacă, meargă).* Aceasta este situaţia atunci cînd introduce propoziţii condiţionale:

Să-*l văd venind, Aş mai trăi o viaţă.* COŞBUC, F. T. 7.

în propoziţiile subiective şi completive însă, ***să*** este şi conjuncţie şi semn al conjunctivului.

1. Subiectiv:

Şi noua nu ne râmîne decît să ne întindem lîngâ ei. CAMILAR, N. I 221.

2. Completiv direct:

Ştiu să scrie şi să citească. GHICA, C. E. 15.

Ţi-am %is să te muţi cu mine. DELAVRANCEA, T. 14.

3."Completiv indirect:

Parca s-ar sfii să şadă. VLAHUŢĂ, N. 11.

Locuţiuni conjuncţionale

§ 409. Locuţiunile conjuncţionale pot îndeplini aproape toate funcţiunile unei conjuncţii, avînd chiar, de multe ori, o mai mare putere expresivă şi mai multă precizie.

Ca şi cum

§ 410. Comparativ condiţional:

Neguţătorul bâgâ degetul în gaura inelului după cum îl învăţase Galben-de-soare şi ţţidul pieri ca şi cum n-ar fi fost. ISPIRESCU, L. 26.

Ca şi cînd

§411. Comparativ condiţional:

Şi cînd gîndesc la viaţa-mi, îmi pare că ea cură
încet repovestită de o străină gură
Ca şi cînd n-ar fiviaţa-mi, ca şi cînd n-aş fi fost. EMINESCU, O. I 71.

Cu toate că

§ 412. Concesiv:

Dar cu toate că se pare cu deplină potrivire,
De ostaşii lumei are foarte osebită fire:
Armele lui nu-s de fierâ, ci-s de milă, de iubire. KONAKI, P. 3.

De aceea

§ 413. Conclusiv:

La soare te puteai uita, iar la dînsa ba. Şi de aceea Harap Alb o prăpădea din ochi, de dragă ce-i era. CREANGĂ, P. 276.

îmi eşti drag, de aceea îţi dau mai pe ales. SADOVEANU, o. n 18.

Din cauză că

§ 414. Cauzal:

Din cauză că am întîr%iat, n-am mai putut intra în sală.

Din moment ce

§ 415. Cauzal:

Din moment ce *tot mergi într-acolo, fă-mi şi mie acest serviciu.*

De vreme ce

§ 416. Cauzal:

De vreme ce *mi-a dat voie, m-apuc să-i citesc scrisorile.* CARAGIALE, O. I 283.

Ah! mă sparii, am strigat. Şi **de vreme ce** *este aşa, iată făgăduiesc a nu iubi niciodată.* NEGRUZZI, I 45.

De cîte ori

§ 417. Temporal:

De cîte ori *în treacăt îl vede aruncîndu-i ocheade galeşe . . . o apucă un fel de leşin la inimă.* CARAGIALE, O. I I 13.

După cît

§ 418. Modal-comparativ:

Dar, moş Iolampie, va veni o vreme cînd fiecare va mînea **după cît** *munceşte.* CAMILAR, N. I 127 (ed. populară).

După cum

§ 419. Modal-comparativ:

Pe cînd însă, pe sub şure şi la vatra bordeiului, ospăţul şi paturile se gătesc **după cum** *pe fiecare-l taie capul, limbile se dezmorţesc.* ODOBESCU, III 18-19.

În timp ce

§ 420. Temporal:

Sînt soldatul Ieremia . . . spunea agentul, **în timp ce** *căpitanul citea ordinul.* CAMILAR, N. I 52.

Măcar că, măcar să

§ 421. Concesiv:

Era zdravăn Pîrvu, **măcar că**-*l supsese boala.* DUMITRIU, B. F. 100.

Nu se astîmpără nici în ruptul capului, **măcar că** *au păţit multe.* CREANGĂ, P. 217-218.

Acum nu mă mai iubeşti ca atunci, **măcar că** *eu tot aceea sînt.* NEGRUZZI, I 18.

Trebile care ţi le-oi face eu, nu le-a face altul, **măcar să** *fie cu stea în frunte.* CREANGĂ, P. 153.

Numai să, numai dacă

§ 422. Condiţional:

Îţi poate fi de folos, numai să vrea. DELAVRANCEA, V. V. 219.

Lucrurile se fac numai dacă le ştim face. SLAVICI, N. I 7.

Ori de cîte ori

§ 423. Temporal:

Este adevărat că am izbutit ori de cîte ori te-am ascultat. ISPIRESCU, L. 21.

Pînă să

§ 424. Temporal:

Au trecut luni întregi pînă să se poată întrema.

Pe cînd

§ 425. a. Temporal:

Pe cînd oastea se aşa%ă, iată soarele apune. EMINESCU, O. I 148.

Tînguiosul bucium sună,
E-ascultăm cu-atîta drag,
Pe cînd iese dulcea lună
Dintr-o rarişte de fag. EMINESCU, O. I 209.

Doar izvoarele suspină,
Pe cînd codrul negru tace;
Dorm şi florile-n grădină —
Dormi în pace! EMINESCU, O. I 207.

Pe cînd se petreceau aceste, iaca s-aud scîrţîind nişte cară; bărbaţii veneau. CREANGĂ, P. 14.

Pe cînd soacra horâia, dormind dusă, blajina noră migâia prin casă. CREANGĂ, P. 6.

b. Adversativ:

Noi lucrăm, pe cînd voi staţi.

Pe cît

§ 426. Modal:

întreprinsesem, pe cît ţiu minte, a căuta în cercul literelor şi al artelor imagini vînătoreşti asupra cărora să ne potrivim la gusturi. ODOBESCU, III 60.

Taci, taci, taci, inima mea,
Rabdă pe cît vei putea,
Că nu-i trăi cît lumea. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 151.

ADVERBE CU VALOARE DE CONJUNCŢII

§ 427. Adverbele pronominale relative de loc, de timp, de mod, întrebuinţate cu valoare de conjuncţii, au şi ele funcţiuni multiple. în această situaţie sînt adverbele ***cînd, cît, cum, unde*** (vezi Adverbul, § 335) şi compusele lor: ***de cînd, pînă cînd, pe cînd, după cît, pe cît, după cum, precum, de unde, pînă unde, pe unde.***

Cînd

§ 428. a. Temporal:

Cînd însă vreunul se deşteaptă şi clipeşte ochii, cîmpia i se înfăţişează luminată de scînteile strălucitoare ale licuricilor. ODOBESCU, III 19-20.

Cînd era să treacă fiică-sa, deodată ieşi de sub acel pod. ISPIRESCU, L. 13.

Cînd se desprimăvără, Ana îşi făcu obiceiul de a se duce în fiecarş %i pe la tatăl ei, pe acasă. REBREANU, I. II 144.

b. Cauzal:

Cînd ştia că are sâ deie peste Ivan, i se tăiau picioarele. CREANGĂ, P. 314.

c. Condiţional:

Toate aceste figuri, toate aceste fapte ar merita mirarea chiar şi a străinilor, cînd istoria noastră ar fi mai bine cunoscută. KOGĂLNICEANU, O. 83.

Cînd m-aş potrivi eu babei la toate cele, apoi aş lua cîmpii! CREANGĂ, P.77.

Ah! cînd ai şti cît te-am iubit. NEGRUZZI, I 62.

d. Concesiv:

Pătimaş şi îndărătnic s-o iubeşti ca un copil
Cînd ea-i rece şi cu toane ca şi luna lui april. EMINESCU, O. I 157.

e. Atributiv:

In ***minuta cînd voiam a mă duce, puterile m-au lăsat.*** NEGRUZZI, I 52.

Ah! unde-i vremea ceea, cînd eu cercam un vad,
, Sâ ies la lumea largă. EMINESCU, O. I 92.

E vremea cînd înfloreşte sulfina. SADOVEANU, N.P. 21.

Cît

§ 429. a. Temporal:

Frun^a-n codru cît învie,
Doina cînt de voinicie. ALECSANDRI, P.P. 224.

Fu sâ stai la spatele meu, şi cît vei ausţi că încep a croi cîte una mai deocheată, tu sâ mă tragi de mîneca hainei. ODOBESCU, III 46.

b. Modal:

Cînd jalea el aşa, iaca şi capra venea **cît** *putea, încărcată cu de-ale mîncării şi gîfîind.* CREANGĂ, P. 25.

Ea drum-e bine să porneşti **cît** *de dimineaţă.* CREANGĂ, P. 114-115.

c. Concesiv:

Cît *am fost eu de urît,*
Multe dragoste-am avut. TEODORESCU, P.P. 326.

d. Completiv direct:

Dă-mi bani pe cal! Că sînt sărac!
Dă-mi bani! Dacă-l găseşti pe plac,
Dă-mi numai **cît** *socoti.* COŞBUC, B.I. 97.

Cum

§ 430. a. Modal--comparativ:

Rău îmi pare **cum** *îţi pare şi ţie, şi* **cum** *trebuie să le fi părînd tuturor!* NEGRUZZI, I 30.

Vei rîde, tată, **cum** *ai rîs şi de surioarele mele.* ISPIRESCU, L. 15.

b. Temporal:

Cum *ospăta el, buf! cade . . . în groapa cu jăratec.* CREANGĂ, P. 32.

Ea, **cum** *plecase Făt-Frumos, s-a închis într-o grădină.* EMINESCU, N. 27.

Cum *ieşi din sat, apuci de-a dreptul prin pădurea lupului.* ALECSANDRI, T. 606.

c. Cauzal:

Cerşetorul îşi apucă sora de umeri, încercînd s-o ridice, dar **cum** *nu izbuti, se-ntinse lîngă uşă, adormind dintr-o dată.* CAMILAR, N. II 138.

Cwm *nu mai erau decît vreo sută de metri pînă acasă, Grigore coborî, plăti şi continuă pe jos.* REBREANU, R. I 18.

d. Completiv direct:

Judecă în mintea ei **cum** *are să le astîmpere foamea.* SAHIA, N. 44.

Neştiind **cum** *s-o mingii, am început şi eu a plînge.* NEGRUZZI, I 52.

e. Completiv indirect:

Ea a doua %i se miră, **cum** *de firele sînt rupte.* EMINESCU, O. I 79.

f. Atributiv:

Era un prieten **cum** *nu se mai află.* SADOVEANU, O. II 172.

Unde

§ 431. a. De loc:

Fugara îşi cerea iertare şi arăta foarte 'simplu că s-a « dus **unde** *o cheamă inima».* CEZ. PETRESCU, S.R. 91.

b. Atributiv:

Intră în odăiţa caldă **unde** *zăcea bătrîna.* SADOVEANU, O. II 136.

c. Cauzal:

Mihnea răspunse pe scurt că-i pare râu **unde** *nu se pot înţelege d-a dreptul.* ODOBESCU, I 74.

PRONUME CU VALOARE DE CONJUNCŢII

§ 432. Pronumele relativ-interogative pot îndeplini şi ele funcţiunea de conjuncţie.

Sâ ştiţi domniile-voastre că lon^vodâ a fost dintre acei viteji **care** *ies rar în lume şi apoi îi pomenesc în veac noroadele.* SADOVEANU, N. P. 10.

Dar zjwbetul îi pieri, aducîndu-şi aminte **cît** *de bine se purta Măgură cu soldaţii.* CAMILAR, N. II 146.

Domnule ofiţer . . ., nu spune soldaţilor **cine**-*i fata asta.* CAMILAR, N. I 105.

Şi *de aceea se întreabă Ion Ursu* **ce** *să facă, de aceea e necăjit şi plin de amar.* SADOVEANU, O. II 150.

Concluzii

§ 433. Din examinarea funcţiunilor principalelor conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale, se pot trage următoarele concluzii. Conjuncţiile cele mai vechi, cele moştenite şi neanalizabile în romîneşte, au şi funcţiunile cele mai numeroase (de exemplu *că),* nefiind specializate pentru un anumit fel de propoziţii. Cu cît însă progresele gîndirii au făcut mai simţită nevoia de precizare şi de clarificare a raporturilor sintactice, limba şi-a creat noi conjuncţii (de exemplu *fiindcă),* care exprimă fiecare cîte un anumit raport.

Crearea conjuncţiilor noi s-a făcut prin mai multe mijloace: fie prin adăugarea la conjuncţia primitivă a altor conjuncţii (de exemplu *căci, deşi)* sau a unor prepoziţii (de exemplu *pînă sâ)* menite să precizeze sensul sau să-i mărească expresivitatea, fie prin folosirea cu rol de conjuncţii a altor părţi de vorbire (de exemplu *cînd, cît, cum, unde),* fie prin crearea locuţiunilor conjuncţionale.

INTERJECŢIA

§ 434. Interjecţiile sînt cuvinte neflexibile de tip special care exprimă sentimente şi manifestări de voinţă sau care imită sunete şi zgomote: *ah!* ***hai! buf!***

Ah! subţire şi gingaşă
Tu păşeai încet, *încet.* EMINESCU, O. I 112.
Hai, ***lăută, voiniceşte***
înfloreşte-ţi struna,
pentru chiotul ce creşte
să-i mai %icem una. DEŞLIU, G. 18.

Şi ***cum ospăta el,*** *buf!* ***cade fără sine îngroapă*** *cu****jăratec.*** CREANGĂ, P. 32.

Interjecţiile sînt cuvinte de tip special, pentru că ele îşi au originea în exclamaţii spontane de natură afectivă sau în imitarea sunetelor din natură şi nu au o formă stabilă. Spre deosebire de celelalte părţi de vorbire, forma interjecţiilor poate avea numeroase variante fără ca sensul să se schimbe mult. Posibilitatea de variere a formei provine pe de o parte din faptul că interjecţia nu are un tipar lexical caracteristic, cu terminaţii specifice ei, iar pe de alta din aceea că forma interjecţiilor este legată de sunetele din natură pe care le imită sau de expresia fiziologică a sentimentului care le produce. Celelalte cuvinte nu pot fi schimbate fără a dăuna înţelegerii între oameni. Cînd e vorba însă de cuvintele imitative, imitarea sau reproducerea, care nu poate fi decît aproximativă, rămîne aproximativă şi dacă suferă o oarecare schimbare. De aceea interjecţia este cea mai mobilă parte de vorbire, prezeritînd mereu alte forme, cu sunete în plus sau în minus ori chiar cu modificarea unora dintre ele. Exemple ***bang! — %bangl; auleu! — aleu! ~ aoleu! — aoleo! — valeu! — valeu!***

Interjecţiile nu au un conţinut noţional: ele exprimă, dar nu denumesc, diferite sentimente şi expresii ale voinţei vorbitorului. Fiind caracteristice pentru

limba vorbită, sensul lor este legat de intonaţie şi de împrejurarea în care sînt rostite.

Clasificarea interjecţiilor după origine

§ 435. După originea lor, interjecţiile se împart în trei grupe:

a. interjecţii propriu-zise, strigăte scurte care constau dintr-o singură silabă şi chiar dintr-o singură vocală sau din combinarea a două sau mai multe vocale şi consoane. Ele nu sînt în general legate prin originea lor de nici o altă parte de vorbire, şi constituie semne neconstituite gramatical ale emoţiei sau voinţei. Exemple: *a! o! of! hai! pst! uf! vai!*

O! *dezmierdare nespusă a celui dintîi sărutat pentru două inimi ce de mult se doresc!* ODOBESCU, I 143.

Dar ***vai,*** *un chip aievea nu eşti, astfel de treci,*
Şi umbra ta se pierde în negurile reci. EMINESCU, O. I 213.

Haiti! *lipseşti dinaintea mea!* CREANGĂ, P. 47.

— ***Al*** *dumneata eşti de pe-acolo* . . . SADOVEANU, O. V 427.

b. cuvinte imitative (onomatopeice), care reproduc sunetele însoţitoare ale unor acte fiziologice (rîsul, fluieratul, tremuratul): *ha-ha-ha! fiu-fiu! brrr!* sau redau strigătele animalelor şi zgomotele din natură: *buf! ham! miau! mîr! scîrţ! trosc!'*

Mătuşa Zamfira s-a sculat cu noaptea în cap. ***Hu-u-ul*** *e frig: săracele bătrineţe!* SADOVEANU, O. I 329.

Voinicul unde aduse odată lina, şi ***buf!*** *o lovi după ceafă de era să-şi muşte limba.* ISPIRESCU, L. 208.

c. interjecţii legate prin originea lor de alte părţi de vorbire care şi-au pierdut valoarea lexicală şi au numai valoare afectivă. în această grupă intră substantive, adjective, adverbe, verbe la imperativ (vezi mai jos, § 438).

Vai ş-amar! *Ce-o să mă fac ? îmi vine să iau cîmpii.* ALECSANDRI, T. 1007.

Clasificarea interjecţiilor după sens

§ 436. După sensul lor, interjecţiile se împart în interjecţii care exprimă o stare sufletească, interjecţii care exprimă manifestarea unei voinţe sau dorinţe şi onomatopee.

a. interjecţii care exprimă o stare sufletească:

1. durere: *ah! of! uf! vai! valeu!*

Vai *de mine! ţipă mama. E rău copilului!* CARAGIALE, O. I 277.

Valeu, *cumătră, talpele mele! Mă rog scoate-mă, că-mi arde inima în mine!* CREANGĂ, P. 32.

*— **Of—of!** sărmana de mine! iar urgie! iar am să rămîn singură, iar te duci. ..* SADOVEANU, O. I 250.

2. regret: *bei!*

Sub răchita rourată
Şede baba supărată
Cu fata nemăritată.
*— **Hei,** fiicuţa, fiica mea,*
Eu nu te pot mărita! JARNÎK-BÎRSEANU, D. 447.

3. dezgust, dispreţ: *huideo! huo! ptiu! ua!*

*— **Ptiu!** mă! %j- frate-său, după ce l-a lăsat să sfîrşească.* CREANGĂ, P. 45.

4. saturaţie: *uf!*

***Uf!** mie-mi spui? aşa e cu mutatul.* CARAGIALE, O. IV 11.

5. neîncredere: *aşi ei aş! (h)aida de! o!*

— Nu ştiu ce are Iorgu... mi se pare că e bolnav şi nu vrea să spuie . . .
*— **O! o!** nu ştii ce am, unchiule ? Nu ştii ce am ? Ţi se pare că sînt bolnav ?* DELAVRANCEA, H.T. 69.

6. îndoială: *de!*

— N-o să aluneci cu el, mă ? a-ntrebat stăpînul.
*— **De!** jupîne, ştiu eu?* CARAGIALE, O. I 132.

4. nemulţumire: *dec! eh!*

*— **Dec!** mormăi Morocîne din iarbă. Tu-i dai bună dimineaţă şi el de chică te-nhaţă.* SADOVEANU, O. I 564.

***Eh,** cărţile. . . cărţile astea ţi-au năucit capul.* CAMILAR, N. II 214.

8. nerăbdare: *vai!*

Oţelul e jar şi inimile-ngheaţă.
***Vai! vai!** de s-ar face dimineaţă.* BENIUC, V. 109.

9. bucurie: *a! ah! chiu! o!*

***Ah,** iar sînt copilul nebun de-altâdatâ!*
O floare, un flutur m-opreşte din mers. IOSIF, P. 3.

10. admiraţie: *bre! o! ti! mă!*

***Tiii!** Ce frumoasă caţaveică am să fac nevestei mele din blana istui vulpoi.* CREANGĂ, Opere complete (1906), 402.

*— **Măăă!** da straşnică alviţă!* DELAVRANCEA, H.T. 147.

*— **Bre!** ce pari de luminări! O să ardem pînă la anu' pe vremea asta.* DELAVRANCEA, H.T. 147.

11. entuziasm: *bravo! ura!*

*— **Vraaa!** răcnea mulţimea, ridicînd în sus o pădure de cuşme. **Uraaa!*** SADOVEANU, O. I 166.

b. interjecţii care exprimă manifestarea unei voinţe sau dorinţe:

1. îndemn: ***hai! heerup! hei!***

Văi atunci ce stai? . . . Haide! CARAGIALE, O. II 249.

A. zis bădica Nechita:

— De-acu hai, mă Dominte. SADOVEANU, N. P. 294.

Haida hai! — vuieşte-naltul. DEŞLIU, M. 6.

2. chemare: ***he! ei! pst!***

Suliţă puse mîna şi-l opri, apoi îi suflă la ureche:

— Psss . . . moş Petre, mai stâi o leacă! . . . SADOVEANU, O. I 143.

3. oprire: ***aho! ho!***

Aho! car nebun, aho! Cînd te-oi încărca zfl~dn cu saci de la moară ori cu fîn din ţarină, atunci să mergi aşa! CREANGĂ, P. 41.

Ol o! Stâi că prea te pripeşti, voinicule. ISPIRESCU, L. 207.

Dar ceasornicul, ^urnind şi sfîrîind, bătu de douăsprezece ori. Ho-ho, şopti bătrîna, prea te grăbeşti. SADOVEANU, O. I 338.

4. linişţire: ***pst! st! ţîşt!***

Sst. . . taci. . . tăcere . . . se au^i din toate părţile. CAMILAR, N. II 180.

5. chemarea, gonirea sau oprirea animalelor: ***aho! cea! hăis! hi! huideo! marş! nea! pis-pis! ptru! ţibă!***

Boii stau în jug supuşi,
Gata de plecare',
Năcăjiţii cărăuşi
Merg pe lîngă care

« Hăis şi cea /» — gem sub poveri
. Carele greoaie. IOSIF, p. 53.

• c. Onomatopee: ***bang! bt\! behehe! boc! buf! cir! chiţ! clanţ! cotcodac! cucu! curcurigu! fîş! ham! hîş! hîrşt! hop! huştiuluc! mîr! pîr! pîs! pleosc! zfiîr! scîrţ! sfîr! trosc! ţup! ţuşti! tranc! zang! v^vîrr!*** şi variantele lor.

[Găina] ***râpede se întoarce acasă la babă, şi începe de pe la poartă: cot, cot, cot-codac!*** CREANGĂ, P. 69.

Deodată se au^i prin pădure glasul ursului mor! mor! mor! . ISPIRESCU, L. 329.

Băiatul s-a ferit repede-n lături şi o dată, bîldîbîc 1 şi zdrong 1 Cânuţă într-o parte cît colo şi sarcina din spinare într-alta. CARAGIALE, O. I 133.

Şi şart! part! o pereche de palme fierbinţi peste urechile degerate. CARAGIALE, O. I 135.

Strîngi tu, băiete, strîngi, şi într-o %i. . . fiut. . . fiut. . . p-aci l-e drumul. . . şi ia-i de unde nu-s. DELAVRANCEA, H.T. 18-19.

Şi iar, poc! poc! în popă. SADOVEANU, O. I 82.

Uneori aceeaşi interjecţie poate să exprime sentimente foarte variate. în vorbire, un rol important îl joacă intonaţia, cîteodată şi mimica, diferită după împrejurarea în care sînt folosite interjecţiile.

De exemplu interjecţia *ah!* poate să exprime:

a. mulţumire:

***Ah**! pot sâ mor de-acum, am %is,*
A noastră e itrbînda: ALECSANDRI, P. II 444.

b. admiraţie:

Ea se prinde de gruma%ou-i cu mînuţele-amîndouâ
Şi pe spate-şi lasă capul: « Mă uimeşti dacă nu mîntui . . .
***Ah,** ce fioros de dulce-de pe bu%a ta cuvîntu-i».* EMINESCU, O. I 154.
***Ah!** muiere cu suflet de bărbat, %ise balaurul.* DELAVRANCEA, v.v.. 214.

c. milă:

***Ah,** mamă, tu! Ce slabă eşti!*
N-ai glas de vifor, să jeleşti;

Nu eşti de foc, la piept să-l siringi,
Să-l încălzeşti. COŞBUC, B.I. 151.

d. teamă:

*O întrebam încet: Ce-ai, Chivo ?... Şi ea de-abia putea să-mi răspundă: « **Ah!** de-ar afla taica. . . De-ar afla taica. . . ar fi amar de mine! Tare mă tem de mînia lui!»* SADOVEANU, O. III 676.

e. durere:

***Ah!** ce foc simt că mă arde, striga bolnavul, apucîndu-se cu mîinile de pîntece.* NEGRUZZI, I 164.

Cu ochii-nchişi şi strînşi de tot
Ea de dureri izbea piciorul:
***Ah!** Lasă-mă că nu mai pot!* COŞBUC, B.I. 202.

f. părere de rău:

***Ah**! cui i-ar fi trecut prin gînd*
Şi-ar fi crezut vreodată
Că mulţi lipsi-vor în curînd
Din mîndra noastră ceată. ALECSANDRI, p. n 438.

g. necaz:

Cum îl văzură z^ne^e scăpat, se cătrăniră de necaz, < " " putură să-l prinză. Atunci ele îi ziseră: **Ah**! fecior de lele ce mi-ai fost, cum de ne amăgişi?* ISPIRESCU, L. 150.

Interjecţia *aoleu* (cu variantele *auleu, valeu)* exprimă:

a. durere:

Auleu! auleu! *ţine-mă bine, doftore, că-mi vine ameţeala!* ALECSANDRI, T. 1638.

Valeu, valeu! *. . . scapă-mă, şi făgăduiesc să-ţi dau patruzeci de ani de sănătate.* NEGRUZZI, I 92.

b. spaimă, surprindere:

Valeu! *şi unde-i balaurul, moş Nichifor?* CREANGĂ, P. 121.

Valeu! *Lupii mă mînîncă.* ŞEZ. i 48.

c. admiraţie:

Valeu! *Că frumuşică leliţă!* ALECSANDRI, T. 659.

Funcţiunea interjecţiilor în frază

§ 437. în vorbire interjecţiile pot constitui fie o particulă întăritoare pe lîngă o propoziţie sau pe lîngă o parte de propoziţie, fie o propoziţie independentă, sau o parte de propoziţie:

a. interjecţii însoţind o parte de propoziţie:

Tocmai tîrtnu — hei! ajunse şi ciobănaşul. ISPIRESCU, L. 248. (Interjecţia *hei* întăreşte adverbul *tîrziu,* dîndu-i o valoare de superlativ.)

Fată — hăt! ia dă tu flăcăului demîncatul ce i-am făcut. EMINESCU, L. P. 184. (Interjecţia *băi* întăreşte chemarea adresată prin vocativul *fată.)*

b. interjecţii însoţind o propoziţie:

Brrr!.. *.parcă-mi curg sloiuri de gheaţă pe spinare.* ALECSANDRI, T. 1106.

— ***Ei!*** *începutul nu-i nimica; sâ ve%oi dumneata mijlocul şi sfîrşitul.* CARAGIALE, o. n 247.

E-he, *cunoaşte domnu' Samson lumea.* SADOVEANU, o. III 272.

He-hei! *cîte gloanţe nu s-au îndreptat spre pieptul lui!* SADOVEANU, o. i 461-462.

Toate aceste interjecţii se referă la întregul conţinut al propoziţiilor pe lîngă care stau.

c. Interjecţii folosite ca părţi de propoziţie:

1. cu valoare de predicat:

Şi *cînd răcneşte o dată cît ce poate, eu* **zvîrrr!** *chibriturile din mînă,* **ţuşti!** *la spatele lui Zaharia, şi-ncepem a horăi, de parcă dormeam cine ştie de cînd. . .* CREANGĂ, P. 111.

Interjecţia folosită cu valoare de predicat poate primi toate complinirile verbului:

a. complement direct:

Atunci Dănilă. . . ia o drughineaţă groasă, şi **pîc** *! la tîmpla dracului cea dreaptă* **una... Trosc!** *şi la stîngă* **una.** CREANGĂ, P. 55.

b. complement indirect:

Bătrînule! **nn-ţi** *căciula; nu sta cu capul gol! grăieşte bunica întinând căciula pe fereastră.* SLAVICI, N. I 30.

Da? . . . l-aţi prins? în sfîrşit! **Bravos poliţiei.** CAMILAR, N. II 190.

c. circumstanţial:'

Dracul neavînd ce-i face, **huştiuluc! în iaz!** CREANGĂ, P. 48.

Şi *afară Alexandru,* **boc în uşă, boc! boc!** SADOVEANU, O. I 334.

2. cu valoare de circumstanţial (de mod):

Şi **gogîlţ, gogîlţ, gogîlţ,** *îi mergeau sarmalele întregi pe gît.* CREANGĂ, P. 32.

Şi *odată pornesc ei,* **teleap, teleap, teleap.** CREANGĂ, P. 251.

închipuieşte-ţi să vii pe drum ... **hodoronc—hodoronc, zdronca — zdronca.** CARAGIALE, o. vi 152.

Pe drum, **bonca — bonca,** *mă împiedicam de toate pietrele.* DELAVRANCEA, H. T. 92.

Şi *aşa,* **aide, aide,** *merse pînă însera.* ISPIRESCU, L. 246.

3. cu valoare de atribut:

Da se cheamă că atunci era o iarnă tare. . . **he-he**! *şedeau troienele cît casa.* SADOVEANU, O. III 334.

4. Interjecţii cu valoare de propoziţie:

Caţavencu: *Soţietatea noastră are de scop să încurajeze industria romînă, pentru că, daţi-mi voie să spun, din punct de vedere economic, stăm rău.*

Grupul: **Bravo!** CARAGIALE, O. II 142.

Interjecţia *bravo* constituie răspunsul aprobator al grupului faţă de toate cele spuse de Caţavencu în fraza anterioară. Ea are aici valoarea unei propoziţii de felul lui « are dreptate», << aşa e», « e adevărat».

Afară, la fereastră, toamna a spus: **Of!** BACOVIA, O. 66.

Interjecţia *of!* ţine locul întregii comunicări pe care ar fi putut-o face toamna personificată.

Raportul dintre interjecţie şi alte părţi de vorbire

§ 438. Cu valoare de interjecţie pot fi folosite şi alte părţi de vorbire: substantive, adjective, adverbe, verbe la imperativ sau, uneori, chiar propoziţii întregi. Exemple: *doamne, dracu, păcat, ruşine, amar, sărmanul, afară, sus, piei,* **stai,** *dracu s-o ia.* Aceste părţi de vorbire şi-au pierdut conţinutul noţional şi au numai o valoare afectivă, nelegată de frază.

Dacă frunza s-a usca,
*Cine-***amar** *ne-a cununa ?* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 49.

Şi ne punem, **dragă doamne,** *la învăţat.* CREANGĂ, A. 110.

Ce dracu cauţi aice? NEGRUZZI, I 88.

Halat să-ţi fie ! Se vede că ai bunăprotecţie! CARAGIALE, O. I 253.

Să fi plecat sau ce păcatele să fie, de n-a venit?

Pe de altă parte, unele interjecţii care exprimau manifestări de voinţă şi erau întrebuinţate cu valoare de predicat au fost simţite de vorbitori cu vremea ca verbe şi au primit din această cauză desinenţe verbale. Astfel, interjecţia ***baide*** a primit desinenţe verbale de persoana I şi a II-a plural: ***baidem, haideţi,*** forme de imperativ.

Haidem la culcare. CREANGĂ, P. 250.

Haideţi, feciori, la cătane,
Sâ mîncăm pită cu carne. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 317.

«

Derivate

§ 439. După cum unele interjecţii au intrat în categoria cuvintelor obişnuite, tot aşa din anumite interjecţii s-au format, cu sufixe, cuvinte noi. De exemplu: din interjecţia ***of — a ofta, oftat, oful*** (subst.) ; ***vai — a se văi ta, vaiet} {op — a ţopăi, ţopăit; bîtţ — a bî%îi, bî%îit; scîrţ — a scîrţîi, scîrţîit.***

BIBLIOGRAFIE

AGÎRBICEANU, ÎNT.	I. AGÎRBICEANU. în întuneric. Povestiri si schite. Editura Cartea Romînească. Ediţia a II-a, Bucureşti.
ALECSANDRI, P. I-III	VASILE ALECSANDRI. Opere complete. Poesii. Voi. I-III. Editura Librăriei Socec şi Comp. Bucureşti, 1875.
ALECSANDRI, P. P.	VASILE ALECSANDRI. Poesii populare ale romînilor, adunate şi întocmite de ... Tipografia lucrătorilor asociaţi. Bucureşti, 1866.
ALECSANDRI, T.	VASILE ALECSANDRI. Opere complete. Partea I. Teatru. Voi. I-III. Editura Librăriei Socec & Comp. Bucureşti, 1875. ,
ALEXANDRESCU, M.	GRIGORE MIHAIL ALEXANDRESCU. Meditaţii, elegii, epistole, satire şi fabule. Tipografia Naţională a lui Ştefan Rassidescu. Bucureşti, 1863.
ANTIM	ANTIM IVIREANUL. Didahiile ţinute în Mitropolia din Bucureşti, 1709-1716. Voi. I-II. Bucureşti, 1888-1889.
BACOVIA, O.	G. BACOVIA. Opere. Editura pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1944.
BĂLCESCU, M. V.	NICOLAE BĂLCESCU. Istoria romînilor sub Mihai Vodă Viteazul, urmată de scrieri diverse, de ... cu o precuvîntare şi note de A. I. Odobescu. Tipografia Societăţii Academice Romîne. Bucureşti, 1878.
BANUŞ, B,	MĂRIA BANUŞ. Bucurie. Poeme. Editura pentru literatură şi artă a Societăţii scriitorilor din R.P.R. Bucureşti, 1949.
BENIUC, S.	MIHAI BENIUC. Steaguri. Poeme. Editura pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1951.
BENIUC, v.	MIHAI BENIUC. Versuri alese. Editura pentru literatură şi artă a Societăţii scriitorilor din R.P.R. Bucureşti, 1949.
BIBICESCU, P. P.	I. G. BIBICESCU. Poesii populare din Transilvania, culese şi adnotate de ... Imprimeria Statului. Bucureşti, 1893.
BIBLIA 1688	BIBLIIA, adecă dumnezeiasca scriptură ale cei vechi şi ale cei noao leage ... Tipăritu-s-au întîiu în scaunul Mitropoliei Bucureştilor ... la anul... 1688.

BIBLIOGRAFIE

PR. I. BÎRLEA. Cîntece poporane din Maramureş, culese de... Voi. I-II. Editura Casei Şcoalelor. Bucureşti, 1924.

I. N. BOGDAN. Şi nouă şi vechi. Iaşi [f. a.].

DIMITRIE BOLINTINEANU. Poesii, culegere ordinată de chiar autorul, cu o prefaţă de G. Sion. Voi. I-II. Editura Librăriei Socec & Comp. Bucureşti, 1877.

IOAN BUDAI-DELEANU. Ţiganiada. Editura de Stat pentru literatură şi artă. Bucureşti [1953].

ION CĂLUGĂRU. Oţel şi pîine. Roman. Editura de Stat pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1951.

EUSEBIU CAMILAR. Negura. Roma». Voi. I-II. Editura de Stat. Bucureşti, 1949-1950.

I. L. CARAGIALE. Opere. Voi. I. Ed. Cultura Naţională. Bucureşti, 1930; voi. II. Ed. Cultura Naţională. Bucureşti, 1931; voi. III. Ed. Cultura Naţională. Bucureşti, 1932; voi. IV. Fundaţia pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1938; voi. V. Fundaţia pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1938; voi. VI. Fundaţia pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1959; voi. VII. Editura pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1942.

MATEI ION CARAGIALE. Craii de Curtea Veche. Editura Cartea Romînească. Bucureşti [1929] .

N. D. COCEA. Fecior de slugă. Bucureşti.

CONTEMPORANUL. Săptămînal politic-social-cultural. Seria a II-a.

DIACONUL CORESI. Tetraevanghelul. Bucureşti, 1889.

GEORGE COŞBUC. Balade şi îdile. Editura Librăriei Socec & Comp. Bucureşti, 1893.

GEORGE COŞBUC. Fire de tort. Versuri. Ediţia a II-a. Editura Librăriei Casa Şcoalelor C. Sfetea. Bucureşti, 1898.

GEORGE COŞBUC. Poezii. Editura de Stat. Bucureşti, 1951.

MJRON COSTIN. Letopiseţul ţării Moldovei de la Aron vodă încoace. Fundaţia pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1944.

IOAN CREANGĂ. Scrierile lui____Voi. II. Iaşi, 1892.

IOAN CREANGĂ. Scrierile lui... Voi. I. Iaşi, 1890.

DELAVRANCEA. Hagi-Tudose. Socec & Comp. Bucureşti, 1903.

B. DELAVRANCEA. Paraziţii. Bucureşti, 1893.

DELAVRANCEA. Sultănica. Bucureşti, 1885.

B. DELAVRANCEA. Trubadurul. Ed. Ig. Haimann. Bucureşti, 1887.

DELAVRANCEA. între vis şi viaţă. Socec & Comp. Bucureşti, 1903.

DAN DEŞLIU. Minerii din Maramureş. Poem. Editura de Stat pentru literatură şi artă. Bucureşti [1951].

1000 DOINE, STRIGĂTURI ŞI CHIUITURI, culese de mai mulţi învăţători zeloşi. Culegere de doine, strigături şi chiuituri, ce se obicinuiesc la jocurile şi petrecerile noastre poporale. Ed. Ciurcu. Braşov, 1891.

DOSOFTEI, V. S. — DOSOFTEI. Viaţa şi petrecerea svintilor. Iaşi, 1682,

DUMITRIU, B. F. — PETRU DUMITRIU. Bijuterii de familie. Editura pentru literatură şi artă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R. Bucureşti, 1949.

DUMITRIU, N. I. — PETRU DUMITRIU. Nopţile din iunie. Editura pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1950.

DUMITRIU, V. L. — PETRU DUMITRIU. Vînătoare de lupi. Editura Tineretului. Bucureşti, 1949.

EMINESCU, L. P. — M EMINESCU. Opere complete. I. Literatura populară. Scrieri inedite. Editura Institutului de arte grafice Minerva. Bucureşti, 1902.

EMINESCU, N. — M. EMINESCU. Nuvele. Editura Librăriei şcoalelor Fraţii Şaraga. Iaşi [f. a.] .

EMINESCU, O. I-IV — M. EMINESCU. Opere. Voi. I. Fundaţia pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1939; voi. II. Fundaţia pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1943 ; voi. III. Fundaţia pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1944; voi. IV. Editura Academiei R.P.R. Bucureşti, 1952.

FILIMON, c. — NICOLAE PHILIMON. Ciocoii vechi şi noi. Bucureşti, 1863.

GALACTION, O. I — GALA GALACTION. Opere. Voi. I. Editura pentru literatură şi artă a Societăţii scriitorilor din R.P.R. Bucureşti, 1949.

GASTER, CR. — M. GASTER. Chrestomatie romînă. VoL I şi II. Ed. F. A. Brockhaus, Leipzig; Ed. Socec & Co., Bucureşti, 1891.

GEORGESCU-TISTU, B. — N. GEORGESCU-TISTU. Folklor din judeţul Buzău. Academia Romînă. Din viaţa poporului romîn XXXIV. Cultura Naţională. Bucureşti, 1928.

GHEORGHIU-DEJ, ART. cuv, — GH. GHEORGHIU-DEJ. Articole şi cuvintări. Ediţia a III-a. Editura pentru literatură politică. Bucureşti, 1952.

GHEREA, ST. CR. I-ÎII — I. GHERKA (C. DOBROGEANU). Studii critice. Voi. I. Ediţia a III-a, Editura Librăriei Universala Alcalay & Comp. Bucureşti ; voi. II. Ediţia a II-a, Ed. Viaţa romînească. Bucureşti, 1923 ; voi III. Ediţia a III-a, Ed. Viaţa romînească. Bucureşti.

GHICA, C. E. — ION GHICA. Convorbiri economice. Ediţia a II-a. Bucureşti, 1868.

GHICA, S. — ION GHICA. Scrisori către V. Alecsandri. Bucureşti, 1940.

GÎRLEANU, D. — EM. GÎRLEANU. Cea dintîi durere. Ediţia a III-a. Editura Librăriei Universala Alcalay & Comp. Bucureşti, 1909.

GR. S. I-VIÎ — GRAI ŞI SUFLET. Revista Institutului de filologie şi folklor, publicată de Ovid Densusianu. Voi. I-VII. Bucureşti, 1923-1937.

GR. N. I-II — GRAIUL NOSTRU. Texte din toate părţile locuite de romîni, publicate de I. A. Candrea, Ov. Densusianu, Tb. D. Sperantia. Voi. I-II. Socec. Bucureşti, 1906-1907.

HASDEU, ET. M. — B. P. HASDEU. Etyrnologicurn Magnum Romaniae. Dicţionarul limbii istorice şi poporane a romînilor. Stabilimentul grafic Socec. Bucureşti, tomul I 1886; tomul II 1887; tomul III 1893 ; tomul IV 1898.

HOGAŞ, DR. M. — C. HOGAŞ. Pe drumuri de munte. Voi. II. Fundaţia pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1947.

HOGAŞ, M. N. — CALISTRAT HOGAŞ. în Munţii Neamţului. Ediţia a III-a. Editura Cartea Romînească. Bucureşti [1937].

IORGA, s. D. i s. u. — N. IORGA. Studii şi documente cu privire la istoria romînilor Voi. I ş. u. Bucureşti, 1901 ş. u.

IOSIF, P. — ŞT. O. IOSIF. Poezii. 1901-1902. Editura Librăriei Socec & Comp. Bucureşti, 1902.

IOSIF, PATR. — ŞT. O. IOSIF. Patriarhale. Poezii. Editura Librăriei Universala Alcalay & Co. Bucureşti [1901].

ISPIRESCU, L. — P. ISPIRESCU. Legende sau basmele romînilor. Adunate din gura poporului. Bucureşti, 1892.

ISPIRESCU, M. V. — P. ISPIRESCU. Isprăvile şi viaţa lui Michai-Viteazul. Ediţia a II-a. Tipografia Academiei Romîne (Laboratorii romîni), Bucureşti, 1885.

ISPIRESCU, U. — P. ISPIRESCU. Din poveştile unchiaşului sfătos. Basme păgîneşti întocmite de... cu o precuvîntare de A. I. Odobescu Partea I. Bucureşti, 1879.

JARNÎK-BÎRSEANU, D. — DR. IOAN URBAN JARNIK şi ANDREI BÎRSEANU. Doine şi strigături din Ardeal. Date la iveală de . .. Ediţia Academiei Romîne. Bucureşti, 1885.

JEBELEANU, C. — EUGEN JEBELEANU. Ceea ce nu se uită. Bucureşti, 1945.

KOGĂLNICEANU, O. — M. KOGĂLNICEANU. Opere. Ed. Scrisul Romînesc. Craiova.

KONAKI, P. — LOGOFĂTUL COSTACHI KONAKI. Poesii. Alcătuiri şi tălmăciri. Partea I. Editura Fraţii Şaraga. Iaşi [1856].

MERA, L. B. — I. T. MERA. Din lumea basmelor. Ed. Minerva. Bucureşti, 1906.

NĂDEJDE, N. — SOFIA NĂDEJDE. Nuvele. Colecţia Şaraga. Iaşi.

NECULCE, CR. — IOAN NECULCE. Cronica lui.. . Voi. I-II. Ed. Scrisul Romînesc. Craiova, 1932.

NECULUŢĂ, Ţ. D, — D. TH. NECULUŢĂ. Spre ţărmul dreptăţii. Cercul de editură socialistă. Bucureşti, 1907.

NEGRUZZI, I-III — CONSTANTIN NEGRUZZI. Scrierile lui... Voi. 1. Librăria Socec & Comp. Bucureşti, 1872; voi. II. Librăria Socec & Comp. Bucureşti, 1872; voi. III. Librăria Socec & Comp. Bucureşti, 1873.

ODOBESCU, I-III — A. I. ODOBESCU. Scrieri literare şi istorice. Voi. I-III. Editura Librăriei Socec & Comp. Bucureşti, 1887.

ODOBESCU, IST. ARH. — A. I. ODOBESCU. Istoria archeologiei. I. Anticitatea. Renaşterea. Librăria Socec şi C-nia. Bucureşti, 1877.

PAMFILE, C. Ţ. — TUDOR PAMFILE. Cîntece de ţară, adunate de... Academia Romînă. Din viaţa poporului romîn. Culegeri şi studii XII. Bucureşti, 1913.

PAMFILE, J. III — TUDOR PAMFILE. Jocuri de copii, adunate din satul Ţepu (jud. Tecuci). Analele Academiei Romîne. Tom. XXVIII. Bucureşti, 1906.

PANN, N. — ANTON PANN. Năzdrăvăniile lui Nastratin Hogea. Bucureşti, 1853.

PANN, P. V. I-III	ANTON PANN. Culegere de proverburi sau Povestea vorbii. In tipografia lui Anton Pann. Bucureşti. I1852, II 1853, III 1853.
PĂUN-PINCIO, P.	ION PĂUN-PINCIO. Poezii, proză, scrisori. Editura pentru literatură şi artă a U.iiunii scriitorilor din R.P.R. [Bucureşti] 1950.
CAMIL PETRESCU, T. II	CAMIL PETRESCU. Teatru. Voi. II. Editura pentru literatură şi artă. [Bucureşti] 1946.
CAMIL PETRESCU, T.	CAMIL PETRESCU. Turnul de fildeş. Editura pentru literatură şi artă a Uniunii scriitorilor din R.P.R. [Bucureşti, 1950].
CAMIL PETRESCU, U. N.	CAMIL PETRESCU. Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război. Fundaţia pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1946.
CEZ. PETRESCU, Î. I-II	CEZAR PETRESCU. întunecare. Roman. Partea I-II. Ed. Scrisul Romînesc. Craiova, 1928.
CEZ. PETRESCU, S. R.	CEZAR PETRESCU. Scrisorile unui răzeş. Ed. Cultura Naţională. Bucureşti, 1922.
CEZ. PETRESCU, 1907 i-m	CEZAR PETRESCU. 1907. Ediţia a II-a. Voi. I-III. [Bucureşti, 1938].
N. D. POPESCU, B. i-iv	N. D. POPESCU. Carte de basme. Voi. I-LV., Ediţia a II-a şi a III-a. Bucureşti, 1892.
R. POPESCU, CR.	R. POPESCU. Cronica Ţării Romîneşti, de... în: Magazin istoric pentru Dacia. Tomul IV. Bucureşti, 1847.
POPOVICI-BĂNĂŢEANU, V. M,	ION POPOVICI-BĂNĂŢEANU. Din viaţa meseriaşilor. Ediţia a II-a, Editura Librăriei Leon Alcalay. Bucureşti [f. a.].
PRAVILA	Carte romînească de învăţătură de la pravilele împărăteşti şi de la alte giudeaţe. Iaşi, 1646.
PSALT. SCH.	PSALTIREA SCHEIANĂ (1482). Tomul I. Bucureşti, 1889.
RĂDULESCU-CODIN, L.	RĂDULESCU-CODIN. Legende, tradiţii şi amintiri istorice, adunate din Oltenia şi din Muscel, de ... Academia Romînă. Din viaţa poporului romîn. Culegeri şi studii. X. Bucureşti [1910].
REBREANU, I. I-II	LIVIU REBREANU. Ion. Voi. I-II. Editura Cartea Romînească. Bucureşti [1938].
REBREANU, R. I-II	Livro REBREANU. Răscoala. Voi. I-II. [Bucureşti, 1932].
RETEGANUL, P. I-V	IOAN POPU-RETEGANUL. Poveşti ardeleneşti, culese din gura poporului de... Partea 1-V. Editura Librăriei Nicolae I. Ciurcu. Braşov, 1888.
RETEGANUL, CH.	IOAN POPU-RETEGANUL. IZJ chiuituri de cari strigă feciorii în joc. Adunate din popor de... şi date poporului de A. Todoran. [Gherla].
ROMÎNIA LIBERĂ	ROMÎNIA LIBERĂ. Organul Sfaturilor Populare din Republica Populară Romînă.
ROSETTI, B.	A. ROSETTI. Scrisori romîneşti din Arhivele Bistriţei (1592-1638). Ed. Casa Şcoalelor. Bucureşti, 1944.
SADOVEANU, B.	MIHAIL SADOVEANU. Baltagul. Editura Cartea Romînească. Bucureşti [1930].
SADOVEANU, H. A.	MIHAIL SADOVEANU. Hanu-Ancuţei. Roman. Ediţia a V-a Cartea Romînească. Bucureşti [1947].

SADOVEANU, F. J. I-III — MIHAIL SADOVEANU. Fraţii Jderi. Editura Cartea Romînească.. •Bucureşti. Voi. I: Ucenicia lui Ionuţ [1943]. Voi. II: Izvorul alb [1943]. Voi. III: Oamenii Măriei Sale [1942].

SADOVEANU, Î. A. — MIHAIL SADOVEANU. împărăţia apelor. Editura Cartea Romînească. Bucureşti [1928].

SADOVEANU, L. N. — MIHAIL SADOVEANU. La noi în Viişoara. Ediţia a III-a. Ed. Cartea Romînească. Bucureşti, 1921.

SADOVEANU, M. C. — MIHAIL SADOVEANU. Mitrea Cocor. Ediţia a II-a. Editura pentru literatură şi artă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R. [Bucureşti] 1950.

SADOVEANU, N. F. — MIHAIL SADOVEANU. Nada Florilor. Editura Tineretului. [Bucureşti] 1951.

SADOVEANU, N. P. — MIHAIL SADOVEANU. Nicoară Potcoavă. Editura Tineretului [Bucureşti, 1952].

SADOVEANU, o. I-VII — MIHAIL SADOVEANU. Opere. Voi. I-VII. Editura de stat pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1940-195 3.

SADOVEANU, P. — MIHAIL SADOVEANU. Povestiri. Ed. Minerva. Bucureşti, 1904.

SADOVEANU, P. S. — MIHAIL SADOVEANU. Povestiri de sară. Ed. Minerva. Bucureşti, 1910.

SADOVEANU, V. F. — MIHAIL SADOVEANU. Valea Frumoasei. Editura Cartea Romînească. Bucureşti [1938].

SAHIA, N. — ALEXANDRU SAHIA. Nuvele. Editura de Stat [1948].

SBIERA, P. — ION AL LUI G. SBIERA. Poveşti poporale romîneşti. Din popor luate şi poporului date. Tipografia arhiepiscopală. Cernăuţi, 1886.

SCÎNTEIA — SCÎNTEIA. Organ al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn.

SEVASTOS, P. — ELENA D. O. SEVASTOS. Poveşti. Colecţiunea Şaraga Iaşi [f. a.].

SLAVICI, N. I-II — IOAN SLAVICI. Novele. Voi. I-II. Editura Librăriei Socec & Comp. Bucureşti, 1892-1896.

SLAVICI, N. P. — I. SLAVICI. Novele din popor. Bucureşti, 1881.

SLAVICI, PAD. — IOAN SLAVICI. Pădureanca. Editura şi tiparul Institutului tipografic. Sibiu, 1884.

SLAVICI, V. P. — I. SLAVICI. Vatra părăsită. Institutul de arte grafice şi editură Minerva. Bucureşti, 1900.

STANCU, D. — ZAHARIA STANCU. Desculţ. Editura de Stat [Bucureşti, 1948].

ŞEZ. I ş. u. — ŞEZĂTOAREA, revistă pentru literatură şi tradiţiuni populare. Fălticeni, 1892-3 ş. u.

TEODORESCU, P. P« — G. DEM. TEODORESCU. Poesii populare romîne. Tipografia modernă Grigorie Luis. Bucureşti, 1885.

TOMA, C. V. — A. TOMA. Cîntul vieţii. Versuri alese. 1894-1949. Editura de Stat. [Bucureşti] 1952.

E. VĂCĂRESCU, IST, — ENACHE VĂCĂRESCU. Istoria a împuterniciţilor împăraţi otomani, adunată şi alcătuită pe scurtu a Dumnealui... în: A. Papiu-Ilarianu, Tesauru de monumente istorice. Bucureşti, 1863.

VARLAAM, CU — VARLAAM (Mitropolitul Moldovei). Cazania. 1643. Fundaţia pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1943.

VLAHUŢĂ, C. L.	A. VLAHUŢĂ. Clipe de linişte. Editura Librăriei Socec & Comp» Bucureşti, 1899.
VtAHUŢĂ, D.	A. VLAHUŢĂ. Dan. Editura Librăriei E. Graeve & Comp. Bucureşti, 1894.
VLAHUŢĂ, G. S.	A. VLAHUŢĂ. La gura sobei. Editura Albert Baier. Bucureşti, 1912.
VLAHUŢĂ, «s. T.	A. VLAHUŢĂ. Din goana vieţii. Ediţia a II-a. Bucureşti, 1892.
VLAHUŢĂ, N.	A. VLAHUŢĂ. Nuvele. Stabilimentul grafic Socec & Techi» Bucureşti, 1886.
VLAHUŢĂ, F.	A. VLAHUŢĂ. Poesii, 1880-1908. Minerva, Institutul de arte grafice şi editură.

LISTA ABREVIERILOR

ac, acuz.	=	acuzativ
adj.	=	adjectiv
art.	=	articol, articulat
cap.		capitol
cf.	=	confer
comp.		comparativ
dat.	=	dativ
dem.		demonstrativ
£., fem.	=	feminin
	=	figură
fr.	=	francez
gen.	=	genitiv
imper.	=	imperativ
ind.		indicativ
inf.	=	infinitiv
interj,	=	interjecţie
it.		italian
lat.		latin
m., mase.		masculin
magh.	=	maghiar
n.	=	neutru
neart.	=	nearticulat
nom.		nominativ
nr.		numărul (unei reviste sau al unui ziar)
orient.		oriental, orientali
part.		participiu
perf.		perfect
pers.		persoana, personal
pl.		plural
pron.		pronume
refl.		reflexiv
rom.		romînesc
rus.		rusesc
sg-		singular
span.		spaniol
subst.		substantiv
superi		superlativ
v.		vezi
v. fr.		vechi francez
v. sl.		vechi slav
voc.		vocativ
voi.		volumul

INDICE DE MATERIE *

* Indicele trimite la pagini. Tilda (~) ţine locul cuvîntului matcă la orice formă flexionară.

Ş

T

CUPRINSUL

pag-

VOCABULARUL

FONETICA

MORFOLOGIA

SUBSTANTIVUL

ARTICOLUL

ADJECTIVUL

PRONUMELE

PREPOZIŢIA

CONJUNCŢIA

VERIFICAT
1987